

REŞEHÂT-I MUHYÎ

Reşehât-ı ‘Aynü’l-Hayât Tercümesi

MUHYÎ-İ GÜLŞENÎ

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi : 2

Kitabın Adı : REŞEHÂT-I MUHYÎ

Müellifi : Muhyî-i Gülşenî (ö. 1604)

Özgün Dili : Osmanlıca

İnceleme - Metin : Prof. Dr. Mustafa Koç
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Eyyüp Tanrıverdi

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Arşiv Kayıt : Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp., No. 302

Kapak Görseli : Topkapı Sarayı Müze Ktp., Halil Ethem Arda, No: 90

Kitap Tasarım : AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sk. No. 15/1, 34110 Çağaloğlu-İstanbul
Tel: 0212 513 39 90 / info@asbook.org

Baskı : Bilnet Matbaacılık / Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 15690

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2014

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog Record

Muhyî-i Gülşenî

Reşehât-ı 'Aynü'l-Hayât Tercümesi, Reşehât-ı Muhyî

1. Edebiyat, 2. Tasavvuf, 3. Muhyî-i Gülşenî, 4. Nakşibendilik, 5. Reşehât,
6. Mustafa Koç

ISBN: 978-975-17-3720-5

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı* na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

REŞEHÂT-I MUHYÎ

REŞEHÂT-I 'AYNÜ'L-HAYÂT TERCÜMESİ

(İNCELEME - METİN)

MUHYÎ-İ GÜLŞENÎ
(ö. 1604)

Yayına Hazırlayanlar

Mustafa Koç
Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine’de, Kahire’de, Şam’da, Bağdat’ta, Buharâ’da, Semerkant’ta, Horasan’da, Konya’da, Bursa’da, İstanbul’da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecektir değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz ürünlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan

T. C.

Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	13
GİRİŞ KAYNAKÇASI	103
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	105
METİN	107
YAZMA METNİN KAYNAKÇASI	373
DİZİN	375

ÖNSÖZ

Tam bir cemiyet adamı olan Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın (ö. 1490) kuvvetli şahsiyeti, şeyhi olduğu Nakşibendiliğin bütün sosyal katmanlardan geniş katılımlarla kısa sürede büyümesini ve çok geniş bir coğrafyada örgütlenmesini temin etmiş; kurduğu ilişkiler ve satın aldığı büyük arazilerde ziraatle elde ettiği zenginlik, sûfliliğin dünyevî bağlardan bağımsız kalamayacağını gösteren bir tecrübe örneği olarak kendisinden sonra gelenlere intikal etmişti. Nakşibendiliğin, uzlete çekilmeden cemiyet hayatında da halvetin mümkün olduğuna işaret eden “halvet der-encümen” ilkesinin Ahrâr pratiğiyle aldığı renk, bu tarikatın diğer sûfî hareketlerden daha çok benimsenmesinde ve yayılmasında müessir unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

15.yy'da Ubeydullâh-ı Ahrâr tecrübesinden sonra Nakşibendilik, ona nispetle “Ahrârilik” kolunu doğurdu. Abdullâh-ı Îlâhî (ö. 1490) ve halifesi Emîr Ahmed-i Buhârî (ö. 1516) ile Anadolu'ya taşınan ve 16.yy başlarında Emîr Buhârî'nin İstanbul'da teşkilâtlandığı Ahrârilik, takipçileriyle Osmanlı kültür hayatında birçok cepheden ele alınabilecek tesirler meydana getirdi. Osmanlıdaki başlangıç devresi sınırlı kaynakların imkânları nispetinde açığa çıkartılabilen bu sufi cereyanın esas inkişaf ettiği 16.yy'daki seyrini, müstakil ve içeriden anlatan bir metin temin edilemediği için, daha çok silsile mihverinde ve şeyhlerin tezkirelerdeki daha çok tazim yüklü kısa biyografilerinden takip edebiliyoruz. Bu eserlerin ötesinde ilk mühim eser *Nefehâtü'l-Üns* tercümesidir. Ahrârî silsilesinden gelen Lâmiî Çelebi'nin Mollâ Câmî'den çevirdiği *Nefehâtü'l-Üns*'e ilâve ettiği Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın bazı takipçilerine ait bölümlerle Ahrârililiğin Osmanlı cephesine giriş yapılır.

Osmanlı coğrafyasında 16.yy'da müesseseseleşen bu tarikatın, kurucu ulularını ve doktrinini içeren temel bir esere duyduğu ihtiyacı *Nefehâtü'l-Üns* tercümesi yeterince karşılayamaz. Safî mahlaslı Fahrüddin Ali bin Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (ö.1532-33) 1503'te yazdığı Nakşîliğin hâcegân silsilesine ve menkıbelerine ait Farsça *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât* adlı eserinin, bilhassa İstanbul'da tabanı genişleyen Ahrârî mensupları için tercümesi zarurî hâl gelir. Ahrâr'ın halifelerinden bahseden ancak Osmanlı sürecine değinme-

yen bu eserin telifinden yarım asır sonra Türkçeye Mehmed Marûf Efendi ve Muhyî-i Gülşenî tarafından ayrı iki tercümesi yapıldı.

Muhyî-i Gülşenî'nin (ö.1604) *Reşehât* tercümesi Trabzonlu Mehmet Marûf'unkinden 16 yıl önce 1569 tarihinde tamamlanmış olmasına karşın, Trabzonlu Mehmet Marûf Efendi'nin 1585'te tamamlayarak III. Murad'a takdim ettiği çalışma Osmanlı döneminde yapılmış ilk Türkçe tercüme olarak öne çıktı. Muhyî'nin tercümesi diğer birçok eseri gibi 20.yy'a kadar hak ettiği iltifattan mahrum kaldı. Muhyî'nin çevirisi kronolojik sıralamada ilk olmasına karşın, elimizdeki versiyon Muhyî'nin ilk tercümesini yeniden şekillendirdiği ve artık tarih olarak Mehmet Marûf Efendi'nin tercümesini takip eden nüshadır.

Yarım asır önce Fuat Köprülü'nün adını verdiği ve şahsî kütüphanesinde olduğunu kaydettiği (Fuat Köprülü, "Âşık Çelebi", İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1942, c. I, s. 699) bu *Reşehât* tercümesi ve bu eserin önüne ilâve edilen *Zencîr-i Zeheb* adlı bir risale, Ahrârî Nakşibendîlik cereyanının Osmanlı dönemini ilk elden ve birkaç veçheden aydınlatan orijinal bir kaynak özelliği taşır.

İçerik olarak orijinaline sadık kalan Marûf'un tercümesinden bir çok noktada ayrılan Muhyî'nin çevirisi, Kahire Gülşenî Dergâhı'nın ikinci postnişini Ahmed-i Hayâlî'nin (ö. 1570) isteğiyle gerçekleşir.

Gerek merkezde İbrahim Gülşenî'nin işlendiği Halvetîliğin menkıbesi olan *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî* gerekse Nakşîliğin ele alındığı *Zencîr-i Zeheb* ve *Reşehât-ı Muhyî* Ahmed-i Hayâlî'nin öldüğü yıl kaleme alınmaya başlanır. Muhyî, 1570'te tercümesini yaptığı *Reşehât* için "Cenâh-ı yesâr-ı sadr-ı asker" (977), "Bâb-ı sâdât-ı Nakş-bend" (977) ve "Zencîr-i Zeheb" (977) tarihlerini düşürür. Bu çalışmasını *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî* isimli eserinde de "Zencîr-i Zeheb" adıyla tespit eder.

Elimizde Muhyî'nin yeniden gözden geçirerek birtakım ilâvelerle genişlettiği eserinin kendi 1013 tarihli istinsahı var (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. No: 302). Bu hususu "*Ve bu dîbâceyi tekrâr yazar iken sin-nüm yetmiş yediye yetmiş idi.*" kaydıyla ifade eder (*Reşehât*, 20b). Ömrünün son yıllarında İmam Şâfiî türbesinde itikafa çekilen Muhyî (ö. 1604), ölmeden kısa bir süre önce eserine son şeklini verir.

Muhyî'nin tercümesi, çeviriye kaynaklık eden Fahrüddîn Ali'nin eserinin serbest, ilâveli tercümesidir. *Reşehât* tercümesinin başına ilâve ettiği dibacede Osmanlı tasavvuf tarihi için değerli bilgiler aktarır. Özellikle Nakşîliğin Anadolu'daki yerleşme ve gelişme seyrinde Abdullâh-ı Îlâhî ve Emîr Buhârî dışındaki hâcegân bağlantılarının karanlık kalan isimleriyle Muhyî doğrudan ilişki kurarak ilk elden bilgiler verir. Haddizatında Ubeydullâh-ı Ahrâr etrafında dönen *Reşehât*, başına Osmanlı coğrafyasındaki takipçilerini ilâve eden Muhyî'nin tercümesiyle tamamlanmış olur:

“Çün ki bu fakîr mülâkât itdüğüm Nakş-bendiyye uluları vâsıtası ile niçe niçe eltâf-ı ilâhî vâsıl olup âtâf-ı nâ-mütenâhî hâsıl oldu, pes anların menâkıbı ile cümlesiniün ahvâli ol evvel olan Reşehât'dan icâz tarîkı ile ayân oldu, tâ ki hıfzı âsân oldu. Ammâ bu mahalde hemân sohbet-i saâdet-bahşlarıyla müşerref olduğum sâdât-ı kirâmât-âyâtun isimleri ve bâ'zı resimleri beyân oldu ve bâ'zısının menâkıbları âhırda ayân oldu.”

Tercüme bilhassa Muhyî'nin gerek duyduğu yerde şahsî dünyasına ait tecrübelerle ve yaşadığı süreçlerle ilgili zengin katkılarla telif karakteri arz eder.

Giriş risalesinde doğrudan mülakat ettiği Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın halifeleri ile Ahrâr'ın oğlu Muhammed Yahya'nın halifeleri ele alınır. Bunlar, Hâce Kâsım, Hâce Muhammed, Hâce İsâ-i Fâzıl (İsâ-yı Murtâz, İsâ-yı Buhârî), Şeyh Ahte, Mevlânâ Muhammed Emîn, Şeyh Abdullâh-ı Âmâ-yı Semerkandî, Hâfız Muhammed-i Semerkandî, Sultân Muhammed-i Lâciverd-şûy ve bunların berâberinde bulunan halifeleridir. Tercümenin bir diğer orijinal yönü, geçici Orta Asya kökenli Nakşîler dışında, İstanbul'da Nakşîliği müesseseseleşerek devam ettiren yerli Ahrârî-Nakşîler hakkında verdiği bilgilerdir. Muhyî, *“Zencîr-i Zeheb”* adını alan bu risalenin sonunda Ahrârîliğin 16.yy'daki bu üç önemli temsilcisine işaret ederek bunların menakıbına kitabın sonunda yer vereceğini kaydeder. Bunlar: Edirneli Abdullatîf Efendi, Bekir Halîfe ve Sürûrî Efendi'dir. Ancak tercümenin sonuna doğru kopuk varaklar, Abdullatîf Efendi ve Bekir Halîfe ile ilgili kısımların tespitine imkân vermiyor; Sürûrî Efendi ise, kopuk ve yırtık yerlerin imkânları nispetinde tespit edilebiliyor.

İşte bu eserin neşri, klasik eserlerimizin yayımlanmasında fevkalade hizmetler ifa eden Türkiye Yazmalar Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit'in delaleti, Çeviri ve Yayın Dairesi Başkanı Yard. Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'nın gayreti ile gerçekleşti, kendilerine müteşekkirimiz. Yayın safhasında gösterdiği çabalar için uzman Erhan Yıldız ve dostumuz Uzm. Yrd. Ensar Karagöz'e ayrıca teşekkür ederiz.

Çalışmamızı hikmet ve irfân sohbetlerinden feyz aldığımız Prof. Dr. Azmi Özcan beyefendiye ithâf ediyor ve kendisine afiyet dolu bir ömür temenni ediyoruz.

GİRİŞ

Reşehât-ı Aynü'l-Hayât Tercümesi ve Muhyî

Nakşibendîliği, siyasî alana taşıyarak tekke-devlet ilişkisini güçlendiren ve tarikatını etrafında toplanan fevkalâde kalabalık mürit ve halife kitlesiyle Maverâünnehir'in resmî tarikatı hâline getiren Ubeydullâh-ı Taşkendî'den gelen Ahrârilik, Muhyî'nin inkişafında belirleyici bir rol oynar. Ahrâr'ın halifeleri kanalıyla daha Ahrâr hayattayken Anadolu'ya taşınan bu sufi cereyanın esas teşkilâtlanması, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanat devresinin başında imparatorluğun başkenti İstanbul'da gerçekleşir. Muhyî, Edirne'de içine gireceği bu güçlü sufi halkanın, kendi doğumundan 38 yıl önce vefat eden kurucu şeyhi Ahrâr'ın (1404-1490) menakıbını yıllar sonra tercüme ederken, orada Ahrâr'ınla kendi seyr ü sülûkunun ve mizacının benzerliğine dikkat çekerek kendi iç dünyasının ipuçlarını verir.

Ünü daha Fatih döneminde duyulan Ahrâr'ın¹ Fatih ve II. Bayezid döneminde Anadolu'ya gelen temsilcilerinin cemiyetli olmadığı, daha çok hac için geldikleri sırada buraya uğradıkları ve uyandırdıkları tesirin külliyetli olmadığı anlaşılıyor.² Diğer taraftan Ahrâr'ın vefatından sonra Orta

1 Klasik kaynaklarda Fatih (ö. 1481) ve Ubeydullâh Ahrâr (ö. 1490) arasında kurulan menkıbevi bir anekdotta Fatih, İstanbul muhasarasında beraberinde müritleriyle Ahrâr'ı görür. Yanında bulunan meşâyıhtan onun kim olduğunu sorar. Semerkand'da Ahrâr'la görüşmüş olanlar, onun Ahrâr olduğunu söyler. Muhyî, Ahrâr'ın burada Akşemseddin'le mülâkat ettiğini kaydeder. Bir ay boyunca ortadan kaybolan Ahrâr'ı yeniden Semerkand'da görenler, onda sefer izleri bulmuşlar, hatta müritlerinden birinde tüfek yarası varmış (*Reşehât*, 286a). Bu buluşma bazı değişikliklerle *Nefehâtü'l-Üns*'de de yer alır (Lamiî Çelebi, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, İstanbul, 1275, s. 451).

2 16. yy'da Semerkand ve Buharâ'dan hac için Hicâz'a gelmek isteyenlerin kullandıkları güzergâhın yol emniyetinin bulunmaması, bir alternatif olarak Kefe üzerinden Edirne-İstanbul istikametini öne çıkardı. Kefe üzerinden kara yoluyla Dobruca güzergâhıyla ya da deniz yoluyla Samsun'a geçenlerden Edirne ve İstanbul'a uğrayanlar oluyordu. Safevîlerin kapadığı hac yolu, deniz yoluyla Hindistan-Hicâz hattını geliştirdi. 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), I, Ankara, 1998, s. 325, hkm. 667'de Semerkand, Buharâ ve Maverâünnehir'den Mekke'ye haccetmeye gelen hacıların Şark taraflarında yol emniyetleri bulunmadığı için Kefe taraflarından gitmek istediklerini bildirme-

Asya'nın karışık siyasî vaziyetinden bunalan şeyhler için bu dönem Osmanlısının siyasetindeki istikrarlı yapı ve sünnî şeyhleri himayekâr tutumu tabii bir çekim meydana getirir.

Ahrâr, Maveraünnehir'de nüvesini attığı bu sûfî cereyanın Osmanlı coğrafyasındaki şubelerini, kendisine intisap etmek için Anadolu'dan gelen Mollâ Îlâhî'yle (ö. 896/1490) tesis etti. Îlâhî'nin yanına kattığı Emîr Ahmed-i Buhârî (ö. 1516) ile Anadolu'ya getirilen Ahrârilik, bir süre sonra Emîr Buhârî'nin halifeleri Mahmud Çelebi (ö. 1531-32) ve Hakîm Çelebi (ö. 1566) vasıtasıyla 16. yy'da devlet ve medresede nüfuzlu müntesipler edinerek kökleşti. Aynı yüzyılda Ahrâriğin diğer bir önemli temsilcisi olan Baba Haydar, etrafında mürit toplama gayretine girmeden sürdürdüğü zühd hayatı ve mütevacı kişiliğiyle bu sufi cereyanın bir başka ismi olarak İstanbul'da yerini aldı.

Ahrârilik Edirne'ye Hâce Kâsım < Emîr Miyân < Mir Abdülevvel yoluyla girdi. Ubeydullâh Ahrâr'ın kızı Şerife ile evlenen Mir Abdülevvel'in (ö. 905/1500) torunu olan Hâce Kâsım, tamamı Hâcegân şeyhleri olan dedesi Abdülevvel, amcaları Emîr Kelân ve Emîr Hurd gibi etraflarında menakıb halesi örülmüş aile kadrosu içerisinde geçen ömrünün son bölümünde beraberinde bir başka Ahrâr halifesi olan Hâce Muhammed'le Edirne'ye geldi. Muhyî'nin "*Huzurlarına ben küçükken pederim alıp götürmüş ve beni oğulluğa kabul buyurmuş.*" kaydına göre bu tarih 935/1528'e tekaddüm eden yıllar olmalıdır.

Hâce Kâsım,³ Ahrâr'ın Osmanlı coğrafyasında görülen diğer birçok halifesinden farklı olarak Edirne'ye yerleşme amacıyla gelir. Hâce Kâsım'ın

leri üzerine bu hususta kendilerine gereken yardımın yapılması için Kırım Hanına emir gönderildiği hükmü yer alır. Orta Asya'dan gelen hacı adaylarının yol güzergâhları için bkz. Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar - Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638*, İstanbul, 1995, s. 155 vd.

3 Ubeydullâh Ahrâr'ın halifeleri arasında iki Kâsım daha vardır. Biri, Lâmiî Çelebi'nin görüştüğü ve Ahrâr'ın menkıbelerini derlediği Hâce Muhammed Kâsım < Abdülhâdî < Hâceka Muhammed < Ubeydullâh Ahrâr'dır. (Lâmiî Çelebi, *Nefehatü'l-üns Tercümesi*, İstanbul, 1275, s. 451.) Diğeri, Ahrâr hayattayken 891'de vefat eden meşhur halifesi Kâsım'dır (Alî-şîr Nevâyî, *Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve*, haz. Kemal Eraslan, Ankara, 1996, s. 258-259).

Edirne'ye gelişi ve ömrünün sonuna kadar burada kalışı, dedesi Mir Abdülevvel'e kayınpederi Ahrâr'ın işaretinden kaynaklanır. Muhyî, bu hususu Hâce Kâsım'dan aktarır:

Ahrârîlik ve Osmanlıda İlk Temsilciler

Daha Fatih döneminde İstanbul'a halifelerinden önce şöhreti gelen Ahrâr'ın⁴ Orta Asya'nın karışık siyasî ve dinî vaziyetinden bunalan halifeleri için Kanunî dönemi Osmanlının himâyekâr ortamı cazip geliyordu. Kaynaklarda Fatih ve II. Bayezid döneminde Anadolu'ya geldiği kaydedilen Ahrârî şeyhlerin cemiyetli olmadığı, daha çok hac yolunu takip için geldikleri anlaşılıyor. 16. yy'da Semerkand ve Buharâ'dan hac için Hicâz'a gelmek isteyenlerin kullandıkları güzergâhın yol emniyetinin bulunmaması, bir alternatif olarak Kefe üzerinden Edirne-İstanbul istikametini öne çıkardı.⁵ Kefe üzerinden kara yoluyla Dobruca güzergâhıyla ya da deniz yoluyla Samsun'a geçenlerden Edirne ve İstanbul'a uğrayanlar da oluyordu.

Seçkin sûfilerle zenginleşen bu misafirlikler ve uzun vadeli yerleşmeler, “kem habâyâ fi'z-zevâyâ” (köşelerde nice sırlar bulunur) diyen “erkânda erkânı tecessüs” (köşe bucakta ileri gelenleri arama) sahibi olan ve çocukluğu Ahrârî-Nakşî muhit içinde geçmiş olan genç Muhyî'nin dikkatini çekiyor, birçoğu melâmî nitelikli şeyhlerle aynı dili konuşması derhal sıcak bir ortamı temin ediyordu. Ancak bu mizaç sayesinde, bugün bizim için meçhul Ahrârî sûfilerin Osmanlı coğrafyasındaki maceraları açığa çıkar.

4 *Reşehât* tercümesindeki kayda göre Fatih, İstanbul muhasarasında Ahrâr'ı görür. Yanında bulunan meşayıhtan onun kim olduğunu sorar. Semerkand'da Ahrâr'la görüşmüş olanlar, onun Ahrâr olduğunu söyler. *Reşehât* mütercimi Muhyî, Ahrâr'ın burada Akşemseddin'le mülâkat ettiğini de kaydeder. Bir ay boyunca ortadan kaybolan Ahrâr'ı yeniden Semerkand'da görenler, onda sefer izleri bulmuşlar, hatta müritlerinden birinde tüfek yarası varmış (*Reşehât*, 286a). Bu buluşma değişikliklerle *Nefehâtü'l-Üns*'te de yer alır.

5 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), I, Ankara, 1998, s. 325, hkm. 667'de Semerkand, Buharâ ve Maverâünnehir'den Mekke'ye haccetmeye gelen hacıların şark taraflarında yol emniyetleri bulunmadığı için Kefe taraflarından gitmek istediklerini bildirmeleri üzerine bu hususta kendilerine gereken yardımın yapılması için Kırım hanına emir gönderildiği hükmü yer alır.

Ahrârilik 16. yy'da Emîr Ahmed'in bilhassa damadı ve halifesi Mahmûd Çelebi (ö. 1531-32) ve diğer halifesi Hakîm Çelebi (ö. 1566) vasıtasıyla İstanbul'da genişleme imkânı buldu. Muhyî-i Gülşenî, Hakîm Çelebi ile kurduğu yakın teması bilhassa Mahmûd Çelebi'nin damadı ve halifesi Abdüllatîf Çelebi (ö. 1563-64) ve Gelibolulu Sürûrî Efendi (ö. 1562) ile devam ettirdi. Muhyî, bu sebeple içinden çıktığı Ahrârî-Nakşîliği kaynaklarından bize getirebilecek bilgiye sahiptir.

Edirne'de İlk Ahrârî Şeyhleri: Hâce Kâsım, Hâce Muhammed

Ahrârilik, Edirne'ye Hâce Kâsım û Emîr Miyân < Mir Abdülevvel yoluyla girdi. Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın kızı Şerife ile evlenen Mir Abdülevvel'in (ö. 1500) bu evlilikten üç oğlu oldu: Emîr Kelân, Emîr Hurd, Emîr Miyan. Hâce Kâsım, Emîr Miyan'ın oğlu olarak Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın soyundan gelir.

Hâce Kâsım'ın Edirne'ye ne zaman geldiğini bilmiyoruz, ancak Muhyî'nin "Huzurlarına fakir küçük iken pederim alıp gitmiş ve beni oğulluğa kabul buyurmuş" kaydı, bu tarihin Muhyî'nin doğum tarihi olan 1528'den önceye ait olabileceğine işaret ediyor. Hâce Kâsım,⁶ Ahrâr'ın geçici olarak Osmanlı coğrafyasına gelen diğer birçok halifelerinden farklı olarak tarikatı Edirne'ye yerleştirme amacıyla gelir. Hâce Kâsım'ın Edirne'ye gelişi ve ömrünün sonuna kadar burada kalışı, dedesi Mir Abdülevvel'e kayınpederi Ahrâr'ın işaretinden kaynaklanır. Muhyî, bu hususu Hâce Kâsım'dan aktarır:

Kâsım buyurdular ki "Ceddim Mîr Abdülevvel ki menakıbı gelir, pederim Emîr Miyân'a buyurdu ki Oğlun Hâce Kâsım'ı Şeyh Muhammed-i Taşkendi'ye teslim eyle ki deden, valide tarafıyla, Hâce Ubeydullâh-ı Taşkendi Hazretleri bir gün fakire nazar edip buyurdular ki Şeyh Muhammed bizim terbiye-

6 Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın halifeleri arasında iki Kâsım daha vardır. Biri, Lâmiî Çelebi'nin görüştüğü ve Ahrâr'ın menkıbelerini derlediği Hâce Muhammed Kâsım < Abdülhâdî < Hâceka Muhammed < Ubeydullâh-ı Ahrâr'dır: Lâmiî Çelebi, s. 451). Diğeri, Ahrâr hayattayken 891'de vefat eden meşhur halifesi Kâsım'dır: Alî-şîr Nevâyî, *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-fütüvve*, ha. Kemal Eraslan, Ankara, 1996, s. 258-59.

mizden geçmiştir, her kimi ki terbiye eyleye, hemen o bizim terbiyemizden geçmiştir. Sonra onu Şeyh Muhammed ile Kabê'ye irsal eyle, oradan Rûm'a müteveccih olsunlar; kısmeti orada olacak." der.

Hâce Kâsım, Edirne'ye beraberinde Ahrar'ın halifelerinden Taşkentli Hâce Muhammed'le gelir. Hâce Kâsım, Muhyî'ye kadim dostu Hâce Muhammed'i "*Benim Hâce Muhammed'e riayet ve hürmetim cedd-i a'lâm Hâce Ubeydullah Hazretleri işaretiyledir. Pes her kim usûl-i Nakşbendîden bu vilâyette behremend olmak ister, Şeyh Muhammed-i Taşkendî'den istimdat etsin*" diyerek tebci eder.

Hâce Kâsım aile fertleriyle, Edirne'de Timurtaş köyünde yerleşir; Muhyî'nin "*evimize yakın*" dediği Hâce Muhammed ise, Sarıcapaşa mahallesine yakın bir yerde ikamet eder.

Muhyî'nin Hâce Kâsım'la ilk irtibatı, babası Fethullâh'ın delâletiyle gerçekleşir. Hemen aynı yaşlarda Muhammed adlı bir oğlu olan Kâsım, Muhyî'yi sıcak bir şekilde karşılar ve onu oğulluğa kabul eder. Babası Hâce Kâsım'ın vefatından sonra postuna oturacak olan Muhammed, Muhyî'nin en yakın arkadaşı olur:

"Hâce Kâsım ki Hazret-i Ubeydullâh-ı Taşkendî torunlarındandır, Edirne'ye gelip orada yerleşti. Huzurlarına fakir küçük iken pederim alı gitmiş ve oğulluğa kabul buyurmuş. Tâ âhıra değin 'Tû ferzend-i menî!' diye buyururlar idi. Mahdumları Hâce Muhammed'i fakirden gayriye itimat buyurmaz idi. Hâce Muhammed, fakire 'birader' diye hitap ederdi."

Muhyî, Hâce Kâsım etrafında şahit olduğu iki olağanüstü tecrübeye yer verir:

"Şeyhin oğlu Muhammed'le beraber Timurtaş Köyü'ne geçmek için bindikleri çırnığın, Arda ve Meriğin dalgalı sularında batma ihtimalinin belirmesi üzerine 'Birader, himmet eyle!' diyen Muhyî'ye, Muhammed: 'Burada birader himmeti olmaz, peder himmeti gereklidir' deyince, yüksek sesle 'Ya Hâce Kâsım!' diye seslenen Muhyî, gözünü açtığı anda sahile yanaşmış sandalın başını tutan mütebessim Hâce Kâsım'ı görür. Oğluna: 'Biraderin daha önce senden medet istedi' demesi üzerine elini öpen Muhyî'ye 'Şimdiden sonra sen de beni aracısız talep et'" der.

Muhammed’le bir ikinci sonrası Sultan Bayezit Köprüsü’nden geçerken yedi soyguncu tarafından saldırıya uğrarlar. Muhammed’in artık medet sırasının kendisinde olduğunu hatırlatmasıyla Muhyî, “*Yâ Hâce Kâsım, meded!*” der. Hemen o an, birçok atlı ve ellerinde fanusla birçok kişi kendilerine doğru aceleyle gelir. Haramilerin korkup kaçması ve gelenlerin de selâm verip gülerek geçmesiyle rahatlayan iki arkadaşı, bir süre sonra tekrar korku kaplar. Bu sırada önlerine Kuran okuyarak yürüyen birisi çıkar. “*Elâ inne evliyâ’ellâhi lâ havfun aleyhim ve lâ hum yahzenûn.*” ayeti okunurken artık korkuları kaybolur. O gece, danışmendi olduğu Sultan Bayezit Medresesi’nde kalırlar. Sabah Hâce Kâsım’ın yanına vardıklarında onu aynı ayeti okurken bulurlar.

Hâce Kâsım’ın ölümü sırasında yanında Hâce Muhammed’le birlikte bulunan Muhyî bu hadiseyi tasvir eder:

Bir gün Hâce Muhammed, fakiri davet etti. Vardığımda onu ağlar gördüm. Buyurdu ki “*Biyâ tâ be-vedâ’-ı Hâce Kâsım burevîm ki be-dergâh-ı ilâh hâhed ref.*” Yani “*Gel Hâce Kâsım vedaına gidelim ki dergâh-ı ilâha gitmek diler.*” Hâce Kâsım’ın huzuruna vardık. Hâce tâ kapıya geldi, Hâce Muhammed’in eline yapıştı. İçeri girip murakabe hâlinde oturdular. Hâce Kâsım başını kaldırıp buyurdu ki “*Vakt tengest, Yâsîn bihânîd.*” “*Selâmun kavlen min rabbin rahîmin!*” derken nefesi kesildi. Rahmetullâhi aleyhi. Cümlemiz ağladık, Hâce’yi uzatıp namazını kıldık. O gece yer sarsıldı ve nice vâkıât zuhur etti ki demek olmaz. Hâce Muhammed: “Bu zelzele meşâyıha mahsustur ki Hâce Ubeydullâh Hazretlerinde dahi oldu” dedi.

Muhyî, onun ölüm tarihini belirtmez. Ancak onun 1551’de Abdullatîf-i Câmî’nin Edirne’ye gelişinden önce vefat ettiğini biliyoruz. Kâsım’ın ölümünden sonra, oğlu Muhammed’in terbiyesini yedi yıl boyunca Hâce Muhammed üstlendi. Muhyî’nin “*Amma Hâce Muhammed-i Taşkendî yedi yıl Hâce Kâsım’dan sonra kaldı, oğlu Hâce Muhammed’i terbiye etti*” ifadesinden Hâce Muhammed, bu süre sonunda vefat mı etti, yoksa Maverâünnehir’e mi döndü, anlaşılmıyor. Artık on sekizine varmış olan Muhammed, babasından boşalan posta oturdu.

İstanbul'da Melâmî bir Ahrârî: Hâce İsmâ-i Fâzıl (İsmâ-yı Murtâz, İsmâ-yı Buhârî)

Kimi Rumelili kıyafetine bürünmüş, kimi Hint taciri kılığında, tanınmamaya özen gösteren 20 mürit İstanbul'un çarşısında, sokağında dağınık dolaşmakta, namaz vakitlerinde bir araya gelmektedir. Şeyhleri Ayasofya Camii'nde inzivaya çekilen ve tanınmamak için Rumeli giysileriyle kimliğini etraftan sakınan Hâce İsmâ'dır. 1547 tarihinde, müritleriyle geldiği İstanbul'da dostu Baba Haydar'la bile görüşmeden Semerkand'a dönecek olan aşırı perhizkâr İsmâ, Allah dostlarını köşe bucakta gözleyen Muhyî'nin dikkatinden kaçmaz. Hâce İsmâ da, Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın halifesi Hâce Kâsım ve Hâce Muhammed'in oğulluğa kabul ettiği Muhyî'ye ısınmakta gecikmez:

Ben seni oğulluğa kabul ettim, nitekim beni Hâce Ubeydullâh-ı Taşkendi razıyallâhu anhü oğulluğa kabul buyurdu, sen dahi beni babalığa kabul eyle.

Bir süre yanında mülâzemet ettiğini söyleyen Muhyî, Şeyh İsmâ'nın tekkelere yaklaşmamak hususundaki titizliğini kaydeder. İstanbul'da ramazanın son on gününü itikafta geçirmek için تنها bir mescit göstermesini talep ettiği Muhyî, Fatih'te Emîr Buhârî Tekkesi'nin biraz aşağısında, mahalle halkından başka kimsenin bilmediği bir mescidi salık verince, İsmâ'dan *"Tekke ve ribata kurb caiz değildir."* cevabını alır. Hâce İsmâ, Kahire'de Ahmed-i Hayâlî'nin tekkeye davetini de aynı gerekçeyle kabul etmeyecektir. Kendisini keşfeden Muhyî'ye gönlü ısınan ve onu oğulluğa kabul eden Hâce İsmâ, ona, ismini ve varlığını, niyet ettiği hac yolculuğuna çıkıncaya kadar başkalarına duyurmamasını tembihler.

Muhyî, uzun süre sohbetine devam ettiği şeyhin, içeriğini belirtmediği bir ayet ve hadisin sırlarına vâkıf olmak için gösterdiği gayrete rağmen netice alamaması üzerine, sabır telkinleriyle beklerken itikafından çıkan şeyhini Üsküdar'a götürür. Şeyhin, avucuna sıkıştırdığı paranın bereketiyle maddi rahatlık yanında arzuladığı manevi feyizlere kavuştuğunu söyleyen müellifimizde ömür boyu derin izler bırakacak hadiselerden biri bu sırada cereyan eder. Şeyh İsmâ, mescitte iki rekat namaz kılar ve Muhyî'ye yöne-

lererek murakabeye dalar. Kendisinden geçen Muhyî, ayıldığında camide kimseyi bulamaz. Dışarıda, şeyhin halifelerinden Mollâ Pâyende'ye ağlayarak şeyhi soran Muhyî, halifeden onun dervişleriyle gittiğini, kendisinin şeyhin emriyle yanında kalacağını, İstanbul'a gelip gittiğini bir yıl boyunca kimselere söylememesini tembihlediğini öğrenir. Îsâ, giderken o sırada 19 yaşında olan Muhyî'ye şerh etmesi için verdiği *Aynü'l-Hayât* adlı eserini de bırakmıştır. Bir yıl sonra Şeyh Îsâ'nın haberini iki Nakşî şeyhi Hakim Çelebi ve Abdullatîf Efendi'ye (ö. 1564) duyuracaktır.

Şeyh Îsâ, İstanbul'dan Mısır'a geldiğinde Ahmed-i Hayâlî'nin misafiri olur ve ona Muhyî'den ve şerh etmesi için bıraktığı eserden bahseder. Muhyî, yıllar sonra Ahmed-i Hayâlî'nin de isteğiyle bu eserin şerhini tamamlar.

Ahmet Hayali, şeyhin şariat ilimleri dışında Muhittin Arabî'nin eserlerine ve Mesnevî'ye derin vukufiyetini ve babasından sonra ondan daha züht ve takva sahibi birini görmediğini ifade ettikten sonra onun bizzat beş eserini okuduğunu, Farsça elliye aşkın eserin müellifi olduğunu Muhyî'ye aktarır.

İstanbul'da Kendini Tesettür İçin Dilsizliği Vuran Ahrârî Şeyh Ahte

Muhyî henüz 17 yaşındayken 1545'te İstanbul'a yanında iki Hindî hizmetkârıyla gelen Şeyh Ahte'yle karşılaşır. Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın halifelerinden olan Ahte, Eski İbrahim Paşa Camii'nde itikafa çekilmişken Muhyî'nin dikkatini çekti. Tanınmamak için kendisini dilsizliğe vuran şeyhin davranışları için Muhyî, "*mecnûn-vâr bir aceb pîr idi*" der. Ahte, hizmetine bir süre devam eden ve kendisine güven telkin eden Muhyî'ye ısınır, muhtemelen dünya kelâmından kaçınmak, dilini masıvanın kirinden arı tutmak için benimsediği dilsizlikten, genç Muhyî'de gördüğü samimiyet ve kendisine gösterdiği riayet ile vazgeçer ve konuşmaya başlar. Muhyî, yıllar sonra Ahte'yi anlatırken üzerinde bıraktığı derin tesirden söz edecektir:

"İki Hintli hizmetkârı vardı. Onlara yiyeceklerini verir, kendisi de gayet az zeytin, bal ve üzüm suyu yer idi. Bir gün tazarru edip kaldığım haneye

davet ettim, *‘Kitâbetim ücretinden bir pilav ve bir kalye pişirip birlikte yiyelim’* dedim. Kabul buyurdu, ‘yalnız olmak şartı ile’ dedi. Gayet yaşlı olduğundan hizmetkârlarına dayanarak geldi. Yemekten bir kaşık aldı, elini çekti. Üç gün boyunca yemek yemedi. Ne yerden harç ettiğini hizmetkârları dahi bilmezler idi. Ne zaman Hâce Ubeydullâh-ı Taşkendî hazretlerini zikretseler ağlarlardı ve bizi de müteessir eder, cümlemizi ağlatırdı. Bir kere buyurdular ki ‘Hâce Ubeydullâh, ölüm vakti ashâbı toplayıp vasiyet eyledi ve *‘Hak talâ sizinledir. Gayret edin ki siz dahi Hak ile olasınız, hiç değilse Hak ehlinin hizmetinde olasınız’* dedi. Akşam namazını ima yoluyla kıldı. Kendisine çok yakındım, sürekli Allâh Allâh der idi. Mübarek ağzından bir nur çıkardı, alnında o nur parlardı. Vefat ettiğinde perşembe günü ikinci vakti, Rebi-ülevvel ayının başı, 895 yılıydı. Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsiaten.’ Şeyh Ahte bunu ağlayarak beyan etti, ağzından bir nur çıktı; gözümden, ağzımdan ve kulağımdan, belki cümle azamdan bu nur kalbime doğdu ki otuz beş yıldır o tecelli ziyadelenmektedir. Ne vakit kendilerini ansam veya teveccühle onları yanımda hazır eylesem, o hâlet ziyadesiyle zuhur eder.”

Mısır’da Ahrârîlik: Mollâ Câmi’nin Yeğeni Mevlânâ Muhammed Emîn

Muhyî, Mollâ Câmi’nin (ö. 1492) kız kardeşinin oğlu Muhammed Emîn < X < Ahmed < Muhammed ile 1560 tarihinde Kâhire’de bir araya geldi. Daha erken bir dönemde Mısır’a geldiği, Hâdim Alî Paşa⁷ (ö. 1560) üzerinde tesir meydana getirdiği anlaşılan Emîn’in, Muhyî’nin 1566-1574 tarihleri arasında tamamladığı Bâleybelenle ilgilendiği göz önünde bulundurulursa⁸, Kâhire’de mühim bir Nakşî muhiti meydana getirecek kadar uzun zaman kaldığı anlaşılır. Nitekim Muhyî, 1564-65 tarihinde Abdulvehhâb-ı Şâ râvî ve Hatîb-i Şîrbînî’nin bulunduğu bir mecliste Muhammed Emîn’i de zikreder. O, 1565-66 tarihinde de Kâhire’dedir.

7 Hâdim Ali Paşa , 7.5.1559-25.8.1560 arası Mısır beylerbeyi olmuş, bu görevdeyken vefat etmiştir. Mısır’da Karafe denilen mahalle gömülmüştür.

8 Muhyî, *Asl al-Makâsıd ve Fasl al-Marâsıd*, Bibliotheque Nationale de France, Persan 188, vr. 100b-101a, 225a, 231a.

Muhammed Emîn'le ilgili bir veri de, Muhyî'nin onun ve Şeyhülislâm Tablâvî'nin üstadının Kâhire'de Bistâmiyye Zaviyesi şeyhi Mevlânâ Ali Mantikî olduğunu söylemesidir. (Bkz. *Reşehât*, 164b.)

Muhyî, Gülşenî şeyhi Ahmed-i Hayâlî ile yakın ilişki içinde bulunan Emîn'in menakıbını *Reşehât Tercümesi*'nin sonunda ayrı bir bahiste tafsilatıyla aktaracağını kaydeder, ancak söz konusu eserin son bölümünde kopan varaklar yüzünden bu ayrıntıyı tespit edemiyoruz.⁹

Bu zattan bahseden bir diğer kişi *Şerh-i Divân-ı Hâfız* sahibi Sûdî'dir (ö. 1598?). Şerhi için başvurduğu şahıs kadrosu içinde yer alan Muhammed Emîn'le Şam'da görüşüğünü kaydeder.¹⁰

Halifesi Kahire Gülşenî Asitanesi'nde Medfûn Ahrârî Şeyh Abdullâh-ı A'mâ-yı Semerkandî

1563-64 yılında hacca giderken Kahire'de bir süre kaldı. Bu sırada 102 yaşında olduğuna göre 1564-65 tarihinde Semerkand'da doğmuş olmalı. Muhyî, onun ilerlemiş yaşına rağmen, gençler gibi ayakta namaz kıldığını, ihtiyaçlarını gidermek hususunda kimseden yardım almadığını aktarır. Ahmed-i Hayâlî'nin müsaadesiyle üç ay Şeyh Abdullâh-ı A'mâ-yı Semerkandî'nin hizmetinde bulunan Muhyî, şeyhle Mısır'a gelişlerinde kendilerini kaldıkları yerde henüz ziyaret etmeden, Mısır defterdarı olan ağabeyi Mehmed Bey'in davetinde karşılaşır. Aralarında mühim şeyhlerin olduğu bu mecliste olanları şöyle anlatır:

Menzillerinde müşerref olmamanın hicabından kendimi takdim edemedim ama içimden lütuflarından kendileri bu hicap örtüsünü kaldırsalar, ben bundan âcizim diye geçirdim. O mecliste Şeyh Abdulvehhâb-ı Şa'râvî, Hatîb-i Şirbînî, Şeyh Muhammed-i Bekrî ve Muhammed Emîn-i Buhârî hazır bulunuyordu. Muhammed Emîn, Abdullâh-ı A'mâ-yı Semerkandî ile musafahalaşan herkesin isimlerini ve hususiyetlerini söylüyordu. Bunların ve ağabeyim musafahası bittiği hâlde, hâlâ bekler vaziyettediler. Kimse

9 Muhyî'nin Mısır Milli Kütüphanesi'nde Mecâmi-i Türkî no. 23'te yer alan mecmuada Muhammed Emîn için yazdığı çok sayıda şiir yer alır: 454b, 455a, 455b, 456a, 456b, 457b.

10 Sûdî, *Şerh-i Divân-ı Hâfız*, İskenderiye-Bulak, 1250, s. 190.

gelmeyince, “Kucâst birâder-i sâhib-i hâne ki ferzend-i mâst?”, yani “Hane sahibinin kardeşi nerededir ki o bizim oğlumuzdur” dediler. Bana ağlamak vaki oldu, ayaklarına düştüm. Başımı kaldırdı, bulunanların hepsine dua etti. Meşayih ve fasih kimseler çoktu, ama tatlı dille öyle nadirattan sözler söylediler ki Şeyh Bekrî lâl oldu, Abdulvehhâb-ı Şa’râvî bana baktı, hayretle başını salladı...

Bir gün efendimiz Şeyh Ahmed-i Gülşenî, Şeyh Abdullah’ı bahçelerine davet etti. Davet etmeye ben gittim. Sınırsız lütuflar etti, ileride meydana gelecek olan hâllerimi keşfetti. Bahçede, efendimin yanında bana “ferzend-i mâ” (oğlumuz) diye hitap edince efendimden çekindim. O an kalbimden geçene muttali oldu, Ahmed-i Hayâlî’ye “Gerçi ferzend-i mâst, ammâ bende-i şumâst!” (Bizim oğlumuz, ama sizin de kulunuz) dedi. Keyiflenen şeyhim, Şeyh Abdullah’a cevaben “bende-i bende-i şumâst” (kulunuzun kulu) dedi.

Muhyî, Ahmed-i Hayâlî’nin müsaadesiyle üç ay Şeyh Abdullâh-ı Âmâ-yı Semerkandî’nin hizmetinde bulunur. Muhyî, son olarak şeyhin Mekke’den Hind’e, oradan da Maverâünnehir’e gittiğini kaydeder. Şeyhin müritlerinden Pîr Baba Hasan, Kabe’den Kâhire’ye gelerek Muhyî’nin yanında iki yıl kalır. Mollâ Câmî ile dostluğu olan Baba Hasan, öldüğünde 90 yaşlarındaydı. Cenaze namazını Ahmed-i Hayâlî’nin kıldırıldığı bu şeyh, Gülşenîhâne’de Mollâ Za’fî’nin fiskiyesine defnedildi.

Küçük Ayasofya’da Hâfız Muhammed-i Semerkandî

Ubeydullâh Ahrâr’ın (ö.1490) vefatından sonra Timurlular hanedanında meydana gelen siyasî mücadele, Ahrâr’ın iki oğlu arasında da gerginliğe yol açtı. Sultân Ali Mirzâ’ya yardım eden Ahrâr’ın büyük oğlu Muhammed Abdullâh Hâcekâ ile Ali Mirzâ’nın muhalifi Baysungur’un evine sığınmasına izin veren Ahrâr’ın küçük oğlu Muhammed Yahyâ’nın bozulan ilişkileri bir daha düzelmedi. Baysungur’un 1499’da öldürülmesiyle Semerkand tahtına çıkan Sultân Ali Mirzâ’ya destek veren Muhammed Yahyâ, Özbek Şeybanî Hân’ın Semerkand’a girerek Sultân Ali Mirzâ’yı öldürtmesinden sonra, şehrin güvensiz ortamından kurtulmak için, Şeybanî Hân’ın izniyle, ailesiyle Horasan’a doğru hareket etti, ancak yolda iki oğluyla birlikte

öldürüldü. Ahrâr'ın postnişin olarak işaret ettiği Muhammed Yahya'nın bu erken ve travmatik ölümü, Nakşî zümrede büyük bir yeis meydana getirdi. Muhyî, bu katliamda Muhammed Yahyâ'nın yanında yer alan iki halifesiyle, bu vakadan yarım asır sonra, İstanbul'da ilişki kurdu. Kaynaklarda kendilerinden bahsedilmeyen bu iki halife, Hâfız Muhammed-i Semerkandî ve Muhammed-i Lâciverdşûy'dur.

Ubeydullâh-ı Ahrâr'la başlayan mistik eğitimi, Ahrâr'ın vefatından sonra oğlu Muhammed Yahya tarafından tamamlanan Hâfız Muhammed, öldürülüşüne değin yanından ayrılmadığı ve büyük bir sevgiyle bağlandığı şeyhinin feci akıbetinin üzüntüsünü, üzerinden yarım asır geçtiği hâlde silemez. Muhyî, garip bir tesadüfle yaşı seksene yaklaşan Hâfız Muhammed-i Semerkandî'ye ilk ziyaretini 15 Muharrem 953'te (17 Mart 1546) İstanbul Küçük Ayasofya'da gerçekleştirir. Bu tarih, Muhammed Yahya'nın ölüm yıldönümüdür. Muhyî, acılı şeyhle ilk karşılaşmasını *Reşehât*'ta anlatır:

“Yanlarına vardığımda karalar bürünmüş, ağlıyorlardı. Bir süre mura-kabeye daldılar. Ben de müteveccih oldum. Üstüme bir tuhaf gam hâli çöktü, ölüyorum sandım. Ardından bugüne kadar duymadığım bir ferahlık hissettim. Mübarek başlarını kaldırıp: ‘Gam ve mutluluk ikizdir, nitekim şehit olana bu duygu erişmiştir; ölümle ebedi dirilik elde edilir.’ dedi. ‘Bu gün Muharrem’in on beşidir, merhum şehit Hâce Muhammed Yahyâ bin Hâce Ubeydullâh-ı Taşkendî kuddise sırruhumâ hazretlerinin kırk yedi yıldır her defasında bu ayda bu vakit geldiğinde gayriihtiyarî şehadetini duyar, sanki o bugün şehit olmuş gibi olurum’ diyerek ağladı, bizi de ağlattı.”

Hafız Muhammed, kendisine halisane yaklaşan genç Muhyî'yi hemen benimser, ona oğul sevgisini gösterir. Muhyî ilk dönem Nakşîleri hakkında bir yığın detaylı bilgi temin ettiği Hafız Muhammed'in tavsiye ve telkinleriyle zengin bir telif ve tercüme faaliyetinin içine girdi. Özellikle *Reşehât* tercümesi tanıştığı Nakşî şeyhlerine ödediği bir vefa borcudur. O sırada 77 yaşında olan Hafız Muhammed, Muhyî'ye kendi yaşından bahisle, “*Sana dahı yetmiş yedide çok hakikatler nasip olacak.*” keşfinde bulunur. Yıllar sonra, 1569 tarihinde Hafız Muhammed'le görüşmesini naklederken bu sözleri hatırlayan Muhyî, birçok risale ve kitabını bu tarihte telif ettiğini, şeyhi Ahmed-i Hayâlî'nin bu yıl vefat ettiğini, bu satırları yeniden kaleme

alırken kendi yaşının da yetmiş yedi olduğunu hayretler içinde kaydeder. Bilhassa Hafız Muhammed'in kendisi için söylediği *"Makam-ı izzet vâsıl olursun"* cümlesindeki *"iz"* kelimesinin sayısal değerinin yetmiş yediyi karşılaması ve *"izzet"*in Mısır azizlerine mahsus olmasını kendi geleceğine dair şeyhin bir keşif ve kerameti olduğu düşüncesini destekler bir veri olarak değerlendirir.

Hafız Muhammed, İstanbul'a geldiğinde beraberinde üç yaşlı dostu da bulunuyordu. Muhyî, bunlardan sadece Abdullâh-ı Hazârî'nin adını kaydediyor. Mantık ve kelam ilminde tartışmacı kişiliklerine dikkat çekilen bu kişilerin, Hafız Muhammed'in ilmî kudreti karşısında duramadıkları da Muhyî'nin kayıtlarında yerini alır.

İstanbul'daki diğer Nakşî şeyhleriyle ilişki kurmaktan kaçınan Hafız'ın, bilhassa Baba Haydar'la ilişkiye geçmemesi onun melâmî cephesinden kaynaklanır. Muhyî, merak ettiği bu tuhaf durumun nedenini bir süre sonra öğrenecektir. Uzun yıllardır hizmetinde bulunan Saadet isimli müridi, Hâfız'ın geçimini nasıl sürdürdüğünü soran Muhyî'ye, *"On iki yıldır hizmetindeyim, kimseden bir habbe kabul etmedi ve herkesin ihtiyacını görür. Şimdi beş yüz filori ve bazı hediyeler göndermiştir benimle. Bir sahtiyan kesesi var ondan çıkarır. Biz elimize alsak, içinde nesne bulamayız"* cevabını verir.

Muhyî'yi bir oğul gibi seven Şeyh Hafız Muhammed, İstanbul'dan gemi yoluyla önce Mısır'a, oradan Kabe'ye gider. Yıllar sonra, Saâdet isimli azat ettiği bir müridiyle Muhyî'ye mektup gönderir. Muhyî, kendisine Nakşibendîlik doktrini etrafında nasihatlarla bulunan bu mektuptan sonra Hafız Muhammed'den artık haber alamaz.

Şehit Ahrârî Sultân Muhammed-i Lâciverd-şûy

Muhyî'nin *"Bir cezbedar pir idi ki mübarek gözlerine bakan meczup olurdu"* dediği Lâciverdşûy'u da Muhammed Yahyâ'nın hatıralarıyla şehadet bekler bir vaziyette Hakîm Çelebi'nin tekkesinde bulur. Hafız Muhammed Yahyâ'nın İstanbul'a gelen ikinci halifesi Sultan Muhammed-i Lâciverdşûy hakkında Muhyî dışında hiçbir kaynak bilgi vermez. Muhammed Yahyâ'nın öldürülmesi sırasında yanında bulunan bu halife, Muhyî'ye, şeyhinden kendisinin de şehit olarak öleceği müjdesini dinlediğini söyler.

Muhyî, onun Kâbe'ye doğru yola çıktıktan bir süre sonra, Konya güzergâhında bütün müritleriyle şehit olduğunu aktarır.

Baba Haydar

Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın İstanbul'da sürekli kalan iki halifesinden biri Baba Haydar'dı (ö. 1550). Eyüp'te kendi adına tahsis edilen camide riyazet ve ibadet ile vaktini geçiren Baba Haydar, kendisine inabet etmek için Muhyî'nin yaptığı müracaatı, annesiyle ilgilenmesi tavsiyesiyle geri çevirir. Ubeydullâh-ı Ahrâr'dan sonra Muhammed Yahyâ'nın da halifeliğini sürdüren Baba Haydar, Mekke'de bir süre kaldıktan sonra İstanbul'a gelerek ömrünün sonuna kadar burada kaldı.

Şeyh Hafız Muhammed'in mektubuyla Muhyî'ye gelen Saâdet, yanındaki Baba Haydar'a verilmek üzere bir deste hataî kâğıt ve mektup da bulunan armağanlar getirir. Müritlik başvurusu daha önce reddedilen Muhyî, bu sefer Saâdet'le Eyüb'e gelir. Görüşmeyi Muhyî şöyle aktarır:

“Saâdet’le Baba Haydar’a vardık. Onu Eyüp Camii’nin bir köşesinde murakıp bulduk. Öğle namazından sonra elini öptük. “Sizden dost kokusu gelir” dediler. Saâdet de elini öpünce, “Mekke’den gelir” dedim. Biz başka söz söylemeden “Biraderimiz Hâfız Muhammed-i Semerkandî Kabé’de imiş. Acaba hiç bilir mi ola ki şimdi onunlaydım” buyurdular. Saâdet, tekrar elini öpüp Hâfız Muhammed’in selâmını söyleyip mektubunu ve hediyelerini verdi. Baba hazretleri, onu yüzüne, gözüne sürüp Hâfız’ın tazimle olağanüstü menkıbelerini nakletti ve “Eğer Allah’ın iradesinde benim âmâ kalmam olmasaydı, gönderdiğini gözüme sürmekle gözümün açılması muhakkaktı” dedi.

Muhyî, Baba Haydar'ın da menakıbını eserin sonunda teferruatıyla anlatacağını söylemesine karşın, ilgili bölümler metinde yer almaz.

Kahire’de Ahmed-i Yesevî Tarikatı Şeyhlerinden

Emîr Nûr Muhammed

Reşehât Tercümesi'nin girişinde yer alan risalede Ahrârî olmadığı için bahsedilmeyen Emîr Nûr Muhammed, Ahmed-i Yesevî'nin biyografisinin bulunduğu bölüme ilâve edilir:

Malûm ola ki 1598-99 tarihinde Hâce Ahmed-i Yesevî tarîkında Mısır'a Emîr Nûr Muhammed adlı bir aziz geldi: Cezbe, evrad ve zikir, murakabe ve keramet sahibi bir pir idi. Kalede Sâriye Camii'nde halkı irşat etti, kendisinden birçok tasarrufat zuhur etti. Geldiği günden itibaren bu fakir ile görüştü, zaman zaman da gelerek beni şereflendirdi. Bir gün bir acep cezbe ile yanında yalın ayak, boğazına zincir bir müridiyle yalnız geldi, *"Bu mübtedi ve ilâhî sırların ifşacısı mağruru, bir güzel dayakla tedip et; korkarım rübubiyet sırrını keşfettiği için başına şer ve ceza gelecek, zahirine tesir ettiği gibi batınına da tesir edecek."* dedi. Ben de rica ettim, alakadar oldum, Der-viş de bundan sonra bir daha ehil olmayana vahdete müteallik sözlerden bir şey söylemeyeceğim diye istiğfar etti; şeyh de onu affetti. Şeyhe müridin ne dediğini sordum. Şeyhte bir acep kırmızılık meydana geldi, beni de bir hâl bürüdü ki zorla kendime geldim. Şeyh *"Yâ Ata Yesevî!"* diye haykırdı. O an zemin zelzeleye geldi, tüm hazır bulunanlara korku verdi. Doğrusu o silsilede ehl-i hâl çoktur ve tasarruflarına nihayet yoktur.

Muhyî-i Gülşenî'nin Reşehât Tercümesi'nde Bazı İsim ve Kavramlar

Çivizâde, Mevâlî Cinsinden Sûfiyye Meşrepliler

Şeriatın vahdet-i vücûdu kucaklamayan yorumu, iktidar ve dinî pozisyonları bu dikkate şer'ilik kazandıran ulemanın fetvası birleştiğinde zaman zaman oldukça tehlikeli sonuçlar doğurdu. Ancak şer'ilik konusunda cemiyette bir ortak anlayışın teşekkül etmediği, medresenin, mistik bilgi tanımında tam bir uzlaşmaya varmadığı 16. yüzyıl Osmanlı'sında cemiyet hayatına yön veren iki esas güçten biri, sayıları gittikçe artan ve kendilerine devlet içinde hâmi bulmakta güçlük çekmeyen tekkelerdi. Ordu, yönetim erki, halk ve bazı ilmiye mensupları arasında her köşe başında teşkilatlanmış tekkelerin tesiri karşısında ilmiye de medrese ve kadılık müesseseleri ile resmî anlayışı temsil ediyor ve şüphesiz devlet aygıtı içinde belirleyici rol üstleniyordu. Basit düzeyde, mahalleyi sevk ve idare eden tekke şeyhi ve mahalle imamı, kademe kademe bağlı bulundukları hiyerarşi ile imparatorluğun her cepheden maddî ve manevî hayatını tanzim

eden iki ayrı mekanizmaydı. Klâsik kelâm disiplinine sıkı sıkıya bağlı, bu ölçünün tartışmaya açılmasına tahammülsüz bazı medrese mensupları, vahdet-i vücûdçuları tenkit etmekle kalmıyor, din dışı ilân ettikleri bu düşünce sahiplerinin hayatlarına, mülhid ve zındık oldukları için şeriatın kılıcının uzanması gerekliliğine inanıyorlardı. Bu iki mekanizma arasındaki sessiz anlaşma, Muhyî döneminde hususî vakalarda bozuldu.

Ancak bu yüzyılda çatışma kavramı yüklenerek karşı karşıya getirilen medrese-tekke ilişkileri gerçeği bütünüyle kucaklamayan, kolaycı genellendirmelerden birisidir. Sufilerin kabul ettiği başka bir kelâm metni ya da sistemden bahsetmek de mümkün değildir. Bu yüzyılda sert tabiatlı ilmiye mensupları ve dilini zabtedemeyen sufiler arasında cereyan eden çekişme, fevkalade geniş mikyasta neticeler doğurmadan geçici sarsıntılarla yeniden cemiyet hayatı sessiz anlaşmanın sulhüne avdet etti. Herhalde delişmen tabiatlı ve kendisini şeriatın zahir kıstasından az-çok azâde gören sufilere karşı Ortodoks İslam'ın reaksiyonu, daha önceki Hurûfilik ve Bedreddîncilik tecrübeleriyle nisbeten hassaslaşmış bir hâlde ortaya çıkıyordu.

Muhyî ancak her iki mekanizma birlikte çalıştığında ahengini bulan insanlardı. Onun irfansız bir şeriat tasavvur edenlere karşı tavrı nettir:

“Bu hakir zamanında cüzî ilimleri bilen fazıllardan biri, tasarruf ehlin-den bir dostumuza karşı tavır alıp onu kötülemekle meşgul olur oldu. Dostumuz her defasında bunları müsamahayla karşılar, duymazlıktan gelirdi. Buna rağmen o kişi, aklî ve naklî delillerle tenkit etmekten geri durmazdı. Bir gün dostumuzun celâlli olduğu bir sırada kendisine “O şahıs, akıl ve nakille sizi tekfir eder” dediler. O da “Biz onun aklını ve naklini aldık!” dedi. Dostumuza münkir olan âlim, o gün bir hastalığa müptelâ oldu, akıllı perişan olup bir söz nakletmeye kudret getiremez oldu. Bir süre sonra da helâk oldu.” (Muhyî, *Ahlâk-ı Kirâm* (Mecmua), 89b.)

Reşehât'ta İbn Arabî, Mevlânâ, musiki, sema vesair unsurlar hususunda sert tavır sergileyen ulema yanında kaynakların temas etmediği ve aksi istikamette tavır sergileyen ilmiyeden hususî bir zümrenin varlığına işaret eder. İlmiye sınıfının tepesinde Muhyî'nin “*mevâlî cinsinden sûfiyye meşrebinde*” dediği ve temas kurduğu kişiler arasında Kazasker Abdurrahman

Efendi (ö. 1575), Kazasker Pervîz Efendi (1579), Kazasker Malûlzâde Nakîb Efendi (ö. 1584), Kazasker Ahmed-i Ensârî (ö. 1600), Kazasker Yahyâ Efendi ve birçok kadılar, sufi meşrepli âlimler zahir ilmi perdesinde batınları mamur zevat arasında zikredilir, Muhyî bunların velayetlerine dair satır aralarında imalarda bulunur, *Reşehât* tercümesinde yeri geldikçe bizzat müşahede ettiği bu hâllerini anlatır. *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*’de bu yekûn daha kabarıktır. Bu simalardan birisi Kazasker Abdurrahman Efendi’dir:

Fakirin temas ettiği ulemâdan Kazasker Abdurrahmân Efendi ve Kazasker Pervîz Efendi ve Kazasker Ma’lûl-zâde Nakîb Efendi ve Kazasker Mevlânâ Ahmed-i Ensârî ve Kâzî Muhammed Beg-zâde ve Kazasker sâhib-i himmet Yahyâ Efendi ve Beşiktaşlı Yahyâ Efendi ve nice bunun gibiler bu meşrebden içmişlerdi. Ammâ bunlardan bazı umûr zuhur ettiği için bazısı ifade edildi:

Cümleden Abdurrahmân Efendi ki Şeyh Buhârî’nin damadı Şeyh Mahmûd Efendi’nin kızını almıştı, Şeyh Abdullatîf ile bacanaktı. İlk kez kazaskerken Edirne’de 1563’te kara kıış oldu. Buz ve kardan un arabaları gelememiş, açlıktan çok adam helâk olmuştu. O sırada Kara Çelebi, Edirne kadısı idi. Bazı şairler hakkında birçok şiir söylediler: “Kara kâzî kâra nâyib kara ekmek kara mûm”

Bu fakir otuz kadar dervişle bir zaviyede münzevi idim, bir taze dânişmend gelip derviş oldu. Meğer muhiblerinden bazı mevâlî ve dânişmendân bir iki garip şey bu fakirin hakkında yazıp Sultan Süleyman merhum cumaya çıktığında mücevvezelerini giyip yolda dururlar ve dahi nice sözler söyleyip o yazdıklarını verirler. Ol günden evvel perşembe günü Abdurrahmân Efendi’ye vardım ki hukukumuz birçok defa anlatıldı. Sohbet sırasında dervişlerin kanaatte olan huzurlarını ve dünyadan el etek çekmekten ileri gelen zuhurlarını izhâr edince Abdurrahmân Efendi “Dua edin ki biz de bu dünya hâinden kurtulalım” diyerek ağladı. Fakir: “Halkın tanına ve elemine tahammül edemezsiniz” dedim. Buyurdular ki “Şimdiki hâlden daha mı çok tana uğrarsınız?” Fakîr: “Şimdi belki bir sizi sevene tan itseler onun için dahi elem çekersiniz” dedim. Didiler ki “Hayır!”

Ertesi cuma günü oldu, Sultan Süleyman'a o şikâyet vaki olunca, padişah yazdıklarını okur, taaaccüp eder, "Böyle muhalif kimse olur mu imiş?" diye kâğıdı Abdurrahmân Efendi'ye verir. Kâğıdı benim için verdiklerini bilir, evvelki gün geçen macerayı padişaha beyan eder. Mısırlı olduğumuz malumu olunca tekrar Ali Paşa'ya sorar. O da hayli güzel şeyler söyler. Bunun üzerine Sultan Süleyman dervişler için on bin akçe gönderdi.

Abdurrahmân Efendi padişahın bu lütfu olacağıının önceki gecesi bu fakire merhamet ve himayet için yüz otuz nefeste yüz otuz kerre "Yâ Allâh!" çekdim diye naibleri Abdulfettâh Efendi'yi sabah fakire göndermişlerdi. Fakir yüz otuz kerre "Yâ Allâh!" ne kadar olur diyü hesapta iken bir kapıcı Sultan Süleyman'dan gelüp "On bin akçe ihsan ettiler" diye önümde bir kese koydu.

Fakir duadan sonra tekrar ism-i "Yâ Allâh"ı hesap ettim, on bin on geldi, "Keseyi sayın" dedim. O gelen meşhur divane kapıcı idi ki herkesin emin kabul etiği kimseydi, fakiri mala düşkün sanıp kahkaha ile güldü. Fettâh Çelebi taaccüple baktı. Bildüm ki benim mala haris olduğumu ve deli kapıcıya güven duymadığımı düşündüler. Dedim ki "Öikmeti vardır." Saydılar, on bin on geldi. Kapıcı: "Elhamdulillâh ziyade geldi" dedi. Fakîr: "Hayır tamamındur, zira bir dostumuz bizim için yüz otuz kerre "Yâ Allâh" demiş. Ebced hesabında on bin ondur" dedim. Vakıa hesap etdiler, beraber geldi. Abdulfettâh Efendi bî-ihhtiyar ağladı. Fakir: "Var şimdi Abdurrahmân Efendi'ye bugün-den sonra tam bir itikatla hizmet et" dedim. Fakir, Abdurrahmân Efendi'nin çok tasarrufunu müşâhede etmişimdir ... (Diğer isimler için bkz. Reşehât, 241a-249a.)

Bir diğer "mevâlî cinsinden sûfiyye meşrebinde" zikrettiği kişi Nakib Efendi'dir:¹¹

"Nakib Efendi Mısır kadısı iken merhum Şeyh Efendi (Ahmed-i Hayâlî), kendi vefatlarına delâlet iden rüyayı bu fakire takrir ettiler. Fakir hayli peri-

11 Nakib Malûlzâde Mehmed Efendi (1533-1585): Şeyhülislâm Ebussuud'a mülâzım, daha sonra da damat olan Mehmed Efendi, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği ve şeyhülislâmlık vazifelerinde bulundu. 1569'da başlayan Mısır kadılığında Muhyî'nin çalışmasıyla ilgilendi. 1576'dan ölünceye kadar Nakibûleşraflık görevinde bulunduğu için "Nakib Efendi" adıyla şöhret buldu. Muhyî, Bâleybelenin yapı bilgisini onun ricası üzerine kaleme aldı:

şan oldum. Kadıya vardım. Henüz demeden buyurdular ki “Şeyh Efendi’nin yakında vefat etmesi ihtimali vardır. Vakti ganimet bilmek gerek. Bize bu mana malûm olmuştur, şüpheye düşmeyin” dedi. O mecliste Şeyh-i Ekber’in Fusûs’unu getirdi, Fass-ı İbrâhîm’de geçen “Fe-amme mâ zumme ve humide ve mâ semme illâ mahmûdun ve mezmûmun”¹² meselesinde hayli söz geçti. Söz sırasında: “Acaba Şeyh-i Ekber’in evlâdından kimse var mı ola?” dediler. Henüz kelâmları bitmemişti ki bir pîr içeri girdi. Mülâkattan sonra kim olduğunu sordular. “Şeyh-i Ekber evlâdındanım” diye cevap verdi” (Bkz. Reşehât, 242b.)

Kemalpaşazâde’nin mülâzımlarından, II. Selim ve III. Murad döneminin birçok alanda eser veren müderris ve kadılarından biri olan Perviz Abdullah Efendi (ö. 987/1579), Anadolu Kazaskeri olmadan önceki son görevi İstanbul kadılığı sırasında Muhyî’yi davet eder. Aralarında Nureddînzâde’nin de bulunduğu bu davette Perviz Efendi, Gülşenîlerle birlikte semaa kalkar:

“Pervîz Efendi, İstanbul kadısı iken beni müritlerle davet etti. Akşam namazından sonra zikir ederken fukara şevke gelip aşkla semaa kalktılar; bir hayli sema oldu. Aralarında bir yaşlı kimsenin sema ettiğini gördüm. Buhârî Muhâmmed-i Emînî zannettim. Dikkatle baktım, meğer Pervîz Efendi imiş. Hemen devri menedip fakirleri Arap zikrine meşgul ettim. Perviz Efendi sonuna kadar fukaraya muvafakat etti. Sonra sobbette buyurdular ki “Bizim başımızın fukaranın naleyni altında olması saadettir...” (Bkz. Reşehât, 242a.)

12 Ahmed Avni Konuk, s. 81 (orijinal metin); “Kötülenen ve övüleni içine aldı. Halbuki vücutta kötülenen ve övülenden başka bir şey yoktur.” s. 50. Burada İbn Arabî, Tanrı’nın hem övülen hem de kötülenen sıfatlarla zuhur ettiğini, ayetlerde istihza, mekr gibi sıfatlarla kendisini nitelemesinin bunun kanıtı olduğunu söyledikten sonra, yaratılanların da Tanrı’ya mazhar olmaları itibarıyla övülen ve yerilen sıfatlar bulunduğunu işaret eder. Tanrı’nın Fatihâ suresinde “hamd Allah’adır” umumî sözüyle ister kendisinden ister mahluktan sudur etsin her türlü senanın sahibi ve mercii olduğu, bütün övgüye değer sıfatların Tanrı’ya rücu etmekle beraber varlıktan övgü dışında meydana gelen işlerin de ona döndüğünü kaydeder.

Muhyî dönemi anlatan metinlerde münhasıran zahirî hâllerine işaret edilen ilmiyeden bilhassa iki önemli simayı, Şeyhülislâm Çivizâde ve Ebussuud'u bize diğer cepheleriyle gösterir. Muhyî'nin üzerinde her iki şahsiyetin bıraktığı tesirleri tespit edebildiğimiz nakilleri devri yeniden ele almamızı iktiza ettirecek kadar mühimdir. İlk vaka Çivizâde'ye dairdir:

Çivizâde'nin Rumeli Kazaskerliği makamının bulunduğu Edirne'ye geldiği sırada (1545) henüz 16 yaşında medrese öğrencisi olan Muhyî, heyecanla Muhyiddin-i Arabî'nin hemen tüm eserlerini incelemekte, onun doktrinine duyduğu kesin inançla başta *Fusûs* olmak üzere İbnü'l-Arabî'nin bütün eserlerinde karşılaştığı sıkıntılı cümleleri ve kapalı ifadeleri telif etmek, açmak, anlamak çabası içindedir. İbnü'l-Arabî'nin Davûd-ı Kayserî ve İmam Kaşanî şerhleriyle dolaşan Muhyî, cami köşelerinde, tekke çilehanelerinde, çarşı pazarda bu metinleri çözecek insan aramaktadır. O sırada İbnü'l-Arabî'nin iki yüz eserini elinden geçiren bu genç dimağla sufi karşıtlığıyla ünlenmiş Çivizâde'yi karşı karşıya gelir.

Dinin dışı dönük niteliğini, daha açığı peygamberin halkla olan muamelesini ifade etmede kullanılan “şer’-i şerif”, ile dinin içe dönük niteliği ve peygamberin Hak’la olan muamelesinin mirasçısı olduğu ileri sürülen velilerin vaziyetini gösteren “velâyet” bilgisini bir bütün olarak gören tekke çevreleriyle, bu düşünceye kail olmayan kimi medreseliler arasındaki çatışma Çivizâde'nin Muhyiddin-i Arabî aleyhine verdiği fetvasıyla yeniden alevlenmişti. Görüşme bu arka planda gerçekleşir:

“Büyük Çivizâde Efendi, Ebussuud (Hâce Çelebi) yerine Edirne’ye kazasker olmuştu. Fakat henüz kendilerini görmemişim. On altı yaşındaydım, Fusûs’u kavramak yolunda gayet hırslı olduğum için ekseriya yanımda Davûd-ı Kayserî ve Kâşânî’yi taşırdım. Bir ikindi namazını Üçşerefeli’de ikinci cemaatin imamı yanında kıldım, bu iki şerhi de kürsü üzerine koydum. İmamlık eden, imam mücevevesi ile mahalle imamı görünüşlü bir kişiydi. Duayı bitirdikten sonra kalktı, iki kitabı alıp başını sonunu yokladı. Kitaplar, Kıyık tarafındaki İbrahim Paşa Camii’nde Hayreddin vakfı idi.

Sordu ki: Bu kitaplardan daha var mıdır?

Muhyî: O vakıfta Şeyh-i Ekber’e ait iki yüz miktarı telifat vardır.

Çivizâde Efendi: Yiğit, sen kütübhâneci misin, bu kitaplar sende n’eyler?

Muhyî: Şeyhe muhabbetimin çokluğundan kütübhânegisinden aldım. Yanımda götürürüm, ola ki bir ehlini bulurum, bana talim eyler.

Çivizâde Efendi: Yiğit, sen tazesin, böyle vartalara düşme ki dalaletten kurtulmak güç olur.

Muhyî: Ne zaman İbn Arabî'nin kitaplarını mütalâa etsem huşuum, tazarruum, salahım, savmım ve takarrübümü çoğalır görürüm. Onlarsız olduğumda aksi zuhur eder.

Çivizâde Efendi: Bu tür şeyler hep nefsi aldatıcıdır. Bunu terk etseydin, fıkıh kitaplarıyla meşgul olsaydın senin için daha yararlı, hem dünyana hem ahiretine daha faydalı olurdu. Bilmez misin ki Muhyiddîn-i Arabî'nin kitaplarını büyük ulema tenkit etmişlerdir!

Muhyî: Gerçek buyurursunuz, hatta şimdi kazasker olan Çivizâde Efendi, şeyhin ve mutekitlerinin küfrüne fetva vermiş derler. Ama benim itikadım odur ki onların kelâm ilmi, hikmet ve tasavvufa gayet vukufları vardır. Amaçları, yalnızca ehli olmayandan, dalalete sebep olanlardan onu muhafaza etmektir, yoksa ben bu davranışı Hak talibini, zat, esmâ, sıfât ve efâl hakikatine ermiş âşıkları engellemek olarak düşünmüyorum. Benim de asıl dersim Hatib Sinan Çelebi'den Hidâye'dir, deyip çıkarıp eline koydum. Baktı, hac bölümünden dersimle ilgili kısımdı. Futûhât-ı Mekkiyye'den de bir cüz vardı, o cüzü de alıp nazar etti. Şu kısım geldi ki buyurur:

“Vaslun fî fazlı vakti't-tavâf: Fe-min kâilin bi-icâzeti't-tavâfi ba'de salâti's-subhi ve'l-asri ve bihi ekûlu ve sebebu zâlike: Ennî ra'eytu Resûlallâhi sallallâhu aleyhi ve selleme fî'n-nevmi ve kad istakbele'l-Ka'bete ve huve yekûlu 'Yâ mâlikî' ev kâle 'Yâ sâkinî's-şukk minnî hâze'l-beyte lâ temenne'û ehaden tâfe bihi sallâ fî eyyi vaktin şâ'e min leylin ev nehârin. Fe-innallâhe yahluku lehu min salâtihi meleken yestagfiru lehu ilâ yevmi'l-kıyâmeti.”¹³

13 Tavafa cevaz verilen vakit: Bazı görüş sahipleri sabah ve ikindi namazlarının ardından tavafin caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda ben, sebebini de söyleyerek derim ki: Rüyamda peygamberi gördüm. “Yâ mâlikim!” ve “Ey bende sakın olan!” ifadelerinden hangisiyle seslendiğinden şüphe ettiğim bir nida ile Kabe'yi selâmlıyor, “Bu bir evdir ki hiçkimse ister gece ister gündüz arzu ettiği bir vakitte tavaf etmek ve onda namaz kılmak isteyen kimseye mani olamaz, zira Allah o kişi için o namazından bir melek yaratır ve melek kıyamete kadar onun bağışlanmasını diler.” diyordu (İbn Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, haz. Osman

O imam şekilli kimse (Çivizâde): Bak hele Muhyiddîn'in fodulluğuna ki 'Ve bihi ekulu' deyip kendisini müçtehit makamında görür.

Muhyî: Peygamberden işittim dediği için kendisini sohbet ehli bilmişti.

Çivizâde Efendi: Böyle bir vakıası (rüyası) Fusûs'unun başında da yazılıdır.¹⁴

Muhyî: Bir kişi, gördüm ve bana böyle dedi deyince, bizim itimatsızlığımıza sebep nedir?'

Çivizâde Efendi: Diğer sözleri, şeriatın hilâfı üzere olduğuna delâlet eder.

Muhyî: Ulemanın çoğunluğu kitaplarını şerh etmiş, kitaplarında da övmüşlerdir ve Kemalpaşazâde onun için "mürşid-i kâmil ve müctehid-i fâzıl" demiştir.¹⁵ Bizim itimadımızın hayra olması evlâ değil midir?

Çivizâde Efendi: Bu itikatla her kişi hidayete ermez.

Muhyî: Bu itikatla mühtedî olunur mu?

Çivizâde Efendi: Çok söyleme, mühtedîyi ko, var Hidâyeye meşgul ol.

Baktım, onu bir mühdî şeyh olarak gördüm. Musâfaha edip elinden şerhleri aldım.

Gitmek için döndüğümde, ayağa kalkmış hazır bekleyen çok sayıda mülâzım ve kadı gördüm. Namaza kalktıklarını düşündüm. O yaşlı imam kalkınca, hepsi tazim edip iki safhâlinde onu selâmladılar. Bildim ki Çivizâde Mehmed'dir. Hayli ıstıraba düşüp utandım ve başıma bir sıkıntı gelmesinden endişe duydum. Ancak ona karşı kalbimde kaygı hissetmedim, tavırlarında Hakk'ın zuhurlarını gördüm ve kalbimden korku gitti. Bir zaman sonra bir adamı dönüp geldi: 'Efendi buyurdu ki yarın sabah namazından sonra gele-sin!'

Yahya, Kahire, 1986, c. 10, s. 331).

14 Muhyiddîn ibnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem* adlı eserinin girişinde *Fusûs* için "Ben rüyamda Resulullah'ı gördüm. Bana 627 senesi Muharreminin son onuncu gününde Şam'da göründü. Elinde bir kitap vardı. Bana 'Bu *Fusûsu'l-Hikem* kitabıdır, bunu al ve insanlara anlat; bundan faydalansınlar' dedi" der (Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, 1999, c. I, s. 97).

15 Kemalpaşazâde'nin İbn Arabî hakkında verdiği fetvanın tam metni için bkz. Süleymaniye Ktp., Hüseyin Hüsnü, nr. 121, 364a.

O gece bir rüya gördüm. Meğer Şeyh Muhyiddin-i Arabî bir bahçede mi-safirmış. Kimi insanlar toplanmış, ‘Şeyhin niyeti halkı bahçeye koyup herkesi yakmaktır’ derler ve söve söve ondan kaçarlarmış kimi de İbn Arabî’nin bu-lunduğu bahçeye, etrafındaki avlu duvarını yıkarak girmek isterlermiş. Mer-hum Çivizâde onları dövüp azarlarmış. Kimi de bahçenin dört kapısı varmış, oradan girerlermiş. Çivizâde onlara saygı gösterip bir şey demezmiş; fakat o yolsuz gelenlere ‘Kapıdan girin!’ dermiş.

Uyandım, kalbimi bütünüyle ferahlamış buldum. Sabah namazından sonra yanına vardım. Üçşerefeli ile Eski Cami arasında bulunan Balı Bey’in evlerinde sofa üstünde oturmuş duruyordu. Çıkmak istedim, yolu zor buldum. Çıkmakta hayli eğlendim. Beni görünce, ‘Vetûl-büyûte min ebvâbihâ.¹⁶ Geci-kerek geldinse de yolu ile geldin, lakin yine mühtedisin.’ dediler, sonra hayli lu-tuflar ettiler. Arada geçen sohbeti nakil etmek olmaz...” (Reşehât, 244a-248a.)

Çivizâde’nin sahip olduğu görüş kamuoyuna intikal ettiğinde daha kaba ve daha umumî renkler kazanırken, meseleye ara renklerden bakan ve fetvaya yol açan sebepleri tahlille Çivizâde’nin vaziyetini çok farklı düz-lemde ele alan Muhyî, onu anlamaya yönelik bir çaba içine girmiş ve fet-vadan bambaşka bir netice çıkarmıştır. Daha doğru analiz, “medreseliler” genellemesinin 16.yy’ı ifade etmekten uzak bir kavram olduğu düşünce-sinde birleşildiğinde yapılabilir. Muhyî’nin Çivizâde’yi değerlendirirken ortaya çıkardığı sonuç, Çivizâde’nin İbn Arabî’nin eserlerinin içeriğine yönelik aleyhte bir tavır sahibi olmadığı, ancak usul kaygısı taşıdığıdır. Usule dair ihtiyatı, tekkelilerle uzlaşabileceği temel noktadır. Bu temel yaklaşım, Muhyî ile Çivizâde arasında uzlaşma köprüsü kurabilirken, bu derinlikten meseleyi ele almayan ve küfür silâhını kullanırken hayli hoyrat davranan bir kısmın elinde şeriatın aldığı renk, disiplinsiz bir yaklaşımla “medreseliler” genellemesini doğurdu. 16.yy’da imparatorluğun başkentinde etkin belli başlı tarikat kurumlarının başında olanların hemen tamamı (Halvetiliğin tüm kolları, Nakşibendîlik) medrese kökenlidir. Buna karşın “medreseliler” terimi kimi modern çalışmalarda tuhaf bir biçimde bu mis-tik kesimi içermez. Kemalpaşazâde’nin İbn Arabî lehinde verdiği meşhur

16 “Artık evlere kapılarından girin.” Bakara, 2/189.

fetva ile soruşturulmak üzere İstanbul'a getirtilen ve İbn Arabî takipçisi olduğu açık olan İbrâhîm-i Gülşenî'yi destekleyen duruşu "medrese" için 16.yy'da varılacak kati kararı belirsiz kılar . Dönemin ulemasını ortaya koyan ilk tezkireyi yazan Taşköprizâde'den itibaren bütün biyografik eserlerde Bayrâmî, Halvetî, Nakşî şeyhleri hürmetle anılır; yüzyılın bütün kronikleri vahdet-i vücûdçu şeyhlerden aynı hürmetle bahseder; şüara tezkireleri bu duruşu devam ettirir. Oysa söz konusu biyografi eserlerinin hemen tamamı medrese kökenli kalemlerden çıkmış, üstelik bu eserlerin mühim bir kısmı devlet erkânına sunulmuştur.

Bütün bir şiiri tasavvuftan, vahdet-i vücûdтан bahseden 16.yy'da şeyhlerin karşılaştıkları en önemli problem, söz ve eylemlerini klâsik kelâmla tevil edilip edilmediğini soruşturan bir kısım ulema ve söyledikleri sözleri farklı anlayan ya da etrafa amacından saptırarak aktaran zihniyettir. Cemiyetin ve medresenin tavrındaki çeşitlilik, Şeyhülislâm Ebussuud'a yöneltilen bir sorunun içinde yer alır:

Zeyd dese ki:

"Mısır'da Müeyyediye Camii yakınında medfun olan Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî ve ona mürid olanlar veya itikat edip muhabbet eyleyenler bütünüyle mülhîd ve zındıktır. Merhûm Çivizâde fetvası bu hususta bize kâfidir. Onların imâmetleri caiz değildir ve onlara itikat etmek hatadır ve ona mensup olanlar sapkındır, kestiklerini yemek haramdır."

Amr bu söze karşılık dese ki:

*"Bu sözü mutlak söyleme ki "Kalbini mi yardım?" hadisi şerifiyle amel evlâdır. Bu kavmin tamamı senin dediğin gibi değildir. Zira Şeyh İbrâhîm'i gördüm, defalarca nasihatini dinledim. O aziz, ehl-i sünnet itikadı üzere idi, abit ve zahit ve ehl-i takva ve Hak yolunda aşık ve sadık idi... Çivizâde yalnız onun hakkında yanlış düşünceye sahip olmamıştır. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî, Ömer Farız, Mevlânâ ve sâir meşâyih çok kimselere de suizan etmiştir. Onun düşüncesi bize delil olmasa olur...."*¹⁷

17 Mehmet Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul, 1983, s. 192

Çivizâde-Muhyî münakaşasında dikkat çeken önemli bir nokta, Çivizâde'nin *Fusûs*'u okuduğunu gösteren örneklemesidir. Karşısında elinde *Fusûs* şerhleriyle duran 16 yaşında bir medrese talebesine medrese kitaplarıyla meşgul olma yönünde ihtarları Muhyî tarafından olumlu bir çerçeveye oturtulur ve bu çerçeve mistik bilgiyi reddetme değil, mistik bilgiye şeriat yolundan gidilmesi yolunda haklı bir uyarı olarak değerlendirilir.

Rüyada Muhyiddîn-i Arabî ile Çivizâde arasında ayrılık ortadan kaldırılır ve ertesi sabah Çivizâde'nin ilk sözleriyle rüya gerçeklik sahnesine dönüşür; zıtlık, karşıtlık anlama ve kavrama ile yerini birlik ve sulhe bırakır. Muhyî ten kalıbında, ceset âleminde görülen ikiliğin, bir üst âlem kabul edilen rüya âleminde dağıldığını tecrübe eder. Bu tür tecrübelerin birkaç kez tekrarını yaşayacak olan Muhyî, bu problemi ileride kökünden halledecek, düşünce ve duygu birliğinde olmadığı kişileri Allah'ın farklı isim ve sıfatlarının tecellileri olarak değerlendirerek onlarla iletişimi sürdürecektir.

Mazhâriyet-i subhâniyede en yüksek mertebelere yükselen veli, sücûd makamı (şeriat)'nın ötesine geçemez, şeriat yükümlülüklerinin bağlayıcılığından kendisini azâde göremez. Mansûr örneği, bu yargıya tanık olarak getirilir. Güya Mansûr dövülürken, sopadan “Ene Allah” sesi gelir. Dövuçü bu sese aldırış etmeksizin şeriatın gereğini ifa eder. İşte bu makam (dövenin makamı), Mansûr mertebesinde aladır. Kendinden fani, Hak'la bâkî olan veli, Resulullâh'ın şeriatını herkesten daha titiz yerine getirmelidir. (Muhyî, Füyûzu'l-Velî (Mecmua), 188a-189b.) Mansûr örneği, Muhyiddîn Karamânî-Şeyhülislâm Ebussuud çatışmasında Muhyî'yi birini kabul, diğerini red durumunda bırakmayacaktır. Yıllar sonra Çivizâde'nin oğlu Çivizâde Mehmed'in Muhyî'ye babasının ve kendisinin duruşu için söylediği “*Ben de babam da meşayihin bendeleriyiz, lakin takva başka, fetva başkadır*” sözü Muhyî'nin Mansûr örneğiyle örtüşür.

Çivizâde ile Muhyî arasında geçen tartışmada Çivizâde'nin İbn Arabî'yi peygamberi rüyasında gördüğünü, onun işaretiyle *Fusûs*'u meydana getirdiğini ilmî bulmayarak biraz da istihza yoluyla tenkit etmesi medrese kelâmıyla çatışır. Peygamberin rüyada görülebileceği, şeytanın da peygamberin suretine girerek insanları saptıramayacağı medresenin tartışmasız kabullerindendir. Öyleyse rüyada peygamberden duyulan sözlerin, peygam-

ber hayattayken ondan duyulan sözlerden değer olarak bir farkı olmayacaktır. Geriye rüyayı görene itimat edilip edilmeyeceği, rüyanın bu rüyayı görmeyenleri bağlayıp bağlamayacağı hususu kalır.

Çivizâde'nin "*Bilmez misin ki Muhyiddîn-i Arabî'nin kitaplarını büyük ulema tenkit etmişlerdir?*" çıkışı, Muhyî'ye Çivizâde'yi ustaca ve en hassas yerinden vurabileceği açığı verir:

- *Ulemanın çoğunluğu kitaplarını şerh etmiş, kitaplarında da övmüşlerdir ve Kemalpaşazâde, onun için "mürşid-i kâmil ve müctehid-i fâzıl" demiştir*

Çivizâde ve taraftarlarının hangi yaklaşımla olursa olsun bütün karşı çıkmalarına karşın, Muhyiddîn-i Arabî felsefesi, Edirne ve İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasında yerleşmiştir. Bunun en bariz kanıtı, yukarıda Çivizâde ile tartışması sırasında Muhyî'nin sadece Edirne'de İbrahim Paşa Camii'nde Muhyiddîn-i Arabî'ye ait 200 civarında eserin bulunduğunu ifade etmesidir. Bu veri, Çivizâde'nin karşısında esas potansiyel mukavemetin salt tekke olmadığını kanıtlar.¹⁸

18 Şeyhülislâmlık döneminde gerek fikhî meseleler gerekse sufilik konusunda aykırı düşünceleriyle öne çıkan Çivizâde, içinden çok sayıda kadı, kazasker ve şeyhülislâm çıkartmış kalabalık ve nüfuzlu bir aileye mensuptur. Edirne, Bursa, Çorlu ve İstanbul'da müderrislik, Mısır kadılığı ve Anadolu kazaskerliğinden sonra, 945/1539-948/1541 yılları arasında şeyhülislâmlık görevinde bulundu. Son vazifesinden azledildikten bir süre sonra Rumeli kazaskeri oldu. Bu görevindeyken vefat etti (ö. 954/1547).

Çuha çakşır üzerine mesti caiz görmeyen ve bu konuda bir risale kaleme alan Çivizâde, şiddetli bir red risalesiyle karşısında Ebussuud'u bulur. Daha önce para vakfını savunduğu risalesiyle Ebussuud'u hedef alarak tartışma başlatmış olan Çivizâde'nin birtakım meclislerde artık cemiyette vefatından sonra bir aziz gibi görülen Kemalpaşazâde'nin verdiği bazı fetvaları tahkir ederek tenkid bardağı taşıran son damla oldu. Ebussuud Efendi'yle kendisini karşı karşıya getiren fıkıh tartışmalarındaki Çivizâde'nin cesur duruşu, Kanûnî Sultan Süleyman'ın müdahil olmasıyla mevkiini müşkül duruma düşürür. Dinî konulardaki artık bir referans hâline gelen Kemalpaşazâde'nin daha önce vermiş olduğu fetvaları o sırada şeyhülislâmlık makamını işgal etmiş olsa bile Çivizâde'nin tenkidi aksülamelle karşılaşır. Karşıt cephe, Kanûnî'yi müdahil kılarak Rumeli Kazaskeri Ebussuud Efendi'nin başını çektiği bir jürinin oluşmasını sağlayarak Çivizâde'nin fetvalarının hukukiliğini tartışmaya açar. Bu süreç, Çivizâde'nin azliyle nihayet bulur.

Kübrevîlik, Şeyh Abdullatîf-i Câmî

Buharâ ve Semerkand'da Kübrevîyye tarikatının Hemedânîyye-Zehabîyye kolundan gelen ve Hüseyinîyye kolunun kurucusu olan Hüseyin-i Harezmi'nin halifesi Muhammed-i Habûşânî, Buharâ ve Semerkand'da Kübrevî neşesini devam ettirir.¹⁹ Muhammed-i Habûşânî'nin kaynaklarda adı zikredilen kalabalık halife kadrosu arasında özellikle Abdullatîf-i Câmî öne çıkar. Babası gibi Hacı Muhammed bin Sıddîk el-Habûşânî'nin tasavvuf terbiyesinden geçtiği gibi (*Reşehât*, 193a) ayrıca üveysî olarak da manevî eğitimini neslinden geldiği Şeyhülislâm Ahmed en-Nâmekî el-Câmî'den (ö. 530/1135-36) tamamlar.²⁰ Maverâünnehir'de büyük bir şöhret kazanmış olan Abdullatîf, hac için iki defa uğradığı İstanbul'da Kanûnî'den ilgi görür, ona tarikat adabı ve zikir telkin eder.²¹ Câmî ise, bir süre sonra Kefe üzerinden Semerkand'a döner.²²

Sürekli Şii tehlikesine dikkat çekilen bir devrede Sünnî fıkıhta meydana gelen bir tartışmanın içeride yol açacağı sıkıntılar bu şekilde bertaraf edilmiş olur. Süreç gayet sistemli yürür: Ebussud'un, Çivizâde aleyhinde saraya yaptığı müracaatlar üzerine, sarayca tayin edilen bir komisyon, yaptığı inceleme sonucunda Ebussud'un itirazları doğrultusunda karar verir. Kanûnî de, Ebussud'un hukuk merkezli çıkışını destekler. İmparatorluğu dengeler üzerine kuran Kanûnî'nin, dengeleri yine ilmiye sınıfının iradesine teslim olmakta kuşku duymayacağı Ebussud'la kurması, fetvayı fetvayla karşılaşması ilmiye sınıfında meydana gelebilecek herhangi bir aksülamelin de önünü kapatır.

Şeyhülislâmlığı döneminde verdiği fetvalarla etrafında mühim münakaşalar uyandırmış olan Çivizâde'yle bu hesaplaşmadan asıl kazançlı çıkan gurup şüphesiz sûfilerdi. Ulema, Çivizâde'nin vahdet-i vücûdçu şeyhlere sert hücumlarında kendisine açıkça muhalefet etmemiş; söz konusu muarız tavrı, artık bir aziz mertebesine yükseltilmiş olan Kemâlpâşazâde'yi muhatap aldığı anda mensup olduğu ilmiye sınıfının güçlü isimlerini yanında bulamamıştı.

19 Devin DeWeese, "The Eclipse of the Kubravîyah in Central Asia", *Iranian Studies*, 21:1-2 (1988), s. 67-68, 75.

20 Muhammed bin Süleyman el-Kefevî, *Ketâibü A'lâmü'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi Nu'mânî'l-Muhtâr*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, nr. 630, 517a-518a.; Nev'izâde Atâî, s. 72.

21 Abdullatîf-i Câmî'nin temasları ve Kanûnî'niyle görüşmeleri için bkz. Seyyid Lokman, *Hünername*, Topkapı Hazine, 1524, vr. 228b ve devamı. Burada Abdullatîf-i Câmî'nin bir de minyatörü vardır.

22 Nev'izâde Atâî, 72; Seydi Ali Reis, Harezmi'de iken Şeyh Abdullatîf'in vefat haberini alır almaz, daha önce kendisine intisap ettiği şeyhin kabrini ziyaret için Vezir

Medrese öğrenimini bitirdikten sonra döndüğü Edirne’de henüz 19 yaşında olan Muhyî, bir süre Edirne’de 200 kadar dervişle ikamet eden Câmî’ye intisap etmekte gecikmez, hayatı boyunca etkisinde kalacağı bu şeyhin derslerine devam eder. Bu temas en az *Mesnevî*’nin baştan sona okunmasına dek sürer (*Reşehât*, 39b). Genç Muhyî, Abdullatîf’in derslerine devam ederken benliğinden sıyrılma, kendisini şeyhinin eşiğinin tozu olarak görme, varlığını melâmî bir davranışla küçük düşürme, hor görme gibi alçalmalar-yükselmeler içindedir. Tanrısal niteliklerin toplandığı şeyhine gösterdiği perestîşkârane acziyetle mânâ âlemlerine yükselme yolunda manevî arzularına nail olduğunu aktarırken yaşadığı bir tecrübe onda derin izler bırakır. Bu, Muhyî’nin mistik dalgalanmalarının en önemli tecrübelerinden biridir. Seyyid Atâ’nın şeyhi Zengî Atâ yolunda (*Reşehât*, 38b) ve Yûnus’un Taptuk Emre eşiğinde²³ yatarak gösterdikleri “kendini alçaltma”nın bu şekli, Muhyî’de ilk evrede müspet bir netice vermemiş olsa da menkıbevî bir hayat yaşayan Muhyî’de “maksuduna erme”, geniş bir topluluğu yanına alarak gerçekleşecektir. Yunus’ta menkıbevî olarak böyle bir vakanın ardından coşma, ilâhîlerini söyleme; Seyyid Ata’da bu zilletten sonra tecellilere erişme motifi, Muhyî’de de tekrarlanır:

“Aşk niteliklerini istemede gönülde coşkunluk ve varlık kavgasında canda kabarma olduğu sırada bir gece teheccüt vakti, yüceliklerin yuvalandığı asitanenin eşiğini kendime yastık yaptım. O gece hayli soğuk olup üzerime yağan kar beni bürüdü. Şeyh Abdullatîf, mescide gitmek için dışarı çıktığında üzerime basıp geçti. Sabah, işrak ve kuşluk namazları geçtikten sonra ‘Bu gece eşikte yatıp kendini alçaltarak yükselmeyi uman ham kişi bilsin ki gururu onu arzusundan uzaklaştırdı.’ dedi. Bana öyle bir titreme geldi ki ölüm kesin dedim. Eve gittim, üç gün takatten kesildim, abdesti bile başkalarının yardımıyla aldım, yalnız namazları şevkle kıldım. Bir gece kendimden geçmiş mahvolmuş bir hâldeyken birden varlıktan ‘Muhyî diri olsun!’ diye bir ses geldi. Hemen o an öyle bir canlılık geldi ki asla ölüm onun karşısına çıkamaz. Gecenin iler-

şehrine gelmiş, ölümüne “Eyle yâ Rabbi makâmını cennet” (962/1555) tarih mısraını düşürmüştür (Seydî Ali Reis, *Mir’atü’l-Memâlik*, Dersaadet, 1313, s. 71).

23 Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1991, s. 269.

leyen saatlerinde Abdullatîf-i Câmi yüzü aşkın müridiyle bu fakirin hanesine geldi, 'Kendinden geçmeyince Allah'la olmadın ve canı öldürmeyince ebedî diriliği bulmadın.' dedi. O gece bir hayli kalabalıktı, kardeşimin vasıtasıyla Defterdar Şerîfzâde, Münşî Efendi²⁴ başta olmak üzere çok kişi Abdullatîf'e biat ettiler" (Reşehât, 40a).

Şeyh Abdullatîf, neticede kendisine inâbet eden genç Muhyî'ye Kübrevî hilâfetini verir.

Câmî'nin Kübrevî olmasına karşılık Edirne'de Nakşî bir şeyhe husu-metsiz yaklaşımı Muhyî'nin zihin dünyasında müspet tesirler bırakacaktır.

16. yüzyıl Timûrîler dönemi Orta Asyası'nda, kuvvetli bir şahsiyet olan Kübrevî şeyhi Hüseyin Harezmî ve takipçileri özellikle Semerkand, Taş-kent, Hisâr ve Bedehşân'da yarı bağımsız Özbek hanları üzerinde etkin bir nüfuz tesis etti. Bu Kübrevî nüfuz, bu yüzyılın ilk yarısının sonlarından itibaren, bilhassa Abdullâh Hân'ın merkezî otoriteyi sağlamlaştırmasıyla, Nakşibendîlik karşısında gücünü yitirdi. Taşkent'de Nakşîliği destekle-yen Barak Hân'ın hakimiyetiyle kırılmaya başlayan Kübrevî tesir, Barak Hân'la, babası Ebû Saîd'ten Kübrevî hamiliğini tevarüs eden Sultân Saîd arasındaki mücadelede azaldı ve nihayet, siyasî çatışmanın Nakşîlik ve Kübrevîlik rekâbetine yol açmasıyla iyice kan kaybetmeye başladı. Ardın-dan Abdullâh Hân'ın Semerkand ve Buharâ'da kati bir şekilde otoritesini kurmasıyla Nakşîlik sarayca resmi bir nitelik kazandı.²⁵ İşte bu Nakşîlik ile Kübrevîlik arasındaki çekişmeden haberdar olan Muhyî, Abdullatîf-i Câmi ile ilk karşılaşmasında çekişmenin üzerinde bir itihat görür:

"Hâce Kâsım'ın vefatından sonra merhum Şeyh Abdullatîf-i Câmi, Edirne'ye geldi, Hâce Muhammed'in yanına varmak istedi. Şeyh çok yaşlı olduğu için henüz on sekiz yaşında olan Hâce Muhammed'e gitmesini uygun görme-dim. Muhammed'e, Şeyh Abdullatîf'in geldiği haberini gönderdim. O gün

24 Münşî (Mehmed) Efendi, mahlası Münşî ile şöhret buldu. Muhtelif yerlerde kadılıktan sonra şeyhülharemlik yaptı. Atâî, onun Nakşî olduğunu kaydeder. Atâî, 321.

25 Devin DeWeese, "The Eclipse of the Kubravîyah in Central Asia", s. 67-68, 75. Makale, bu çekişme hakkında ayrıntılı bilgiler içerir.

Muhammed, Timurtaş Köyü'nden geldi. Şeyh haber alır almaz kalkıp yalın ayak kapıya vardı. İki yüz dervişi vardı, hepsi Muhammed'i karşıladılar Şeyh tazim ile Muhammed'i getirip makamında oturttu, kendisi de ayak üzere durdu. Hâcezâde hemen kalkıp Şeyh'in elini öpmek istedi. Şeyh 'Sen bizim Hâcezâdemizsin' diyerek engelledi. Merhum Hâce Kâsım'ın çok menakıbını nakletti, Muhammed'den de babasının bazı menakıbını anlatmasını istedi. Hâcezâde, fakire bakıp o iki hikâyeyi beyan etti.

Şeyh sürekli edep üzere oturur idi. Fakir buna taaccüp ederdim ki Şeyh, Kübrevî tarikatında olup Hâcezâde Nakşibendiye iken ve aralarında Mâverâünnehr'de nice nizalar olmuş iken, belki iki tarafa muhib olan sultanlar nice kanlar dökmüş iken böyle muhabbetlere sebep ne ola. Fakirin hatırına Şeyh hazretleri müşrif olup fakire bakıp buyurdular.

Mesnevî: *Cân-ı gurgân ve segân ez-hem cudâst
Muttehid cânhâ-yı şîrân-ı Hudâst*²⁶

Nesr: *Merdân-ı Hudâ nefsi vâhidend: ba'z-râ Halvetiyye, ba'z-râ Nakşibendiyye, ba'z-râ Kübreviyye, ba'z-râ Zeyniyye nâm nihâdend. Meger ba'z-ı mukallidîn-i îşân ki der-miyân-ı îşân ihtilâfest. Yani "Tanrı erenleri bir nefis-tir: Bazısına Halvetiyye, bazısına Nakşibendiye, bazısına Kübreviyye, bazısına Zeyniyye ad koydular. Meğer onların bazı mukallitleri ki onların ortasında ihtilaf vardır." Pes muhakkak oldu ki muhakkıklar mabeyninde ihtilaf olmaz, enbiya salavâtullâhi aleyhim ecmaîn mabeynlerinde tefrika olmadığı gibi ki Hûdâ taala buyurur: "Lâ nuferriku beyne ehadin min rusulih"²⁷ ki cümlesi Hakk'a davet eder. Pes ehl-i Hak olduğu malum oldu, lâkin meratipte tefavüt vardır, nitekim Allah taala buyurur: "tilke'r-rusulu fazzalnâ ba'zahum alâ ba'zin"²⁸ Çün ki mu'iz ve müzil ve latîf ve kâhhâr Allah ta'âlâ'dır. Pes her bir isme mazhar olanlar derecat üzeredir, amma cümle esmaya mazhar-ı tâm Hazret-i Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem'dir. Ve ümmetinin evliyasının her biri bir isme ya bir nice isme mazhar olup onunla terbiyet-i eşyâ eder ve*

26 "Kurtların ve köpeklerin ruhları birbirinden uzaktır, Tanrı aslanlarının canlarıysa bitişiktir."

27 "Onun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz." Bakara, 2/285

28 "İşte o elçilerden kimini kiminden üstün tuttuk." Bakara, 2/253

her biri alâ kalbi Muhammed ve alâ kalbi İbrâhîm ve alâ kalbi Süleyman diye ehl-i keşf olanlar vasf ederler. (Bkz. Reşehât, 4a-5a.)

Kendisine inabet eden genç Muhyî'deki kabiliyet ve samimiyeti gören Şeyh Abdullatîf, ona Kübrevî hilafetini verir (Bkz. *Reşehât*, 192a). Birkaç yıl sonra Ahmed-i Hayâlî'nin önünde gireceği Gülşenîlik, bu genç Kübrevî halifesini sıkıntıya sokacaktır. Mısır'da Gülşenî asitanesinde müstakbel şeyhi Ahmed-i Hayâlî'ye intisap etmek arzusuyla, iradesini teslim ettiği Abdullatîf Câmî'ye bağlılığı arasında seçim yapmak ikileminde bunalan Muhyî'nin rahatlamasına o sırada gördüğü bir düş yardım eder:

“Rüyada gördüm ki merhum Şeyh Abdullatîf-i Câmî abdest almış nama-za gider. Dikkat ettim merhum Şeyh Ahmed-i Hayâlî karşısında onu bekler hâlde duruyor. Şeyh Abdullatîf-i Câmî vardı, muhabbetle onu kucakladı. Bu vaziyetin verdiği zevkten bir miktar kendimi kaybettim. Tekrar uykuda kendime geldim. Efendi (Ahmed-i Hayâlî) yalnız kalmış, şeyh gitmiş. Efendi bana bakıp “Biri birden göresin.” dedi. “Merhûm Şeyh Abdullatîf-i Câmî gitti, siz baki olun” diyerek ayağına düştüm. Bu hâlde uyandım. Sabah huzurlarına vardım. Selamdan sonra buyurdular ki:

*Gör evvel ü âhırî bâtında zâhir
Gelen birdir giden birdir kalan bir*

Vahdet tecellisi beni o derece mahvetti ki ne ben ne de mahv kaldı; beni bir vücuda mazhar etti ki mutlak olup cümle kayıtlardan ârî kıldı. Ardından buyurdular ki “Merhum Şeyh Abdullatîf-i Câmî intikal etti.” Anladım. Rüyada gördüğüm gibi ayaklarına düşüp “Siz bâkî olun” dedim... (Bkz. Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî, vr. 89b.)

Bâleybelen

Farklı köken ve yapıda diller konuşan kültürleri içeren İslâm medeniyetinin yardımcı dili olması amacıyla Muhyî tarafından meydana getirilen özel dildir.

Muhyî 1566-1574 tarihleri arasında tamamladığı *Bâleybeleni* üretme süreci ve amacını bu dille ilgili ilk risalesi *Bereme'y-Kâbe'y-Nele*'de (*İlmü'l-Harfü'l-Kebîr*)de ortaya koyar:

“Dilsizleri dillendiren ve ihsan ehlinin dilini icat eden, ifadeden âciz Muhyî böyle beyan eder ki bu güzel kitap, Sultan Selim’in oğlu, cihan sultanlarının sultanı, zamanının hakanlarını emri altına alan, halkın terbiyecisi, kimya tesiri gösteren bakışının yönelmesiyle her zerreyi nurlu güneşe döndüren, ‘hurûf-ı âliyat ve kelimât-ı tâmmat’a tasarruflarıyla bütün varlığı kendisine bağlayan ve birçok dil bilen Murâd’ın tahta çıktığı 982/1574 tarihinde tamamlandı. Eserde geçmiş ve gelecek ilimlerin kuralları, şimdi ki zamanın kurallarıyla düzenlendi.

Eserin telifine ilk sebep olarak, Sultan Selim’in tahta çıktığı 973/1566 yılının Kadir gecesini, Mısır Camii’nde²⁹ irfan erbabının yol göstericisinin güzel irşadı, insanların ve cinlerin peygamberi Hazreti Peygamber’in yardımıyla “Rabbenâ ve âtinâ mâ va’adenâ ‘alâ rusulike ve lâ tuhzinâ yevme’l-kıyâmeti inneke lâ tuhlifu’l-mî’âd.” karşılığına mazhar olduktan sonra, ilâhî ilimleri ve hakikatleri bağışlayıcı Allah taala’nın dergâhından gizli hazinesindeki ilimlerden halkın kullandığı dillerin dışında, daha önce hiç kimsenin meydana getirmediği ve birçok ilmin yazılmasına ve anlatılmasına imkân veren yeni bir dil diledim. Nitekim, tasavvurda olan arzu oku hedefine ulaştı; bilgide olan hakikat ortaya çıktı.

Nitekim muhakkık peygamberler, geçmiş hikmet sahipleri ve mutlak varlığı müşahade eden veliler, sözlerin bâtınî manalarının ve fiillerin dış görünüşlerinin nasıl olacağını gösterdikleri gibi, rahmanî güneş nurlarıyla aydınlanıp ilâhî sırlara mazhar oldukları ve sahip oldukları bu hakikatlerin bir kısmını imkânları nispetinde ifadeyle görevli oldukları için bunları ilâhî hakikatları kavramaya kabiliyetli ve sonsuz inceliklerden yararlanmaya istekli olanlara, marifet bilgisi kemale ermemişlere bahşedilmediği için bu bilgilere ham akıllar vakıf olmasın diye kapalı sözlerle, alışılmamış ifadelerle anlattılar.

Hikmet denizlerine dalan ve bağışlama hazinelerine ihtiyacı olan Muhyî’nin ruhuna ilham yoluyla, bilhassa gizli ilimlere ait olmak üze-

29 Mısır Camii ile Müeyyediye Camii kastediliyor. Kahire’de Gülşenî Asitanesi’nin karşısında bulunan bu cami, Ubûdî’nin menakıbında da Câmi-i Mısır olarak tanımlanır: Ubûdî, vr. 107b.

re meşahid-i vücuttan ve mevacid-i şühudtan verilenlerden bir kısmı, rahmanî feyizlere arzulu ve ihsanî fetihlere istekli olanlara şimdiye değin halkların dillerinde kullanılan hayat kaynağı gibi sözlerle, bu yola koyulanların canını diriltti. Bir kısım yüce isimleriye Hacer-i esved gibi gönül hazinesinde koruyup saklamaya sabır ve takat kalmadı. Bu ilâhî sırlar ve ilhamlar, emaneti ehline teslim ve isimlerin manalarını olgun insanlara talim için ifadesi kapalılıktan uzak yeni bir dille beyan edilmiştir. Daha önce kimse ilâhî birlemeyi ve sonsuz hakikatlerin isimlerinin sırlarını ortaya çıkarmayı böyle gerçekleştirmemiştir.

Gerçekte bu dili meydana getirmekte gaye, bir başka dille Allah'ın isimlerini zikir ve Mevlâ'nın nimetlerini fikir; hususî terkiplerle ve ilâhî düzenlemelerle Allah'ı birleme ve ululamadır.

Her şeyi bilen Allah'ın sıfatlarını bildirmeye kabiliyet sahibi ve varlığa düzen veren kelâm sıfatına bütünüyle mazhar olan melek yüzlü mesut kimselere; gerçekleri ortaya koyan cömert nitelikli kimselere; ilim ve ameliyle herkesçe bilinen; adalet, yiğitlik, hikmet ve iffetiyle Ademoğullarınca makbul görülenlere malûm olsun ki hakikatleri cilalayan dilinin okuduğu ve kimya tesirli gözünün baktığı, bu garip dil ve tuhaf kelimeleri olanlar, Allah'ın fazlı harflerin hususiyetlerinin yapısına ve cihanı yaratanın tasarruflarına vâkıf olur, onların dostları da marifet göğünün yıldızları gibi aydın ve hakikat kaynağı ilimler gibi açık olur.”

Muhyî, Allah'ın gizli hazinesinde (kenz-i mahfî) var olan, ancak halkın kullanımına sunulmamış, yüksek bilgiyi aktarmaya imkân verecek bir yeni dil üretmek ister. Şüphesiz daha önce ortaya konmamış bilgi, ancak yüksek mistik bilgiyi kavrayabilecek istidada sahip olanlara verilen, klâsik ifadeyle sudûrlara (gönüller) intikal eden, sutûrdan (satırlar) sakınılan hakikat bilgisidir.

Muhakkik peygamberlerin, eski hikmet sahiplerinin ve bazı velilerin Tanrı'ya doğru yaptıkları büyük seferde eriştikleri subhanî sırların ve rahmanî nurların bazılarını halka inerek (sahv, nüzûl, fark) halkta bu yücelmeye layık kimselere aktarmakla yükümlü olduklarını vurgulayan Muhyî, bu yükümlülüğün daha önce bilginin umuma açılmasının önüne geçmek için “ibârât-ı garîbe ve işârât-ı acîbe” dediği özel anlatım teknikle-

riyle gerçekleştirildiğine dikkat çeker. Bu sırlı anlatımdan kasıt, anlaşılması zor bilgiyi kavratmaya yönelik mecaz, benzetme gibi yöntemler olamaz. Bu yöneme, bilgiyi sakınmak için değil, kolay aktarmak için başvurulur. O, kapalı olan hakikatlerin ehli olmayanlardan (nüfûs-ı nâkîsa ve ukûl-ı kâsîra) uzak tutulması için bütünüyle özel ve yeni bir dilin peşindedir.

Tanrı'yla ilişkileri dil enstrümanının olmadığı, keşif ve ilham gibi akla yer verilmeyen farklı bir boyutta gerçekleşen mistiklerin, ilâhî sırları, her bir yükselme evresinde kendilerine bağışlanan ihsanları (mevâcidü's-şühûd) kelime kalıbına dökmekte yaşadıkları sıkıntıyı aşmaları ya gramer dışı anlatımlarla gerçekleşecek ya da hakikat bilgisi, dilin yansıtabildiği kadar olacaktı. Muhyî, kendisine ilham edilen feyizleri, "ilm-i hâbâ" diye tanımladığı gizli bilgileri saklamaya artık tahammülü kalmadığından bahisle, emanetin ehline teslimi için gelen emir gereği daha önce kullanılagelen diller yardımıyla aktardığı irfanı, artık anlatımında güçlük yaşanmayan (kelâm-ı ba'îdüt-ta'kid) yeni bir dille söylemek ister.

Bâleybeleni "lügât-ı garîbe ve kelimât-ı acîbe" olarak niteleyen Muhyî, bu dille ortaya konulan hakikatleri bu dili öğrenerek öğrenme çabasına girenleri "ârif-i tasrîf-i cihân-bânî ve vâkıf-ı te'lîf-i havâss-ı hurûf-ı fazl-ı Yezdânî" olarak müjdeler. Artık aracısız, dini basit dil düzeyinde algılayanların kınamasından uzak, dil üstü yöntemle ve hususî okumayla kavranabilen yücelikleri anlatmaya ve anlamaya imkân veren ilâhî bir dil ortaya konmuştur.³⁰

Meydana getirdiği çalışmanın ilklği ve orijinalliğinin farkında olan Muhyî, bunu sık sık dile getirmekten keyif alır:

"Öyle müstakil bir dil icat ettim ki böylesini ademoğlu yaratmadı. Türkçe ve Farsçayı bu dile aktardım, Arap dizilişiyle bu binayı sağlamlaştırdım. Adını Bâleybelen koyduğum bu dilde on konu tertip edildi. Her ilimde fazilet sahiplerinin aşamadıkları yüz meseleyi yetkince yazdım. Hak ehli birçok eser meydana getirdiler, ama hiçbiri böylesini meydana koymuş değil."

30 Sufiliğın dille ilişkisi için doyurucu bir çalışma: Nasr Hamid Ebu Zeyd, "Sûfî Düşünce ve Hakikat-Dil İlişkisi Üzerine", çev. Ömer Özsoy, *İslâmiyât*, Ankara, 1999, c. 2, sayı 3, s. 15-38.

Muhyî bu dili *Bereme'y-Kâbe'y-Nele, Keveme'y-vünâ e Neveme'y-zünâ, Zimîye beremâ Beniye neremâ, Lebeme'y-velâ sir Kâbe'y-Mevlâ, İzhar-ı Ezmâr-ı Mâ-tekaddem ve Keşf-i Estâr-ı Mercî'ün-ileyh-i Mübhem, Ye-Haşeme'y-bezem de'y-Ezenâ'y-milî'er, Tâfe büyü, Kereme'y-Âd, Zâte'y-Vekeşâ ve Hâte'y-Bekeşâ, Kitâb-ı Pîre Fân-beben, Masâdır-ı Elsine-i Erba'a, Şâmilu'l-Luga ve Bünyâd-ı Şi'r-i Ârif* adlı eserlerinde işler.

Muhyiddîn-i Karamânî, Ebussuud

16.yy'ın ilk yarısı Gülşenîler için sıkıntılı geçti. Tarikatın kurucusu İbrâhîm-i Gülşenî'nin tahkikatıyla başlayan süreç, Muhyiddîn-i Karamanî'nin katliyle son buldu. Kanûnî döneminde en parlak devrini yaşayan mistik cereyanlar, şeyhülislâmlık kurumunun şeriat hassasiyetini göğüslemek zorunda kaldı. Tarikata ismini veren İbrâhîm-i Gülşenî'nin, heyecanlarını dizginlemekte muvaffak olamayan iki halifesi Usûlî ve Muhyiddîn-i Karamânî, çağdaşlarından vahdet-i vücûd felsefesine karşı olanların övgüyle bahsettiği şeyhleri İbrâhîm-i Gülşenî'nin takip ettiği siyâsî ustalığı gösteremedi. Vahdet-i vücûdu işlediği şiirlerinin yanında, Seyyid Nesimî'ye yazdığı tahmisler dolayısıyla Usulî, Hurûfî olmakla itham edildi. Gülşenî neşesini Edirne'de temsil eden Âşık Mûsâ, Karamânî'nin katlinden cesaret bulan kesimlerin taarruzlarına hedef olurken, bir diğer Gülşenî halifesi Hasan-ı Zarîfî Efendi³¹ bu hadiseden sonra çareyi Nakşî şeyhi Mahmûd Efendi'ye intisap

31 Öyle görünüyor ki Karamanî'nin muhakemesi ve aleyhindeki sözlerin tesirinde kalan diğer Gülşenî şeyhi Hasan-ı Zarîfî'nin tavrı Gülşenîler arasında hüsn-i kabul görmez. Nitekim Muhyî Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî'de Edirne Gülşenî Dergâhı şeyhi Âşık Musa'nın Karamanî lehindeki sözlerini nakleder: *"Ammâ 'Âşık Efendi, Edirne'de sene seb' ve hamsîn ve tis'i-mîvede (957 / 1550-51) fakîr yanında çün ki İstanbul'da Muhyiddîn-i Karamanî vâkıf'asında Hasan Efendi'den bî'zı nesne nakl oldu, 'Âşık Efendi bi-huzûrlık şeklin gösterdi. Huzzâr inkâr eyleyüp kadh itmek istediler. 'Âşık Efendi buyurdılar ki "Ehl-i taşarrufdur ve ehl-i keşfdür ve ebu'l-vaktdür. Anuñ itdügi hikmet içündür, hattâ cümleden Mısır'da merhûm zamânında tayy-ı zamân u mekân itdüğüne ben şahidem" diyüp hikâyet-i mezkûre ile bî'zı taşarrufâtın dahı beyân itdi."* Bkz. *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, vr. 66a. (Bu eserle ilgili atıflar Türkiye Yazma Eserler Kurumu'ndan çıkan Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp.de no. 979'da kayıtlı müellif nüshasına göredir.)

etmekte buldu.³² Muhyî bu devrede Gülşenî şeyhlerle kurduğu ilişkilerle dikkat çeker. Billhassa Gülşenî şeyhi Muhyiddîn-i Karamânî ile Şeyhülislâm Ebussuud arasında geçen hadiseler zincirine dair hemen bütün bildiklerimizi kendisine borçlu olduğumuz Muhyî, her iki tarafın sohbet meclislerinde yer almakla kendi tabiatını da ortaya koyar. İdam hükmünü haksız bulduğu Karamânî için:

Muhyiddîn-i Karamânî'nin meclislerinde bulundum ve vaazlarını, söylediği hakikatları işittim. Kendisinden şeriat dışı hiçbir söz duymadım, hareket görmedim. Karamanlı olduğu için edası sertçeydi. Huzurunda tazimle bahsi söz konusu olan büyük zevatı başka türlü yad eder, mana inceliklerini ve hakikatleri anlatırken 'Niçin bu meclise Çivizâde, Yavıoğlu gelmeyip kendilerine yazık ederler' derdi. Bu gururun kendisine zararı büyük oldu. (Bkz. Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî, vr. 179a.)

Muhyî, bu Gülşenî şehidi için “Âh şeyh-i mâ” ve “Şeyhümüz” (957/1550) tarihlerini düşürür.³³

Tahkikatın Muhyiddîn-i Karamânî meclislerine devam eden ve ona mürit olanlar üzerinde derinleştirildiği; Karamânî'nin katledilmesini müteakip vahdet-i vücûdçu sufilere takip edildiği biliniyor. Karamânî müritlerinden Can Memi diye bilinen Sâni bu soruşturmada güçlükle kurtulmuş, duyduğu korku ona “Şeyhler bezmine yakın olmaya tevbelere ettim.” dedirtmiştir.³⁴ Bunlardan biri de daha önce Muhyî'nin vahdet-i vücûd içerikli bir şiirini kalabalık bir şair topluluğunda savunan Sâyilî'dir. Gülşenî dervişlerinden Usûlî'nin hemşehrisi de olan bu zat, şeyhülislâm huzurunda akaidini Sünnî çizgide tuttuğunu söylemeye mecbur kalır. Ancak içine düştüğü aşırı tedirginlikten şuurunu kaybederek hastalanır. Timarhâneye yatırılan Sâyilî kısa bir süre sonra burada vefat eder.

Karamânî hadisesi, Muhyî üzerinde ikinci bir denemeyle derin izler bırakır. Edirne'de, henüz Karamânî hadisesi soğumadan, vahdet-i vücûd

32 Atâî, 201.

33 Bu tarihler Muhyî'nin Edirne'de bulunduğu sırada aleyhinde kullanılacaktır. (Bkz. Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî, vr. 169b.)

34 *Künhü'l-Abbâr'in Tezkire Kısım* (haz. Mustafa İsen), Ankara, 1994, s. 296-97.

aleyhtarları yine bir Gülşenî şeyhi olan Âşık Mûsâ'yı hedef alır ve üstelik bu seferki hamlede Muhyî bütünüyle işin içindedir. Muhyiddîn-i Karamânî'nin öldürülüşiyle cesaret alan Edirne'deki Elmacı İmam, Vaiz Emîr'in çevresinden Mesûdiye imamı Velî Halife, Bâyezîd Medresesi'nde ders arkadaşı Mustafa Çelebi'nin babası Hatib ve diğer şahıs kadrosunun yer aldığı anekdotlar *Reşehât*'ta ve *Menâkıb*'da teferruatıyla anlatılır (bkz. *Menâkıb*, 66a, 168b, *Reşehât*, 258a). Birçok hususun detaylarını münhasıran Muhyî'nin kalemine borçluyuz:

“Mustafa Paşa (Çoban) gece gündüz şeyhle (İbrâhîm-i Gülşenî) ve şeyhin fukarasıylaydı. Bir gice şeyhin icazetiyle halife ve dervişlere ziyafet verir. O ziyafette Muhyiddîn-i Karamânî'nin sohbetine tutulur. zira Karamânî fevkalade muhakkık ve müdekkikti ve meclisi gayet müessirdi, mest olduğunda gözüne kimse görünmezdi; onun için halkı tahkîr ettiğini zannederlerdi.

Mustafa Paşa 1527 senesinde İstanbul'a gidecek olunca pirden rica ider ki Gebze'de bina ettiği zaviyeye Karamânî'yi şeyh tayin ede. Pir hazretleri buyurur ki: Murg-ı per-nârûste çun perrân şevd - Lokma-i her gurbe-i derrân şevd³⁵ Sabr eyle ta ki işi tamam olsun ve sülûku nizam bulsun ve zâhir ve bâtın ehline faydası olsun ve alimleri Allah'ın nurları bilsin, yoksa rivayeti delilsiz olmakla himayesi müşkül olur ve Mansûr gibi töhmetle telef ederler.”

Karamânî Muhyiddîn için Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî, Mustafâ Paşa'ya “Mansûr gibi töhmetle telef ederler” deyince Mustafâ Paşa: “Ben dervişlere hizmet ettikçe buna kimse muvaffak olamaz” der. Pîr hazretleri: “Onun teftişi iki kerre garazla Rûm'da vaki olur, ilkinde bu hayatta oldukça zafer bula-mazlar, ikincide Allah'ın muradı gereği beşeriyetden ruhu halâs olur” diyerek icazet verip gönderir.

Karamânî Gebze Tekkesi'nde şeyh olur, meclisine dahil olan herkes gayr-ı iradî ona mürit olur. Meğer Mustafâ Paşa, tekkenin yanında bir de medrese bina etmiş, onu da Ebussuud hazretlerine vermiş. Ebussuud'un iki danışmendi Karamânî meclisine varırlar, ilahî muhabbetin cezbesiyle ona mürit

35 Kanadı çıkmamış kuş uçmaya kalkışınca her yırtıcı kediye lokma olur. Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, *Mesnevî*, çev. Derya Örs, Hicabi Kırilangıç, Konya, 2008, 1: 584.

olurlar. Karamânî, onlara: “Varın, yine mollarınız huzurunda olun; zaman zaman dervişlerle bir araya gelmeniz kâfîdir” der. Öyle olur, şeyhin rızasını gözetip yine Ebussuud hazretlerinin dersine devam ederler, ama şeyhin sohbet meclisini de bırakmazlar.

Ebussuud, şeyhe haber gönderir ki “O bizim danışmendlerimizi meclisine koymayıp göndersin, yoksa kendisine zarar dokunur!” Şeyh cevap verir ki “Onların zâhiren zararı dokunup bize şehadet nasip olacağını pîrimiz dahi işaret etmiştir, amma ehlullâh meclisinden talebeyi redd etmek tarikatta yoktur. Ammâ yine hâtır-ı şerîfleri için tembih edeyim” deyip danışmendleri çağırır, “Benim rızamı isterseniz, varın üstadınız hizmetinde olun!” der. Bunun üzerine talebeler biz üstadımızı bulduk der, danışmend giysilerini çıkarıp derviş kisvesine bürünürler. Bu sefer Ebussuud Efendi huzursuz olup Karamânî hakkında çok ileri geri söz eder.

Bu hadise cereyan ederken Karamânî İstanbul’a gelir. İstanbul halkı onu sevip bırakmazlar. Ebussuud Efendi Fatih Medresesi’ne müderris olup ardından İstanbul kadısı ve kazasker oldu. Edirne’ye Sultan Süleymân ile geldiğinde Karamânî dahi Edirne’ye gelir. Bazı kimselerin töhmetiyle Sultan Bâyezîd Camii’nde Karamânî teftiş geçirir. Karamânî bir iki ayet tefsir edip hayli hakikatler beyan etmekle bu sefer ona zafer bulamazlar. Mecliste dua edip dervişleri ile zikir ederek gider. Garaz ehli bundan bir hayli huzursuz olur, emellerinin tahakkukunu bir başka zamana ertelerler. Ebussuud’un şeyhülislâm olduğu yıllarda 1550-51’de olan oldu, nitekim beyan oldu. (Bkz. Menâkıb, 177a-179a)

Son olarak belirtelim ki Ebussuud, Muhyî’nin derslerine devam ettiği ve övgüyle bahsettiği bir simadır. Tarih düşürmedeki maharetinden dolayı Muhyî’ye “sâhib-i târîh” diye hitap eden, meclisini ara sıra ihmal ettiği için kendisine sitem eden Ebussuud Efendi için Muhyî: “Eğer tefsir, eğer tevil eğer ilm-i sûfiyeden o kadar nevadir beyan ederlerdi ki eğer onları ömrümde tafsil edip tahrir edeydim, kifayet ederdi.” değerlendirmesinde bulunur. (Bkz. Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî, vr. 179a.) Muhyî, kendisinin Ebussuud Efendi ile ilişkilerini ve Ebussuud’un pek az bilinen bir yönünü yaşadığı bir tecrübeyle anlatır: Bir süredir “Ulema, Hz. Peygamberin varisleridir,

onları görmek ibadettir.” düşüncesiyle ders dönüşü uğradığı Ebussuud Efendi, “İz testegîsüne rabbekum fe’stecâbe lekum ennî mumiddukum bi-elfin mine’l-melâ’iketi murdefin.”³⁶ ayetinin tefsirinde “Allah’a içtenlikle sığınana Allah, melekleriyle yardım eder ve kalbi bu müjdeyle mutmain olur.” deyince Muhyî bunun nasıl olacağını sorar. Hâce Çelebi, “Ayet her ne kadar Bedir ehli için nazil olmuşsa da hükmü bütün müminleredir. İnsanlar bu suretle gayptan yararlanırlar, evliya ve basiret ehli inananlara yardım eder ve onlarla konuşurlar.” der. Ebussuud bu ayetle, Muhyî’nin kendisini görmek hususunda gösterdiği arzunun bir müjdesi olacağını ifade eder. Bu hâl içinde evine dönen Muhyî, Ebussuud’un alışlagelen muhabbetlerinin dışında mistik muhteva taşıyan sözlerini düşünürken gece yarısı evde yalnız olduğu hâlde gaipten “güzel müjde” denildiğini duyar. Kadir suresini okurken sağında birisinin kendisine eşlik ettiğini görür. Önce korkan, sonra sesinin güzelliğiyle gönlü rahatlayan Muhyî, sureyi bitirip baktığında güzelliğini anlatmakta yetersiz kalacağını belirttiği birisi kendisiyle musâfahalaşır. Bu zatın karşısında utanır, terler. Kapı kapalıyken içeri nasıl girdiğine şaşırır. Yatsı için namaza başladığında arkasında saf bağlayan birçok kimsenin varlığını hisseder. Namazın ardından bu ruhanî zümre, kendisiyle musafahalaşır. Güzel kokulu bu cemaatin ellerinden eline geçen rayihanın otuz kırk gün kaybolmadığını, bu kokunun başkalarına da geçtiğini kaydeder. (Bkz. *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, vr. 179a-180a)

Mesnevî, Mevlânâ, Mevlevîlik, Ubûdî

Muhyî’nin Mevlânâ Celâleddîn’in *Mesnevî*’sine duyduğu derin sevgiyle kaleme aldığı manzum bir eserine *Mevlevî* adını koyar. Hayatı boyunca *Mesnevî* okuyan ve okutan Muhyî’nin hemen tüm eserlerinde sık sık atıf yaptığı bu eser, bilinen ilk çalışması *Silsiletü’l-Aşk*’ın nüvesini teşkil etmekle kalmaz, onun için gayb sırlarını açığa çıkartan kutsal bir eser olarak bütün hayatında önem taşıyan *Fusûs* ile baş yapıt olma özelliği taşır.

36 “Hatırlayın ki siz rabbinizden yardım dilerken rabbiniz duanızı kabul etti: “Ben size takipçi olan bin melek ile yardım ederim” dedi.” Enfal 8/9.

Reşehât'ta Muhyî'nin *Mesnevî* etrafında yaşadığı tecrübeler ve devrinin Mevlânâ'ya yaklaşımlarına dair kıymetli bilgiler yer alır. Bunlardan biri İstanbul'da öğrenci olduğu yıllarda gerçekleşir:

“Bu fakir, İstanbul'da Ebussuud Efendi şeyhülislâm iken, onun medresesinde Üskübî Hidâyeci Kadı Mahmud Çelebi ile medresede oda arkadaşı oldum. Sekiz ay gece gündüz tartıştık. O, mutasavvıfların şiddetle aleyhtarıydı. Bilhassa Şeyh Muhyiddîn-i Arabî, Mevlânâ Hüdâvendigâr, İbn Fâriz ve bunların takipçileriyle düşüncelerine inananlara sürekli dil uzatırdı. Karamânî'nin şehit edilmesinde şahitliği sevap bilmiş, yalana diğerleri gibi cüret etmişti.³⁷ İstanbul meşâyihî benim onu hücreme alıp, onunla ihtilât ettiğime hayret ederdi. Ancak Allah'ın inayeti ve koruması ile hiddet edip nice kere yanlış ortaya çıkmış, istiğfar etmiş ve iman yenilemişti. Bu sebeple yanımda bu yolda söz sarfetmeye cesaret edemezdi. Kendisi fîru ilimlerinde güçlüydü. Mülâzemetinde kadılar, müderrisler, hatta kazasker sıkıntıya düştükleri fikhî meseleleri ondan sual ederlerdi. Onunla aynı hücreyi paylaştığım dönem, benim için riyazet ve ibadet sebebi oldu. Ayıp gözetici münkirlerin irşadı, mürşitlerden daha kuvvetlidir ki mürşitleri de irşat ederler. Bir gün bedestenden bir Mesnevî aldım, hücreye getirdim. Bir Mevlânâ'ya inancı tam sohtam vardı, sevgisinden elinde tutuyordu. Mahmûd Efendi, ‘Bu ne kitaptır?’ dedi. ‘Bir Farisî kitaptır.’ diyerek ismini söylemek istemedim. Kitabı elinde tutan Rıdvan Çelebi'ye ki daha sonra kadı oldu, kâfirler tarafından şehit edildi, Mahmûd Çelebi, ‘Rıdvan Çelebi, o kitap nedir?’ dedi. O da Mesnevî'dir dedi. Mahmud Çelebi hemen ‘Bana ver, akçesini verip ocakta yakayım ki sevap hâsıl ola.’ dedi. Orada bulunanlara bu söz hayli ağır geldi. Fakir, Mevlânâ Rıdvan'a ‘tef'ûl eyle, görelim Mevlânâ hazretleri bunun talihinde ne buyurur.’ dedim. Açtı, üçüncü ciltte bu beyitler geldi:

*Lem yezuk lem yedri her kes k'û nehord
Key bu hem âred cu'al enfâs-i verd³⁸*

37 Tanıklardan bir kısmının Karamanî aleyhindeki ifadeleri için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul, 1999, s. 357-360.

38 “İçip de tatmayan bilmez. Bok böceği nereden hayal edecek gül kokusunu?” *Mesnevî*, 3: 2942.

*Nîst mevhûm er budî mevhûm-i ân
 Hemçu mevhûmân şudî mâ'lûm-i ân³⁹
 Dûzah ender-vehm çun urd-i behîşt
 Hiç nâyed rûy-i hûb ez-hûk-i zîşt⁴⁰*

Hazreti Mevlânâ'nın ona cu'âl dediğini beyan edince, inkârından rücu etmeyip 'Bu kitap hep bu makuleler evsafındadır.' dedi. Ben de 'Bizim için dahi fal etsinler, görelim ne gelir.' dedim. Bana 'Bu beyitlerin aşâğısı sizin olsun.' dedi. Fakir kabul ettim. Kitabı aniden alıp okudu ki bu beyitlerdi:

*Hîn gelû-yi hod mebrîd ey mihân
 İnçunîn lukme resîde tâ dehân⁴¹
 Râhhâ-yi sâ'b pâyân burdeîm
 Reh ber-ehl-i hîş âsân kerdeîm⁴²*

Muhyî, bu bahsi kapatmadan konuya ilişkin biraz daha bilgi verir:

"Daha garibi şu ki Mısır'a gittim, tekrar İstanbul'a geldim. Dostlar ziyaretime geldi, daha önceki mecliste bulunanların hepsi oradaydı. Mahmûd Çelebi, Mısır'ın her nesnesini merak ederdi, özellikle çarşılarını sordu. Kendisine: 'Bilhassa miskçiler çarsısı vardır, oradan geçen kimse amber ve misk kokusuna boğulur.' dedim. Bana: 'tuhaf ki ben de her güzel kokudan, özellikle de gül ve nesrin kokusundan hazzetmem' dedi. Önceki meclisi bilenler şaşkınlıkla birbirine baktılar, öyle ya bundan büyük cu'allık olur mu ki bu kadar ilimle bunu anlayamadı! 958 (1557-58'de tekrar Mısır'dan İstanbul'a geldiğimde Kadızâde şeyhülislâm olmuştu, hayırlı olsun! vardım. Mahmûd Çelebi'yi orada gördüm. Kendisine uzak olduğum hâlde ağzının kokusu ruhumu azap verirdi. Şeyhülislâm efendi alelacele cevabını verip onu gönderdi, bana: 'Mahmûd Efendi ile sohbet ruhumu çok azap verir...' "

39 "O hayal edilebilir değildir. Hayal edilebilir olsaydı yok olup giderdi." *Mesnevî*, 3: 2943.

40 "Cehennem nasıl hayal edebilir cenneti? Çirkin domuzdan hiç güzel yansır mı?" *Mesnevî*, 3: 2944.

41 "Böyle bir lokma ağzına dek varmışken ey ulular aklınızı başınıza toplayın, kendi boğazınızı kesmeyin." *Mesnevî*, 3: 2945.

42 Biz peygamberler zor yollar kat edip mensuplarımıza yolu kolaylaştırdık. *Mesnevî*, 3: 2946.

Burada Gülşenîliğin kurucusu İbrâhîm-i Gülşenî ve takipçileriyle Mevlevîliğe dair bir bahis açmak yerinde olacaktır:

Akkoyunlu, Memlûkluk ve Osmanlı dönemlerinde meydana getirdiği tesirlerle mühim bir sufi, daha hayattayken menakıblarıyla etrafında aziz mertebesine yükselmiş ve cemiyet hayatında cezrî değişiklikler meydana getirmiş kuvvetli bir şahsiyettir İbrâhîm-i Gülşenî. 16. yy kaynakları, onun kendilerini zahirî kayıtlardan azâde gören kimi halifelerinin yol açtığı aksülamelleri, Maktul İbrahim Paşa'yla mücadelesini, Kanunî'nin kendisine intisabını ve daha bir yığın hususiyetini anlatır. Ömer Rûşenî'nin, halifeleriyle İran'dan Kuzey Afrika'ya, Kırım'dan Balkanlara yayılan Halvetîlik, menşeyini Oğuz Atâ'ya dayandıran Gülşenî'nin tecrübesi ve devrıldığı zengin mistik mirasıyla gelişme kaydetti. Akkoyunlu Devleti'nin doğu ve batı sufliliği için elverişli kültür coğrafyasında Halvetîlik içinden çıkan bu kol, esas teşkilâtlanmasını Mısır'da gerçekleştirdi. Kurucu şeyh İbrâhîm-i Gülşenî'den sonra Gülşenî adını alan bu Halvetî damar, bugüne kadar devam etti. Daha başlangıcından itibaren Kübrevîlik, Nakşibendîlik ve Mevlevîlikle yakınlık tesis etmiş olan bu sufi tecrübenin, özellikle Mevlevîlikle arasında eser, kurum, kuram ve ritüel bakımından benzerlikleri dikkat çekicidir. Gülşenîlik, Mısır'da Mevlevîliğin geç teşkilâtlanmasına sebep olduğu gibi, 16.yy'ın son çeyreğinde Mevlevîhânenin tesisine de ön ayak olmuştur.

Ulu Ârif Çelebi'yle başlayan Mevlevîliğin Konya dışında örgütlenmesi, 16.yy'da Divâne Mehmed Çelebi'nin Osmanlı coğrafyasında yaptığı seyahatlerle geniş bir teşkilât ağına dönüştü. Onun birçok merkezde kurulmasını temin ettiği Mevlevîhaneler zincirine, Sâkib Dedé'nin (ö.1148/1735) *Sefîne*'deki kaydıyla Kahire Mevlevîhânesi de dahil edilir.

Sefîne'ye göre, Memlûkluk Hükümdarı Kansu Gavri, Mısır'da az zamanda etrafında topladığı geniş mürit kitlesiyle dikkat çeken İbrâhîm-i Gülşenî'den himmet ve batınî himaye talep eder. Gülşenî bu isteği geri çevirmekle kalmadığı gibi, adaleti yerine getirmekte gösterdiği gevşeklikten dolayı sert bir şekilde uyarak takip ettiği yanlış yoldan dönmesi için Gavri'ye nasihat bulundur. O sırada divitdar makamında bulunan Tumanbay, küstahlık olarak gördüğü bu davranışı için Gülşenî'yi hapsedtirerek cezalandırır. Tanrı abdalı

Gülşenî'nin maruz kaldığı menfi vaziyetten, gazab-ı ilâhî harekete geçerek Mercidabık'ta Gavri'yi, Selim'le terbiye eder. Kansu Gavri'nin Mercidabık'ta mağlubiyeti ve ölümü üzerine Memlûkluk hükümdarı olan Tumanbay, İbrâhîm-i Gülşenî ve maiyetindekilere verdiği sıkıntıyı artırır, mallarına el koyar, haysiyetlerini incitici hareketlere fırsat verir. Bu vaka üzerine Divâne Mehmed, Mevlânâ'nın ruhaniyetinden gelen işaretle deniz yoluyla Kahire'ye gelir, Gülşenî'yi kaldığı zindandan kurtararak hankahında postuna oturmasına delâlet eder.

Sefîne'de, Gülşenî'nin zindandan çıkartılmadan önce bir süre Mevlevîler ve Gülşenîlerin burada kaldıkları ve birlikte zikir, sema merasimleri gerçekleştirdikleri anlatılır. Sâkıb Dede, Memlûkluk Devleti'nin çöküşüne Çerkezlerin Gülşenî'ye karşı fena muamelelerinin sebep olduğuna işaret ettikten sonra, Divâne Mehmed'i zindanda karşılayan Gülşenî'nin "*Âzîzim hayr makdem ömrümün varı safa geldin / Keremler eyledin mahdûm-ı Hünkârî safa geldin*" matlaıyla başlayan sevinç dolu şiirine ve Divâne'nin Farsça manzumesine yer verir.⁴³

1517-1530 arası Osmanlı hâkimiyeti devresinde hâlâ Memlûkluk bakiyelerini tasfiyeyle uğraşan payitahtın, sık sık patlak veren Çerkez isyanları ve son olarak Ahmed Paşa'nın saltanat ilânıyla büsbütün tehlikeli bir hâl alan Mısır'a kati çözüm için görevlendirdiği Mısır Beylerbeyi İbrahim Paşa'yı, daha Memlûklular döneminde Kahire'de kurduğu asitanede büyük bir nüfuz dairesi teşkil eden İbrâhîm-i Gülşenî'nin Çerkez ümerasıyla kurduğu yakın temasları, oğlu Ahmed'in son Memlûkluk hükümdarı Tumanbay'dan dul kalan eşiyle izdivacı, İbrahim'in çok sayıda devlet ricali ve asker de bulunan geniş mürit kitlesi üzerinde kurduğu manevi nüfuzu ve vahdet-i vücudçu düşünceleri tedirginliğe sevk etmiş; İbrâhîm-i Gülşenî'nin vaziyetini tahkik ettirmek üzere İstanbul'a şeyh ve yakınlarının sevkini merkeze bildirmişti.

İstanbul'da sürdürülen soruşturma sırasında başta Şeyhülislâm Kemalpaşazâde olmak üzere devrin ileri gelen ilim adamlarından (Fenârî Muhyiddîn Efendi, Kâdirî Efendi, Fethullah Efendi...), İbrâhîm-i

43 Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîye*, Mısır, 1283, c. I, s. 32-33.

Gülşenî'nin Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin *Mesnevi*'sine nazire olarak kaleme aldığı kırk bin beyitlik *Manevi* isimli Farsça kitabı hakkında mü-talaaları istendi.

Sefîne'de İbrâhîm-i Gülşenî ile Divâne Mehmed Çelebi arasında cere-yan ettiği ileri sürülen vakalar silsilesi, yukarıda bahsettiğimiz tahkikat sıra-sında birçok mistik şahsiyetle görüşen Gülşenîliğin banisi ile muhtemelen bir mülâkat gerçekleştirmiş olan Divâne arasında gerçekliğin bütünüyle alt üst olduğu bir menkabeye dönüştü.

Sefîne'nin verdiği bilgiler, birçok açıdan yanlışlar içerir. Memlûkluk Devleti'nin son iki sultanı Kansu Gavri ve Tumanbay'la İbrâhîm-i Gülşenî'nin münasebetlerini başta İbrâhîm-i Gülşenî'nin oğlu Ahmed-i Hayâlî olmak üzere yüzlerce tanıktan dinleyen ve hemen bütün vakaları kaydeden Muhyî-i Gülşenî, Gavri'nin pire riayetlerini ve nasihatlerini, onun ölüm anına kadar İbrâhîm-i Gülşenî'ye duyduğu büyük hürmeti not eder. Üstelik Memlûkluk Devleti'nin son hükümdarı Tumanbay, Yavuz'a karşı çıkmadan hemen önce tekkeye gelerek İbrâhîm-i Gülşenî'den dua talep eder. Bütün bu bilgiler karşısında *Sefîne*'nin verilerine dayanarak Gavri ve Tumanbay'ın İbrâhîm-i Gülşenî'yi hapsedtirdiği ve bunun üzerine Divâne'nin kurtarıcı olarak Kahire'ye geldiği düşünülemez.

Yine *Sefîne*'de, Mısır Yusuf'unu zindandan halas edip ruhaniyet tahtına oturtan Semaî Dede'nin burada Mevlevîhane tesisine dair bir kayıt yer alır. Güya Divâne, dönerken Kahire'de "*Derviş Ahmed Safî nam bendele-rin nâib-menâb tayin ve müştakan-ı cemâl-i tâbnâkların ol mir'at-ı pâkda cilveger olan akûs-ı âsârlarıyla tecelliyi fi'l-cümle buyurup ve hala zâviye-i kadîme-i Mevlevîye olmak üzere şöhretyâb olan makam-ı şerîfde ikamet-i merâsim-i fakr u fenâ ve icrâ-yı âyîn-i semâ...*"⁴⁴ için halef bırakmıştır.

Bu bilgidен hareketle Kahire Mevlevîhanesi'nin ilk postnişinleri olarak Semaî Dede ve Ahmed Safî'yi kabul eden araştırmacılar bu isimlerle, ancak 17. yy başlarından itibaren takip edilebilen Kahire Mevlevîhanesi şeyhleri arasındaki yarım asrı aşan zaman fasılasını telif edemediler. Oysa Kahire

44 Sâkıb Dede, 35; Sâkıb Dede'den naklen Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul, 1309, s. 30-31.

Mevlevîhanesi'nin kuruluşunu aydınlatan ve ilk şeyhleri hakkında bilgi veren ve bu kuruluşa tanık olan Ubûdî'nin eserine sahibiz.

Hakkında kendi eseri dışında pek az bilgi bulunan Ubûdî'yle ilgili tespit edebildiğimiz üç referans var. Bunlardan biri, Gülşenî şeyhi Ali Safvetî için yazdığı mersiye dolayısıyla ona temas eden Muhyî-i Gülşenî, diğeri *Lemezât*'ın girişinde eserini hazırlarken yararlandığını eserler arasında Ubûdî'nin menakıbını zikreden Gülşenî şeyhi Hulvî⁴⁵ ve son olarak 1010/1601'de Mısır'a beylerbeyi olarak gelen Ali Paşa (Malkoçoğlu Yavuz) için hazırladığı çalışmasında paşaya takdim edilen kasideler arasında kendisine yer veren Kelâmî.⁴⁶ Bu eserlerden onun Kahire Gülşenî asitanesine mensup bir derviş⁴⁷ ve şair olduğunu, 1013/1604'te hayatta olduğunu anlıyoruz.

Hayatı hakkında Ali Safvetî'ye intisabı ve Gülşenîliği dışında hemen hiçbir şey bilmediğimiz Ubûdî'nin menakıbının iki nüshasından daha eski tarihlişini, Eleazar Birnbaum tanıttı.⁴⁸ Söz konusu tanıtımda yazmanın bölüm başlıkları sıralanmıştı. Son bölümde yer alan “Menâkıb-ı Âsitâne-i Celâleddîn Rûmî der Mısır” başlığı dikkat çekiciydi.⁴⁹

Mısır'ın fethinden önce Kahire'de asitanesini kuran İbrâhîm-i Gülşenî'nin arzusuyla başlayan ve müstakil bir bina tesisine kadar geçen yarım asır boyunca, Gülşenî asitanesinin birkaç odasının sürekli Mevlevîlere tahsisi çeşitli sebeplerle Kahire'ye gelen Mevlevî dervişleri için pratik bir çözüm oldu.⁵⁰

45 Mahmut Cemaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul, 1993, 31.

46 Kelâmî, *Ali Paşa Vekayii*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, no. 612, vr. 105a-111a.

47 Kahire Gülşenî Asitanesi'nde Ali Saffetî'nin 1597'de vefatından sonra posta oturan kardeşi Seydî Hasan'ın (ö. 1615) tarikatçısıydı. Ubûdî, 74a.

48 Eleazar Birnbaum, “Turkish Collective Biographical Manuscripts in Cairo University Library, II: İorks By Ubûdî Gülşenî, Nazmîzâde Murtazâ, Gazzîzâde Abdüllatîf and The Anonymus Tezkeret ül-Evliyâ”, *Journal Of Turkish Studies*, Harvard, 1997, c. 21, s. 80-91.

49 agm, 83.

50 Ubûdî, *Menâkıb-ı Evliyâ-ı Mısır*, Kahire Üniversitesi Ktp., TY., 2822, 128a.

Muhyî, İbrâhîm-i Gülşenî'nin oğlu Ahmed Hayâlî'nin isteği ve bilgisi dahilinde kaleme aldığı menakıbında, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sindeki birçok beyitte Ömer Ruşenî ve İbrâhîm-i Gülşenî'nin geleceğini haber verdiğini kaydeder. Mevlânâ, *Mesnevî*'de salt İbrâhîm-i Gülşenî'nin geleceğini müjdelemekle kalmaz, onun Kızılbaşların elinden kurtulacağına da işaret eder. Bu ilk Gülşenî menakıbı takip eden diğer bütün Gülşenî menkıbeleri bu bilgiyi tekrarlar. Şüphesiz bu kayıt, Mevlevî literatürünün, kuruluşundan itibaren Gülşenîliği besleyen iki ana kaynaktan birisi olduğunu gösteren önemli bir tanıktır. İbrâhîm-i Gülşenî ve tarikâtı için bir yığın yanlış bilgi ve yorumlarla dikkati çeken Abdülbaki Gölpınarlı'nın Mevlânâ'nın Gülşenî'nin zuhuru-na işaret "doğru ve eski yazmaların hiçbirinde yok" diyerek o kadar istihza dolu ifadelerle tenkiti⁵¹ gerçeği yansıtmaz. Mevlânâ'nın Gülşenî'yi müjdelediği görüşü, bilhassa Mevlevî kaynaklarında yer alır. Sâkib Dede, İbrâhîm-i Gülşenî için "teslîm-i emânet-i mevleviye ve himâyet-i Ma'neviye"⁵² diyerek bu hususu tevsik eder.

Gülşenîlik ve Mevlevîlik arasında en önemli ortak nokta şüphesiz İbrâhîm-i Gülşenî'nin *Mesnevî*'ye yazdığı *Manevî* isimli naziredir. Bu yakınlaşma giyim, zikir, sema ve musiki enstrümanlarının müşterekliğine kadar giden fiziki birliktelik de içerir.⁵³

İbrâhîm-i Gülşenî ve oğlu Ahmed-i Hayâlî dönemlerinde özellikle İbrâhîm-i Gülşenî'nin güçlü şahsiyetinin tesiri, Mevlevîliğin asitaneli hâle gelmemesinde müessir olmuş olabilir. 16.yy'ın ikinci yarısında Kahire'de mistisizm aleyhtarlığının zaman zaman gördüğü rağbet, Mevlevîler için ilk dönem Kahire ricali üzerinde nüfuz temin etmiş olan İbrâhîm-i Gülşenî'nin himayesini de zaruri kılmış olmalı. İbrâhîm-i Gülşenî'den sonra yerine geçen Ahmed-i Hayâlî'nin (ö. 977/1570), 965/1558'de tekkede kalan Mevlevî dostları için ney, def ve deblek temin ettiği ve onun bu

51 Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983, s.324-325

52 Sâkib Dede, 32.

53 Gülşenî takipçileri, Mevlevîlik-Gülşenîlik münasebetlerini daha da ileri götürmüşler, İbrâhîm-i Gülşenî'yi Mevlânâ'ya bağlayan bir şecere geliştirmişler, üstelik İbrâhîm-i Gülşenî'yi Kahire'de hapisten Mevlevî Divane Mehmed Çelebi'nin kurtardığına dair de bir rivayet uydurmuşlardır.

musiki icrasından cezbelendiğine dair Muhyî'nin verdiği kayıt, Kahire asitanesinde Gülşenîliğin Mevlevîliğe gösterdiği yakın ilginin kurucu şeyhten beri değişmediğini ortaya koyar.⁵⁴

Yavuz'un Mısır'ı Osmanlı topraklarına ilhakıyla birlikte buraya Anadolu'dan gelen türkler arasında Mevlevîliğe mensup kişilerin artması, artık yeterli bir Mevlevî nüfusu teşkil eden Kahire'de, Gülşenîliğin güçlü bir hareket olarak gelişmesiyle zaten yetersiz kalan sınırlı sayıdaki hücre, Mevlevîler için Kahire'de teşkilâtlanmayı zaruri hâle getirdi:

*“Selâtin-i Âl-i Osmân şerrefehumullâhu taâlâ bi-teşrîfi'l-adli ve'l-ihsân hazretleri inâyet-i Hudâ ve himmet-i evliyâ ile berr ü bahre gazâlar idiüp yollarda küffâr-ı bed-girdâr elinde olan cezâyir ve kılâ'ı feth itmekle sühûlet-i tarîk-i Mısır fukarâya keşf olup rihlet-i sayfu şitâ safâsın duyup ekseri Rûm'da yazlayup Mısır'da kışlar oldılar. Pes Mısır mecma-ı fukarâ olup hânîkah-ı Gülşenî'den gayrı meskenleri olmamak ile...”*⁵⁵

Bunun üzerine daha sonra kazasker olacak olan Mısır Kadısı Mevlânâ Ahmed Ensârî (ö. 1009/1600) ve Gülşenî postunda oturan Ali Safvetî Efendi'nin (ö. 1005/1597) teşebbüsleriyle, Meşhed-i Hazret-i İmâm Hüseyin ve Ezher Camii arasında yer alan Emîneddîn el-Halâvî'nin (ö. 1281-82) mezarının bulunduğu zaviyenin tamir edilerek Mevlevîhaneye dönüştürülmesi kararı alındı. Ancak bu hamleden sonra Kahire'de dağınık hâlde bulunan Mevlevîler bir araya gelebildiler.⁵⁶ Bu “ilk Mevlevîhane”nin açılış tarihi açıkça belirtilmemiş olmasına karşın, Ahmed Ensârî'nin Mısır kadılığını yürüttüğü 1589-1590 tarihleri arasında olduğu kesindir.⁵⁷ Şeyhülis-

54 Ubûdî, gerek İbrâhîm-i Gülşenî gerekse Ahmed Hayâlî dönemlerinde Mevlevîler de dahil müritlere *Mesnevi* okutulduğuna işaret eder. Bkz. 128a.

55 Ubûdî, 138b

56 1258'de Mısır'a gelen ve kendisi için inşa edilen zaviye binasında irşat faaliyetini yürüten Emîneddîn Halâvî, vefatında bu zaviyeye defnedildi. Yerine posta oğlu oğlu Şeyh Nûreddîn, torunu Sirâceddîn, ardından Cemâleddîn Efendi (ö. 1404) geçti. Bütün bu şeyhler Emîneddîn Halâvî yanına gömüldü.

57 Mollâ Ahmed Efendi (Şemseddîn Ahmed el-Ensârî), Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde de bulundu. Bkz. Nev'izâde Atâî, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü'l-Hakaik Fî Tekmileti-ş-Şakaik*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, c. 2, s. 440-442.

lam Bostanzâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1597) mülâzımıyken Mevlevîliğe sülûk eden Nimetî Dede'nin, o sırada hac dönüşü uğradığı Kahire'de bulunması, dergâha hilafet almış bir Mesnevihan atanması için uygun bir vaziyet doğurdu.⁵⁸

Halâvî Zaviyesi'nde irşat makamına Nimetî Dede'nin geçmesiyle hemen her sınıftan insanlarla kalabalık bir topluluğun katıldığı ayinler, mekân meselesini yeniden gündeme getirdi. Emîr Sunkur-ı Sa'dî,⁵⁹ intisap ettiği Bedevî şeyhi Sadaka için 14.yy'ın ilk yarısında Kahire'nin Salîbe semtinde inşa ettirmiş olduğu zaviyenin zamanla harap olan binası ve vakıfları, Gülşenî Ali Safvetî'ye inabet etmiş olan Defterdar Sinan Bey'in⁶⁰ şahsî katkılarıyla tamir edildi. tekke, semahane, meydan, mutfak ve hücrelerin ilâvesiyle klasik Mevlevîhane mimarisine uygun hâle getirildi.⁶¹ Halâvî'de henüz birkaç yıldır sakin bulunan şeyh ve müridan, artık kalıcı bir mekâna kavuşmuş oldu. Daha önceki çalışmalarda, bilinen ilk Mevlevîhane olarak nitelendirilen ve bugün de ayakta duran bu mekân,⁶² Kahire'de kurulan "ikinci Mevlevîhane"dir.⁶³ Hasan Özönder'in çalışmasında etraflıca mimari yapısı verilen bu yeni Mevlevîhanenin 1005/1596-97 tarihinde Nimetî Dede'ye teslimi büyük bir merasimle gerçekleşti. Açılış münasebetiyle Sinan Paşa, Mevlevîhanede tertip ettiği ziyafette Nimetî Dede'ye hilat giy-

58 Klaus Kreiser'in Behrens-Abouseif'tin *Institutions and Foundations in Ottoman Egypt in the 16th and 17th Centuries* adlı çalışmalarından naklen Hafız Ahmed'in 8 Şaban 1003 (8 Nisan 1595) tarihli vakfiyesini ikinci Mevlevîhane için göstermeleri doğru değildir. Bkz. Klaus Kreiser, "Evliya Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Âleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerde Mevlevîhaneler", Osmanlı Araştırmaları XIV, İstanbul, 1994, s. 111.

59 Kıpçak beylerinden olan Sunkur Bey, kendi yaptırdığı zaviyede metfundur.

60 Mirlivalıktan, Mısır Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa döneminde 1002/1594'te Mısır defterdarlığını yürüten Güççük Sinan Bey (Sinan Paşa) için bkz. Andreas Tietze, *Mustafa Âlî's Description of Cairo 1599*, İten, 1975, s. 144-146; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara, 1996, s. 245.

61 Sinan Paşa'nın vakfiye tarihi: 3 Haziran 1607 tarihini taşır: Klaus Kreiser, s. 111

62 Hasan Özönder, "Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği Kahire Mevlevî-hânesi", II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi 3-5 Mayıs 1990, Konya, 1991, s. 178-179.

63 Mevlevîhane'nin mimarî yapısı ve son dönemde geçirdiği tadilat Özönder'in makalesinde ayrıntılı olarak bulunmaktadır.

dirdi. Bu merasimin ardından başlayan ilk ayini Gülşenî Ubûdî Efendi, manzum olarak anlatır.

Nimetî Dede üç yıl bu yeni Mevlevîhanede şeyhlik ettikten sonra 1008/1599-1600 tarihinde vefat etti. Cenazesi Sittî Nefise Camii yanına defnedildi.

Nimetî Dede vefatından önce, Burdur'da Mustafa Halife'den Mesnevî okumuş ve Asitane katiplerinden iken Mevlevîliğe intisap etmiş olan Ali Dede'yi işaret etmesiyle Kahire Mevlevîhanesi'nin ikinci şeyhi Ali Dede oldu. Artık haftada iki defa cemiyet tertip edilen ve Mesnevî okutulan bu dergaha, Konya Asitanesi'ne Divâne Mehmed Çelebi'nin oğlu Karahisarî Mehmed Çelebi'nin geçmesi ve onun İstanbul'da I. Ahmed'in fevkalade, iltifatlarına mazhar olmasından sonra, Konya Asitanesi'nde yetiştikten sonra gaze yolunu takip eden, Revân, Tebriz, Bağdat, Eflâk, Boğdan ve Belgrad seferlerine katıldıktan sonra Konya'ya dönen, bir süre sonra hacca eda için gittiği Harameyn'den Yemen'e geçip dönüşte uğradığı Kahire'de ulema, sufiler ve devlet ricalinin rağbetini kazanan Celîl Çelebi'nin Ali Dede'den boşalan post için en uygun namzet olacağı düşüncesi Sultan Ahmed'e intikal ettirildi. Bu istek üzerine, merkezce Celîl Çelebi'ye hila-fetname verilerek onun Kahire'ye atanması uygun bulundu.⁶⁴

Celîl Çelebi'nin Bulak iskelesinde karşılaşısını ve tekkeye götürülüşünü genişçe anlatan Ubûdî, eserini Celîl Çelebi'ye hacca giderken menasik olmak üzere yazdığı manzumıyla kitabına son verir.⁶⁵

İhsân-nâme

Muhyî'nin *Reşehât*'ta atf yaptığı bu eser, onun düşünce dünyasını, mistik tecrübelerini ve İbn Arabî doktrinini şahsî hayatında nasıl mücessem hâle getirdiğinin örnekleri arasında yer alır. Eserin muhtevası şahsî tecrübelerin pek yer almadığı ve daha ziyade sükutun tercih edildiği bir devrede zengin malzemeleriyle dikkat çeker:

64 Ubûdî, 132a-133b

65 Ubûdî, 133b-134a.

Balkanlarda seyreden Osmanlı-Eflâk harbinin bütün aşamaları, Kahire’de oynanan ve hamleleri doğrudan Osmanlı ordularıyla Eflâk ve Macar güçleri üzerinde netice veren metafizik bir satrançla şekillenmeye başlar. Bu savaş oyunu, yaşı bir hayli ilerlemiş dervişle sevdasına tutulduğu genç Hristiyan arasında düşsel bir ilgiyle başlar ve etraflarında kozmik kuvvetlerin çarpıştığı gerçekliğe dönüşür. Bir kere gördüğü güzele vurulan ve sevdası kesiksiz sevgilisini beş yıl görmeksizin süren dervişin ilişkisi, gerçek zaman, mekân ve kişilerle gelişen ve merkezinde ihsanın yer aldığı büyük bir fetih hareketiyle neticelenir. Bu fetih, sufînin kendi kaleme aldığı risalesinde kademe kademe gözler önüne serilir. İman-İslam-İhsan kavramları etrafında dönen ve ünlü Şeyh San’an’ın macerasını andıran bu gerçek hikâye, Allah’ın tasarruf yetkisi verdiği bir “ricâlü’l-gayb”ın etrafında gelişir. Bu kişi, Muhyî’dir. Onun karşısında azizler mertebesine denk gelen rahip ve keşişlerle, kutup rolünü üstlenen ve metinde “tersâ-beççe” olarak nitelendirilen İbn-i Yani adındaki Hristiyan genç yer alır. Muhyî’nin “rakip” olarak nitelediği rahiplerin elinden, aşkına düştüğü “tersâ-beççe”yi imana getirme çabası ve bu çabaya karşı koyan rahiplerle fizik ve metafizik boyutta mücadeleleri mesnevinin ana temasını oluşturur. Mevzu, hikmet bilgisi olmadan anlaşılmayan sırlar, sırların ifşası ve mertebeler bilgisiyle derinleştirilir. Özü Allah’ın “Nice uzaklık vardır, yakınlığı doğurur ve nice günah vardır mübarektir, uğurludur, tövbeye sebep olur” sözüyle anlatılan ve ancak irfanî bilgiyle anlaşılan sırlar manzumesidir.

Muhyî, hikâyede işlenen “ihsan” konseptini, aynı ana temaya kaynaklık eden “Cibril hadisi”ni konu alan *Şerh-i Hadîs-i Cibrîl* adlı müstakil bir risalesinde de işledi.⁶⁶ İslâm sufîliğinde doktriner bir nitelik taşıyan bu hadis etrafında onun ortaya koyduğu hakikat, gerçekte İbn Arabî’nin umdeleri-

66 Muhyî, Mecmua, Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Mecâmi-i Türkî, No. 23, vr. 209b-215a. Peygamberin iman, islâm ve ihsan kavramlarını açıkladığı meşhur hadisi etrafında geliştirilen mistik tahlillerle işlenen bu eser Arapça kaleme alınmıştır. Muhyî, mensur olarak kaleme aldığı bu risalede söz konusu hadisin yorumunda Seyyid Yahyâ-yı Şirvanî-Ömer Rûşenî-İbrâhîm-i Gülşenî-Ahmed-i Hayâlî yoluyla gelen bilgileri esas aldığı kaydedilir. Telif tarihi belirtilmeyen risale, *Hedyü’l-harameyn*’e atıf yapıldığına göre 1570’den sonra yazılmış olmalı.

ni bir arada topladığı *Fusûsu'l-Hikem*'deki hikmetler mecmuudur. Muhyî, ihsan mevkiine yükselen insanın yaşayacağı ruhanî miraçta elde edeceği keşifler ve müşahedeleri *Fusûs*'un çerçevesinden anlatır. Esasen, onun birçok eseri bu ana membadan beslenir. Bu itibarla öz olarak *Fusûs*'un pratik tecrübesinden ibaret addedebileceğimiz bir ömür sürdü. Muhyî “şehâdet âlemi” olarak adlandırılan ve en yüce varlıktan derece derece inilen varlık mertebelerinin en alt seviyesi kabul edilen görünürler dünyasındaki insanlığın macerasını bu itibarla “Hayat, uyanıldığında yorumunu Allah'ın yapacağı bir yığın rüyanın görüldüğü uzun bir uyku” diye tanımlar.

Ana mihverinde döndüğü “ihsan” temasından dolayı *İhsân-nâme* adını alan hikâye, bütün ayrıntılarıyla hikâyenin merkezindeki Muhyî'nin kaleminden çıkar. Osmanlı tasavvuf tarihinde yüksek mistik tecrübenin birinci şahıstan aktarıldığı nadir eserlerden birçoğunu borçlu olduğumuz Muhyî, aşka dair tecrübelerini ve bu tecrübelerin feyizli neticelerini manzum-mensur birçok risalede dağınık olarak anlatır. Bu eseri, diğerlerinden farklı olarak bütünüyle bir tema etrafında odaklanan tecrübeler dizisinden meydana gelir. Bu metin, klâsik edebiyatımızın âşık-sevgili ilişkisinin mahiyetini açan değerli veriler içermesi itibarıyla önem taşır. Muhyî'nin kendi tecrübesini açıkça ortaya koyması, ayrıntılarıyla aşkının gelişme seyrini ve boyutlarını göstermesi, bu aşka ve aşkın aşamalarına bir yığın kişinin tanıklık etmesi ve Muhyî'nin aşkına gösterilen farklı tepkilerin doğrudan anlatıcı tarafından aktarılması diğer bir zenginlik unsurudur. Bu metin, bu itibarla onun klâsik tarzda meydana getirdiği divanında kullandığı kavramların arka planını bizim için tespitte imkân veren malzemeler temin eder. Muhyî'nin bu vakadaki tecrübelerinin mahiyetini netleştirmek için onun diğer eserlerinde zikrettiği aşka ve maşuklarına dair verilerini ilâve ettik. Şahsî tecrübe ve bu tecrübelerin şiiirde karşılık bulmasını örneklendiren ve tecrübenin arka planını yansıtan bu ilâveler, eski edebiyat çalışmaları için orijinal malzeme özelliği taşır.

Mesnevi nazım şekliyle, mefâilün mefâilün feûlün vezniyle kaleme alınan metin toplam 432 beyitten oluşur. Bütünlük gösteren bölümler, her bir bölümün içeriğini veren başlıklarla fasıllara ayrılır. Kısa bir duadan sonra hemen konuya geçilir. Kitaba hemen her eserinin adının ya da adı yerine geçecek kelime ve kelime gruplarının sayısal değerinin, eserin telif tarihi-

ne denk düşmesini ilke edinen Muhyî'nin, hikâyesinin ana temasına uygun olarak düşürdüğü tarihlerle başlar: “Keşf-i şehri-îmân” (1007/1598), “Hurûf-ı sır-ı usturlâb-ı ihsân” (1007/1598)⁶⁷

935/1528 doğumlu Muhyî, “Başım göğe erdi yaşımda yetmiş ikiye erdiğinde” kaydıyla açıkça eserin telif tarihini verir. Ardından mesnevîsine, varlık dünyasında kendisini konumlandırmakla devam eder. Okuyucunun, sözlerinin değerini takdir etmesini, gerçekliğinden şüpheye düşmesini temine matuf görünen bu sunumda, o bir yığın eser telif etmiş, daha önce hiçkimseye verilmemiş özel bir dili, Bâleybelen’i icat etmiş, gizli ve açık bilgilere mazhar olmuş, posta oturmuş, seçkin ilim erbabınca değeri teslim edilmiştir. Artık eriştiği ihsan derecesinden inmeyecek ve aldığı zevki hiçbir şeye değişmeyecektir:

İslam ve iman ihsanıyla beni şüphesiz bilgiye erdiren Hakk’a şükür olsun. Resulullah ruhuma bağışlar kıldı da kalbim onunla ezel camı içti ve Huda’dan, peygamberlerden, velilerden, ashabtan ve azizlerden de... Tanrı şarabından bir damla saçılınca, gizli açık bilgiler bana açıldı. Muhammed’in yüzü onun evlâtlarından gözüktü. Muhammed’in saç kılı bana kadir gecesi oldu; sıfatlarında zatın kendisi göründü. Muhyî, ben de onlardan hayat buldum.

Hakikatler konusunda birçok eser yazdım, inceliklerde birçok telifim oldu. tefsir ve tevili açıkça ortaya koydum, maani bilgisinde de beyanı yarattım. Daha birçok ilimlerde eser kaleme aldım, hadis konusunda telifim bu sahanın literatüründe şöhret buldu. Öyle bir müstakil bir dil icat ettim ki böylesini ademoğlu yaratmış değil. Türkçe ve Farsçayı bu dile aktardım, Arap dizilişiyle de bu binayı sağlamlaştırdım. Adını Bâleybelen koyduğum bu dilde on konu tertip edildi. Her ilimde fazilet sahiplerinin aşamadıkları yüz meseleyi bununla yetkince yazdım. Hak ehli birçok eser meydana getirdiler, ama hiçbirisi bunun gibisini meydana koymuş değil. Dîvan dışında iki

67 Bunların dışında risalenin hatimesinde “İhsan” kelimesinin ilk harfleriyle oynayarak “Elif hâ sîn elif nûn neşr-i mevlâ” (1007), “Esrâr-ı hacet”in harfleriyle “Elif sîn râ elif râ hâ cîm râ” (1007); “Tamâma irdi ihsân-nâme-i mîl” (1007) tarihlerini de düşürür.

yüzü aşkın risale ve kitap telif ettim. Hakikatlerden bana ne keşif olduysa, Hak emriyle onları kaleme döktüm.

Ömrümde içki içmedim, onun yasağından kaçındım, emrine uydum. Meşayih'ten birçok kutba eriştim, birçok kez erbaine girdim. Nihayet kutuplar kutbu icazet verdi, dostlar arasında beni halife kıldı. Nice yıl Rum'da irşat vazifesinde bulundum, gönlü gamlı olanı şad kıldım. İrşadıyla âlem aydınladı, cihân bağı gül bahçesine döndü. İstanbul'da sayısız eser ortaya koydum: tefsirler, hadis ve birçok ilim... Şeyhler, bütün şeyhülislam ve kadılar tahrir ve tahkikatımı kabul ettiler, özellikle de zamanın en faziletlisi Ebussuud ki fazıl kimseler onun tefsirinden nasip alırdı. Kimi bazı meclislerde bir araya geldi, hepsi sözlerimi işitip kalpleriyle tasdik etti. Seyr ü sülûku muhabbetle ettim, yoksullarla melikleri sevdirdim.

Bu yazılan ihsan tamamıyla doğrudur; üstelik Tanrı'dan verilenin de binde biridir. Hak, nice yüz binini de lutf eyledi ki onun binde biri bile denilemez. Bütün bunlardan geçip Mısır'a geldim; zıtlar bende toplandı, meşrep oldu. Kâh nazırlar bana bakardı kâh nazırlar nazırı (vakıf nezaretlerinin başı) ben olurum. Kâh beylerle makam sahibi kâh sûfîlerle yoldaş olurum. Başım yedi göğe erdi yaşımda yetmiş ikiye erdiğinde. Şimdi gönül, bu âlemi terk edip ilâhî âlemi seyretmektedir. Artık nice kimseler ben Şiblîyim, Cüneydim, Bayezidim diye gelse, o âlemde inmem; Şeyh San'an hizmetimde olsa, aldığım bu zevkte bir değişme olmaz."

Bu takdimden sonra doğrudan mevzuya girer ve vakalar silsilesini kronolojik sırayla anlatır:

Osmanlı devletinin 16. yy sonlarında Balkanlarda askerî alanda düştüğü vahim durum, bütün Müslüman ahali gibi Muhyî'yi de endişelendirir. Bu endişeye kaynaklık eden vakalar, Eflâk voyvodoluğuna Petreşku (ö. 1554)nun oğlu Mihail Viteazül'ün tayin edilmesiyle başlar (1593). Bir yıl sonra büyük Rumen devletini kurmak için Osmanlıya karşı isyan eden Mihail, Bükreş'te gerçekleştirdiği kitlesel Türk katliamından sonra Tuna'yı aşarak Dobruca, Hırsova ve Silistre taraflarında yağma ve tedhiş hareketlerine girişir. Bölgede bir süredir Osmanlı idarî mekanizmasındaki gevşeklik, rüşvetin kirlettiği yeniçerilerin halk arasında kaybolan saygınlığı ve sürekli savaş hattında bulunan halkın güvensizliği nihaî neticenin alınmasını ge-

ciktirir. Osmanlı Devleti'nin parlak zaferlere alışkın müslüman tebasını sınır boylarından gelen “*Gittikçe hal ayruksı olmadadır. Sipahi ve Yeniçeri düşmen-i dîne varmaz, re'âyâ-yı memleketi gâret itmededür...*” haberleri büyük bir kedere boğarken; akabinde gelen “leşker-i İslâm, a'dâ-yı dîne karşı varup top ve tûfeng atılup nusret asker-i zafer-penâha müyesser olup kaçan küffâr takip olunup..” müjdesi yüreklendirir. Efkâr-ı umûmiye artık Balkanların vaziyetine göre şekillenmeye başlar.⁶⁸

Balkanlardaki Türk ordusunun bozgunları ve katlolunan Müslümanların trajik hikâyelerini Mısır'da duyan Muhyî, bu acı gerçeği kabullenemez.

O sırada Mısır'da beylerbeyi Seyyid (Şerif) Mehmed Paşa'dır. Bir süre yürüttüğü başdeftardalık görevinden azlinden sonra uzak kaldığı devlet idaresine Veziriazam Sinan Paşa'nın öldürülmesinin ardından Mısır'a beylerbeyi unvanıyla döndü.⁶⁹ 16. yy kaynaklarının birbirinden zıt değerlendirmede bulundukları Seyyid Mehmed Paşa'yı⁷⁰ Muhyî, saltanat davası güden Mukle adlı şeyhi ortadan kaldırması, ehl-i dil ve sâf-meşreb olması, bir yığın hayır işlerini gerçekleştirmesini zikrederek över.⁷¹ Seyyid Mehmed Paşa'nın idaresi altındaki Mısır'da Allah dostlarıyla “*Ya Rab, İslam ehlini koru.*” diye dua eden Muhyî, “*Neden küffârdan belâlar gelsin de Müslümanlar sıkıntı görsün?*” sorusunu sorar. Ancak etrafı saran umumî musibet havası, bir süre sonra Mehmed Paşa'nın azliyle derinleşir (Beylerbeylik süresi: 30.3.1596 - 16.7.1598):

“Cihanda kötülükler zahir oldu. Küffâr ehl-i dîne zahmet verdi, nice kaleleri alıp viran eyledi, çok Müslümanı esir etti, katletti. Bu haber Mısır'a

68 Bu süreç için bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul, 1989, c. II, s. 451 vd.

69 Muhyî, Şam'dan Mısır'a vezaretle gelen Seyyid Mehmed Paşa'yı öven “Mujde-i subh-ı sa'âdet-disâr resîd ez-sûy-ı Şâm / Şud be-mâ vâcib du'â-ı hazreteş her subh u şâm” matlalı Farsça bir kaside kaleme alır. Bkz. Muhyî, *Divan* (Mecmua, 412b)

70 Aleyhinde en sert hücumu Gelibolulu Âli yapar. Mehmed Paşa'nın aleyhinde bir değerlendirme ve Fehmî'nin manzum hicviyesi için bkz. Andreas Tietze, *Mustafa Ali's Description Of Cairo Of 1599*, İlen, 1975, s. 165-167.

71 Muhyî'nin Mehmed Paşa'yı övgü sadedinde söylediklerine Mehmed Paşa muhalifleri de iştirak eder. Bkz. Age, s. 167.

erişip kâfirler ahvalinden haberdar olunca, “Efsanedir, gerçekliği yok, Allah’ın lutfu Müslümanlarladır” dedim, “Özellikle bu sırada Seyyid Muhammed Mısır’a beylerbeyi olup halka ihsanlar ederken ve Allah dostlarıyla “Ya Rab, İslam ehlini koru!” diye dua ederken neden küffârdan belâlar gelsin de Müslümanlar sıkıntı görsün?” dedim. Meğer gaip nice hikmet varmış, Şerîf’i dahi musibet yakalamış.”

Muhyî, vakalar dizisinin bütünü arkasından bu süreci değerlendirdiğinde, arka planda gizli olan “hikmet”i tespit eder. Bu, eserin ana mevzu olan ve nihayetinde elde edilen “ihsan”dır.

Mevzuun kalbine metinde “Bu Rü’yâ Rü’yet-i İhsâna Bâis” başlığıyla girilir. Bir mescitte vecd hâlindeyken aklını, canını talan edecek; sevgisi bir zerre bile kendisinde masivadan eser koymayacak bir “tersâ-beççe” arzusu gönlünden geçen Muhyî, mescit kapısında varlığını nefy edecek ve kendisini mahva eriştirecek tersâ-beççe’yi görür:

Bir sabah mescitte gönlüme bir düş düştü ki bir Hıristiyan genci (tersâ-beçe) görünse de aklımı, canımı talan etse; sevgisi bir zerre bile bende masivadan eser koymasa. Bu düşünceyle kendimden geçmiş; uykusuz, bilgisiz, bilinçsiz bir hâldeydim; aklım, marifetle meşgul fikrim ve canım gitmişti. Düşte, aklım başıma geldi, mescitten çıktım. Kapının dışında bir canan gördüm. O âlem miknâtısı, öyle çekti gönlümü ki hemen düşüp ayağına sürdüm yüzümü:

- Beni benden aldın, aşüfte oldum; varlığımı nefy ederek mahvı buldum.

Onu Rahman’ın mazharı olmuş gördüm; hayrete düşmüştüm, onu Hak gördüm. Dedim ki:

- Ey Allah’ın nuru apaydın ay yüzlü! Yakîn bilgisine erişmiş aşk ehlinin secde ettiği put! Merhamet et ki çok yaşlıyım, artık varlıktan geçtim ve şimdi de gönlüm gamlı, dedim.

- Uzak dur benden ki ben putperestim. Uzaklaşır bana yakın olan, dedi.

- Kimliğim yok, kerem et; düşüncenin tedbiriyle gamlarımı def et, dedim.

- Putperest olmasa âşık, nasıl olur sevgilinin vuslatına lâayk? dedi.

- Secde edileni iki etmek olmaz! dedim.

- Kim ki böyle yapmaz, yârini (anı: onu; Ân'ı: Hakk'ı) bulmaz, dedi.
- Ben puta tapmam, çünkü ona boyun eğdim, dedim.
- Her nen varsa, hepsini elde ettim, dedi.
- Yeter bana İslâm ve iman. Eğer lutfun varsa göster bana ihsan, dedim.
- Ey kendini beğenmiş mağrur! Varlığını yok edip Tanrı'yı görür gibi ibadete erişmezsin, sana nasıl ihsan yüz gösterebilirsin? dedi."

O dem varlığı terk ettim, en yüce lütuflar açıkça görüldü. Hemen secde ettim yaratana, yok olup varlığında varlığım, girdim Tanrı yoluna. Secde eden benin her tarafı bu kez secde edilir oldu; yerilen her şeyim, övülür oldu. Hıristiyan genç, hû'yu Mesih'e tahsis etmemi isterken, ben bu geniş sahraya düştüm. Bir sahra ki ön de o, son da o; ancak erişemezdi önüne de sonuna da yol. Sevgisinin kıskançlığından arada gayra yer vermedi; sırlar çözüldü, bütün güzellikler görüldü. Bu ötekinin sırrını bilmez, Tanrı'dan ötesini yok etmezsen, ötekinin varlığıyla örtünürsün, sayıda sıfır gibi değer görürsün.

- Gerçi yok bir değeri hesapta sıfırın, lâkin yazıda yeri var sıfırın, dedi.
- Doğru, mertebesi var yazıda, ancak artık değeri bir hüküm etmez oldu bu yazıda, dedim.

- Saçım darında asılasın, belinde zünnar gibi olsun her kılım, dedi.

- Belimi Allah'ın "kâlû belâ"dan belâsı zünnarıyla kuşandım, dedim.

tasavvufî işaretlerle örülü metinde "tersâ-beççe", hikâye içinde perde perde mahiyetini ortaya koyan, sırlarını kademe kademe açan ve nihayetinde bu âleme tedbir kabiliyetiyle hükmeden bir mürşittir. Tersâ-beççe... mecazî varlıktan geçerek fena makamına yükselmiş, hakla baki olmuş, hakiki mücerretlik makamına erişmiş, ihatâsı cihetinden küfürden de görülebilecek, imandan da zuhur edebilecek hâle gelmiş kâmil yol göstericidir; zamanın sahibi olan kutbu'l-aktâbın kutbudur."⁷² Aşağıda Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ından yaptığımız alıntılar hem bu kavramı hem de Muhyî'nin tecrübesini anlamamıza yardım edecek önemli ipuçları içerir: "Nice iman vardır ki küfürden doğar. İman getiren küfür, küfür değildir. Riyayı, büyük

72 Şemseddin Muhammed Lâhicî, *Mefâtihu'l-icâz fî Şerh-i Gülşen-i Râz*, (haz. M. Berzgar Hâlikî, İffet Kirbâsî), Tahran, s. 582-588.

görünme kaygısını, ar ve namusu bırak, hırkayı çıkar at, zünnar kuşan. Pirimiz gibi küfürde tek ve eşsiz ol. Er isen gönlünü bir ere ver. İkrardan da mücerret ol, inkârdan da; gönlünü bir hıristiyan oğluna teslim et. O ne hoş sakidir ki bir kadehle yüz yetmişlik bir ihtiyarı kendisinden geçirir. Geceki sarhoşlukla harap bir hâlde tekkeye gider de sûfiyi büyüler. Seher çağı mescide girse, orada bir tek kendini bilir adam kalmaz.”⁷³ Vakıa Muhyî, Hakk’ın isimlerinin her renkte, görüntüde tecelli ettiğini *Divan*’ının hemen başında ortaya koyar ve bu sırra masiva ve varlıktan geçildiğinde aşına olunabileceğini kaydeder:

Bidân der-her libâs û-râ bibîn der-kufr u der-îmân tecellî-i sıfât-ı üst cumle zîşt eger zîbâ⁷⁴

(Küfürde, imanda her ne örtü altında iyi kötü ne varsa, tümünü onun sıfatlarının tecellisi bil.)

Klasik Türk Edebiyatında “tersâ-beççe” kavramının “pîr”, “mürşid” “velî” anlamlarında da kullanıldığını gösteren ve bunu açıkça ifade eden metinler Muhyî’nin mesnevîsini tevsik edici mahiyettedir. Bilhassa “ilâhî nur”un tecellî ettiği kimseler olarak nitelenen velîler, ihsan nimetine erişen kimselerdir. Bu itibarla ihsan-nûr-ı ilâhî-tersâ-beçe ilişkisi sıkça kurulur. Hüseyin Lâmekânî’nin gazeli “tersâ-beççe” için tam bir tarifte bulunur:

Gel beri ey tâlib-i sırr-ı Hudâ
Dinle sözüm ki ne direm sana
Ehl-i Hak’ta vâde ferdâ yoktur
Nakddir bâzâr-ı cümle evliyâ
Nakd ile bâzâr edersen gel beri
Evliyâda yok bâzâr veresiye
Evliyâyâ nasîb olup eresin
Göresin ol yüzde nûr-ı Mustafâ

73 Çeviriler için bkz. Şebüsterî, *Gülşeni Raz*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1944, s. 81.

74 Muhyî, *Divan* (Mecmua, 370b)

Bir adı tersâ-beçedir ol nûrun
 Evliyâ dilinde ey yâr-i safâ
 Büt-i tersâ-beçeye cehd it eriş
 Ol ola sana hakikat reh-nümâ⁷⁵

Varlıkta Hakk'ın isimlerinin tecellisini görme ve bu tecelli karşısında kendini kaybetme Muhyî'nin başına zaman zaman gelir:

“Bu fakir bir zaman şöyle oldum ki yolda giderken elimde olmadan zaman zaman bazı kimselerde, hayvanlar ve cansız nesnelerde zatın, sıfat ve isimlerin nurları tecelli eder, ben de yüzümü yere vurup secde ederdim. Bir gün fıkhnın dört eserini şerhleriyle ezbere bilen, mollalara sürekli ders veren, Ezher Camii'nin dersiamı, evi Allah dostlarının tekkesi olan Hayreddîn Efendi ki Muhasebeci Sefer Çelebi'nin de kaynatasıydı. Züht ve takvasındaki yüksekliği sebebiyle bazı şeyh ve dervişlerin dış vaziyeti hoşuna gitmediğinden onlara karşı görünür ve onların selamlarını da almazdı. Ben bu keşif ve cezbe âlemindeyken, kendilerini Masbaga Hamamı yakınlarında gördüm. Celâl ve cemal altında olan ilahî isimler, hepsi birden ve bir defada tecelli etti, sözü geçen ihtiyarî gayriihtiyarî kucaklayıp yerden kaldırdım, bir iki kez dönüp hu hu diyerek yere koydum ve eline yapışıp muhabbetle yüzüne nazar ettim. Bîihtiyar gözünden yaş geldi. Ömrünün sonuna dek batında ve zahirde dervişlerle muhabbet üzere oldu.” (Bk. bkz. *Reşehât*, 181a-182b.)

Bu hadiseden kısa bir süre sonra benzer bir vakıa yaşar. Bu son tecrübe, şeyhi Ahmed-i Hayâlî'nin tesiriyle yerine dinginliğe bırakacaktır:

“Zaviyede Enverî derler bir seyyit Acem dervişi vardı. Zaviye önünde onu gördüğüm gibi bana o müşahede nispeti hasıl oldu, ayağına düşüp yüzümü yere sürdüm. Meğer merhum Efendi, zaviyede mescidin penceresinden bakarlarmış. Bu vaziyeti görüp beni yukarı çağırdılar. toza bulanmış hâlde, duraksamaksızın yanlarına eriştim. Yakın gel dedi, iki mübarek baş parmakları ile gözümü bir süre tuttular. Bu sırada bir fetih meydana geldi,

75 Hüseyin Lâmekânî, *Divan*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, 800, vr. 137b. Hüseyin Lâmekânî bir başka şiirinde “Tersâ-beçedir nûr-ı ilâhî gözün aç gör / Dil hânesini ana makar eyleyelim gel” der.

Fettâh isminin keşfi dokuz felekten yüce gözüktü. Sonra parmaklarını çekip ellerini açtılar, fatiha dediler. Okuduktan sonra o telvinden halas olup her şey bana bir göründü.” (Bkz. *Reşehât*, 182a.)

Muhyî’nin, mescit çıkışı gördüğü tersâ-beççe ile aralarında geçen muhavereden önce zikrettiği

Anı mazhar-ı Rahmânî gördüm
Tahayyürden sanasın Ân’ı gördüm

beytinde “ân” kelimesi dikkat çekicidir. Metinde “Ân’ı” okuduğumuz kelime, üçüncü şahıs zamirinin belirtme hâli “anı”yı andırır, oysa “Ân’ı” okuyuşuna neden olan ipucu Bâleybelende saklıdır. Muhyî, bu dilde “Ân” kelimesini madde başı yaparak şu açıklamalarda bulunur:

“Ân: Zât-ı mukaddes anı’s-sıfât’dur, elhâ gibi. Ammâ yâyıla yân yâ ba’zı kuyûd hasebiyle ism-i zât-ı müstecmi’-i sıfât’dur. Ve nûr ve rûşenî’dür. Ve vasf-ı zâyid alâmetidür ki bir kelimeye lâhık olsa meddi düşer meger ol kelimenün âhırı harf-i illet yâ hâ-yı mektûbî ola, mârân ve bermân gibi. Ve her şey’ün özine dirler ki aslı ve sâtîdür.”⁷⁶

Bu açıklamaya ilâve edilecek bir diğer nokta da “ân” kelimesinin sufilerce mahbûblarda olan tecelliyât-ı subhâniyyeye “ân” tabir edilmesidir.

Bu itibarla Muhyî, tersâ-beççe’yi Rahman’ın mazharı ve mazharda zuhur eden Hakk’ı görür.⁷⁷ Yukarıda kavram boyutunda açıklanan tersâ-beççe’yi tanıyan, onda tecelli eden Hakk’ı bulan Muhyî, erişmek istediği ihsan makamının kıyılarında dolaştığını ima eder. Burada tersâ-beççe ile yaptığı konuşma, Şeyh San’an ve sevgilisi arasında geçen muhavereyi hatırlatır.⁷⁸ Her ikisinde de sevgili, vuslat karşılığı âşığına dininden çıkmasını is-

76 Muhyî, *Kitâbu Aslı’l-Mekâsıd ve Faslı’l-Merâsıd*, Bibliothèque Nationale de Franca, Persan 188, vr. 283b-284a.

77 Kutuplar hiyerarşisini konu alan eserlerde her bir kutbun değişik hususiyetlerine temas edilir. Bunlardan Mikâil kalbi üzere zuhur eden “tabaka-i üçler” den Abdurrah ve Abdulmelik’in istediği heyette ve surette görüldüğü kaydedilir.

78 Feridüddin-i Attâr’ın *Mantıku’t-tayr* adlı eserinde ebedileştirdiği Abdurrezzak-ı Yemenî (Şeyh Sanan)nin hikâyesi, Müslüman şarkta aşkın gücünü göstermek için edebî metinlerde sıkça zikredilir. Hikâyenin tam metni için bkz. Feridüddin-i Attar, *Mantık al-Tayr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1944, c. I, s. 105-137.

ter. Fakat Muhyî, Şeyh San'an'ın aksine mecâzî aşk için tevhitte ayrılmaz. O, zaten San'an'ın bir yığın tecrübeden sonra eriştiği ulu menzillerdedir. Peşinde olduğu ihsan'dır ve sevgiliden yalnızca ihsanı göstermesini talep eder. Tersâ-beççe bu isteğe “Ey kendini beğenmiş mağrur! Varlığını yok edip Tanrı'yı görür gibi ibadete erişmezsin, sana nasıl ihsan yüz gösterebilirsin?” karşılığını verir. Mutasavvıfı zahidden ayıran ve vahdet-i vücud doktrininin özünü oluşturan “ihsan”ın ne olduğu bu cevapta bütünüyle ortaya konur ve Hz. Peygamber'in kendisine ihsan'ı soran kişiye (Cebrail) verdiği cevapla örtüşür. Muhyî bu karşılaşmada kendisinde meydana gelen marifeti “Secde eden benim her tarafı bu kez secde edilir oldu; yerilen her şeyim, övülür oldu” şeklinde tanımlar. Bu hususu *Nefhatü'l-Eshâr*⁷⁹ adlı eserinde biraz daha açar:

“Önce, Hazreti Âdem bana: “Gamları defeden Hakk'ın ismidir; varlıkla yokluk ismidir” dedi. Odur tılsım şeytanın her hükmünü geçirmek istediği dileğine, semadan bir başka isim son vermedikçe geçerliğine. Bütün isimleri bilen kişi vuslata erer ve isimlendirilenleri elde eder. İsim onun vahdetindendir, daha ötesi yoktur. İsimler sayılamaz, sonsuzdur. Âdem isimleri bilendir, Hak'la olup eşyayı görendir. Her ne kadar sayıcılar çoktur, ancak Allah'ın isimlerine nihayet yoktur. Bir şeyh gibidir bu âlem; onun ruhuysa vücuduyla Âdem. Hak ayna edip kendisine insanı, zatıyla seyretti onda esmâ ve sıfatını. Meleklerin hepsi insanın her uzvuna hizmet eder, üstelik suretine de secde eder.”

Cemiyet hayatı, sûfilere gençlere duydukları aşktan dolayı hücum eder; sûfilerse bu aşkı boyut farkını ileri sürerek cemiyete rağmen savunur, bir taraftan da zâhir ehli dedikleri kimselerce kınanmaktan ayrı bir zevk alırlar.

Muhyî salt melâmî gayelerle değil, aynı zamanda “esmâ”nın tecellilerine her yükselişte gençlere karşı şüphesiz boyutunu metin boyunca anlatmaya çalıştığımız şekilde alâka duyduğunu söyler: “*Bu fakire her mertebeye ve her isme intikalde bir civana muhabbet-i şeklî olmuştur.*” (Bkz. *Reşhât*, 198b.). Muhyî'nin eserleri dikkatle incelendiğinde alaka duyduğu kimselerin sade-

79 Darülkütübü'l-Misriyye, Mecmua, 1b-22b.

ce gençler olmadığı görülür.⁸⁰ Nitekim bu noktayı “*Malûm ola ki bu cümle bereket aşktan fâyizdir. Eger bu fakire taalluk ettiğim civanlardan ve pirlerden zâhir olan envârın hikâyâtını beyan itsem, gayrı uşşâkun hikâyâtı efsâne olurdu*” diyerek belirtir. Burada Muhyî’nin aşklarından birini doğrudan onun kaleminden aktarmak, hem *İhsân-nâme*’nin kavranmasını kolaylaştıracak hem de şahsî aşk tecrübesinin hikâyesiyle bu tecrübenin klâsik şiirdeki dil anlatımını, yansımalarını görmek bakımından faydalı olacaktır:

“Bu fakir, Gülşenî Asitanesi’ndeyken bir beyzâdeye (Mustafa Çelebi) bende oldum ve onun bendine giriftar oldum.

Uzaktan tanışıklık vardı. Babası ona “Zaviye önünden geçme!” diye tembih etmiş, kimse onu görmesin diye de evinde hamam yapmıştı. Babası vefat etti. Oğlu da babasının vasiyetini tuttu, kimseye görünmedi.

Evlerinin yakınında bir beyzâde (Behrambeyzâde Muhammed Çelebi) daha vardı. Kendimi ona “taalluk” etmekle şayi ettim. İkisinin kapısının karşısında İbrâhîm-i Gülşenî hazretlerinin hizmetinde yirmi yıl bulunmuş Kara Mollâ adlı bir dostumuzun evi vardı, haftada bir kere oraya gidip o iki gencin kapılarına hayran hayran bakardım. Ama asıl mahbubu asla zikretmeyip diğerinin aşkına müteferri olup şiirler yazardım. Onlar kâh yüksek sesle kâh yanık sesle, nağmelerle bu şiirleri okurlardı.

Asıl mahbub (Mustafa Çelebi b. Şücâ Bey) bir gün hâlimi etrafa sorar. Fakirin ahvalini anlatırlar. “Ya niçin merhamet etmez, yanına gitmez? Ben bilirim ki babam kötüden korumak için beni halktan saklardı. İyiiden men etmek babalık hakkı değildir. Öyleyse ikisini davet edip aralarına ittihat verelim” diyerek hem bana hem Behrambeyzâde’ye adam gönderdi.

Seydî Muhammed bin Beyram Bey gelmedi. (Mustafa Çelebi), o gece fakire acıyıp diğer mahbubun istîğnasından dolayı hayli teselliler verdi. Oysa asıl mahbub kendisiydi. Beni evinin kütüphanesinin bulunduğu odaya götürdü, orada kendisi için söylediğim şiirleri bana tekrar tekrar okuttu. Şiirde kendi ismi geldikçe gizlenmek için, vaziyeti anlamasın diye

80 Bütün sufiler gibi aşk yolunda yürüyen Muhyî’nin ölüm tarihine düşürülen tarih mısraı anlamlıdır: Şehid-i Aşk-ı Cânân Oldı Muhyî (1013). Bkz. Ubûdî, *Menâkıb-ı Evliyâ-ı Mısır*, Kahire Üniversitesi Ktp., TY., 2822, vr.74b.

Mustafa'yı Muhammed ismine çevirdim. Fakir ağladıkça kendi mendiliyle gözyaşımı sildi. Giderek bana hayret ve fena galebe ederdi. O da acıyıp ağlar, benim ciğerimi dağlardı.

Benimle Seydî Muhammed bin Beyram Bey'i bir gece dahi davet etti. Seydî Muhammed, benim muhabbetimi kendisine zannettiğinden sürekli bana ve ikincil gibi görüldüğü hâlde aşta birincil olan Mustafa bin Şüca Bey'e istîğnasını ziyade ederdi. Seydî Mustafa da bana merhametini, şefkatini artırırdı.

Seydî Mustafa, bana duyduğu merhametten ekseriya zaviyeye gelip beni saadethanesine götürür, türlü yemeklerle misafir ederdi. Birçok derviş de saadethanesindeki hamamı açar, onlara kendi gömleklerinden ihsan ederdi. Bütün Mısır, dünyada bundan daha yüzü güzel kişi olmadığına görüş birliğindeydi.

Bir gün hücremde yalnızken Mollâ Câmî'nin bu beytini okuyup ağlıyordum:

Hîş-râ şöhre be-nâm-ı digerân mîsâzem
tâ negüyend hadîs-i men u tû bî-haberân

(Senle benim hikâyemi bilmeyenler haberdar olmasınlar diye kendimi başkalarına nisbet ederek şöhret ediyorum.)

Meğer Seydî Mustafa hücre kapısına gelmiş, beni dinlermiş. İçeri girdi, *"Biz dahi o habersizlerden miyiz, yoksa haberdar oldum mu?"* dedi. Fakir utanıp tam bir niyazla: *"Haberdar oldunuz, lâkin bu işimizi duyurmak lâzım değildir!"* dedim. O gün, tam bir ittihat hasıl olsun diye Ahmed-i Hayâlî hazretlerine inabet etti.

Dostlar hariç emirler ve suret erbabı, benim onunla sohbetimi men için türlü yalanlar peyda ederdi, ancak muvaffak olamadılar.

Merhum biraderim defterdar olarak Mısır'a gelmişti. Seydî Mustafa o sırada evlenmiş, ancak masrafı çok olup asker maaşı yetmediğinden babasından kalan birkaç kaftanı satmaya niyetlenmişti. Ben de bunu uygun buldum. Bir gece kaftanların bulunduğu sandığı getirdiler. Üç yıl olmuş, açmamışlar. *"Şimdi etraf toz olur, sabah açılısın"* dedim. Kilidi açıktı. Sandığı yattığım yerde koyup gittiler. Sandıktaki kaftanların cebine himme-

timizle o gece külliyyetli miktarda para konuldu. Ertesi gün gelip sandığı açtığına ceplerindeki filorileri bulunca hayli sevindi, bunları babasından bilip ona bol bol dua etti.

Sağdııcı olduğu Özdemirzâde Osman Paşa ile -daha sonra veziriazam oldu- Yemen'e gitti. Gönüllüler ağası oldu. Bu vakıa, bu mahal dışında hiçbir yaratılmışa anlatılmamıştır." (Bkz. *Reşehât*, 199a-201b.) Muhyî, bu aşk vakasının eksik kalan kısımlarını, *Nefhatü'l-Eshâr*'da tamamlar.

Burada yer alan manzumelerde kullanılan kelime kadrosu ve mazmunlarla tasvir edilen hususî dil, erkek ya da kadın olan bir sevgiliye, devrin hükümdarına veya peygambere yazılan herhangi bir şiirde değişiklik yapılmadan kullanılabilir. Bu, Klasik Türk Edebiyatında merkezî değer olan vahdetivücut inancının ve aşkla açıklanan var oluşun özel bir anlatımıdır ve bu anlatım zâhir ve bâtın yüzleriyle fizik ve metafizik okumaları mümkün kılar. Doğrudan sevgilişi Muslî Şah'ın adını veren bir akrostiş şiir, aşkın somut muhatabının ve soyut açılımının ne olduğunu Muhyî özelinde net bir şekilde anlamamıza imkân verir.⁸¹

Muhyî'nin tersâ-beççe'ye duyduğu aşk da hemen yayılarak aleyhinde kınamalara yol açar. Bilhassa Kadir gecesini bir araya geldiği beyler, âlimler, şeyh efendiler ve diğer dostları arasında bu mevzu açılır ve Muhyî bu mecliste açıktan tenkit edilir. Meselenin dillendirilmesi onun tasarrufuyla gerçekleşir ve kendisi bunu "melâmet" gereği diye açıklar: "Doğrusu ya, melâmet âdetimdi; bu yol, gizli tutmak içindi kendimi herkesten. Her yaptığımın, sebeplerin peşine düşenlerin bilmediği bir başka yorumu vardı." Öte yandan hakîki aşkla sonuçlanan mecazî aşka tutulan sâlik, mecazın tecellileriyle yetinmemiş, mecazın hakka açılan yoluna girmiştir. Sûfilerce mecaz hakka ve batıla açılan bir köprüdür.⁸² Onlar, mecaz aşkında kalanlar için "*tâ be çend ender pey-i ışk-ı mecâzî? / Çend bâ-yâr-ı mecâzî ışk-bâzî?*"⁸³ ikazında bulunur. Hakikat mertebesine yükselmiş Muhyî için

81 Muhyî, *Divan* (Mecmua), 282b, 296a.

82 Klasik İran ve Türk edebiyatı mecazî aşk köprüsünden hakîki aşka geçmeyi konu alan mesnevîlerle doludur. Şüphesiz bu yolda yazılan en mühim eser Leylâ ve Mecnun hikâyesidir.

83 "Mecazî aşkın izinde nereye kadar gideceksin? Nereye kadar mecâzî sevgiliyle aşk oyununu oynayacaksın?" Muhammed Takî Behâr, *Divan*.

ortadan artık mecaz-hakikat farkı kalkmıştır. tutulduğu aşk görünürde mecazî, özde hakikîdir. Yalnızca Hakk'ı ve tecellilerini müşahede edenler için “*İşk-ı mecâz der-reh-i ma'nî hakîkatest / İşk erçi pîş-i ehl-i hakîkat mecâz nîst*”⁸⁴ tir. Meseleyi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî özetler: “Sâlikân elbette aşk-ı mecâzîye uğrayacaktır. Çünkü bu aşk-ı mecâzî, aşk-ı hakîkînin köprüsü makamındadır; elbette o köprüden geçecektir. Lâkin o köprüyü kendisine mal edip oradan ilerisini arzu etmez ise, makbul değildir. İşte bu aşk-ı mecâzî köprüsüne uğrayanlar, o köprüden olan tecelliyâta kani olup orada kalırlar ise, suyu çekilmiş, karaya oturmuş gemi gibidir. Çünkü bu aşk-ı mecâzînin bir yüzü hak ve bir yüzü bâtıldır.”

Melâmet, Tanrı isimlerine mazhar olan, bu sırrı ortaya çıktığı takdirde halkı kendisinden ve kendisini halktan korumaya çalışan Muhyî'nin sık başvurduğu bir yöntemdir. Sufilerin kendilerini bir gencin aşkına vurarak zahitlerin tanlarına ve tarizlerine hedef yapmalarına sıkça rastlanır. Muhyî de bu yola başvurduğunu açıkça söylemekten çekinmez. Şarap içmediği hâlde, Allah'ın kudret sıfatıyla sıfatlanan ve her neye teveccüh etse elde etme gücüne erişen İbrâhîm-i Gülşenî'nin elinde şarap şişesi, çarşıda salınarak dolaştığını, böylece kendisini gizlediğini aktaran Muhyî, Kahire'de Gülşenî Asitanesi'nde ikamet ettiği sırada şarap izlenimi veren bir sıvıyı odasında görünür bir yerde tuttuğunu, bu tür işlerinin insanların kaydından kurtulmak ve şeyhlik belâsından uzak durmak için muhalif görünmek istediğini itiraf eder. Bütün bunlara karşın tecrübesinin akıbeti konusunda hayrettedir: “İradem dışında tutulduğum bu aşkın başı sonu ne olacak bilmiyorum.” Hakikate giden yolda bu mecaz niçin seçilmiş, böyle bir aşka düşmesinde neden kendisi tercih edilmişti ve müslümanların felâketlerine ne sebebiyet vermişti? Bu sorularla yüzünü Hakk'a çeviren Muhyî, “Gerçek inkâra erişen, imandan ihsana erdirilendir” cevabını alır. Ona göre inkâr kavramının mahiyeti, Hak'tan başkasını inkâr etmek ve yalnız Hakk'ı ikrar etmektir:

84 “Mana yolunda mecaz aşkı hakikî aşktır. Hakikat ehli katında artık mecaz yoktur.” Hâcû-yı Kirmânî, Divan.

Kendisine gelen ilhamda gayb erenlerinin kâfirlere destek verdiği söylenir. Hz. Mûsâ ile Hz. Hızır arasında geçen tarihî hadiseyi andıran ve anlaşılması ancak ilâhî hikmetin ihsan edilmesiyle mümkün olduğu belirtilen bu tür sırlara sufi eserlerde ve diğer metinlerde yer yer işaret edilir. İstanbul'un fethinin gecikmesini gelenek İstanbul içinde Yavedud Hazretleri'nin muhalefetine bağlar. Evliyâ Çelebi'nin iddiasına göre fetih ancak onun ölümüyle mümkün olmuştur.⁸⁵

Hızır ve Mûsâ hikâyesinde olduğu gibi, vurgulanan ana tema hikmettir. Muhyî, bu macerada muntazır olduğu hikmetin kendisinde ve tersâ-beççe'de saklı olduğunu ilham yoluyla öğrenir. Balkanlarda cereyan eden hadiselerden dolayı üzüntüye boğulan Muhyî'ye gelen rahmanî ilhamda, tersâ-beççe'nin nefsinde toplanmış eşyaya tasarruf kudretinden bahsedilir. Onu ram etme yolunda yürüteceği teşebbüsler netice verirse iman sahipleri kâfirlere galip gelecek; tersâ-beççe'nin mümin olmasını temin ederse müslümanlar yardım edilenler zümresine dahil olacaktır. Hz. Muhammed'den aldığı haberde bu vazifenin gerçekleştirilmesi için görevlendirildiğini söyleyen Muhyî, kendisinin lâıyk görüldüğü mevki için sevinir ve bu mesuliyetin altından kalkması için peygamberden yardım talep eder:

“Bu hayretteyken o gece, bu mecazın hakikatini bilmek için Tanrı'ya yakardım ve o hiçbir şeye ihtiyacı olmayana hakikatin bu mecazla neden indiğini öğrenmek için yalvardım. Ve dedim ki “O sözünde kararlı olan beni benden aldı, bende ne bir iş ne de gönülde bir endişe kaldı.”

Varlığı yaratan ve terbiye edenden gelen ilham: “Cevaba ve kelâma lâıyk değilsin ey ham! Ancak günahını peygambere eyle arz ki ona teslim olmak farz” dedi. Nasip için cana, çevirdim yüzümü resulünden yana. Hemen Ahmed'in nuru zahir oldu, içimde inanç ve iman hasıl oldu. Yalvararak “Ey Rahman'ın nuru, bu sırrı lutfet, izhar et. Neden başımıza geldi bu endişe, bu melâmet? Niçin nurlar içindeyken geldi bu zulmet? İslâma niye geldi bu musibet ve nasıl oldu da kâfirlere nasip oldu galibiyet?” dedim.

85 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, 1996, c. I, s. 43.

Hemen ilham geldi: “Şimdiden sonra Hakk’a nazar et. Gerçek inkâra erişen, imandan ihsana erdirilendir. Nefislerde beliren sır budur; halbuki burada âlemlerin sırrı gizli oldu. Şimdi gayb erenleri kâfirlere destektir ve bu da herkesçe bilinen bir gerçektir. Şimdi kâfirler, zulmedenlere üstün gelmiştir, bundan ancak mazlumlara canlarını kurtarır. Git kendin gör hâllerini ki hâllerine ayna, bu Hıristiyan gençtir. Bu genç, bir an olsun senin emrine tabi olsa, iman sahipleri, kâfirlere galip gelir. Eğer bir de gelirse iman şerefine, bunu keramet bil, müminler ıslah olup erişirler yardım edilenler zümresine.”

O dem niyaz edip yalvardım: “Ey âlemin övücü ve görkemli nur! Beni dahil ettiniz erenlere, öyleyse erişsin muradım oku hedefine. Hak’tan dileyip şefaati, diledim ki Rab erdirse herkese merhameti.” Dedi: “Hoş olur, lâkin sabır evlâ; Hak, kazayı askıya aldı şu anda. Şaşkın olma, sen onun hükmüne bak, başkasının kaydını bırak, ona hizmet et mutlak.”

Ashabıyla gökyüzüne uçup gitti ve ben o dem düşkün bir hâlde yalnız kaldım. Fakat yerim yörem nurla doldu, cennetten gelen esinti, can gülümü açtı. Emrine uymayı farz bildim, hemen Hıristiyan genci düşünmeye koyuldum. Varıp davet edin o şaşkını diye ona birçok haberci yolladım, “Güzellikle sevgi gösterin, ancak keşif hâllerini ondan gizleyin” dedim. Görelim bağışlayıcı Allah’ın takdiri nasıl olur, Müslümanlarla kâfirlerin işi neye varır.”

Artık cennetten gelen esintilerle can gülü açılan ve nura boğulan Muhyî, tersâ-beççe’yi aracılara göndererek davet eder.⁸⁶

“Dostlar varıp selâmımı ve yakınmayla haberimi iletiler: “Beş yıldır hasretinden inleyen Muhyî senin talibindir. Ne var gelip hanesini nurlandırın! Bu süre zarfında bir kere görmüş seni ve de senden ayrı kalarak geçirmiş vaktini. O ahu gözün avlamış o aslanı. Merhamet et, lutfet, kılma ona ezanı!” Demiş: “Bu istighnaya sebep için söz yoktur; hâller hep muallaktır, taalluktur.” Kaza ile ısrar etmişler, o dilber “Ona muallak deyin” de-

86 Bu haber yollama, klâsik şiirimizde âşıktan maşuka haber getiren ve maşukun kokusunu âşıka taşıyan saba rüzgârının sadece hayalî bir mazmun olmadığını; aracı ile saba rüzgârının özdeşleştirildiğini düşündürüyor.

miş, “Bana İslâm’ı teklif etmesin, emrinin dahasına icabet edeyim” demiş. Gelip bana selâmını yetiştirdiler, her sözü muallaktır dediler. “Muallak” sözünü işittim, sevinçle taklalar atıp hayli iş ettim. Selâmından İslâm ihsan oldu, âlemde esenlik ve iman zahir oldu. Başa gelen için güzide peygamber “muallak” demişti, “Onun imanı kâfirlerle sulhe münker olur” demişti.”

Kendisine gelen haberde icabet etmeyen sevgilinin teklife “muallak” cevabı verdiği söylenir. Bu, Muhyî’yi sevindirir, zira peygamber bu gelişmeleri “Tanrı kazayı muallak kıldı” diyerek özetlemişti. tersâ-beççe’nin “muallak” sözüyle sevinir, üstelik araçlarla kendisine gönderdiği “selâm”ın “İslâm”ı müjdelediğini düşünür. Artık bütün çabasını tersâ-beççe’yi imana erdirmeye sarfeder. Muhyî, bu arada selâm-İslâm türevine “teslimiyet”i de katar. Âlimler, peygamberlerin varisleridir” hadisini hatırlatarak âlime teslimiyetin lüzumunu anlatan uyarısını yapar.⁸⁷

Muhyî, tersâ-beççe’ye tesir eden bir keşîş rakibinden bahseder. Adını vermediği bu rakibin birkaç gün içinde şehirden gideceği haberini duyunca bunu bir işaret kabul ederek Kara Mihal’in kaçtığına ve fethin elde edildiğine kesin kanaat getirir. Duyduğu büyük sevincin heyecanıyla geldiği Gülşenî asitanesinde sözsüz işaretlerle dervişlere ve beylere bu müjdeyi verir.

Seyyid Mehmed Paşa’nın beylerbeyliğinin son devresi Mısır’da gerginliklerle geçmiş, beylerle ve askerlerle düştüğü görüş ayrılıkları Mısır’da idari sistemde zafiyete yol açmıştı. Özellikle Doruk Kuzu ve Aşçı Mehmed’in evlerine yaptıkları baskınlarla cesaretlenen beyler, işi Mehmed Paşa üzerine yürüyüp onu atından devirmeye kadar götürmüştü; canını kaçarak kurtaran Mehmed Paşa’nın otoritesi de iyice sarsılmıştı. Durumu teftiş için harem dilsizlerinden Kığıllı (Kıllı)⁸⁸ Dilsiz, Mısır’a gönderilir.⁸⁹ 1598’in Martında Kahire’de Mahmud Bey’le⁹⁰ seyre çıkar. O gün, kendilerine tersâ-beççe’den

87 O, burada “âlim” kavramına “velî” kavramını yükler.

88 Muhyî’de bu şahıs “Kığıllı”; *Selânikî Tarihî*’nde “Kıllı” şeklinde imlâ edilir.

89 Selânikî, c. II, s. 753-54.

90 Gelibolulu Âlî, Mısır’da o sırada yirmi kadar sancak beyinden adı Mahmud olan iki kişiden bahseder. Biri, kadılık mesleğinden sancak beyliğine geçen Kadı Mahmud Bey; diğeri Hısım Mahmud Bey. Andreas Tietze, age, s. 143-143.

müjdeli haber getiren Muhyî'yi yanlarına alan beyler ve dervişler de gezmeye çıkar. Bu iki grup seyranda karşılaşır. Muhyî'nin yanındaki beyler, Kığıllı'ya dilsiz olduğu için işaretlerle Muhyî'nin başından geçenleri anlatır. Etkilenen Kığıllı, Muhyî'den bu keşiflerini yazıya dökmesini ister. Muhyî de "fetihname" şeklinde bütün bu gelişmeleri yazarak Kığıllı vasıtasıyla Sultan III. Mehmed'e sunar. Mutlu bir gelişmeyle rakibin şehri terkettiği gün, Macar ordusunun kırıldığı haberi Kahire'ye gelir:

"Rum'a tesir etsin de Rum'a dolsun diye selâmet, hemen onun imanı için gösterdim gayret. Dilersen kendiliğinden olsun teslimiyet ve emniyet, öyleyse sana da gerek teslimiyet. Âlime uyan, Resulullah'a izzet etmiş olur; Resulullah'a izzet eden Tanrı yolunu bulur. Yücelik istiyorsan yücelik et. Âlimlerden yüz çevirirsen, peygamber ve Hak'tan da yüz çevirirsin, sonu pişmanlığa erdirirsin. İlim erbabının ilmini inkâr etme sakın, yoksa Allah saklasın küfür içinde bu yolda olursun şaşkın. Erişeyim dersen seçkinler mertebesine, düşme velileri reddetme tehlikesine.

Dediler: "Hayrî engelleyen rakip, birkaç gün içinde şehirden çıkacak." Kara Mihal kaçtı, rahmet kapısını dine açtı diye sevindim. Artık kralın firar etmesi muhakkaktır. Kalbime dolan sevinçten yerinde duramaz oldum. Bu, büyük fethi işaretler dedim, hemen pirin dergâhına doğru ilerledim. Kelime, anlamı aktarmaktan âciz olduğu için, halka işaret ederek bu müjdeyi verdim. Dervişler ve beyler sevindi, dediler gidelim gezmeye. Meğer o yıl Sultan, Kığıllı Dilsiz'i göndermiş Mısır'ı teftişe; çıkmışlar Mahmud Bey'le etrafı seyre. Beyler ahvali anlattılar, o dilsiz işaretlerle vaziyeti aktardılar. Bütün bunların yazılmasını istedi. Keşifleri tafsîlâtıyla mükemmel yazıp Kığıllı'ya verdim. O yazıyı zamanın sultanına gönderdim, fetihnameyle ona ilettim. Rakibin şehirden ayrıldığı anlaşılınca, o gün kâfirin kaçtığı haberi geldi. Macar ordusunun kırıldığı o gün duyuldu, sanki hepsi bir anda oldu."

Birden kâfir ordusuyla ruhanî bağı bulunan keşiş rakibin şehirden henüz ayrılmadığı duyulur. Muhyî, kâfirin kırılmamasına sebep olarak bu rakibi gösterir. O gün, Kahire'ye kaybedilen kalelerin ve şehit düşen İslâm askerinin kara haberi gelir. Her şey açıktır. Azizler mevkiini rahip ve keşişler tutmakta; kutup rolünü ise tersâ-beççe oynamaktadır. Bu muhalif heyet, tasarruflarıyla

eşyanın seyrine hükmetmektedirler. Hakk'ın sözünü tutanların amaçlarına vasıl olması; rahiplerin sözlerinin batıl olması gerekiyordu. Oysa, tasarruf, muhalif yerden gerçekleşmişti. Muhyî, burada bir zaman tedbir ve tasarrufun onların elinde olacağını ilâve eder:

“Birkaç gün geçtikten sonra dediler ki ah rakip gitmemiş! Dedim doğrusu bu, kâfir ezilmemiş; kâfirin kırılmamasına sebep bu keşiştir. O gün nursuz kâfirlerin cenk edip bir nice kaleyi zabtettiği kara haberi geldi. Üstelik rahipler, keşişler, bunca işi Hristiyan genç işledi demişler. Rahipler ve keşişler olmuş azizler; Hristiyan gençse kutbun işini işler! Oysa Hakk'ın sözüne olanlar vasıl, dediler rahiplerin sözleri hep batıl, lâkin Hristiyan genci olsa Müslüman, padişahlar gibi hükmü olurdu her zaman. Şimdi onlar hâkim olmuş cihanda, âlemin gidişi böyledir bu zamanda.”

Dostları Muhyî'ye tersâ-beççe'nin (İbn-i Yani) hastalandığını haber verirler. Her ne kadar sevgilisinin hastalanması kendisi için bir yıkım olsa da olumlu sonuç doğuracak bir gelişmedir bu. Sevgilisinin vefatı hâlinde İslâm'a galebe eden ordular, kendilerini muvaffak kılacak olan kutbun kaybıyla zaafa uğrayacak ve yenileceklerdir. Oysa Muhyî'nin arzuladığı asıl sonuç, sevgilisinin imana kavuşmasıdır. Ana fetih ancak bu yolla gerçekleşecektir. çünkü o itaat ederse itaat ederler; ona itaat edilirse halka sıkıntı gelir. Bu sırada Muhyî'ye, aracılarla tersâ-beççe'den kendisine güzel haberler gelmektedir:

“Dediler hasta oldu İbn-i Yani, o an cihan yıkıldı başıma sanki. Âleme tesir edeceğini bildim, bu işin sonunda takdir-i ilâhî üstün gelir dedim. Eğer vefat ederse o gönül arzusu, kesin bertaraf olur kâfirler ordusu. Ancak onun imana etmesi kalbimin meramı, umarım Hak gerçekleştirir bu ricamı. Beş on gün bekledim, sıhhat buldu; geride kalan yalnız itaat oldu. O itaat ederse itaat ederler; ona itaat edilirse halka sıkıntı gelir. Hemen Kurd'u o gazeli avlaması için yolladım zağar misali. Geldi, “Ne güzel ki erişti ihsana, umarım vasıl da olur imana” dedi. Öyle ya kederler gitti, sevinçler geldi, o gün kurbanlar kesdim, ferahlar oldu kesbim. “Feth edildi kâfirlere ait kaleler, esir edildi askerler ve neleri varsa oldu heba ve heder!” dedim. Dediler: “Kaçtı kâfir çerisi, yüzüldü önderlerinin derisi!”

Kutbun tanımını yapan sûfîler, “Kutup âlemin ruhu, âlemde onun be-
deni gibidir. Her şey kutbun etrafında ve onun sayesinde hareket eder,
yani her şeyi o idare eder.”⁹¹ der. Bu itibarla Muhyî için tersâ-beççe, bir
usturlâptır. Hâlleri, usturlâbın ibresi gibi yön gösterir.

Muhyî, bu işaretlere bakarak olup biteni okur. Kadı ve beylerle bir ge-
zintide yanına gelen bir aracı, tersâ-beççe’nin kendisini azarladığını söy-
ler. Muhyî ibrenin aksi istikamette olduğunu söyler dostlarına: “Öyleyse
kâfirlerden gelen haberler yalandır, çünkü bizim onların hâllerine tuttu-
ğumuz usturlâp bu oğlandır. Madem Hıristiyan gençten bize azar geldi,
öyleyse kesin dine kâfirler zarar verdi.” Bu, etrafındakiler için gülünç, ina-
nılması zor bir bilgidir. Muhyî’ye: “Bize bu tahminine inanmak güç ve
bu usturlâpla verdiğin hüküm gülünç geldi!” derler. Ancak o gün, Rıdvan
Çavuş’tan Yanık kalesinin alındığı haberi gelince, manzara değişir, bütün
hikmetin Hıristiyan gençte olduğu kanaati belirir:

“Bir gün Mahmud Bey, kadılar ve beylerle bahçesinde gezinmeye bu
fakiri de davet etti; keremler kıldı, hayli lütuflarda bulundu, izzetler etti.
Bu sırada yine Hıristiyan gencin elçiyi azarlayıp incittiği haberleri geldi.
“Öyleyse kâfirlerden gelen haberler yalandır, çünkü bizim onların hâllerine
tuttuğumuz usturlâp bu oğlandır. Madem Hıristiyan gençten bize azar gel-
di, öyleyse kesin dine kâfirler zarar verdi” dedim. Bana “Bize bu tahminine
inanmak güç ve bu usturlâpla verdiğin hüküm gülünç!” dediler. “Bugün
belli olur ââmetleri, bakın nasıl olur Kadir Allah’ın hikmetleri!” dedim. O
sırada Rıdvan Çavuş’tan Yanık kalesinin alındığı haberi gelince, dostlar bu
kez tamamıyla bildiler ki bütün hikmet Hıristiyan gençte.”

Ancak diğer taraftan meselenin farkına varan muhalif zümre, tedbirler-
le Muhyî’nin teşebbüsünü boşa çıkarmaya çalışır. Tersâ-beççe’nin tavrında
meydana gelen değişmeyi engellemek için Tanrı’ya kurbanlar adarken, bir
yandan da Muhyî’yi etkisizleştirmek için kocakarılarından büyü yapmalarını
isterler. Muhyî, o sırada Nil’e gider ve yedi gün orada halvete çekilir. Nil
kıyısında gördüğü bir rüyada beliren bir kocakarı, hareket eden elleri ve di-
liyle Muhyî’yi etkilemeye başlar. Âyetelkürsîyi ve İhlâs okuyarak karşı ko-

91 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 299.

yunca, kocakarı bir müddet hareketsiz kalır. Bu anda Muhyî, sağ tarafında görklü birini görür, “Ya Ali, medet et!” der. O yüce kişi (Hz. Ali), kılıcını savurur, o an kocakarı kaybolur. Uyandığında, üzerindeki büyü tesiri yok olur, kendisine bir kalp kuvveti gelir. Atına binip Eski Kahire’de bulunan kiliseye gelir, tersâ-beççe ile görüşmeye gider:

“Kâfirler anlayıp bu fakirin niyetini, hemen kiliseye götürdüler Hıristiyan gencini. Bu gence aforozu yardımını olur diye birçok nezirler etmişler, kurbanlar kılmışlar Tanrı’ya hediye. Amaçları onun küfrünün artması, bu fakire de kocakarıların büyü yapması...

Nil’e yalnız gittim, yedi gün orada halvet ettim. Bir gece (düşümde) bir kocakarı belirdi. Bir gizli yerden çıkan vaşağa benzemekteydi; hem eliyle hem diliyle beni büyülemektedir. Büyüsünün sıcaklığı ve soğukluğu beni tesiri altına aldı. O sürekli hareket eden kocakarının bende görünce etkisini, okudum hemen Âyetelkürsîyi ve İhlâs suresini. Etkisi gitti, kocakarı bir süre tevakkuf etti. Sağımda görklü birini gördüm, “Ya Ali, medet et!” dedim. O yüce kişi, kılıcını savurdu, o an kocakarı önümden kayboldu.”

Tersâ-beççe cephesinde ise, Muhyî’nin Nil’de başına gelenleri doğrular hadiseler zuhur etmiştir. O da kendisinin efsunlanmaya çalışıldığını, ancak o gece efsuncu kadının birden düşüp öldüğünü, adeta tutuşup yandığını, bu sırada Muhyî’den kiliseye haber geldiğini, duyanların hayrete düştüğünü anlatır. Muhyî, tersâ-beççe’ye velâyete mazhar olduğunu, Hz. Muhammed ve Ali yardım ettiğine göre, adının da Muhammed Ali olması gerektiğini söyler ve İbn-i Yani’ye Muhammed Ali adını koyar:

“Uyandım, kalp kuvveti hâsıl oldu. Binip ata, koyuldum eski Mısır’a. Kiliseden güneş yüzlüyü istedim. Geldi, “Gece gelmek için niçin zahmet ettin? Yollar tekin değil” dedi ve ilâve etti: “Bu gece kâfirlerden bir büyücü kadın, düştü öldü ansızın. Beni sürekli efsunlarla büyüler, ‘Onların akıbetini göreceksin sen’ derdi. Düştüğü gibi öldü kadın, yanıverdi birden sanırsın. Şahit olanlar bu işe taaccüp etti. Bu esnada sizden haber geldi, kadın erkek herkes hayret etti.” Dedim ki “Sen velâyete mazharsın, bâtın sırrıysa peygamberden zahir olur. Madem Muhammed ve Ali yardımcın, öyleyse Muhammed Ali olsun adın.”

Muhammed'den, Ali'den eserler belirdi, nurlar geldi, karanlıklar sona erdi. Bütün bunlar zamanın sahibinin ihsanıdır. Âleme yardım eden bu kudrettir, dünyayı bezeyen bu hikmettir. Muhammed ümmetindensen Ali'den talep et arzunu, dileğini, çünkü böyle yerlerde o hazır olur, o uzatır cömertlik elini. Velilerin, seçkinlerin yardımcısı odur, tüm takva sahiplerine keramet dağıtıcı odur. Umarım ki her zaman o olur yardımcım, ihsan eder de Tanrı'ya mutlak bilgiyle varırım.”

Karanlıklar gitmiş, nurlar zuhur etmiştir. Sır açığa çıkmış, hikmet gerçekleşmiş, murat oku maksat hedefini vurmıştır. Bu sevinçle Muhyî, aşağıdaki duayı eder:

“Ey Tanrım, âşıkların aşkı için, cemaline âşıklar için, muhabbet mülkünün başı için, sevgi tahtının pâdişahı için, Yakup ve Yusuf hürmeti ve Züleyha'nın gamıyla letafeti için, Mecnun ve Leylâ aşkı için, Ferhat ve Şirin ilişkisi için, bütün peygamberlerin hürmeti ve velilerin izzeti için, ilâhî şanının lutfu hakkı için, Müsteân isminin hakkı için o ayın güneşini pür nur et, dayıma sevinçle memnun et. Rabbim, ihsanıyla kalbine rahmet ver ki o da bu kuluna merhamet etsin. Artık iştiağından ciğerim kan doldu, yüreğim saçı karasından mecnun oldu. Eğer o ay yüzlü bana merhamet etmezse, ahımdan bu dergâh karanlıkta kalacak.

Nice gün ah ettim, feryat ettim, yalvararak çok zulmettim, lâkin bir tesir etmedi, o sevgiliden hiç haber belirmedi. Fakirin kalbine teselli vermesi için Pir'in (İbrâhîm-i Gülşenî) dergâhına teveccüh ettim, o yol göstericiyi bâtınımda ihzar ettim, ona gönlümün derdini izhar ettim: “İzzetli sultanım! Kerem eyle, ben öldüm bu gamla, gamımı def eyle. Zira zahirde bâtında hâkim olan sensin, gayb ve şehadetin tabi olduğu sensin. Ey ahvalin bilicisi, amaç senden lutfunla kalbin arzusunun gerçekleşmesi” dedim.

Aşkla yapılan münacat sona erince, ihtiyaçları giderici lutfedip hemen: “Bugün o ay yüzlü belirecek, gecen gündüz olacak ey her şeyden haberdar pir!” dediler.”

Birkaç gün sonra aralarında bu gönül macerasının akıbetini ortaya koyan şu muhavere geçer:

“O gün beklerken doğdu o güneş yüzlü, kapıdan girip gösterdi yüzünü. Yâ Rab, bu düş mü hayal mi dedim, hasılı kalmadı sabra mecalim. Gün

yüzlünün gölge gibi düştüm ayağına, göğe döndü başım paye paye. O put kadar güzel, ben düşünce:

- Allah! Sen ey gönlü uyanık, demiştin bunu: ‘Hak’tan gayriye secde olur mu, onun hazretini yolunu kaybedenler bulur mu?’ dedi.

- İki büklüm olmam şükür içindi ona; yoksa hiç etmedim secde Hüda’dan başkasına, dedim.

- Özele olan fiili umumîleştirdin, bak nereye varır sonunda akibeti işin, dedi.

- Eğer başlar kadeh olsaydı, işin neticesi asla böyle olmazdı! dedim.

- Keşifler, biliyordun, Hıristiyan gencin marifetiyle olup biter bütün bu işler demişlerdi. Öyleyse şimdi neden bana etmiyorsun itaat? Şimdi tam itaat için uygun fırsat, dedi.

- Şeriat, açık hükümdür. tarikat bize onu tevil için ruhsat vermez, dedim.

- Sen bu ıstılahları kavramadın, bunun doğrusu gizli olmasıdır, anlamadın, dedi.

- Öncesi sonrası ayan beyan. Açık hakikatin hiç gizli kalmasına var mı imkân? dedim.

- Bâtın ismi iptal mi olsun? dedi.

- Bâtında da haller açığa çıkar, dedim.

- Esmâya vâkıf olduğunu bildim, hemen müsemma mertebesine indim.

Teslimimi gördü, bana “Sana iman ve islâm ihsan oldu” dedi. Hak’tan bana verilince iman, artık ben de sırrın sırrını eyledim ilân.”

Muhyî, “*Dirâyet ehlînedür bu hikâyet / Velâyet sâhibindendür rivâyet*” başlığı altında bu sırrın sırrını tersâ-beççe’ye anlatır. Bu bölüm, birkaç eserinde daha ortaya koyduğu Simsimiye âlemine yapılan bir yolculuktur. Cemâleddîn-i Hazrecî’den dinleyerek kaydettiği bu miraçta onun peygamberlerden aldığı sırlar ve hikmetler manzumesini diğer eserlerindekiinden daha muhtasar nakleder. Muhyî, Kahire’ye geldiğinde tanıştığı Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî’nin (ö.926/1514) oğlu Cemâleddîn-i Hazrecî’den⁹² vefk, felekiyat, şiir dersleri alır. Kahire Gülşenî Asitanesi’nin kurucu şeyhi

92 Abdulvehhâb-ı Şârânî, *Tabakâtul-Kübrâ*, Kahire, 1954, c. II, s. 142.

İbrâhîm-i Gülşenî'ye Kahire'ye geldiğinde Müeyyediye Camii'ndeki hücre-sini veren Hazrecî, İbrâhîm-i Gülşenî'den sonra posta geçen oğlu Ahmed-i Hayâlî ile de münasebetlerini devam ettirir. Merâtib-i esmâya vâsıl olan ve mazhar olduğu derecelerde eşyaya tasarruf eden Hazrecî, Muhyî'nin icmâlen *Fusûsu'l-hikem*'i, tafsilen de *Vâridât*'ı içeren bir hikâye olarak tanımladığı miracı Hazrecî'nen dinleyerek nazma aktarır. Hazrecî, bu miracı Zahbîle adlı bir cinnin tavassutuyla gerçekleştirir.

Muhyî bu miraca kısa bir hikâyeyle geçiş yapar:

Bir keramet sahibi zahit, varıp rintlerle görüşür. İster ki tevbe etsinler hemen. Birden Hristiyan genci belirir:

- Ey bunak pir! Genç, yaşlıyla bir olmaz, var git yoluna! Bir damla şarapla sarhoş olur, hemen alçalırsın, Şeyh Sanan'a döner sonun! Masalla, boşboğazlıkla meşguliyetin. Yalvar Tanrı'ya yoksa boşa gider ibadetlerin.

Pir:

- Ey Hristiyan genç, nereye kadar bu karanlık? Gel imana ki bulasın karşılık.

O vakit Hristiyan genç, zahidin üstüne zenzem dolu bir kadeh döker. O an içinden bir damla ağzına girer, vahdet remizlerinin sırrına erer. O damla nasıllıktan, nicelikten ârîdir; yarardan, zarardan beridir. Bütün denizleri kuşatan bu damla; dostlar ilminin noktası bu damla. Daire şeklinde peyda olup etrafını dolaşan bu nokta. İşte budur insan, kemale erişmiş insanın ta kendisi; işte bu, yüreğin içindeki kara noktanın ihsan edicisi. Adamı yaşlıyken o damla gençleştirdi, zayıfken o damla dinçleştirdi. Hemen hakikatlerden dem vurmaya başlar, apaçık hakikati göze göstermeye başlar. Sarhoş olur, sarhoşlar mazur görülür misali; korkudan eser bırakmaz hâlinin vaziyeti. Sanır ki aşk ile doludur puthane ve mescitleri de puthane.

Der:

- Ey meyhane ve puthane ahalisi! Yalnızca Hakk'ı bilin, yok olsun ötesinin bilgisi.

(Adem fassı) Ey can sahibi! Emaneti yüklenen, Tanrı'yı ispat edip gayrıyla yok edendir. İnsan zulmederek yok etmeseydi nefsin ve silmeseydi bilgisinden Tanrı'nın ötesini, nasıl yüklenirdi Allah'ın bu emanetini! Gökleyle yer, birbirini daha üstün gösterip emaneti yüklenmeye olmadı talip.

Câhil olan gayrı bilmeyendir, nefsine zulm eden ona asla yenilmeyendir. O bilir ki her şeyde Allah'ın birçok ismi zuhur eder; bilir ki bütün varlık, ilâhî isimlerin zuhur ettiği yer. O, masivayı hor görür, bu horluk ona ululuk verir. Allah'ın nihayetsizdir isimleri; göğe yükselir bu isimlerin müdavimleri. Bu âlem bir şeyh gibidir; insan da onun ruhudur; Rahman'ın kendisini seyrettiği pak aynayı tutan odur. Melekler onun her azasına hizmet eder, ona secde edenler yüksek dereceler elde eder. İnsan Tanrı'ya aynadır; Tanrı onda sıfat ve zatıyla nümâyandır.

(Şit fassı) Ne varsa zuhur eden peygamber nurundan, görünür tümü velî ışığından.

(Nuh fassı) Hakk'ı tenzih edersen onu sınırlarsın; ona mutlak deme, onu kayda sokarsın. Hak takyit edilir tenzih edilmekle; sen tecrit ehli ol onu takyit etmemekle.

(İdris fassı) Sayılara bir verdi değeri; görünen tüm çokluk ise aslında birin mertebeleri. Her biri kendi yerinde birdir. Bu hesabı bilmeyen Hakk'ı münkirdir.

(İbrahim fassı) Dostu sevgisi sari olunca Halil'in özüne, karşı koymadı evlâdı onun sözüne.

(Yakub) Yakup gibi dünyaya girersen, (dince) Allah katında olana da insanlar katında olana da erersin sen. O, muhakkak daima istifadadır, ih-sanlara boğulmuş safadadır.

(Yusuf) Bu uykuda gördüğün bütün rüyaları, ölüp uyandığında Mevlâ yorumlar.

(Hûd) Alınları tutan onun eli; o yüzden cümle âlemin onadır meyli.

Kazada her ne takdir ederse Hak, kaderde vakti gelince o olacak. Gerçi nübüvvet kesildi, ancak velâyete izin verildi. Nübüvvetle velâyet birleşirse eğer; nübüvvet gölge, velâyetse gölgeyi veren muma benzer. Nebî için Hak'la olmaktır velâyeti; nübüvvetse halka hidâyeti.

(Îsâ) Hz. Îsâ'ya ruhu o eyledi ita, acep mi arada Meryem'i etse vasıta. Hayat verici (Muhyî) ruh aşıladı Îsâ'ya, ondan dolayı muktedir oldu o, ölüleri ihyaya. Bütün isimlerin Hayy'dır imamı, O, salât-ı dâ'imle (sürekli namaz hâli) diri kılar canı. Bu ismin tecellisini şeksiz şüphesiz onda görününce, dediler budur yüce Hak! Onlar feyzi başkasında var sayarak Hakk'ı

örtünce, “Onlar hep kâfir oldular!” dedi Allah elhak. Hakk’ın umum feyizidir hak olan, sen Hakk’a bak; seçkin olanlar bilir ki bu sözdür hak. O kelime-i rûhtur, Allah’ın kuludur; Hakk’ın meleği o beşerle yol dostudur. İkinci bir ruh ilka ederse ruha, oku hemen o ruha fatiha. Bu ikinci ruh, ilm-i Hak; onunla varlığın hakikatini bildirir Hak mutlak. Gerçi mabut dediler Hz. Îsâ’ya, ancak o kendisini mümkün mü o vücutta saya! “Ey sırları bilici, demedim ben zinhar! Onlardır bu şerri eden izhar. Ben onlara ancak bana emrettiğin şeyi söyledim, arşın şuuruna dair herhangi bir işaret belirtmedim. Ben onları gözetirken, onlardan benim için öyle bir düşünce belirmemişti. Sen onların işlerini en iyi bilersin ve sensin mekîne ve sekîne veren. Azap edersen, onlar senin kulların; bağışlarsan onlara ihsanın. Rahmetinden bir damla erişe, külhan olan kalpler gülşen olur.” dedi.

Süleyman peygamber yüzüğü bulduğu için, bütün âlem onun emrine boyun eğdi. Yüzük (hâtem) devrine o oldu kaş, onun için bütün âlem emrine koydu baş. Hak bilgisinde oydu varlıkların gözü; o yüzden ona verildi insanın özü. İslâmla iman nurunu bulsa kişi, ihsanla mutlak bilgi ona zahir olur, olmaz şüphesi. Hak, ona Belkıs’ı kıldığı için mahrem, Asaf getirdi Belkıs’ın tahtını o dem. Evet, gözün hâli böyledir; bir anda gönül gibi arşa gider gelir. Eğer, gönül olmak dilerse, varıp gönül ehline hizmet edersin. Göze gönülden gelir keşifler, onun için göz, gönül işini işler. Dedi: “Ya rab, bana bir mülk ver ki daha sonra olmasın kimseye müyesser!” Bunu haset sanma, aslında herkese şefkattir, çünkü halkı yönetmek hayli meşakkattir. Rahman ve Rahim’e mazhar oldu, zâhirde ve bâtında vücudu buldu. Âlemlerin rabbine boyun eğdi, en evvel o rahmete erdi.”

Bu şekilde diğer peygamberlere verilen hikmetlerle devam eden miracı dinleyen tersâ-beççe şaşkınlık içinde gider. Bu sırada hacılar Kahire’ye dönmektedir:

“Mısır’a gelince hacılar, onları bir araya getirmeye ve ağırlamaya verdim karar. O yıl Gülşenîhane’nin dervişleri hacdaydı, Gülşenîzâde (Ali Safvetî) de yanlarındaydı. Beyler, çavuşlar ve dostlar, Mısır’a gelince hepsi bana misafir oldular: Fazilet sahibi Hasîbî,⁹³ Bâkî ve diğer efendiler ve piriç, süt ve

93 *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*’de Rüstem Paşazâde Hasîbî diye geçen bu şahıs hakkında başka bilgi tespit edemedik.

şekere benzer Mısır'da defterdarlık yapmış olan Sinan Bey,⁹⁴ Mustafa Bey⁹⁵ ve Hızır Bey ve bir de hattından insanların hat aldığı Hâlidî Osman Bey.⁹⁶

Kadı Mahmûd Bey geldi; dediler safa geldi, hoş geldi. Dostlar gelip toplanınca, dostların başı Mahmûd Bey: “*Varın tersâ-beççe’yi çağırın, Muhyî için onu iyi ağırlayın. Haberi olmasın bu toplantının sebebinden ki o ay yüzlü kaçınmasın gelmekten*” demiş.

Benden de saklandı bu iş, doğrusu bu işte muradı hayır imiş. Mahmud Bey ısrar etmiş tersâ-beççe’ye gelince; uğraşmış İslâma girmesi için elinden geldiğince. O ay yüzlü olmamış ona tabi, demiş: “*Beni bırakın tersâlıkta, mirasa olmayın mani.*” Dostlar gelip bana müjdeyi verdiler, dediler: “O çalâk şah geldi, fakat Mahmud Bey, tersâ-beççe islâma girsin diye çok ısrar eder.”

Muhyî, tersâ-beççe’nin ısrarlı tekliflere tepki göstereceğinden korkarak Mahbud Bey’e gelerek tersâ-beççe’nin iman zevkini ve ihsan nurunu bulması için Hakk’a niyaz etmesini ister. Tersâ-beççe, Muhyî’nin teşebbüslerine müspet karşılık verir ve imana gelir, Muhyî’ye: “*Nem varsa elimde, feda olsun dininize*” der. Artık ihsan gerçekleşmiş, arzu oku hedefi vurmuştur. Ekâbir huzurunda tertip edilen bir merasimle dualar edilir ve tersâ-beççe’nin başına sarık geçirilir. İhsanın gerçekleşmesini temin eden Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin isimlerine hürmeten tersâ-beççe’ye Muhammed Ali adı verilir.

Muhyî’ye tersâ-beççe imana geldiğinde zaferin Osmanlı lehine döneceğine dair söylediği söz hatırlatılır. Hakk’ın nusretinin yakında olduğunu, hemen zafer zuhur etmezse Hudeybiye gazasında olduğu gibi erken iyi havadis gelmezse bunda Müslümanlar için hayırlı bir hikmetin saklı olduğunu söyleyen Muhyî, dostlarından Hakk’ın kullarına verdiği vaadi bozmayacağını, muhakkıkların Hakk’ın vekillleri yoluyla işlerini icra ettiği sözünü unutmamalarını ister.

94 Güççük Sinan Bey, 1002/1594’te Mısır’da defterdardı. Bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara, 1996, s. 245. Sinan Bey için geniş bilgi: Andreas Tietze, age, s. 144-147.

95 Mütevellizâde Mustafa Bey, 995/1587’de Mısır’a defterdar olarak atandı. Bkz. Selânikî Mustafa Efendi, age, c. I, s. 181.

96 Vezir Kızıl Ahmedlü Mustafa Paşa’nın oğlu. Bkz. Andreas Tietze, age, s. 142.

Merasimin son halkası Muhammed Ali'nin sünnet şölenidir. Muhyî'nin üstlendiği, Hasan Paşa, paşazâde beyler, şeyhler ve defterdarın katıldığı bu düğünde birçok kişi Müslüman olur. Bu hadise 1007 Rebiülevvelinin (Ekim 1598) başında cereyan eder. Mesnevî, ihsan mevkiine erişenlerde hâsıl olan feyizlerin anlatıldığı bölümle son bulur.

Gülşenîlerle İlk temas: Âşık Musa

Mısır'da Halvetîliğin Gülşenî şubesi vücuda getirecek olan İbrâhîm-i Gülşenî 16. yy'ın ikinci çeyreğinde burada, fethedildiğinden beri düzenin temin edilemediği, Arab aşiretlerinin isyanlarının bastırılması için sık sık askerî müdahalelerin yapıldığı, beylerbeyi olduğu sırada bağımsızlığını ilân ederek payitahta sıkıntı veren Ahmed Paşa galesinin henüz unutulmadığı bu hassas bölgede, askerî teşkilâtta merkez dışında mutlak nüfuz temin edecek bir dış güç şüpheyle karşılanmaya müsait Kahire'de, bu vaziyet karşısında usta bir siyaset takip etmekle beraber, ordu içinde kalabalıklaşan mensuplarının yöneticilerde meydana getirdiği kaygıları büsbütün bertaraf edemez. Bu kaygıların önüne geçmek için İbrâhîm-i Gülşenî'nin sarfettiği çabaya başlıca halifelerinden biri olan Hasan-ı Zarîfî işaret eder:

“Şeyhin ünü âleme yayıldı; Anadolu'dan, diğer yerlerden talipliler ona mü-racaat ettiler. Mısır'a nöbetçi olarak gelen sipahi ve yeniçerilerin çoğu şeyhe intisap etti, zikir meclisine dahil olarak hizmetinde bulunmaya başladı. Fakat pir, onlara 'Eğer benim rızamı istiyorsanız, aldığınız ulufenin helâl olmasını istiyorsanız, farzları ifa ettikten sonra padişahın hizmetinde bulunun, hizmetinde kusur etmeyin' derdi.” (Bkz. *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, vr. 166b.)

Akkoyunlu coğrafyasında başlayan, daha sonra Memlûklular döneminde tesir dairesi genişleyen İbrâhîm-i Gülşenî, 16.yy'ın ilk yarısında takipçileriyle başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de sûfî teşkilâtlanmasını temin etmiş kuvvetli bir şahsiyet olarak ün kazanır. Ziyaret etmek, kendisine intisap etmek için Kahire'ye seyahatler tertip edilir. Gerek Kansu Gavri gerekse Tumanbay tarafından tazim gören bu aziz, oğlu Ahmed-i Hayâlî'yi Tumanbay'ın dul eşiyle evlendirerek Kahire'de Memlûklu bakiyeleri üzerinde nüfuz temin eder. Gerçekte, Mısır'ın fet-

hinden sonra buraya yerleşen nöbetçi asker arasında müntesipleri çoğalan İbrâhîm-i Gülşenî'nin başarısında onun heyecanlı kalpleri dizginlemekteki kudreti ve askerın hazzetmedikleri bu uzak diyarda kendi dillerini konuşan bir aziz olması yatar.

Hemen her işlerini Gülşenî'ye arz edern, onun duası olmaksızın işlerinin gerçekleşmediğini tecrübe eden asker arasında Gülşenî, varlık üzerinde Allah'ın tasarruf yetkisini kullanan sultan makamındadır. Artık Müeyyediye Camii'nin yanında bulunan asitanesinde her gün mülkî ve askerî erkânı telâşa düşürecek büyük izdiham oluşur. Bu intisap halkasına girenlerden biri de Muhyî'nin erken yaşlarda Edirne'de tekkesine devam ettiği Âşık Mûsâ ve onun yakın dostu Yeniceî Kemal Bey'dir.

Mısır'da Hayır Bey hükümeti döneminde Matrakçı Sinan Ağa yerine Nebetçi Kullar Ağası olan İskender Ağa, kesin bir kararlılıkla daha önce Gülşenî muhibbi iken Gülşenî'nin Kızılbaştan yardım aldığı, devlet aleyhine kıyam hareketine girişeceği yolundaki söylentilerle tavır değiştirerek karşı cephe oluşturmaya girişir. Bu hamlesine Hayır Bey'i dahil edemez. Bir süre sonra görevinden azledilerek İstanbul'a dönmek için çıktığı yolculukta, atandığı Mısır sipahi beyliği için gelmekte olan Musa Bey'le karşılaşır. *Menâkıb*'da Muhyî bu karşılaşmayı tahkiye eder:

“Sipahîlere tembih et, kimse Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî meclisine varmasın. Onun meclisine varan artık padişah hizmetine yaramaz. Sabret, ben İstanbul'a varıp durumu vezirlere bildireceğim. Onlar da padişaha arz ederler. İbrâhîm-i Gülşenî, Kızılbaşlar gibi bir cemaat oluşturdu, padişah kullarını yoldan çıkardı. Onun vücudunun ortadan kaldırılması için Mısır müftülerinin de fetvası var!” (Bkz. *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, vr. 171b.)

Bu sözleri duyan Mûsâ Bey, Mısır'a gelmeden İbrâhîm-i Gülşenî hakkında olumsuz düşüncelere kapılır. Kahire'de ilk iş olarak sipahileri toplar, kimsenin İbrâhîm-i Gülşenî zaviyesine gitmemesini, gidenin tedip edileceğini söyler.

Bir süre sonra Mûsâ Bey'e sipahîlerden Âşık Mûsâ'nın İbrâhîm-i Gülşenî'ye mürit olduğu haberi yetiştirilir. Mûsâ Bey, yanına getirilen Âşık Mûsâ'ya:

“Benim iznim yokken niçin o sapık şeyhe vardın? Seni diğerlerine ibret olsun diye öldüreceğimden korkmaz mısın? Üstelik daha önce de sıkı sıkıya tembih ettim.”

Mûsâ Halife: *“O, kâmil mürşittir, hidayete erdiricilerin yol göstericisi fâzıldır. Allah korkusu kalbime girdi, başkalarının korkusu kalbimden gitti.. Kendi irademle nefsimi öldürmeyi seçtim, artık ten ölümünden ne korkum olur ki! Bütün müslümanlara o cihanın terbiyecisi ve zamane insanların yol göstericisinin ardından gitmek gerekir ki bu yolla dünya ve ahiret saadetini bulalar.”*

Âşık Mûsâ’dan bu cevabı olan Mûsâ Bey, İbrâhîm-i Gülşenî için olumsuz kanaatlerini değiştirir, ancak İbrâhîm-i Gülşenî’den kendisine intisap etmek için gelen sipahiyi geri çevirmesini rica etmek üzere Abdussamed adlı kadıyı gönderir: Kadı, İbrâhîm-i Gülşenî’ye:

“Biz sizi severiz ve istemeyiz ki size söz gelsin. Sipahiden kim size gelip derviş olmak isterse ‘Var padişah hizmetinde ol’ diye geri çevirin ki dedikoduya yol açmasın.”

Bu sözler üzerine İbrâhîm-i Gülşenî, Şeyh, Mevlânâ Abdussamed’e:

“Ben kimse hatırı için Hak yoluna döneni reddetmem. Anadolu’dan bir talipli, Hakk’a döndüğü haberini gönderse ya da kalbiyle bana yönelmiş olsa ben onun terbiyesiyle meşgul olurum, nerede kaldı ki burada bana yüzüme karşı inabet etmiş olsun da ben onu geri çevireyim. Eğer dersiniz ki müslümanları irşattan vazgeç, o zaman bunun günahını, vebalini üzerinize almayı kabul edin.”

Kendisine bu cevaplar aktarılan Musa Bey, İbrâhîm-i Gülşenî’ye gönderdiği haberden pişman olur, kendi sözlerini yalanlayarak aksi istikamette haber gönderir:

“Şeyh bizi duasında unutmasın.. Her nasıl dilerse öyle olsun. Biz şeyh hazretlerine her cihetle mutakit ve muhip olduk. Onların rızası dışında bir arzumuz yoktur. Ona muhalefet eyleyen Hakk’a muhalefet itmiş gibidir. İşittim ki onun bütün söz ve hareketleri Hak için imiş.”

Mısır'ın fethinde Yavuz'un ordusunda sipahî olarak bulunan Edirneli Âşık Musa'nın yakın dostu Kerim Efendi, Âşık'ın İbrâhîm-i Gülşenî'ye intisap ettikten sonra tanıdığı olduğu sülûk seyrini Edirne'de Muhyî'ye anlatır:

“Asitanede Âşık Efendi ile birlikte olurduk, bir an bile birbirimizden ayrılmazdık. Bir erbaîne beraber girdik. Çıktığımızda ben zühde meşgul oldum. Âşık Efendi'ye ise cezbe galebe etti, altı ay aklını yitirdi. Öyle oldu ki ağzına yiyecek koymasalar yemezdi; hayran bir hâlde dururdu. Yalnızca gördüğünde şeyhe gayriihtiyarî tazim ederdi. Şeyhe birçok kez hâlini arz ettiler, fakat hiç cevap vermedi.

Âşık Efendi namaz vaktinde kaybolurdu. Bilmezdik ki nereye giderdi. Saçı uzamıştı. Altı ay sonra beni çağırdı, hamama gittik. ‘Var iki gömlek, giysi ve dülbend alıp gel’ dedi, hamama girdi. Öyle yaptım, bunları getirdim. Bana: ‘Çık bak, Şeyhzâde Hayâlî Efendi geldi mi, gör’ dedi. Dışarı çıktım, birkaç dervişle bizim efendinin gelmiş olduğunu gördüm. Yanında bir taş var, ona benim aldığım dülbendi bozmuş sarıyor. Beni görünce: ‘Var Âşık'a haber ver ki Gülşenî ona gelsin, meclise dâhil olsun diye buyurdular’ dedi.

İçeri girdiğimde saçını tıraş etmiş, çıkmak üzereydi. Haber verdim. Şükür secdesi etti. Çıkıp şeyhzâde ve dervişlerle musafaha etti. Öğle namazında Gülşenî hazretlerinin elini öptü, ibadet ve riyazete meşgul olmaya başladı. O derece ki ‘Riyâzet-i Âşık ve ibâdet-i Âşık gerektir’ derlerdi...” (Bkz. Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî, vr. 168b.)

İbrâhîm-i Gülşenî'nin vefatının ardından Âşık Mûsâ, memleketi Edirne'ye dönerek Süleymaniye Küçükpazar'daki tekkesinde Gülşenî neşesini yaymaya başlar:

“Bu fakir Edirne'de küçük iken Âşık Efendi, Gülşenî merhumun fevtinden sonra gelip sabahtan ta öğlene değin irşat ederlerdi, amma temciddan dervişler ile teheccüde kalkıp tarikatımız usulünce salat ve zikre meşgul olurlar idi. Bu fakir on dört yaşında idim ki bazı hademe ile seyir için bir sabahtan merhumun tekkesinden geçer iken zikir avazı geldiği için zaviyesine girdim. teveccühüm zikir halkası olup suffe kenarında durdum, bî-kasd onlar ile muvafakat edip kenardan muttasıl ‘Hû hû’ der imişim. Meğer şeyhin yanı imiş, hayretten ve siyah giysili olduğundan görememişim. Zikir tamam olup herkes

karar edince Şeyh benim yanımda olduğundan elime yapışıp ‘Otur oğul!’ diye hitap etti. Mübarek gözüne bakınca bana azim cezbe hasıl oldu, şöyle ki hademe götürmüşler, eve getirmişler, sar’ ihtimali vermişler.

Ahvali sormuşlar, ‘Âşık Efendi meclisine uğradı, orada hasıl oldu’ denilince merhum biraderim varıp dua temenni etmişler. Duadan sonra Şeyh Âşık, Koca Balı demekle maruf Gülşenî merhumun halifelerinden bir pir göndermişler. O pir gelip omuzlarımı ovup bazı nesne okurdu ki aklım aheste geldi, şöyle ki türkçe, Gülşenî merhumun bazı beyitlerini dahi okudu. Badehu o pirin eline yapıştım ki ‘Ben senden ayrılmam, beni o güzel gözlü âdemîye alıgit der idim’ O dahi birader ve valideye ‘Yarın yine Şeyh Âşık’a gönderin, yoksa bu sabi helâk olur’ deyip gitti. Filvâki o gün o gece yemek yemedim, ekseriya ‘Hû hû’ der idim.

Ertesi sabah namazından evvel abdest alıp Saruca Paşa Mahallesi’nde olan evimizden Süleymaniyêde Âşık Efendi Zaviyesi’ne değin seçirttim. Gayet soğuk olup buzlar donmuş idi, kâh düşer kâh kalkar idim. Zaviyeye geldim. Henüz sünneti kırlarlar imiş, birlikte kıldım. Farza iktida oldukça Şeyh’in ta ardında vaki oldum. En evvel Rahmanî ilhamlar ve keşifler bu muhtaca o namazda vaki oldu. Gelip birader ve sairler beni orada buldular. Her gün teheccüdden evvel gelmeye başladım. O sırada Koca Balı Dede kapıcı idi. Kapıyı çaldıkça açıp bu fakire dualar ederdi. Her gün bir başka yoldaş benimle ancak tahammül eder idi ki ekseriya yollar dize dek kar ve buzlar ve soğuklar idi. Hatta bir gün nöbet biraderimin idi, ‘Bu soğuk cehennemi ki çekeriz, bunun bir cenneti olmaz mı?’ dedi. tekkeye geldik, henüz açılmamış idi. Kapıyı çaldık, Koca Balı Halife açtı. İçeri girdik. Âşık Efendi, esasına dayanıp dururdu, bizi görünce ‘Soğuk cehennemden halas oldunuz, cennete dahil olun’ dedi ve İbrâhîm-i Gülşenî’nin bu beytini okudular:

Çoktur bu yolda çün hatar
Baştan geçen ayak koyar
Ey isteyen doğru haber
Gel gidelim aşk eline

Biradere hitap edip buyurdular ki ‘Mehmed Çelebi, aşk cennetin kendisidir ve onun yolunda çekilen dahi cennet izleridir. Görünüşte kötü görünür,

ama biraderinden sual eyle ki kalp hararetinden hiç ten soğukluğu sıkıntısı çeker mi?’ Filvaki henüz telkin çekmez iken kalp zikri bir mertebe hararet verir idi ki buzlar donmuş ve karlar yağar iken muttasıl terler idim, hatta kürke almış iken bî-ihtiyar bırakıp giymez oldum idi.” (Bkz. Reşehât, 98a-100b.)

Henüz on dört yaşında olan Muhyî, cezbezeli, davranışlarıyla medrese ehlinin tenkitlerini üzerine çeken, tekkesinin önünden geçenleri kim olursa olsun çevirip “namazını nerede kıldın, sakın abdestsiz gezme” gibi nasihatler veren, namazsızları falakaya çeken (Bkz. *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, vr. 168b.) Âşık Mûsâ’nın tekkesine devam eder.

Nefhatü’l-Eshâr, Simsimiyye

Muhyî, münacat ve naattan sonra yaşadığı belli başlı mistik tecrübelerini, başından geçen mühim hadiseleri, ilişki kurduğu bazı şeyhlerden dinlediği hikmetleri, İbn Arabî felsefesini, Gülşenîliğe intisabını, şeyhi Ahmed-i Hayâlî ile yaptığı İstanbul yolculuğunu, İstanbul’da postnişin olduğu dönemini, oğullarına verdiği öğütlerini, aşk ve vahdetivücut etrafında dönen hikâyelerini *Nefhatu’l-Eshâr*’da anlatır.

Eserin esas cephesini simsime âlemi teşkil eder. Bu bölümde İbn Arabî’nin *Fusûs* adlı eseri, müşahhas hikâye üslûbunda anlatılır. Çalışma, “Nefhatu’l-Eshâr” adının sayısal değeri olan 997/1588-89 yılında tamamlanır. Konu başlıkları altında sıralanan bu eser, toplam 2353 beyittir.⁹⁷ Muhyî, bu âlemi esaslı bir şekilde *Simsimiyyetü’l-Musavver*⁹⁸ adlı eserinde (vr. 360b-366b) ele alır. Bir diğer çalışması *İhsânnâme*’de de bu mevzuya dair bahisler bulunur.⁹⁹

97 Bkz. Mısır Milli Kütüphanesi (Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye) Mecâmi-i Türkî no. 23, vr. 1b-22b..

98 977/1570 tarihinde yazımına başlanan ve 1003/1594-95’te tamamlanan bu Türkçe eser esasen İbn Arabî’nin *Futûhâtü’l-Mekkiyye* adlı eserinin sekizinci babının ilâveli çevirisidir. Bkz. Mısır Milli Kütüphanesi (Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye) Mecâmi-i Türkî no. 23, vr. 348b-366b.

99 Mevlânâ’nın “O öyle geniş bir arzdır ki onun seferinde devler ve periler kaybolur. O derya, beyaban ve dağlarda vehimler ve hayaller kesilir” dediği âlem, bir susam kadardır. Ancak bu öyle “Bir temaşadır ki cümle âlem temaşa olunur. Dâhili hâric, hârici dâhil olduğundan ol yüce Kabe’nin sa’yinde safa bulunur.”

Muhyî, Kahire'ye geldiğinde tanıştığı Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî'nin (ö.926/1514) oğlu Cemâleddîn-i Hazrecî'den¹⁰⁰ icmâlen *Fusûsu'l-Hikem*'i, tafsilen de *Vâridât*'ı içeren bir hikâye olarak tanımladığı miracı dinleyerek nazma aktarır.

Mısır'da, din ilminin dirilticisi, vefk bilgisinde üstadım, felekiyat konusunda rehberim, şiirde mucizeler gösteren -Mütenebbî'yle karşılaştırılmaz bile-, satranc-ı kebîr kendisine bildirilen ve vefkte olan hareketi beyan eden Şeyh Cemâleddîn'e: "Ey hikmet ilmini bilici, ruhlarla ülfetin var. Bunların nerede şehirleri ve bunların insanlardan nedir nasipleri?" dedim.

Bana "Ey gizli sırların talipisi ve ifadesi kapalı söz dağları vadisinin arzulusu, bu zemin ve zaman onlarla dolmuş, her yer onlara mekân olmuştur. Bir süre Zahbîle isimli bir cin, ders aldı benden yıldız bilgisi ile hikmet için. Bir gün bana "Ey üstat, benden gönlünün arzuladığı bir isteği dile, sana hizmet edeyim, yüceleyim izzetle" dedi. Ona "Cihan ehlinde hiçbir nesneye istekli değilim. Şimdiye dek buna olsaydı meylim, bunların hepsini elde ederdim. Fakat ey dost! Çıkabilirsen başa, âlemi seyrettir bana baştan başa." dedim. "Hoş olur, ama üstadım yedi gün rızkın olsun Allah'ın namı, sakın insanlardan kelâmı, bak neye varır işin hitamı" dedi. "Yedi gün boyunca Karâfe'de¹⁰¹ bekledim, orada açlık ve susuzluğu gıda edindim, nitekim Allah dostları açlıkla gıdalanır ve daima susuzluğu içerler. Ruh semirse, beden zayıflar. Gözünü aç, gözü açlardan olma. Dert ehli, gamı cana gıda ve Tanrı yolunun elemi kalplerine deva edindir.

İbn Arabî, Mevlânâ'nın remzini Hz. Peygamber'in bir hadisiyle açar: Allah, Adem peygamberi yaratınca çamurundan bir miktar kalır. Ondan hurma ağacını halk eder. Hurma, Hz. Adem'in kız kardeşidir ve hürmete layıktır. Bu yüzden hurma insanı şaşırtan sırlar barındırır. Bir susam miktarı çamur kalır hurmadan artakalan. Hak, susam (simsim) kadar çamuru çeker, büyütür, bir geniş fezalı yer eyler. İçinde semaların, arzların, cennetlerin, hasılı her şeyin bulunduğu bir âlem var olur: Simsime âlemi. (Rusûhî Dede, İbn Arabî'nin *Fütuhât-ı Mekkiyye*'sinden ihtisar ettiği misal âlemi ile ilgili görüşlerini, *Nakş-ı Fusûs* şerhinin "Nass-ı İshâkiyye" bölümünde ve *Tâiyye* şerhinin dibacesinde açar.)

100 Abdulvehhâb-ı Şârânî, *Tabakâtul-Kübrâ*, Kahire, 1954, c. II, s. 142.

101 Kahire'de Mukattam Dağı'nın gölgelediği büyük mezarlık.

Kulağıma bir garip ses geldi, Zahbîle kapıdan içeri geldi daha önce hiç görmediğim bir surete girerek: saç yulardan bir örnek; boyu boy değil, gemide direk. Arkasına bindim, hareket ettik; iklimleri seyrederek yeryüzünün karayla kaplı bölümünü geçtik. Yolumuz bir acayip şehre erişti. Şehrin adı “Hamakan Kafbihe” idi.¹⁰² Binası mermer taşından, ahalisinin giysisi kıldandı. 360 kuleli şehrin idaresi 12 hâkim ve bu hâkimlerin üstünde bir sultanın elindeydi. Küçük kuleleri çok, halkının sayısına nihayet yoktu. Kuzu, boğa, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay ve oğlak burçları orada aşikâr; kova ile balık o burç üzerinde devvâr idi. Vehim kuşu ne kadar kanat vurdu, yine de ötede kaldı şehrin hududu. Ay baksa kaldırıp başını, şaşkın bir hâlde kalır, düşürürdü tacını.

Şehir, hüznün Ye’cüc’ünden korunmak için yapılan İskender’in seddini andırırdı. Ahalisinin kimi altı ayaklı, kimi yarım bedenli, kimi ayaksız, kimi dört ağızlı, kimi öküz başlı, kimi eşek, kimi ayı, kimi yılan...; kiminin boyu kısa, kiminin uzun; sayısı hayli azdı orta boylusunun. Kısasının boyu bir arşın kadardı; uzun boylusunun bin bir arşını aşardı. Kiminin kubbe benzerdi başının şekli, geniş bir alana uzanırdı gölgesi. Kiminin iki başı, kiminde daha fazlası; kiminin ondan da fazla elinin sayısı. Kimi ejderha gibi, kuyruğu var; kimi temiz, kimiye murdar. Bazısı bedensiz, topa benzer, kolsuz kanatsız havada seyreder. Kiminin eni boyundan çok, kiminin gözü kuyruğunda, kiminin başı yok. Kiminin gözü yedi, kiminin on, kimi on iki, kimi sebepsiz bir idi. Kimi fısıldasa sanki bir şimşek, kimi ağlasa deniz dalgalarla köpürecek. Kiminin başı boynuzuyla önde; kimi duman gibi, kimi yıldırım şeklinde; kimi bir ehramı andıran dağ gibi gürz edinmiş; şahlarının alemleri göğe erişmiş.

Aniden gökyüzü yıldırımlarla doldu, sanki gök yıkıldı, yerle bir oldu. Birden tuhaf, bulut gibi iri bir fil şehre indi. Baş gök, dişleri gökkuşağı, kulağı güneş tablası şeklindeydi. Sirtında her birinde bir mahlûkun oturduğu üst üste yedi taht; tahtların ortasında yüzü güneş gibi ışıltılı bir şah var. Başında kanat, acayip bir at bana doğru geldi: “Gel, sırtıma bin; büyük

102 Şehrin adı, yazmada da işaret edildiği gibi, ebcet hesabıyla 977/1559-60 tarihini verir.

şahların en kıdemlisi ulu şah seni davet eder; varalım, huzuruna gidelim” dedi. Zahbîle de: “İtaat et, şaha gitmeye gayret et” diye seslendi. Bindim arkasına gittim, o şahın tahtına eriştim, selâmetle gördüm cemalini; .daha önce görmemiştim onun gibi bir Tanrı gölgesini; şah baştan ayağa nur idi. Otur dedi, hemen oturdum. Uzattı bana şerbetle dolmuş içi, ki sudan daha yumuşak bir can testisini; öyle bir testi ki benden başka kimse görmezdi içindekini. İki kadeh içtim, bütün meşhur olanın hepsini; görmedim daha güzelini, daha lezzetlisini. Kendiliğinden doldu kadeh elimdeyken; iç diye teklif etti yeniden. Üç kez içtim böylece; ruh ve kavrayışım coştı, akıl ve ilmim oldu ziyadece. Bütün ten ve ruh, makamını buldu; gözümün görüşüne engel bütün perdeler yok oldu. Kalp sözünü kulak işitici oldu; her ne istesem müyesser oldu. Her neye elim işaret etse, gökte dahi olsa, tesir etti. Zâhir ve bâtında olan bütün hisler, birbirinin işini işler. Göz, kulak gibi işitici; vehim ve hıfz ise akıl gibi bilici.

Şah: “Hani nerede, sağır olup söz işitmeyen uçan pir?” dedi. Hava gibi aydın, içtiğim kadeh gibi bedeni saf bir pir geldi: üç kanadı var saba yeli gibi; sanki kanat değil gemi yelkeni. Sırtına bir latif taht yerleştirdi. Şah üstüne çıktı, bana da teklif etti; işaretiyle bağısız, kementsiz beni tahta raptetti. Bütün azamı kayıt altında buldum, mutlak olarak ruhu cesede dönmüş gördüm. Şehirden çıktık, feleklere doğru yükseldik. Yedi iklimi dokuz kez döndükten sonra bir şehrin önüne indik. Buranın hâkimi yılan gibiydi, yani canın kahharıydı. Minare boyunca bir yılan, onu başına nar gibi almış. Yılan, şahın huzuruna geldi, “Minnet oldu” dedi. Pir oradan da feleklere doğru yükseldi. toprağa veda ettik. Benden toprağa ait bütün zerreler dö-küldü, bende geride ne kaldıysa onlarla devam ettik. Canımdan sular aktı, gözümde zerre kadar uyku kalmadı.

Safayla tozdan topraktan arındım, bu şevkle heva ve hevesten sıyrıldım. Bir soğukluk beni titretti, hemen şah bir kürkle beni örttü. Kürkün tüyleri nuranî parıltılardı, gören onu nur sanırdı. Bir duman beliriverdi, âdeta cehennem deresi ah ederdi. Şah, beni soyup başımdan aşağı yağ dolu bir tas boşalttı. O, bir parça semender yağı idi, o sebeple yakıcı ateş beni etki-lememi. Sülûk ile yol tamam oldu, ruh bedenden cam gibi pak oldu, ateş parçası benden uzak oldu, yalnız ruhanî nitelikler kaldı, oysa ten o sırada

hâlâ vardı. Hisler gibi yok olmadı ten; benim için insan ve cin hepsi bir oldu hemen. Hazretin sevgisi başkasına yer bırakmadı, artık vahdet sırrı zuhur etti. Kişi arşa himmetle yükselir, işi nihayete himmetle erişir.

Şah bana: “Ey sevgiliyi arayan, madem burada yabancı kalmadı, sana sırları açıklayayım, olanı tümüyle anlatayım, eğer arzu edersen Tanrı haberinin hepsini vasıtasız aktarayım. Tanrı beni 12700 yıldır bu cihanın mutlak hakimi kıldı. Bana kimse üstün gelmedi, benden her dileyen arzusuna erdi. Başlangıçta tarih yoktu, bundan dolayı yaşımın yılı mücmel oldu. Hülâsa kimse vakıf olmadı önceme, eriştim bütün nebilere. Her birinden birçok hikmet aldım, şimdi hepsinden sonraya kaldım.

Önce, Hazret-i Adem bana: “Gamları defeden Hakk’ın ismidir; varlıkla yokluk isimdir” dedi. Odur tılsımı şeytanın her hükmünü geçirmek istediği dileğine, semadan bir başka isim son vermedikçe geçerliğine. Bütün isimleri bilen kişi vuslata erer ve isimlendirilenleri elde eder. İsim onun vahdetindendir, daha ötesi yoktur. İsimler sayılamaz, sonsuzdur. Âdem isimleri bilendir, Hak’la olup eşyayı görendir. Her ne kadar sayıcılar çoktur, ancak Allah’ın isimlerine nihayet yoktur. Bir şeyh gibidir bu âlem; onun ruhuysa vücuduyla Âdem. Hak ayna edip kendisine insanı, zatıyla seyretti onda esmâ ve sıfâtını. Meleklerin hepsi insanın her uzvuna hizmet eder, üstelik suretine de secde eder. Hakk’ın bütün isimlerine vâkıf olan odur, müsemmanın sırrına ârif olan odur. Ne varsa Atlas feleğinden iğne ipliğe, söz ile çıktı zuhur yüzüne. Ey can taşıyan! İnsanın yüklendiği emanet, kendi varlığını yok etme ve bütünüyle Hakk’ı ortaya çıkarmadan ibaret. Kimde varsa buna mazhar olmak için kabiliyet, eder zulüm ve cehaletle bu yola işaret. Zulmü, vücudunu fenasıyla Hak’la bekasıdır; cehaleti ise, hayrı bulup Hak’tan başkasını görmeyip unutmasıdır. Varlık yüzüğünün mutlak kaşısıdır Âdem; onunla korunur Hakk’ın hazinesi olan âlem. Hak onu halka halife etti, böylelikle Hak ehli onun hakkını hak bildi. Âdem bana öyle bir dili ki etti beyan; sonra bir başka kişiye bu dil olmamıştı ayan. Sanırım o dil Bâleybelendi, bu sözü benden iyi anla şimdi!

Sonra Hazret-i Şit icmalen edip beyan, evliya aynasını kıldı ihsan: Dedi bana: “Peygamberlerin sonuncusu ile cem olacaksın, veliler hâtemini bulacaksın. Ne varsa görünen peygamber aynasından, görünür aynısı velî ışı-ğından.”

Nuh bana subbûhu bildirdi. Onun ruhu, teşbih ve tenzih etmedi; tenzihiyle Hakk’a sınır çizmedi. Hak, “Leyse misluhu...” ayetini ata etti, bu tenzihle kendisini teşbih etti. Gözün aynada insanı (kendini) gördüğü gibi, varlıkları tek bir varlık olarak gör. Eğer halka Hak nazarıyla barksan, Hakk’ın nazarı sende nazar hakkı bırakmaz. Onun tenzihi “Leyse misluhuda”ki tahdit gibi Hakk’ı takyit etmedi. O, kavmini gece gündüz Hakk’a çağırdı, ancak davetten kaçmalarından başka netice hasıl olmadı. Açık ve gizli olarak davet etti, fakat bu da onlara tesir etmedi. Davetini dinlemeyip lâzım gelen hizmete hileyle karşılık verdiler. Nuh da Hakk’a duasıyla , halkı suya gark etti; hepsi mahvolup gitti.

İdris yüce makama erdi. Kendisine nur zuhur ettiğinde, “Size Hak kendisine erişme mertebesini verdi” derdi. Hak, bütün varlıkta zuhur etti. Hak, zahir, batın, evvel ve âhirdir. Mevcudatı cem için bir bir araya getirirdi. Bak, tek olan sayılarda o, nasıl zuhur etti! Her şey birdir diyene onun nuru erdi. teşbihten münezzeh olan Hak, kendisiyle dost olana müşebbeh halk nurlarını gösterir.

Halil ruhuma muhabbetini etti isal, Hak muhabbeti sari olacaklar için oldu bu misal. Bana Hak’tan getirdi kelâm, kendisine ve âline bizden selâm.

İshak, hak oluş keyfiyetinde zuhur etti. O nur, rüyasında nefsinin Hakk’a feda edenin işinin bedelinin hayır olduğunu gördü.

İsmail, devamlı “Hakk’ın zatını esmâsıyla külde bir bil” derdi. O, Rab yanında rızayı bulmuştur. Hak, her şeyin halkını (istidadına uygun olanı) ihsan etmiştir.

Yakub’un hüznüler evine Yusuf’un haberini götürdüm. Allah’ın ruhu, hüznüle inleyen ve ah eden kimseye ye’s vermez. “Hak, sana ağladığında yüce hakikatleri açsın” dedi. Ey uyanık, Allah kendi katında olan dini bize intihap etti ve halkın katında olan dini de ki özü inkiyadınla yaptıklarının ibaret...

Yusuf’un nuruyla bana hayal ihsan edildi. Rüya tamamıyla tevil oldu. Cihan gaffet uykusundadır, ey can hepsi ölünce uyanır. Akıbetin tevili ni bildi, bana onun tafsilatını bildirdi: “Hiç mukarreb olan sırrı ifşa eder mi?...

Bu minvalde devam eden yolculuk şehadet âlemine nüzulle nihayet bulur.

Muhyî, Cemâleddîn'in tecrübesinden sonra kendisinin Güvvâzcile adlı bir cin vasıtasıyla yaşadığı bir tecrübeye *Reşehât tercümesi*'nde temas eder:

“Bu duacıya Mısır'da Şeyh Cemâleddîn, Güvvâzcile-i cin hikâyesini beyan ettikten sonra o taifenin uluları hizmet için kırk gün geldiler, iltifat etmedim. Evfâka meşgul oldum. Kırk birinci gün gayet heybetle gelip “Elbette bir nesnemizi murat edin” diye ibram ettiler. “Bugün istihare edeyim” diye cevap verdim. Sonra Şeyh Cemâleddîn'e tazarru edip kurtulmayı talep ettim. Dedi ki “Elli üç güne değin muvafakat edip onların merâtibini seyreyle, badehu Şeyh Ahmed'e teveccüh eyle, andan Ahmed ismiyle Hazret-i Server'e meşgul ol, def' olur ki cin lafzı ve Ahmed ismi elli üçtür. Filvaki öyle ettim, gayb-ı cin seyrinden halâs oldum. Ama kırk birden elli üçe varıncaya kadar ki on iki gün olur, on iki ismin seyrini icmâlen orada seyre ettim. *Meşâhidü'l-Vücûd*'un ikinci âlemi eflâkı ile ve arzları ve iklimleri ve halkı ile cümle ol âlem seyrinden ihbardır, tetebbu oluna. Çün ism-i Mûcid bir âlemde dahi nümayan oldu, hâmidlik makamı bana ayan oldu ki elli üçtür.” (Bkz. *Reşehât*, 87a.)

GİRİŞ KAYNAKÇASI

- 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), I, Ankara, 1998
- Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983.
- Abdulvehhâb-ı Şârânî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Kahire, 1954.
- Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, 1999.
- Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul, 1999.
- Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul, 1309.
- Alî-şîr Nevâyî, *Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve*, haz. Kemal Eraslan, Ankara, 1996.
- Andreas Tietze, *Mustafa Âlî's Description of Cairo 1599*, Wien, 1975.
- Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara, 1996.
- Devin DeWeese, "The Eclipse of the Kubravîyah in Central Asia", *Iranian Studies*, 21:1-2, 1988.
- Eleazar Birnbaum, "Turkish Collective Biographical Manuscripts in Cairo University Library, II:İorks By Ubûdî Gülşenî, Nazmîzâde Murtazâ, Gazzîzâde Abdüllatîf and The Anonymus Tezkeret üle Evliyâ", *Journal Of Turkish Studies*, c. 21, s. 80-91, Harvard, 1997.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, 1996.
- Feridüddin-i Attar, *Mantık al-Tayr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1944.
- Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1991.
- Hasan Özönder, "Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği Kahire Mevlevîhânesi", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi 3-5 Mayıs 1990*, Konya, 1991.
- Hüseyin Lâmekânî, *Divan*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 800.
- İbn Arabî, *Futûhâtü'l-Mekkiyye*, haz. Osman Yahya, Kahire, 1986.
- Kelâmî, *Ali Paşa Vekayii*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 612.

- Klaus Kreiser, “Evliya Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Âleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerde Mevlevîhaneler”, *Osmanlı Araştırmaları* XIV, İstanbul, 1994.
- Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım* (haz. Mustafa İsen), Ankara, 1994.
- Lamiî Çelebi, *Nefehatü'l-Üns Tercümesi*, İstanbul, 1275.
- Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul, 1993.
- Mehmet Ertuğrul Düzdag, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, 1983.
- Mevlana Celaleddin-i Rumî, *Mesnevî*, çev. Derya Örs, Hicabi Kırlangıç, Konya, 2008.
- Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp., No: 979.
- Muhammed bin Süleyman el-Kefevî, *Ketâibü Alâmü'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi Nu'mânî'l-Muhtâr*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, nr. 630.
- Muhyî, *Asl al-Makâsîd ve Fasl al-Marâsîd*, Bibliotheque Nationale de France, Persan 188.
- Muhyî, *Mecmua*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Mecâmi-i Türkî, No. 23.
- Nasr Hamid Ebu Zeyd, “Sûfî Düşüncede Hakikat-Dil İlişkisi Üzerine”, çev. Ömer Özsoy, İslâmiyât, c. 2, sayı 3, Ankara, 1999.
- Nev'îzâde Atâî, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şakaik*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.
- Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîye*, Mısır, 1283.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul, 1989.
- Şemseddin Muhammed Lâhicî, *Mefâtîhu'l-Îcâz fî Şerh-i Gülşen-i Râz*, (haz. M. Berzgâr Hâlikî, İffet Kirbâsî), Tahran, 1374.
- Seydî Ali Reis, *Mir'atü'l-Memâlik*, Dersaadet, 1313.
- Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, İskenderiye-Bulak, 1250.
- Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar - Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638*, İstanbul, 1995.
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991.
- Şebüsterî, *Gülşenî Raz*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1944.
- Ubûdî, *Menâkıb-ı Evliyâ-ı Mısır*, Kahire Üniversitesi Ktp., TY., 2822.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Sesliler :			
َ	a, e	آ, ا, ع, ي	ā
ِ	i	ي	ī
ُ	u	و	ū
Sessizler :			
ء	د	ض	ḍ
ب	b	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ة	t	ع	ʿ
ث	s	غ	ġ
ج	c	ف	f
ح	ḥ	ق	q
خ	ḫ	ك	k
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v
س	s	ه	h
ش	š	ی	y
ص	ṣ		

METİN

REŞEHÂT-I MUHYÎ

[1b] Hâmd ol Allâh ta‘âlâ’ya ki elvân u nuķûş a‘râzını cevâhir-i bâtın u zâhirde nümâyân itdi ve vahdet-i vücûdını keşret-i nîst-i hest-nümâda pinhân idüp a‘yânını ‘ayân itdi. Ve şalât u selâm ol hâdî-i aşfiyâ-yı ‘izâm ve mühdî-i evliyâ-yı kirâma olsun ki envâr-ı âl-i şümûs-âşâriyla kulûb-ı sâlikîni pür-zıyâ kılup ervâh-ı hâlikîni ihyâ itdi ve aşhâb-ı nücûm-âsâsı ihdâsıyla ümmetini cinâna revân itdi.

Ammâ ba‘dü, “Reşehât-ı Muhyî” (977) [2a] târih ü nâm olan kitâbdan “cenâh-ı yesâr-ı şadr-ı ‘asker” (977) ki *silsiletü’z-zehebde* mürtebi‘ olan sâdât-ı Nakş-bendiyye’yi ta‘likân beyânındadır ki aşl târihi “Zencîr-i zeheb”dür (977).

Çün ki bu fakîr mülâkât itdügüm Nakş-bendiyye uluları vâsıtası ile niçe niçe el‘âf-ı ilâhî vâsıl olup a‘tâf-ı nâ-mütenâhî hâşıl oldu, pes anlaruñ menâkıbı ile cümlesinuñ ahvâli ol evvel olan *Reşehât*‘dan icâz ṯarîkı ile ‘ayân oldu, tâ ki hıfzı âsân oldu.

Ammâ bu maħalde hemân şoħbet-i sa‘âdet-baħşlarıyla müşerref olduğüm sâdât-ı kerâmât-âyâtuñ ismleri ve ba‘zı resmleri [2b] beyân oldu ve ba‘zısının menâkıbları âħirde ‘ayân oldu. Ğaraż zıkrden şükrdür, ne ân ki âher fıkrdür.

Hâce Kâsım-ı Buħârî

Evvelâ Hâce Kâsım ki nebere-i Hâzret-i ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi’dür ki Edirne’ye gelüp anda tavaţtun itdi. Hıdmetlerine fakîr küçük iken pederüm alı gitmiş, oğullığa kabûl buyurmuş; tâ âhire deġin “Tû ferzend-i menî!”¹⁰³ diyü buyururlar idi. Maħdûmları Hâce Muħammed’i fakîrden ġayrıya i‘timâd buyurmaz idi. Hâce Muħammed, fakîre “birâder” diyü hıţâb iderdi.

Edirne’de birgün Ada bāġçelerinden Timurtaş Köyi’ne gemi ile Meriç’den geçer idük. Arda ve Meriç şuları tuġyân üzere olmaġın telâţumdan çırnık şalınup ġarķ muķarrer oldu. Hâce Muħammed’e fakîr eyitdüm: “Hey birâder, himmet eyle!” Eyitdi: “Bunda birâder himmeti [3a] olmaz, belki

peder himmeti gerekdür” diyüp bülend âvâzıla “Yâ Hâce Kâsım!” diyüp haykırdı, cümlemüz gâşş u bî-ḥod olduk. Çün ifâkat ile nazar itdük, gemi kenâra varmış, Hâce Kâsım ḥazretleri geminün başın dutup tebessüm ider ve buyurdı ki “Hâce Muḥammed, senden evvel birâderün istiğâse itdi ki senden meded istedi.” Faḳîr, gemiden çıḳup çün mübârek ellerin öpdüm, buyurdılar ki “Pes ez-în tû me-râ bî-vâsiṭa biṭaleb.” Ya’nî “Şimden şoñra sen daḥı beni vâsiṭasız ṭaleb eyle.”

Yine bir gice Edirne’de Hâce Muḥammed ile ba’de’l-ıṣâ Sultân Bâyezîd Köprisi’nden ikimüz tenhâ geṣer iken yedi kimesne bizi şoymak için ta’arruz itdiler. Hâce Muḥammed, [3b] faḳîre eyitdi: “Ey birâder, nevbet senündür, ḥaceden istimdâd eyle.” Faḳîr çağırıp “Yâ Hâce Kâsım, meded!” didüm. Ol ânda anda muḳâbilede bir niṣe atlu peydâ oldı ve fânüs ile niṣe niṣe yayan kimesneler ‘acele ile gelürler idi. Pes ol yedi kimesne bizi ḳoyup ḳaçdılar. Bize ol atlu ve yayan olan ṭâyife selâm virüp gülererek geṣdiler. Bizden ḥavf gitdi. Çün bizden ḡâyib oldılar, yine bize ḥavf müstevlî oldı. Nâḡâḥ önümüzde bir âdem Ḳur’ân okuyup gider idi, tâ bu maḥalle geldi ki ¹⁰⁴ ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ Pes ḳalbümüzden muṭlaḳan ḳayd gidüp medreseye gitdük. Ol şaḡş cāmî‘ ḳapusına varup ḳayyımlara âvâz idüp açup girdi. Faḳîr, Sultân Bâyezîd Medresesinde dānişmend idüm, [4a] ol gice hücrede olduk. Şabâḥ, ḥâceye varduk. Hâce ḥazretleri ḥalve-tinde ol âyeti okurdi. Pes faḳîre ve Hâce Muḥammed’e ḥayret müstevlî oldı. Tâ Hâce Kâsım intikāl itmeyince kimseye dimedük, ammâ biri birimüz ile ḡâḥi ta’accüb idüp söyleşürdük.

İntikālinden şoñra Merḥûm Şeyḥ ‘Abdullaṭîf-i Cāmî, Edirne’ye geldi, Hâce Muḥammed’e varmak istedi. Çün Şeyḥ pîr idi, faḳîr münâsib görmedüm ki Şeyḥ, Hâce-zâde’ye vara ki henüz on sekiz yaşında civân idi. Pes faḳîr, Hâce-zâde’ye Şeyḥ’ün varması ḥaberin irsâl itdüm. Hâce-zâde ol gün Timurtaş Köyi’nden Şeyḥ’ün ḥıdmetine geldi. Şeyḥ’e ḥaber virdükleri ânda, Şeyḥ ḳalḳup pâ-bürehne tâ ḳapuya vardı. İki yüz miḳdârı dervîşleri vardı, cümlesi [4b] ḥâceye istikḳâl itdiler. Şeyḥ ta’zîm ile Hâce-zâde’yi ge-

104 “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” Yûnus, 10/62.

türüp yirinde oturtdı, Şeyh ayağ üzere durdı. Hâce-zâde fi'l-hâl kılķup Şeyh'ün elin öpmek istedi. Şeyh kıomayup “Sen bizüm Hâce-zâdemüzsin” diyüp merhûm Hâce Kâsım'ın çok menâkıbın naķl itdi; Hâce-zâde'den ba'zı menâkıbın diledi. Hâce-zâde, fakîre bakup ol iki hikâyeti beyân itdi. Şeyh muttaşıl edeb üzere oturur idi. Fakîr buña ta'accüb iderdüm ki Şeyh, Kübrevî tarıkında olup Hâce-zâde Nakş-bendiyye'den iken ve mâ-beynlerinde Mâverâünnehr'de niçe nizâ'lar olmuş iken, belki tarafeyne muhib olan sultânlar niçe kıanlar dökmiş iken böyle maħabbetlere bâ'is ne ola. [5a] Fakîrün hâtırına Şeyh hâzretleri müşrif olup fakîre bakup buyurdılar.

Meşnevî: Cân-i gurgân u segân ez-hem cudâst
Muttehid cânhâ-yi şîrân-ı Hudâst¹⁰⁵

Neşr: Merdân-ı Hudâ nefsi vâhidend, ba'z-râ Halvetiyye, ba'z-râ Nakş-bendiyye, ba'z-râ Kubreviyye, ba'z-râ Zeyniyye nâm nihâdend. Meger ba'z-ı muķallidîn-i işân ki der-miyân-ı işân ihtilâfeste.” Ya'nî “Ta'nrı erenleri bir nefsdür, ba'zısına Halvetiyye, ba'zısına Nakş-bendiyye, ba'zısına Kubreviyye, ba'zısına Zeyniyye ad kıodılar. Meger anlaruñ ba'zı muķallidleri ki anlaruñ ortasında ihtilâf vardır.”

Pes muħakķak oldu ki muħakķıkķlar mâ-beyninde ihtilâf olmaz, enbiyâ şalavâtullâhi 'aleyhim ecma'in mâ-beynlerinde tefriķa olmaduđı gibi [5b] ki Hudây ta'alâ buyurur: ¹⁰⁶﴿لَا تُفَرِّقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾ ki cümlesi Hâķķa da'vet ider. Pes ehl-i Hâķ olduđı ma'lûm oldu, lâkin merâtibde tefâvüt vardır, nitekim Allâh ta'alâ buyurur: ¹⁰⁷﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ Çün ki mu'izz ü müzil ve laţif ü kâhhâr Allâh ta'alâdur, pes her bir isme mażhar olanlar derecât üzeredür, ammâ cümle esmâya mażhar-ı tamm Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellemdür. Ve ümmetinüñ evliyâsınuñ her biri bir isme yâ bir niçe isme mażhar olup anuñla terbiyet-i eşyâ ider ve

105 “Kurtlarla köpeklerin canları ayrı ayrıdır. Bir ve bütün olan, Allah aslanlarının canıdır.” Mesnevî, 4: 413.

106 “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.” Bakara, 2/285.

107 “İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.” Bakara, 2/253.

her biri ‘alā-ḳalbi Muḥammed ve ‘alā-ḳalbi İbrāhīm ve ‘alā-ḳalbi Süleymān diyü ehl-i keşf olanlar vaşf iderler. Şeyḫ Ekber’ün rażıyallāhu ‘anhu *Kitāb-ı ‘Abādile*’sinde tetebbu‘ olına. [6a] Ma‘lūm ola ki Ḥāce Kāsım’uñ menākıbı bî-ḥaddür ki kitāba sığmaz. Edirne’ye Ḥāce Muḥammed-i Taşkendi ile gelmişlerdür. Ḥāce Kāsım aña pederi gibi ri‘āyet iderdi ve Ḥāce Muḥammed anlara ḥācesi gibi ta‘zīm iderdi.

Ḥāce Muḥammed-i Taşkendi

Ammā Ḥāce Muḥammed-i Taşkendi, bi’z-zāt Ḥāce ‘Ubeydullāh-ı Taşkendi ḥazretlerine niçe yıllar ḥıdmet idüp hemşehrîsi olmağın Ḥāce ‘Ubeydullah ḥazretleri küllî ri‘āyet ider imiş. Bir gün Ḥāce Kāsım buyurdılar ki “Ceddüm Mîr ‘Abdülvel ki menākıbı gelür, pederüm Emîr Miyân’a buyurdi ki “Oğluñ Ḥāce Kāsım’ı Şeyḫ Muḥammed-i Taşkendi’ye sipāriş eyle ki ceddün, vālide tarafiyla, Ḥāce ‘Ubeydullāh-ı Taşkendi ḥazretleri bir gün faḳîre nazar idüp buyurdılar ki “Şeyḫ Muḥammed bizüm perverdemüzdür, her kimi ki perveriş eyleye, hemân ol bizüm [6b] mürebbāmuzdur. Pes Şeyḫ Muḥammed ile Ka‘be’ye irsāl eyle, andan Rûm’a müteveccih olalar; kısmeti anda olacak.” dir. Pes Ḥāce Kāsım buyurdılar ki “Benüm Ḥāce Muḥammed’e ri‘āyet ü ḥürmetüm cedd-i a‘lām Ḥāce ‘Ubeydullāh ḥazretleri işaretiyledür. Pes her kim uşûl-i Nakş-bendiyye’den bu vilâyetde behre-mend olmak ister, Şeyḫ Muḥammed-i Taşkendi’den istimdād itsün” diyüp bu faḳîre nazar itdi.

Ba‘dehu bu faḳîr, Ḥāce Muḥammed-i Taşkendi ḥazretlerine bir niçe yıl ḥıdmet itdüm ki maḥallemüze ḳarîb idi; şeb ü rûz ḥıdmetinde cemā‘at olurduk. Gāyet pîr olup sinni yüze ḳarîb olmağın ekşeriyyā Ḥāce Kāsım anda gelürdi, ammā Ḥāce Muḥammed yirinde oturmayup Ḥāce Kāsım ḥıdmetinde mü‘eddeb otururdu. Ve gāhî ki Ḥāce Muḥammed-i Taşkendi ile Ḥāce Kāsım ḥazretlerine varur idük, gerçi Ḥāce Kāsım daḫı yirinde oturmazdı, ammā Ḥāce Muḥammed yine ḥāceye ta‘zîmî [7a] ziyāde iderdi.

Bir gün Ḥāce Muḥammed, faḳîri da‘vet itdi. Vardukda giryân gördüm. Pes buyurdi ki “Biyā tā be-vedā‘-ı Ḥāce Kāsım birevîm ki be-dergāh-i ilāh ḥāhed ref.” Ya‘nî “Gel Ḥāce Kāsım vedā‘ına gidelim ki dergāh-ı ilāha git-

mek diler.” Pes çün Hâce Kâsım hıdmetine varduk, hâce tâ kapuya geldi, Hâce Muḥammed’ün eline yapışup içerü girüp murākıb oturdılar. Hâce Kâsım baş ḳaldurup buyurdi ki “Vaḳt tengest, Yâsîn biḥânîd.”¹⁰⁸ Çün¹⁰⁹ ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾ didük, nefesi munḳatı^c oldu. Raḥmetullâhi ‘aleyhi. Cümle giryân olup hâceyi uzadup namâzını ḳılduk. Ol gice yir dep-
rendi ve niçe vâḳı‘ât zuhūr itdi ki dimek olmaz. Hâce Muḥammed eyitdi ḳBu zelzele meşâyıḥa maḥşüşdur ki Hâce ‘Ubeydullâh ḥazretlerinde daḳı
oldı. H Eger bu hâcelerün menākıbını taḥrîr [7b] itsem niçe kitâb olur.

Ammâ Hâce Muḥammed-i Taşkendî yedi yıl Hâce Kâsım’dan soñra ḳaldı, oḒlı Hâce Muḥammed’i terbiyet itdi ve faḳîre “huş der-dem” ve “ḥalvet der-encümen” maḳâmını ‘inâyet itdi. Ḥâliyâ elli yıldan ziyâdedür, ol hüşıla bî-hüşam ve celvetde ḥalvet şafâsıyla pür-cüşam.

Hâce ‘İsî-i Fâzıl [‘İsâ-yı Murtâz, ‘İsâ-yı Buḥârî]

Ve hıdmet-i şerîfiyle müşerref olduğum e‘izzenün biri daḳı Hâce ‘İsî-i Fâzıl’dur ki ‘İsâ-yı Murtâz dimekle mevşûf ve maḫzar-ı Feyyâz’lîgıla me’lûf idi. Sene erba‘ ve ḥamsın ve tis‘i-mî‘ede Ḳoştanṭiniye’de Ayaşûfiyye’nün bir güşesinde münzevî olmaḒın müstaḥbî olup kimse aḫvâline vâḳıf degil idi. Faḳîr, mısrâ‘: “Kem ḥabâyâ fi’z-zevâyâ.”¹¹⁰

Neşr: diyüp erkânda [8a] erkânı tecessüs iderdüm. Çün hıdmetine ḥulûşıla bir niçe zamân mülâzemet itdüm, bir gün luṭf nazarın idüp buyurdi: “Men tu-râ be-ferzendî ḳabûl kerdem, çunân ki me-râ Hâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendî rażıyallâhu ‘anhu be-ferzendî ḳabul fermüdend, tû hem me-râ be-pederî ḳabûl kun.” Ya‘nî “Ben seni oḒullıḒa ḳabûl itdüm, ni-
tekim beni Hâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendî rażıyallâhu ‘anhu oḒullıḒa ḳabûl buyurdi, sen daḳı beni babalıḒa ḳabûl eyle.” Faḳîr daḳı hıdmet idüp eyitdüm: “Bende der-irâdet-i seyyidest.” Ya‘nî “Ḳul, efendi irâdetindedür.” Ve buyurdi ki “Benüm ismümi ve resmümi kimseye dimeyesin, tâ ben ḥacca gidince.” Çün ki ḥacca müte‘allıḒ esbâbını ḥalîfesi Mollâ Pâyende ile görür

108 “Vakit dar, Yasin oku”.

109 “Çok merhametli olan Rab’den bir söz olarak (kendilerine) “Selâm” (vardır).” Yâsîn, 36/58.

110 “Kuytularda nice sırlar bulunur.”

idük; her esbâbı bâyi^c niçeye dirse **[8b]** hâcenün emrile ol miqdâra alurduk. Gerçi meclis-i şerîf-i feraḥ-fezâsından ḥaḳâyık-ı bî-ğâye ‘ayân ve maḥfil-i laṭîf-i teraḥ-zedâsından deḳâyık-ı bî-nihâye nümâyân olurdu; ammâ ol ḥadîs ki maḳşûdum idi, andan ḥaber î mâ ve ol âyet ki mevdûdum idi, hîç eşer ifşâ itmezdi. Bir gün buyurdu ki şabr u himmet kuşağını berk eyle ve şitâb u isti‘câli terk eyle, tâ ki murâda vâsıl olup münânî ḥâsıl kılasın. Pes kırk gün şabr itdüm ve nefsumi kesrile cebr itdüm.

Çün ramazânun ‘aşr-ı ahîri qarîb oldu, buyurdu ki “Bizi bir mescide alı gitseñ, anda varup i‘tikâf itsek.” Faḳîr eyitdüm: “Sultân Muḥammed Câmî‘i ḳurbında olan **[9a]** Şeyḫ Buḥârî Tekyesi’nden aşağı bir tenhâ mescid vardır ki maḥalle ehlinde ḡayrı kimesne varmaz.” Pes Hâce tebessüm itdi. Gerçi hemîşe ḥavf-ı Ḥaḳ müstevlî olmağın hîç ferḥân görmezdüm, ammâ ḥande-rû olup hemîşe meclisi feraḥ-baḥş idi. Ve bir mehîb pîr idi ki her dem maḥfilinde tecelliyât-ı ḥudâyî leme‘ân ve sübûḥât-ı subḥânî nümâyân idi. Çün ol mescidi vaşf itdüm, buyurdu ki “Bizüm Aḥmed-i Buḥârî Tekyesi ḳurbında olan mescid midür?” Eyitdüm: “Belî!” Buyurdu ki “Tekye ve ribâṭa ḳurb câyiz degildür. N’olaydı Aḥmed-i Buḥârî daḫı sultân vaḳfını ḳabûl itmeyeydi, ammâ senün daḫı fethün bir ḥânḳâḥ ḳapısından olacaḳdur ki sultânî degildür, ammâ sultânundur.” **[9b]** Pes yine Ayaşûfiyye’de i‘tikâf itdiler, ammâ her gün bir gûşede ve dervîşleri daḫı müteferriḳ i‘tikâf itdiler. Ve on gün bir nesne yidiğine muṭṭalî‘ olmadum ve taşra çıḳmaḳ daḫı vâḳı‘ olmadı. Çün ba‘de’l-‘id Üsküdar’a ge-çürdüm, dünyevî vâfir nesne virdi, ḳabûl itmedüm ve didüm: “Benüm ḥıdmetüm size lillâḥ idi.” Buyurdu ki “Bu daḫı lillâḥ ve min ‘indillâḥdur. Elbette ḳabûl eyle ki Ḥaḳḳ’ın rızâsını bu ḳabûlde bulursın.” Bereketi niçe müddet pâyidâr oldu ve ma‘nevî ol ḳadar ma‘nâ, ‘ibâdet, iḥsân rûyeti ḥâsıl oldu ki du‘â recâsına ihtiyâc ḳomadı. Buyurdu ki “Seni Allah’a işmarladum.” Pes mescidde te‘ennî ile iki rek‘at namâz kılup dönüp faḳîre müteveccih olup murâḳıḫ oldu. **[10a]** Faḳîre bir ḥâl müstevlî oldu ki bîḥod oldum. Çün kendüme geldüm, gördüm câmî‘de kimse ḳalmamış. Taşra çıḳdum, hemân Mollâ Pâyende Ḥalîfe ḳalmış. Ağlayup “Hâce ḥazretleri ḳanı?” diyü şordum. Mollâ eyitdi: “Hâce ḥazretleri dervîşleri ve aḥmâli ile çokdan gitdi, beni senün için ḳodı ve buyurdu ki “Benüm Rûm’a gelüp gitdügüm tâ

bir yıla degin kimseye dimesün, soñra bulışmaduk diyü te'essüf idenlere ol şavâb yeter." Ve baña *‘Aynü'l-Hayât* nâm bir risâlesini virmiş, bunu Muhyî şerh itsün diyü emr itmiş ve bir tesellî mektûbı bile olmağın şimdide degin hırz olmuştur.

Çün fakîr sene tis^c ve hamsîn ve tis^c-i-mi'ede Mısr'a varup Şeyh Ahmed ibn Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî [10b] nevverallâhu maẓca^cahuma's-seniyye hıdmetine irişdüm, bir gün hâce hazretlerinin hikâyetin itdüm. Buyurdılar ki "*‘Aynü'l-Hayât* nice oldu?" Eyitdüm: "Hazretüñüz ile cem^c oldılar mı?" Şeyh Ahmed buyurdi ki "Bir gün bağçeye gider iken gördüm ki bir müsâfir şeyh, dervişleri ile gelürdi. Bağçeye qarîb olmağın "Elbette gelün!" diyü da'vet itdüm, icâbet itdi. "Aḥmâl ve eşkâlünüzî zâviyeye alı gitsünler" didüm. Eyitdi ki "Zevâyâda konmak mu'tâdum degildür." Eyitdüm ki "Bende-hâneye gitsünler ki vüs'at daḥı vardır." Qabûl buyurdi. Bir niçe dervîş ile esbâbî hânemüze gitdi. Bağdan gâyet hazz itmegin iki gice dervîşler ile bağçede yatduk. Çün Nakş-bendî idügi ma'lûm oldu. Dervîşler zıkrde şevke geldükçe [11a] şabr iderlerdi. Ve bir kerre bî-ihtiyâr ol ihtiyâr ayağ üzere kalkdı. Dervîşler semâ'a meşğûl oldılar, ol pîr-i fânî baқа gördi, bî-ārâm olup semâ'a girmek diledi. Dervîşleri zabt itdi, ammâ "hû hû hû" dir idi. Çün semâ' tamam oldu, hâfız Süre-i Neml'i evvelinden okıdı. Çün ﴿۱۱۱﴾¹¹¹ *إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* âyetini okıdı, du'â olup şeyh ol kadar tahkîkât beyân itdi ki merhûm pederüm Gülşenî hazretlerinin 'âlî meclisinün biri idi. Ve Hâce buyurdi ki merhûm, mağfur Hâce 'Ubeydullâh-ı Taşkendi hazretleri bir meclisde buyurdılar ki egerçi Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend hazretlerinden beri fuḳarâyı zıkr-i hafîye maḥşûş itdiler, ammâ Hâce Maḥmûd-ı Fağnevîden Emîr Külâl'e gelince zıkr-i 'alâniye ile maḥlût idi. [11b] Aşl Seriyi-yı Saḳaṭî ve Cüneyd razıyallâhu 'anhuma'dan tâ Maḥmûd-ı Fağnevî hazretlerine gelince cümle meşâyıḥ semâ' ve şafâ ile sülûk iderler idi." Pes Şeyh "Bu semâ' ve şafâmuzı ma'zûr tutuñ" diyü kendü ile gelen pîrlere 'özr eyledi. Andan ma'lûm oldu ki Hâce 'Ubeydullâh-ı Taşkendi hazretlerinin hazretine irişmiş ola. Çün hâcegândan idügi ma'lûm oldu,

111 "Ey Mūsâ! Gerçek şu ki, ben mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ım." Neml, 27/9.

ismlerin ve ne vilâyetden idüğün ve Mısr’a kankı tarafından vâsıl olduğun istifsâr itdüm. Buyurdılar ki “İsmüm ‘İsâ-yı Buḥârî’dür; Kefe’den İstanbul’a geldük. Anda Muḥyî nâm bir dânişmend bize itikâd-ı tammıla ḥıdmet itmegin anı oğul idindüm ve aña ‘*Aynü’l-Ḥayât* nâm bir risâlemi virdüm ki şerḥ ide; siz daḥı aña himmet eyleñ” didi ve fakîre [12a] baḳdı.” didükde Şeyḥ Aḥmed b. Gülşenî ḥazretleri Muḥyî bendelerine nazar idüp buyurdılar ki “Yoḥsa ‘*Aynü’l-Ḥayât* mazḥarı siz misiz?” Fakîr eyitdüm: “Belî!” ve ‘*Aynü’l-Ḥayât* yanumda olmağın Şeyḥ’e virdüm. Alup Ḥâce’nün ḥaṭtını gördükde öpüp gözlerine sürdi ve mübârek gözleri yaşardı ve buyurdılar ki “Pederüm Gülşenî ḥazretlerinden soñra Ḥâce ‘İsâ-yı Fâzıl’dan evra^c ve ezhed ve a’lem kimesne görmedüm.”

Kütüb-i sitte-i ḥadiş ve mütün-ı erba’a-ı fıkḥ ekşer-i şürûḥıla ḥaṭırında idi ve kütüb-i Şeyḥ-i Ekber ve *İḥyâ* ve sāyir risâle-i meşāyih ve *Meşnevî* maḥfûzı idi ve kendinün ‘Arabî ve Fârisî elliden ziyâde kitâb-ı mü’ellefi vardı. Beş pâre kitâbını bi’t-tamâm mütâla’a itdüm. Pes emrleri üzere [12b] “‘*Aynü’l-Ḥayât*’ı şerḥ eyleñ” diyü buyurdılar, çün iki şeyḥün işâreti ile şerḥ itdüm, her müşkilde ki Ḥâce ‘İsâ’ya müteveccih olurdum, keşf iderlerdi, ammâ “Lâ ḥalâ ve lâ melâ, bel huve’s-Şamed” didügi maḥalli ḥall idemedüm. Yedi gün teveccüh itdüm, fetḥ olmadı. Âḥir Şeyḥ Aḥmed ḥazretleri meclis-i irşâdında Şamed isminün ol ḳadar ma’ârif ve ḥaḳâyık ve deḳâyıkın bezl eyledi ki cümle dervîşâna merâtibince şafâ ḥâsıl olup semâ’a meşḡul oldılar. Ḳaleme geleni mezkûr olan şerḥde taḥrîr eyledüm, tettebbu^c olına.

Ammâ Ḥâce ‘İsâ’nuñ Mısr’da Şeyḥ Aḥmed ile olan muşâḥabetinün ba’zını Amasiyyeli Muḥammed Efendi ile Lâyiḥî Muştafâ Efendi istî’âb eyleyüp beyân itdüklerinde ‘acâyib ḥaḳâyık zuḥûr [13a] iderdi. Çün Ḥâce ‘İsâ Rûm’dan gitdi, bir yıldan soñra fakîr Ḥakîm Çelebi Efendi’ye ḥacenün gelüp gitdügin zıkr itdüm. Ol ḳadar te’essüf itdi ki gözinden yaş geldi ve eyitdi “Eger Ka’be’de mücâveret iderse Ka’be’ye gitmek farzdur.” Fakîr eyitdüm: “Ḥâce buyurmuş idi ki “Bize bulışmayanlara te’essüf şavâbı yeter.” Eyitdi ki “Bârî Sulṭân Süleymân’dan bir küllî nesne alup göndersek!” Eyitdüm: “İncinür, ḳabûl itmez, andandur ki yigirmi dervîşi ile İstanbul’a gelüp gitdügin kimse bilmedi. Kendünün ve bir ḳaç dervîşinün melbûsâtı Rûm illi üslûbında ve bir ḳaçı Hind bâzîrgânı şeklinde idiler

ve ekşer müteferriķ olurlar idi, meger namâzda cem‘ olurlar idi.” [13b] Hâkîm Efendi, hâcenüñ ahvâl ve ef‘âl ve aķvâlinde gâh gâh istifsâr idüp istimâ‘ itdükte şafâlar kesb iderdi. Ba‘dehu çün Buḥârî Tekyesi şeyḥi olan ‘Abdullaṭîf Efendi daḥı hâcenüñ vaşfını istimâ‘ ider, bu faķîri da‘vet itdi. Çün tafşile vâķıf oldı, ol daḥı Hâkîm Efendi gibi te‘essüfden şavâblar ḥaşıl itdi. Raḥmetullâhi ‘aleyhim ecma‘ın.

Şeyḥ Aḥte

Ve bir daḥı müşerref olduḡum, fenâ viren tâc u taḥta ve revâc irgüren ehl-i baḥta Hâzret-i Şeyḥ Aḥte’dür ki İstanbul’da sene işneyn ve ḥamsîn ve tis‘i-mi‘ede ol daḥı tesettür içün dilsizlige urmuş idi ve mecnûn-vâr bir ‘aceb pîr idi. Eski İbrâhîm Paşa Câmî’i’nde mu‘tekif idi, hîç nesne ķabûl [14a] itmezdi. Çün ḥâline vâķıf oldum, çok mülâzemet itdüm. Şofıra luṭf idüp benümle söyleşdi. İki Hindî ḥıdmet-kârı vardı, anlara ta‘âmiyyelerin virüp kendi ḡâyetle ķalil zeyt ve ‘asel ve dūşâb yir idi. Bir gün tazarru‘ idüp menzilüme da‘vet itdüm ve didüm ki “Kitâbetüm ücretinden bir pilâv ve bir ķalye bişürüp bile yiyelim.” Ķabûl buyurdi ve eyitdi “Tenḥâ olmak şartı ile.” Pes ḡâyet pîr olmaḡın yolda ḥıdmet-kârlarına ṭayanup geldi. Çün birer ķaşıķ aldı, elin çekdi, ba‘dehu üç gün yimek yimedi. Ne yirden ḥarc itdüğün ḥıdmet-kârları daḥı bilmezler idi.

Her kaçan Ḥâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi ḥâzretlerini zıķır itse aḡlardı [14b] ve te‘şîr idüp cümlemüzi aḡladurdi. Bir kerre buyurdılar ki “Çün Ḥâce ‘Ubeydullâh muḥtażır oldı, aşḥâbı cem‘ idüp vaşıyyet eyledi ve buyurdi ki “Ḥaķ ta‘âlâ sizünledür, cehd eyleñ ki siz daḥı Ḥaķķ’ıla olasız, bârî ehl-i Ḥaķ ḥıdmetinde olasız.” Çün maḡribi imâ ile ķıldı, ķatı ķarîb idüm, muttaşıl “Allâh Allâh” dir idi. Mübârek aḡzından bir nûr çıkardı, alnında leme‘ân olurdi. Tâ ki intikâl itdi, ‘ışâ vaķtinde şenbe gicesi rebî‘ü’l-evvelüñ selḥi sene ḥams ve tis‘în ve şemâni-mi‘ede idi, raḥmetullâhi ‘aleyhi raḥmeten vâsi‘aten.” Çün Şeyḥ Aḥte bunu aḡlayurak beyân itdi, aḡzından bir nûr çıkdi ki gözümden ve aḡzumdan ve ķulaḡumdan belki cümle a‘zâmdan ķalbüme ṭulü‘ itdi [15a] ki otuz beş yıldur ol tecellî izdiyâd üze-redür. Her ḡaḥ zıķırların itsem yâ teveccühle ihzâr ķılsam ol ḥâlet ma‘a ziyâdetin zuhûr ider.

Mevlânâ Muḥammed-i Emîn

Ve bir daḥı müstefid olduğum Mollâ Câmî merḥûmuñ hemşîre-zâdesi Mevlânâ Muḥammed-i Emîn'dür ki sene şemân ve sittîn ve tis'î-mi'ede mısr-ı Kâhire'de cem'c olduk. Hâdim 'Alî Paşa Mısr'da intikâl itdükte merḥûm Şeyḥ Aḥmed b. Gülşenî ile cenâzesinde cem'c oldılar. Şeyḥ-i merḥûm imâmeti Mevlânâ Muḥammed-i Emîn'e teklîf idüp "Siz eḥaḳsız" diyü buyurdılar. Faḳîr ta'accüb itdüm ki Mevlânâ ile Şeyḥ muḳaddemâ niçe kerre cem'c oldılar; Mevlânâ Muḥammed-i Emîn, Şeyḥ Aḥmed'e şeyḥi gibi ri'âyet iderdi, hattâ bir şeyḥe ri'âyet ve hürmet itmegüñ niçesini mevlânâdan ta'allüm itdük. Pes cenâze namâzından soñra mevlânâ, faḳîre [15b] buyurdılar ki "Şeyḥ ḥazretleri bize "eḥaḳsız" didükleri, paşa sâbıḳan bize irâdet getürmegin namâzın kılmağı bize vaşiiyet itmiş idi." Her gâh ki efendi ile mevlânâ cem'c olsalar şoḥbetleri ekşer murâkabe ile olurdu, gâhî mükâleme itseler kelâmullâh ile mücâvebe olurdu. Menâkıbınuñ tafşılı aḫîr-i kitâbda gelür.

Şeyḥ 'Abdullâh-ı A'cma-yı Semerkandî

Ve bir daḥı didâr-ı âyine-mişâl-i ḥaḳîḳat-nümâsı rüyeti ile çeşm-rüşen olan ehl-i rüyetüñ sa'âdet-mendi Şeyḥ 'Abdullâh-ı A'cma-yı Semerkandî ḥazretleridür ki yüz iki yaşında idi. Riyâzet ve ḥıfvet üzere olmağın namâzı ayağ üzere kılup kırk yaşında olanlar gibi zâtına müt'e'allıḳ olan meşâliḥde kaṭ'a [16a] müsâ'id istemez idi. Âbdesti yigitler gibi tiz alurdu, ammâ namâzı gâyet te'ennî ile kıılır idi.

Sene işneyn ve seb'in ve tis'î-mi'ede ḥacc için Mısr'a geldi. Çün evvelâ müşerref olmadum idi, birâderüm bir gün anları da'vet itdi. Faḳîr daḥı ḥazır oldum. Menzillerinde müşerref olmamağın ḥicâbdan der-yâft itmedüm, ammâ ḳalbüme lâylıḳ oldu ki luṭflarından kendüler ref'i ḥicâb itseler ki ben 'âcizem diyü niyyet itdüm. Ol meclisde Şeyḥ 'Abdulvehhâb-ı Şa'râvî ve Haṭîb-i Şîrbînî ve Şeyḥ Muḥammed-i Bekrî ve Muḥammed-i Emîn-i Buḫârî ḥazır idi. Pes her biri ki muşâfaḫa iderdi, Muḥammed-i Emîn isimlerin ve resmlerin beyân ider idi. Çün birâderüñ ve bunlaruñ muşâfaḫası tamâm oldu, [16b] henüz muntazır durdılar, çün kimse gelmedi, buyurdılar ki "Kucâst birâder-i şâḫîb-i ḥâne ki ferzend-i mâst?" Ya'nî

“Şâhib-i hânenün kardaşı kâdadur ki bizüm oğlumuzdur?” Pes fakîre giryе ‘arîz olup mübârek ayaklarına düşdüm. Başumı kaldurup cümle huzzâra du‘â itdi. Gerçi meşâyîh ve fuşahâ çoğıdı, ammâ ‘azb-i lisânıla ol kadar nevâdir buyurdılar ki Şeyh Bekrî lâl olup Şeyh Abdulvehhâb-ı Şa‘ravî bu fakîre bakup ta‘accübile mübârek başın şaldı. Cümleden buyurdi ki “İyyâke na‘budu ke-enneke terâhu ve iyyâke nesta‘în ke-ennehu yerâke.”¹¹² Pes Şeyh Muhammed-i Bekrî dağı ba‘zı tahkîkât buyurdi. Çün sâkit oldı, [17a] Şeyh Abdullâh buyurdi: “Naħnu ‘abdullâhi, nete‘eddebu fi huzûrihi”¹¹³ Pes cümle huzzâra huzû‘ ve huşû‘ müstevlî oldı.

Bir gün efendimüz Şeyh Ahmed b. Gülşenî bağçelerine da‘vet itdi. Çün fakîr varup çağırdum, bî-ħad lutfılar itdi. Ekser vâkı‘ olacağ umûrumı keşf itdi ve bağçede efendi yanında “ferzend-i mâ”¹¹⁴ diyü ta‘bîr itmegin efendi hâzretlerinden hayli havf itdüm. Ol maħalde qalbüm hâline muṭṭalî‘ olup Şeyh Abdullâh, efendiye hitâb buyurdılar ki “Gerçi ferzend-i mâst, ammâ bende-i şumâst!”¹¹⁵ Efendi hayli hoş-hâl olup pes “bende-i bende-i şumâst”¹¹⁶ diyü buyurdılar ve fakîre işâret itdiler. Varup mübârek ellerin öpdüm, du‘â itdiler. [17b] Soñra Şeyh Ahmed hâzretlerinin icâzetiyle üç ay miqdârı hıdmetleri ile müşerref oldum, ‘acâyib taşarrufât müşâhede itdüm. Soñra Mekke’den Hind’e gıtdiler, andan Mâverâünnehr’e gıtmışler.

Mürîdlerinden Pîr Baba Hasan Ka‘be’den gelüp fakîr yanında iki yıl oldı ve intikâl itdi. Benümle efendi hâzretlerine bile varurdi. Efendi hâzretleri anuñ haqqında “ehlullâhdandur” diyü şehâdet itdiler. Mollâ Câmî ile çok muşâhabet itmiş. Ol dağı toksanında vardı. Namâzını efendi kıldı. Hânkâhda Mollâ Za‘fî Fıskıyyesi’nde qodılar. Raħimehumullâhu rahmeten vâsi‘aten.

Bu zıkr olan ‘azizân cümle Hâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi quddise sirruhu hâzretlerine hıdmet idüp behremend olmuşlardur ve haṭṭ-ı irşadın

112 “Sadece sana ibadet ederiz, sen onu görüyormuşçasına ve sadece senden yardım dileriz o seni görüyormuşçasına.

113 “Biz Allah’ın kuluyuz, onun huzurunda teeddüb ederiz.”

114 “Oğlum.”

115 “Bizim oğlumuz, ama sizin de kulunuz.”

116 “Kulunuzun kulu.”

almışlardır; Baba Hasan'dan mā-ʿadā ki o Şeyh ʿAbdullāh-ı Aʿmā'dan almışdır. [18a]

Baʿdehu bir bölük dahı vardır ki fakîr anlar ile şöhet idüp anlar yâ bi'z-zât yâ bi'l-vâsıta yâ bi'l-vâsıateyn Hâce ʿUbeydullāh-ı Taşkendi hazretlerine vâşıldur hilâfet tarîkı ile.

Hâfız Muhammed-i Semerķandî

Cümleden biri cümleden taķarrüb-i Hâķ'da muķaddem ve ʿilm ü ʿamelde ekrem, meşâyih-ı ʿizāmuñ ercümendi Hâfız Muhammed-i Semerķandî razıyallāhu ʿanhu hazretleridür ki Hâce ʿUbeydullāh-ı Taşkendi hazretlerinin şöheti ile muğtenim olmuşlar, ammā haţţ-ı irşadı hâcenün intikālinden soñra maḥdūmları Hâce Muhammed Yahyā'dan almışlardır, tâ Hâce Muhammed Yahyā şehid olunca hıdmetinden cüdā olmamışlar.

Sene şelâş ve ḥamsîn ve tisʿi-miʿe muḥarremiñ on beşinde İstanbul'da Küçük Ayaşüfiyye'de hıdmetlerine vardum. Siyâhlar [18b] geymişler idi ve girye iderler idi. Bir zamân murâķıb oldılar, fakîr dahı müteveccih oldum. Bir ʿaceb ḡam u ḡalaḡ müstevlî oldı, şandum ki helâk oldum. Soñra bir feraḡ tarî oldı ki ol zamāna gelince fakîr eyle ferḡān olmaḡ vâķıʿ olmadı. Mübârek başların ḡaldurup buyurdılar ki “Gam ve şādî tevʿemdür, nitekim şehid olana vâşıldur ki mevtile ḡayât-ı ebed ḡâşıldur.” Ve buyurdılar ki “Bu gün ki muḥarremiñ on beşidür, merḡūm şehid-i saʿid Hâce Muhammed Yahyā ibnül-merḡūm Hâce ʿUbeydullāh-ı Taşkendi ḡuddise sirruhumā hazretlerini kırk yedi yıldur ki her bār ki bu ayda bu vaḡt gele, bi-iḡtiyār hâcenün şehâdeti meşḡudum olup girye ʿarız olur, [19a] ke-ennehu bu gün şehid olmuş gibi müşâhede olur” diyü ḡayli girye itdi, bizi dahı giryān itdi. Baʿdehu şehâdetlerinin bi-sebeb olduḡını zıkr idüp şafâ-yı ḡaḡırla baʿzı menâķıbların ve pederleri Hâce ʿUbeydullāh-ı Taşkendi hazretlerinin aḡvāl ve efʿāl ve aḡvālını beyān idüp feraḡlar virdi ve buyurdılar ki “Seniñ fethiñ Mışʿda olacaḡdur. Gerçi tarîķ-ı Ḥalvetiyye'ye intisābuñ ziyâdedür, ammā çün ki seni oḡullıḡa ḡabûl itdüm, pes tarîķ-ı ḡaceḡān melâmiyye olmaḡın olmaya ki zāviye şeyḡi olasın, belki her ḡâlde tesettür üzere olasın ve inkâr-ı ḡalḡdan elem çekmeyesin, eger bi-şabr u ārām olasın, [19b] taķrîr itmezseñ taḡrîr eyle.”

Pes iki yüz ‘aded miqdârı kütüb yazmağa himmetleri bâ‘is oldu. Hemîşe buyururlardı ki “Hâk’dan ğayrıyı görme ve Hâk’dan ğayrıyı bilme ve cehd eyle ki Hâk’dan ğayrı seni görmeye ve Hâk’dan ğayrı seni bilmeye.” Ol nazar ile bu fâkîr pür-hâtır oldu ki hergiz ğâyib olmaz. Ammâ şüretâ Hâfız Muhammed [silik] oldu ki hemîşe ağlamak ‘âdeti idi. Üç yarı vardı, anlar dağı pîrler idi, ammâ mantık ve kelâmda ‘aceb bahhâşlar idi. Kaçan Muhammed Hâfız hıdmetine gelürler idi, lâl olurlar idi ki şeyh ol kadar haķâyık nişârların bezl iderler idi ki zabt u hıfzına kimse kâdir olmazdı.

Bir gün şabâh namâzını kılup ba‘de’l-evrâd tâ zuhra varınca [20a] murâkıb oldılar. Zuhurı kılup yine murâkıb oldılar. Ol üç pîrûn birisi ki Hâcî ‘Abdullâh-ı Hazârî dirler idi, fâkîr ile ğâyet me’nûs olmağın ol gün buyurdu ki “Çün fâkîr haccdan Semerķand’a vardum, şeyh hâzretlerini [silik] olan mezâr-ı Hâcegânda buldum. Ahvâl-i haccdan bir miqdâr su’âl itdi. Çün ravza-ı şerîfe vâsıl olduğum beyân itdüm, hemân bî-ihtiyâr [...] ‘azm oldu ve tırâş olmayup âdâb-ı ihrâmı icrâ itdi. İlâ yevminâ on bir yıl iki aydur fâkîr [silik] lâzım [silik] ğayrıya vâsıl olmayup hıdmetinde bile geldüm. Ammâ ihrâma mecâlüm olmadı ki hıdmeti lâzımdur. Şeyh geyecekde müsâmaħa itdi, ammâ dünyaya müte‘allık kelimât ğâyet dağı nâdir vâķı’ olmuşdur. [20b]

Ve Hâce Hâfız Muhammed buyururlar idi ki “Sinn ü sâlüm yetmiş yediye yetmişdür ki sekiz yüz yetmiş dördte mütevellid oldum.” Ve fâķire buyururlar idi ki “Saħa dağı yetmiş yedide çok haķâyık naşib olsa gerek.” Fi’l-vâķı’ evvelâ bir niçe kütüb ü resâyili ol sene taħrîr itdüm. Cümleden biri bu kitâbdur ki yüze ķarîb, toķuz yüz yetmiş yediye tevârih vâķı’ oldu ve merhûm ve mağfûr Şeyh Ahmed b. Gülşenî rahîmehumâllâhu gülşen-i cennete bu senede tayerân itdi, nitekim merşiyesinde dinildi.

Li-mü‘ellifihi: Gülşenî-zâde fevtine târih

Şeb-i cum‘ada sâdis-i şa‘bân (977).

Ve bu dîbâceyi tekrâr yazar iken sinnüm yetmiş yediye yetmiş idi. Ve buyurdu ki: “Maķâm-ı ‘izze vâsıl olursın.” Pes “‘izz” yetmiş yedidür. [21a] ‘Azîzlere ma‘lûmdur ki ‘izzet Mısr ‘azîzine maħşûşdur. Çün cümlesi ge-miye girüp Mısr’a müteveccih oldu. Andan Ka‘be’ye varmışlar. Andan bir

buçuk yıldan sonra Sa'adet nâm bir âzâd-kerdesi ile mektûbı geldi ki şüreti budur: Ru'ca:

“Ba'de's-selâm, be-ferzend-i bâ-ikrâm Muhyî's-sunneti ve'l-İslâm, i'lâm-i muhibb-i müstehâm ân ki çün be-beytullâhi'l-harâm resîdîm yek sâl mucâvîr şüdîm. İn zamân be-cânib-i Hind niyyet dârim. Ammâ şumâ ez-ihzâr der-huzûr bâşîd ve haqq-ı ân nisbet-i haq-râ ki be-şumâ rabt-kerde şude est mudâvîm bâşîd ki hûş der-dem hâşıl şeved ve her çi ez-Hudâ be-isti'dâd-ı hod tecelli kuned kânîc-bâşîd ki nazar der-ka-dem numâyân kereded ve der-cemîc-i esmâ Vâhid u Ehad u Şamed-râ muşâhid bâşîd ki ki der-mağâm-ı halvet der-encumen binîşînîd ve der-esmâ vü şîfât seyr kunîd [21b] ki sefer der-vağan-râ biyâbîd. Çün in cumle-râ mudâvîm bâşîd be-tecelliyât-ı zât musta'id kerdîd. Ba'dehu muteşebbis-i varqa-i du'â Sa'adet-i mâ çün be-hûdmet-i şumâ biresed be-re'y-i laîf-i hod be-Mâverâünnehr bifiristîd ki mâ be-hâk-i Hind hâhîm mând. Bâkı du'â be-cânib-i Hudâ ekall-i huddâm-ı Nakş-bendî Hâfîz Muhammed-i Semerqandî.”

Ba'dehu çün Sa'adet sa'adet ile İstanbul'a geldi, Hâfîz Muhammed hazretleri fakîre bir deste haşâyî kâğıd irsâl eylemişler ve Eyyüb'de Baba Haydar hazretlerine bile varmağı emr itmişler ve ba'zı nesne irsâl itmişler, çün ki Hâce zamânında hûkûk-ı sâbıkaları varmış. Çün Sa'adet'le Baba'ya varduk, Hazret-i Eyyüb Câmî'î'nün bir gûşesinde murâkib bulduk. Çün ba'de şalâtî'z-zuhr dest-bûs itdük, buyurdılar [22a] ki “Sizden bûy-ı düst gelür çün Sa'adet dest-bûs itdi, “Mekke'den gelür” didüm. Baqiyye kelâmı taqrîr itmeden buyurdi ki “Birâderümüz Hâfîz Muhammed-i Semerqandî Ka'be'de imiş, ‘acabâ hîç bilür mi ola ki şimdi anuñla idüm.” Sa'adet tekrâr dest-bûs idüp Hâfîz Muhammed'ün selâmın işâl idüp mektûbını ve tuhafını virdi. Baba hazretleri yüzine gözine sürüp Hâfîz'ün ta'zîmile ‘acâyib menâkıbın nakl itdi ve buyurdi ki “Eger irâdetullâhda ben a'mâ kılmağ olmasa, irsâl itdüğünü gözüme sürmekle fetḥ-i ayn muhaqqâk idi.”

Ba'de'l-müfâraka, Sa'adet'e armağandan su'âl itdüm. Eyitdi: “Mekke tuhafından mâ-adâ bir taqiye vardı, bilmem Hâce ‘Ubeydullâh hazretlerinün mi idi yohsa Hâce Muhammed Yahyâ'nun mı idi yohsa kendülerinün mi idi.” [22b] Eyitdüm ki “Çün Baba ile bu kadar hûkûk ola, niçün bunda bulışmadılar?” Sa'adet eyitdi: “Gerçi Hâce baña dimedi,

ammâ zann iderem ki çün Baba vâkıf olup hıdmetine gele, Sulţân Süleymân dağı muqayyed ola, nisbet-i haqîkate tevaqquf vire diyü ola.” Ve eyitdüm: “Hâcenüñ geçinmesi ne yirden idi?” Eyitdi ki “On iki yıldur hıdmetindeyem, kimseden bir habbe qabûl itmedi ve cümleden mühimmatını görür. Hâliyâ beş yüz filori naqd ve ba‘zı tuhaf ehline irsâl itmişdür benümle. Bir sahtiyân kîsesi var, andan çıkarur. Biz elümüze alsak, içinde nesne bulmazuz.” Ba‘dehu çün Sa‘âdet’le Edirne’ye varduk, merhûm Şeyh ‘Abdullaţîf-i Câmî hünkârla Edirne’ye geldi ve Semerkand’a Kefe’den müteveccih oldı; sa‘âdetle Sa‘âdet’i bile gönderdük. Ba‘dehu Hâfız Muhammed-i [23a] Semerkandî’den haber bilmedük. Rızvānullāhi ta‘ālā ‘aleyhim ecma‘ın.

Ve biri dağı şeyh-i tarîkat ve pîr-i haqîkat sabıku’z-zıkr Baba Haydar-ı A‘mâ quddise sirruhu’l-esnâ’dur ki tafşîl-i menâkıbu âhırde gelür.

Ammâ anlar ki Hâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi hazretlerine bi’l-vâsıta vâşıllardur, cümleden Hâkîm Çelebi Efendi’dür ki Şeyh Ahmed-i Buhârî vâsıtası iledür, inşâallâh âhırde ittiḥādumuzuñ tafşîli beyân olur.

Sulţân Muhammed-i Lâciverd-şüy

Ve biri dağı Sulţân Muhammed-i Lâciverd-şüy’dur ki Hâkîm Çelebi’nün tekyesinde hayli muşâhabet itdüm. Bir cezbe-dâr pîr idi ki mübârek gözlerine bakan meczûb olurdu. Bunlar dağı Hâce Muhammed Yahyâ’dan müsterşeddür. Ve buyurur idi ki [23b] “Aḥbâb Hâce Muhammed Yahyâ’dan istid‘â itdiler ki ol ḥavâric ki kendülerün katline çıkdılar, du‘â ile ref‘ ideler. Buyurdılar ki “İrâdetullâh ne ise tefvîz evlâdur.” Hâkîr didüm ki “Ref‘den muḳaddem def‘ idelim.” Buyurdılar ki “Çün ki taşarrufı kendüñe nisbet itdün, sen dağı şehâdet devletine irişürsin.” Ammâ bir niçe müddetden soñra pes ol devlet ve sa‘âdete muntazıram, bilmem seyfile mi yohsa maraz ile mi şehîd oluram.” Vâkı‘a çün Ka‘be’ye müteveccih oldılar, çün Konya’dan bir konak gitmişler, harāmîler cümle fuḳarâsıyla şehîd itmişler. Raḥmetullāhi ‘aleyhi raḥmeten vâsi‘aten.

Ammâ anlar ki Hâce ‘Ubeydullâh hazretlerine iki vâsıta ile peyveste oldılar ve bu faḳîr anlar ile küllî ittiḥād [24a] itdüm:

Evvelâ Edirneli ‘Abdullaţîf Efendi’dür ki menâkıbumuz âhırde gelür ki Buhârî Tekyesi’nün şeyhi idi ve Maḥmûd Çelebi’nün dāmâdıdır ve anlar Ahmed-i Buhârî dāmâdıdır.

Ba‘dehu Bekr Hâlîfe ki anuñ dağı menākıbı âhîrde gelür.

Ba‘dehu Sürürî Efendi ki anuñ ile ittiḥādumuz dağı menākıbı ile âhîrde gelür.

Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm

el-Ḥamdu lillāhi Rabbi’l-‘ālemīn ve’ş-şalātu ‘alā-Muḥammedin seyyidi’l-murselīn ve imāmi’l-muttaḳīn ve ‘alā-ālihi ve aṣḥābihi ecma‘īn.

Ammā ba‘dü “Cenāḥ-ı yesār-ı şadr-ı ‘asker” (977) dağı “Zencîr-i zehab” (977) târiḥ olan “Reşehât-ı Muḥyi (977) den ki silsiletü’z-zehabde mürtebiṭ olan sādât-ı Nakş-bendiyye-i bî-ta‘allukân beyânındadır.

Hâce ‘Ubeydullāh-ı Taşkendi

Çün ki maḥabbet-cünbân-ı [24b] silsile-i Nakş-bendî Hâce ‘Ubeydullāh-ı Taşkendi ḥazretleridür, pes ma‘lûm ola ki ḥâce ḥazretlerinüñ nisbeti Hâce Ya‘qûb-ı Çarḥî ḥazretlerinedür ve hem telkîn-i zikri anlardan telaḳḳî itmişlerdür ve anlar Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend ḥazretlerindendür ve anlar Seyyid Emîr Külâl’den ve anlar Hâce Muḥammed Baba Semmâsî’den ve anlar Hâce Muḥammed-i Râmiytinî’den ve anlar Hâce Muḥammed İncîrfağnevî’den ve anlar Hâce ‘Ārif-i Rîvkerevî’den ve anlar re‘îs-i ḥâcegân Hâce ‘Abdulḥālîḳ-ı Gucdevânî’den ve anlar Hâce Yûsuf-ı Hemedânî’den ve anlar Hâce ‘Alî-i Fârmedî’den ve anlar Şeyḥ ‘Alî-i Gürgânî’den. Ve Şeyḥ ‘Alî-i Gürgânî’nüñ iki nisbeti vardır. Nisbet-i ṭarîḳatı Ebü ‘Osmân-ı Mağribî’yedür [25a] nitekim Silsile-i Nûriyye’de geçdi. Ammā intisâb-ı ḳalbîsi iki vechiledür: Biri Şeyḥ Ebi’l-Ḥasan ‘Alî b. Ca‘fer-i Ḥarḳânî ṭarafınadır ki anuñ intisâbı dağı bâṭın sebebiyle Bâyezîd-i Bisṭāmî ḥazretlerinedür.

Zâhiren bunlar mâ-beyninde niçe ḳarn güzerân itmişdür ki Şeyḥ Ebu’l-Kâsım-ı Gürgânî ḥazretleri, Şeyḥ Ebu’l-Ḥasan-ı Ḥarḳânî ḥazretlerinüñ intikālinden soñra mütevellid olmuşdur. Ve Ḥarḳânî sene ḥams ve ‘ısrîn ve erba‘i-mi‘e ‘aşûrâsı şenbe gicesi intikāl itmişdür. Ve Bâyezîd-i [25b] Bisṭāmî ḥazretleri sene ihdâ ve sittîn ve mi‘eteynde intikāl itdi. Pes ittişāl şuverî olmamışdur. Ve Bâyezîd’üñ intisâb-ı ma‘nevîsi İmām Ca‘fer-i Sâdıḳ razıyallahü ‘anhu ḥazretlerinedür ki meveddet-i tām ve maḥabbet-i

mâlâ-kelâm iledür. Ammâ imâm hazretlerine zâhiren yitişmemişdür, ni-
tekim *Mevâkıf*'da imâmet bahşinde getürür ki “Ebû Yezîd rahmetullâhi
‘aleyh lem yudrik İmâm Ca’fer bel huve mute’ahharun ‘anhu.”¹¹⁷ Ve İmâm
Ca’fer hazretlerinin nisbeti be-ğavl-i Ebî Tâlib-i Mekki iki vechiledür:
Biri [26a] pederleri Hazret-i İmâm Bakır’a razıyallâhu ‘anhu ve anlaruñ
nisbetleri vâlidleri Hazret-i İmâm Zeynül‘âbidîn’e razıyallâhu ‘anhu ve
anlaruñ nisbeti sa’id-i şehîd vâlidleri İmâm Hüseyin’e razıyallâhu ‘anhu ve
anlaruñ nisbeti vâlidleri İmâm-ı enâm Leysullâhi’l-Ğalib ‘Alî b. Ebî Tâlib’e
kerremallâhu vechehu ve anlaruñ hasab ve nesebinuñ nisbeti rahmeten li’l-
‘âlemîn seyyidü’l-mürselîn hazretlerinedür ‘aleyhi mine’s-şalavâtî ezkāhâ
ve mine’t-taḥiyyâtî eṣmāhâ,¹¹⁸ ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ [26b]

Ammâ mazhar-ı tamm-ı Hâlık İmâm Ca’fer-i Sâdık hazretlerinin
razıyallâhu ‘anhu bir nisbeti daḥı vâlidelerinin vâlidî olan Mevlânâ Kâsım
b. Muḥammed b. Ebî Bekr-i Sıddîk hazretlerinedür. Rızvânullâhi ta‘âlâ
‘aleyhim ecma’in. Ammâ mezkûr olan Mevlânâ Kâsım fuḫahâ-yı seb‘anuñ
serdâridur; İmâm Ca’fer fıkḫı ve ğayrı ‘ulûmı anlardan aḥz itmişdür, şöyle
ki maḳâm-ı imâmete irişmişdür. Ammâ Mevlânâ Kâsım’uñ nisbet-i bâṭını
Selmân-ı Fârisi’yedür, razıyallâhu ‘anhu. Ve Selmân hazretlerinin tekmiñli
Hazret-i Ebî Bekr-i Sıddîk’dandur, razıyallâhu ‘anhu. Gerçi ḥadiş-i [27a]
şerîf-i ¹¹⁹“سَلْمَانٌ مِّمَّا” muḳteżâsınca Hazret-i Resûlullâh’uñ şolḫbeti şerefînuñ
iḳtiżâsınca fetḥ müyesser olup mükemmel olmuşdur, ammâ âḫiri kesr-i
tâmmıla tekmiñle ḳudret gelüp mükemmil olmaḳ maḳâmını Hazret-i Ebî
Bekr’den taḥşîl itmişdür, razıyallâhu ‘anhu.

Ba’dehu mezkûr olan Ebu’l-Kâsım-ı Gürgâni’nüñ irâdet-i bâṭını Ḥal-
vetiyye tarîkıında cenâḥ-ı yemîn ki Silsile-i Nûriyye’dür, beyân olmuşdur ki
Ebû Oṣmân-ı Mağribî’ye nisbeti şâbit olmuşdur ve anlar Ebû ‘Alî Kâtib’den
kitâb-ı irşâd almışlardır ve anlar Ebû ‘Alî Rûdbârî’den müstefizdür ve
anlar seyyidü’ṭ-ṭâyife [27b] Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerindendür ve an-
lar Seriyy-i Saḳatî’endür ve anlar Ma’rûf-ı Kerḫî’endür. Ve Ma’rûf’uñ

117 “Ebu Yezid, Allah ona rahmet etsin, İmam Cafer’e yetişmedi; o, ondan sonradır.”

118 “Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.” Feth, 48/10.

119 “Selmân, bizdendir.” et-Taberânî, el-Mu’cemu’l-kebîr, 6/212; el-Hâkim, el-Mustedrek ‘ala’s-Sahîhayn, 3/691.

iki nisbeti ma'rif'dur: Biri İmām 'Alī Rızā'ya'dur, ra'zıyallāhu 'anhu. Ve anlaruñ nisbeti vālidleri İmām Mūsā-yı Kāzım hāzretlerinedür ve anlaruñ nisbeti vālidleri İmām Ca'fer hāzretlerinedür, rızvānullāhi ta'ālā 'aleyhim ecma'ın. Ba'kiyyesi mektūbdur. Ammā Ma'rif'uñ meşhūr olan nisbeti Dāvūd-ı Tā'ı'yedür ve anlaruñ Hābīb-i A'cemī'yedür ve anlaruñ Hasan-ı Başrī'yedür ve anlaruñ İmām-ı hümām-ı enām 'Alī b. Ebī Tālib'edür, kerremallāhu vechehu ve rızvānu [28a] llāhi ta'ālā 'aleyhim ecma'ın.

Hāce Yūsuf-ı Hemedānī

Ba'd ez-icmāl-i ahvāl-i ricāl ma'fūm-ı erbāb-ı Melik-i müte'al ola ki merhūm Hāce Yūsuf-ı Hemedānī'nūñ vilādetleri dört yüz kırkıdadur ve vefātları beş yüz otuz beşindedür. Pes 'ömrleri tokşan beş yıl olur. Hirī'den Merv'e gider iken vefāt idüp evvelā ol maḥalde defn olunmışdı, şofıra müridlerinden İbn-i Neccār Merv'e nakl itmişdür. Hāliyə mezār-ı şerīfi maḥall-i du'a ve ziyāret-gāh-ı a'lā vü ednādur. Şāhib-i kerāmāt ve mazḥar-ı tecelliyāt idi ve Semerkand ve Buḥārā ve Işfahān ve Bağdād ve Ḥorāsān ve 'Irāk'da istifāde [28b] vü ifāde idüp mev'ıza vü ḥadīşde bir āyet idi. Merv'de niçe müddet olmağın iki kerre Herāt'a gelüp āḥir Merv yolında göçdi, nitekim geçdi. Cümle diyārda ol zamānda Hānefī müftülerinde andan a'lemi yoğıdı. Aşl ta'allūmi Ebū İshāk-ı Faḫīh'den olup on sekiz yaşında iken Bağdād'da taḥşil-i kemāl itmişdür. Ba'dehu niçe müddet Zer Tāğī'nda riyāzet ve 'uzletile olmışdur ve hırkayı Şeyḫ 'Abdullāh-ı Cüveynī'den geymişdür ve taşavvufda nisbeti daḥı aña ve Şeyḫ Hasan-ı Simnānī ve Şeyḫ Ebū 'Alī-i Fārmedī'yedür, raḥimehumullāh.

Āḥir-i 'ömrinde ḥulefāsından dört [29a] kimesneyi intiḥāb idüp kendüye kāyim-maḳām itdi ki her biri maḳām-ı irşādda tālibleri tarīḳ-ı Hāḳḳ'a delil oldılar ve her biri ṭabaḳaten ba'de ṭabaḳatin tā āḥir-i silsile-i ḥācegān kaddesallāhu ta'ālā ervāḥahum re'īs-i aḳvāmdur.

Evvel Hāce 'Abdullāh-ı Berakī, şānī Hāce Hasan-ı Endākī, şālīs Hāce 'Aḥmed-i Yesevī, rābi' Hāce 'Abdulḥālīḳ-ı Ğucdevānī'dür, rızvānullāhi ta'ālā 'aleyhim ecma'ın.

Ḥâce ‘Abdullāh b. Berakī

Ammā Ḥâce ‘Abdullāh b. Berakī raḥimehullāhu, Ḥārezmî’dür. Ecdâdı şāhib-i aġnām olup bere-fürüş olmağın aña nisbet oldu [29b] ki ta’rīb-i “bereyi” “Berakī”dür didiler. Ba‘zılar didiler ki sür‘at-i sülûki için “berk”a nisbet itdiler ki eṭrāf-ı ‘ālemi qalbi ile bir ānda seyr iderdi. Andan idi ki Ebū ‘Alī Kātib, Ebū ‘Osmān-ı Maġribî’ye demiş ki “‘Abdullāh b. Berakī ḥasta iken şu istemiş. Çün getürmişler, içmeyüp eyitmiş: “Memleketde bir ḥādişe vāqı‘ oldu, za‘fūm andandur, tā yirine getürmeyem, şu içmeyem ve yimek yimeyem.” Fi’l-vāqı‘ on üç gün yimedi ve içmedi. Tā ḥaber geldi ki “Ṭāyife-i Kārāmīṭa Mekke’yi ḥarāb idüp ḥalkını kırdılar ve Ḥacerü’l-esved’i beriyyeye alı gitdiler ve kırdılar ve zemzemi mevtā ile pür itdiler [30a] ve Ka‘be’yi yıkdılar.” Çün istimā‘ itdi, “Zulmūn nihāyeti budur, ba‘dehu ‘imāretdür” diyüp yiyüp içdi. Fi’l-vāqı‘ Ḥacerü’l-esved’i yirine getürmişler diyü ol müddetde ḥaber geldi. Bu cümle berkī olduğındandır.

Çün Ebū ‘Alī, Ebū ‘Abdullāh’uñ bu keşfini beyān itdi, Ebū ‘Osmān eyitdi: “Bu çok iş degildür.” Ebū ‘Alī eyitdi: “Eger çok kār degilse, di imdi Mekke’de şimdi ne vāqı‘ olmuşdur?” Ebū ‘Osmān eyitdi: “Ḥālā Mekke’de bulut vardur ve Beyt-i şerīf bulud altındadır ve Bekriler ile Ṭalḥalılar mā-beyninde ceng ü cidāl vardur ve Ṭalḥalılaruñ muḳaddimesinde bir kimesne vardur ki bir qara ata binüp kırmızı dülbend şarınur.” Pes ol [30b] tārīḥi yazdılar. Fi’l-vāqı‘ eyle olmuş diyü Bağdād’da ḥaber alurlar. Zīrā Ebū ‘Osmān demişdür ki “Ḥer kim Ḥaḳḳ’a icābet itdi, memleket aña icābet itdi.” Nitekim Şerīf Ḥamza-i ‘Uḳaylī, Belḥ’de demişdür ki “Ol kimse ‘arīf degildür ki memleketde bir nesne kımıldaya yā zuhūr ide, anuñ ḥaberi olmaya.”

Ma‘lūm ola ki “Men kāne lillāhi kānallāhu lehu”¹²⁰ ma‘nāsına ‘arīf olan bilür ki çün ki esmāullāha maẓhar-ı tām ola mezāhir-i esmā olan eşyāda mutaşarrıf olur.” Şeyḫülislām demiş ki “Bu maḳūle taşarrufāt bātıldur ki ‘ubūdiyyetüñ buña taḥammüli yoḳdur [31a] ki Allahü ta‘ālā kıl olana anı yükledür ki götüre. Ya‘nī ¹²¹﴿لَا يَكْفِي اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ Ve Allāh ta‘ālā bu-

120 “Kim Allah’ın lehinde olursa, Allah da onun lehinde olur.”

121 “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.” Bakara, 2/286.

yurur: ¹²²﴿فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا﴾ Ve buyurur: ¹²³﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ﴾ Pes hemān Hāḳ bilür. Şeyḫülislāmuñ kelāmı ḥaḳdur baʿzı ʿibāda göre, ammā ʿabd-i meʿzūn olan vükelāullāh ve ümenā bi-emānetillāh ve ḥudemā lillāh olan aşḫāb-ı intibāh ve erbāb-ı āgāh hemīşe ḥıdmetde olmağın be-merātibihi eşyāya taşarrufları vardur. Ammā ḳabr-i mübārek-i Beraḳī, Şūristān Depesi başında Şeyḫ Ebū Bekr-i İshāḳ-ı Gülāb[ād]ī yanındadır, raḫimehumullāh.

Hāce Ḥasan b. Hüseyn-i Endāḳī

İkinci ḫalifesi Hāce [31b] Ḥasan b. Hüseyn-i Endāḳī'dür, raḫimehullāh. Künyesi Ebū Muḥammed'dür ve Endāḳ, Buḫārā'ya üç ferseng ḳarīb bir köydür. Semʿānī *Ensāb*'ında dimişdür ki “Merv'e iki ferseng ḳarīb bir köydür ve “Endāḳ”, “Endek” lafzınuñ muʿarrebidür, ammā Hāce Ḥasan Buḫārā Endāḳ'ındandır.” Vilādeti dört yüz altmış altıdadur; vefātı beş yüz elli iki ramazānınuñ yigirmi altıdadur ve ḳadr gicesi defn olmışdur; ʿömrleri seksen altıdur. Cedleri imām-ı ʿālem-i āfāḳī Şeyḫ ʿAbdülkerīm-i Endāḳī'dür ki Şemsü'l-e'imme Ḥalvānī şākırdlerinüñ aʿzamıdur.

Ammā Hāce Ḥasan, Şeyḫ Yūsuf'ıñ aşḫābınuñ ekremidür ki nisbet-i tarīḳatı andan almışdur [32a] ve hidāyet-i ḥaḳıḳatı andan bulmuşdur. Ve Hāce Yūsuf'la Hārezm'e ve Bağdād'a gitmişdür. Semʿānī anlardan Hāce Yūsuf rivāyetinden niçe ḥadīş naḳl ider ki ḥadīşde Hāce Ḥasan bir āyet idi ve āyātde ḥadīşi meşḫūr idi. Ammā galebe-i ḫālden soñra bir mertebeye vardı ki emr-i maʿīşete mecālî olmayup mühimmāt-ı zarūrīsini ehl ü evlādınuñ görmez oldı. Hāce Yūsuf naşīḥat idüp eydür ki “Her kim şāḫib-i ʿayāldür, aña emr-i maʿāşde imḫāl ü ihmāl vebāldür.” Hāce Ḥasan eydür ki “Galebe-i ḫāl bende ʿayāl için mecāl ḳomamışdur.” Bu sözden [32b] Hāce Yūsuf ḡayret eyleyüp ʿitāb itmış. Ol gice Allāh taʿālāyı vāḳırasında müşāhede ider. Buyurur ki “Yā Yūsuf, innā aʿṭaynāke'l-başārete ve aʿṭaynā'l-Ḥasene'l-başārete ve'l-başārete.” Ya'nī “Ey Yūsuf, biz saña ʿaḳlıla görmek virdük ve Ḥasan'a hem ʿaḳlıla görmek ve hem gönül ile görmek virdük.” Baʿde Hāce Yūsuf ḫazretleri hemīşe

122 “Hiç kimseye gaybını bildirmez.” Cinn, 72/26.

123 “Allah size gaybı bildirecek de değildir.” Ālu İmrān, 3/179.

Hâce Hasan'a ri'âyet ü hürmet ü 'izzet idüp hîç umûr-ı dünyevîden bir nesne teklîf itmezler imiş. Qabr-i mübâreki Buḥārâda Gülâbâd dervâzesinden taşra Şeyḥ Ebû Bekr-i Gülâbâdî mezarınıñ şarkîsindedür, rahmetullâhi 'aleyhi.

Hâce Aḥmed-i Yesevî

[33a] Üçinci ḫalîfesi Hâce Aḥmed-i Yesevî'dür, rahimeḫullâh. Yesi, Türkistân'da bir meşhûr şehrdür ve qabri daḫı andadur. Türkler anlara Ata Yesevî dirler. Şâḫib-i kerâmât-ı 'aliyye ve mâlik-i maḫâmât-ı celiyye idi. Tıfl iken ḫudemâ-yı meşâyıḫdan ve murtâzân-ı revâsıḫdan, 'uzemâ-yı Türkistân'dan Bâb Arslan ḫazretlerinüñ manzûrı olmuştur ki Peyğamber şallallâhu 'aleyhi ve sellemün işâret-i pür-beşâreti vâkı' olmağın terbiyetine meşğûl olmuştur. Ve Hâce Aḥmed tâ Bâb Arslan ḫayâtta idi, ber-ḫâ'ide ḫıyâm-ı ḫıdmetinde devâm üzere olup küllî teraḫḫîler ḫâşıl itmişdür. Çün Ḥazret-i Bâb, [33b] Cenâb-ı Vehḫâb'a şitâb itdi, icâzet ü işâretile Hâce Aḥmed, Buḥârâ'ya varup Hâce Yûsuf ḫıdmetinde tekmîl-i sülûk idüp maḫâm-ı irşâda irişdi.

Ba'zı resâyilde meştûrdur ki çün Hâce Abdullâh-ı Beraḫî ve Hâce Ḥasan-ı Endâḫî intikâl itdiler, nevbet-i ḫilâfet Hâce Aḥmed-i Yesevî'ye irişdi. Buḥârâ'da da'vet-i ḫalka niçe müddet ḫıyâm gösterdi. İşâret-i gaybî muḫtezâsınca Türkistân cânibine 'azîmet lâzım geldi. Pes cümle aşḫabı da'vet idüp Hâce 'Abdulḫalîḫ-ı Ğucdevânî ḫazretlerine mülâzemet ü müdâvemete cümleye vaşıyyet [34a] itdi. Pes Yesi cânibine 'azîmet itdi ve anda ehl-i Türkistân'ı irşâd itdi ki cümle Türkistân ulılarınıñ intisâbı aḫadur.

Ma'lûm ola ki sene seb' ba'de'l-elfde Hâce Aḥmed-i Yesevî tarîḫında Mısr'a Emîr Nûr Muḫammed nâm sene seb' ba'de'l-elfde bir 'azîz geldi. Şâḫib-i cezbe vü evrâd u zıkr ve mâlik-i murâḫabe vü kerâmât u fıkr bir pîr idi ki ḫal'ada Câmî'-i Sâriye'de rażıyallâhu 'anhu ḫalkı irşâd itdi, andan çok taşarrufât zuhûr itdi. Geldügi günden bu fakîr ile mülâḫât idüp yine gâḫî teşrîf buyurur idi. Bir gün bir 'aceb cezbe ile tenhâ bir mürîdi ile geldi, ser-pâ bürehne ve gerdenine bir zencîr taḫmış. Eyitdi ki "Bu mübtedîc ve müfşî-i esrâr-ı ilâhî ve mağrûrı zarb-ı şedîd ile tedîb eyle ki ḫavf iderem ki keşf-i sırr-ı rûbûbiyyet

itdügiçün şerr ü nıķmet gele, zāhire teʃir itdüğinden mā-ʿadā bātına daķı teʃir ide.” Fakīr tazarruʿ idüp istiʿfā itdüm. Dervīş daķı tevbe itdi ki min baʿd nā-ehle kelimāt-ı vahdetden bir nesne dimeye. İstiğfār itdükte Şeyḫ ʿafv itdi. İstiḫsār itdüm ki ne dimişlerdür. Şeyḫ’e bir ʿaceb ḫumret tārī oldı ki fakīri daķı bir ḫāl büridi ki gücile kendüme geldüm. “Yā Ata Yesevī!” diyü ḫaykırdı. Ol ḫinde zemīn zelzeleye geldi, cümle ḫużzāra dehşet ʿarız oldı. Pes ol silsilede ehl-i ḫāl çoķdur ve taşarruflarına nihāyet yoķdur, raḫimehumullāh.

[34b] Pes Ḥāce ʿAbdulḫalīķ-ı Ğucdevānī ki Ḥāce Yūsuf’uñ dördinci ḫalīfesidür, cümle ḫācegānuñ ser-silsilesi aña vābestedür, nitekim baʿde silsile-i Ḥāce Aḫmed-i Yesevī gelür:

Ve Ata Yesevī’nüñ daķı dört mümtāz ḫalīfesi vardur:

Maķşūd Ata¹²⁴

Maķşūd Ata, Ata Aḫmed-i Yesevī’nüñ evvelki ḫalīfesidür; Bāb Arslan’uñ şulbī oğlıdur. Salb ü şāfi-derün idi. Babası Bāb ḫazretlerinüñ işaretiyle Ḥāce Aḫmed’e ḫıdmet itmegin derece-i velāyete ʿurūc itmişdür. Ammā evvel ʿilm-i zāhir ü teʿvīlāta Bāb ḫazretleri yanında mazḫar olmuşdur. Ve bunuñ oğlı [35a] ʿAbdülmelik Ḥāce’dür. Ve bunuñ oğlı Tāc Ḥāce’dür ki Zengī Ata’nuñ babasıdur ki gelür. Cümlesi ʿālim ü fāzıl ve ehl-i velāyet ve mürebbī-i erbāb-ı ṭarīķatdur, raḫimehumullāh.

Saʿīd Ata

Ve ikinci ḫalīfesi Saʿīd Ata’dur.

Süleymān Ata

Ve üçüncü ḫalīfesi Süleymān Ata’dur ki Türkī ḫakīmāne kelimātu bī-ḫaddür. Cümleden buyurmuşlardur ki “Her kimi körseñ Ḥızır bil ve her tūni körseñ Qadır bil.”¹²⁵ Ve dimişdür: “Barça yaḫşı biz yaman; barça buğday biz şaman.”¹²⁶

124 Bu isim Maruf tercümesinde “Mansür Ata” olarak geçmektedir.

125 “Gördüğün herkesi Hızır bil; gördüğün her geceyi Kadir gecesi say.”

126 “Herkes iyi, biz kötüyüz; herkes buğday, biz samaniz.”

Ḥakīm Ata

Dördüncü ḥalîfesi Ḥakīm Ata'dur ki Ḥârezm'de irşad-ı ḥalk itmişdür. Akkurgan'da medfûndur ki merkadı mezâr ve müteberrekdür. [35b]

Zengî Ata

Ammâ atalar babası ve bâblar atası Zengî Ata'dur ki Bâb Arslan'ın nebîre-zâdesi ve Ḥakīm Ata'nın ḥalîfe-i âzâdesidür ki babası Tâc Ḥâce'dür. Mevlid ü medfeni vilâyet-i Şâş'dur. Mezâr-ı şerîfine her kim varsa maḳşûdına vâşıldur. Ḥâce 'Ubeydullâh-ı Taşkendi buyurur ki "Her kaçan Ḥâce Zengî Ata'nın mezârını ziyâret itsem Allâh Allâh âvâzı gelür."

Ḥakīm Ata ḥatunı ki Buraḳ Han kızı 'Anber Ana'dur, Ḥakīm Ata siyâh çerdeligini ḥâtır idinür, Ḥakīm Ata anın fıkırine müşrif olup dir ki "Tiz ola ki benden siyâhına muşâhibe olasın." [36a] Vâkı'â Ḥakīm Ata Ḥârezm'de intikâl itdügi Taşkendi Zengî Ata'nın ma'lûmı olup hemân ılğar idüp Ḥârezm'e gelür. Ba'd ez-ziyâret-i mezâr-ı Ḥakīm Ata ve ta'ziye-i ehl-i 'azâ ve inkızâ-yı müddet-i 'iddet 'Anber Ana'ya ḥaber irsâl idüp 'aḳd-i nikâhına taleb ider. 'Anber Ana yüzün çevirüp eydür ki "Ḥakīm'den sonra ben kimsenün ḥıbâlesine girmem, ḥuşûşâ bu siyâh zengîye." Böyle didükde boynı egri ḳalur ve elem ü ıztırâb 'arız olur. Çün ḥaber Zengî Ata'ya gelür, yine peygâm irsâl ider ki "Bilür misin ki senün ḥâtırından "Ḥakīm Ata n'olaydı, siyâh-çerde olmayaydı" demek geçdükde Ḥakīm Ata keşf [36b] idüp "Benden siyâhına yakında muşâhib olasın" didi. Pes Ḥakīm'ün kelâmı li-ḥikmetin degil midür? Korkmaz mı ki daḥı ziyâdeye mübtelâ ola?" Pes 'Anber Ana'nın ol ḳavl ḥâtırına gelür ki kendi ile Ḥakīm Ata mâ-beyninde tenhâ vâkı' olmuşdı, hemân Zengî Ata'ya varmağa rızâ virdi. Ol sâ'at boynı râst oldu. Çün Zengî Ata'nın ḥıbâle-i 'aḳdine girdi, 'Anber Ana'dan çok evlâd u aḥfâd zuhûr itdi ki her biri 'âmil ü kâmil ve 'âlim ü fâzıl idi; her biri zamânında muḳtedâ-yı sâlikân ve reh-nümân-ı ḥâlibân idi ve anlardan daḥı niçeler zâhir [37a] olur ki her biri mürşid-i cihân ve mürebbî-i zamân olmuşdur.

Zengî Ata'nın daḥı dört maḳbûl ḥalîfesi vardır: Uzun Ḥasan Ata ve Seyyid Ata ve Şadr Ata ve Bedr Ata. Bu dört Buḥârâda taḥşil-i 'ilm idüp sülûk

niyyetine Türkistân'a ʿazîmet iderler. Tâ Taşkend'e vardukda nâgâh şahrâda bir lebleri kalın zengî görürler ki sığır güder. Meger evâyilde setr-i hâl için şıgırtmaçlık ider imiş. Çün namâzdan fâriğ olup zikr-i cehre meşğûl olur, cümle şahrâda perâkende olan hayvânlar cemʿ olup etrâfında hâlka olup edeble sâkit dururlar. Dânişmendler bu hâli görüp taʿaccüb iderler. Şoñra Zengî Ata çıplağ ayağıla dikenler içinde yürüyüp [37b] bir yük dikenini elile köklerinden kırup yüklenür ki evine alı gide. Dânişmendlerün taʿaccübi dağı ziyâde olur ki ol hârlar seng-i hârâ gibi qaraya teʿsîr itmez. Pes yanına varurlar. Baʿde's-selâm Ata kelâm idüp hâllerin sorar. Bunlar dağı terk-i zâhir idüp bir mürşid-i kâmil ve mürebbî-i ʿâmiliden hâkîkat râyîhasın almak ümîdine dereke-i buʿd u nokşândan derece-i kurb u kemâle ʿurûc itmek için seyr ü sülûka Buḥârâ'dan çıkdıkların beyân iderler. Zengî Ata eydür ki “Şabr idün, dünyânun dört tarafını dördünüz derdi için taleb ideyim, ola ki bir mürşid ola ki size mürşid ola ki sizi maḳşûda vâsıl ide” diyüp şark u garb ve cenûb u şimâl taraflarına birer miḳdâr teveccüh kılop [38a] istinşâk ider ve eydür ki “Āḳıbet ʿâḳıbetünüzze irşâd idecek kendümden gayrı mürşid bulımadum.” Pes nûr-ı siyâh cümle elvân u envârdan bâlâ-ter idüğünü ve hâkîkatî nûr-ı siyâhda enver idüğünü görmegin uzatmayup evvelâ Uzun Ḥasan Ata inâbet ider, cümleden evvel maḳşûda vâsıl olur, baʿdehu Şadr Atâ'nun şadrında nûr-ı zuhûr şudür itmegın murâdı hâşıl kılop. Ammâ Seyyid Ata, “Ben seyyid olam ve bu kadar ʿilm hâşıl kılam, bu maḳûle ümmîye ne iʿtibâr!” diyü hâtıra ider. Ve Bedr Ata kendi ʿarızî nûrına maḡrûr olup ol şems-i hâkîkîden mehcûr olup tefekkür ider ki “Bu zengî böyle daʿvâya ne lâyıḳdur ki şüret sîrete muṭabıḳdur.” [38b] Zengî Ata bunları bâtını ile eyle cezb ider ki Seyyid Ata ve Bedr Ata dağı müncezib oldılar. Ve cümle taḥşîl itdükleri ʿilm-i zâhirden bâtınlarında eşer kılmayup bu hâlden müteʿessir oldılar ki hâḳâyıḳ-ı icmâlî cemâl-nümâ oldu ve cümlesini bî-iḥtiyâr Atâ'nun zencîr-i maḥabbeti çeküp revân oldu.

Ammâ Seyyid Ata ki nâmı Aḥmed'dür, çok güşîş ider, maḳşûdına vâsıl olmaz ve murâdı kâmil olmaz. Āḥir ʿAnber Ana'ya şefâʿat eyle diyü ilticâ eyler ve tazarruʿ vü zârî ile recâ eyler. ʿAnber Ana dir ki “Bu gice bir siyâh cüllî püşîş eyle ve teveccüh-i tâmm ile güşîş eyle ve Atâ'nun tarîḳında yat ve gil ü ḥâke bat, ola ki Ata şuçuñdan ferâḡat ide ve seyyidlik ġurûrî ḳalbünden

gide. Pes Seyyid dağı [39a] eyle ider. ‘Anber Ana dağı ol gice dilek idüp dir ki “Bir seyyiddür, sayir yoldaşları behre-mend oldu, bu maḥrûm kaldı. Eger sizden himmet nazarı olmazsa ḥāk-i mezelletde âlûde ḳalur.” Zengî Ata eydür ki “Anuñ keşfine mâni‘ olan tâ evvelde ol seyyidliğin görmekdür ve ‘ilmini bilmekdür ve bu ‘abd-i nâçizi bir nübî şıḡırtmaç şüretinde müşâhede idüp ma‘nâdan maḥrûm olmışdur, ammâ senüñ şefâ‘atuñ maḳbûldür ve aña hidâyet ü ‘inâyet ma‘ḳûldür.” Çün Zengî Ata taşra çıkar, Seyyid’i gil ü lâý ile âlûde görür, sînesine ayağın başa. Seyyid pâ-büs ider. Zengî Ata dir ki “Kimsin?” Seyyid dir ki “Aḥmed!” Çün seyyidlik ḡurûrın ref‘ idüp hemân Aḥmed nāmıla edâ ider, pes Zengî Ata dir ki “Çün seyyidlik rif‘atını ref‘ itdün, imdi başuñı ref‘ eyle ki maḳām-ı ‘âliye irtifâ‘ itdün ve bu şikestelik ile kârûñı dürüst idüp küdürütüñi zâyil itdün.” Çün eline yapışup ayağ üzere tırur, maḳşûdı el virüp murâdını her hâlde ḳâyim görür ve müdâvim ve ḡâbit- [39b] ḳadem olur ve az zamânda derece-i ikmâl ü irşâdı bulur.

Ma‘lûm ola ki bu fakîr sene erba‘ ve ḥamsîn ve tis‘i-mi‘ede Edirne’de merḥûm ve maḡfûr Şeyḥ Abdullatîf-i Câmî ve fukarâsı ḥuzûrında Meşnevî’yi tamâm kıra‘at itdükde ekser-i murâdât ‘ayân belki ¹²⁷“وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ” *mu‘addâtından niçe beşâret nümâyân oldu, ammâ* ¹²⁸“وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا” *emri muktezâsınca dağı:*

Meşnevî: *Ey birâder bî-nihâyet dergehîst
Der her ânçı mîresî billâh be-est*

mübtetâsınca taleb-i keyfiyyât-ı aşḳ dilde cûş ve ḡavḡâ-yı hestân cânda ḥurûş itmegin bir gice vakt-i teheccüd âsitân-ı kerâmet-âşiyânların bu üftâde visâde kıldum. Ol gice ḡâyet sermâ olup üzerüme ḳar yağup beni bürümüşdi. Çün mescide gitmege taşra ḳıkdı, üzerüme başup geçdi. Çün ba‘de şalât-ı şubḥ u evrâd ve şalât-ı işrâḳ u zuḥâ oldu, buyurdu ki “Bu gice işikte yatup ol tenezzül ile teraḳḳî recâ iden fuẖûl bilsün ki ol ḡurûr anı mehcûr itdi.” Pes

127 “Hiçbir beşerin aklına da gelmemiş.” el-Buhârî, 4/118; 6/115; 9/144; Muslim, 4/2174; İbn Mâce, 2/1447; et-Tirmizî (Beşşâr), 5/199; 253; Musnedu Ahmed, 13/489; 14/421.

128 “Rabbim! İlmimi arttır” de.” Tâhâ, 20/114.

faķire bir ʿazīm lerze hāşıl oldu, mevti muķarrer bildüm. Hāneme ʿazm kıldum. Üç gün bī-tāb kıldum, ābdesti ğayruñ müsāʿadesi ile aldum, am mā namāzları şevķıla kıldum. [40a] Bir gice bī-ħod olup maħv oldum. Nāġāh vüçüddan bir āvāz geldi ki “Muħyī zinde olsun!” Pes ol sāʿat bir ħayāt hāşıl oldu ki herġiz aña mevt tārī olmaz. “el-Ĥamdü lillāhi'l-Ĥayyī'l-Kayyūmi”,¹²⁹ ۞ذٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَّشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ۝۱۳۰۞ Pes ol gice Şeyḫ Abdullaṭīf-i Cāmī merḥūm yüzden ziyāde mürīdleri ile baʿde nısfī'l-leyl bende-ḥāneye ġelüp ḥīn-i mülākātda buyurdılar ki “Bī-ħod olmayınca bā-Ĥudā olmaduñ ve mürde-i cesed olmayınca zinde-i ebed olmaduñ.” Ol gice çok kimse cemʿ oldu ve birāder vāsıtası ile Defterdār Şerīfe-zāde ve ḫayli ehl-i zāhir vü fuķarā inābet itdi, cümleden soñra şeyḫü'l-ḫarem olan şāḫib-i tefsīr ü kütüb Münşī Efendi beyʿat itdiler. Zulmet-i şeb maʿdūm olup vüçüd-ı rüz zuḫūr bulınca taḫkikāt-ı Şeyḫ'üñ işrāfāt u işrāfātından çok ḳalb münevver oldu.

Maʿlūm ola ki eger yukarıda eger aşağıda bu faķir ile vāķır olan umūri beyāndan murād hemān zikr-i ālā-yı ilāḫī ve fikr-i naʿmā-yı nā-mütenāḫīdür. [40b] “Ve mā ʿalallāhi bi-mustenkerin // En yecmaʿal-ʿāleme fī vāḫidi.”¹³¹ Nesr: Yaʿnī ḳalb-i ʿārīf billāḫ ve vāķıf-ı āġāḫ cümleyi cāmīʿdür ki nūr-ı vaḫdet süveydā-yı ḳalbe lāmīʿdür, zīrā maẓḫar-ı tecelliyāt olan nokṭa-ı cevvalēdür ve muḫīṭ-i biḫār-ı teslīmāt olan ḳatre-i seyyāledür. Nitekim ʿayān ġördüm ve nümāyān bildüm, baʿdehu İḫsān-nāmeʿde icmālen beyān kıldum:

(**Nazm**): *Ĥudādan enbiyā ve evliyādan*
 Daḫı aşḫāb u āl u asfīyādan
 Şaṇıldı çün ki bir cām-ı müzemzem
 İçildi nāmına bir ḳatre ol dem
 Muʿarrādur o ḳatre keyf ü kemden
 Müberraður daḫı nef ü seḳamdan

129 “Hamd, Diri ve Kayyūm olan Allah’a mahsustur.”

130 “İşte bu Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.” Cum’a, 62/4.

131 “Allah’ın alemi tek “bir”de cem etmesi garip değildir.”

*Bu kaçredür muhî-i cümle deryâ
Budur ol nokta-i ʿilm-i ehibbâ*

*Budur ol nokta-ı cevvalê-âsâ
Ki olur dâyre şeklinde peydâ*

*Budur insân-ı ʿayn-ı kâmil insân
Süveydâ-yı dili bu kıldı ihsân*

*Çü vahdetden o kaçre kıldı âgâh
O meyde kıldı hay Muhyî'yi Allâh*

*Hakâyıkda niçe taşnîf kıldum
Değâyıkda niçe telif kıldum*

*Olup tefsîr ü tevlîûn ʿayânı
Bedʿ itdümm mʿânîde beyânı*

*Kılup sâyir ʿulûmı dahı masʿûr
Hadîşüm oldı alhbâr içre meşhûr*

*Dahı bir müstakıl dil kıldum inşâ
Bir âdem kılmak olmaz eyle imlâ*

*İdüp derc anda Türkî Fârisî hem
ʿArab üslûbı üzere oldı muhkem*

*Olup Bâleybelen nâm ol lisâna
Müretteb oldı on fenn-i yegâne*

*Yazup yüz mesele her fende kâmil
Aña kılmadı sebkat hiç fâzıl*

*Egerçi ehl-i Hak çok kıldı taşnîf
Velî kılmadılar hiç böyle telif*

*İki yüzden ziyâde gayr-ı divân
Resâyille kütüb kıldum firāvân [41a]*

Hakāyıkdan ne keşf oldısa ekşer
Be-emr-i Hak anı kıldum musaṭṭar
Meşâyıhdan niçe aḳtāba irdüm
Niçe kez erbaʿine dahı girdüm
Virüp āhir icāzet kutb-ı aḳtāb
Beni kıldı ḫalīfe beyne'l-aşhāb
Niçe yıl Rūm'da irşād kıldum
Dili ğam-ġin olanı şād kıldum
Olup irşādumıla dehr rüşen
Cihān bāġını kıldum idi gülşen
Sitanbul'da beyān itdükde bī-ḫad
Tefsīr ü ḫadīs ü ʿilm-i bī-ʿad
Meşâyıḫ cümle müfti ile ḳāzī
Olup tefsīr ü tahḳīḳāta rāzī
Huṣūṣā Bu's-Sıṭūd ol fāzıl-ı dehr
Ki tefsīrinden alur fāzılān behr
Maḫabbetle idüp seyr ü sülūki
Muḫib itdüm gedālarla mülūki
Gelüp Mısr'a geçüp bu cümleden hep
Baṇa azdād cemʿi oldı meşreb
İderdi nāzırān gāhī nigāhı
Olurdum nāzır-ı nużżār gāhī
Gehī beglerle şāḫib-cāḫ olurdum
Sülūk ehline ki hem-rāḫ olurdum
Yedi eflāka yetmiş idi başum
Ki yetmiş yediye yetmişdi yaşum
Baṇa tāriḫ-i ğayb (1002)da oldı ilhām
İrem behişt-i İrem (1011)de bulam encām

*Çü anda geçmedüm geçdükde andan
İki târîh irişdi baña cāndan*

Şühûdî seyr-i Hâkl'a kıldı hâsıl (1011)

Şehîd-i aşk-ı Hâk Muhyî-yi bî-dil (1011)

Şehîd ü şahid ü meşhûd oldum

Bu yılda maṭlab u maḳşûd buldum

Bu iḥsân kim yazıldı cümle el-hâḳ

Hudâdan biñde biridür muḥaḳḳaḳ

Niçe yüz biñ dahı lutf eyledi Hâḳ

Ki anuñ biñde biri dinmez muḥaḳḳaḳ [41b]

Seyyid Ata

Ve Seyyid Ata ile Hâce ‘Alî-i Rāmiytinî -ki ‘Azîzân demekle ma‘rûfdur-hem-‘aşr olmağın mā-beynlerinde çok bāz-geşt olmuştur. Cümleden biri Seyyid Ata’nun oğlını ehl-i deştten Türk ḳavmi esir iderler. Seyyid Ata her çend ki teveccüh ider, ḥalâşı müyesser olmaz. Âḫîr meḳşûf olur ki ḥalâşı ‘Azîzân elindedür. Pes bu ḥâtıra ile bir gün Seyyid Ata, ‘Azîzân’ı da‘vet ider. Yimek geldükde ‘Azîzân eydür ki “‘Azîzân bu yimekten yimez, ḳaḳ Seyyid’ün oğlu gelmeyince.” Elin çeküp murâḳabeye varur. Huẓẓâr-ı meclis muvâfaḳat idüp lutf-ı Hâḳḳ’a muntaẓır olurlar. Nāgâḥ ‘alâmet-i üserâ ile maḥdûm-zâde taṣradan gelür. Cümlesini ḥayret alır, ikisinün keşfine ta‘accüb iderler ve ayaklarına düşerler ve giriftâr olan maḥdûmunı aḥvâlini su‘âl itmege üzerine üşerler. Cevâb virüp eydür ki “Ben deştden bir Türk’ün yanında maẓbûṭ maḥbûs idüm, nāgâḥ kendümi bu ḳapudan içeri girür buldum.” Pes cemm-i ḡafîr bu ḥâle şahid olurlar.

Hâce Bahâüddîn *Maḳāmât*’ında maşṭûrdur ki Seyyid Ata’ya bir ikinci gelür, “Erzen ekdüm ve ekdüğüm zemîn ekin virmedi, ziyândan faḳr u iḥtiyâc lâzım geldi” diyü şikâyet ider. Seyyid Ata ol yire varup ‘itâbla ḥiṭâb ider ve eydür ki “İy zemîn eyi darı vir.” Pes ol arz niçe yıllar toḥm ekilmeyüp maḥşûl virür idi. [42a]

İsmâ‘îl Ata

İsmâ‘îl Ata, Seyyid Ata hulefâsındandır. Hüzyân nevâhîsinde olurlar imiş ki Taşkend’de Küçük Türbe ve Ulu Türbe mâ-beyninde Sayram’a qarîb bir қаşabadur. Evâyil-i hâlinde Seyyid Ata’ya dahl idüp dirler imiş ki “Bu İsmâ‘îl ne nemedür?”¹³² Seyyid Ata dir imiş ki “Ben bunları bilmezem, aşın birürem, taḫlın қақарам.”¹³³ Ve dāyimā ol diyāruñ ‘ulemâsı ‘âdet üzere Ata’nuñ aḫvâline dahl iderler imiş, ammā Ata ḫalka şefkatinde buyurur imiş ki “Bu mollalar bizüm şābūnumuz ve üşnānumuzdur.” Hāzret-i Hâce ‘Ubeydullāh bu söze her zamān taḫsîn ider imiş.

Ve enfās-ı tayyibe-i Ata’dandır ki buyurmuşlardır: “Güneşde gölge ol ve şovukda қаftān ol ve cū‘da nān ol ve sülükda cān ol.” Hâce ‘Ubeydullāh bu kelāmı daḫı pesend idüp “kelām-ı cāmī‘dür” diyü buyururlar imiş. Ve hem Hâce buyurur imiş ki “İsmâ‘îl Ata bir mürîde telkînden şoñra buyururlar imiş: “Ey dervîş, biz senüñle tarîk қardaşları olduk, bir naşîhat bizden қабул eyle, bu dünyâyı bir yaşıl günbed ḫayāl eyle ve senüñle Hāḫ’dan ḡayrıyı yok bil, ba‘dehu ol қadar Hāḫ ta‘ālāyı zıkr eyle ki ḡalebe ve қahr-ı Hāḫ ile sen daḫı ortadan gidüp hemān Hāḫ ta‘ālā қala.” Hâce buyururlar imiş: “Ata’nuñ bu sözinden bûy-ı tevḫîd gelür.” Ve Seyyid Şerîf-i Cürċānî dir imiş ki “İsmâ‘îl Ata’nuñ mürîdleri kelāmından bûy-ı mezāk gelür. Bu kelāmı Seyyid’ün zevқına delâlet ider.

İshāk Hâce

İshāk Hâce raḫmetullāhi ‘aleyhi, İsmâ‘îl Ata’nuñ oğlıdır. [42b] Ahlāk-ı cemîle ve aḫvāl-i celîleye mazḫar idi. Taşkend ile Sayram mâ-beyninde olan İstîcāb nām қаşabada olurlar idi. Şeyḫ Abdullāh-ı Hocendî buyurur ki “Evvel talebümde Hâce Muḫammed ‘Alî-i Tirmizî-i Hākîm mezārına varup murākıb oldum. Baña beşāret oldı ki “Senüñ maқşūduñ on iki yıldan şoñra Buḫārā’da naқş bağlayacaқdır.” Çün herkesden tālib idüm, çün Hocend’e geldüm, mescid қapusunda iki Türk söyleşüp aḡlarlar idi. Bil-düm ki tarîқatdan söyleşürler, varup ta‘ām getürüp ḫıdmet itdüm. Tālib

132 “Bu İsmâ‘îl nasıl bir kimsedir?” anlamında.

133 “Ben bunları bilmem, aşını veririm, davulunu çalarım” anlamında.

idüğüm bildiler, eyitdiler: “Bizüm sultân-zâdemüz İshâk Hâce’ye varalım.” Pes beni İsticâb’da İshâk Hâce’ye alı gitdiler. Çok hıdmet itdüm, luflar iderler idi. Bir gün maḥdûm-zâdeleri ‘arz itmiş ki “Şöyle nümâyândur ki bu civân-ı Hocendî’ye nesne feth olmaduğına ğâyet giryândur, himmetünüz maşrûf buyurursañuz luṭf sizündür.” İshâk Hâce buyurmuş ki “Anuñ fethi Buḥârâda Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend elindedür.” Çün istimâc itdüm, şâhid iki olmağın ol hükm ile Buḥârâda Hâce Bahâüddîn ḥazretlerine vardum.”

Şadr Ata ve Bedr Ata

Şadr Ata ve Bedr Ata ki Zengî Ata’nuñ üçinci ve dördinci ḥalîfeleridür. Nâmları Şadrüddîn Muḥammed ve Bedrüddîn Muḥammed’dür. Taleb-i ‘ilmde her ḥâlde şerik imişler. Ammâ evvelden Şadr Ata şadr-ı sülûka irişür ve Bedr be-der ḳalır. Ol daḥı ‘Anber Ana’dan şefâ‘at taleb ider. Zengî Ata eydür: “Anuñ sülûkına mâni‘ bir zengî ‘Arab görmegin oldu, ammâ şefâ‘atuñ maḳbûldür” diyüp Bedr Ata’ya himmet nazarın itmegin ol ḥinde bedr-i murâd tulu‘ idüp yine Şadr Ata’yla her ḥâlde berâber olur, nitekim geçdi.

Eymen Baba

Eymen Baba, Şadr Ata ḥalîfesidür.

Şeyḥ ‘Alî

Şeyḥ ‘Alî, Şeyḥ Eymen Baba ḥalîfesidür.

Mevdûd Şeyḥ

Mevdûd Şeyḥ, Şeyḥ ‘Alî ḥalîfesidür.

Kemâl Şeyḥ

Kemâl Şeyḥ, Mevdûd Şeyḥ ḥulefâsındandır. Şâş vilâyetinde olurdu. Hâce ‘Ubeydullâh dir imiş ki “Taşkend’de Kemâl Şeyḥ bize çok gelür idi. Bir gün “Zikr-i erre idün” diyü teklif itdüm. Çün yedi kerre itdi, şandum yedi eflâk mütelaşî oldu. Pes didüm, pes didüm:

Nazm: Murğân-ı çemen beher şabâhî
Hânend turâ be-işılâhî¹³⁴

Hâdim Şeyh

Hâdim Şeyh, Mevdûd Şeyh aşhâbındandır. Hâce ‘Ubeydullâh’u’n evâyil-i zuhûrında bunlar Şâş’da seccâde-i irşâdda idiler. Hâce ile çok mülâkât itmişlerdir.

Şeyh Cemâlüddîn

Şeyh Cemâlüddîn, Hâdim Şeyh halifesidir ki sonra Herât’a gelüp Sa‘duddîn-i Kâşgarî merkadında müridleri ile ikâmet itmişdir. Kendi şeyhinden şâhib-i *Menâkıb-ı Reşehât* bir niçe reşhada [43a] nakl eylemişdir ki Hâdim Şeyh’den nakl idermiş ki der imiş: ﴿قَوْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ﴾¹³⁵ *اللَّهِ* den maqşûd bir tâyifedür ki zikrden kısvet-i kalb hâsıl iderler ki bî-edebâne gâflet ve nefsile kılurlar, egerçi müfessirler “an zikrillâhi” ile tefsîr itmişlerdir.” Ve buyurur imiş ki “Sâlikler, zikrden ve sülûkdan sonra hâsıl olan kâblehumâda dahı hâsıl olur, ammâ pâyidar degildir, hâl maqûlesidir.” Ve hem dir imiş ki “Vâridâtun şıhhati oldur ki zuhûr itdügi zamânda şer‘-i şerîf muhtezasınca teklîfât-ı şâkka aña âsân ola.” Ve hem Cemâlüddîn nakl ider ki “Ulemâ-yı zâhirden biri şeyhümüz Hâdim Şeyh’den su‘âl eyledi ki “Semâ‘ ve rakş ehlinün eger şu‘urları varsa izhâr-ı vecd ha‘âdur. Eger şu‘urları yogısa nâkız-ı vuzûdur, ba‘dehu namâz câyiz degildir.” Şeyh cevâb virdi ki [43b] “Sebeb-i nağz-ı vuzû yâ cünündür yâ gâşydur ve igmâdur, ammâ ehl-i hâlün ‘adem-i şu‘urı çün ki ‘âlem-i ilâhiden ‘aql-ı külli bu ‘aql-ı cüz’iye fâyiz olup galebe ile hüküm ider ki ‘aql-ı külli cümle ‘âlemi muhît olup def‘aten vâhideten taşarruf ider. Pes bir şahşı taşarruf itmek sehldür, belki zuhûr-ı envâr ile kesâfet ve mühimmât-ı beşeriyet ref‘ olur, nağz-ı vuzû nireden lâzım gelür!” Ma‘lûm oldu ki silsile-i Nakş-bendiyye’nün uşûlünde semâ‘ ve rakş varmış. Ve yine Cemâlüddîn nakl ider ki buyurdu ki “Vücûd-ı ‘adem vücûd-ı beşeriyete ‘avdet ider, ammâ vücûd-ı fenâ vücûd-ı beşeriyete ‘avdet itmez.”

134 “Bahçelerde kuşlar, her sabah kendi dillerince seni söyler.”

135 “Allah’ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vah hâline!” Zümer, 39/22.

gelince gayra telkîni cehr itmîşlerdür. Bu zıkr olan hafıyyenüñ teʿşiri âhîr Bahâüddîn-i Nakş-bend hazretlerinde zühûr buldı ki anlaruñ zıkrı hafîdür.

Hâce ‘Abdulhâlîk ba‘zı teʿlifâtında beyân ider ki “Beni Hızır ‘aleyhi’s-selâm yigirmi iki yaşumda iken Hâce Yûsuf’a sipâriş itdi.” Hâce Yûsuf Horâsân’a geldükde Hâce ‘Abdulhâlîk kendi hâlini pûşide [45b] dutup riyâzât-ı şâkkaya meşgûl oldu. Her ne kadar gizlediler ise velâyet ü kerâmetleri âşikâr oldu. Niçeler kendüyi Ka‘be’de gördiler ve Şâm’da gâybâne muhibleri Hâce için hânkâh bünyâd itdiler. Şofra irşâd-ı ‘ibâda meşgûl oldılar. Ve ferzend-i ma‘nevîleri olan Hâce Evliyâ-yı Kebîr’e vir-dükleri vaşîyyet-nâme budur ki:

“Vaşîyyet eylerem ey oğul ki cemî‘ hâlde ‘ilm ü edeb ü taqvâ üzere olasın ve âşâr-ı selefi tetebbu‘ eyleyesin ve sünnet ve cemâ‘ate mülâzım olasın ve fıkḥ u hadîs ögrenesin, [46a] ve câhil şûfilerden perhîz kılasın ve namâz-ı cemâ‘ate müdâvemet idesin ol şartıla ki imâm ve mü‘ezzin olmayasın ve şöhetden kaçasın ki anda âfet vardur ve bir manşib ile taqayyüd itme ki ‘azli ola ve güm-nâm ol ve huccetlerde aduñ yazdurma ve mahkeme-i kâzâya hâzır olma ve kimseye kefil olma ve vekîl olma ve vaşîyyete qarışma ve pâdişâh ve tevâbî‘ine muşâhib olma ve hânkâh yapma ve hânkâh şeyḥi olma ve çok istimâ‘ itme ki nifâk virür ve semâ‘ ehline inkâr eyleme ve çok söyleme ve çok yime ve çok uyuma ve halkdan kaç arslandan kaçır gibi [46b] ve dâyimâ hâlvette ol ve mâl-dâr ile ve mübtedî‘ler ile ve tâzeler ile ve ‘avretler ile ve ‘âmmiler ile şöhet eyleme, helâlli ve şübheliden perhîz it ve kâdir oldukça ‘avret alma ki tâlib-i dünyâ olursın ve dünyâ talebinde dînüñi yile virürsün. Çok gülme, çok ağla ve kâhkaha ile gülme ve her kimesneye şefkat ile nazar eyle ve her nesneye rikâat ile müteveccih ol ve kimseyi hâkîr görme nefsünden gayrı. Zâhirüñi bezeme ki bâtınıñı harâb ider. Halkıla mücâdele eyleme ve kimseden nesne isteme ve kimseye hıdmet buyurma ve şeyḥlere mâlîla ve ten ile [47a] ve cânıla hıdmet eyle ve anlaruñ aqvâl ve efâl ve ahvâline inkâr eyleme ki anlaruñ münkiri hergiz felâh bulmaz. Dünyâya ve ehl-i dünyâya mağrûr olma, dâyimâ gam-ı âhîret ile kalbi pür eyle ve bedenüñüñ hemîşe sıḥḥatinden hâzer eyle ki hastelik ve za‘f tefakḫud-ı ilâhîdür. ‘Amelüñ hâliş eyle ve gözün dâyimâ giryân kıl ve du‘âyı tazarru‘la eyle ve geydügüñi eski eyle ve dervîşler ile şöhet eyle ve fıkḥ ‘ilmine meşgûl ol ve evün mescid eyle ve münisün Hâk eyle.

Ma'lûm ola ki hâcenûn bu sekiz kelimâtı tarîk-ı hâcegânun uşulidür: Hûş der-dem, nazar der-ka-dem, [47b], sefer der-va-ğan, halvet der-encümen, yâd-gerd, bâz-geşt, nigâh-dâşt ve gayr-ı in heme pendâşt.

Ve bu tâyifenün üç işlâhı dağı vardır ki maşûşdur ve ol vukûf-ı zamânî, vukûf-ı ʿadedî, vukûf-ı kalbidür. Cümle on bir kelimedir:

Evvel hûş der-dem: Ya'nî her nefesde ayık olasın ve gafleti tarh kılasın ve bir nefesden bir nefese intikâlde huzûr-ı kalbile olasın ki Hâk'dan gâfil olmayasın ve nefesi yitürmeyesin; hâlile her hâlde iştiğâl idesin ki mâziyi tezekkürden mu'arrâ ve müstaḳbeli tefekkürden müberrâ olasın.

(Nazm): Mâ fâte mezâ ve mâ seye'tike fe-eyn
 Kûm fa'ḡtenimi'l-furşate beyne'l-ʿademeyn¹³⁷ [48a]
 Gelecek ḡod gelür geçen geçdi
 Gözle vaḡtünü ḡoş geçür ḡâlî

Neşr: Hâkikatde nefes hâ ḡarfinün hareketidür ki ism-i a'zamuñ medâridür. Elif lâ-m-ı ta'rîf müşedded olması ta'rîfde mübâlağadır. Hemân ism-i zât hâ'dür ve ḡayât-ı ḡayevânât ol nefesledür, pes niçün ism-i a'zam zâyi' yire geçe.

Sânî nazar der-ka-dem: Ya'nî her hâlde öfine baḡa ki ḡatırı perîşân olmaya ve himmeti ka-de-mi ne yire yitüşür ise Burâḡ-vâr her ḡatvede orada bulına. Vaşf-ı Hâce Bahâüddîn-ı Naḡş-bend'de Câmî dir ki:

(Nazm): Kem zede bî-hemdemî-i hûş dem
 Der neguzeşte nazareş ez-ka-dem
 Pes ki zi ḡod kerde be-sur'at-i sefer
 Bâz nemânde ka-demeş ez nazar¹³⁸ [48b]

Sâliḡ sefer der-va-ğan: Ya'nî bâtınında sefer eyleye ve sülûk kıla beşerriyyetden melekiiyyete, ba'dehu raḡmâniyyete ve zemîmeden ḡamîdeye intikâldür ve şûretden ma'nevâyâ ve şehâdetden ḡayba irtihâldür.

137 “Geçen gitmiştir gelecek olan nerde? Kalk iki yokluk arasındaki fırsatı değerlendir.”

138 “Bir an bile gâflette olmazdı ve bakışı ayağından ayrılmazdı. Sefere çıktığında, gözünün eriştiği yere ayak basardı.”

Râbiḥ ḥalvet der-encümen: Şüretde keşretde ḥalkıla olup maʿnâda vahdetde Ḥaḳḳ'ıla olmaḳdur.¹³⁹ ﴿رَجَالٌ لَا تُلْمِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا يَنْعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ Ricâlullâh ḥâli oldur ki hevâ mefʿûli olmaya. Ve ḥaḳîkatde ḥalkıla muʿâmelede iken Ḥaḳḳ'a teveccüh gâyet müʾeşşirdür. Gerçi tefriḳa ḥalkıla muʿâmele ve cemʿiyyet Ḥaḳḳ'ıla muʿâmele ve cemʿü'l-cemʿ ikisi ile muʿâmeledür, ammâ kuvvet ve kemâl [49a] tefriḳa-ı şâniyededür ki cemʿü'l-cemʿdür. Hâce Bahâüddîn buyurmışlardur ki “Ṭarîḳ-ı ḥâcegân şöhetdür ki ḥalvetde şöhet ve şöhetde âfet vardır.¹⁴⁰” “الْجَمَاعَةُ خَيْرٌ” Ammâ zikre şöyle müstaḡraḳ ola ki eger ehl-i ḥâliseler istimâʿ itmeye ve her ne istimâʿ ide, hep zikr ola.

Hâmis yâd-gerd: Zebânıla ḳalb maʿan zikr itmekdür. Ṭarîḳı oldur ki evvelâ pîr zikr-i nefy ü işbât ṭarîḳın telḳîn ide, baʿdehu mürîd zikr ide. Ve ol zamânda mürîd gâyib ve ḥâzırda pîrini ihzâr idüp dişlerini biri birine zam ide, gözlerin yuma ve nefesini tuta ve ḳalbile nefy ü işbâtı zikr ide, yaʿnî Ḥaḳ taʿâlâyı taʿzîmile yâd ide ve lâ ilâhe illallâh'ı bir nefesde teʿennî ile üç kerre diye ki ḥabs-i nefesde teʿşîr küllidür.

Bu ḥâlet ḥalvetiyyenüñ ism-i düvümde [49b] olan ḥâlâtından bir nümunedür, hemân hemîşe Ḥaḳ taʿâlâyı taʿzîm ile yâd idüp âgâh olmaḳdur. Eger ehl-i cemʿiyyet ile cemʿiyyetde bu yâd-gerd ve vukûf ḥâşıl ola, rûḥ ve ḥaḳîkat-i zikre vâşıl ola ve eger şâhib-i irşâd ḥuzûrında bu ḥuzûr nümâyân olmaya, aʿyân-ı şâbiteyi aʿyân-ı mevcûdede aʿyân bulmaya. Eger ḥalvet lâzım gele, murabbaʿ oturup zikr-i çâr-zarba mülâzım ola. Nitekim Şeyḥ ʿAbdullaṭîf-i Câmî menâkıbında beyân oldı, ḥalvet-i târik ve zikr-i çâr-zarb maḥallinde aʿyân oldı. Meşelâ evvelen murabbaʿ oturup ḳalbi ihzâr idüp kelime-i lâ'ı göbegi altından alıp başını ol maḥalden kaldurup yukarı râst otura, ammâ teʿennî ile [50a] çeke ve ilâh kelimesiniñ elifine yukarıdan ibtidâ idüp saḡ cānibine eğile, şöyle ki yine göbegine belki dahı aşağı ine, ammâ uzada. Baʿdehu illâ elifine aşağıdan ibtidâ eyleye, yine başını yap yap

139 “Hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymadığı bir takım adamlar.” Nûr, 24/37.

140 “Cemaʿat daha hayırlıdır.” Kaynaklarda وَأَنَّ مَا تَكْرَهُونَ فِي الْجَمَاعَةِ خَيْرٌ مِّمَّا تُحِبُّونَ فِي alâ's-Sahîhayn, 4/598; et-Taberânî, el-Muʿcemu'l-kebîr, 9/199; Hilyetu'l-Evliyâ, 9/249.

kaldura, lafzatullâha mülâşık eyleye. Eliflâmıla müşedded isti'mâl idince başı kalka, rāst dura, andan lām-ı âhirle hâ'yı tatvîl idüp şol cānibine nüzûl ide, tā göbeginden aşğa başını indüre, cümlesi bir nefesde ola. Bu hâle müdāvemmet itse cāyizdür ki bu nefesi on derecede ala. Hindiler ki habs-i nefes iderler, beş sâ'atde bir nefes alurlar ki yetmiş beş derece olur. [50b] Bu nefy ü işbâtda i'dām-ı gayra iştiğāl ve tecellî-i vücûda ki 'ayn-ı hayr u Hudâ'dur, itti'sâl ide, ya'nî gayrdan ictinâb ve hayrı isticlâb ide. Ammâ erbâb-ı halvet ve aşhâb-ı celvet ism-i düvüm ki lafzatullâh'dur, zabt-ı nefesden sonra kelimeye ibtidâ idüp te'ennî ile nefes âhir olunca hareket olmaz ve hem diz çöküp teşehhüd vechi üzere oturılır. Bu ismün bu vaz'ıla çekmesi cümle esmâdan âkvâdur.

Sâdis bâz-geşt oldur ki cemî'e eşyâdan Hâkķ'a rücû' idesin ve her zikr 'aķabinde gönül ile diyesin "Ey benüm Tańrım, benüm maķşûdum sensin ve senün rızândur." Eger sâlik evâyilde cümleden rücû'a zikri hâlinde kâdir olmazsa ve Hâķ ta'âlâya bâz-geştüm sańadur demekde kendüyi şâdık bulmazsa yine zikre iştiğâlden [51a] ferâğat itmeye ve tenbellik ve ye's tarıkına gitmeye, zîrâ tedricile şıdķ eşerleri zuhûra gelür ve mümâresetle şıdķıla iştiğâle kâdir olur.

Hikâyet: Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşğarî aşhâbından Mevlânâ 'Alâüddîn dir ki "Bańa ibtidâ-yı hâlde Maĥdümî ya'nî Mevlânâ Sa'düddîn bâz-geşt ile zikre emr itmişdi. Çün ki "Ĥudāvendā, benüm maķşûdum sensin ve senün rızândur" dir idüm, bańa ĥicāb gelür idi ki kelāmumda kâzib idüm. Bu ĥâtıra ile Mevlânā'nun ĥuzûrına girdüm. Kalkup Bahāüddîn 'Ömer ĥıdmetine bile varduķ. Evvel kelāmda buyurdılar ki "Rüknüddîn 'Alāüddeve ķuddise sirruhu buyurmuşlardır ki "Sâlik talebinde şâdık olmasa yine "Ĥudāvendā, benüm maķşûdum sensin ve senün rızândur" demek gerek, [51b] tā ĥaķıķat-i şıdķ zâhir ola. Çün taşra çıkduķ, Sa'düddîn ĥazretleri buyurdılar ki "Şeyĥ ehl-i cezbedür, ıstılâĥ bilmez." Bu sözi fehmi itmedüm. Niçe müddetden sonra ańladum ki ol kelâmdan ġaraẓı ehl-i cezbe her sâlike müsellik olmaz, zîrâ henüz ol sözleri bańa keşfile diyicek zamān deġil idi ki benüm evvel bâz-geştde ĥacāletden süzum ve ġudāzum ve infi'âl ve niyāzum varken ol sözi işitdükden sonra ol süz ve tazarru'ât kıillet buldı.

Sābiʿ, nigāh-dāşt: Yaʿnī her ne ki baʿdeʾz-zıkr tecelliyāt-ı ilāhiyyeden zāhir ve ʿaķībeʾl-fıkr şıfāt-ı raḥmāniyyeden bāhir ola, şābit ve kāyim ve mütemekkin ve dāyim ola. Merḥūm Saʿdüddīn [52a] Kāşğarī ḥazretleri buyururlar ki “Nigāh-dāşt bir sāʿatdan eķallde olmaz ve nihāyetine ğāyet yol bulmaz.”

Merḥūm Hâce ʿUbeydullāh aşḥābından Mevlānā Kāsım, nigāh-dāştı tülū-ı fecrden zaḥve-i kübrāya yitişdürdüm diyü mübāhāt itdiler ki kuvve-i müteḥayyile gitdi ve aġyār refʿ olup yirinde yār qarār itdi. Baʿzı eʿizzede müşāhede olındı ki meşāhidinde bir ḥalvet-i kāmilede ḥayālī refʿ olup hemān tecellī-i Hāķ bulındı. Ve maķām-ı Gülşenī şāhibinden menķıldür “Yüz bir yaşından geçdükte tecellīde müstaġrak olup Hāķʿdan ğayrıla muʿāmele itmedi ve maķāmından ḥāle tenezzül tarīķıla gitmedi ḳaddesallāhu ervāḥahum, bununı birle mürīdini irşādda kāyim [52b] ve şühūd-ı Hāķʿda ḥāyim iken kendüyi umūr-ı cüzʿiyyeye müdāvim gösterürler idi.

Sāmin yād-dāşt: Bu merātibden merām hemān bu maķāmdur ki dāyimā zevķ ve vıcdānıla rüʾyetdür ve bī-ḥicāb-ı ğayr ḥuzūr-ı bī-ġaybetdür ki ḥubb-ı zātīden ḥāşıl ve istimrār-ı istilā-yı şühūd-ı Hāķʿdan vāşıldur. Bu istidāme evvelkinüñ ğayrıdur ki bu tecellī-i vücūd evvelki şühūduñ ḥayrıdur.

Tāsiʿ vuķūf-ı zamānī: Bundan nihāyet-i kāra vuşūl ve ğāyet-i esrāra duḥūl olur ki ʿabd-i sālīk-i tarīķ muḥāsibe gibi her ğāḥ ḥāline āġāḥ ola ve şükr ü feraḥ ile defʿ-i teraḥ ile sālīk-i rāḥ ola. Hâce Bahāüddīn-i Naķş-bend razıyallāhu ʿanhu buyurur ki “Ḳabzda istiġfār ve bastda [53a] şükr itmek vuķūf-ı zamānīdür.” Maʿlūmdur ki sālīk bu iki ḥālden ḥālī olmaz ve her kim bu binā-yı kārı ki ḥıfz-ı evķātdur, vuķūfıla ğüzerān ḳılmaz, dīvān-ı ilāḥīde māziye vü ātiye muḥāsebesi ehline ḥālile yol bulmaz. Eger aḥvāl-i māziye żāyiʿ ola, bāz-geşte rāciʿ ola.

ʿAşır vuķūf-ı ʿadedī: Zıkrde riʿāyet-i ʿaded ḥavātır-ı müteferriķayı vuķūf ile cemʿden ibāretdür. Bundan ğarāz vitri riʿāyetdür ki bir nefesde üç kerre yā beş yā yedi yā yigirmi bir kerre zıkr itmege işāretdür ki bu miķdārda maķşūda vāşıl olur ve merāmı ḥāşıl ḳılır ki ʿayn-ı ʿilm-i ledünnī bundan zāhir ve vāḥid ʿadedden ʿārī olup ve cümle aʿdādda sārī olduġı bundan bāhirdür. [53b]

Taḥṣîl-i aʿdâd ve tekmîl-i keşret ü vahdet-i âḥād Bâleybelen'ün ʿilm-i ḥarfîn-de bi't-tamâm beyân ve “Ve mâ yetecellâ li'l-insâni minhâ bi'l-kemâli”¹⁴¹ ayân olmuştur. Ṭâlib-i maʿrifet ve râğib-ı ḥaḳîkat olan tettebbuʿ kılandur. Ol zamân mazḥar-ı ¹⁴² ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ mefhum ola ve vahdet-i ʿâlim ü ʿilmi maʿlûm kıla.

Hâdî-ʿaşer vukûf-ı ḳalbî: Evvelâ ḳalbe müteveccih ola, şâniyen anuñla nümûd-ı bihbûd bula ve şühûd-ı vücûd-ı Vedûd ḥâşıl kıla, her cânibde bâtın u zâhir ve evvel ü âḥir âşikâr ve her gâh ¹⁴³ ﴿فَأَيْنَمَا تُولُو فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ nümû-dâr ola.

Maʿlûm ola ki Hâce ʿAbdulḫalîḳ-ı Ğucdevânî'den soñra dört ḫalifesi irşâd seccâdesinde ḳâyim oldılar. [54a]

Hâce Ahmed-i Sıddîḳ

Hâce Ahmed-i Sıddîḳ raḥmetullâhi ʿaleyhi, Buḫârî'dür. Hâce ʿAbdulḫalîḳ-ı Ğucdevânî'den soñra ḳâyim-maḳâmı olup evvelki ḫalifesidür. Sâyir ḫulefâ vü aşḫâb tâbiʿ olmuşlardır. Kendülerden soñra yârânı Hâce Evliyâ-yı Kebîr'e ve Hâce ʿÂrif-i Rîvkerevî'ye ısmarlamışlar ki soñra anlar ṭâlibleri irşâd itmişlerdür. Ve Hâce Ahmed'ün mezârı şehr-i Buḫârâ'dan üç fersah baʿîd Muğanniyân nâm ḳaryededür.

Hâce Evliyâ-yı Kebîr

Hâce Evliyâ-yı Kebîr raḥimehullâh, Hâce ʿAbdulḫalîḳ'ın ikin-ci ḫalifesidür. Buḫâriyyü'l-aşldur. Evvel ʿulemâ-yı zâhirden idi. Bir gün Buḫârâ'da Hâce ʿAbdulḫalîḳ et alur, Hâce Evliyâ götürmesin iltimâs idüp götürüp âsitânesine alı gider. [54b] Hâce buyurur ki “Bir sâʿatden soñra gelüñ, taʿâmı bile yiyelim” dir. Çün Hâce Evliyâ girü dönerler, ʿilm-i zâhirden kendüleri Hâce ʿAbdulḫalîḳ ḫâzretlerinin bâtınına müncezb bulurlar. Çün bi-iḥtiyâr istiʿcâl ile Hâce ʿAbdulḫalîḳ ḫıdmetine rücûʿ ider. Hâce, Evliyâ'yı oğul idinüp nisbet-i ṭarîḳatların taʿlîm ider. Üstâdı olan

141 “Onlardan insana kemâl ile tecelli eden şeyler.”

142 “Kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.” Kehf, 18/65

143 “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.” Bakara, 2/115.

‘ālim dahı Hâce Evliyā az zamānda keşfe mālîk olduğına vākıf olur, ol dahı gelüp Hâce ‘Abdulhālîk hıdmetinde niçe makāmāt tayy idüp intikāl ider.

Hâce Evliyā-yı Kebîr Bâzâr-ı Buḥārâ’da Mescid-i Şarrāfân’da bir çile-i havâtır çıkarmışlar ki Hâk’dan gayrı bir nesne hâtırına hûṭûr itmemiş. Hâce ‘Ubeydullâh bu çile anılduḡda [55a] ta‘accüb ile engüşt ber-dehân olup buyururlar imiş: ¹⁴⁴﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ﴾ye mazhar olan cümleden zıkr istimâc eyler.”

Mışra‘: Tesbîhini eşyānuñ ider cān kulaḡı güş
Hüşıla ider cüş

Hâce Evliyā buyururlar ki “Çile-i havâtır ol degildür ki ber-hâtır olmaya, belki nisbetlerine müzāhım olmaya dimekdür, nehr-i cārînüñ üstinde olan hâr u ḡas nehrüñ cereyânına mâni‘ olmaduḡı gibidür.” Ve buyururlar idi ki “Hâce ‘Alâuddîn-i Ğucdevânî’den şordılar ki “Gönlünüze hîç gayr hûṭûr itmez mi?” Didiler: “Hayır, ammâ ḡāh ḡāh eyle dahı olur” ve bu beyti okudılar.

(Nazm): Çun be-ḡāyet tîz şud in cû revân
Gam nepāyed der-derün-i ‘aşîḡân¹⁴⁵

Mışra‘: “Gam gelür ammâ ki olmaz pâydar”

Neşr: Nitekim buyurur: ¹⁴⁶“لَيَغَانُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى أَقُولَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ” [55b] Hâtarât ḡalbe gelmemek olmaz, ammâ nefy itmek gerek ki temekkünü füyüzâtı sedd ider, tâ şol deme deḡin ki cümle havâtır andan ola.

Nazm: Tuyî zāhir zi-her hâtır nedānem
Çerā sālîk kuned nefy-i havâtır¹⁴⁷

144 “Her şey O’nu hamd ile tespih eder.” İsrâ, 17/44.

145 “Bu ırmak oldukça hızlı aktuḡından ariflerin gönlünde hüzün olmaz.” Mesnevî, 2: 3287.

146 “Yüreḡim geḡer, nihayet “estagfirullâh” derim.” Sahîhu Muslim, 4/2075; Sune-nu Ebî Dāvūd, 2/84; Musnedu Ahmed, 29/391; el-Kuşeyrî, Latā’ifu’l-işārât, 1/599; Tefsîru’r-Râzî, 3/468; Tefsîru’l-Beydâvî, 4/75; el-Lubâb fi ‘ulûmi’l-Kitâb, 40529. إنه ليغان على قلبي şeklinde.

147 “Gönle hutur eden her şeyde zahir olan sensin. Bilmem ki salik kalbine gelen kötü şeyleri nasıl defeder.”

Nesr: Hâce Evliyâ'nun kabri Buḥārâ'da Hâk-rîz Hîşâr'da 'Ayyâr Burcî yanındadır. Vefâtında kendü aşḥâbından dört kimesneyi irşâda icâzet vir-diler ki cümlesi zîkr olur.

Hâce Dihkân-ı Kâltî

Hâce Dihkân-ı Kâltî rahmetullâhi 'aleyhi, Hâce Evliyâ'nun ḥulefâ-yı erba'asından evvelkisidür ki mesned-i irşâdda oturduḡda ḡayrılar mütâba'at itmîşlerdür. Kabri Buḥārâ'nun cânib-i şimâlisinde iki fersaḡ ba'îd Kâlt nâm karyededür.

Hâce Hudâyâdî-i Türkî

Hâce Hudâyâdî-i Türkî rahimehullâh, [56a] Hâce Evliyâ'nun ikinci ḡalîfesidür. Hâce Dihkân'dan soñra aşḥâb cümle anuñ irşâdına cem' ol-dılar. Kabrleri Buḥārâ'nun kibâr-ı kûrâsından beş fersaḡ yirde zîkr olan Hudâyâd'dadır.

Hâce Sûkmân

Hâce Sûkmân rahmetullâhi 'aleyhi, Hâce Evliyâ'nun üçüncü ḡalîfesidür. Kabrleri Hâce Evliyâ yanındadır.

Hâce Ğarîb

Hâce Ğarîb rahimehullâh, Hâce Evliyâ'nun şulbî oḡlıdur. Hâce Sûkmân'dan soñra dördüncü ḡalîfesidür. Necmüddîn-i Kübrâ ḡulefâsından Seyfüddîn-i Bâḡarzî ile Buḥārâ'nun Fetḡ-âbâd'ında çok şoḡbet eylemişlerdür. Şeyḡ Meczûb Ḥasan-ı Bulḡarî, Urus'dan Buḥārâ'ya geldükde Hâce Ğarîb toḡssan yaşında iken i'tikâd-ı tâmmıla mu'tekid olmuşlar [56b] ve üç yıl şoḡbet itmîşler. Şeyḡ Ḥasan-ı Meczûb buyururlar imiş ki "Çok velî ile mülâkât itdüm, ammâ Hâce Ğarîb'e mu'âdil bulmadum ve yigirmi se-kiz velîye ḡıdmet itdüm evveli Şeyḡ Sa'düddîn-i Ḥamevî ve ahîri Hâce Ğarîb'dür."

Ve Hâce Ğarīb'ün dağı dört halıfesi vardır:

Hâce Evliyā-yı Pārsā

Hâce Evliyā-yı Pārsā raḥimehullāh, Hâce Ğarīb'ün evvelki halıfesidür. Buḥārā'da Hırmen-tehī nām kıyeddendür; kabırleri dağı andadır. Hālīyā kıyē harābdur ve hırmen yēbābdur dirler.

Hâce Ḥasan-ı Sāverī

Hâce Ḥasan-ı Sāverī raḥimehullāh, Hâce Ğarīb'ün ikinci halıfesidür. Buḥārā'da hālīyā harāb olan Sāver'dendür; kabıri dağı andadır.

Hâce Oñatman

Hâce Oñatman raḥmetullāhi ta'ālā 'aleyhi, Hâce Ğarīb'ün üçinci halıfesidür ve kabırleri Buḥārā'da Havz-ı muḳaddem'e kıarīb Çehārşenbe Depesi'nün kıblisindedür.

Hâce Evliyā-yı Ğarīb

Hâce Evliyā-yı Ğarīb raḥimehullāh, Hâce Ğarīb'ün dördinci halıfesidür.

Hâce Süleymān-ı Kermīnī

Hâce Süleymān-ı Kermīnī raḥmetullāhi 'aleyhi, [57a] Hâce 'Abdulḥalīḳ-ı Ğucdevānī'nün üçinci halıfesidür, ammā Hâce Evliyā'da işi tamām olmuştur. ¹⁴⁸“وَالْمُخْلِصُونَ عَلَىٰ خَطَرٍ عَظِيمٍ” ma'nāsında buyurmuştur ki “Eger ḥaṭarda ḥavf olaydı “fī” ile muşaddar olurdı, “alā” ile taşdır delālet ider ki ḥaṭar üzere müşrif ola.” Ma'lūmdur ki ḥaṭar mertebeden ve kıadr-i 'aliden 'ibāret olmağın “alā-maḳāmin 'ālin 'aẓīmın” dimekdür. Ḥavf ile ta'bīr muḳarrebāna işāretdür.

Naẓm: Nezdikān-rā bīş buved ḥayrānī
İşān dānend siyāset-i sulṭānī¹⁴⁹

148 “İhlas sahipleri de büyük tehlike ile karşı karşıyadırlar.” Şu'abu'l-īmān, 9/181; Mirkātu'l-Mefātiḥ Şerhu Mişkātī'l-Masābih, 7/3093.

149 “Ona yakın olanların şaşkınlığı daha da artar. Onlar sultanlığın siyasetinin nasıl olduğunu bilirler.” (Ebu Said Ebulḥayr, Rubai-Divan)

Neşr: Gerçi Allah ta‘âlânın beşâreti وَلَا هُمْ عَلَىٰهِمْ ۖ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ¹⁵⁰ olmuştur, lakin anlar havf u haşyetde irtifâ bulmuştur. Egerçi bu dağı muḥarrerdür.

Naẓm: ‘Azl olmaz nebî nübüvvetden
Hem velîde budur kelâm-ı şavâb
Ki ḳabûl itselerdi aḥbâbı
Redd olur mı kirâma hîç âdâb
Çün kirâmuñ bu ola evşâfı
Ekremü’l-ekremîn ḳıla mı ıḳâb

Neşr: Zîrâ bu dağı muḥarrerdür: ¹⁵¹”لَيْسَ مِنَ الْعَدْلِ سُرْعَةُ الْعَدْلِ“ Ḳabri kendü şehri Kermîn nâm bir büyük ḳaşabadur ki Buḥārâ’dan on iki fersaḥ ba‘iddür. Bir ḥalîfesi Hâce Muḥammed Şâh-ı Buḥârî ve bir ḥalîfesi Sa‘düddîn-i Gücdevânî’dür.

Hâce Ebû Sa‘îd

Ammâ Hâce Ebû Sa‘îd raḥimehullâh, [57b] Hâce Süleymân’uñ maḳbûl ḥalîfesidür ve *Müselliku’s-Sâlikîn* nâm kitâb şâḥibi olan Muḥammed-i Buḥârî’nün pîridür. Andan soñra ḳâyim-maḳâm Muḥammed-i Buḥârî’dür. Ol kitâbda beyân ider ki “Şeyḥ Ebû Sa‘îd buyurur: “Bir ḥâtırayı bâz-geşt ile nefy itdükden soñra eger yine ol şekle ‘avdet iderse ḥâtıra-ı nefsanîdür ki lecâc u ‘inâd u ibrâm nefsüñ şıfatıdur maḳşûdına irince, soñra bu dâhiye dağı dâ‘îye ider. Ve eger evvelki libâsda ‘avdet itmeye, şeytânîdür ki şeytânın ğaraẓı izlâldür, niçe şeklile nümâyân olur, tâ azdurınca.” Ve buyurmuşlardur ki “Naşîḥat aña lâyıḳdur ki zâhirinde ehl-i zemîn nâ-meşrûc bulmaya ve bâtınında ehl-i âsmân yanında noḳşân olmaya.”

150 “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” Yûnus, 10/62.

151 “Görevden almada acele etmek adilce olmaz.” Özdeyiştir, bkz. el-Meydânî, Mecma‘u’l-Emsâl; 2/195.

Ḥāce ‘Ārif-i Rīvkerēvī

Ḥāce ‘Ārif-i [58a] Rīvkerēvī raḥimehullāh, Ḥāce ‘Abdulḥālīk’uñ dördinci ḥalifesi dūr. Mevlid ü medfeni Rīvkerē’dür ki nisbeti vāvıladur, Buḥārā kıurāsındandır ve altı fersaḥ ba‘iddür, Ğucdevān’la mā-beyni bir fersaḥdur. Ḥāce Bahāüddīn-i Nakş-bendī’nün silsilesi Ḥāce ‘Ārif-i Rīvkerēvī’ye mün-tehi olur.

Ḥāce Maḥmūd-ı İncīrfağnevī

Ḥāce Maḥmūd-ı İncīrfağnevī raḥimehullāh, Ḥāce ‘Ārif’uñ efzal-i ḥulefāsıdır. Mevlidi İncīrfağnı’dür ki Buḥārā’dan üç fersaḥ ba‘iddür, Vāykinī nām kaşaba nevāḥīsindendür. Ḥāce, Vāykinī’de sākin olup kabri de andadır. Ma‘iṣetlerini gil-kārılıqdan kabūl itmişlerdi. Çün Ḥāce ‘Ārif irşāda icāzet virmişler, Şeyḥ ‘Ārif’uñ maraz-ı mevtinde zıkr-i cehrīye ibtidā itmişler.

Şeyḥüñ mevtinden şofra [58b] Vāykinī dervāzesinde vākr’ olan mescid-de zıkr-i ‘alāniyeye meşğul olmuşlar. Ḥāce Muḥammed-i Pārsā’nuñ cedd-i a‘lāsı Mevlānā Ḥāfızuddīn, Mevlānā Şemsü’l-e‘imme Ḥulvānī işaretiyle Buḥārā’da cem‘-i keşir ḥuzūrında Ḥāce Maḥmūd’dan istifsār eylemişler ki “Zıkr-i ‘alāniyeyi ne niyyetle idersin?” Ḥāce dimiş ki “Tā uyuyanlar uyana ve gāfiller āgāh olup tarīk-ı hidāyete sālīk olalar.” Ve buyurmuşlar ki “Zıkr-i cehr aña müsellemdür ki dili kızb ü ğıybetden ve boğazı ḥarām u şübhetden ve gönli riyā vü süm‘atden ve sırrı Ḥazret-i Ḥaḳ’dan ğayrıdan ülfetden pāk ola.”

Ḥāce Maḥmūd’uñ aşḥābından Ḥāce ‘Alī-i Rāmiytinī buyurur ki [59a] “Bir derviş, Ḥazret-i Ḥızr’dan su‘āl eyler ki “Ḥālīyā mürşidlerüñ aḳdemi kimdür?” Ḥızr ‘aleyhi’s-selām buyurur ki “Ḥāce Maḥmūd-ı İncīrfağnevī’dür.

Ḥāce ‘Alī-i Rāmiytinī aşḥābı cümle rivāyet iderler ki “Bir gün Ḥāce ‘Alī meclisinde zıkr ider iken bir aḳ kuş başumuz üzere gelüp lisān-ı faşih ile Fārisī zebānıla didi ki “Ey ‘Alī merdāne baş”, ya‘nī “Ey ‘Alī er gibi ol.” Aşḥāba ol kuşuñ kelāmı ḥayret virdi, “Kim ola?” diyü su‘āl iderler. Ḥāce ‘Alī dir ki “Ḥāce Maḥmūd’dur, maḳām-ı tekellüm-i Mūsā’da ṭayerān iderler.”

Hâce Dihkân-ı Kältî Hâk ta‘âlâdan recâ itmişdi ki “Âhîr nefesde dostlarıuñdan biri baña meded yitişe.” Pes Hâce Maḥmūd anı görmege gider ve telkîn ider. Hâcenüñ iki ḥalîfesi vardır:

Mîr Hüseyn Hürd-ı Vâykinî

Mîr Hüseyn Hürd-ı Vâykinî raḥimehullâh, Hâce Maḥmūd’uñ evvel ḥalîfesidür. Kendi zamânında seccâde-i irşâdda mercî‘-i sâlikân olmuşdur. Birâderi Emîr Hüseyn-i Kelân’dur ve ol daḥı Hâce Maḥmūd aşḥâbındandır. Mîr Hürd’uñ mezârı Vâykinî’dedür; mezâr-ı müteberrekedir.

Hâce ‘Alî Ergandânî

Hâce ‘Alî-i Ergandânî raḥimehullâh, Emîr Hürd ḥalîfesidür. Qabri Rindenî kaşabası muzâfâtından E[r]ğandân nâm kıaryededür ki on beş fersaḥ Buḥârâ’dan ba‘iddür.

Hâce ‘Alî-i Râmiytinî

Hâce ‘Alî-i Râmiytinî raḥmetullâhi ‘aleyhi, [59b] Hâce Maḥmūd’uñ ikinci ḥalîfesidür. Hâcegân silsilesinde laqabı ‘Azîzân’dur. Hâce Maḥmūd muḥtazır olduḳda ḥilâfetine ve aşḥâbınuñ emrini ‘Azîzân’a ısmarlamışdur. Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend iki vâsıta ile ‘Azîzân’a irişür. Cülâhlık şan‘atıyla iktifâ iderdi. Mevlânâ Câmî *Nefehât*’da Hâzret-i Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî’den bu beyti ‘Azîzân ḥaqqında naql eyler.

(Nazm): Ger ne ‘ilm-i ḥâl fevk-i kâl bûdî key budî
Bende-i a‘yân-i Buḥârî Hâce Nessâc-râ¹⁵²

Neşr: Qabri Hâreznî’dedür. Râmiytinî’dendür ki feth-i râ ve kesr-i mîm ve sükûn-ı yâ ve kesr-i tâ ve sükûn-ı nûn ve yâ-yı nisbî iledür; Buḥârâ’dan iki fersaḥ ba‘id bir büyük kaşabadur. Şeyḥ Rûknüddîn ‘Alâüddeve es-Simnânî raḥmetullâhi ‘aleyhi [60a] mu‘aşırlandıdır. Şeyḥ ‘Alâüddîn, ‘Azîzân’a derviş gönderüp üç mes‘ele şormuşlar; anlar daḥı cevâb virmişlerdür:

152 “Eğer ḥâl ilmi kâl ilminin üstünde olmasaydı, Buḥârâ’da ileri gelenler Hâce Nessâc’a bende olmazdı.”

“Mesʿele-i ūlā siz ve biz gelüp gidene hıdmet iderüz. Siz seferdesiz, te-kellüf itmezsiniz ve biz tekellüfler iderüz, halk yine sizden rāzî ve bizden şâkidür.” ʿAzîzân cevâb virmiş ki “Minnet ile hıdmet iden çokdur; hıdmet itdüğünü minnet bilenler azdur. Saʿy eyleñ ki hıdmetde bulunduğunuzu minnet bilesiz, tâ ki sizden kimse şikâyet itmeye.”

“Mesʿele-i şāniye oldur ki işitmişüz ki sizün terbiyetünüz Hâce Hızr ʿaleyhi’s-selāmdan imiş. Bu ne gūnedür?” Cevâb virmiş ki “Haḡ taʿālā ʿaşıklarından ʿaşıklar vardır ki [60b] Hızr ʿaleyhi’s-selām anların ʿaşıqlarıdır.”

“Mesʿele-i şālişe oldur ki işitmişüz ki siz zıkr-i cehr ider imişsiz.” Cevâb virmişler ki “Biz daḡı işitmişüz ki siz zıkr-i ḡafıyye ider imişsiz. Sizün zıkrünüz daḡı cehr olur, yaʿnî zıkr-i ḡafıyyeden murād ḡalḡuñ ʿadem-i vukūfidur, çün ki zākırlık ile şöhet ikisinde bile vardır, pes berāberdür, belki ḡafıyye riyāya aḡrebdür.”

Naẓm li-müʿellifihi: ʿAmeli ḡalḡ içün kılan terki
Ol riyā ehlinün olur berki
Lık nās ecli içün olsa ʿamel
Şirkdür eyleme bu nuṡḡa cedel

Neşr: Ve zıkr-i cehrden Mevlānā Seyfüddīn’e cevâb bu olmuş ki ḡadīşde gelmişdür ki ¹⁵³“لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ بِشَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” [61a] Dervişler her nefesi nefes-i aḡır bilüp muḡtaızırlardur.

Şeyḡ Bedrüddīn-i Meydānî suʿāl itmiş ki “ḡaḡ taʿālā emr itdüğü zıkr-i keşir zebānıla mıdur yā ḡalbile midür ki buyurur: ¹⁵⁴﴿ادْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾” Cevâb buyurmuş ki “Mübtediye zebānıla, müntehiye ḡalbiledür. Mübtedi mücāhiddür; müntehî müşāhiddür, cümle aʿzā vü ḡavāssıla zıkr ider.”

153 “Ölülerinize “Allah’tan başka ilah yoktur” şehadetini telkin ediniz.” et-Taberānî, el-Muʿcemu’l-kebir, 12/254. Bunda “بَشَهَادَةٍ” yerine “شَهَادَةٍ” şeklinde. Diğer kaynaklarda Sahīhu Muslim, 2/631; Musnedü Ahmed, 17/19; İbn Māce, 1/465; Sunenu Ebî Dāvūd, 3/190; Sunenu’t-Tirmizî, 3/297. “بَشَهَادَةٍ” ifadesi yok, bazı-larında bunun yerine “قَوْلٍ” ifadesi var.

154 “Allah’ı çokça zikredin”. Ahzāb, 33/41.

Ve buyurmuşlar ki “Allâh ta‘âlâ mü’minün qalbine üç yüz altmış kerre nazar ider demek, bedende olan üç yüz altmış a‘zâya zıkr-i qalbdan irüşen füyûzâtdan her uzv kendüye münâsib t‘âat itmegin her birinün istifâzasından qalbe bir nazar-ı rahmetden ‘ibâretdür.”

Ve “İmân nedür?” diyü şormuşlar. Buyurmuşlar: “Kenden ve peyvesten”, ya‘nî h Kendüden üzilmek [61b] ve Hakk’uñ rızâsına bağlanmak.” Cülâh olmağın şan‘atlarına münâsib cevâb virmişler ve dimişler ki “Ameli idüp, itmedüm şanmak gerek ve tekrâra sa‘y etmek gerek.”

Ve buyurmuşlar ki ¹⁵⁵ ﴿وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا﴾ âyetinde hem işâret hem beşâret vardır ki emr qabûle delîldür.

Ve buyurmuşlar ki “Qavilde ve loqmada gâyet hâzer üzere oluñ.” Ve buyurdılar ki “Hızır ‘aleyhi’s-selâm Hâce ‘Abdulhâlık’a geldiler. Hâce iki arpa etmegi çıkardı. Hızır ‘aleyhi’s-selâm yimedi. Hâce helâldür didiler. Hızır ‘aleyhi’s-selâm didi ki “Yoguran bî-tahâret yogurmağın bize yimek münâsib degildir.”

Ve buyurmuşlar: “Eger Hâce ‘Abdulhâlık oğullarından ya‘nî mürebbâlarından bir kimse [62a] Manşûr zamânında olsaydı terbiyetle ol hâlden geçürüp makâma irüp ber-dâr olmazdı.”

Ve buyurmuşlar: “Cümle mücâhedâtdan efzal, bir şâhib-i qalbün gönline münâsib hıdmetle qalbine duhûldur ki ol qalb manzûr-ı ilâhî olmağın aña dahı hışşe irüşür.”

Ve buyurmuşlar ki “Cehd eyleñ ki meşâyıhuñ maqbûli olasız ve anlar dilile du‘â idesiz ki anuñla günâh itmemişsizdür.” Bir gün bir kimesne ‘Azizân huzûrında bu mışra‘ı okımuş ki mışra‘: “‘Âşıkân der-demî dü ‘îd kunend.¹⁵⁶ Buyurmuşlar ki “Se ‘îd kunend”¹⁵⁷ ya‘nî “‘İdüñ bir yâd-kerdi Hakk’uñ iki yâd-kerdi mâ-beynindedür ki tevfiq ve yâd-kerd ve qabûldür, pes üç ‘îd olur”, ammâ.

155 “Hep birlikte tövbe ediniz.” Nûr, 24/31.

156 “Aşıklar bir demde iki bayram ederler.”

157 “Aşıklar bir demde üç bayram ederler.”

(**Naẓm**): ‘Ārifān ez se ‘id dem nezenend
Çiz süy-ı nistî ẓadem ne zenend¹⁵⁸

Neşr: Şeyh Nüreddîn-i Nûrî su‘âl itmiş ki “Ezelde ¹⁵⁹﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ di-nildükde [62b] “belâ vü ne‘am” cevâb virdiler ve yevm-i âhîrde ﴿لَمَنِ الْمُلْكُ﴾¹⁶⁰ su‘aline yine Rabb-i ‘izzet ¹⁶¹﴿لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ cevâb virmege se-beb nedür?” ‘Azîzân cevâb virmiş ki “Yevm-i elest tekâlîf emr olındığı gün olmağın güft ü gü lâzımdur, ammâ rûz-ı ebed tekâlîf ref’ olduğu gün olmağın ‘âlem-i haqîkatde güft olmaz.”

Menķıldür: ‘Azîzân, Hârezm’e vardukda iki dervîş gönderüp Hârezmşâh’dan icâzet-nâme almışlar ki anda sâkin olalar. Erbâb-ı devlet ile şâh ta‘accüb ve istihzâ ile icâzet-nâmeyi yazup göndermişler. Çün halk Hâce ‘Azîzân hıdmetine izdihâma başlamışlar, pâdişâha haber itmişler ki “Bir şeyh yanında çok kimesne gelür, memleket üzere müstevlî olup tasaltun itmek ihtimâlî vardur, def‘i lâzımdur!” dimegin şeyhi vilâyetden ihrâca âdem gönderür. Şeyh hiç vilâyetden hâric olur mı! Pes ‘Azîzân ol iki dervîşi pâdişâhuñ icâzet-nâmesi ile gönderüp dir ki “Biz sizûñ icâzetûñüz ile sâkin olmuşuz. Eger naķz idersenüz gidelim.” Pes pâdişâh hacil olup cümle erkânı ile gelüp ‘Azîzân’a mürîd olurlar. “Men eṭā‘allâhe eṭā‘a’n-nâsu ileyhi cem‘an”.¹⁶² Ve bu eṣ‘âr ‘Azîzân’a mensûbdur.

Kıṭ‘a: Nefes murğ-i muḳayyed der-derünest
Nigehdâreş ki hoş murğîst dem-sâz
Zi-pâyeş bend meksel tâ nepperred
Ki netvânî griften ba‘de pervâz¹⁶³

Rubā‘î: Bâ-her ki nişînî vü neşud cem‘-i dilet
Ve’z-tû neremîd zaḫmet-i âb u gilet

158 Arifler üç bayramdan dem vurmazlar, yokluk cihetinden gayrıya ayak atmazlar.

159 “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” A‘râf, 7/172.

160 “Bugün mülk (hükümrânlık) kimindir?” Mü‘min, 40/16.

161 “Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah’ındır.” Mü‘min, 40/16.

162 “Allah’a itaat edene insanların hepsi itaat eder.”

163 “Nefes, gönülde bağlı bir kuştur, onu iyi koru ki o senin dostundur. Bağını çözme, uçurursun; tutulmaz kanat çırpıktan sonra bir daha.”

Ez-şoḥbet-i vey eger teberri nekunî
Hergiz nekunend rûḥ-i ‘Azîzân be-ḥilet¹⁶⁴

Dîger: Bî-çâre dilem ki ‘âşık-i rûy-i tû bûd [63a]
Tâ vaḳt-i şabûḥ dūş der-kûy-i tû
Çevgân-i ser-i zulf-i tû ez-ḥâl be-ḥâl
Mîburdeş u hem çunân yek kûy-i tû bûd¹⁶⁵

Dîger: Çun zîkr be-dil resed dilet derd kuned
Ân zîkr buved ki merd-râ ferd kuned
Her çend ki ḥâşiyet-i âteş dâred
Lîkin du cihân ber-dil-i tû serd kuned¹⁶⁶

Dîger: Ḥâhî ki be-ḥaḳ resî biyârâm ey ten
Ender taleb-i dost biyâ râm ey ten
Ḥâhî ki meded ez-rûḥ-ı ‘Azîzân yâbî
Pây ez-ser-i ḥod sâz u biyâ Râmiytin¹⁶⁷

Sâbıkâ nakl olındı ki Seyyid Aḥmed-i Yesevî ḥulefâsından Seyyid Ata’nuñ bir vaḳ’ından ‘Azîzân bî-ḥuẓûr olur. İttifâḳan ol eṣnâda Ata’nuñ oğlını Etrâk esir iderler. Seyyid Ata, ‘Azîzân’ı du‘â için evine da‘vet ider ki gelmesi anuñ elinde olduğı muṭlaḳ olur. Çün ta‘âm gelür, ‘Azîzân eydür ki “Alî barmağın nemek-dâna ve elin ta‘âma uzatmaz, tâ Ata’nuñ oğlu ḥâzır olmayınca.” Huẓẓâr-ı meclis ḥâzır olup intizârda iken Ata’nuñ oğlu ḳapudan iṣerü girür. [63b] Çün su‘âl iderler, eydür ki “Ben Etrâk vilâyetinde esir idüm, hemân kendümi sizün yanınıuzda buldum.” Pes cümle, ‘Azîzân’uñ ayağına başların ḳorlar.

164 “Beraber olduğın kimseyle gönlün bir olmazsa, ten zahmeti senden gitmez. Sen nefsinden yüz çevirmezsən, Azîzân’ın ruhu da sana yüz vermez.”

165 “Bîçare gönül ki o senin yüzünün âşıkıdır. Gönül, dün gece sabaha kadar senin mekânındır. Zülfünün ucu çevgânı onu hâlden hâle attuğı hâlde bile gönül senin makamındır.”

166 “Zikir gönle eriştiğinde gönlün dert olur. O zikirle kişi tek olur. Her ne kadar zikrin tabiatı ateştir, ancak iki cihanı sana soğuk eyler.”

167 “Ey ten, Hakk’a ulaşmak istersen asude ol; dost talebinde gel muti ol. Azîzân’ın ruhundan medetse arzun, ayağınla başını beraber eyle, Ramiytin’e gel.”

Hâce ‘Azîzân hazretlerinin sinn-i şerîfleri yüz otuza vâsıl olmuştur. İki oğulları varmış.

Hâce-i Hurd

Hâce-i Hurd rahimehullâh, ‘Azîzân’uñ büyük oğlıdur. Nâmı Hâce Muḥammed’dür. Vâlidleri zamânında ‘ömrleri seksene irişmiş imiş. ‘Azîzân’a Hâce-i Büzürg dinilmegin anlara Hâce-i Hurd dirler imiş. Nitekim İmâm ‘Alî kerremallâhu vechehu şihhatinde İmâm Hüseyñ’uñ razıyallâhu ‘anhu evvelki oğluna ki İmâm Zeynül‘âbidîn’dür, ‘Alî-i Aşğar dirler idi ki İmâm ‘Alî kerremallâhu vechehu hazretlerine ‘Alî-i Ekber dirler idi. Şoñra bir oğlı daḥı oldu, anuñ daḥı ismini babası İmâm Hüseyñ ‘Alî komağın aña ‘Alî-i Ekber dirler idi imtiyâz için. İmâm Hüseyñ’le razıyallâhu ‘anhu bile şehîd oldu. İmâm Zeynül‘âbidîn haste bulunmağın zalemeden ḥalâş oldu, nesl-i sâdât-ı Hüseyñî ol hazrete muttaşıldur.

Hâce İbrâhîm

Hâce İbrâhîm rahimehullâh, ‘Azîzân’uñ küçük oğlıdur. Hâce ‘Azîzân vefâtı ḥîninde irşâda icâzeti Hâce İbrâhîm’e buyurmuşlar. Ba‘zılar büyük oğlını ta‘yîn itmedüğine ta‘accüb itmişler ki zâhir ü bâtın ‘ilminde büyük oğlı kavî imiş. Hâce ‘Azîzân’a [64a] bunlaruñ ḥâtırası mün‘akis olur, buyururlar ki “Hâce-i Hurd ‘an-ḳarîbin bize vâsıl olur.” ‘Azîzân’uñ vefâtı yedi yüz on beş senesinuñ yigirmi sekiz zilkâ‘desinde düşenbe günü beyne’ş-şalâteynde vâḳı‘ oldu. Hâce-i Hurd’uñ vefâtı yine bu senenüñ zilḥiccesinuñ on yedinci günü düşenbe günü kuşlık vâḳtinde oldu, Hâce ‘Azîzân vefâtından on toḳuz gün şoñradur ve Hâce İbrâhîm yedi yüz toḳsan üç senesindedür.

Bu fakîr meşîḥat-ı ḥânḳâhı ba‘de Şeyḫ ‘Alî ‘adem-i kabûlüme bâ‘iş bu ‘aceledür.

Târîḫ-i ‘Azîzân: Heft-şad u pânz-deh zi-ḥicret bûd
Bîst u heştum zi-mâh-i zilkâ‘de

K'ân Cüneyd-i zamân u Şiblî-i vaqt
Zîn serâ ref't der-pes-i perde¹⁶⁸ [64b]

Neşr: Hâce 'Azîzân'ın Hâce İbrâhîm'den sonra dört kâmil ü mükemmil hâlifesi vardır ki her birinün ismi Muhammed'dür.

Evvelâ Hâce Muhammed-i Külâh-düz ki Hârezm'de âsüdedür.

Sâniyâ Hâce Muhammed-i Hallâc-ı Belhî ki Belh'de müzârdur.

Sâlişâ Hâce Muhammed-i Mâverdî ki kabri Hârezm'dedür.

Râbi'â Hâce Muhammed Baba Semmâsî'dür.

Hâce Muhammed Baba Semmâsî

Râmiytin tevâbi'inden Semmâs nâm kıyâedendür ve anda medfündür, rahîmehumullâh. 'Azîzân, hilâfet ü irşâdı aşl bunlara ısmarlamışdur ve Hâce Bahâüddîn'i bunlar oğullığa kabûl itmişdür. Menkıhdür ki Hâce Bahâüddîn dünyâya gelmedin Baba Semmâsî niçe kerre Hâce Bahâüddîn'ün mevlidi olan Köşk-i Hindvân nâm kıyâe yanından geçerken buyurmuşlar ki [65a] "Bu hâkdan bir er kıyâe gelür, tîz ola ki Köşk-i Hindvân Kaşr-ı 'Ârifân ola." Yine uğradukda ol râyiha ziyâde oldu, "Meger ol er vücûd-ı zâhire tûlûc itmişdür" dimişler. Baba'dan bu beşâret olduğda üç gün imiş ki hâce dünyâya gelmiş. Ol hâlde hâcenün dedesi, hâcenün sînesi üzere bir hediye kıyup Baba'ya götürmüş. Baba hâzretleri dimiş ki "Bu benüm oğlumdur, bu ol merddür ki kıyâesın almış idük, 'an-kârîbin muhtedâ-yı nâs olacaktadır." Hâlifeleri Emîr Külâl'a buyurmuşlar ki "Oğlum Bahâüddîn hâkkında terbiyeti dirîğ itmeyesin." Emîr dağı kabûl itmişler. [65b]

Hâce 'Ubeydullâh buyurur ki "Baba'nun Semmâs'da bir cüz'î bağı vardı, kendü eliyle budardı ve budamağda çok eglenürler imiş ki her tegeki kesdükde gâlebe-i hâlden bıçak ellerinden düşer imiş." Ve Hâce Muhammed Baba'nun dört hâlifesi vardır:

Hâce Süfî-i Sühârî razıyallâhu 'anhü, kabri dağı Sühâr'dadur ki Buğârâdan iki fersah ba'iddür.

168 "Hicretin yedi yüz on beşinde, Zilkade ayının yirmi sekizinde o zamanın Cüneyd ve vaktin Şiblî'si bu saraydan perdenin ötesine ahirete gitti."

Hâce Muhammed Baba Semmâsî'nün rahmetullâhi 'aleyhi kendi oğlıdır.

Hâce Mevlânâ Dânişmend 'Alî'dür rahmetullâhi 'aleyhi.

Seyyid Emîr Külâl razıyallâhu 'anhu.

Seyyid Emîr Külâl

Muhammed Baba'nun cümle aşbâbının ekmeli ve aşhâbının efzalidir. Mevlid ü medfeni kıyâ-i Sühârî'dür. Çömlekçi imiş. Buğâriler çömlekçiye külâl dirler ki kudûrî ve dâş-gerdür. [66a] Vâlide-i seyyidesi dir imiş ki "Emîr kıarnumda iken şübhelî ta'âm yisem, hareket idüp derd-i şikem peydâ olmağın şübhelî ta'âmdan beni men' itdi." Yigitlikde güreş tutar imiş. Bir kimesnenün hâtırından geçer ki "Ne 'aceb seyyid ola ve güreş tuta!" Ol şahş ol ânda uyhu galebe ider. Vâkı'ada görür ki kıyâmet kıopmış, kendi gögsine degin bir çamura batmış, Emîr Külâl anı ol balçıkdan çıkarur. Çün ma'rekede ol şahş uyanur. Emîr aña müteveccih olup dir ki "Biz zür-âzmâlığı bu ma'küle gün için iderüz." Ol şahş mu'tekid olur.

Naql olunur ki Hâce Muhammed Baba, Emîr'ün ma'rekesinden geçerken bir mikdâr tevakkuf ider. Aşhâbı [66b] ta'accüb iderler. Baba buyurur ki "Bunda bir merd vardır ki mürşid-i âlem olacaqdır, anı cezb murâdumuzdur." Hemân Emîr'ün çeşmi Baba'ya kıokınur, ma'rekeyi terk idüp bî-ihtiyâr ardlarına düşer. Baba dağı oğullığa kıabül idüp terbiyesine meşğul olur. Yigirmi yıl Baba'ya kııdmet ider. Âhîrlerde Semmâs'a Sühârî'den kıayy-ı mekânıla heftede iki kerre gelüp gider ki beş fersah yir-dür. Hâce Bahâüddîn kıazretlerinün nisbet-i şöhbeti ve âdâb-ı kıarıkâtı bun-lardandır.

Emîr'ün dört oğı ve dört kıalîfesi vardır. Her bir oğını bir kıalîfesi terbiyesine kıavâle itmişdür. Emîr Burhân'ı Hâce Bahâüddîn'e ve Emîr Kıamza'yı Mevlânâ 'Ârif-i Dikgerânî'ye ve Emîr Şâh'ı Şeyh Yâdigâr'a ve Emîr 'Ömer'i Şeyh Cemâl-i Dihistânî'ye kıavâle itmişdür. Cümlesi erbâb-ı kemâl ve aşhâb-ı ma'kıam u kıâldür. [67a]

Emîr Burhân

Emîr Burhân razıyallâhu ‘anhû ki Emîr Külâl’ün evvelki oğludur. Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend, terbiyeti ile kemâle irişmişdür. Her kime tevecüh itse ahvâl-i bâtınıni kıpar imiş. Şeyh Nîkrüz-ı Buḥārî rivâyet ider ki “Emîr Burhân mülâkatda her zamân beni nâçiz ü perîşân ider idi. Hâceye ‘arz itmege vardum. Hâce beni gördükde buyurdılar ki “Emîr Burhân’dan şikâyet mi geldün?” Didüm ki “Belî!” Buyurdılar ki “Kaçan saña müteveccih ola, sen baña müteveccih ol.” Çün Emîr Burhân’a bulışdum, eski ‘âdetince baña meşğûl olmak diledi. Ben hâceye müteveccih oldum. Emîr Burhân’uñ fi’l-hâl hâli müteğayyir oldu, artuk baña taşarruf çarîkı ile tevecüh itmedi. [67b]

Emîr Hamza

Emîr Hamza rahmetullâhi ‘aleyhi, Emîr Külâl’ün ikinci oğludur. Emîr kendi babası adın kımağın hemîşe “peder” diyü çağırurlar idi. Şâhib-i kerâmât-ı keşîredür ki nebîresi müstaḳıl menâkıb yazmışdur. Sayyâdlığıla geçinürdi. Babası Emîr’ün vefâtından soñra kıayim-maḳâmları olmuşdur. Vefâtı sekiz yüz seksen senesinün şevvâli ğurresindedür. Bunlaruñ daḫı dört ḫalîfesi vardur.

Mevlânâ Hüsâmüddîn-i Buḥārî

Mevlânâ Hüsâmüddîn-i Buḥārî, Emîr Hamza ḫulefâsındandur. Mevlânâ Hamîdüddîn-i Şâşî’nün oğludur. Hamîdüddîn, Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend’e ihlâsıla irâdetleri var imiş. Mevlânâ Hüsâmüddîn evvelâ Şeyh Muḥammed-i Sevicî’ye mürîd olup soñra Emîr Hamza’ya irâdet getürmüşdür. Hâce [68a] ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi buyurur: “Mebâdî-i ḫâlde Buḥârâ’ya vardum ve Mübârek Şâh Medresesi’ne ğirdüm. Mevlânâ Hüsâmüddîn bizi bildükde ziyâde iltifât eyleyüp “Müṭâla‘aya meşğûl oluñ ki ceddinüz Şeyh Hâvend-i Tahûr bizüm vâlidümüze çok ‘inâyet ve iltifât eylemişdür” didiler, “Ġüyyâ anuñ mükâfâtın murâd itdiler gibi. Pes bir a’lâ hücre ta’fîn eylediler, anda çok ḫâlât ḫâşıl itdüm. Mevlânâ Hüsâm ḫarâret-i deründan kış ğünleri buzı uvadup ayakların şovuk şuya şokup

sınelerine şovuk şu koyarlar idi. Mirzâ Uluğ Big [68b] ibrāmıla Buḥārā kâzısı itdi. Yine baʿzı tâlibler ḥâzır olurlar idi, ben daḥı müteveccih olurdum, kaçʿā müddeʿilerün daʿvâsı kendü nisbetine mâniʿ olmayup cümlemüze feyz-resân idi.”

Bu fakîr sene 960'da [1553] Efendi'ye inâbetden sonra “Yine elbette mahkemeye var!” diyü buyurdılar. Aceb idi ki gâhî Meşnevî ve sayir kütüb-i taşavvuf okıyan dervişler Mahkeme-i Sultân Şâh'da okıdukdan sonra zikir iderler idi, semâʿ kalkup şevkler olurdu, ehl-i daʿvâya daḥı maʿnâları ḥâşıl olurdu, nitekim beyân oldu.

Mevlânâ Câmî *Nefḥāt*'ında getürür ki “Fakîr Buḥārâ'ya vardukda Mevlânâ Hüsâmüddîn ibn Mevlânâ Ḥamîdüddîn-i Şâşî'ye vardum. Ammâ bende bir ıztırâb u kılaḳ vardı. Buyurdılar ki ‘Murâkabe ḥaḳîkatde intizârdur ve nihâyet-i sülûk bu ḥaḳîkat ü intizârûn ḥuşulidür. Pes sâlike mahabbetle intizârdan evlâ mürşid olmaz.’ “İmdi benüm mahabbetle [69a] intizâr u ıztırâbum daḥı ziyâde olup menzil-i murâda müşil oldu.”

Vâlidî müstaḥzır olduğda müşevveş görüp şormuş ki “Ne ḥâldür?” Vâlidî Abdülḥamîd ḥazretleri dimiş ki “Ḳalb-i selîm isterler, ben aña mâlik degilem ve taḥşil-i tarîkı bilmezem.” Hüsâmüddîn dimiş ki “Bir lahza benümle oluñ, ola ki ḥâşıl ola.” Pes çün müteveccih olmuşlar, pederi bir ârâm u âsâyiş ḥâşıl idüp gözin açup dimişler ki “Ey oğul, cezâkellâhu ḥayren, nolaydı biz daḥı ‘ömrümüzü bu tarîkata şarf ideydük!’ Ve veled-i şâlih bereketiyle rihlet itmişler, raḥimehumullâh.

Mevlânâ Kemâl-i Meydânî

Mevlânâ Kemâl-i Meydânî, Emîr Ḥamza'nun ikinci ḥalîfesidür. Vilâyet-i Semerkand'da Küfn kaşabası kırasında Meydân nâm kıaryedendür.

Emîr-i Büzürg ve Emîr-i Hurd

Emîr-i Büzürg ve Emîr-i Hurd, Emîr Ḥamza'nun üçinci ve dördüncü ḥalîfeleridür; büyük kıardeşleri Emîr Burḥân'ın oğullarıdır.

Baba Şeyh Mübârek-i Buḥārî

Baba Şeyh Mübârek-i Buḥārî rahmetullâhi ‘aleyhi, Emîr Ḥamza’nun kibâr-ı ḥulefâsındandır. Hâce Muḥammed-i Pârsâ hazretleri Hâce Bahâüddîn hazretlerine irişmiş iken Baba Şeyh Mübârek ḥıdmetlerine varurlar idi. Mükâşif-i melekût idi. Emîr Ḥamza’nun ḥulefâsı çok ve silsilelerine nihâyet yokdur.

Emîr Şâh

Emîr Şâh rahmetullâhi ‘aleyhi, Emîr Külâl’ün üçüncü oğludur. Babası bunların terbiyesin Şeyh Yâdigâr’a havâle itmişdür. Sebeb-i ma‘îşetleri şahrâlardan tuz getürüp şatarlar imiş. Ve demişdür ki “Her giriftenî-râ cevâb-i guftenî der-‘aḳabest.”¹⁶⁹

Emîr ‘Ömer

Emîr ‘Ömer razıyallâhu ‘anhû [69b] Emîr Külâl’ün dördüncü oğullarıdır. Kerâmât-ı ‘aliyye ve maḳâmât-ı celiyye şâhibidür. Ekşer-i evḳât ihtisâb-ı emr-i ma‘rûf ve nehy-i münkere meşğûl imiş. Ve buyurmuşdur ki “Kaçan sığırı boğazlamak zamânı gele, bu tâyifenün ḥırmenine şalı virün ve nerdübânı yakacak zamânı geldükde bu ḥânvâdenün tımına tayan” ve “Her ki râ ḥâhîd ki ber-endâzîd be-în cemâ‘at der-endâzîd” Ya‘nî “Her kimi başı aşağı itmek istersiz bu cemâ‘atile ḥuşûmet itdürün.” Vefâtı sekiz yüz üçündedir.

Mevlânâ ‘Ârif-i Dîkgerânî

Mevlânâ ‘Ârif-i Dîkgerânî rahmetullâhi ‘aleyhi, Emîr Külâl’ün ikinci ḥalifesidir. [70a] Mevlid ü medfenleri Dîkgerân’dur, Âb-ı küh’ün yanındadır, Buḥârâ’ya tokuz fersah yirdür. Ḳabri ḳarîb-i ḳarye-i mezbûrede Hezâra ḳaşabası yolu üzeredir.

Emîr Külâl’den sonra Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend yedi yıl Mevlânâ ‘Ârif’ün şoḥbetini terk itmediler ve dâyimâ ta‘zîm iderlerdi, yola gitseler taḳdîm iderlerdi ve bir dereden vuzû itserler altı yanlarından iderlerdi. Ve

169 “Her yapılan işin sonunda hesabını verebilmek lazımdır.”

Hâce Nakş-bend aşhâbını Merv'de koyup ‘ale'l-‘acele Dikgerân'a gelürler, Mevlânâ'yıla tenhâ olurlar. Ol ki şerâyı-ı emânet-i tarîkat ü hakîkatdür, yirine vâsıl olduğdan sonra Mevlânâ dir ki “Sizün ve bizüm aşhâbumuzda Hâce Muhammed-i Pârsâ'dan gayrıda kemâl-i istihkâk görmedüm, pes her vehbî bulduğum ve kesbî hâsıl kıldüğüm hakâyıkı aña teslim itdüm ve aşhâbuma aña inkiyâdı emr itdüm. Siz dağı anuñ hakqında himmetünüz ziyâde eyleñ, bâ-huşuş ki Muhammed-i Pârsâ sizün aşhâbuñuzdandır. Ve kendü elünüz ile benüm şuyum ısıdup ba'de'l-ğasl ve'd-defn [71b] yine şihhat ile mekânunuza ‘avdet eyleñ” diyü vaşıyyet itdükde Hâce Nakş-bend cümle vaşıyyetlerini yirine getürüp yine Merv'e ‘avdet itdiler.

Ve bunların dağı iki halîfesi vardır. Biri **Emîr Eşref-i Buḥārî** ki kayım-makâmı olmışdur ve biri **Mevlânâ İhtiyârüddîn-i Dikgerânî**dür.

Şeyḥ Yâdgâr-ı Kenserünî

Şeyḥ Yâdgâr-ı Kenserünî, Emîr Külâl'ün üçüncü halîfesidir. Kenserün iki fersah Buḥârâ'dan ba'iddür.

Hâce Cemâlüddîn-i Dihistânî

Hâce Cemâlüddîn-i Dihistânî, Emîr Külâl'ün dördüncü halîfesidir.

Şeyḥ Muhammed Ḥalîfe

Şeyḥ Muhammed Ḥalîfe, Emîr Külâl'den sonra aşhâb anı ihtiyâr itdiler. Ol dağı cümlesi ile varup Emîr Ḥamza'yı ihtiyâr itdi.

Emîr Kelân-ı Vâşî

Emîr Kelân-ı Vâşî raḥimehullâh, Emîr Külâl'dendir. Buḥârâ kurasından Vâş'dandır. ‘Alâüddîn-i Ğucdevânî hazretleri, Hâce Bahâüddîn'den evvel Emîr Kelân'a hıdmet itmişdür ki ol altı yaşında iken ta'lim-i zikr alup ketmile meşğül olmağın za'if olmuş. Vâlidesi ibrâmıla istifsâr itmegin keşf-i hâl ider. Vâlidesi dağı meşğül olur. Emîr'den isti'zândan sonra bir gün oğlu ‘Alâüddîn'e “Şu ıştır” dir. Çün ıştır, ğusl idüp zikre meşğül olur ve intikâl ider, raḥimehallâh.

*Ma'lûm ola ki bu fakîr, Şeyh 'Abdullaţîf hazretlerine irûp zîkr-i câr-
zarba meşgûl olmağın birâder ve vâlide, merhûma inâbet itdiler. Vâlide küllî
riyâzate meşgûl oldu. Âhîr âhîr-i 'ömri imiş ki şeyhi taleb idüp perde ardından
bi'z-zât şeyhden telkîn alup ol sâ'at intikâl itdi, rahimehallâh.*

Mevlânâ Bahâüddîn-i Kışlakî

Mevlânâ Bahâüddîn-i Kışlakî rahmetullâhi 'aleyhi zamânınınuñ muhtedâsı ve evânınınuñ reh-nümâsı idi; zâhir ü bâtın 'ilminde mâhir idi ve âyât-ı 'acîbe ve kerâmât-ı gâribesi zâhir idi. Mevlidi Kışlak-ı Hâce Mübârek Şah'dur ki Buğharâ'ya on iki fersah'dur. Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend'ün şeyh-i şöhetidür ve isnâdda üstâdıdır, 'Ârif-i Dikgerânî'nün kayın atasıdır. Mevlânâ 'Ârif, Emîr Külâl şöhetinden evvel Kışlakî mürîdi imiş.

Mevlânâ 'Ârif halîfesi Emîr Eşref'den ve Emîr İhtiyârüddîn'den [72a] menkûldür ki Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend mebâdî-i ahvâlde Nesef vilâyetinde mezbûr Kışlak'da Mevlânâ Bahâüddîn-i Kışlakî'ye yitişmişler. Mevlânâ buyurmuşlar ki "Senüñ gibi murğ-ı bülend-pervâzuñ hemcenâhı 'Ârif-i Dikgerânî olsa gerek ve 'an-ğarîb müyesserdür" dimegin hâceye Mevlânâ 'Ârif'ün mülâkâtı şevkı gâlib olur. Ol zamânda Mevlânâ 'Ârif kendü karyesinde şahrâda mürîdleri ile penbe ekerler imiş. Mevlânâ Kışlakî, Hâce Bahâüddîn'ün anlara iştiyâkını müşâhede itmegin tam üzere çıkup üç kerre "‘Ârif" diyü çağırurlar. Mevlânâ 'Ârif öyle zamânı penbenden ferâgat idüp aşâbına dir ki [72b] "Siz meskene gidüñ ki beni Mevlânâ Bahâüddîn-i Kışlakî da'vet itdi, aña giderem" diyü ta'cîl ile Kışlak'a gider. Ol gün Kışlak'a gelüp mülâkât olurlar. Huşûşâ Dikgerân'dan Kışlak-ı mezbûr yigirmi fersah yirdür. Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend ile Mevlânâ 'Ârif'ün evvel mülâkâtları budur.

Hâce Bahâü'l-Hak ve'l-Mille el-Müştehir be-Nakş-bend Kıddise Sirruhu

Vilâdeti yedi yüz on sekiz senesi muharremindedür. Mevlid ü medfeni Kaşr-ı 'Ârifân'dur ki Buğharâdan bir fersah yirdedir. Şıgar-ı sinninde Hâce Muhammed Baba Semmâsî, Hâce Nakş-bend'i oğullığa kabûl itmişdür ve bi-hasebi's-şüre âdâb-ı tarîkat ta'allümi Emîr Külâl'den [73a] vâkı' ol-

mişdur, ammâ Hâce ‘Abdulhâlık-ı Ğucdevânî’den bâtin cihetiyle müstefîd olmağın Veysî’dür ki evâyil-i sülûkda gördükleri vâkı’a şahid-i kavîdür.

Ma’lûmdur ki Emîr Külâl’e gelince cemî’-i tarîkat-ı hâcegân “‘alâniye-güyan” demekle ma’rûfdur. Çün Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend, Ğucdevânî hazretleri rûhâniyyetlerinden müsterşed oldılar, bi’l-külliyeye zikr-i ‘alâniyeyi terk idüp zikr-i hafîyyeyi ihtiyâr itdiler. Ve Emîr Külâl hıdmetinde iken dağı aşhâb-ı Emîr zikr-i cehriye meşğûl olsalar Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend kalkup taşra giderler idi. Aşhâba güç gelüp [73b] Emîr Külâl’e ‘arz itdiler. Emîr sâkit olup bir cem‘iyyet-i kübrâda ki aşhâbından beş yüz miqdârı kimesne Sûhâr’da mescid ve cemâ‘at-hâne ‘imâret itmek için cem‘ olmuşlar idi, ol mecma‘da Emîr buyurmışlar: “Oğlum Bahâüddîn haqqında kem itikâd itmeñ ki nazâr-ı hâşş-ı ilâhî ile manzûrdur ve Haq ta‘âlânın kullarının nazarı ol nazara tâbî’dür. Benüm aña nazarum ihtiyârî degildir.”

Pes hâceyi kerpîç taşur iken çağırıp cümleñün huzûrında dimişler ki “Hâce Muhammed-i Semmâsî’nün sizün haqqınıñda olan nefes-i mübâreklerin yirine getürdüm [74a] ki dimişler idi ki ‘Ben seni nice terbiyet itdüm ise oğlum Bahâüddîn’i sen dağı eyle terbiyet eyle.’ Ben dağı eylece eyledüm.” Ve sînelerin açup dimişler ki “Senden ötüri memelerümi kurıtdum ve sizün rûhâniyyetünüz murğı beşerîyyet beyzasından çıkdı ve himmetünüz şâh-bâzı bülend-pervâzdur. Pes size icâzetdür ki her kıanda bir kıabil-i feyz bulasız, Türk ve Tacik dimeyüp ifâdeden hâlî olmayasız ki müstefîz olanlar ilâ inkırâzı’d-dehr size dâ‘ı olurlar. Ve her kimi ki müfîd bulasız, istifâzaya sa‘y idesiz ki مَا بَعْضُكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيُبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْكُمْ [74b]

Fakîr her zamân efendi merhûm zamânında dir idüm ki eger Hazret-i Resûl’e şallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendi hazretlerinden yakın kimesne bilsem, efendiyi bile alı gider idüm. Bir gün Mısr’da sene şemân ve sittine ve tis‘i-mi‘ede ba‘zı alhbâb haber virdi ki Kâl’a yanında ‘Alî Paşa Zâviyesi’ne bir kimesne gelmiş, âzâr-ı velâyet cebhesinde ‘ayân ve envâr-ı kerâmât cebbinde

170 “Size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır.” En‘am, 6/165.

nümâyândur. Pes hıdmetine vardum, didüklerinden ziyâde buldum. Toğrı efendiye vardum. Bu âyeti okıdılar, ya'nî وَرَفَعَ بَعْضُكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوكُمْ ﴿١٧١﴾ فِي مَا آتَيْنَاكُمْ “Bu vilâyete bir şâhib-i taşarruf ehl-i kerâmât kimesne gele, niçün bize haber virmedüñüz ki hıdmetine varavuz?” diyü at egerledüp müteveccih oldılar. Ammâ fakîr gâyet şermende oldum. Çün ol ‘azîze varduk, efendi ile mülâkâtdan soñra ayağ üzere durup hıdmet itdi. Efendi “oturuñ” diyü işâret itdi. Oturup yine kalkup hıdmetde durdı. Çok mu‘âmelât oldu. Taşîli belki gele. Ve ism ü resmi beyân olmaduğı li-hikmetindür. Çün ‘Alî Paşa öldi, cenâze imâmetini efendiye teklîf itdiler, efendi aña kıldurdu, f’efhem v’aşbir tekşif.

Emîr Külâl’dan soñra hâce yedi yıl Mevlânâ ‘Ârif ile şöhbet eyleyüp Kuşem Şeyh ve Halîl Ata’ya irişüp on iki yıl Halîl Ata’yla olmuşlar ve iki def’a hacca varmışlar. İkinci hacda Muhammed-i Pârsâ’yı sayir aşhâbıyla Bâverd yolından Nişâbûr’a irsâl idüp kendüler Herât’a gelüp Tâyebedâ’da Zeynüddîn Ebû Bekr-i Tâyebedî ile üç gün şöhbet idüp Nişâbûr’da aşhâba yitişmişler. Hicâz’dan rücû itdükte Merv’de bir miqdâr zamân olup soñra Buğarâ’ya gelüp ahîr-i ‘ömrlerine dek Buğarâ’da ikâmet itmişlerdür.

Vefâtı Beyânındadır: Sinnleri yetmiş [75a] üç tamâm olup yetmiş dörde başlamış idi, yedi yüz toksan bir rebî‘ü’l-evvelinüñ üçünde düşenbe gicesindedür.

Târih: Reft Şâh-ı Nakş-bendân Hâce-i dünyâ vu dîn
 Ân ki bûdî şâh-râh-ı dîn u devlet u milleteş
 Mesken u me’vâ-yi ü çun bûd Kasr-ı ‘Ârifân
 Kasr-ı ‘irfân zân sebeb âmed hisâb-i rişleteş¹⁷² [791]

Neşr: Hâce Nakş-bend’ün hulefâsınıñ efzâl ve akdemi Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Atfâr’dur, lâkin kendi gibi etbâ’ı çok olmağın hulefâdan mu’ahhar zikr oldu.

171 “Size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır.” En‘am, 6/165.

172 “Din ve devletin ana yolu olan Nakşibendilerin şâhı, dünya ve ahiretin hocası gitti. Kasr-ı Ârifân onun meskeni olduğı için “Kasr-ı irfân” (791) da onun ölüm tarihi oldu.”

Ḥâce Muḥammed-i Pârsâ Kıddise Sirruhu

Ḥâce Bahâüddîn'ün ikinci ḥalîfesidir, erva' u a'lem-i 'aşr idi. Cümle aşḥâb-ı sülûka revîşi muḳalled olup zâhir ü bâtın aña ḥaşr idi. Ḥâce Nakş-bend, "Pârsâ" diyü [75b] tesmiye itmişlerdür ki evâyilinde Ḥâce Bahâüddîn kapusunda mülâzemetde iken ḥâce bir ḥâdimeye şorar ki "Kapuda kim var?" Cârîye dir ki "Bir pârsâ civân vardır." Ḥâce taşra çıkup gördükde "Siz pârsâ imişsiz." dirler. Ol nefes olduğı demden lakabını aşḥâb "Pârsâ" kıorlar.

Ḥâce Bahâüddîn, Muḥammed-i Pârsâ ḥaḳḳında ol kıadar şehâdetler buyurmuşlardur ki bir şeyḥ bir mürîd ḥaḳḳında dimemişdür. Cümle tekrîmâtından biri bu ki bir gün Ḥâce Bahâüddîn ḥavz-ı Bağ-ı Mezâr kenârına gelürler. Görür ki Ḥâce Muḥammed-i Pârsâ ayakların şuya şokup murâkabeye meşğûl olup kendüden ğâyib otururlar imiş. Ḥâce Bahâüddîn fûta kıuşanup şu içinden varup Ḥâce Muḥammed-i Pârsâ'nun ayaklarına yüzlerin sürüp buyurmuşlar ki "İlâhî, bu ayak ḥürmetine Bahâüddîn'e rahmet eyle."

Ḥâce 'Ubeydullâh-ı Taşkendi buyururlar ki "Ḥâce Bahâüddîn'den su'âl [76a] itmişler ki "Sebeb-i necât nedür?" Buyurmuşlar: "Nefs-i aḥîrde her neye iştiğâl münâsib ise aña meşğûl olmak gerek." Pes Muḥammed-i Pârsâ ḥazretleri ne 'amel işlemişdür ki nefs-i aḥîrde lâzım olandan ziyâde ola ki bu maḳâmı bula! Ve Ḥâce Bahâüddîn, Ḥâce Muḥammed-i Pârsâ ḥaḳḳında buyururlar imiş ki "Bizüm vücûdumuzdan murâd Muḥammed'ün zuhûridur."

Nazm: Zuhûr-ı tû be-menest vucûd-i men ez-tû
Eleste tazḥaru levlâye lem ekun levlâke¹⁷³

Ḥâce Muḥammed-i Pârsâ nakl ider ki "Ḥâce Bahâüddîn ile sefer-i Ḥicâz'da bâdiyede bir muḥlişe murâkabe emr itdi ki ḥazîne-i ḥayâlde kendi şûretlerin ḥıfz ide ki celâl ü cemâl mâ-beyninde cezbedür ve telkîn-i zıkr daḥı itdi ve keyfiyyâtı anuñ 'ilmine ḥavâle eyledi" Añlañan bu ki kendüler ola.

173 "Senin zuhurun benimledir, benim varlığım da sendendir. Ben olmasam sen zuhur etmezdin, sen olmasan ben olmazdım."

Ve Min Havârikihi

Gerçi Hâce Muḥammed-i Pârsâ'nun mertebe-i 'âliyeleri kerâmâtula tavşîfden ber-ter ü bālâ ve derece-i sâmiyeleri havâriķ-ı 'âdâtula ta'rîfden erfa' u a'ladur. Ammâ naql-i şaḥîḥ-i şikâtdan ba'zı budur ki gerçi dâyimâ taşarruflarını mestûr ve ihfâda bezl-i maḥdûr iderler idi, lâkin aşḥâba ihânet ve senedlerine töhmet def'i için [76b] meger Şeyḥ Muḥammed-i Cezerî, Emîr Uluḡ Big zamânında Semerḳand'da muḥaddislerün senedlerin taşḥîḥe meşḡul iken erbâb-ı ḥased "Hâcenün senedin tafaḥḥuş eyleñ" diyü iḡmâz iderler. Şeyḥ Cezerî, Mîrzâ Uluḡ Big cânibinden Buḥârâ'ya âdem gönderüp ḥâceyi Semerḳand'a getürürler. Şeyḥülislâm 'Îşâmuddîn ve ekâbir-i 'ulemâ vü ümerâ bir meclisde cem' olup Şeyḥ Şemseddîn-i Cezerî, Hâce Pârsâ'nun kendi isnâdı bir ḥadîş rivâyetini taleb iderler. Hâce daḥı bir ḥadîş rivâyet iderler. Şeyḥü'l-muḥaddisîn Cezerî buyururlar ki "Bu ḥadîş şaḥîḥdür, ammâ isnâdı benüm yanumda [77a] şâbit degildür" dimegin, bu kelâmdan ḥussâd feraḥ-nâk olup biri biriyle ḡamza başladılar. Bir tarîķıla daḥı ḥâce ḥazretleri rivâyet iderler. Yine Şeyḥ evvelki cevâbı virür, bir niçe isnâd iderler. Yine mesmû'um olmadı diyicek bundan ḥâceye ḡayret gelüp bir laḡza sükût ile murâķıb olduḡdan soñra şeyḥe müteveccih olup dimişler ki "Ḥazretünüz ehl-i ḥadîş kitâblarından fülân mesnedi müselleḡ tutup anuñ esânîdini mu'teber 'add ider misiz?" Şeyḥ "belî" diyü cevâb virmiş ve dimiş ki "Eger sizün esânîdünüz aña müsned olaydı şîḡḡatinde ḥiç şübhe ḳalmazdı." Pes Hâce Muḥammed-i Pârsâ ḥazretleri, Şeyḥülislâm [77b] Mevlânâ 'Îşâmuddîn'e müteveccih olup buyurmuşlar ki "Ḥazretünüzün kitâb-ḡânesinde fülân ṭâķada fülân kitâbuñ altında mezkûr olan müsnedi şâmil şu kıṭ'ada ve şu maḡûle bir kitâb ḳonılmışdur, evvelinden şu ḳadar varaḳda fülân şaḡîfede bu ḥadîş beyân eyledüğümüz esânîd ile, tafşîl ile meşṫurdur. Şâkirdlerünüzden birini ḡönderün ki ol kitâbı getüre." Mevlânâ 'Îşâmuddîn kendülerde bu maḡûle kitâb ihtimâlin vormeyüp ehl-i meclis ise bu sözden müte'accib olurlar ki Hâce Pârsâ ḥazretleri herḡiz Mevlânâ 'Îşâmuddîn'ün [78a] kitâb-ḡânesine varmamışlardır. Hâce 'Îşâmuddîn ta'accüb idüp ḡâşşa âdemlerinden birini 'ale'l-'acele ḡöndermişler ki ol 'âlamâtı fîkr iderek varup ol kitâbı getüre. Pes ol şaḡş ol vaşf üzere ol kitâbı

bulup götürür. Çün ol şahîfeyi açarlar, ol hadîş-i şerîfi ol esânîd ile bulurlar ki Muḥammed-i Pârsâ ḥazretleri buyurmuşlar idi. Ehl-i meclis tekbîr iderler ve şeyḥ ve ʿulemâ ve ümerâ ve Mevlânâ ʿÎşâmuddîn müteʿaccib ü ḥayrân olurlar. Çün Mîrzâ Uluġ Big vâkıf olur, ḥâceyi Buḥârâ'dan getürdügine münfaʿil olur. [78b]

Mevlânâ ʿAbdürrahîm-i Neyistânî ki Ḥâce Pârsâ'nuñ mülâzımı ve oġlı Burḥânüddîn-i Pârsâ'nuñ razâʿan birâderi ve sebaḳdaşıdur, rivâyet eyler ki “Timur oġullarından Mîrânşâh Mîrzâ oġlı Mîrzâ Ḥalîl Semerḳand pâdişâhı imiş ve Mîrzâ Şâhruḥ Ḥorâsân'da pâdişâh imiş. Ḥâce ḥazretleri müsülmanlar meşâlihına müsâʿade içün Mîrzâ Şâh'a şefâʿat-nâme gönderürler imiş. Mîrzâ Ḥalîl'e ḥacenüñ bu vazʿı güç gelüp Buḥârâ'ya bir âdem göndermişler ki “Ḥâce deşte gitsünler, şâyed ki niçelerüñ islâmına sebeb olalar.” Ḥâce “N'ola, [79a] evvel ulularımız mezârâtını ziyâret idelim, andan soñra gidelim” diyüp fi'l-ḥâl süvâr olup aşḥâb piyâde önlerine düşüp gîtükdü evvel Ḳaşr-ı ʿÂrifân'da Ḥâce Bahâüddîn-i Nakş-bend mezârına vardılar. Çün çıkdılar, beşerelerinde heybet var idi. Andan Emîr Külâl ziyâretine Süḥâr'a varup ḳabrllerinde bir zamân durup taşra çıkdıkdâ atların ḳamçılایup bir depe üzere çıkup Ḥorâsân tarafına müteveccih olup bu beyti okıdılar.

(Nazm): Heme-râ zîr u zeber kun ne zeber mân u ne zîr
Tâ bidânenend ki imrûz der-în meydân kîst¹⁷⁴

Neşr: [79b] Çün Buḥârâ'ya rücûʿ itdi, Şâhruḥ'dan Ḥalîl'e ḥiṭâben bir nâme geldi ki “Hemân bilâ-te'ḥîr irişdüm, ḥâzır olup ceng mevzî'ini taʿyîn eylesin.” Ḥâce buyurdılar ki “Ḥükmi câmiʿde minber üzerinde okıdılar, soñra Semerḳand'a Mîrzâ Ḥalîl'e gönderdiler.” Fi'l-vâkıʿ Mîrzâ Şâhruḥ der-ʿakâb irişüp Mîrzâ Ḥalîl'i ḳatl eyledi.

İki kez ḥacca varmışlar, biri Ḥâce Bahâüddîn-i Nakş-bend ḥıdmetinde, biri oġulları Ebu'n-Naşr Pârsâ ve kendi aşḥâbıyla sekiz yüz yigirmi iki muḥarreminde Buḥârâ'dan çıkup Nesef'den Şaġâniyân ve Tirmiz ve Belḥ

174 “Hepsini yerle bir et, ne altını bırak ne de üstünü ki bu meydanda er kim bilsinler.”

ve Herât'a mezârât-ı müteberreke ziyâreti [80a] kaşdıyla revân olmuşlar. Nîşâbü'r'da havf-ı râh olmağın Mevlânâ-yı Rûmî kıddise sirruhu dîvânın tefeʿül ider, bu ebyât gelür.

(**Naẓm**): Revîd ey ʿaşîkân-i Hâk be-ikbâl-i ebed mulhâk
Revân bâşîd hemçün meh be-evc-i burc-i mesʿûdî
Mubârek bâdetân in reh be-tevfîk-i emânullâh
Beher şehri beher câyî beher deştî ki peymûdî¹⁷⁵

Neşr: Pes bî-havf yola girürler. Çün Mekke-i mükerreremeye irişüp erkân-ı hacı tamâm itmişler, sonra bir maraz ʿarız olur ki tavâf-ı vedâʿı miḥaffe ile eyleyüp Medîne-i münevvereye revâne olmuşlar. Zilhiccenün yigirmi üçüncü günü Medîne'ye dâhil olup irtesi pençsenbe günü rahmet-i Hâk'â vâşıl olmuşlar, rahmetullâhi ʿaleyhi. [80b] Mevlânâ Şemseddîn-i Fenâri-i Rûmî ve ehl-i Medîne ve kâfile, ḥâcenün namâzın kılup cumʿa gicesi Hâzret-i Abbâs razıyallâhu ʿanhu kubbesi civârında defn olmuşlardur. Ve Şeyḥ Zeynüddîn-i Hâfî rahmetullâhi ʿaleyhi, kabırları levḥi için Mısr'dan bir beyâz mermer tıraş itdürüp Medîne-i münevvereye getürmüşler. Hâlâ kabırları ol taş sebebiyle mümtâzdur. Sinnleri tahmînen yetmiş üçdür, Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend gibi.

Târîḥ: İzâ seʿelte li-târîḥi fevtihi minhu
Fe-kâle “faşlu ḥitâbî” işâretun fihi (833)¹⁷⁶

Hâce Ebu'n-Naşr Pârsâ

Hâce Ebu'n-Naşr Pârsâ kıddise sirruhu, Hâce Muḥammed-i Pârsâ'nun oğlıdur. Laḳabı Burhânüddîn ve Hâfızuddîn'dür. Mevlânâ Câmî *Nefehât*'da [81a] getürür ki “İlm ü amelde pederleri maḳâmında idi, ammâ nefy ü bezl-i vücûdda babalarından akdem idi. Setr-i hâlde şöyle idi ki aşlâ ʿilm ü tarîḳat fehmi itdürmez idi.” Pîr Hâlṭ bu beyti anlardan rivâyet itdi.

175 “Ey Hak âşıkları, ebedi ikbale katılıp yürüyün, saadet burcunun tepesine azimet edin. Bu her şehir ve çöl için katettiğin yol Allah'ın yardımıyla size mübarek olsun.”

176 “Ondan vefat tarihini sorduğunda, buna “faşlu hitâbî”de cevap vardır dedi.”

(Nazm): Şabûrî verz u hursendî nigû-bîn bâş u nigû-zan
Ki der-în çâr çiz âmed kilid-i şâdmânihâ¹⁷⁷

Târîh: Hâce-i a'zam Ebu'n-Naşr ân ki şud
Tekyegâheş mesned-i dâru'l-beķā
Sirr-i ü çun bâ-Hudā peyveste şud
Zîn sebep târîh şud sirr-i Hudā¹⁷⁸ (865)

Mevlânâ Muḥammed-i Feğānezî

Mevlânâ Muḥammed-i Feğānezî raḥimehullāh, Hâce Bahāüddîn'ün maķbûl ü manzûrî idi. Feğānez, Buḥārā ve Semerkand mā-beyninde Buḥārā tevābi'inden büyük kaşabadur. Hâce 'Ubeydullāh buyururlar ki **[81b]** "Mevlânâ Muḥammed ğāyet şāhib-i cemāl civān iken Hâce Bahāüddîn maḥabbetle şayd eyleyüp terbiyet itmişlerdür. Emr-i Hâce ile vefātlarından soñra Muḥammed-i Pārsā'ya ḥıdmet itmişler.

Mevlânâ Muḥammed naķl ider ki "Ġāhî Muḥammed-i Pārsā yatsu namāzını kılup mescid kapusunda aşḥāba bir iki kelimāt idüp 'aşāsına dayanup kendüden ğāyib olurdu, ḥattā şubḥ namāzı olur, yine mescide girüp şubḥı kılurlar idi." Ma'lûmdur ki bu ḥālet devām-ı iştiğāldendür, külfet-i 'amel mümāreset ile mürtefi' olur.

Hâce Müsāfir-i Hārezmî

Hâce Müsāfir-i Hārezmî raḥimehullāh, Hâce Bahāüddîn'e ḥıdmetden soñra Hâce **[82a]** Muḥammed-i Pārsā'ya ḥıdmet itmişdür. Hâce 'Ubeydullāh naķl iderler ki "Hâce Müsāfir tokşan yaşında bir zinde pîr idi, Hâce Bahāüddîn'den naķl ider ki kemāl-i zühd üzere iken bir ğün nāy-zen ve deffāf ve kavvāl getürdük, men' kılmadılar ve buyurdılar ki "Mā ĩn kār nemikunīm ve inkār nemikunīm."¹⁷⁹

177 "Sabra ve kanaatkārlığa meşgul ol, iyi gör ve iyi niyetli ol, zira bu dördü saadetin kilididir."

178 "Hâce-i a'zam Ebu'n-nasr'ın tekkesi beka evi oldu. Sırrı Hakk'a vasil olduğu için "sırr-ı Hudā" tarih oldu."

179 "Bu işi yapmayız, ama inkār da etmeyiz."

Mevlânâ Ya‘küb-ı Çarhî

Mevlânâ Ya‘küb-ı Çarhî rahmetullâhi ‘aleyhi, Hâce Bahâüddîn’ün kibâr-ı aşhâbındandır; ‘ilm-i zâhir ü bâtın şâhibidür. Gaznî’de Çarh nâm kıyadedür. Kûbbe-i mezârları Hîşâr kıyayerlerinden Hülûfütü nâm kıyadedür.

Hâce ‘Ubeydullâh-i Nakş-bendî’nün pîridür, nakl eyler ki “Evâyilde Buhârâ ‘ulemâsından fetvâ virmege icâzet aldukdan sonra vaţanuma ‘azîmet itdüm. Bu eşnâda hâceye mülâkât itdüm [82b] ve “Beni gûşe-i hâtırdan çıkarma” diyü çok tazarru‘ itdüm. Buyurdılar ki “Gidecek zamânda mı gelürsin!” Didüm: “Hıdmetünüze müştâkam.” Buyurdılar ki “Ne cihetden?” Didüm ki “Ol cihetden ki ulusız, cemî‘ halkıñ maqbûlisiz.” Buyurdılar ki “Bundan eyü bir delil gerek, şâyed ki bu kabûl şeytânî ola.” Didüm: “Hadîs-i şâhihdür ki Hâk ta‘âlâ bir kûlını dost idindükde anıñ maħabbetini kullarınıñ gönline düşürür.” Benüm bu sözümden tebessüm eyleyüp buyurdılar: “Biz ‘azîzânuz.” Bu sözden müteğayyirü’l-hâl oldum, zîrâ bir aydan muḳaddem bir vâkı‘a görmişdüm ki baña “Mürîd-i ‘Azîzân ol” [83a] dimişlerdi ve ben bu vâkı‘ayı unıtmışdum. Çün hâcenüñ kelâmını işitdüm, vâkı‘a hâtıruma geldi. Yine hâceye “Beni hâtırdan çıkarma” didüm. Buyurdılar ki “Bir kimse ‘Azîzân’dan hâtır taleb itmiş, buyurmuş: “Hâtırdâ ğayr kalmaz, benüm yanumda bir nesneñi kı ki anı görmekle hâtırâ gelesin.” Böyle didükden sonra mübârek tākıyelerini baña virüp didiler ki “Senüñ hod benüm yanumda kıoyacak nesneñ yokdur, bârî bu tākıyeyi şakla, her zamân ki tākıyeyi göresin, beni añarsın ve beni añduğuñ gibi bulursın.” Ve buyurdılar ki “Zinhâr bu seferde Mevlânâ Tâcüddîn-i Deştüklekî’yi bulasın ki ol evliyâullâhdandır.” [83b] Hâtıruma geldi ki ben Belḥ’e varup ve ol yoldan vaţanuma giderem. Belḥ kıanda, Deştüklek kıanda! Andan sonra oradan Belḥ’e müteveccih oldum. İttifâkâ bir zarûret vâkı‘ oldu ki Deştüklek’e düşdüm. Hâcenüñ emri hâtıruma geldi, Mevlânâ Tâcüddîn şolḫbetine irişdüm, hâceye irtibâţum daḫı muḫkem oldu. Ve bir sebep vâkı‘ oldu ki girü Buhârâ’ya hâceye mürâca‘at itdüm ve irâdet niyyetin kııldum. Bir meczûb mu‘tekidüm vardı, râst geldüm. Yir üstinde çok ḫaţlar çekdi, didi ki “Bu ḫaţları şay, eger tek olursa bu murâd ḫaḫ olduğına

delildür ki [84a] ¹⁸⁰“إِنَّ اللَّهَ فَرَدُّ يُحِبُّ الْفَرْدَ” Çün şaydum, tek idi, yakînüm tamâm oldu. Pes hâceye varup irâdet getürdüm. Baña vuķûf-ı ‘adediye telkîn itdi ve “Kâdir olduğunı kadar ‘adedde ferdi ri‘âyet eyle” diyü buyurdu. Ma‘lûmum oldu ki işâret olan huṭûṭa işâretdür. Ba‘zı mü‘ellefâtında tefeṣṣül itdüm, bu âyet geldi, dimişdür: ¹⁸¹﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فَبِهِدْيِهِمُ اقْتَدِهْ﴾

Mevlânâ, hâce hıdmetine irişdükde buyurmuşlar ki “Biz kendümüzden kimse qabûl itmezüz, bu gice işâret nice olur görelim.” Mevlânâ dir ki “Ol gice cemî‘-i ‘ömrde olan mücâhedelerden ziyâde idi.” Şabâh hâce buyurdılar ki “Qabûle [84b] işâret oldu. Biz kimseyi az qabûl iderüz, eger qabûl idersek geç qabûl iderüz, zîrâ tâ her kimse nice gele ve vâkt nice ola.” Bundan ma‘lûm oldu ki vâkt nedür.

(**Nazm**): Şûfî ibnu’l-vâkt bâşed ey refîķ
Nîst ferdâ guften ez-şarṭ-ı tarîķ¹⁸²

Qâle’n-Nebiyû ‘aleyhi’s-selâm: ¹⁸³“لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ” Evliyâya müyesser olan evķâtta daḥı redd ü qabûlleri maķbûldür.

Mevlânâ buyururlar ki “Çün hâce beni qabûl itdi, silsilesini Hâce ‘Abdulhâlık-ı Ğucdevânî’ye varınca beyân itdiler ve vuķûf-ı ‘adediye meşğûl itdi ve buyurdu ki “İlm-i ledünnînün evveli bu sebaķdur ki Hâzret-i Hızır ‘aleyhi’s-selâm, Ğucdevânî [85a] hâzretlerine ta‘lîm eylemişdür.” Mevlânâ buyurur ki “Çün Buḥârâ’dan ‘azîmet itdüm, hâce buyurdu ki “Rûsûm-ı tarîķatdan bizden saña irişeni tâlîblere fedâ eyle ki sebep-i sa‘âdet-i âḥîret ola” didiler. Ve buyurdılar: “Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Atṭâr ile muşâḥabet eyle.” Pes niçe müddet Bedeḥşân’da oldum. Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Atṭâr Çeġāniyân’da

180 “Allah tektir, tek olanı sever.” Kaynaklarda “إِنَّ اللَّهَ وَتَرُّ يُحِبُّ الْوَتْرَ” Allah tektir, tek olanı sever.” şeklinde müteaddit defalar geçmekte, örneğin bkz. Sahîhu’l-Buhârî, 8/87; Sahîhu Muslim 4/2062; Sunenu’t-Tirmizî, 1/576; 2/316; Sunenu İbn Mâce, 1/370; Musnedu Ahmed, 2/174.

181 “İşte o peygamberler, Allah’ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların süttüğü yola uy.” En‘am, 6/90.

182 “Ey arkadaş, sūfî vaktin oğludur; yarın deyip durmak yol şartından değildir.” *Mesnevî*, 1: 133.

183 “Benim Allah ile hususi bir vaktim vardır.” Mirkātu’l-mefâtîh Şerhu Mişķāti’l-Masābîh, 1/58; 4/1610; Feyzu’l-Kadîr, 4/6.

olurlar idi. Mektüb gönderdiler, “Bizümle olmañuzu hâce hazretleri işâret itmişdi, şimdi fikriñüz nedür?” Pes Çeğāniyān’a geldüm, Hâce ‘Alāüddīn intikāl idince mülazemetlerinde oldum. Vefâtlarından üç yıl geçdükde Çeğāniyān’dan Hülfütü’ya geldüm.”

Mevlānā ‘ulüm-ı zāhireyi ekşer Mısr’da tahşil itmişlerdür. [85b] Herāt’da olduğça ‘Abdullāh-ı Enşārī ‘aleyhi rahmetü’l-Bārī vakfından ğayrıdan ekl itmezdi ki vakfınuñ vüs‘ati vardır. Ve buyururlardı ki “Herāt’da Hâce ‘Abdullāh-ı Enşārī ve Hānķāh-ı Melik ve Medrese-i Gıyāsiyyeden ğayrı evķāfdan ekl şübhe üzeredür.” Bundandır ki meşâyılı-ı Māverāünnehr müridlerin vakf mālınıñ eklinden men‘ iderler.

Mevlānā Yaķīb, Şeyh Zeynüddīnül-Hāfi ile Mısr’da hem-sebak olup Mevlānā Şihābüddīn-i Şīrvānī’den okurlar imiş. Soñralarda Şeyh Zeynüddīn Horāsān’da ta‘bīr-i vāķī‘āta meşğul idi, mevlānāya dimişler. Mevlānā bu maṭla‘ı dimişler.

(**Naẓm**): Çu ğulām-i [86a] āftābem heme zi-āftāb güyem
Ne şebem ne şeb-perestem ki ḥadıṣ-i ḥāb güyem¹⁸⁴

Hâce ‘Alāüddīn-i Ğucdevānī

Hâce ‘Alāüddīn-i Ğucdevānī raḥimehullāh, Hâce Bahāüddīn aşhābındandır. Mevlidi vü kıbbesi Filmerz’dedür ki Buḥārā’nuñ cenūbisinde ‘İd-gāha ķarıb bir ķaryedür ki ḥācenüñ ķabri ķarye ortasında olan depe üstindedür. On altı yaşında iken Emīr Külāl aşhābından Kelān-ı Vāṣī’ye irişmişdür ve anlardan zıkr almışlardır. Hâce ‘Ubeydullāh buyurmuşlar ki “Hâce ‘Alāüddīn dir idi ki “Evān-ı şebābumdan Hâce Bahāüddīn’den āḫir-i ‘ömrlerine dek ḥıdmetlerinden müfāraķat itmedüm ve vefâtlarından soñra işâretleri ile Hâce Muḥammed-i Pārsā [86b] ve Hâce Ebu’n-Naṣr Pārsā ḥıdmetlerinde oldum.” Dāyimā istiğrāķda imiş. Hâce ‘Ubeydullāh-ı Taşkendi buyurur ki “Tā Hâce ‘Alāüddīn’e irişmeyince teskīn bulmadum.” Ve buyurur ki “Kırķ gün ḥıdmetlerin itdüm. Bir gün Hâce Bahāüddīn’ün kıuvvet-i kerāmetleri zıkrinden soñra buyurdılar ki “Diri kedi, ölmüş arslandan yegdür.”

184 “Güneşin kölesiyim, onun için hep ondan bahsederim. Ne geceyim ne geceye taparım, öyleyse niye uyku işinden söz edeyim.”

Nazm: Tâ key be-ziyâret-i mekâbir
 ‘Umret guzerânî ey fusurde
 Yek gurbe-i zinde nezd-i ‘ârif
 Bihter zi-hezâr şîr-i murde¹⁸⁵

Şeyh Sirâcüddîn-i Külâl-i Pîrmesî

Şeyh Sirâcüddîn-i Külâl-i Pîrmesî rahmetullâhi ‘aleyhi, evvel Emîr Külâl-zâde Emîr Hamza yanında çok riyâzat çekmiştir. Bir kerre üç gün bî-ḥod yatmışlar. Emîr Hamza demiş ki [87a] “Varuñ kulağına diñüz ki “Emîr Hamza dir ki vâsıl olduḡuñ yirden öte geçmeyüp girü dön.” Çün kulağına dimişler, hareket zâhir olup kendüye gelmiş. Emîr Hamza’dan sonra Hâce Bahâüddîn’e ḥidmet itmiştir. Hâce ‘Ubeydullah evâyilde ḥidmetlerine irişmiştir. Hâce buyururlar ki “Her kaçan ḥidmetine varsam evini süpürmüş ve süpürge elinde bulurdum. Bir gün ibrâmla şordum. Bu-yurdılar: “Kaçan âdem gelmeli olsa benüm bir cinnüm vardır, gelüp haber virür, anuñıçun süpürürem.

Bu dâ‘îye Mısr’da Şeyh Cemâlüddîn, Güvvâzcile-i cin hikâyetini beyân itdükden sonra ol tâyifenüñ uluları ḥidmet için kırk gün geldiler, iltifât itmedüm. Çün evfâka meşğul idüm. Kırk birinci gün gâyet heybetle gelüp “Elbette bir nesnemüz murâd idin” diyü ibrâm itdiler. “Bugün istiḥâre ideyim” diyü cevâb virdüm. Soñra Şeyh Cemâlüddîn’e tazarru‘ idüp isti‘fâ itdüm. Didi ki “Elli üç güne deḡin muvâfakat idüp anlaruñ merâtibini seyr eyle, ba‘dehu Şeyh Aḥmed’e teveccüh eyle, andan Aḥmed ismiyle Hazret-i Server’e meşğul ol; def olur ki “cin” lafzı ve “Aḥmed” ismi elli üçdür. Fi’l-vâkı‘ eyle itdüm, gayb-ı cin seyrinden ḥalâş oldum. Ammâ kırk birden elli üçe varınca ki on iki gün olur, on iki ismüñ seyrini icmâlen anda seyr itdüm. Meşâhidü’l-Vücüd’uñ ikinci ‘âlemi eflâkı ile ve arzları ve iklîmleri ve halkı ile cümle ol ‘âlem seyrinden iḥbârdur, tettebbu‘ olına. Çün ism-i Mucid bir ‘âlemde daḡı nümâyân oldu, ḥâmidlik makâmı baña ‘ayân oldu ki elli üçdür.

185 “Ey şaşkın, ne zamana kadar böyle mezar ziyaretiyle ömrünü ifna edeceksin? Arif kaunda bir diri kedi, bin ölü arslandan yegdir.”

Mevlânâ Saʿdüddîn-i Kāşgarî rahimehullâh, mebâdide şeyh'le şohbet itmişler ve telkîn-i zikri anlardan almışlar, hattâ risâlelerinde mezkûrdur ki **[87b]** lâ ilâhe illallâh zikrine meşğûl olan, lâ'nuñ bir elifinüñ başını göbek başından iʿtibâr idüp lâ'm'uñ kürsisini sağ meme üstinde resm idüp bir elifi başını dağı kalb-i şanavberî üzerinde tamâm ide ve ilâhe kelimesi dağı lâ'nuñ kürsisine muttaşıl sağ memesi üstinde vâkıf olup illallâh kelimesi kalbe muttaşıl iʿtibâr ideler. Bu üslûb Şeyh Sirâcüddîn taʿlîmidür.

Mevlânâ Seyfüddîn-i Menârî

Mevlânâ Seyfüddîn-i Menârî rahmetullâhi ʿaleyhi Taşkend ile Semerkand mâ-beyninde olan Ferket nâm kaçaba kıurâsından Menâr nâm kıaryedendür.

Hâce Bahâüddîn'ün hıdmetinde dört Seyfüddîn vardır. Biri maḥbûb, biri maḥbûl, biri merdûd, biri maḥhûr. Ammâ maḥbûb bu Seyfüddîn-i Menârî'dür. Hâcenüñ âḫir-i ʿömrine degin rızâlarında ol-mışlar, şoñra işâretleri ile Hâce ʿAlâüddîn-i ʿAtṭâr'a hıdmet itmişlerdür. Hâce ʿUbeydullâh buyururlar imiş ki **[88a]** “Mevlânâ Seyfüddîn-i Menârî Hâce Bahâüddîn'e vuşûlden muḳaddem ʿulûm-ı zâhireyi sâbıkâ mezkûr olan Mevlânâ Hâmidüddîn-i Şâşî'den tamâm görmışler. Hâce hıdmetine varıcaḳ müşâhedeye meşğûl olmuşlar. Şoñra üstâdı Hâmidüddîn muḥtazır iken yanına varmış, ğâyette ıztırâbda görmüş, eyitmiş: “Bu ḳalaḳ u elem nedür?” Dimiş ki “Bizden ʿulûm istemezler, ḳalb-i selîm isterler imiş, ol ḥod ḥâzır degildür” Mevlânâ Menârî dimiş ki “Ol ʿulûm ki terki içün bize teşnî iderdünüz, ḳalbünüz ile bile degil mi?” Pes Hâmidüddîn istiġfâr u tevḥîd ile intikâl itmiş. İmdi ḳable'z-zaʿf taḥşîl-i münâsebet kesb itmeyen cümle ḳuvâ zaʿf olduḳda def-i tefriḳa idüp cemʿiyyet ḥâşıl itmek **[88b]** müşkildür, meger ehlullâhdan bir kimesne ḥâzır ola ki anlar ḥayât-ı âḫiret-baḥşdururlar.”

Hâce ʿUbeydullâh buyururlar ki “Baʿzı kimesneleri ki bu tarîḳda bü-lend sözleri ve ʿazîm daʿvâları var idi, anları ihtizârda müşevveş buldum ve taḥḳîḳâtları fâyide itmedi, zîrâ bir nesnenüñ ki taḥşîli tekellûf ü taʿammül ile ola, hücum-ı emrâz ve zaʿf-ı tabîʿatda ḳaṭʿâ fâyide itmez, ḥuşuşâ rûḥuñ bedenden müfâraḳatı deminde ki eşʿab-ı şedâid ve eşedd-i miḥendür.”

Ve yine hâce hazretleri buyurdılar ki “Mevlânâ Rüknuddîn-i Hâfî’nün nakli zamânında Şeyh Bahâüddîn ‘Ömer ve Mevlânâ Sa’düddîn-i Kâşgarî ve iki kimesne dağı [89a] hâzır idük. Kendi mu‘te‘adı olan kütübinden ve takrîr ü tahrîri olan umûrdan bir nesne beyân itmezdi. Tevhîd biñ cezbe ile geldi, cümlesin hebâ bilüp eķâvîli nefy kılup maķşûdı işbât ider idi; huşûşâ İmâm Gazâlî te‘lifâtını begenmez idi.”

Seyfüddîn-i maķbûl, Seyfüddîn-i Hoş-hân-ı Buĥârî’dür ki evvel Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Attâr ĥıdmetinde olup soñra Hâce Naķş-bendî bendi vü pen-di ile bend-i ĥayrdan ĥalâş olmuşlar.

Ammâ maķhûr Seyfüddîn-i Bâlâĥâne’dür ki Buĥârâ ‘ulemâsındandır. Seyfüddîn-i Hoş-hân vâsıtası ile hâceye irişmişler, ammâ soñra bir küstâhlık şadır olmağın maķhûr olmuşdur ki bir gün hâce hazretleri Seyfüddîn-i [89b] Bâlâĥâne ile Buĥârâ maĥallâtında gider iken nâĥâh ol ‘aşruñ kibâr-ı meşâyıĥından keşret-i mürîdîne mâlik ve hâceye münkirler meslekine sâlik olan Şeyh Muĥammed-i Ĥallâc ĥarşudan gelür ve hâce hazretlerine mülâķi olur. Hâce hazretleri çün cümle ‘âleme luţf-resân idi, şân-ı şerîflerinde merkûz olan kerem-i bî-nihâye muķtezâsınca anlara müteveccih olur ve beş altı adım gönderi giderler. Hâce hazretlerinden bu dağı çok iken, mehâbet-i âdâb-ı zâhireyi izhâr murâd-ı şerîfleri iken Mevlânâ Seyfüddîn-i Bâlâĥâne’ye ĥâcenüñ bu vâzı ma‘ķûl görünmeyüp [90a] Mevlânâ Seyfüddîn-i Bâlâĥâne, hâce hazretleri döndükde dönme-yüp Şeyh Muĥammed-i Ĥallâc’ı bir kaç kadem gönderi gitmiş. Hâce anuñ bu bî-edebliğinden müteĥayyır olup dimiş ki “Ĥallâc’ı göndermek edeb-sizliğinden kendüñi ve Buĥârâ’yı ĥarâba virdüñ.” Pes ol gün Seyfüddîn-i Bâlâĥâne vefât eyleyüp Özbek tâyifesinden Toĥmaķ nâm bir il ĥurûc idüp Buĥârâ’yı muĥâşara idüp ol nevâĥiyi vîrân u tâlân idüp çok nefis telef itmişler.

Ammâ merdûd olan Seyfüddîn-i Ĥârezmî’dür. Tâcir imiş. Sebeb-i merdûdiyyeti bu ki hâceyi ziyâfet itmiş, ba‘de‘t-‘ta‘âm mîve ve bir tatlu getürmemiş. Hâce “Ol ziyâfetde ki soñra tatlu yâ mîve olmasa bî-demdür” dirler imiş. Pes hâce hazretleri laţîfe ile Seyfüddîn’e “Senüñ ziyâfetüñ bî-demdür” dimişler. Seyfüddîn’e güç gelmiş, hâceye dağı mün‘akis olmağın artuķ şoĥbetlerine gelmege mâlik olmamış.

Hâce ‘Aläüddîn-i ‘Aṭṭâr

Hâce ‘Aläüddîn-i ‘Aṭṭâr kıddise sirruhu, nâmı Muḥammed b. Muḥammed-i Buḥārî’dür. Hârezmî’dür. Üç birâder imiş: Hâce Şihâbüddîn ve Hâce Mübârek ve Hâce ‘Aläüddîn ki babası intikâl itdükte mîrâşdan nesne qabûl itmeyüp [90b] birâderleri Hâce Şihâbüddîn ile Hâce Mübârek’i terk idüp kendiyi tecrîd ile Buḥārâda ‘ilme meşgûl olmuş.

Hâce Bahâüddîn Kaşr-ı ‘Ârifân’dan Hâce ‘Aläüddîn olduğu medresede hücresine nüzûl ider. Görür ki bir eski ḥaşîr ve iki kerpiç yaşadık ve bir kırık âbdest ibrikından gayrı nesne yok, Gülşenî kıddise sirruhu dervîşleri gibi. Hâce Nakş-bend buyururlar ki “Kızum vardır, bu gice ḥadd-i bulûğa yitişdi, anı saña virmege me’mûram.” Pes Hâce ‘Aläüddîn i’tizâr idüp fakrını izhâr ider. Hâce Bahâüddîn “Senüñ ve anuñ rızkı gâybiddendür” diyüp nikâh ider. Bir müddetden şofra [91a] Hâce Ḥasan-ı ‘Aṭṭâr zuhûra gelür.

Mesmû‘dur ki çün Hâce Nakş-bend, Hâce ‘Aläüddîn-i ‘Aṭṭâr’ı oğullığa qabûl idüp medreseden ihrâc iderler. Kesr-i ru‘ûnet-i ‘ilm ve gayr için başına bir ṭabla elma koyup Buḥārâ bâzârlarında sib-fürüşlık itdürürler. Birâderleri nâmûs şâhibi olmağın gayret iderler. Hâce Nakş-bend vâkıf olup Hâce ‘Aläüddîn’e emr ider ki mîve ṭablasını birâderleri dükkânı kenârına koyup bülend âvâzıla elma şata. Hâce ‘Aläüddîn dahı bir müddet emrleri ile eyle eyler, tâ ki ol tenezzülde terakķiler ḥâşıl olup nisbet-i [91b] ḥaķıķiye vâşıl olur.

Ve ḥâce her gâh Hâce ‘Aläüddîn’i yanında oturdurlar imiş ve dirler imiş ki “Ben hemîşe anı göñlüme dahıl iderem ki Beytullâh ziyâretinden ḥâlî olmaya.” Nakl ider ki “Hâce Nakş-bend bir kerre ayağ üzere tırur iken ayağın ayağum üzere başdı, cemî‘-i zerrât-ı ‘âlemi kendümde müşâhede itdüm. Bu ḥadışüñ mefhûmı ma’lûmum oldu ki لَا يَسْغُنِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي”¹⁸⁶ وَلَكِنْ وَسَعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ

186 “Ne bana ait olan yeryüzü ne de gökyüzü beni kuşatabilir, beni mümin kulumun kalbi kuşatmıştır.” Mirkātu’l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih, 1/60; 6/2304; Keşfu’l-Hafâ, 2/116; 2/230.

Ve Hâce Nakş-bend hazretleri hâl-i hayâtında niçe müridün terbiyetini Hâce ‘Alâüddîn’e sipâriş idüp buyurmuşlar: “Hâce ‘Alâüddîn bizüm yükümüzi yüklenmişlerdür, aña vâşıl [92a] bize vâşıldur ve bize vâşıl, Hâkķ’a vâşıldur.”

Buhârâda rüyetde bir t̄ayife Mu‘tezilî itikâdı üzere olup Hâce ‘Alâüddîn’e varurlar. Hâce dağı anlara demiş ki “Üç gün meclise gelüp sâkit oturuñ.” Çün eyile itmişler, üçüncü gün bir cezbe irişüp bîhōd düşüp yuvalanmağa başlamışlar. Ba‘dehu tazarru‘la demişler ki “İman getürdük, rüyet-i Hâkķ haķ imiş.” Bir ‘ârif ol maħalde bu beyti okımuş

(Nazm): Kûrî ân ki güyedet bende be-Hâkķ kucâ resed
Ber-keff-i her yekî binih şem‘-i şafâ ki hemçün¹⁸⁷

Neşr: Hâce marâz-ı ahırde buyurmuşlar ki “Hâkķ ta‘âlânun ‘inâyeti ve Hâce Bahâüddîn’ün himmetleri ile [92b] eger murâd olınsa cümle ‘âlem maķşûd-ı haķîķiye vâşıl olurlar idi.

Nazm: Ger neşikestî dil-i der-bân-i râz
Kıfl-i cihân-râ heme biguşâdemî¹⁸⁸

Neşr: Hâce Muħammed-i Pârsâ ekşer gaybet ü sekr ile olup Hâce ‘Alâüddîn şu‘ûr u vukûf üzere olurlar imiş ki maħvda etemm ü ekmeldür. Hâce Bahâüddîn’den şoñra cümle aşhâb hattâ Muħammed-i Pârsâ dağı Hâce ‘Alâüddîn’e bey‘at itmişlerdür. Hâce Muħammed-i Pârsâ’yı vaşıyyetlerinde ta‘yîn buyurup Hâce ‘Alâüddîn’i zikr itmemek ile su‘âl vârid olmaz ki anlar ki irşâdları ‘ilm ü ‘amel ü keşfile mu‘ayyendür, ta‘yîne muhtâc degillerdür, nitekim Mevlânâ-yı [93a] Rûm’dan muhtâzır olduķda üç kerre su‘âl itmişler ki “Sizden şoñra kâyim-maķâm kim olur?” Her defada Hüsâmüddîn Çelebi diyü ta‘yîn idüp cevâb virmişler. Dördincide demişler ki “Yâ Sulţân Veled haķķında ne buyurursız?” Buyurmuşlar ki “O pehlevândur, vaşıyyete muhtâc degildür.”

187 “Körlükle sana kul Hakk’a nasıl vâsil olur derlerse, her birinin ellerine safa munu işaret olarak bırak.”

188 “Sır kapıcısının gönlü kırılmayaydı, cihan kilidini tamamıyla açardım.”

Ammā ʔarafeyni cāmīʕ olmak oldur ki ʕün Şeyh Ahmed-i Hayālī ibn-i Şeyh İbrāhīm muhtaʔır oldu, aḥbābı ʔaleb idüp maḥdūmları Şeyh Alī Safvetī ḥazretlerini zāhiren ve bātinen taʕyīn itdiler. Pes cümle aḥbāb inābet itdiler, nitekim merşiyeleri evāḫirinde bu fakīr işāret itmışdür [93b].

(Nazm): Ol güle irdi ise n'ola ḥazān
 Dāyimā ola goncası ḥandān
 Ya'nī Seydī Alī Efendi'den
 Tāze cān buldı yine dervīşān
 Vārişi hem vaşī-i muḥtārı
 Daḫı kāyim-maḫām-ı kutb-ı zamān
 ʕün ki oldu hidāyet aḫāba
 Kıldılar anı muḫtedā yārān
 Feyz-i faẓlı hemīşe cārī ola
 Vire her dem sekīne iṭmīnān
 Yirde yatduḫça ol meh-i tābān
 Mihrini Ḥaḫ bunuñ kıla lemʕān

Hāce ʕAlāüddīn buyururlardı ki “Terkine mālīk olduḡuñ ḥicāb olmaz ve her ḥaṭırayı ve ḡayrıyı nefyūñ zamānı vardır ki evāyilde iḫzār-ı pīr terk olmaz.” Ve buyururlardı ki “İlm ü ʕayān cemʕ olsa ʕilm cānibin riʕāyet evlādur.”

Şeyh-i [94a] Ekber ve sāyir cāmīʕ-i imān ü iḫsān kaçan ʕilm ü ʕayān şüret-i nizāʕda nümāyān olsa ʕilm cānibini terciḫ itmışlerdür. Ammā ol ḡavvāşān-ı baḫr-i vaḫdet ki ʔarafeynden ʕārī ve cümle ḫaṭarātda cārīdür, böyle terennüm iderler.

Meşnevī: Ger tu-rā güyend ez-īmān ber-ā
 Ver ḫiṭab āyed tu-rā kʕez cān ber-ā¹⁸⁹

189 Eğer sana imandan vazgeç deseler veya sana canından geç diye tenbih etseler

Tu geh in-râ vu geh ân-râ ber-feşân
Terk-i imân gîr u cân-râ ber-feşân¹⁹⁰

Munkirî güyed ki in bes munkerest
‘İşk k’û ez-kufr u imân ber-terest¹⁹¹

Sâkiyâ hûn-i ciger der-câm kun
Ger nedârî durd ez-mâ vâm kun¹⁹²

Ger tu-râ şad ‘aķbe nâgâh üfted
Bâk nebved çun der-in râh ü futed¹⁹³

Neşr: Merhûm Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Atţâr’ uñ fevti sekiz yüz ikinci senesi recebinüñ yigirminci günü [94b] vâķı^ç olan çehârşenbe gicesi vâķı^ç oldu. Qabr-i şerîfleri Nevçegâniyân’dadur.

Hâce Hasan-ı ‘Atţâr

Hâce Hasan-ı ‘Atţâr rahmetullâhi ‘aleyhi, Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Atţâr’ uñ oğlıdur ve Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend’üñ kıızı oğlıdur. Küçük iken Hâce Bahâüddîn’üñ manzûrı olmuşdur. Rivâyetdür ki Hâce Hasân Bağ-ı Mezâr’da oğlancuķlar ile la‘ib iderken bir buzağuya binüp ğayrı oğlancuķlar önince gider iken Hâce Bahâüddîn râst gelür. Buyururlar ki “An-ķarîbin bu oğlancuķ süvâre gider, zî-şevket ve pâdişâh-ı vaķt rikâb-dârı olup niçe haķve şerefın bula.” Fi’l-vâķı^ç Hâce Hasan, Horâsân’a gelüp Bağ-ı zâğân’da [95a] Mîrzâ Şâhrulĥ da‘vetine varur. Gıtdükleri zamânda Mîrzâ bir ķatır pîşķeş virürler ve kendüleri Hâce Hasan’ı bindürmek içün üzengilerin dutarlar. Katur serķeşlik ider. Mîrzâ bir niçe zâbt u rabķ ve ri‘âyet içün bir niçe ķadem önlerince giderler. Hâce Bahâüddîn’üñ “Zî-şevket pâdişâh rikâbuñda yûri-ye” didüğini mîrzâ ba‘zılar beyân itdükde Mîrzâ Şâhrulĥ ve sâyirler hâcelere i‘tikâdı daķı ziyâde iderler.

190 Sen bazen imanı bazen de canını savur. İmamını terk etmeyi bırak canını savur.

191 Aşkın küfür ve imandan daha üstün olduğunu yalnız münkir olan inkar eder.

192 Ey saki ciğer kanını kadehe akıt. Eğer sende şarabın tortusu yoksa bizden ödünç al.

193 Eğer çıkarsa aniden karşına zorluklar/ Korkma! Bu yolda çıktıysa güçlükler.

Hâce Hasan hemîşe cezbe üzere olup [95b] her kimi isterlerse fi'l-hâl meczûb iderler imiş ve niçe riyâzât u hıdmet ü 'ibâdât'dan şöıra hâşıl olacaķ, anlara bir nazarla hâşıl olur imiş. Mevlânâ Câmî buyurur ki "Bir dervîşi Ka'be'ye gider iken Horâsân'a geldi. Meczûb-ı mestûr idügi cümleye mekşûf idi. Bâ'îsi hemîşe ol dervîş ilhâr-ı pîr idüp Hâce Hasan vec-hine murâķıb idi." Ba'zı resâyilinde devâm-ı murâķabede bu du'âyı okıya dimişdür:

”اللَّهُمَّ كُنْ وَجْهَتِي فِي كُلِّ وَجْهَةٍ وَمَقْصِدِي فِي كُلِّ مَقْصَدٍ وَغَايَتِي فِي كُلِّ سَعْيٍ
وَمُلْجَايَ وَمَلَاذِي فِي كُلِّ شِدَّةٍ وَهُمْ وَوَكِيلِي فِي كُلِّ أَمْرٍ وَتَوَلِّيْ تَوَلِّي مَحَبَّةٍ وَعِنَايَةِ فِي كُلِّ
حَالٍ“¹⁹⁴

Hicâz seferinde Şîrâz'a geldükde ekâbirinden biri mürid olur ve hayli haste olur, hâceden şifâ taleb ider. Çün hâce hemîşe hastelerün yükin taħammül itmek mu'tadî imiş, ol şahsuñ daķı bārını taħammül itmegi ta'ahhüd iderler. Ol kimesne şihhat bulur. Hâce haste olup intikâli Şîrâz'da sekiz yüz yigirmi altı kurbân bayramında vâķı' olur. Andan aħbâb, vâlidleri medfeni olan Çeġāniyân'a nakl eylemişler, rahmetullâhi 'aleyhi. [96b]

Seyyid Şerîf-i Cürcânî

Seyyid Şerîf-i Cürcânî rahmetullâhi 'aleyhi, Hâce Alâüddîn-i 'Attâr'ın maķbüllerindendir. Mevlânâ Câmî *Nefehât*'da getirür ki "Seyyid Şerîf dimişdür 'Meşâyıķ-ı Şîrâz'dan Zeynüddîn 'Alî hıdmetine irişmeyince rafzdan kurtulmadum ve Hâce 'Alâüddîn-i 'Attâr şöhetine vâşıl olmayınca Hâķ ta'âlâyı ańlamadum."

Ma'lûm ola ki Mısr kâzîsi Beg-zâde bu fakîre Şeyho 'Ömerî vakfınuñ nezâretini "Elbette gözetmeñüz lâzımdur" diyü taklîd itdi ki "Şerh-i Hidâye 'Înâye şâhibi Ekmeliüddîn anda âsüdedür ve nısf-ı vakf anuñdur, sizüñ ve bizüm bi'l-vesâyiķ üstâdumuzdur ve 'ulemâ-yı kibâr hânķâhında iştigâl itmişdür, cümleden Mübâreķşâh ve Seyyid Şerîf-i Cürcânî ve Câmî'ül-Fuşûleyn

194 "Allahım her cihette en üstün nazargahım sen ol, her maksadda benim maksadım sen ol, her uğraşta gayem sen ol, her sıkıntıda ve kaygıda sığınahım ve dayanağım sen ol, her işte vekilim sen ola, her durumda beni sevgi ve esirgeyiş ile uhdende tut."

[97a] ve Vâridât şâhibi ve bi-had ʿulemâ vü meşâyıh ki her biri ʿilmde derece-i ʿulyâya irişmişdür.” Pes bu fakîr dahı niçe yıl nâzırı olup istifâza-i rûhâniyyet oluyor. Merhûm Seyyid Şerîf-i Cürcânî hücresine nevʿan iltifât ziyâde ola diyü baʿzı yirlerin taʿmîr içün baʿzı ahcâr-ı ʿatîkasını kalʿ idüp tecdîd murâd oldukda Seyyid hattıyla bir niçe maʿrûz ve bâlî ve meblûl kürrâs bulundı ki evâhîr-i Mevâkıf-ı ʿAzudiyye idi. Ol maḥal ki اثنان وَهُم اَتَيْنَةُ التَّبِيعَةِ وَهُمْ اثنان ”¹⁹⁵ dimişdür. [97b] Kenârında Seyyid hattıyla yazmış ki هَذَا يَدُلُّ عَلَى كُفْرِ كُلِّهِمْ بِشَهَادَةِ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَصَمَنِي مِنْ مِثْلِ هَذِهِ الْخُرَافَاتِ¹⁹⁶

Maʿlûmdur ki Şeyh Ekmelüddîn ve Şeyh Mübârekşâh hıdmetine Şeyh Zeynüddîn ʿAlîʿden evvel irişmişdür. Baʿzı evvelinde kendüye rafz tārî olmak neden gelür? Meger ¹⁹⁷”لَيَعَانُ عَلَيَّ قَلْبِي حَتَّى أَقُولَ اَسْتَغْفِرُ الله“ gibi ola.

Hâce ʿUbeydullâh-ı Taşkendi, tayısı Hâce İbrâhîmʼden naql ider ki “Seyyid ile İki Timur Medresesiʼnde olurduk. Kış günü şabâh iç ediksiz başmak ile Hâce ʿAlâüddîn-i ʿAtţâr hıdmetine evvelâ şâhib-i Hidâye medresesine beni bile [98a] alı giderdi.

Nitekim bu fakîr Edirneʼde küçük iken Âşık Efendi, Gülşenî merhûmuñ fevtinden sonra gelüp şabâhdan tâ zuhra degin irşâd iderlerdi, ammâ temcîdden dervîşler ile teheccüde kâlkup ʿalâ-ʿâdeti tarîkatınâ şalât ve zikre meşğul olurlar idi. Bu fakîr on dört yaşında idüm ki baʿzı hademe ile seyr içün bir şabâhdan merhûmuñ tekyesinden geçer iken zikr âvâzı gelmegin bî-ihtiyâr zâviyesine girdüm. Teveccühüm halka-i zikre olup suffe kenârında tırdum, bî-kaşd anlar ile muvâfakat idüp kenârdan muttaşıl [98b] hû hû dir imişem. Meger

195 “İkinci gruplar, Şifʼadır, onlar da yirmi iki gruptur. Bunlar da birbirini tekfir eder.”

196 “Bu da onların hepsinin küfrüne delalet eder. Çünkü onların bir kısmı diğerleri aleyhine tanıklık etmektedir. Beni bu tür hurafelerden koruyan Allahʼa hamd olsun.”

197 “Yüreğim geçer, nihayet “estagfirullâh” derim.” Sahihu Muslim, 4/2075; Sune-nu Ebî Dâvûd, 2/84; Musnedu Ahmed, 29/391; el-Kuşeyrî, Latâʼifuʼl-işârât, 1/599; Tefsîruʼl-Râzî, 3/468; Tefsîruʼl-Beydâvî, 4/75; el-Lubâb fi ʿulûmiʼl-Kitâb, 40529. إنه ليغان على قلبي şeklinde.

Şeyh'ün yanı imiş, hayretten ve siyâh-püş olmağın görmemişem. Çün zıkr tamâm oldu, herkes karar itdi. Şeyh benüm yanumda olmağın elüme yapışup "Otur oğul!" diyü hitâb itdi. Çün mübârek çeşmine bakdum, baña azîm cezbe hâşıl oldu, şöyle ki hademe götürmüşler, eve getürmüşler, şar' ihtimâlin virmişler. Ahvâli şormuşlar, "Âşık Efendi meclisine uğradı, andan hâşıl oldu" dimegin merhûm birâderüm varup du'â temennâ itmişler. Du'âdan soñra Şeyh Âşık, Koca Balı demekle ma'rûf Gülşenî [99a] merhûmuñ hulefâsından bir pîr göndermişler. Ol pîr gelüp ketflerüm oğup ba'zı nesne okurdu ki 'aqlum âheste geldi, şöyle ki Türkî Gülşenî merhûmuñ ba'zı ebyâtın dahı okudu. Ba'dehu ol pîre pek yapışdum ki "Ben senden ayrılmam, beni ol güzel gözli âdemîye alı git" dir idüm. Ol dahı birâdere ve vâlideye didi ki "Yarın yine Şeyh Âşık'a gönderüñ, yoksa bu şabî helâk olur" diyüp gitdi. Fi'l-vâkı' ol gün ol gice yimek yimedüm, ekşeri hû hû dir idüm. İrte [99b] şabâh namâzından evvel âbdest alup Şaruca Paşa mahallesinde olan evümden Süleymâniye'de Âşık Efendi Zâviyesi'ne degin segirtidüm. Gâyet şovuk olup buzlar toñmuş idi. Gâh düşer gâh kalkar idüm, belî oğlancuklar düşe kalka büyürler. Çün zâviyeye geldüm, henüz sünnet kılurlar imiş. Bile kıldum. Farza iktidâ oldukda şeyh'ün tâ ar-dında vâkı' oldum. Eñ evvel vâridât-ı rahmâniyye ve küşûfât-ı ihsâniyye bu muhtâca ol şalâtta vâkı' oldu. Gelüp birâder ve sayirler fakîri anda buldular. Her gün teheccüdden evvel gelmege başladum, hattâ mezbûr Koca Balı Dede [100a] bevvâb idi, kapuyı kakdukda açup bu fakîre du'âlar iderdi. Her gün bir âhar hem-râh benümlle ancak tahammül iderdi ki ekşeriyyâ yollar dize dek kar ve buzlar ve şovuklar idi. Hattâ bir gün nevbet birâderümün idi. Eyitdi: "Bu şovuk cehennemî ki çekerüz, bunuñ bir cenneti olmaz mı?" Çün tekyeye geldük, henüz açılmamış idi. Kapuyı kakduk, Koca Balı Halîfe açdı. İçerü girdük. Âşık Efendi 'aşasına tayanup tururdu, bizi gördükde eyitdi: "Şovuk cehennemden halâş olduñuz, cennete dâhil oluñ" ve pîrün bu beytini okudılar

(Nazm): Çokdur bu yolda çün hatâr başdan geçen [100b] ayak koyar
Ey isteyen toğrı haber gel gidelim 'aşk eline

Neşr: Ve birâdere hitâb idüp buyurdılar ki "Muhammed Çelebi, 'aşk 'ayn-ı cennetdür ve anuñ yolında çekilen dahı âşâr-ı cennetdür. Egerçi zâhiren mekrûh görünür, ammâ birâderünden su'âl eyle ki harâret-i kalbden

*hîç bürüdet-i cehennem zahmetini çeker mi.” Fi’l-vâkı‘ henüz telkîn çekmez iken zikr-i kalbî bir mertebe harâret virür idi ki buzlar toñmuş ve karlar yağar iken muttaşıl terler idüm, hattâ kürke mu‘tâd iken bî-ihtiyâr bırağup geymez oldum idi. Birâder merhûm sonra Mısr’a defterdâr olduğda efendi merhûma bu hikâyeti diyüben “Birâderüñ bu tarîkıla olacağın ol vaktiden bilmişem” di-
megin fakîre gâyet hicâb geldi, eyâ ‘Âşık Efendi’den munkatı‘ olmadı hâtırası efendiye gele mi ki diyü hayli müddet zahmet çekdüm. Sonra bir irşâdda tesellî virdiler.*

Pes Seyyid Şerîf Cürcânî rahmetullâhi ‘aleyhi çıblak başmak ile Hâce ‘Alâüddîn hıdmetine ol kadar yolu varmak ba‘id degildir. [101a]

Hâce ‘Alâüddîn, Seyyid Şerîf’e Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş’la şöhet eyle diyü emr itmegin çok zamân hıdmet itmîşler.

Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş

Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş rahmetullâhi ‘aleyhi, Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Attâr aşhâbının ekmelidir. Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend’i görmüştür. Zikrinün te’hîri illet-i gâ’iyye te’hîridür. Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend gibi mevlânâ kendi evşafını şîfât-ı Haq’da güm itmîşdi. Eger şîfât-ı halkdan kendüde bir hâl hâşıl olsa bu fülânun nisbeti ve ve ol fülânun şîfatı dirler idi ki kendüler bî-reng idi. Buyururlar idi ki “Bu hânvâde şâhiblerine gelen kimesne ne hâlde ise [101b] âyîne-i kalblerine ol mün‘akis olur. Meşelâ, eger şalât ve sâyir ‘ibâdât tülû‘ iderse ol gelenün şalâh u zühbine delâlet ider ve eger mesâ’il zühür iderse ‘ilmine delâlet ider, eger ‘aşk u maḥabbet ve şevk u kalâk peydâ olursa cezbe vü taḥarrüb-i Hudâ’ya delâlet ider.”

Gâyet nâzûk olmağın kaç’a münkir ü şakîl ile ihtilâf itmezler idi. Hattâ bir gün Taşkend’de Hâce ‘Ubeydullâh ile otururken buyurmuşlar ki “Âh âh, vilâyet-i Şâş’dan fülân kimesne gelüp bize ağırlık getiriyorur, سُبْحَانَ”¹⁹⁸ diyüp ıztırâba düşdiler. Fi’l-vâkı‘ ol kimesne geldi. Mevlânâ buyurdılar ki “Sizün nisbetünüz [102a] sizden evvel geldi.” Bu silsilede herkesün tarîkasına nisbet diyü ta‘bîr iderler. Ve buyurdılar “Ekâbir-i Semerḳand’dan biri bize maḥabbet ü irâdet üzere idi, bîmâr olup

198 “Allah eksikliklerden münezzehtir, Allah dışında hiçbir güç ve kuvvet yoktur.”

mevte müşrif oldu. Mezbûruñ evlād u etbā'ı niyāzlar itdiler. Çün mütevec-
cih oldum, mevti muḥakḳaḳ idi, pes anı zımnuma aldum; şıḥḥat buldı.
Bir müddetden soñra bir kimesne vāsıtası ile bizüm ḥaḳḳumuzda töhmet
itdiler. Ol zımnuma aldugum şahş, define kâdir idi, ammâ kendi ırzına
nev'an ḥalel ihtimālile ol zarûret maḥallinde ihmāl itdi. Yārān ta'ac-
cüb itdiler. Ben daḥı zımnumdan anı çıkardum didüm. Fi'l-ḥāl [102b] düş-
di, öldi. Ol şahş Semerḳand'ıñ müftisi 'İşāmuddīn idi. Sebeb-i töhmet
bu idi ki Mevlānā'nuñ oğullarına 'azāyim ü teshīr ile ḥarem-i pâdişāha
intisāb töhmetin itdiler. Mevlānānuñ oğlu bu ḥavfdan firār idüp Mīrzā
Uluḡ Big kemāl-i ḡazābıla mevlānāyı ser-bürehne Bağ-ı Meydān'a getü-
rür. Mevlānā ol ḥālile murākıb oturur iken mīrzā geçer, mevlānā mültefit
olmaz. Mīrzā, mevlānāyı getürdüp 'itāb-engīz çok kelām iderler. Mevlānā
buyururlar ki "Bu cümleñün cevābı bir kelimedür ki ben direm ki ben
müsülmānem. Eger inanursañ ḥüb ve illā ḥāḫıruñdan geçeni eyle." Mīrzā
müte'eşşir olur, kendi ḳaḳup [103a] "Mevlānā'yı şalı virüñ" diyü emr ider.
Ḥāce 'Ubeydullāh buyurur ki "Bu bī-edeblikten soñra Mīrzā Uluḡ Big'e
şikest ve teşvīşler müte'āḳab oldu. Ol esnāda oğlu 'Abdullaṭif anı öldürdi."
Bir kerre bir şahşdan incinüp mevlānā dīvāra bir ḳabr süretin yazdı, fi'l-ḥāl
ol şahş öldi.

Ḥāce 'Ubeydullāh-ı Taşkendī buyurur ki Ḥāce 'Alāüddīn-i 'Aṭṭār, Sey-
yid Şerif'i ḳabül itdükden soñra yine ḥāce işaretiyle Mevlānā Nizām ile
sohbet ider idi. Ba'zı erbāb-ı ḡaraḫ mevlānāda şeyḥlik dā'iyesi vardur diyü
ḥāceye ol ḳadar ḡamz itmişler ki ḥāce Çegāniyān'da ve mevlānā [103b]
Semerḳand'da iken "Tiz gelesin" diyü ḥaber göndermiş ki geldükde, taşarruf
idüp cümle taḫşilini elinden ala. Mevlānā bī-tevaḳḳuf revāne olurlar. Sey-
yid Şerif-i Cürċānī daḥı bile giderler. Mevlānā bir ḫımāra süvār olurlar.
Seyyid'ün bir ḳatırı varmış ona biner, nāḡāḫ Seyyid'ün ḳatırını arpa dutar,
Seyyid binmege ḳābil olmaz. Mevlānā za'if olmaḡın ḳatıra binüp Seyyid'i
eşege bindirür. Ḳatıra nev'an şıḥḥat gelür. Seyyid bu ḥālile fi'l-ḥāl müşāhede
idicek, Seyyid, ḳatırı niyāz-mendāne Mevlānā'ya pīşkeş ider. Mevlānā ol
ḳatır ile Çegāniyān'a dāḫil olduḡda, yine a'dā varup ḥāceye aḫvālī beyān
iderler ki "Mevlānā ḳatıra binüp [104a] Seyyid'i eşege bindirüp geldi.
Ḥuşūşā Seyyid ḳatırı yolda kendüye baḡışlamış, ve'l-ḥāşıl Seyyid'i kendüye

mürîd itmişdür” dirler. Çün ki mevlânâ ve Seyyid, hâce hıdmetine irişürler, aşhâb-ı ağrâz bu fikrde ki hâce her ne ki mevlânâya i’câ itmişdür, bu gün alıcakdur. Meger ol gün gayet ıssı imiş, cümle aşhâb oturmağa kâdir olmamışlar. Meger hâce ile Mevlânâ Nizâmüddîn beyne’s-şalâteyne degin biri birine muķâbil murâķabe ile oturmuşlar.

Mevlânâ beyân ider ki “O gün kendümi bir gögercin buldum ve hâce bir şâh-bâz idi ki beni şikâr itmege kıovardı. Her ne yire ki ilticâ itdüm, hâlâş olmadum. [104b] Âhîr Hâzret-i Resûlullâh’uñ şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hâķîķatine ilticâ idüp meded taleb itdüm. Pes bir ‘azîm bârgâhda kendümi maķv buldum. Hâce hâzretleri ol maķalle geldükde, derûn-ı perdeden bir âvâz geldi ki “Nizâmüddîn bizimdür, kimesnenüñ anuñla işi yokdur.” Ol maķalde hâce kâķup içeri girdiler. Ėayretten bir kaç gün hasta oldılar. Hâķ bâ’işin bilmezler idi. Şoñra Muķammed ‘Alî Hâķîm-i Tirmizî merķadına müteveccih olurlar. Mevlânâ’ya “Bile gel” diyü emr iderler ve mevlânâ Ėayet pîr iken bir binid daķı virmezler. Piyâde hâcenüñ ardınca Tirmizî’e varurlar. Hâce ‘Alâ’üddîn muķaddemce Hâce Muķammed-i Tirmizî [105a] mezârına girür, mezârı hâceden hâlî müşâhede ider. Tecessüs kıılurlar, ma’lûmları olur ki rûķları Mevlânâ Nizâm’a istikbâle gitmiş. Bu ma’nâ zâhîr olıķ buyurur ki “Hâķ subhânehu ve ta’âlânuñ herkese Ėöre bir ‘inâyeti vardur, biz neye kâdirüz!” Andan şoñra ol Ėubâr hâķırlarından gidüp Mevlânâ’ya iltifâtı ziyâde iderler.

Bu ma’nâya karîb: Merķûm Şeyh Ahmed ibn-i Şeyh İbrâhîm-i Ėülşenî intikâl itdükden şoñra maķdûmları Şeyh ‘Alî-i Safvetî hâzretlerini ber-vech-i meşrûh muktedâ kılduk. Hıdmetlerinde şafâ-yı derûnıla bâtın karâbeti mûcibince ittihâdumuzu ba’zı [105b] kimesneler Ėörüp tâ bu Ėüne degin ki nısf-ı ramazân sene şelâş ve elfdür, muttaşıl nıfâķdan hâlî olmadılar, hattâ her birine Şeyh ‘Alî hâzretleri cevâb virüp iskât itdükķe yeñiceden peydâ olan ba’zı kimesneler ba’zı Ėarâzları için buĖ u Ėarâzlarını terk itmedi. Hıuşûâ bu fakîr niķe kerre nâzırû’n-nuzzâr olup şeb ü rûz kızât ve ümerâ ve erbâb-ı şûret ile ittihâdumdan mâ’adâ Ėâh ‘aşķ-ı civânân ile rûsvâ Ėâh ta’alluk-ı maķbûbânla şeydâ Ėâh menâsıbla âlûde Ėâh Ėam-ı evlâd u tevâbi’le füsûrdeşekl idüm ki taleb-i meşîhatdan âşâr yokdur. Pes erbâb-ı Ėarâz bir zamânda eksik olmaz. İttifâķ Mevlânâ Nizâmüddîn ve Seyyid ve hâce hâzretlerinin

rahimehumullāh menākıbın yazarken bu cum'a [106a] gicesi ki mäh-i mezbûruñ on yedisi gicedür, 'âdet-i kadîmeleri üzere zâviyeden ata binüp önlerince fukarâ zikr iderek tâ Beyne'l-Kaşreyn'e sa'âdet-hânelerine varurlar idi. Bu fakîr pîr dahı za'fım muktezâsınca rākiben ardlarınca bile varup ba'de istimâi'z-zikr du'âdan soñra bende-hāneye rücû olurdı. Ammā bu gice bir tekâzâ kopdı ki cılavlarında piyāde gidem. Çün ol himmeti müşāhede itdiler, buyurdılar ki "Atuñ hāzır degil midür?" Didüm ki "Fukarāya ğıbtā itdüm, hıdmetüñüzde piyāde gitmek sa'âdeti arzûsı geldi." Buyurdılar ki "N'ola hem cevāb hâsıl olsun hem şavāb vâsıl olsun." Şavāb ma'lûm idi, ammā cevāb ma'lûm olmadı idi. Çün [106b] sa'âdet-hânelerinden rücû itdük, fukarādan biri şahûra bende-hāneye ba'zı fukarâ ile bile geldi. Çün tenhâ olduk, didi ki "Efendi sizden soñra fülân dervîşi da'vet itdi ve eyitdi ki "Ben dimedüm mi ki Muhyî Halîfe bizüm vücûdımızı hayr-ı mahz ve hıdmetümüz sa'âdet bilür. Kendüñe niçün zarar idersin?" Pes 'aceb oldı ki ol dervîş bu gice haste oldı diyü kable'l-fecr haber geldi. "Veş-Şifâ'u bi-yedillāh."¹⁹⁹ Bu fakîrden ol bi-ihtiyār sa'âdet-i meşy def'-i meşakkat oldı; anuñ dahı şifâsına du'â olmağın şifâ buldı.

Mevlânâ Sa'düddîn-i Kâşgarî

Mevlânâ Sa'düddîn-i Kâşgarî kuddise sirruhu, 'ulemâ-yı kibârdan ve şervet şâhibi iken maḥabbetullah ğālib olup Mevlânâ Nizâmüddîn hıdmetlerine tecrîd-i tām ile mürîd [107a] oldılar. Ve niçe yıl hıdmetlerinden soñra icâzetleriyle sefer-i Hicâz'a müteveccih olmuşlar. Ḥorāsân'a geldükde Seyyid Kâsım-ı Tebrizî ve Şeyḥ Zeynüddîn-i Hâfî ve Mevlânâ Ebû Zeyd-i Nüreddîn-i Pürânî ve Şeyḥ Bahâüddîn 'Ömer ile şolḥbet itmişlerdür. Şāḥ Kâsım ḥaqqında buyururlar imiş ki "Anlar 'ālemüñ ma'ânîsinüñ girdābıdır. Bu 'aşrda cemî'-i evliyānuñ ḥaḳâyıķı anlarda cem' olmuşdur." Ve Şeyḥ Hâfî'yi kemāl-i teşrî ile medḥ iderler imiş. Ve Şeyḥ Pürânî için dirler imiş: "Ol kār ki andan şādır olur, cümle Ḥaḳḳ'ıñ rızasıyladır." Ve Şeyḥ Bahâüddîn 'Ömer ḥaqqında dirler imiş: "Anlaruñ āyine-i ḳalbi zāta muḳābildür, zātadan ğayrı nesne anuñ meşhûdı degildür." Ve buyururlar idi

199 "Şifâ Allah'tandır."

ki “Pîrüm [107b] Mevlânâ Nizâmüddîn baña Mekke’ye gittüğüm vaqt vaşiiyet itdi ki “Her vaqt ki senden bir kimseye şıfat-ı kahrullâh zühür ide, anı fî’le getürme.” Mevlânâ buyurur idi: “Ben ‘Îşâmuddîn ve gayruhu hâkķında ‘amel itdüm ve zühûra getürdüm, kıyâmete deġin hacâletini çeksem gerekdür.” Mevlânâ Sa‘düddîn dir ki “Pes benden on yedi gün şıfat-ı kahr zühûr itdi, şöyle ki eġer bir kimesne baña yakın geleydi helâk olurdı. ‘Uzlet itdüm, tâ ol şıfat benden zâyil oldu.” Ve buyururlardı ki “Her nesneyi isteseñ Hâķ ta‘âlâdan muķaddem degildür ki her nesnenüñ talebi Hâķķ’ıla olur ve hâķķ-ı taleb Hâķ’dandur.

Nazm: Tâ tu nebînî cemâl
İşķ negîred kemâl [108a]
Mişinevî vaşf-i hâl
Râst bibâyed şinîd²⁰⁰

Neşr: Zîrâ evvelâ Hâķ ta‘âlâ bâtın-ı ‘abdde zâhir olmasa taleb kandan olurdu! Ve buyurdu ki “Hâķ’dan her ne tarîķıla zühûr olursa ol te‘eşşüre tabî‘ olup ol ser-rişteyi muhkem itmek gerek.” Ve buyurdu ki “Kurb oldur ki sen seni ve gayrıyı anda maķv idesin, ammâ hulûl u ittihâdıla deġil, belki maķv u işbâtıla.”

Nazm: Kurb nî bâlâ vu pestî reftenest
Kurb be-Hâķ ez-ķayd-i hestî restenest²⁰¹

Ve buyurdu ki “Her nefesde bir kenz güzerândur, zâyî‘ itmemek gerek.

Nazm: Dost beher laķza der-tu nazar mîkuned
Çun tu ez-u ġâfilî ez-tu guzer mîkuned²⁰²

Neşr: Ve buyurdu “Nefy-i havâtır cümleden efzâldür. [108b] Tevhîdi resâyilden aķz idenler bî-kârlardur ki Hâķ ta‘âlâ gidecek ve idecek ve di-

200 “Cemali görmedikçe aşķ kemale ulaşmaz; Eġer halin vasfını doġru işitmek istiyorsan, kabul kulaġıyla işit.”

201 “Kurb aşāġıya ya da yukarıya gitmek deġildir; kurb, Hak’tan gayrıyı silip atmaktır.”

202 “Dost her zaman sana nazar eder. Sen ondan gafil olursan o da senden vaz ge-
çer.”

yecek ve işidecek degildir.” Ve buyurur ki “Her kim bir yirdedir, her yirdedir ve her kim her yirdedir, bir yerde degildir, ya’nî cümle mezâhirde mütecellî bir şândur, lâkin esmâ ve mümkinât sebebiyledür ki merâyânuñ ta’addüdi şaḥṣuñ ta’addüdin müstelzim degildir. Ve her yerde zuhûr iden bir ḥaḳîḳatdır ki zamân ve mekândan münezzehtür, aña bir yirdedir demek şâdık degildir.”

Nazm: Vücüd ender kemâl-i hîş sârist
Ta’ayyunhâ umûr-i i’tibârîst²⁰³

Neşr: Ve buyururlar imiş ki “Perhîz yegdür dârü isti’mâlinden, ya’nî terk-i günâh evlâdur tevbeden, ammâ muttasıl çok yiyüp dârü isti’mâl idene âhîr te’şîr idüp [109a] zarar ider.” Ve buyurur ki “Zîkr bir zâtdur ki ḥarf ü şavt-ı ‘Arabî vü Fârisî vü Türkî vü Bâleybelen anuñ libâsıdur. Çün ki libâsdan ‘arî müşâhede ola, maḥremi olan maḳşûdı bî-mücâhede bula.”

Hâce ‘Abdulḥâlîk-ı Ğucdevânî menkâbesinde beyân olan üzere Sa’düddîn-i Kâşgarî ḥazretleri daḥı buyururdu ki “Hûş der-demüñ ma’nâsı budur: Her nefesde ki ḥareket eyler, ḥâzır olup ğâfletten ḥâzer olına ve dâyimâ lâ ilâhe illallâh kelimesin zîkr eyleye ve dilini damağına yitişdürüp nefesini ḥabs eyleye, tâ ol miḳdâr ki ḳâdir ola ve dâyimâ ḳalbe müteveccih ola ki zîkri mi’deden eylemeye. Her zamân ḳazâ-yı Ḥaḳḳ’a [109b] rızâ virmek mülâḥazası üzere ola ve bu ḥâli her vâḳtde gözleye, şöyle ki yimekte ve içmekte ve yürimekte ve oturmaḳda ve söylemekte ve mu’âmelede, ḥattâ ḥatunıla mu’âmelede, muḥaṣṣal her ḥâlde ve her vâḳtde kendüyi Ḥaḳḳ’ıla müşâhede eyleye. Egerçi bu rûḳyete ve iḥsâna insân ḥayli zamân gerektür ki maḫhar ola, ammâ âḫîr-i sülûkda eyle müşâhede eyler ki kendüyi bulmaz. Her çend bulmaḳ istese bulımaya. Meşelâ bir şebaḥ-ı za’îfî dürdan görse, gözüktür gözüktür gibi, vücûdını eyle müşâhede eyleye.

Ve Halvetiyye’de çün bu mertebede nefy-i vücûd-ı ḥod ve işbât-ı Ḥaḳ ta’âlâ ile müşâhede ḥâsıl ola, raḫt-ı himmeti Allah Allah [110a] dimege naḳl eyleye, andan hû hû dimege irişe, andan Ḥaḳ, soñra Ḥayy, soñra Ḳayyûm, soñra Ḳabhâr, soñra Vehhâb, soñra Fettâḥ, soñra Vâḥid, soñra Eḫad, soñra Şamed’de

203 “Varlık kendi kemalinde saridir; taayyünler ise izafidir.”

nihâyet bula. Esmâ sülûkının tafşîli Meşâhidü'l-Vücûd ve Mevâcidü's-Şühûd'un on beşinci 'âleminün iklîm-i râbî'inün şehr-i tecelliyâtında beyân eylemişemdir, taleb olına.

Nazm: *Bu isimlerdür uşûli halvetün
Bunları bilen kılar halka himem
Lâ ilâhe illallâh Allâh hû
Haqq u Hayy Kayyûm u Kahhâr oldı hem
Dağı Vehhâb'ıla Fettâh iy piser
Vâhid ü Ehad Şamed'dür bîş ü kem*

Neşr: Ve ammâ uşûl-i Nakş-bendiye hûş der-dem ve nazar der-ka-dem [110b] ve halvet der-encümen ve sefer-der vaţandır. Meşgülliklerini beyânı bu kelimât üzerinedür: yâd-kerd ve bâz-geşt ve nigh-dâşt ve yâd-dâşt ve vuķûf-ı 'adedi ve vuķûf-ı zamânî ve vuķûf-ı ıalbidür, nitekim beyân olındı.

Fakîr Edirne'de 'Alî Paşa Zâviyesi şeyhi Maḥmûd Halîfe'den tarîk-ı esmâya sülûkda tokuzıncıda fetḥ olmağın icâzet buyurdılar. Şoñra Mısr'a ge-lüp merḥûm efendiden cümle eşyâ ve esmâda müsemmayı nümâyân ve âyîne-i müsemmada cümleyi ve cümleden münezzehi 'ayân görüp ma'nevî olan aşk-ı mahz ile şûret-i hilâfetde yine Edirne'ye 'avdet itdügümde henüz Maḥmûd Halîfe hayâtda [111a] idi. Çün meclis-i şerîflerine vardum, bu dâ'ileri ile fukarâdan hayli kardaşlar vardı, Vâ'iz Vâlihî-i Halebî dağı bile idi. Âdet-i kadîmeleri üzere bir zamân murâkıb oldu. Fakîr dağı üslûb-ı sabık üzere Fettâh ismine teveccühi tahşîş itdükde huzzâra bir mertebe fütûhât müyesser oldu, az kaldı ki cümlesi ol isme mazhar-ı tamm olalar. Başın kaldurup bu-yurdılar: "Allah ḥazretinün nûrî hepsini bürür ve kendüyi görmeyen anı görür ve her kim aşka irdi, istegi evine girdi." Yirinden kalkup fakîrün eline yapışup halvetine girdük. Baḳıyye-i esmâyı telkîn idüp efendi merḥûma iştiyâk arz itdi. [111b] ve eyitdi ki "Hacca gitmege Mısr'dan emr olmadı ve Mekke'den çıkmak buyurulmadı, yoḥsa ziyâret iderdüm, ammâ kendüden ayru degilüz ve hemîşe ḥidmetlerinde oluruz" didükde fakîre bir 'aceb hâl oldu, Maḥmûd Halîfe'yi halîfe iken şeyḥün 'aynı müşâhede itdüm ve Vâhid ü Ehad u Şamed ma'nâsı nev'-i âharla keşf oldu.

Mevlānā Ābīzī, Mevlānā Saʿdüddīn’ün ekrem-i aşhābıdır, naql ider ki “Ben Kūhistān’da idüm, bir ʿāmil baña cefā itdi. Mevlānā Saʿdüddīn’e müteveccih oldum. Vākıʿada gördüm ki mevlānā ol ʿāmili oklı urdı. Şabāh aña “Hāzır ol ki saña bir belā gelür” didüm. İstihzā [112a] idüp küstāhāne çok söz söyledi. Üç günden şofra meflūc oldu ve düşüp öldi.

Bu taşarruf sene işneyn baʿde’l-elfde dahı vākıʿ oldu ki Mısr’uñ bir hākimi tır-i celāle nişāne oldu ve cümleye efsāne oldu ve meflūc olup öldi.

Ve yine beyān ider “Kūhistān’da ibrişim kurdı içün tut ağacına yaprak divşürmege çıkdum. Nāgāh budağı kırıldı. Gāyet bülend idi. Mevlānā Saʿdüddīn peydā olup beni havādan kapup sālīm yir üzere qodı. Çün Kūmistān’dan hıdmetine geldüm, istedüm ki bu iki vākıʿayı taʿbīre getürem. Ben söylemezden evvel [112b] buyurdılar ki “Zālimler düşmesi bir dürlüdü ve mazlūmlar düşmesi bir dürlüdür.” Buyururlar imiş ki “Zıkr zamānında qalbe hareket virmeyüp mefhūm-ı zıkrı qalbe havāle itmek gerek ki qalb kendi harekete gelüp ʿameli gōñüle tefvīz itmek gerek ki ol kārın bilür.” Mevlānā Cāmī’nin küçük birāderi Mevlānā Muḥammed dir ki “Kīmiyāya çok māl ve ʿömr şarf itdüm, āḫir tereddüde düşdüm. Hayretde çārsüya gider iken mevlānā ardumdan yapışup bu kıtʿayı okıdılar.

Kıtʿa: Kīmiyāyi kunem tu-rā taʿlīm
Kʿān der-iksīr u der-şināʿat nīst
Rev qanāʿat guzīn ki der-ʿālem
Kīmiyāyi bih ez-qanāʿat nīst²⁰⁴ [113a]

Muṭlaqā kīmiyā kaydından ḫalāş oldum.”

Mevlānā Alāüddīn buyurur ki “Evāyil-i sülūkumda Mevlānā Saʿdüddīn baña ʿulūm-ı resmī terkine işāret itdi. Mantıq u kelāmdan ferāḡat itdüm, ammā Seyyid Aşıl-i Muḥaddişʿden bir ḥadīş kitābını tamām itmege qarīb olmağın ferāḡat itmeyüp bir sepet cüzʿ-i ḥadīşi alup Seyyid’e müteveccih oldum. Çün Dervāze-i Melikʿden taşra qadem başdum, ayağumda demür-

204 “Sana bir kimya öğreteyim ki hiçbir iksirde ve işte o kimyayı bulamazsın. Git kanaati seç ki âlemde kanaatten daha iyi kimya yoktur.”

den bir ‘azîm kayd gördüm ki ayağımı kaldırmaz idüm ve halk görür diyü ızırâb çekdüm. Nazar itdüm, kimesne vâkıf degil. Çün miḥnet-i tām ve meşakkât-i aḳdāmla iḳdāmla [113b] köpriden geçdüm, dülbendüm başumdan gitdi. Çün bir iki ḳadem daḫı gitdüm, arḳamdan ḳuḳam daḫı gitdi. Ve’l-ḥāşıl her adımda bir esbābum gitdi, şöyle ki hemān ṭonla ḳaldum ve ayaḡum bendile belāda idi. Kendü kendüme eyitdüm, eger bir ḳadem daḫı gidersem ṭonum daḫı gider, rüsvāy oluram. Girü döndüm, bir adımda gömlegüm peydā oldu. Her bir maḥalle ki birisi gitmişdi, ol maḥalle geldükde o şey eger ḳaftān eger zıḅun her ne ise yirinde bulunur idi. Çün şehriñ ḳapusından içerü ḳadem başdum, ol ağır buḳaḡı ayaḡumdan nā-bedid oldu. Pes ḳalbümnden [114a] ‘ulüm-ı şürî maḥabbeti zāyil olup mevlānānuñ ḥıdmetine vardum, cāmî’de murāḳabede buldum. Âhestece oturdum. Başın ḳaldurup teḅessüm itdiler ve ba‘zı işāretlerinden taşarruf anlaruñ idüğini bilüp ‘özrlr itdüm. Böyle ḳann olunmaya ki ‘ilm-i zāhiriñ nefy ola ki sülūkından soñra cümle ‘ulüm keşf oldu, belki cümle ‘ālem müfredātıyla ma‘lüm oldu ki nokṭa-ı cevṵāye maḫḫar oldu.”

Mevlānā Sa‘düddin’ün vefâtı sekiz yüz altmış cumāze’l-âḫiresinüñ yedinci günü vāḳı‘ olan ḳehârşenbe güninde öyle vāḳtindedür. İki oḡlı vardır. Biri Ḥāce Muḫammed Kelān’dur. Ḥāce ‘Ubeydullāh ḥıdmetine iki kerre Herāt’dan Māverāünnehr’e gitmişlerdür. Şāḫib-i Reşehât dir ki “Âḫir seferinde bile vardum. Ḥāce ‘Ubeydullāh nefy ü işbāt ṭarîḳını ta‘līm idüp buyurdılar: “Ḥorāsān’a [114b] varduḳda aşḫāba ta‘līm idüp bile meşḡül oluñ ki peder-i büzürgvāruñuz Mevlānā Sa‘düddin Herāt’a geldükde henüz ḳārları tamām olmamışdı, ammā yārān peydā idüp bile meşḡül oldılar, ḥattā ki sülūkı tamām itdi, siz daḫı vālid-i şerîfüñüz sünneti üzere aḫbābla varup meşḡül oluñ” diyüp *Meşnevi*’den bu beyti okıdılar.

Meşnevî: Ḥāsıl ān āmed ki yār cem‘ baş
Hemḳu but-ger ez-ḫacer yārî terāş²⁰⁵

Neşr: Ve niḳe zamāndan soñra Ḥorāsān’a gitmege icāzet virdiler, Ḥāce Kelān’ıla bile Buḫārā’ya geldüm. Ḥāce anda bir zamān ḳaldılar. Pes Ḥorāsān’a

205 “Cemedip kendini bir taştan put yapıcısı gibi bir yār var et.”

geldüm, sonra Hâce Kelân [115a] dağı teşrif itdi. Niçe yıl iltifatları ile geçdi. Şöñra bendeyi oğullığa kabûl itdi, ya'nî güyegü idindi.

Ve Mevlânâ'nun ikinci oğulları Hâce-i Hurd'dur ki 'ulûm-ı zâhirî ve ahlâk-ı bâtınide bî-mişl idi.

Mevlânâ 'Abdurrahmân-ı Câmî

Hâzret-i Mevlânâ 'Abdurrahmân-ı Câmî kâdresallâhu sirrahu's-sâmî, laķab-ı aşlıleri 'İmâdüddîn ve laķab-ı meşhûrları Nüreddîn ve vilâdetleri Hürçerd Câm'da sekiz yüz on yedi şa'banınun yigirmi üçünde ıışâ zamânında vâķı' olmuştur, nitekim "Reşhu Bâl bi-Şerhî'l-Hâl" ile müsemmâ olup müc-melen müddet-i hayâtlarında vâķı' olan [115b] hâlât ve ba'zı veķâyı'ı müş-temil olan ķaşıdelerinde buyurmuşlardır.

(Nazm): Be-sâl-i heşşad u hefdeh zi-hicret-i nebevî
Ki zed zi-Mekke be-Yesrib surâdikât-ı celâl
Zi-evc-i ķulle-i pervâz-gâh-ı 'izz-i ķidem
Bedîn hâzîz-i hevân-ı sust kerdeem per ü bâl²⁰⁶

Neşr: Ma'lûm ola ki Maḥdûm'un nisbeti İmâm Muḥammed-i Şeybânî'ye irişür ki İmâm Ebû Ḥanîfe ḥâzretlerinün evra' u a'lem-i aşḥâbidur ve neseb cihetiyle ķarâyibindendür ki İmâm Muḥammed b. el-Ḥasan b. 'Abdullâh b. Ṭâvus b. Hürmüz eş-Şeybânî'dür ve Ebû Ḥanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Ṭâvus'dur ki İmâm-ı A'zam'un dedesi ve İmâm Muḥammed'un dedesinin babasıdır. Ve Ṭâvus babası Hürmüz [116a] Bağdâd'da melik iken Ḥâzret-i 'Ömer yedinde İslâm'a gelmişdür. Ve Mevlânâ Câmî ibn-i Mevlânâ Nizâmüddîn-i Deştî ibn-i Şemseddîn Muḥammed-i Deştî'dür. Ve bu Şemseddîn Muḥammed'un ḥatunı ki Mevlânâ Nizâmüddîn'un vâlidesidir, ol dağı İmâm Muḥammed-Şeybânî'nün neslidür ki İmâm Muḥammed neslinden Mevlânâ Kıvâmüddîn Muḥammed, Câm'a geldükde Mevlânâ Câmî Şerefüddîn'e kerîmelerin nikâḥ itmişler ve Şerefüddîn dağı zuhûr iden kerîmelerin Mevlânâ Câmî dedesi Mevlânâ Şemseddîn Muḥammed'e

206 "İlâhî haremın Mekke'den Medine'ye hicretin sekiz yüz on yedisinde kıdem kulesinin tepesindeki karagâhtan bu süflî âleme kanat çırtım."

virmişler. Anlardan Mevlânâ Câmî'nün pederi Mevlânâ Nizâm Ahmed zuhûra gelmişdür. [116b] Mevlânâ'nun ceddî Muhammed-i Deştî meşâhîr-i 'ulemâ ve ezhed-i ehl-i taqvâdur; nisbetleri İsfahân'dur Deşt mahallesinedür. Câm vilâyetine gelüp kazâ vü fetvâ emrine meşgûl olmuş ve hüceci sicillâtında Deştî diyü nisbetlerin yazarlar imiş. Şoñra Herât'a nakl idicek Deştî 'ibâreti yerine Câmî yazarlar imiş. Ol sene ki Mevlânâ Câmî mütevellid olmuş, Sultân Şâhruh'a 'Irâk u Fâris memâlikinin teşhîri müyesser olmuş.

Zıkr-i İştigâl-i Hâzret-i Maḥdûm be-Taḥşîl-i 'Ulûm der-Mebâdî-i Ḥâl ve Rücû'-ı İşân be-Ehl-i Fazl u Kemâl

[117a] Mevlânâ Câmî hâzretlerinin şıgar-ı sinninde vâlidleri Herât'a geldükde Nizâmiyye Medresesi'nde iḳâmet itmîşler ve Mevlânâ Cüneyd-i Uşûlî ki 'ilm-i 'Arabîyyetde mâhir ve fenn-i uşûl ü fîrû'da tûlâsı zâhîr kimesne imiş, anların dersine hâzır olup *Muḥtaşar-ı Telhîş* ve *Muṭavvel'i ḥâşiyeleri* ile ve *Şerḥ-i Miḥtâḥ*'ı kezâlik tettebbu' iderler imiş, henüz ḥadd-i bülûğa varmamışlar imiş.

Bende-zâde Ahmed ki "Vâ'izî" ve "Abd-i fâzıl" târihidür, mevlânâ gibi ki ki on üç yaşındadır, sene elfde bâ'de'l-mantık ve'l-muḥtaşarât ve'l-ma'ânî ve'l-akâ'id, Kudûrî ve Meşnevî ve fakîrûn mü'ellefâtından Hâkâyık-ı Elf ve Tefsîr-i Kadr ve Mevlevî tettebbu' eylerdi. [117b]

Mevlânâ Câmî ol eşnâda Seyyid Şerîf-i Cürcânî şâkirdlerinden Hâce 'Alî-i Semerḳandî dersine müdâvemet iderler. Ba'dehu Mevlânâ Şihâbüddîn Muhammed-i Câcermî dersine hâzır olurlar ki silsile-i dersi Mevlânâ Sa'düddîn-i Teftâzânî'ye vâsıldur. Ba'dehu Semerḳand'da Kâzî-zâde-i Rûmî dersine 'azîmet idüp mülâkât itdükde bahşleri uzayup bi'l-âhare Kâzî-zâde, mevlânânuñ sözine rücû' ider. Mevlânâ Fetḥullâh-ı Tebrîzî ki Uluḡ Big yanında kâzî-'asker menzilesinde imiş, ḥikâyet eyler "Ol meclisde ki Mîrzâ Uluḡ Big, Kâzî-zâde-i Rûmî hâzretlerini Semerḳand'da kendü medresesine [118a] iclâs eyledi, cümle ekâbir hâzır iken Kâzî-zâde buyurdi ki "Semerḳand binâ olaldan beri cevdet-i ṭab' ve kuvvet-i taşarrufda hergiz bu civân-ı Câmî gibi bir şe'n nehr-i Amu'da bu cânibe güzêrân olma-

muşdur.” Her müşkil mesele ki *Tezkire Şerhi*’nde ve *Mülâhhaş-ı Çağminî Şerhi*’nde Kâzî-zâde zıkr iderdi, Mevlânâ Câmî fi’l-hâl cevâb virüp bir niçe vücih dağı beyân eylemegin Kâzî-zâde, mevlânâdan minnetdâr olmuşdı.

Bir gün Herât’da Mevlânâ ‘Alî Kuşî yanına bir büyük çendtay bağlayup sipâh hey’etinde Mevlânâ Câmî yanına gelür, hey’ât ve tecridâtıdan gâyet [118b] müşkil bir niçe mesele şorar. Mevlânâ Câmî bi’l-bedâhe cümlesine cevâb virür. Çün Mevlânâ ‘Alî sâkit olur, Mevlânâ Câmî laîfe ile buyururlar ki “Der-çendtay-i şumâ bihter ezîn çendtay-i diğeri nîst?”²⁰⁷

Mevlânâ ‘Alî Kuşî her zamân ki Mevlânâ Câmî aılısa “nefs-i qudsîdür” dirler imiş. ‘Ulûm-ı resmiyyeden ba’zısının semâ’a tevaşşufı olmağın ba’zı ‘ulemâ dersine hâzır olurlar imiş, yohsa feyz-i rabbânînin mazharı enbiyâdan gayrdan istikmâle ihtiyâcı yokdur. Mevlânâ Câmî buyurmuş ki “Babamdan gayrı bir kimesnenün benüm üzerümde üstâdlığı hâkkı yokdur. [119a] Her kimünle ki bahş iderdüm yâ berâber olurdu yâ gâlib olurum.”

Bu dâ‘ileri ekşer telemmüz itdüğüm erbâbdan yâ Fârisî dimekle yâ gayrı dilde ta‘lîm ile yâ okuduğum fenden gayrı ‘ilm ta‘lîmî ile mükâfât bulup bahş hîninde ba‘zı fütühât sebebi ile tesellî olmuşdur.

Evâyil-i hâlde ba‘zı şürekâsı gücile Mîrzâ Şâhruh’a vazîfe talebine alı gitmişler, artuğ kimesneye varmak müyesser olmamış, muttaşıl inzivâda olmuş, tâ Mevlânâ Nizâmüddîn hüdmetinde bu kelâma mazhar olmuşlar.

(**Nâzm**): Çün zi-‘ahd-i civânî ez-ber-i tu
Be-der-i kes nereftem ez-der-i tu
Heme-râ ber-derem firistâdî
Men nemihâstem tu midâdî²⁰⁸

Bu dâ‘ileri erbâb-ı devleti mezâhir-i esmâ oldukları sebebden anlara nazar itmeyüp müsebbibü’l-esbâbdan bilmegin cümlesine tenezzül ü i’tikâd üzere ‘amel etmek ile me’mûr oldum.

207 “Sizin çantanızda bundan daha iyi başka bir şey yok mu?”

208 “Gençlik zamanından beri senin kapından başka kimsenin kapısına gitmedim. Her şeyi verdin, ben istemeden her şeyi kapıma gönderdin.”

Ḥazret-i Maḥdûmî Mevlânâ Câmî'nün Mevlânâ Sa'düddîn'e Vuşûlidür

Maḥdûmî, Hirî'de bir civâna 'âşık olur. Bir huşuşıla münḥarîf olup [119b] Semerkand'a varur. Müfâraḳat-ı şûrî ve müzâhamet-i ğumûm-ı mehcûrîden ḥâbda Sa'düddîn-i Kâşġarî ḥazretlerini görür. Böyle buyurur ki "Rev yârî ġir ki nâ-guzîr-i tû buved", ya'nî "Var bir yoldaş tut ki ansuz olamayasın." Pes ḥâtırına daġdaġa düşüp tîz Ḥorâsân'a gelüp Mevlânâ'nun ḥıdmetine irişürler. Mevlânâ buyururlar imiş ki "Bu civânı, ya'nî Câmî'yi nice şayd idecegüm bilmezem ki beni firîfte itmişdür." Ol ġün ki Maḥdûmî Câmî, Mevlânâ Sa'düddîn'ün şoḥbet-i kîmiyâ-eşerlerine vâşıl olmuşlar, Mevlânâ Sa'düddîn buyurmuşlar ki "Bu ġün bir şâh-bâz bizüm dâmumuza tutıldı." Ve ol eşnâda buyurmuşlar ki "Bu civân-ı [120a] Câmî'nün şoḥbetiyle Ḥaḳ ta'âlâ bizi memnûn kıldı."

Çün Maḥdûmî tarîḳa ġirmiş, riyâzât-ı şâḳḳa ve mücâhedât-ı müşkile ihtiyâr itmiş ve ḥalkdan müctenib ü muḥteriz olmuşlar. Çün ḥalka tenezzül itmişler, ḥattâ tarîḳ-ı muḥâvere ve üslûb-ı mükâleme ve elfâz-ı me'nûseden vaḥşî olmuşlar imiş, ḥattâ muşâḥabet-i ma'ḥûde tedricile ḥâtırlarına gelür imiş, bî-şu'ur ve bî-ihtiyâr Ka'be'ye müteveccih olmuşlar, Kûsû'ya deġin gitmişler. Bir miḳdâr şu'ur u ḥuzûr ḥâşıl olmuş. Mevlânâ Sa'düddîn'ün ârzû-yı şoḥbeti ġalebe idüp yine ḥıdmetlerine rücû' itmişler. Maḥdûmî Câmî, Mevlânâ Sa'düddîn'ün mülâzemeti eşnâsında ġül zamânında [120b] bir kaç ġün Oba cânibine seyre gitmişler. Mevlânâ Sa'düddîn bu mektûbı yazup göndermişler ki ḥaṭṭ-ı şerîflerinden naḳl olındı:

"Bismillâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm"

Selâmun 'aleykum ve bi-raḥmetillâhi ve berekâtihi. Ḥaḳ ta'âlâ bâ-ḥod dârâd ve bî-ḥod neguzârâd. Tevaḳḳu 'ezân birâder ve nûr-i başar Mevlânâ Câmî ân ki in faḳîr-i ḥaḳîr 'umr zâyî' kerde ez-kûşe-i ḥâtır-ı şerîf dūr nedârend ve iştiyâḳ ġâlib dânenend. Nemîdânem ki çi nuvisem inhâ heme ism u resmest. Ân çi maḳşûdest der-'ibâret nemîâyed. Şeyḫ Aḥmed Ġazâlî miġüyed ki ta'rîf-i in ṭâyife ki [121a] mîkûnîm ne ez-cihet-i ihtiyâcest merâ. Ammâ ez-cihet-i ta'aṭṭuşî ki merâst ve 'izzet u şerefi ki işân râst nemîdânem çi miġüyîm.

Mıṣraʿ: Ruḥsār-i men incā vu tu gul nigerī²⁰⁹

Ve's-selāmu ve't-taḥiyyetu. el-Fakīru'l-ḥaḳır Sa'dü'l-Kāşgarī.

Mektüb Maḥdümī'ye vāşıl olıcaḳ 'ale'l-fevr mürācaʿat idüp ayruk müfāraḳat itmemişler. Maḥdümī buyururlar idi “ Mevlānā Sa'düddīn ḥıdmetinde her nūr u kerāmet ü keşf ki zuhūr iderdi, işāretleri ile nefy eyledüm ki kerāmet oldur ki ğayr bir dervīşe cezbe ve te'eşşür ilkā ide-sin.” Mevlānā Cāmī ṭarīḳ-ı icmālden ise keşretde vahdeti terciḥ iderler idi [121b] ki müşāhede-i tafşilidür.

Gerçi bu maḳām bu dāʿiye ḥāl ve maḳām olmuştur, ammā yine ʿuzlet ārzūsı “alā-mā künnā fihā”²¹⁰ ḥātıra ḥuṭūr ider, lākin ittiḥād emr ile olmağın nefy olunur.

Ve buyururlar idi ki “Her gāḥ ki kendümi mertebe-i icmālde tutam, mağlūb oluram, lākin pīrümüz Mevlānā Sa'düddīn icmālden tafşile az mü-teveccih olurlar idi, anuñıçun istiğrāḳları ğālib idi.” Ve buyururlar idi ki “Sırr-ı vahdet ve ma'na-yı tevḥid baña şöyle ğālib olmuştur ki anı kendüm-den def itmege ḳādir degilem ve bu bābda benüm aşl ihtiyārum yoḳdur, hiç bir nesne bundan muḳaddem ḥātıruma gelmez.”

Ḥazret-i Cāmī Meşāyih-ı Kibār ile Şığar-ı Sinnlerinden Nihāyete Varınca İhtilāṭ İtdüklerini Beyāndur

Evvelā, Ḥāce Muḥammed-i Pārsā sekiz yüz yigirmi senesinüñ cemāze'l-aḫiresi evāyilinde [122a] ḥacca gider iken Cām'a uğraduḳda Mevlānā Cāmī henüz beş yaşında imiş. Miḥaffelerine muḳābil ḳaldururlar. Ḥāce Pārsā bir baş sükker-i nebāt-ı Kirmānī virmiş. Âḫirde Mevlānā Cāmī bu-yururlar imiş ki “Altmış yıldur ki münevver cemālinüñ şafāsı gönlümde ve gözümde, aşl bu silsileye ta'alluḳ ol rābıta iledür. Ümīdüm oldur ki bāḳı ḳala ve anlarla maḥşūr olam.”

Ve yine şığar-ı sinnlerinde Faḫrüddīn-i Lūristānī du'āsına mazhar olmuş-lar ve Ḥāce Ebu'n-Naşr Pārsā meclisine vāşıl olmuşlar ve Şeyḫ Bahāüddīn

209 “Yanağım burada ve sen güle bakıyorsun.”

210 “Daha önce (uzlette) bulunduğumuz üzere.”

‘Ömer ile dağı şöhet itmişler ki ekşeriyâ istigrahda imiş. [122b] Bir zamân Çegâze’de olurlar imiş. Mevlânâ Câmî bir cemâ’atile hıdmetlerine varurlar. Şeyh her birinden şorar ki “Şehrde ne vâkı‘ oldı ve yolda ne gördünüz?” Her biri niçe hâdişe beyân eyler. Mevlânâdan dağı su’âl iderler, “Hiç nesne görmedüm ve işitmedüm” diyü cevâb virürler, Şeyh buyurur ki “Derviş huzûrına varan böyle gerek” ve bu beyti okurlar.

(**Naẓm**): Dil-ârâyî ki dârî dil der-u bend
Diger çeşm ez-heme ‘âlem furû bend²¹¹

Neşr: Ve biri dağı Şemseddîn Muḥammed-i Kûsevî’dür ki va’z itdüklerince Mevlânâ Sa’düddîn-i Kâşgarî ve Mevlânâ Şemseddîn-i Muḥammed Esed ve Mevlânâ Celâlüddîn [123a] Ebû Yezîd-i Pürânî ve fuḫalâ vü meşâyıḫ-ı ‘aşr meclis-i va’zına hâzır olup istihsân iderler imiş. Mevlânâ Câmî, Şerefüddîn ‘Alî-i Yezdî terğîbi ile meclislerine hâzır olduğda buyurmuşlar ki “Bu gün bizüm meclisümüzde bir mihr şu‘â‘ şaldı.” Mevlânâ Câmî buyurur ki “Ḥâce Muḥammed-i Kûsevî, Şeyh Muḥyiddîn-i ‘Arabî mezhebi üzere mes‘ele-i vücûdı minber üzere ‘ulemâ-yı zâhir huzûrında tahkîk ü tedkîk ü takrîr iderler idi ki hiç kimse inkâra kâdir olmazdı ve esrâr-ı ḥakâyık-ı insânda ve te’vîlât-ı Kır’ân’da ve işârât-ı eḥâdiş-i nebevîde [123b] ve ta‘bîr-i kelîmât-ı meşâyıḫda gâyet tîz-fehm ve serî‘ül-beyân olmağın gayrılar niçe te’emmül ile gücle fehm iderler idi. Eşnâ-yı va’zda cezbeye gelüp âhlar iderdi; ‘ulemâ-yı müstemî‘in dağı vecd-i ‘azîm ile şayhalar iderler idi.”

Ve biri dağı Ḥâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi ḥazretleridür ki dört kerre mülâkât itmişler, iki kerre Semerḳand’da, üçüncü ḥâce ḥazretleri Sulṭân Ebû Sa‘îd’e Ḥorâsân’a geldükde, dördüncü Ḥâce ‘Ubeydullâh, Sulṭân Ebû Sa‘îd iltimâsıyla Merv’e geldüklerinde ḥâce ârzûsıyla mevlânâ Herât’dan Merv’e varmışlar. Ḥâce ḥazretleri, Mevlânâ Câmî’den şorar ki “Ömrîñüz ne miḳdârdur?” Cevâb virürler ki “Taḥmînen elli beşdür.” Buyurdılar ki “Bizüm [124a] himmetümüz sizden on iki yıl ziyâde olur.” Ma‘lûm ola ki bundan muḳaddem ve mu‘aḫḫar Mevlânâ ile ḥâcenüñ mâ-beyninde

211 “Gönlünü sevgiline rabtet, gözünü masivaya yum.”

mürâselât çok vâkıʿ olmuşdur. Mevlânâ'nın kütüb-i manzûme ve mensûre ve mürâselâtında hâceye nisbetleri ne tarîk ile ve ne miqdâr itdüğü ma'lûmdur.

Mevlânâ üç kerre Semerkand'a varmışlardı. Evvelâ tahşil-i 'ulûm için ki zıkrı oldu; sāniyen hâşşaten hâce için varmışlardı, sekiz yüz yetmiş senesi muharremünün sekizinde cum'a irtesi vâkıʿ olmuşdur; sālişen yine hâce mülâkâtına Semerkand'a gider iken yolda râst gelüp üç gün şöhet iderler. [124b] Meger hâce, Sultân Ebu Sa'îd oğulları 'Ömer Şeyh Mîrzâ ve Sultân Ahmed Mîrzâ'nın mâ-beynini şulh için Türkistân'a gider imiş. Pes mevlânâyı aşhâbıyla Fârâb'a gönderür ve kendi Türkistân'a gider. Çün mâ-beynlerin ıslâh ider, vilâyet-i Şâş'a gelüp mevlânâyı ve aşhâbını getürdüp Taşkend'de niçe müddet şöhetler iderler. Ebu Sa'îd-i Evbehî nakl ider ki "Hâce ile Mevlânâ Câmî'nün ekşer şöhetleri murâkabe ile olurdu. Bir gün Mevlânâ "Benüm *Fütuhât-ı Mekkiyye*'de ba'zı müşkilâtum vardır, hıdmette 'arz itmek murâdumdur" dedi. Ben varup *Fütuhât*'ı getürdüm. Kable fethi'l-*Fütuhât* hâce buyurdu ki [125a] "Kablehu ba'zı muqaddimât beyân idelim, sonra mahallerini açuñ." Pes hâce niçe ma'ârif ü hâkâyık beyân itdükden sonra "Müşkillerünüzü feth idün" diyü mevlânâyı *Fütuhât*'ı vir diler. Mevlânâ her müşkiline ki nazar itdi, cümlesi hâcenün taķrîr itdüğü muqaddimâtdan hall olmuş buldı. Mevlânâ on beş gün hâce hıdmetinde olup icâzetlerle Taşkend'den Karşı yoldan Horâsân'a varmışlar. Ve bu seferün târihi kendi hatları ile böyle bulunmuşdur ki "Semerkand'a üçinci 'azîmetümüz sekiz yüz yetmiş dört reb'ü'l-evveli gurreşi düşenbe günü idi. Bir düşenbehe dek [125b] Taht-ı Hatun'a karîb Ordu nâm mevzî'e irişüp oradan pençsenbe günü göçilüp şalı günü Endhûd'a varıldı. Cum'a günü âb-ı Amu'dan geçilüp peçsenbe günü karye-i Şadmân'da hâce hazretleriyle mülâkât idüp şadmân olduk. Yekşenbede hâce Türkistân'a gidüp bizi Fârâb'a gönderdiler ve reb'ü'l-âhirün on beşinde Fârâb'dan Şâş'a girdük. Yigirmi ikisinde Şâş'a gelüp cumâze'l-ulânun sekizinde Şâş'dan Horâsân'a girdük. On beşinde Semerkand'a gelüp yigirmi yedisi olan düşenbede yine rihlet [126a] oldu. Pençsenbehe dek Şadmân'da olduk. Düşenbede Karşı'ya irişdük. Cumâze'l-âhire hilâlini şeb-i pençsenbe Karşı'da gördük."

Mevlânâ Câmî buyururlar imiş ki “Hâce hazretleri havâtırı tîz def iderlerdi kuvvet-i kâhire ile ve ehlullâh kelâmına anlar gibi kimse hâlâvet virmemişdür.” Şâhib-i *Reşehât* dir ki “Hâce hazretleri haqîkat tâliblerini ekşeriyyâ mevlânâya gönderürler idi ve mevlâ şöhetine tahrîş iderlerdi.” Ve *Reşehât*’da getürür ki “Râkım-ı huruf def’a-i ulâda Mâverâünnehr’e giderken sâhil-i Ceyhûn’a irişdüğüm gice düşümde gördüm ki hâce hazretleri zâhir oldı [126b] ve buyurdı ki “Bu ‘acebdür ki Horāsân’da deryâ-yı nûr mevc ururken halk bir çerâğ uyarmak için Mâverâünnehr’e gelirler.” Çün ki Karşı’da hâceye bulışdum, buyurdılar ki “Meşâyıh-ı Herât’dan kimi görmüşsin?” Didüm ki “Mevlânâ Câmî’yi ve Mevlânâ Rûcî’yi görmüşem.” Buyurdılar ki “Her kim Horāsân’da Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî’yi görmüş ola, aña şunuñ beri cânibine gelmege hâcet kalmaz.” Soñra şordılar ki “Mevlânâ Câmî mürid tutmaz imiş ve Mevlânâ Muhammed tutar imiş.” Didüm ki “Belî.” Buyurdılar ki “Ser- halka-i hâcegân [127a] Hâce ‘Abdulhâlık-ı Gucdevânî buyurmuşlardur ki “Şeyhlik kapusın kapa, yârlık kapusın aç; halvet kapusın kapa, şöhet kapusın aç.”

‘Abdulgâfûr tekmile-i *Nefehât*’da getürür ki “Mevlânâ Câmî, Mevlânâ Sa’düddîn’den mücâz iken yine kimesneye telkîn-i zıkr itmemişlerdür, ammâ tâlib-i müsta’iddi tarîka irşad iderler iderlerdi ve gâhî “Tâlib çok, ammâ kendüyi terk ider yok” dirlerdi.

Reşehât şâhibi dir ki “Pederüm, Mevlânâ Câmî’ye irişmegile irişmişdür.” Hikâyet ider ki “Sekiz yüz altmış zi’l-hiccesinde İmâm ‘Alî Rızâ rażıyallâhu ‘anhu meşhedinde vâkı’amda gördüm ki [127b] ravzalarından bir pîr-i nûrânî şeklinde taşra çıkup karşımda heybet ü ‘azametile tûrdılar. Bir pâk alaca cübbe geyüp tahfife şarınmışlar. Varup niyâzıla selâm virdüm. İltifâtıla selâmum alup buyurdılar ki “Bu şehre kaçan geldüñ ve ne yirde kunduñ?” Didüm: “İki gün oldı ve filân yirde køndum.” Didiler ki “Var aħmâl ü eşkâlüñi getir, bizüm menzilümüzde senüñiçün bir a’lâ yir hâzır eylemişem.” Niyâzıla didüm ki “Sizi bilmezem.” Buyurdılar ki “Baña Sa’düddîn-i Kaşğarî dirler, tîz ol, kendüñi bizüm maķâmumuza irişdür” diyüp revân oldılar. Çün uyandum, meşhed halkına “Bunda Sa’düddîn-i Kaşğarî nâm kimesne var mıdır?” [128a] diyü şordum. Didiler “Sa’düddîn-i Meşhedî nâm bir zâhid kimesne vardur, ammâ Kaşğarî degildir.” Vardum gör-

düm ki ol vâkıʿada gördüğüm degil. Çün taşra çıkdum, Hirîʿden gelür bir kâfileye râst geldüm. Baʿzı âşinâdan şordum. Bildüm ki Hirîʿde muḳtedâ-yı nâs imiş, ol eşnâda dünyâdan gitmiş. Şoñra Hirîʿye vardum, Mevlânâ Saʿdüddîn-i Kâşğarî'nün mezârına vardum, Mevlânâ Câmî'yi anda bulup vâkıʿamı ʿarz itdüm. Didiler ki “Sen nice taʿbîr itdün?” Didüm ki “Belki ben Hirîʿde intikâl idüp anlaruñ yanında defn olam.” Buyurdılar ki “Böyle [128b] taʿbîr eyle ki anlar seni kendi maḳâm-ı ʿâlîlerine daʿvet itmişler.” Ben eyitdüm: “Anlar intikâl itdi, ḳâyim-maḳâm sizsiz. Siz irşâd eylen” di-yicek ʿâdetleri üzere şûretâ irşâddan gürîzân oldılar, ammâ tarîḳ ile hidâyet itdiler ki anuñla maḳşûda vuşul müyesser oldı.” Şâhib-i *Reşehât* dir ki” Çün bu faḳîr sene toḳuz yüz dört şaʿbânında Mevlânâ Saʿdüddîn-i Kâşğarî'nün büyük oğulları Hâce Külâl'ün güyegüsi oldum, vâlidüme kırk yıldan evvel gördüğü vâkıʿa maʿlûm oldı.”

Mevlânâ Câmî'nün Sefer-i Hicâz'da Olan Mücâhedesı ve Bağdâd'da Münkirlerüñ Def'inde Gülşenî Hâzretlerinüñ Müsâʿadesı

[129a] Sekiz yüz yetmiş yedi rebîʿü'l-evvelinüñ on altısında sefer-i Hicâz'a müteveccih olmuşlar.

ʿAcebdür ki toḳuz [yüz] yetmiş yedide ʿacâyib vâkıʿ oldı ve bu kitâblaruñ târiḳleri cümle toḳuz [yüz] yetmiş yedidür, huşûşâ bu hîzb-i zeheb-i (977) Mevlânâ'dan.

Aʿyân-ı Horâsân, seferi terk itmelerin iltimâs idüp dimişler ki “Sizüñ ednâ iltifâtırlaruñuz ile selâṭinden ḥalkuñ külli murâdları ḥâşıl olur ki piyâde niçe ḥacc şavâbı olur?” Mevlânâ buyurmuşlar ki “Piyâde ḥacc ide ide yoruldum, bir kerre daḳı süvâre ḥacc itmek isterem.” Pes Herâʾdan Nişâbûr ve Sebzevâr ve Bisṭâm ve Dâmgân ve Simnân ve Ḳazvîn ve Hemedân'a gelmişler. Hemedân hâkimi, Mevlânâ'ya maḥabbet idüp üç gün cümle kâfile ile pâdişâhâne ziyâfet idüp [129b] ḥaylî ʿasker ḳoşup Kürdistân'dan geçürüp ser-ḥadd-i Bağdâd'a irişdürmüşler. Cumâze'l-âḫirenüñ evâsıtında Bağdâd'a girmişler. Bir kaç günden şoñra İmâm Hüseyn rażıyallâhu ʿanhu ravzası ziyâretine Hille'den Kerbelâ'ya varduḳda bu ḡazeli dimişler.

(**Nazm**): Kerdem zi-dide pây süy-i meşhed-i Huseyn
Hest in sefer be-mezheb-i ‘uşşâk farz-i ‘ayn²¹²

Neşr: Çün yine Bağdâd’a gelmişler, Fetḥullâh nâm Câm’dan bir hıdmet-kâr bir âhar hâdimleri ile çekişüp ḥabâset-i cibillisi muḳtezâsınca ba‘zı refâvîza mülḥak olup mevlânânuñ *Silsiletü’z-Zehab*’inüñ [130a] evvelinde, Kâzî ‘Azud ba‘zı kütübünde “Ekşer-i ḥalk kendü mevḥûm ve muḥayyellerine ‘ibâdet ider” didügi yirde “alâ-mevḥûm” ḥaḳḳında irâd itdügi temşilüñ bir kaç beytini ayırup anlara virmegin bu kışşayı te‘kîd ve muḳaddimât-ı fitneyi temhîd içün re‘îsleri ‘âdet-i kadîmeleri muḳtezâsınca ilḥâk-ı ekâzib idüp bir kaç beyt ziyâde ider. Pes refâvîz cem‘ olup Hânefî ve Şâfi‘î kâzîları gelüp ve Bağdâd pâdişahı Uzun Ḥasan Beg’üñ birâder-zâdesi Maḳşûd Beg ve ḥatununuñ birâder-zâdesi Ḥalîl Beg ki mezkûr sulṭân tara-fından Bağdâd ḥâkimi imiş, Gülşenî raḥimehullâh [130b] ve Terâkime begleri ile cümle ḥâşş u ‘âmm ḥâzır olup izdiḥâm-ı ḥalkdan der ü bâmda galebe üzere imişler. Pes *Silsiletü’z-Zehab*’i getürmüşler, çün ol ḥikâyetüñ sebâḳ u siyâḳını tettebbu‘ itmişler, ehl-i inşâf mevlânâya istiḥsân itmişler. Mevlânâ laṭife ile dimiş ki “*Silsile*’de emîrül-mü’minîn ḥazretlerini ve evlâd-ı kirâmını rîzvânullâhi ta‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în medḥ eyledükde Ḥorâsân sünnilerinden beni rafza nisbet ideler diyü ḥavf iderdüm. Bilmez idüm ki Bağdâd’da refâvîz cefâsına mübtelâ olacaḳ imişem.” Pes ehl-i Bağdâd dimişler ki [131a] “Bu ümmetde emîr ḥazretlerini, mevlânâ gibi kimse medḥ itmemişdür. Pes kuzât u a‘yân, mevlânâ medḥinde bir maḥzar yazmışlar, soñra re‘îs-i refâvîz olan Ni‘met-i Ḥaydarî’ye şormuşlar ki “Bizüm ile şerî‘atla mı söyleşürsin, yoḥsa tarîḳatla mı?” Dimiş ki “İkisi ile.” Daḥı Mevlânâ dimiş ki “Evvelâ şerî‘at emriyle var bıyıḡuñı ki müddet-i ‘ömründe kırkmamışsın, ḥadd-i mesnûndan zâyidini aldur.” Pes ehl-i Şîrvân sünnileri ki mevlânâya mu‘în idiler, şıraşup mikrâz gelince nısfını bıçaḳ ile ‘aşâ üzere kesmişler ve nısfını mikrâzıla kırkdılar, ḥarîfüñ bıyıḡın balta [131b] kesmez iken yoldılar. Mevlânâ ilzâm içün dimişler ki “Çün saña tarîḳat soruldı, pes Kerbelâ’ya varup sâdâtdan tekbîr almaḳ

212 Hüseyin’in meşhedi istikametine gözümü ayak ettim. Bu yolculuk aşıklar mezhebine farz-ı aynıdır.

gerek ki gelüp huşūmete isti‘dād gele” didükde kızāt u hükām *Silsile*’ye nā-münāsib ebyāt ilhāk idüp ve meclisde niçe küstāhlık dahı itmegın pes niçe ‘itāb u tahkır idüp sonra ters eşege bindürüp ters sürdürüp tahta vü külāh geydürüp zahırları olan refāvız ile Bağdād’da teşhır itdiler. Ol eşnāda mevlānā bu gāzeli dimişlerdür.

(Nazm): Bigşāy sākiyā be-leb-i şat ser-i sebūy
 Vez-hātıram kudūret-i Bağdādiyān bişūy²¹³ [132a]
 Ez-nākesān vefā vu muruvvet tāmā^c medār
 Ez-ṭab^c-ı dīv ḥāşiyet-i ādemī mecūy²¹⁴
 Muhrem be-leb nih ez-ḳadeḥ-i mey ki hīḳ kes
 Z’ebnā-yi īn diyār neyerzed be-guft u gūy²¹⁵
 Der-rāh-i ‘ıṣḳ zuhd u selāmet nemihārend
 Hoş ān ki bā-cefā vu melāmet girift ḥūy²¹⁶
 ‘Āşık ki naḳb zed be-nihān-ḥāne-i vişāl
 Dāred ferāğatī zi-nefir-i segān-i kūy²¹⁷
 Bī-rengīst u bī-şifatī vaşf-i ‘āşikān
 İn şive kem ṭaleb zi-esīrān-i reng u būy²¹⁸
 Cāmī maḳām-i rāst-revān nīst ez-zemīn
 Berīz tā nihīm be-ḥāk-i Hicāz rūy²¹⁹

213 “Ey saki, testinin ağzını Şat ağzına aç, Bağdatlıların tozundan gönlümü arındır.”

214 “Sefil kişilerden vefa ve insanlık umma, şeytan tabiatlıdan adam sıfatı arama.”

215 “Mey kadehinden dudağıma mühür vur ki bu diyarda hiç kimse sohbet etmeye değmez.”

216 “Aşk yolunda zühd ve salah satın almazlar, cefa ve melamete tutkun olanlara ne hoş!”

217 “Āşık olan vuslatın gizli evine gedik açar, onun sevgilinin bulunduğu mahallin köçeklerden korkusu vardır.”

218 “Āşıkların vasfı sıfatsızlık ve renksizliktir, bu vasfı kokuya ve renge esir olanlarda arama.”

219 “Ey Cāmī, yeryüzünde dürüst gidenler yok, kalkıp Hicāz toprağına yüz sürelim.”

Nesr: Bağdâd'da dört ay olup muntaşif-ı şevvâlde Dicle kenârında konulup yigirmisinde Necef-i müşerrefe revâne olmuşlar. [132b]

Hikâyet: *Bu fakîr merhûm efendiden işitdüm, buyurdular ki merhûm pîr-i ma'nâ ya'nî pederleri İbrâhîm-i Gülşenî hazretleri buyurmuşlar ki "Sultân Hasan beni Tebrîz'den birâder-zâdesi Makşûd Beg'e ba'zı naşâyih ü tenbihât için Kâzî 'Îsâ ikdâmıyla Bağdâd'a irsâl itmişdi. Sekiz yüz yetmiş yedi sene-sinde idi diyüp ba'na ol hinde pederüm hazretleri bakup tebessüm idüp didi ki "Emür, bu yetmiş yedi târîhleri 'acebdür, ammâ 'âkıbet hayrdur." Pes bilmem makşûdları ne ola diyüp fakîrleri Muhyî'ye efendi merhûm dahı tebessüm ile söylediler. Her zamân fikrümde idi, tâ tokuz yüz yetmiş yedi târîhinde çün ki intikâl itdi, 'âkıbetleri hayr olup ferahları ve tebessümleri ma'lûm oldu.*

Ba'dehu Gülşenî hazretleri buyurmuşlar ki "Bağdâd refâvîzî Mevlânâ Câmî'ye garaz idüp keşâkeşe iken yitişdüm ve ahvâli istimâ' itdüm. Henüz Makşûd Beg'e makşûdı edâ itmezden evvel didüm ki şöyle mesmû'm oldu ki Mevlânâ Câmî hazretleri bu diyârı müşerreft itmiş, anuñ mihmândârlığı cümlemüze vâcibdür. Pes Tebrîz tuhafından münâsib [133a] ba'zı nesne gönderüp "Hoş geldüñüz, bu diyârı müşerreft kılduñuz" diyü âdem gönderdüm. Dâ'î anlardan sonra gelmeğin "el-Kâdimu yuzâru"²²⁰ muktezâsınca Mevlânâ fazl u lutfından bu fakîri kudümlarıyla müşerreft kıldılar. Kâzî-i kuzât-ı Bağdâd ki Kâzî 'Îsâ tarafından Hanevî kâzîsî idi, bizde bulunmağın mevlânâ hazretlerine ri'âyet böyle mi olur ki erâzil güft ü gü ideler diyü nev'an tevbiḥ itmeğin hıdmetlerini ta'ahhüd idüp gittiler. Şonra mevlânâ bizde kalup şabâḥdan tâ ba'de'l-ı şâ muşâḥabet oldu. İrtesi meclis vâkı' oldu, nitekim beyân-ı vâkı' beyân-ı vâkı' oldu.

[133b] Ba'dehu Mevlânâ Câmî Medîne'ye müteveccih olur ve Hazret-i Resûlullah şallallahu 'aleyhi ve sellem na'tında bir terkîb-bend nazm ider ki maṭla'ı budur:

(Nazm): Maḥmil-i riḥlet bibend ey sârbân k'ez şevk-i yâr
Mîkeşed her dem be-rüyem kaṭrehâ-yi ḥûn kaṭâr²²¹

220 "Seferden gelen ziyaret edilir."

221 "Ey kafilci, göç yükünü bağla ki sevgili şevkinden kervan her dem yüzüme kan damlaları akıtır."

Neşr: Ve ʔarıķde āķır-ı ŧevvāde ķıble-i ŧeref olan ķarem-i Necef ziyāretinde bir ğazeli dirler ki maṭlaʕı budur.

(Naẓm): Ķad bedā meŧhedu mevlāye enīḥū cemeli
 Ki muŧāhed ŧud ezān meŧhedem envār-i celi²²²

Neşr: Ve anda menķabet-i imāmda didüĝi ķaŧidenüñ maṭlaʕı budur.

(Naẓm): Aŧbaḥtu zāyiren leke ŧaḥnete'n-Necefi
 Behr-i niŧār-i merķad-i tu naķd-i cān be-kef²²³

Neşr: Meŧhed'ün naķībü'n-nuķabāsi Seyyid ŧerefüddīn Muḥammed cümle evlād u aḥfād [134a] ve sāyir ekābir ü efrād ila istiķbāl idüp taʕẓīm ü tevķir ile üç ğün üç ĝice ʕālī ziyāfetler itmiŧler. Zī'l-ķaʕde evvelinde bādiyeden Medīne-i münevvereye müteveccih olup muʕcizātı müŧtemil bir ķaŧide dirler ki maṭlaʕı budur.

(Naẓm): Bāḡ-i raḥīl ez-ķāfile berḥāst ḥız ey sārban
 Raḥtem binih ber-rāḥile āheng riḥlet kun revān²²⁴

Neşr: Yıĝirmi ikinci ğün Medīne-i münevverede ravza-ı cennet-āŧārı ziyāret idüp Mekke-i mükerremeye on iki ğünde vāŧıl olurlar. On beŧ ğün ķarem-i ŧerifde ŧarāyıt-ı ḥaccı itmām idüp yine Medīne-i münevvereye müteveccih olduķda yolda didükleri ğazelüñ maṭlaʕı budur [134b].

(Naẓm): Be-Kaʕbe reftem u zāncā hevā-yi kūy-i tu kerdem
 Cemāl-i Kaʕbe temāŧā be-yād rüy-i tu kerdem²²⁵

Neşr: Ve Ravza-ı muṭaḥhara ʕalā-sākinihā efzālū'ŧ-ŧalavāt ḥıdmetinden ŧoñra evāķir-i muḥarremde ŧām'a ĝelüp kırķ beŧ ğün Kāzī'l-ķuzāt ŧeyḥ

222 “Efendimin meŧhedi ĝörüñdüyü, devemi ķökertin, o meŧhedden bana yüce nurlar ĝörüñdüyü.”

223 Can nakdi elimde senin mezarına ŧaħmak üzere ziyaretĝin olarak sabahladım ey Necef'in Bekĝisi.

224 “Kafileye ĝoĝ borusu ķaldı, kalk ey kafileci; yükümü deveye yükle ve yola koyul.”

225 “Kabe”ye gittim ve orada senin köŧeni arzu ettim; Kabe'nin yüzü temaŧası yadime senin yüzünü ĝetirdi.”

Muhammed-i Hayzarâvî'den sened-i hadîş ahz idüp rebî'ü'l-evvelün dördinci günü cum'a namâzından sonra Dımaşk'dan çıkup on ikinci günü Haleb'e varurlar. A'yan-ı Şâm ehli gibi ziyâfetler ve hıdmetler iderler.

Ol esnâda pâdişâh-ı Rûm Sulţân Muhammed merhûm, mevlânâ Mekke'den Şâm'a müteveccih olacağı istimâc idüp sâbıkâ mevlânâya hıdmeti sebkat iden Hâce A'ṭaullâh-ı Kirmânî ile havâşş-ı saltanatdan bir niçe kimesne ile niçe tuhaf ve beş biñ altun harclık nakd gönderüp [135a] ve niçe va'deler idüp mollâya mektûb göndermişler ki kudümleriyle taraf-ı Rûm müşerref olmak recâ olur. Henüz kâşid Haleb'e gelmeden mevlânâ Şâm'a müteveccih olur. Çün mevlânâ Haleb'de kâşidler kendü talebine Şâm'a geldügin istimâc ider, "Bir pâdişâh-ı 'âdile 'adem-i içâat lâzım gelmeye" diyü henüz kuşşâddan haber gelmezden evvel mevlânâ rebî'ü'l-âhîrün yedinci gününde Haleb'den çıkup Kal'a-ı Bîrûd'dan Tebrîz'e müteveccih olur. Kara Âmid'e geldükde meger asker-i Rûm ile Âzerbaycân leşkeri mâ-beyninde harb olmağın yollar maḥûf imiş. Uzun Hasan karâyibinden Muhammed Beg, mevlânânun muḥibbi olmağın akrabâsından ve askerden üç yüz âdem koşup [135b] Kürdistân'ın maḥûf yirlerinden mevlânâyı kâfilesi ile geçürüp cumâze'l-ûlanun yigirmi yedinci günü Tebrîz'e işâl iderler. Kuzât ve ümerâ istikbâl idüp konduktan sonra Hasan Pâdişâh ile mülâkât itdükde niçe ri'âyet ü ziyâfetden sonra İrâk'da kalmasını murâd idinür. Mevlânâ, vâlide-i müsinnesini illet idüp cumâze'l-uḥrânun altıncı günü Horâsân'a gider.

Sekiz yüz yetmiş sekiz senesinün şa'bânınun on sekizinci günü cum'a günü Herât'a geldükde Sulţân Hüseyin Merv'de imiş, muḥarrebleri ile hedâyâ vü mektûb göndermiş ki unvânı budur.

(Nazm): Ehlen bi-maḥdemike's-şerîfi fe-innehu
Feraḥu'l-kulûbi ve nuzhetu'l-ervâḥi²²⁶

Ve Nizâmüddin Emîr 'Alî Şîr'ün ruḥ'asında bu rubâ'î münderic idi.

226 "Hoş geldiniz, kutlu gelişiniz yürekler için bir şenlik ruhlar için bir arınmadır."

(**Nazm**): İnşâf bidih ey felek-i [136a] mînâ-fâm
 Tâ zîn du kudâm hûbter kerd hîrâm
 Hurşîd-i cihân-tâb-i tu ez-cânib-i şark
 Yâ mâh-i cihân-gerd-i men ez-cânib-i şâm²²⁷

Min Nefâyesi Enfâsihi'l-Mesmû'ati Razıyallâhu 'anhu

Buyurdu ki “Aşâlet hasebîdür, nesebî degildür.” Ve buyurmuş ki “Fuķarâdan māl u nânî dirîğ itmeñ, her ķanķısı olursa müsteħaķdur ki ne bilürsin, belki evliyâdan ola.” Ve buyurmuş ki maħabbet-i zâtî oldur ki sebebi olmaya.”

Bir kimse dimiş ki “Fülân dervîş zîkr-i cehrî çoğ ider, nev'an riyyâdur.” Buyurmuş ki “Kıyâmetde anuñ zebânla zîkri kendüye nâf'îdür ki deħânından bir nûr peydâ olur, cümle şahrâ-yı maħşeri rûşen ider. [136b] Ve zîkr-i cehrüñ nefi bu ki çün nefis zîkr ile müteħaķķık ola, evvelen kuvvet-i müteħayyile ol lafzuñ taħayyüliyle ola, şâniyâ kuvvet-i nâtıķa tekellümüyle ola, ve şâlişâ kuvvet-i sâmi'a semâ'ıyla müte'eşşire ola ve râbî'an kuvvet-i müteħayyile bir kerre daħı müte'eşşire ola ve nefis ve kuvvet-i 'aķliyye daħı kezâlik olalar. Ve lafz bunun müşârûn ileyhisi mezkûrât-ı sâbıķadur. Bu hareket devriyye-i vücûdiyye üslûbı üzere bir hareket-i devriyye-i şûriyyedür. Ve ol hareket-i ma'neviyye ile müteħaķķık olmaķ isteyen kimse bu hareket-i şûriyyeye teşebbüs itsün. Ol hareket-i ma'neviyyenüñ şûreti olduğı cihetden anuñla taħaķķuķ [137a] hâşıl olmağa mümidd ü mu'indür.”

Bir şahş didi ki ²²⁸“أَنَا جَلِيْسٌ مِنْ ذَكَرْنِي” ma'nası bir kimseye hâl olsa cehrile niçe zîkr ide bilür?” Buyurdu ki “Hâķ ta'âlâ Evvel ü Âħir ü Zâħir ü Bâ'tın'da cümleyi muħiţdür, pes zîkr-i cehrî daħı hûbdur.”

Şordılar ki “Taşavvuf kelimâtını niçün söyleşmezsiz?” Buyurdılar ki “Farz idüñ ki biri birimüzi bir zamâncuķ aldamışuz, ya'nî taşavvuf hâlidür,

227 “Ey mavi renkli felek, insafla söyle bu ikiden hangisinin gelişı daha güzel? Doğı tarafından cihanı aydınlatan güneşin mi yoksa batı cihetinden cihanı dolaşan ayım mı?”

228 “Ben beni anan kişinin oturma arkadaşıyım.” Şu'abu'l-îmân, 2/171; Musannefu İbn Ebî Şeybe, 1/108; Mirkātu'l-Mefâtih Şerhu Mişķati'l-Mesâbih, 4/1552; Feyzu'l-kadir, 5/214.

kalî degil, meger iki ehl-i dil biri birinün sülûkin bilmek için söyleşeler.” Ve buyururlar idi: “Kelimât-ı kudsiyye-i evliyâ rahîmehumullâhu Qur’ân ve hadîşden olmağın anlar gibi ta’zîm gerek.” [137b]

Sormuşlar ki “Abdürrezzâk-ı Kâşânî “Bismillâhi ey bi’l-insânî’l-kâmili”²²⁹ dimesi ne dimekdür?” Buyurmuşlar ki “Bu kelâm ismün tefsîridür, lafzatullâh tefsîri degildür.” Mevlânâ Câmî’nün kelimât-ı kudsiyyesini ma’lûm itmek isteyen kütübini mü’tâlâ’a itsün.

Min Havâriķ-i ‘Âdâtihi Kaddesallâhu Sirrehu

Mevlânâ bir niçe kimesne marâzında mevte müşrif iken ‘ıyâdetine varup du‘â itmegin hâlâş oldukları *Reşehât*’da mestûrdur. Cümleden vilâyet-i Geylân a‘yânından biri hasteliginde muhtaızır olur. Mevlânâ ol ihtizârda hâzır olur. Akrîbâsı giryeler ile techîz ü tekfinine meşğûl olurlar. Nâgâh hasteden hareket zuhûr ider, ol sekerâtdan [138a] ifâķat bulur, hattâ ol günde kemâl-i şîhhat bulur. Şoñra aşhâbına dir ki “Rûhum bedenden müfâraķat ider iken Mevlânâ Câmî hâzır olup luţflar gösterüp marâz benden fi’l-hâl zâyil oldu” diyüp mevlânâya yigirmi biñ altunlık şûf ve kettân hediye irsâl eyler ve telķin-i tarîķat iltimâs kılar. Mevlânâ daķı tarîķ-ı hâcegânda bir risâle yazup irsâl ider ve âķirinde şöyle beyân ider ki “Bu maķûle sözleri söylemek ve kitâbete getürmek fakîrün de’bi degildür, lâkin ol cânibün isti‘dâdı taķrîre bâ’iş oldu.” [138b]

Rubâ‘î: Bâ-in heme bî-hâşilî vu hîç kesî
Dermânde be-nâresâyî vu bu’l-hevesî
Dâdîm nişân zi-genc-i maķşûd tu-râ
Ger mâ neresîdîm tu şâyed biresî²³⁰

Neşr: Sâbîķâ Mevlânâ’nun *Silsile*’den ebyâtını yazup Bağdâd’da refâvîza viren Fethî hacca gidemeyüp Tebrîz’e gelür, atına arpa virür iken ol yazan barmağın ışırup ol veca‘da zaķmıla helâķ olur.

229 “Allah’ın adıyla başlarım yani insan-ı kâmilin.”

230 “Kimsesizlik ve yoksullukla maksudumdan geri kaldımsa da sana arzun hazinesinden nişan verdim. Ben erişemedim se de sen erişirsin artık.”

Mevlânâ'nun manzûrî olan hâcelerinden biri rivâyet ider ki “Vâfir kimesine mevlânâ ile Dih-i Siyâvuşân'da kaldık. Mevlânâ ol menzil-i vesîde bir kûşede ittikâ itdi. Ben dağı anlardan ba'îd bir kûşede edeb rî'âyet idüp [139a] yatdum. İki sâ'atden sonra uyanup kendümi teşehhüdde oturur buldum, ta'accüb itdüm. Çün bir büyük şem' ortada yanur idi, nazar itdüm, mevlânâyı dağı teşehhüdde oturur murâkıb gördüm. Pes yatdum, uyudum, yine uyanup kendümi murâkıb buldum. Mevlânâya nazar itdüm, iki dizi üzere murâkıb gördüm, bildüm ki teşîr mevlânânıdır. Qalkup âbdest alup gelüp muķâbilesinde murâkabe ile şabâha degin oturdum. Ol zamânda keşf olan haķâyık cümle 'ömrümde olmadı.”

Ma'lûm ola ki bu cümle bereket aşkdan fâyizdür. Eger bu fakîre ta'alluk itdüğüm civânlardan [139b] ve pîrlerden zâhir olan envâruñ hikâyâtını beyân itsem, ğayrı uşşâkuñ hikâyâtı efsâne olurdu. Bir miķdârını Tenezzülât-ı Aşkıyye nâm kitâbda beyân itdüm, tettebbu' olma.

Şeyhülislâm Mevlânâ Seyfüddîn Ahmed, telâmizesiyle mevlânâya gelirler. Mevlânâ merâsim-i ziyâfeti tamâm idüp hânende ve sâzendeler nakşlar okınup sâzlar çalınur. Üç günden sonra mevlânâ ziyârât-gâhda Şeyh Şâh Müteverri'e mülâkât ider. Muşâhabet arasında şeyh eyitdi ki “Siz a'lem-i 'ulemâ-yı 'âlem ve mürşid-i 'urefâ-yı 'Arab u 'Acem olasız, [140a] uşûl ile meclisünüzde def ü ney çalınmaķ münâsib midür?” Mevlânâ Şeyh Şâh'ın kulağına bir söz söyler, Şeyh bî-ihtiyâr feryâd idüp bî-hod yıkılır. Çün kendüye gelir, mevlânâya çok niyâz u tazarru' idüp artuķ 'ömrinde böyle i'tirâz kimseye vâķı' olmaz.

Mevlânâ şâkirdlerinden bir şâhib-i tab' beyân eyler ki “Mevlânâ ziyâretine şehrden Ser-mezâr'a gider iken Mevlânâ Muhyî mezârı yanında bir civân gördüm, bî-ihtiyâr bir kaç kerre nazar itdüm. Nâgâh bir şaḥşuñ nemedinün kûşesi gözüme bir vechile toķındı ki çıķdı şandum. Bir zamân [140b] Mevlânâ Muhyî Tekyesi'nün ışiginde gözüm yaşı dîñince tevaķķuf itdüm. Ba'dehu mevlânâyı niçe 'azîzler ile oturur buldum. Hemân buyurdılar ki “Bir dervîş tavâfda bir civâna nazar ider, nâgâh bir el peydâ olup yüzine bir tabânca urur ki gözinün yaşı bir niçe müddet dîñmez, sonra bir âvâz gelir ki “Nâzretun bi-laḥmetin, in zidte fe-zidnâ.” ya'nî “Bir bakmaķ

bir silleyedür, ziyâde iderseñ, biz dañı ziyâde iderüz.” Şoñra baña nazar idüp buyurdılar ki “Kişi gözini nâ-şâyeste yire bakmaqdan şaķınmaq gerek ki aña dañı el uzatmayalar.”

Tārīḥ-i Vefât-ı Mevlânâ [141a] Cāmī Ḳuddise Sirruhu ve Ahvâl-i Tevâbi’ihi

Merḥumuñ ibtidâ-yı marazı sekiz yüz toķsan sekiz muḥarremiñ on üçinci günü yekşenbede olup altı günden şoñra cum‘a günü şabâḥ nabzı sâķıt olup cum‘a ezânında intikâl itdi, raḥmetullâhi ‘aleyhi.

Ḳıṭ‘a: Gavş-i ‘âfâķ Ḥazret-i Cāmī
Kâne fi ‘âlemi’l-verâ nūrâ
Çun ‘inân tâft ez-diyâr-i fenâ
Kerd der-ka‘be-i beķâ rû-râ
Sâl u mâḥ-i vefât-ı rûzeş bûd
Hejdehum rûz-i mâḥ-i ‘âşûrâ²³¹ (898)

Diger: Cāmī ki bûd mâyl-i cennet muķīm şud
Fî ravzatin muckerremetin arzuhe’s-semâ
Kilk-i ķazâ nuvişt revân ber-der-i bihişt [141b]
Tārīḥuhu ve men deḥalehu kâne âminen²³² (898)

Neşr: Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kâşğarî’nün büyük oğlu Ḥâce Kelân’uñ bir kıızı Mevlânâ Cāmî’de ve biri *Reşehât* şâḥibi Mevlânâ Şafî’dedür, nitekim beyân oldı. Ve bu ma‘nâda dimişdür.

(Nazm): Du kevkeb-i şeref ez-burc-i sa‘d-i millet u dîn
Tulû‘ kerd u berâmed be-sân-i dur zi-şadef

231 “Âlemin gavısı Molla Cami hazretleri mavera âleminde nurdu. Fena diyarından beka Kibesine yüzünü çevirdiğinde vefatı yıl ve ayı 898’in muharremiydi.”

232 “Cami cennete meyilliydi, yeri gök olan bir bahçede mukim oldu. Kaza kalemi cennet kapısına git dedi. Tarihi: “Men dehalehu kâne âminen”

Ezân yekî be-ziyâ geşt beyt-i ârif-i Câm
Vezîn hażiz-i mekân-i Safî şud evc-i şeref²³³

Neşr: Mevlânâ Câmî'nün ol hatundan dört oğlu olur. Evvelki bir gün yaşar; ikinci Şafiyüddîn Muhammed'dür ki bir yaşında vefât ider. Mevlânâ ğâyet [142a] elem çeküp evvelki dīvānda olan merşiyeden ma'lûmdur.

Şāhib-i *Reşehāt*'uñ ismi ki Fahr'dür, ferzendleri Şafî vilâdetine târîh di-yüp Mevlânâ, Fahr'e "Şafî" taħalluş iderler.

Rubâ'î: Ferzend Şafî-dîn-i Muhammed ki cihân
Şud zinde çunân ki be-u ten zinde be-cân
Çun şud be-vucûd-i ü cihân fahr-kunân
Şud sâl-i vilâdet-i vey ez-fahr-i cihân²³⁴ (839)

Neşr: Fevtinde Nizâmüddîn Emîr 'Alî Şîr dört kelimeyi müstemil bu târîhi irsâl itmişler. Li-Nevâyî: "Beķā-yi hayât-i şumâ bād." (880)

Üçinci Ziyâüddîn Yûsuf ki târîh-i vilâdeti leyletü'l-erbi'a et-tâsi' min şevvâl [142b] sene işneyn ve şemânîn ve şemâni-mi'e'dedür. Kâfiye şerhi *Fevâ'id-i Ziyâ'iyye*'yi anuñıçun ve niçe kitâbında daħı yâd itmişdür *Hired-nâme*'de ve sâyirde.

Dördinci Zāhîrüddîn 'İsâ'dur. Tokuz yıl Ziyâüddîn'den soñradur. Kırk gün hayâtda olmışdur. Vefâtında mevlânâ bu kıt'aları dimişdür.

(Nazm): Ferzend Zāhîr-i dîn ki pencum zi-muħarrem
Der-muntaşif-i zuhr şud ārām-ı dil-i mâ²³⁵
Cuz zālike 'İsâ neşud ez-ğayb işâret
Custîm çu nâmeş zi-raķam nâme-i esmâ²³⁶

233 "İki ulu yıldız, sedefteñ inci gibi çıktı, millet ve dinin uğurlu burcundan doğdu. Onlardan birinden Câm'ın arifi evi ışıldı, diğlerinden de Safî'nin alçak evi şeref evcine yükseldi."

234 "Oğul Muhammed Safiyüddîn'le cihan, bedeninin ruhla hayat bulması gibi hayat buldu. Onun varlığıyla halk iftihar etti. Onun doğumu "fah-r-i cihân" oldu."

235 Muharrem'in beşinci günü öğle vakti oğlumuz Zahirüddîn'le gönlümüz ferahlandı. (900).

236 Kur'an (Kur'an-ı Kerim, 19:4) içinde ararken ismini bildiğinin İsa'nın dışında gaybdan işaret gelmedi.

Melfûz zi-‘Îsâ çu şumârend ne mektûb
Târîh-i vilâdet buvedeş zâlike ‘Îsâ²³⁷

Naẓm-ı diğer: Nûr-i dîde Zâhîr-i dîn ki futâd
Dâden u burdeneş be-hem nezdîk²³⁸
Bûd berķî zi-âsmân-i kerem
Zâden u murdeneş be-hem nezdîk²³⁹

Mevlânâ Abdulgafûr

Mevlânâ Abdulgafûr rahmetullâhi ta‘âlâ ‘aleyhi, lakabı Râziyyüddîn’dür. Mevlidi Lâr’dur; ol diyârûn a‘yânındandır. Şahâbe-i kibârdan fâtîh-i ‘Acem Sa‘d b. ‘Ubbâde-i Enşârî-i Hâzrecî’nün evlâdındandır. Mevlânâ Câmî’nün kibâr-ı aşhâbındandır. Mevlânânun muşannefâtını kendüden görüp kimine şerh kimine hâşiye dimişdür. Mevlânâ *Fuṣûṣ*’a taḥrîr itdüğü şerhi muḳâbeleden sonra [143b] nüṣḥa âhîrinde Mevlânâ Câmî böyle yazmışlar ki:

”تَمَّتْ مُقَابَلَةُ هَذَا الْكِتَابِ بَيْنِي وَبَيْنَ صَاحِبِي وَهُوَ الْأَخُ الْفَاضِلُ وَالْمَوْلَى الْكَامِلُ ذُو الرَّأْيِ
الصَّائِبِ وَالْفِكْرِ النَّاقِبِ رَضِي الْمَلَّةَ وَالِدِينَ عَبْدُ الْغُفُورِ اسْتَخْلَصَهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِنَفْسِهِ وَيَكُونُ لَهُ
عَوَضًا عَنْ كُلِّ شَيْءٍ فِي أَوَاسِطِ شَهْرِ جُمَادَى الْأُولَى الْمُنْتَظَمَةِ فِي سَلَكِ شَهْرِ سَنَةِ سِتٍّ وَتِسْعِينَ
وَتَمَانِمِائَةٍ وَأَنَا الْفَقِيرُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْجَامِي غُفِيَ عَنْهُ“²⁴⁰

Evvel meclisde mevlânâdan lâ ilâhe illallâh Muḥammedün resûlullâh zikrinün telkînini alup meşğul oldukda eṣeri fi’l-hâl ḥâsıl olup [144a] kendüyi bir rûşen feẓâda şevķ u lezzet ile ²⁴¹ ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ﴾ ma‘nâsın müşâhede ider. Bu ḥâli ol ḥâlde mevlânâya ‘arz iderler. Mevlânâ buyurur ki “Bu sırrı cümleden gizlemek gerek, ḥattâ benden daḥı.” Bir gün “Ol

237 Doğum tarihini “Zalike İsa” okunuşundan çıkar. Yazılı olandan değil.

238 Göz nuru Zahîrüddîn’in gelmesi ve gitmesi birbirine yakın oldu.

239 Kerem göğünde bir şimşek idi ki doğumu ve ölümü birbirine yakın oldu.

240 “Bu kitap tarafımdan dostum ‘Abdulgafûr ile mukabele edilmiştir. ‘Abdulgafûr faziletli din kardeşimdir, erdemli bir alimdir, isabetli fikir ve parlak düşünce sahibidir, milletin mazharı olup dince makbul bir kimsedir. Allah onu kendisine dost eylesin, her şeyden öte kendi sevgisini ona bahşetsin. Mukabele sekiz yüz doksan altı yılı cumdelulasının ortalarında tamamlanmıştır. Allah’ın fakir kulu Allah’ın affına mazhar olması memul ‘Abdurrahman el-Câmî.”

241 “O gün yer, başka bir yere dönüştürülür.” İbrâhîm, 14/48.

nisbet-i ma'ḥūdenūn fütūrına çāre nedür?" diyü mevlānādan su'āl itmiş. Buyurmuşlar ki "Ol nisbeti eşğāl-i zāhīriden bir şuğl ile cem' etmek gerek ve ol nisbeti kimden tahşil itdi iseñ anuñ şöḥbetinden ayrılmamak gerek. Bu nisbet gayruñ milkidür, t̃alibde ber-vech-i in'ikās zāhirdür. [144b] Pes t̃alib aña sa'f etmek gerekdür ki kendi milki ola, bu ise devām-ı şöḥbet-i maṭlūb ile olur. Ve bir şuğle iştiğāl gerek ki t̃alib-i Hāk sāyir ḥalkdan gayrı şeklile gözükmeye; eñ eḳalli eskicilikdür. Ammā nisbet bir ānda ḥāşıldur, zīrā idrāk ü in'icāldür ve ḥaḳīḳat-i kār i'rāz u iḳbāldür. Māsivādan i'rāz Hāk ta'ālāya iḳbāldür. Pes bir anda olur ki nefis-i ādem bir āyīne gibidür ki yūzi gayra dönmüş ola. Çünki zāhir-i ḥaḳīḳī cānibine döndüresin, maḫhar-ı Hāk olasın, gālebe-i ḥāl māsivāyı [145a] ferāmūş itdürür ve müşāhede 'ilm-i māsivāda taşarrufdur. Ammā ḥāl-i bī-ḥavl 'ilmi daḫi cāmī'dür ve bunlarda tefāvūt sālīkūn isti'dādına göredür." Ve buyurmuşlardır: "Bu nisbetūn maḫşūş vaḳti yokdur, her yerde herkesle her ḥālde iştiğāl gerekdür ki sālīk ḡafil iken bile zuḥūr ider. Eger fütūr gelse sebebin yoklayup def' etmek gerek." Ve buyurdılar ki "Umūr-ı ḥissīye bu nisbeti mūmidd ü muḳavvīdür, ammā ol umūr mazbūṭa degildür, nitekim şahrādan ıtlāk u ferāḡat ve cibālden heybet ü 'āzamet [145b] ve āvāz-ı āb mūmidd-i murāḳabedür ve sāye maḫhar-ı tebe'īyyetdür ve cenāze münbi-i fenādur."

Mevlānā, Sa'düddīn-i Kāşgarī'den naḳl iderdi ki "Bir eşek ölüsünüñ gözi açık kalmış." Buyurmuşlar ki "Aceb istihlāki var, ol ān nisbetleri kavī olmuş." Ve buyurdılar ki "Mevlānā Cāmī'ye ḥalkıla ihtilāṭumdan şikāyet itdüm. Buyurdılar ki "Hākḳ'ın ḥalkını 'ālemden sürmek olmaz, hemān cehd eyle, te'siri olmaya." Ol vaḳt *Nefehāt*'ı tahrīr eylerlerdi, buyurdılar "Bir iki şaḫīfe yazılır, aşlā benüm şu'ūrum olmaz, belki ḳalem kendi cereyān ider."

Bu faḳīr ba'zı resāyilde ki keşf-i ḥaḳāyık olmuşdur, niçesini ba'de'l-kitābet mūtālā'a itdükde [146a] murād-ı fūrād olmuşdur. Nefehāt ki Reşehāt gibi menāḳıbdur, böyle olduğı yerde ḥaḳāyık tahririnde fī'l Hāk'dan olsa çok mıdur. Cümleden Meşāhidü'l-Vücūd'un on ikinci 'āleminüñ dördünci feleki ḫuşuşında yazılan tahḳīḳāt ol 'ālemdendür, tetebbū' olına. Ve bī-iḫtiyār ba'zı resāyilde böyle tahrīr olmuşdur ki Ḥazret-i Vücūd ki cümleyi mevcūd itdi, ne dāḫil ve ne medḫūl olur, ammā hem 'illet ve hem ma'lūl olur.

Nazm: Vâhid iken keşir olmaz imiş
Yeki bir bir bilen bilür biri

Gayrıda kudretin görüp kendin
Âyine eyleyen bilür pîri [146b]

²⁴²﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ﴾ zamîrini “شَيْءٍ” e ‘âyid kılan, zamîrini Hakk’a ‘âyid iden fukahâ kalbine girmez mi? Ve cümle eşyanuñ bî-ücret tesbîhin istimâc iden, müezzinelere ücret virmez mi? Zerâyir-i şümûs-ı nûr-ı siyâh başâyır-ı nâmûs-ı ekber-i bî-tebâh oldukça devâyir-i devât-ı eflâk kalem-i a’lâ-yı hâk ile levh-i mazhar-ı tecelliyât ve kürsî-i arş-ı teselliyâtta âyine-i vücûd-ı adem-i insânı yemm-i ilm-i şafâ-yı şifât-ı rahmânî gibi mezâhir-i kevnîyyede ‘ayân ve melâbis-i ‘avniyyede nümâyân ola, [147a] pes nâţık-ı taşammut-ı fûnûn ve ‘abir-i tetarruk-ı sükûn olmaya ve nokşânda kâmil ve takaddümde fiskillige yol bulmaya. Ol âlemdede bunuñ emsâli hakâyık çokdur.

Reşehât şâhibi, ‘Abdulgafûr-ı Mevlevî hazretlerinden dört reşhada ba’zı fevâyid nakl ider, icmâli budur:

Reşha-i ulâ: Mevlevî hazretlerinden beyân ider ki buyururladı ki “Şeyh Muhyiddîn-i ‘Arabî buyurur ki “Ebu’l-cinn, İblis degildür, belki Ebü’l-cinn hûnşâdur. Bir uyluğında zekeri ve birinde ferici vardır. Biri birine sürmekle evlâd olur. Cümlesi hafif olan âteş ve havâdan olmağın sebük-seyr ve keşirü’l-harekedür ve terkîbleri za‘îf ü bî-endâm olmağın âdemî cefâsına döymeyüp helâk olurlar. [147b] Ve ömrleri azdur. Bir kimesneye şüret-i mişâlle nümâyân olsalar, yine tîz kaçarlardı. Ammâ eger âdemî nazarını anlaruñ yüzine degüp etrâfa nazar itmeseler gâyib olmazlar ve maḥbûs gibi tırrurlardı. Anuñçuñ harekât-ı garîbe gösterürler ki nâzır gayrı yire bağa ve anlar daḥı gâyib olalar.” Şeyh buyurur ki “Bunlar böyle ḥabs itmek bize ta‘lîm-i ilâhîdür.” Ve Şeyh buyurur ki “Bunlarda ‘ilm azdur, umûr-ı ma‘nevîyi fehm idemezler, ekşeri aḥmaḳdır ve ihtilâflarında zarar vardır ve fâyide yokdur ve münâsebetlerinden gurûr ḥâşıl olur ve kaşırka ḳopmaḳ anlaruñ cengindendür ki nârî ve hevâyî olmağın mâ-beynlerinde fitne vü fesâd eksik degildür [148a] ve öldüklerinde berzaḥda ḳalurlardı ta

242 “Her şey O’nu hamd ile tesbih eder.” İsrâ, 17/44.

kıyâmetde mu‘azzeb olunca. Nârî olmağın şovuk cehenneminde ‘ukûbet olunur.”

Reşha-i sāniye: Mevlevî buyurlardı ki Şeyh razıyallâhu ‘anhu *Futûhâ’*ta buyurur ki “Şeytân ikidür, şürî vü ma‘nevî. Şürî iblisdür ki gâhî rahmânî bir emr ilkâ ider geh şeytân-ı ma‘nevî ki nefsdür, anı imzâ ider ve taşarrufla umûr-ı bâtıladan kılur. Ammâ nefis işledüğünü şürî şeytân kılamaz. Meşelâ şürî şeytân âdemün kalbine sünnet-i hasene ilkâ ider, nefis sünnet-i hasenedür diyü ba‘zı eḥādîs vaz‘ itdürür ki yalan ḥadîs vaz‘ idenlerün yiri nârdur. [148b] Ve gâh şeytân-ı şürî bülend-âvâzıla Qur‘ân okımağı ḥâtıra ilkâ ider ki ber-emr-i ḥaḳkânîdür. Şeytân-ı ma‘nevî ḥalk istimâ‘ itdükde Qur‘ân tilâvet ider diyü ittiḳâd itsünler mefhûmını fîkr itdürdür. Ol ‘ameli riyyâ vü süm‘a ile bâtıl eyler, giderek şirke mübtelâ kılur.

Reşha-i sāliye: Nakl iderlerdi ki “*Kitābu Ḥaḳḳı’l-Yaḳîn*” şāhibi ‘ibâdet-i ıztırārî vü ihtiyārîde buyurmuşdur: “Nefs-i idrāk ma‘rifetdür ki mücib-i ‘ibâdet-i ıztırārî ve rahmet-i ‘āmmıdır. Ve idrāk-i idrāk ‘ilmdür ki müstelzim-i ‘ibâdet-i ihtiyārî ve sülûk u rahmet-i ḥâşşdur. Ve bu sözün [149a] ma‘nâsını böyle şerḥ iderlerdi ki idrâke ma‘rifet demek ıştırılâhîdür; murâd idrāk-i basîtdür ki Ḥaḳ ta‘âlâ müdrikeyi vücûd-ı Ḥaḳḳ’ı vâcid yaratmışdur deḳâyıḳına şu‘ûrsız. Ve bu vicdân aña min ḥaysü’l-fıtra ḥâşıldur, zîrâ mevcûdâtıdan her nesneyi ki müdrike idrāk ider, evvelâ vücûdı idrāk idüp soñra ol şey’i idrāk ider. Pes vücûd ‘ayn-ı nûrdur; eşyâ-yı maḥsûse anuñ sebebi ile müdrekdür. Pes vâcid-i vücûd-ı Ḥaḳ müdrike oldu ve âşâr-ı vücûdla müte‘eşşiredür ıztırâren. Ve bu te‘eşşür ‘abdde inficâldür. Ḥaḳıḳat-i inkıyâd u ‘ibâdet bu tezellüldür. Bi-ḥasebi’l-ḥâl [149b] ‘abdde bu keyfiyyet ıztırārîdür. Ve bu idrāk-i basîṭ mücib-i in‘âm-ı ‘āmm ve feyz-i vücûd-ı pür-cüddan ‘ibâretdür. Müdrike ve cümle mevcûdâtıda sārî ve nefis-i rahmânîye işâretdür. Ve idrāk-i idrāk ‘ilmdür didüğü daḥı ıştırılâhîdür. Ya‘nî çün ıztırārî vücûd-ı Ḥaḳḳ’ı vâciddür, pes irâdet-i sâlik bu olur ki evāmîr ü nevāhî-i ilāhîyi vukû‘ı üzere zâhiren daḥı ‘amel eyleye. Pes bu idrāk mücib-i iḳtinâş-ı rahmet-i ḥâşş ve rahmet-i Raḥîm’dür. Faḳîre lâyiḥ olan bu ki ²⁴³“الْعَجْزُ عَنْ دَرِكِ الْإِذْرَاكِ إِذْرَاكٌ” ma‘nâsını derk iden şadîḳ-i

243 “İdraki kavramaktan acizlik idraktır.” Hazreti Ali’ye isnad edilen bir mısradır.

şiddik rahmeten li'l-‘âlemîn olana [150a] mazhar olup cümleye feyz-resân olur.

Reşha-i râbî‘a: Ba‘zılar su‘âl iderler ki küffârûn günâhı mütenâhî iken ‘azâbları ebedî niçün ola? İmâm Ğazâlî dir ki “A‘mâlûn cezâsı miqdârını Hâk bilir. Pes küfrün cezâsı ebedî olduğına ‘uķûl-ı kâsıra yitişmez.” Ve ba‘zılar dimişler ki küffârûn niyyeti hemîşe küfr üzere olmak olmağın ‘azâbları dâyim olmak münâsibdür.” Ammâ anlar ki ‘azâb-ı cavidânîye râzî degillerdür, dirler ki “küfr rûha muhâlif bir ‘arizî cehldür, ‘âkıbet zâyil olur. Ebedî vü ahķâb buyurmak zamân-ı tavîlden ‘ibâretdür ki lûğat dahı anı iķtizâ ider, tettebbu‘ olına. [150b]

Hâce ‘Ubeydullâh buyurmuşlardur ki “Hâk ta‘âlâ ba‘zılara her ne dilerler ise hâk itmek kûdretini virmişdür. Hâkķ’uñ maħlûķı kûdreti bâķîdür, ammâ maħlûķuñ maħlûķı ol kadar maħlûķ olur ki ‘ârif anı bir hâzretde şâbit kıla.” Bu kelâmuñ şerhinde Mevlevî buyurmuşlar ki “Ârif kendi maħlûķına hissî vü şehâdî müteveccih olmak lâzım degildür, belki ‘ârifûn şûret-i mişâliyyesi teveccühi besdür; ğaraż nisbetini gözleyüp zımnına almaķdur.”

Yine Hâce ‘Ubeydullâh nakl iderlerdi ki “Şeyh Bahâüddîn her dem aķ ata binerler idi. Ba‘zı mahremlerine şordukda [151a] dimişler ki “Şeyh’e ol şûretde müşâhed olmağın mâyl olmuşdur.” Nitekim esbde tecellî hadîşde vardur. Mevlevî buyururlardı ki “Erbâb-ı mükâşefe her biri isti‘dâdına göre müşâhede ider. Meşelâ Hâzret-i Mûsâ’ya ‘aleyhi’s-selâm vâdî-i Eymen’de dıraħt şûretinde tecellî itdi ve Hâzret-i Resûl’e şallallâhu ‘aleyhi ve sellem bir muħaţţat civân şûretinde zuhûr itdi. *Bu fakîrûn muħaţţatlara meyli ‘acebâ ol tecellîden tesellî içün midür?*

Ma‘lûm ola ki Şeyh-i Ekber razıyallâhu ‘anhu²⁴⁴ “رَأَيْتُ رَبِّي عَلَى صُورَةِ الْفَرَسِ” didüĝi hadîşe göredür, mertebe-i insâna andan aķrebi olmamağındur. Andan ğayrı insânda müşâhede olur, [151b] ammâ tecellî-i şûrinûn kemâli müşâhed olan kendi şûretinde müşâhede eyleye, gerçi nihâyet-i süllâkdur. Ammâ haţar-ı aẓîmdür ki cümleyi kendüde görüp ğayrı kalmaz. Bâyezîd

244 “Rabbimi at suretinde gördüm.”

²⁴⁵“لَيْسَ فِي جُبَّتِي سِوَى” ve Cüneyd ²⁴⁶“أَنَا الْحَقُّ” ve Manşūr ²⁴⁷“أَنَا أَقُولُ وَأَنَا أَسْمَعُ وَهَلْ فِي الدَّارَيْنِ غَيْرِي” ve Şiblī ²⁴⁸“الله” ve ²⁴⁹“تَعَالَى اللهُ عَمَّا يَقُولُونَ” Evliyāya ‘ālem-i sekrde vākı‘ olan hālātdan çün tenezzül idüp şahva geleler, mürşidleri himmeti ile zirve-i a‘lā-yı tecellî-i zāt-ı ref‘ü’d-derecāta [152a] ‘urüc iderler. ²⁵⁰﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾

Ve Mevlevî buyurmuşlar ki “Mümkinüñ vücudı haqıqatinüñ gayrıdır ve haqıqatine ‘arızdur. Meşelâ Zeyd-i muşavver zihnde bir haqıqatdır ki bu vücud-ı hâricî ol haqıqate ‘arız olup zamîme olmuşdur ve ol haqıqat bu zamîme vâsıtasıyla mebde-i âşâr olmuşdur. Pes haqıqatde mebde-i âşâr olan bu vücud-ı ‘arizîdür, zîrâ vücudı ta‘bîr itmeli olsunlar bir nesne ile ta‘bîr iderler ki mebde-i âşâr ola. Vücud-ı vâcib hod kendi haqıqatinüñ ‘aynıdır; vücud-ı mümkün bunun hılâfıdır. [152b] Pes haqıqat-i Vâcib ta‘âlâ kendülüğinden, hîç bir şeyüñ inzimâmınsız mebde-i âşârdur.” Ve Şeyh ‘Alâüddevle es-Simnânî ve ba‘zı şüfiyye ve hukemâ ve ekser-i mütekellimîn dirler ki “Mevcûdâta müfîz-i vücud olan Hâk ta‘âlânuñ bir şıfatıdır ki feyz-i vücudî ve vücud-ı ‘amm ve nefesü’r-Raḥmân dirler.” Ve Şeyh-i Ekber ve tevâbî‘i ve ekser-i şüfiyye-i muḥakḳıkîn ü müteḳaddimîn ve ba‘zı hukemâ ve mütekellimîn taḥḳîḳ iderler ki mebde-i âşâr olan vücud-ı Hâk ta‘âlâdur ki ‘ayn-i haqıqatıdır, gayrı degildir. Pes cümle mümkünât vücud-ı Vâcib ile mevcûdlardur. Eşyâya zâtuñ [153a] ‘alâḳa-i ma‘iyyeti muḥakḳaḳdur. Ammâ ol ma‘iyyet meḥûlül-keyfiyyetdür. Enbiyâ ve evliyâ ve hukemâ ve muḥakḳıkîn bu ma‘iyyetüñ sırrına kemâ-yenbağî vâkıf olmamışlardır, ammâ bunlardan ba‘zı isti‘dâdlarınca muḩḩalı‘lerdür; ‘arızuñ ma‘ruza nisbeti gibi bilmişlerdür.

245 “Ben eksikliklerden münezzehim, benim şanımla ne yücedir”

246 “Ben Hakkım.”

247 “Cübbemin içinde Allah’tan başkası yoktur.”

248 “Ben söylüyorum, ben duyuyorum, dünya ve ahirette benden başkası var mı?”

249 “Allah onların söylediklerinden çok yücedir.”

250 “İşte bu Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütf sahibidir.” Cum‘a, 62/4.

Seyyid Cürcânî: Esrâr-i vücûd hâim u nâ-puhte bimāned
 V'ın gevher-i bes latîf nâ-sufte bimāned²⁵¹
 Herkes be-ṭarîḳ-i hîş remzî guftend
 Ân nukte ki asl buved nâ-gufte bimāned²⁵²

Neşr: Ve bu ma'îyyetde Mevlânâ Câmî buyurur ki “Her nesne ki hâricde vardır ve varlığı levâzımından oldur ki [153b] âşâr-ı muhtaşşası üzerine müteretteb ola yâ ol ḳabildendür ki bu âşâr bir zamîmeye muhtâc ola ki mādâm ki aña munzam olmaya, ol âşâr aña müteretteb olmaya yâ zamîmeye muhtâc olmaya, belki âşârı kendüye bî-iştirâṭ-ı inzimâm-ı zamîme-i hârice ki kendüye muğâyir bir emrdür, müteretteb ola. Ol ki zamîmeye muhtâcdur, mümkindür ve ol ki muhtâc degildür, Vâcib ta'âlâdur ve zamîme vücûddur. Vaḥdet-i vücûda ḳayil olan şüfiyye-i muḥakḳıḳın dirler ki “Zamîme zât-ı Vâcib ta'âlâdur ki 'ayn-ı vücûddur ve zâtıyla götüri eşyâyı muḥiṭdur ve cümlede sârîdür.” Mevlânâ Câmî bu aşl üzere [154a] niçe mes'ele müteferri' itmişdür, cümlesi vücûd-ı Bârî muṭlaḳ olmağıla muḳayyeddür.

Kîmiyâ-yı Eshîyâ-yı Aşfiyâ: *Bu fakîre lâyiḳ olan ve sülûkumda vâzîḳ beyân oldur ki tecellî-i vücûda müstaḡrak ol 'arîf-i muḳayyed-i muṭlaḳ olur ki şînâ'at-i kîmiyâ-yı ḥaḳîḳate vâsıl olup noḳşânda kâmil ola. Taşarruf-ı kudret ü velâyet ve şînâ'at-i ta'arrüf ü kerâmet umûrında aslâ kitâbet, belki remz ü imâyla işârât câyiz degildür didükleri bu faḳr Meşâhidül-Vücûd ve Mevâcidü's-Şühûd'un on ikinci 'âleminün on ikinci felekinün ḳuṭbını taḥrîre mevḳûf imiş [154b] ki aña 'arîf olan mutaşarrîf cümle makâmâta müşrif olur. Ammâ ol finûna bir nümüne budur ki meşâhid olan cemî'-i eşyâyı mutaşarrîf bile ve cümlede kendüyi dâḥil kıla. Çün esmâ ve şîfât ve zât-ı vücûd kendüye tecellî eyleye, vücûd-ı muṭlaḳ keşretde vaḥdetin nice nümâyân itdüğü ma'lûm u zâhir ola.*

251 Varlığın sırları ham ve pişmemiş olarak kaldı ve bu fevkalâde güzel cevher işlenmeden kaldı.

252 Herkes kendi yolunca bir söz söyledi ama asıl nükte söylenmeden kaldı.

Meşnevî: Bes kunem ki zîrekân-râ in besest
Bâng-i yek kerdem eger der-dil kesest²⁵³

Neşr: Şâhib-i *Reşehât*, Mevlevî'yi bir niçe kerre vâkı'ada görüp vahdet-i vücuddan su'âl itmiş ve dimiş ki "Şeyh Muh'yiddîn'e buluşdum. Şordukda buyurdılar ki "Söz hemân [155a] oldur ki mektûbdur." Ve şormuşlar ki "Ol 'âlemde 'aşk vü 'âşıkı olur mı?" Buyurmışlar ki "Ne söylersin, aşl 'âşıklık bu 'âlemeddür, zîrâ 'âlem-i ecsâmuñ hüsni eczâ-yı muhtelifte terkibinden hâşıl olur ve ol eczânun biri birine teķâbüli olmağın ihtilâf hâşıl olup tiz müteğayyir olmağın ta'alluk-ı tamm olmaz. Ammâ bu 'âlemde cümle besâtat üzere olup eczâsında ihtilâf olmayup zevâl ü fenâ ve tağayyür ü tebeddül qabûl itmemegin 'aşk u 'âşıklık dâyimâ ber-ķarârdur. Gerçi rûhuñ bedenden inķıtâ'ı hîninde teşvîş vardır, lâkin dünyâdan [155b] munķatı' olup mücerred olduğda 'aşk-ı hâlişe mazhar olur."

Mevlevî 'Abdulğafûr hâzretlerinin vefâtı tokuz yüz on iki şa'bânının beşinci günü olan yekşenbe şabâhında vâkı' olmuştur.

Târîhi budur: Çu şud 'Abdulğafûr ân kâmil-i 'aşr
Be-ukbâ ğarkâ-i deryâ-yi gufrân²⁵⁴

Ser-âmedân-i rûzgâr-i dîn u dâniş
Furû reft âftâb-i 'ilm u 'irfân²⁵⁵

Çu hâhî rûz u mâh u sâl-i fevteş
Bigû "yekşenbe pencum zi-şabân"²⁵⁶

Mevlânâ Şihâbüddîn Aḥmed-i Pîrcendî

Mevlânâ Şihâbüddîn Aḥmed-i Pîrcendî rahmetullâhi 'aleyhi, Mevlânâ Sa'düddîn-i Kâşġarî hulefâsındandır; 'ilm-i zâhir ü bâtında [156a] nazîri yogıdı. Mevlidi vilâyet-i Kâyın'da Pîrcend nâm ķaşabadur. Vâlidî

253 Arife bir işaret yeter, eğer kalbinde bir kimse varsa bir sada kâfidir.

254 Asrın kamili olan Abdulğafur ukbaya göçtü ve gufrân denizine gark oldu.

255 Devrinde din ve hikmet önderi olan ilim ve irfân güneşi battı.

256 Eğer vefatının gün, ay ve yılını sorarsan, Şa'ban ayının beşi Pazar günüdür (912).

vâkı‘asında görür ki Tûr-ı Sînâ’da Şeyhü’l-islâm Ahmed Câm buyurur ki “Hâk subhānehu ve te‘ālā saña bir şālîh oğul virecekdür, aña benüm adumı ıko ki o bizdendür.” Çün Şihâbüddîn mütevellid oldu, ismini Ahmed kôdum.

Buña münāsib, merhûm efendi, bu fakîrûn hilâfet-nâmesi imzâsında “el-fakîr Necmüddîn Ahmed ibn eş-Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî” diyü yazdılar. Zarîfî Hasan Efendi “Necmüddîn yazmağa bâ‘iş nedür?” diyü su‘âl itdiler. Buyurdılar ki “Merhûm pederüm vâkı‘asında Şeyh Necmüddîn-i [156b] Kübrâ’yı görürler. Muştılık, bir erkek oğlun toğar, neslinüz anda kalur” demegin toğduğunda adumı Necmüddîn kôdılar. Sonra şerâfetüm için Emîr didiler. Ahmed’i vâlîde, hâkîre kôdı ki hemîşe Emîr Ahmed diyü çağırur idi.”

Rivâyet olunur ki Mevlânâ Şihâbüddîn Ahmed-i Pircendi ‘ulemâdan Nûreddîn-i Hârezmî ve Şemseddîn Muhammed-i Câcermî ve Hâce ‘Alî-i Semerqandî ve sâyr ‘ulemānuñ meclisinde cümlesine bahşde gâlib olup Burhân Ebu’n-Naşr Pârsâ’dan ehadîs-i Buḥârî ve gayruhu istimâ‘ idüp icâzet almışlardır. Ve Şeyh Zeynüddîn-i Hâfî [157a] ve Bahâüddîn-i ‘Ömer ve Mûhammed-i Küsevî hıdmetlerinden istifâde-i umûr-ı bâtınıyye kılmışdır. Bi’l-âḥare Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kâşgarî hıdmetine irişmekle maḥdûm olmuşlar. Buyururlar ki “Mevlânâya evâyil-i mülâzemetde bâtınümde hiç bir eşer mülâḥaza itmezdüm. Bir gün câmi‘de çok niyâz u tazarru‘ ile müteveccih oldum. Öñümden geçüp buyurdılar ki “Birâder mādām ki sîneñde olan ‘ulûm-ı resmîyi kay’ itmeyesin, fâyide alamazsın.” Pes kalbümü kendilere müncezib kıldılar. Mescidden çıkup bâzârdan iki büyük mertek aldılar. İstediler ki kendüler götüre. Fakîr ilerü varup “İcâzet olursa ben götüreyim” didüm. [157b] Buyurdılar ki “Eger dānişmendlik ırzı māni‘ olmazsa birisini sen ve birini ben götüreyim” diyüp ferrâcelerini kat kat idüp omuzlarına koyup götürüp gitdiler. Ben daḥı ağacun birini bi’z-zarûre omuzuma urup tamām infî‘âl ile ardlarınca giderdüm, ammâ hicâbdan kıan derlerdüm. Gâh gâh iki yol arasına geldükçe ümîd iderdüm ki çârsüya ve keşrete uğramayalar, ammâ mevlânâ mecma‘-ı nâs kıanda ise andan geçerler idi. Dānişmendlik **pindârı** garîb ḥâlet ve ‘acîb ḥacâlet virürdi. Çün bâzârlardan ve mecma‘lardan geçüp sa‘âdet-ḥānelerine [158a]

irişüp ol ağacı omuzumdan yire kodum, ol ānda anda baña bir keyfiyyet hāşıl oldu ki ba‘dehu mevlānānuñ dāmenin elden terk itmedüm.

Buña münāsib bu fakīr evāyilde ‘ulemā-yı zāhir tarīkında iken İstanbul’dan Edirne’ye gitmek lāzım geldi. Kāzī-‘askerlere ve ba‘zı mevālīye vedā‘ etmek içün mücevveze ve uzun yeñli çuka ile gezüp Hayālī Beg’e ve sāyir aḥbāba dahı bulışmak murād idüp ‘acele ile ol hey’etden çıkmayup bezzāzistāna vardum. Mevlānā Mahvī-i Herevī-i Şahḥāf’uñ dükkānında ki Müftī-zādeler’uñ ḥācesi idi, Hayālī’yi ve Riyāzī’yi ve ‘Abdulḡanī’yi ki soñra [158b] kāzī-‘asker oldu, ol zamān otuza mülāzım idi ve Dīvāne Kerīm Çelebi’yi ki Rızāyī taḥallūs idi-nürdi ki soñra Kuds kazāsı virildükde intikāl itdi ve Şeyḥ Sāyilī’yi müctemī‘ buldum. Fakīrūñ bir beytini Kıyāsī ile Enverī terzīkdür dirler, sāyir aḥbāb kimi te’vīl kimi taḥkīk vādisinde iken fakīr dahı vardukda “İşte şāhibi geldi, ḥikmeti Lokmān’dan” diyüp Şeyḥ Sāyilī beyti okıyup ma‘nāsını istifsār itdi.

Beyt budur: *Rūḥ-i men ez-ḡayb-i mutlak ‘ālem-i mulkeş bedīd
Zān teselsül devr kerd ū-rā emşālī dīgerist²⁵⁷*

Neşr: [159a] *Fakīr dahı ba‘zı taḥkīkātā şürū‘ idüp ḥazarāt-ı ḥams merātibini beyān itdükde Merḥūm Kıyāsī ile ‘Aşık Çelebi ki tezkire şāhibidür, i’tirāz idüp nev‘an Şeyḥ Muḥyiddīn kuddise sirruhu uşūlī olmağın “Uşūlī-vār kelām-ı taşavvuf-ı bī-ma‘nāya şürū‘ itdün” diyü çok güft ü gü itdiler. Ammā ‘Abdulḡanī Efendi ve Şeyḥ Sāyilī ve Hayālī Beg fakīre ḥayli müsā‘ade itdiler ve Uşūlī ile Mısr’dan bile gelen Şahḥāf Mevlānā Kātibī, ‘Aşık Çelebi’ye eyitdi: “Uşūlī’ye siz dahı etmek, aşluñuza inkār gibidür ki sizūñ neşv ü nemāñuza bā‘iş merḥūmuñ şākirdleridür.” [159b] Ol eşnāda Ramażān Halīfe mecāzibinden Hırka-puş Muḥammed Dede ol bir kañtār hırkasını geyüp eline büyük uzun direk gibi aşā alup ki bir buçuk ādem boyı ola, çıka geldi ve durdu. Cümle sākīt oldılar. Muḥammed Dede eyitdi: “Baḥşūñüz ne idi, beyān eyleñ.” Çün celāl ile ḥitāb iderdi, kimse cevāb virmedi, zīrā a‘ceb ḥāleti vardı. Meselā gāhī Sultān Süleymān’uñ yolu üzere durur idi, tā ne naşīḥat iderse ve ne murād iderse kabūl itmeden pādīşāha yol virmezdi ve pādīşāh dahı geçüp gitmezdi ve*

257 Ruhum mutlak gaybdan onun mülkünü gördü sonra bu teselsülden devr etti. Onun için bir misal daha vardır.

teklîf-i [160a] mālâ-yünāsib dahı itmezdi. Kesf ü kerāmâtı lâ-yuhşâdur, niçe yirde dahı gelmişdür. Çün yārâna ikdāmıla söyledi, yine dehşetden kimse cevâb virmedi. Soñra eyitdi: “Yâ cevâb virün yâ şu ‘aşâyıla hep fir‘avniyyetünüzü yire ğark iderem” diyicek Mevlânâ Mahvî ahlvâli takrîr itdi. Ve Kıyâsî eyitdi: “Muhyî’ye aşl bizüm i‘tirâzumuz oldur ki henüz ‘ırz ve şûret mübtelâsı iken ‘arâz ve cevheri koyup hakâyıkdan kelâm ider.” Muḥammed Dede anlara eyitdi: “Eger Mūsâ-vâr bu ‘aşâyı Muhyî’nün omuzına urup ‘ırzını kırıp fir‘avnını mü’min idersem [160b] siz dahı teslim olur mısınız?” Âşık Çelebi “Biz size çokdan teslimüz” didi. Dede eyitdi: “Birimüze inkâr cümlemüze inkârdur.” Pes cezbeye gelüp elindeki direk ile omuzuma “Yâ Muhyî!” diyüp bir direk urdı ki evvelâ eyle zann itdüm ki cümle gökler ve yirler derhem oldı, vücudumdan bî-had nesne mefkûd oldı, şanasın ki bir mîve-dâr büyük ağacın cümle mîveleri ve yaprakları bir uğurdan dökildi. Ba‘dehu bir neşv ü nemâ hâşıl oldı ki vaşf olmaz, ke-ennehu yeñiden bir şâh u berg ü ber zühür itdi, hiç bir vechile veca‘ vü derd olmadı, huşûşâ kemâl-i [161a] kuvvetle urmuşdı. Cümle ahlbâb ölmek ihtimâlin virmişler. Pes ol merteki omuzumda koyup ucın elüme virüp “Gel ardumca” diyüp bezzâzistânda Şahhâflar içinden Takıyyeciler kapusından başumda mücevveze ve arkamda uzun yeñli çuka Bit Bâzârî içinden İrgâd Bâzârî’ndan, Okçılar’dan, Kâğıdcılar içinden Şeyh Vefâ kurbında Güranî Mescidi yanında birâderiñ evine geldük. Bu kadar evvelen ve ahiren ki riyâzetler ve Ka‘be’ye piyâde-revlikler ve niçe taklîd ve kaşdıla halkdan melâmetler çekdüm, cümlesi ol şermendeliğün ‘öşri olmaz. Hattâ yanumca olan [161b] âdemlerüm benümle gitmege ‘âr idüp girü kaldılar. Nısf-ı tarîka degin hem derler hem gözümden yaş gelürdi. Halk ta‘accüb iderlerdi. Şâh Çelebi’ye Edirne’de Miftâh Medresesi’n virmişlerdi, bile gitsek gerek idi, bu hâli görüp Okçılar’da atından inüp “Bu ne hâldür?” diyü men‘ itmek istedi. Dîvâne dönüp bir ğazabıla bakdı, ğaşş olup yirinde kaldı. Hikâyet iderdi Mısr kâzîliğinde ki “El-ân mülâhaza itsem Muḥammed Dedë’nün celâlini yüregümde ru‘b hâşıl olur.” Çün ol mahalden geçdük, bir mertebe şafâ-yı hâtır hâşıl oldı ki recâ iderdüm ki ol hâlile [162a] cümle İstanbul’ı devr itdürse zevkum ve kuvvetüm dahı ziyâde olurdu. Çün eve geldük, birâder ikindi divânına gider imiş atıla, kapu öninde râst geldük. Muḥammed Dede’ye ta‘zîmen atından inüp hıdmetde olalım diyü teklîf itdi. Muḥammed Dede

dahı “Var, birāderüñ baba oldı, aña meşâyıñdan oğullar gerek” didi. Birāder bakıp fakırüñ omuzında ol merteki görüp üstinde çoban-vār çukamı uzad mı-şam ve başumda mücevveze. Pes gözi yaşıla tıldı, baña evveli olan hāl aña oldı. Muḥammed Dede “Var, atuña bin, yüri emānetüñi Rüstem’den al” didi. Ol ata [162b] binüp gıtdı. Fi’l-vākı Rüstem Paşa’ya vardukda beytü’l-māl kâtibi iken emānetini virdi. Ammā fakır ile üç gün mezbūr Gûranî Mescidi’nde Muḥammed Dede bile oldı. Yārān ‘acebā ol zarbdan öldi mi ve ahvāli nice oldı diyü ekseri teşrîf itdiler. Ahvāli a’ceb-i ‘acâyib görüp ba’zısı ikrār itdiler, “ba’zuhum fe’zdādü inkāren.”²⁵⁸

Ma’lûm ola ki Mevlânâ Şihâbüddîn-i Pîrcendî’ye Mevlânâ Sa’düddîn-i Kâşgarî “‘Ulûm-ı resmî mübâḥaşe vü mücādelesi mâni’-i sülûkdur, gerekdür ki ol siyâhlığı terk idüp şafvet-i derûn ḥâsıl idesin” didi. ‘Alâüddîn-i ‘Atṭār buyurmuşdur ki “Tâlib-i ‘ilm mübâḥaşe-i ‘ilmiyyeden şoñra [163a] yigirmi kerre istiğfâr itmek gerek” didi. Ve bunı söyler iken bir iltifât itdiler ki ḳalbümde bir nûr hüveydâ oldı ve cümle eczām zâhir ü bâtın anuñla kerāmet buldı.” Pes buyurdılar: “Yanmış çerāğı bād-ı muḥālifden şaḳın. Ben dahı niçe müddet hıfz-ı mevcûd itdüm. Tâ bir gün yine mübâḥaşede ilzām-ı ḥaşma meşğûl oldum, şoñra tetebbu’ itdüm, ol nûrı bulmadum. Çün yine ḥacāletle yine ḥıdmetlerine yine vardum. Gördükleri gibi buyurdılar ki “Kardaş, bu ḥālet-i melek-mişāl ḡazabıla ilzām-ı ḥaşm içün olan ḥulḳıla bir ḥānede cem’ olmaz.” Pes fakırüñ ḥacālet ve tazarru’ ve niyāz u tevaḳḳu’la gözi yaşıla tılmağın [163b] teraḥḥum idüp yine bir iltifât-ı kîmiyâ-sāz buyurdılar ki ol çerāğ-ı mürde zinde oldı. Ba’dehu ders ve ifāde sevdāsını terk itdüm ve hıfz-ı nisbetde miyānumı berk itdüm.”

Mevlânâ Şihâbüddîn’üñ sinni re’s-i mi’ede mütevellid olmağın elli altıdur. Sekiz yüz elli altıda rıḥlet itmişdür. Kabr-i mübarekleri Mevlânâ Sa’düddîn-i Kâşgarî ḥazretlerinin mezârı yanındadır.

Buña müşābih, sene şelâş ve seb’in ve tis’i-mi’ede ḥānḳāhda fukarāya Fuşuş ve Meşnevî ve ḡayrhumā taḥḳîkine meşğûl olup Füyûzü’l-Velî nām risāleyi ki ismi ol seneye târiḥdür, te’lif idüp pîr ḥazretlerine [164a] ‘arz itdükde bu-

258 “Bir kısmının ise inkarları daha da arttı.”

yurdılar ki “Cem‘ül-cem’e irmek isterseñ cem‘-i şırfa meşgûl ol ki za‘f-ı cidâl vâsıta ola ki cem‘-i hâşşa ırgürüp cem‘ül-cemde olasıñ, yohsa nısf-ı inşâfdan za‘f-ı sülûka tenezzül idüp şikâr-ı zıll seni sülûk-ı sâfdan cidâl-i bî-me‘âle inzâl eyler.” Pes ol kitâbda ki bu on makâmı tahkîk itmiş idüm, ammâ pîrûñ bu kelâmından fehmi itmeyüp anı kalbüme bir mertebe mübâhaseye teveccüh geldi ki bî-ihtiyâr Zâviye-i Bistâmiyye şeyhi olan Mevlânâ Şeyh [164b] ‘Alî-i Mantıkî’ye ‘azîmet itdüm ki Mevlânâ Muhammed-i Emîn-i Buḥârî’nün ve Şeyhül-islâm Ṭablâvî’nün üstadıdır. Pes Mevlânâ Şâdıkî ile bulup Hâşîye-i Meṭâlî’e müte‘allik ba‘zı işkâl ‘arz idüp ol kadar mübâhase oldu ki şalât-ı ‘aşr fevt olur. “Namâza meşgûl olun” diyü Mevlânâ Şâdıkî ki şâhib-i tefsîrdür, tenbîh itdi. Hattâ namâzı kılduk, Mevlânâ Şâdıkî buyurdu ki “Merḥûm Kemâlpaşa-zâde ile bu âyetde ki *كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْأَرْضِ بَعْدَ الْوَلَاةِ تَقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَأَذَعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ*”²⁵⁹ kelâmını ol kadar bahş oldu ki şabâḥdan ikindi buñalmağın kalkup öyleyi kılduk, ammâ “Bu bahş-i hikmet- [165a] âmiz gerçi mantık kelâmındadır, ammâ ḥaḳîkat-i taşavvufdan inbâdur” dimeğın bu fakîre ḥayli mübâhât ve iftiḥâr el virdi.

İrtesi çün pîr ḥazretlerine vâsıl oldum, eşnâ-yı kelâmda buyurdılar ki “Baḥş ü cidâle ve iftiḥâr-ı makâle müştâğil olanda nâr-ı maḥabbet-i Müte‘âl müştâ‘il olmaz ve nûr-ı Rabb-ı ‘izzet zâhir ü bâtına müştemil olmaz.” Çün ki zâhir ü bâtınuma müteveccih oldum, nûr-ı maḥabbetden eşer bulmadum, hemân bir ḥavf târî oldu ki kendümi yitürdüm, bahş degil, baḥt ü taḥtdan istiğnâ geldi. Bî-ihtiyâr girye ‘arız olup kalkup gitmege kaşd itdüm. Ridâların üzerüme atup buyurdılar ki “Dervîş Muhyî, gözlerüñi sil ki rûşenlik ḥâsıl ola.” Ol [165b] ridâ ki rızâlarına bâ‘iş oldu ve reddi redd itdi, gözüm silüp mübârek ellerin öpdüm. Gözümden gönlüme ve kalbümden cümle a‘zâma bir nûr-ı bî-levn sirâyet itdi ki zâhir ü bâtınım bir zâtla muttaşif oldu ki vaşfı mümkün olmak mümteni’dür ki maḥabbeti cümlede vâcibdür. Ol demden şoñra niçe erba‘în bir kimesneye ne ifâde ve istifâdede tenâşür ve ne bahş ve mücâdeleye tecâsür oldu. Hattâ sene ḥams ve seb‘în ve tis‘i-mi‘e leyle-i kadrinde ḥânkâḥdan sa‘âdet-ḥânelerine gider

259 “Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah’a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Şüphesiz, Allah’ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.” A‘raf, 7/56.

iken ol mertebe sâdelik el virmiş idi ki suʿâl itdiler ki “Leyle-i kâdri kaçana taʿyîn itdiün?” Murâd-ı şerîfleri fakîr sâbikâ yazduğum Tefsîr-i Kâdr’de [166a] nice yazduñ dimek imiş. Sâʿil ve mesʿûl ve suʿâlî bir bilüp “Vakt bu vaktdür her ân kâdr-i kâdr ziyâde olmağdadur” diyü cevâb virdüm. Hattâ rûzmerre olan kelimâtı bir niçe kerre tedârük itmeyince söyleyemez idüm. Halk böyle zann iderler idi ki ²⁶⁰“فَكَّرَ مَرَّاتًا ثُمَّ قُلَ” mefhumına mazhar olmağı zann iderler idi. Hâl bu ki kâle tefekkür ve tedebbür kalmamış idi, nitekim Mevlânâ Câmî’ye olmuştur. Baʿdehu merhûm buyurdılar ki “Var levhüñî mahfûz eyle ve her ne ki ilkâ olur, söyle.” Pes baʿdehu ekser-i kütüb ü resâylüm zuhûra geldi.

Mevlânâ ‘Alâüddîn-i Âbîzî

İsm-i şerîfi Muḥammed b. Muʾmin’dür. Mevlidi Kûhistân’da kıyâye-i Âbîz’dür. Mevlânâ Saʿdüddîn-i Kaşğarî hıdmetinde olup intikâlınden sonra Mevlânâ Câmî’ye mülâzemet itdi. Taʿlîm-i etfâlî kendüye rû-püş itmişdi. Hâce ‘Ubeydullâh’a Hirî’de mülâzemet itdükde “Kimsin ve ne işe meşğûlsin?” diyü şorduklarında “Saʿdüddîn-i Kaşğarî fuqarâsında muʿallimlicecek ider bir fakîrüm” [166b] dimiş. Hâce buyurmışlar ki “Muʿallimlicecek diyüp taşğîr itme, mekteb hâceligi ʿazîm işdür ki çok fevâyidi vardır.” Buyurur ki “Evâyilde çün Mevlânâ Saʿdüddîn-i Kaşğarî hıdmetine irişdüm, tahşîl-i ʿilmden bi’l-küllîyye ferâğatda mütereddid olup Medrese-i Fîrûzşâh’uñ mihrâbına arkamı virüp tereddüd fikrinde iken mihrâb kûşesinden nâgâh mehîb âvâz ile “Terk eyle ve âsûde ol” didi. Müteğayyir olup çıkup hıyâbândan gûristâna vardum, Necmüddîn ‘Ömer nâm bir divâneye karîb oldum, gümürdenürdi. Diledüm ki remzinden haber alam. ‘Ucb ile didi ki “Sana dimedüm mi ki terk eyle ve râḥat ol.” Pes terk ü tecrîdi muḳarrer idüp mevlânâya varup mescidinde murâkîb buldum. Hemân başların [167a] kâldurup ²⁶¹“إِطْرَحْ وَأَفْرَحْ” diyü buyurdılar. Ve’l-hâşıl terk-i tahşîl-i bî-hâşıl idüp nisbet-i maʿnevî ile şulḥ kılup şalâḥa meşğûl oldum ve ḥâşıl-ı kalb-i bî-hâşıldâ cümleyi mahşûl buldum.

Ve yine buyurdılar ki Mevlânâ Saʿdüddîn ile Hâce Muḥammed-i Kûsevî meclisine varduk. Mevlânâ “Ardumda otur” diyü işâret itdiler. Çün

260 “Defalarca düşün, sonra söyle” “Bin düşün bir söyle”.

261 “At ve rahata kavuş.”

hâce minbere çıktı, evvel-i va'zda 'âdetüm üzere na'ra itmek diledüm, kâdir olmadum. Yine bir iki maḥalde feryâd itmek diledüm, dilüm tutil-
dı. Bildüm ki taşarruf mevlânânuñdur. Ol eşnâda mevlânâya gaybet hâşıl
oldı. Anlar istiğrâkda iken bu ğarîk-i baḥr-i maḥabbet, hâcenüñ telâṭum-i
emvâc-ı kelâmından nâgâh [167b] üç kerre bî-ihtiyâr feryâd itdüm, hattâ
mevlânâyı diğkâtinden ayırdum. Çün meclis âḥir oldı, buyurdılar “Bu
na'ralar seni bir küşede oturma ki halk na'ralaruñdan müte'ezzî olmaya-
lar.” Ol eyyâmda hasta oldum. Yârân mevtüme hüküm itdiler. Şu kadar fıkır
itdüm ki mevlânâ sen bir küşede oturacaksın dimiş idi, bu ma'nâ elbette
zuhûr bulıcakdur. Çün şıḥḥat buldum, ol hâl ba'dehâ hâşıl oldı. Bu tefek-
kürde hâba vardum. Vâkı'âmda mevlânâ bu du'âyı telkîn itdiler، بِسْمِ اللَّهِ
حَسْبِيَ اللَّهُ رَبِّي، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، إِعْتَصَمْتُ بِاللَّهِ، فَوَضَّيْتُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ، مَا شَاءَ اللَّهُ، لَا حَوْلَ وَلَا
262 قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ” Çün bîdâr oldum, [168a] bu kelâmı dilümde cārî buldum ve
şıḥḥat buldum, ol kadar ki şabâḥı oturur iken kılmâğa kuvvet hâşıl oldı.”

Ve buyururlar ki “Mevlânâ baña nefy ü işbatı telkîn itdükde, buyur-
dılar ki “Ḥaḥ ta'âlâ cümleyi bizzât muḥîṭ idügüne i'tikâd eyle ki ﴿أَلَا إِنَّهُ﴾
263 ﴿وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ﴾ delîldür, eger 'ulemâ-yı zâhir te'vîl itmezler ise.” Pes bu
sözden baña qorqu geldi ve benüm ḥavfümü bildiler. Buyurdılar ki “Bārî
'ulemâ, 'ilmi ile muḥîṭ didüklerin bilüp bulmağ gerekdür ki ﴿وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ﴾
264 ﴿بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ Pes hoş-dil oldum. Şoñra bir gün buyurdılar “Mevlânâ
'Alâüddîn, fâyide itmez tâ ihâta ve ma'ıyyet-i zâtî idügüne i'tikâd itmeyin-
ce ki ehlullâhuñ mu'tekâdı budur.”

Li-mü'ellifihi: Zâtına 'âlim oldı çün ki ezel
Sebkat itmez o 'ilme cehl ü gümân
Cümle eşyâya vardurur 'ilmi
Hiç bir nesne yok aña pinhân

262 “Allah’ın adıyla, Rabbim Allah bana yeter, Allah’a dayandım, Allah’a bağlandım, ben işimi Allah’a bıraktım, Allah’ın dediği (olur), Allah’tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur.”

263 “İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır.” Fussilet, 41/54. Yazmada “والله بكل شيء محيط” şeklinde yazılmıştır.

264 “Allah her şeyi ilmiyle kuşatmıştır.” Talak, 65/12.

Zâtı da oldu zâtına ma'ûlüm
 Bildi bu sırrı şâhîb-i 'irfân
 Zâtına 'ilmi gayra 'ilminden
 Farkı vardır dime ki yok rüchân
 Didi ehl-i şühûd bu sözi kim
 Zâtı ile muhîtdür her ân
 Nazar ehli ki ehl-i 'ilmdurur
 Didi 'ilmidurur muhît-i cihân
 Her birisi şühûdını söyler
 Yazharu kulle yevmihi fî şân
 Muhyiyâ bildüñise esmâyı
 Saña ola tecelli-i Raḥmân [168b]

Ma'ûlüm ola ki ma'îyyet-i zâtî bî-kem ü keyf cemî'î-i mevcûdâta 'umûm
 ile mütecellîdür ki ²⁶⁵ ﴿لَا تَحْزَنْ﴾ yâ havâşşa huşûş ile ki ²⁶⁶ ﴿وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾
²⁶⁷ ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ Ve ma'îyyet-i şifâtî 'ilm ü kıdret
 ve sayır şifâtladur ki 'ilmiyyede ²⁶⁸ ﴿وَأَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾
²⁶⁹ buyurur ve kıdretiyyede buyurur. Vallâhu a'lem,
 mevlânânuñ murâdı evvelki ma'îyyet-i zâtîdür. Ve intikâline bu târîḥ vâkı'

Târîḥ:

Pîr-i ehl-i Ḥaḡ Alâüddîn ki reft
 Rûḥ-i pâkeş ber-firâz-ı nüh-serîr
 Ḥâstem târîḥ-i sâl-i refteneş
 'Aql-i dūr-endîş guftâ "reft pîr" (892)²⁷⁰

- 265 "İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır." Fussilet, 41/54. Yazmada "والله بكل شيء محيط" şeklinde yazılmıştır.
- 266 "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber." Tevbe, 9/40.
- 267 "Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir." Ankebût, 29/69.
- 268 "Allah her şeyi ilmiyle kuşatmıştır." Talak, 65/12.
- 269 Bu ifadeyi "inne" ile havi sekiz "enne" ile üç ayet vardır, muhtemelen maksûd Talak 12'dir. "Allah'ın her şeye kadir olduğunu" (bilesiniz diye). Talak 65/12. Yazmada "vâv" fazla yazılmıştır.
- 270 Hak ehlinin piri Alâüddîn'in ruhu dokuz katlı arş tahtına gitti. Bana vefatı tarihini sordular, uzağı gören akıl "Pîr retf" (892) yani "Pir gitti" dedi.

Mülâkât-ı Mevlevî be-Şeyh ‘Abdulkebîr-i Yemenî

Şeyh ‘Abdulkebîr’ün mevlidi, Yemen’de Hâzramevt’dür. Yigirmi yıl ‘Acem ve ‘Arab’ı seyâhat idüp Harem’de mücâvir olup kıble-i enâm olmuştu. Harem-i şerîfde Mevlânâ [169a] ‘Alâüddîn mülâkât idüp mülâzemetler itmişler.

Mevlevî buyurur ki bir gün şeyh sordu ki “Zulm nedir?” Didüm ki “Bir nesneyi gayrı mevzî’inde vaz’ itmekdür.” Buyurdılar ki “Kalb Hakk’ı yâd edecek mahaldür, aña Hakk’dan gayrısı kıymetli zımdür.” Ve yine şeyh benden su’âl itdi “Zikr nedir?” Didüm ki “Lâ ilâhe illallâhdur.” Buyurdılar ki “Bu zikr degildür, bu zıkrden ‘ibâretdür.” Didüm ki “Pes zikr nedir?” Didi ki “Zikr oldur ki bilmek kâbil değil idüğün bilesin.” Ve didi ki “Cehle yüz tutmak gerek ve namâza niyyeti şöyle etmek gerek ki Hakk’a taparam ki bilmezem Allâhu ekber.”

Mevlevî buyurdu ki bir gün baña bir hâlet oldu ki ta’bîr mümkün değil idi. Nâgâh Mevlânâ Sa’düddîn zâhir oldu [169b] ve didi ki “Birâder, hemân bu hâleti muhkem tut ki Şeyh ‘Abdulkebîr’ün cehle müteveccih olmak gerek didüğü budur.”

Ve yine Mevlevî buyurur ki Harem’de mücâvir iken hâne-i Ka’be’ye muhkem mahabbetüm olup cüdâ olmazdum. Bir gün tavâfda iken yel esdi. Bir miqdâr perde ref’ olmağın baña bir keşf hâsıl oldu ki na’ra urup bî-hüş yıkıldum. ‘Aklum geldükde münfa’il kalkup şeyhe vardum ki ahvâli beyân idem. Benden evvel şeyh didi ki:

”يَا عَجَمُ أَتَيْتَ لَكَ مَعَ الْبَيْتِ مَا تَرَى فِي الْبَيْتِ فَهُوَ غَيْرُ مَحْدُودٍ بَلْ فِي الْجِبَالِ وَالْجَدَارِ
وَفِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَفِي الْحَجَرِ وَفِي الْمَدَرِ مَوْجُودٌ وَمَشْهُودٌ بَلْ كُلُّ ذَلِكَ هُوَ الْأَوَّلُ
وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ“²⁷¹

Ya’nî “Yâ ‘Acem, ev ile senün ne işün var? Anı ‘alâ-vechi’l-haşr beytte göremezsın. Ol gayr-i mahdûddur, belki tağlarda ve dîvarlarda ve gökde ve

271 “Ey Acem, ev ile ne işin var senin. Evde gördüklerin sınırsızdır, bunlar dağlarda, duvarlarda, gökte ve yerde, taşta toprakta dahi mevcut ve müşaheddîr, hatta bunların hepsi böyledir. Oysa O, Evveldir, Ahîr’dir, Zahir’dir, Batındır. O Allah’tır, ondan başka ilâh yoktur, O vardır.” Metin içinde verilen çeviride “ما تَرَى فِي الْبَيْتِ” ifadesindeki ma olumsuzluk edatı olarak, bu çeviride ise ism-i mevsûl itibar edilmiştir.

yirde ve taşda ve kerpiçde mevcūd ve meşhūddur, belki götüri odur, ya'nī ğayrı ğayr-ı müşāheddür; ōñ ve şoñ ve bellü ve gizlü odur; ol Tañrı'dur ki andan ğayrı ma'būd bi'l-haḳ yokdur.”

Mevlevī buyururlardı şeyḫ bu kelāmı söylerken zıkr olan eşyāya barmaḳlarıyla işāret iderlerdi, görürdüm. Ka'be vechinden göñlüm alan ḥaḳıḳat ol eşyādan daḫı zāhir olup ol ma'nā-yı zāhir müşāhede olındı. Ve şeyḫ ḥazretleri taşarruf ve iltifātı sebebiyle [170b] ḥāne ve ğayr-ı ḥāneye 'alāḳam ve müşāhedem berāber oldı, tā ki cihārdan ḥalāş oldum.

Ma'lūm ola ki bu fakīr sene sitt ve sittin ve tis'i-mi'ede icāzet-i pīr ile Ka'be'ye ḳarīb varduḳda Ma'lā'da olan tekye şāḫibi Ferḥād Dede ki ḥazret-i pīr “Deli Göñül” diyü tesmiye itmişdi, Mekk'e'de olan aḥbābla istiḳbāle çıḳmaları muḥaḳḳaḳ olmaḡın ol iltifāta kendümde isti'dād bulmayup tebdil-i şūret ile tenḥā bir küşeden Mekk'e'ye dāḫil oldum. Mevlānā Şühüdī'ye rāst geldüm, delil olmaḳ diledi.

Çün müdde'āya dāḫil oldum, Mevlānā Ḥayātī'ye buluşdı. Çün kendüden olmayup Ḥayātī ile muḳayyed gördüm, terk idüp meş'āya ḳarīb oldum. Bir ḥasenül'-vech civān gördüm ki şābb-ı ḳataṭ idi, delil olmasın taleb itdüm. Didi ki “Ādetüm degil, [171a] ammā saña ey derviş lillāḥ delil oluram ki nezr itmişdüm.” Çün ḥacerü'l-esved müvācihesine geldük, ed'iye-i ma'hūdeden ğayrı bu fakīrden ba'zı kelimāt şādır olmış ki fakīr ve delil giryeden bī-huş olduḳ. Çün 'aḳla tenezzül itdük, ba'de't-ṭavāf ol civān, fakīri ḥānesine da'vet itdi.

Çün dāḫil olduḳ, meger babası Mīr Hāşim ḥazretleri imiş ki sābıḳā Rūm'a geldükde, bizde konup Sultān Süleymān ve Rüstem Paşa ve sāyir ḥükkām ve 'ulemā-yı kirām ve meşāyıḫ-ı 'izām ri'āyetler ve ḥıdmetler idüp mücāveret için ka'be'ye gitmişdi. Çün mülākāt itdük, oḡlı ol civān didi ki “Baba, ḥacerü'l-esvedi kim idüḡin baña bunlar gösterdi. [171b] Hemān benüm taşvīrüm şeklinde gördüm.” Mīr ḥazretleri didi ki “Eger kendi şeklinde göreydüñ, maḳşūduñı bulayduñ. Pes ḥacer ve meder bir olaydı ve ḳalbüñ nūrta tolaydı.”

Fakīr, ol ānda ol işāretle beyt-i ḥaḳıḳate dāḫil oldum ve cümleyi ḳible buldum ve beytde olmaḡıla cümleyi kendüme müteveccih buldum. Ve Ka'be'den zuhūr iden nūruñ ba'zı āşārını 'urefādan biri müşāhede itmegin bu fakīr Hedyu'l-Ḥaremeyn'de beyān itdüm.

Beyân-ı Seyrân-ı Nâzır-ı Aʿyân ki İnsân-ı ʿAyn-ı Haqîkat-i İnsândur:

(Nazm): Eyledi bir ʿârif-i haq keşf-i râz
 Kıldı haqîkatle çü terk-i mecâz
 Kaʿbe'de bir şeb didi oldı ʿayân
 Bir ʿaceb ahvâl ki olmaz beyân
 Âteş-i hâven gibi yenbûʿ-ı nûr
 Andan idüp evc-i semâya ʿubûr [172a]
 ʿArşa çıgup indi yire ol zamân
 Cümle-i dünyâyâ irişdi hemân
 Çıkduğı dem indi velî bî-hicâb
 Oldı anuñ zerresi şad âftâb
 Gerçi ki yoğıdı aña levn ü reng
 Cümle-i âfâkı velî bî-direng
 Zerre be-zerre baña kıldı ʿayân
 Komadı enfüsde dağı hiç nihân
 Âyet-i kübrâ gözücüp bî-nizâʿ
 Lât'la ʿUzzâ'ya dinildi vedâʿ
 Zeyğ-ı başar kılmadı tuğyân baña
 Cennet-i meʿvâda göründi liķâ
 Tâ ki idüp ʿarz cemâlin hâcer
 Komadı hergiz eşerümden haber
 Didi baña ben olup ol nûr-ı ʿayn
 Kâd zaheret ʿaynu ʿalîm eyne beyn
 Komadı zulmetden eşer çün o nûr
 Şimdi de şadrumda ider ol şudûr
 Kim ki ola kâbza-i haqda rehîn
 Bula ʿaynullâh ile ol bihîn

Hem didi şanma beni seng-i siyâh
 Nûr-ı siyâhumdan alur mührini mâh
 Gerçi o şeb tâyif olan çoğıdı
 Cümle bir olmuşdı iki yoğıdı [172b]
 ‘Arşda tayiflere kıldum nazar
 Her biri Raḥmân’dan alurdı haber
 Çün ki şıfat ref’ ola zâtdan
 Ma‘nî yüzün göstere âyâtdan
 Ğayba varup hâzır iken ben ol ân
 Şeybe gelüp kapuyı açdı hemân
 Beyt-i Hâkḳ’a girdüm o dem bî- ta‘ab
 Sâcid olanlar baña ‘arz oldu hep
 Oldı çü vechullâh aña her taraf
 Ğayr-ı hâḳ olsaydı ne var ber-ṭaraf
 Kendüme çün ḥamd okudum ol zamân
 Bâlebelen ḥazreti oldu ‘ayân
 Çün ki o nûr ola ‘ayân her yaña
 Zât-ı Hudâ zâhir ola Muḥyiyâ

Ve yine Mevlânâ ‘Alâüddîn naḳl ider ki şeyḥüñ meclisinde meşâyıḥ ve ‘ulemâ hâzır iken fuḳahâ-yı ḥaremden bir ğalîz, şeyḥüñ ba‘zı kelâmına i‘tirâz itdi. ‘Ulemâdan biri “Uskut”²⁷² diyü kaçdı. Faḳîh eyitdi: “Sözüm meşrû‘dur [173a] niçün sükût iderem?” diyicek, şeyḥ baña bakup “Yâ ‘Acem, ḥallisnî minhu”²⁷³ didi. Faḳîh eyitdi “Ben zulm mi itdüm, ḥalâş istersiz. Sözüñüzden şübhe ‘arız oldu, ‘arz itdüm, cevâb isterem.” Mevlevî dir ki gördüm, şeyḥe ğazab ṭarî oldu. Faḳîhe müteveccih olup buyurdılar ki “Şübhe nedür, söyle.” Faḳîh söylemek isteyicek, yüzi üzere düşüp bî-

272 “Sus.”

273 “Ey Acem, beni ondan kurtar.”

hüş oldu. Şeyh, hâlvetine girüp meclis tağıldı. Fakîhi bir kilim ile taşra çıkardılar. Henüz şeyhün menzilinden çıkmadan cânı çıktı.

Soñra bir gün şeyhün huzûrında hâtıruma bu geldi ki ehlullâh, ‘afv ve mürüvvet ehlidür; ol fakîh ahvâl-i bâtından gâfil idi, ‘afv olsa olmaz mı idi? [173b] Şeyh derûnuma vâkıf olup buyurdılar ki “Ey ‘Acem, bir kılıç ki iki yüzi keskin ve kabzası yirde muhkem ola, bir çıplak câhil kuvvetiyle kendüyi ol kılıç üstüne bırağup helâk olsa kılıcuñ ne günâhı var.”

Ve yine buyurdılar ki bir gün şeyh benden şordı ki “Size pîrîñüz bî-huzûr olduğda ne dirdi?” Didüm ki “Dir idi ki ben bir fakîrem, yanuma geldüğünüz vaqt Hudâdan âgâh olup kendünüzi cem‘ idersiz, çün taşra gidersiz, ferâmüş eylemeñ ki hergiz anılayamazsınız.” Şeyh didi “Yâ siz ne dir idiñüz?” Didüm ki sükût iderdük.” Şeyh didi ki “Süst ve bî-himmet imişsiz, demek gerek idi. Biz haqqı anılayamazuz, biz sizi bilirüz.”

Ma‘lûm ola ki pîr [174a] mürîdüñ âyinesinde kendüyi görür ve mürîd pîrün âyinesinde Haqq’uñ esmâ ve sıfâtının taşarrufın müşâhede ider. Şeyh ‘Ubeydullâh buyurur “Ben hâl-i hayâtda iken siz haqq-bîn olmayacak kaçan hudâ-bîn olursız. Bu maqâmı ihzâr-ı pîr iden bilir.”

Li-kâtibihi ez-Kitâb-ı *Mevlevî*:

(**Nazm**): ‘Işk-ı şüret, nî mecâzest ey civân
 Belki der ma‘nî-i şeyh-i tüst ân²⁷⁴
 Şüret-i ma‘nâ firîbet râ; behel
 Ez gam-ı ma‘nâ-i şüret-bîn kesel
 Şüret-i ma‘nâ firîbed cevheret
 Çün ‘arad şud der heyülâ ağberet²⁷⁵
 Muhyiyâ haqq’a’l-yakîn dâñ ‘ilm-râ
 Ki zi-‘ayneş şud ‘ayân a‘yân-i mâ²⁷⁶

274 Ey genç adam! Sureti olan aşk mecaz değildir. Senin şeyhinin manasıdır.

275 Senin toprağın maddede araz olunca, mananın sureti cevherini aldattır.

276 Ey Muhyî bu ilmi hakka’l-yakîn bil ki bizim varlığımız onun varlığından ayan olur.

Neşr: Gerçi zâhiren pîri müşâhede ider, ammâ haqîkatde hikmet ü kudret-i Hakk'ı müşâhede ider. Ve bu fakîr taşnîf itdüğüm [174b] lisânda âyîne lafzını pîr ve pîr lafzını âyîne ma'nâsına vaż' itmîşümdür.

Nazm: Âyîne-i pîrden ey ehl-i hâl
 Rûy-nümâdur çü demâdem cemâl
 Gel beri mir'ât-i cemâlisine baķ
 Tâ ki safa göstere yüz nûr-ı haķ

Neşr: Hakk ta'âlâ her yirde hâzır ve zâhir ü bâtına nâzır iken yine şalât ve hacc ve şavm emr idüp ef'âl-i maşşûşa ve aḥvâl-i manşûşa ta'yîn eyledi, tâ ki bu üslûbla olan 'ibâdâtı vâsıta idüp maķşada vâşıl olalar. Ve Qur'ân-ı 'azîm cemîr-i eşyâyı mürşid iken hâzret-i Qur'ân-ı kadîme vâşıl olmağa niçe kırâ'at ve 'ulûm şâhîblerini vâsıta kıldı. Pes mādâm ki mürşid ve pîr vâsıtası olmaya, ol dergâh-ı 'azamet-bârgâha kimesne yol bulmaya.

Mevlânâ 'Alâüddîn, Mevlânâ Sa'düddîn'den [175a] naql iderlerdi ki buyurdı ki “Biz yoğıduk, Hudâ var idi ve biz olmayup Hudâ olsa gerek. Ve şimdi daḥı biz yoğuz, Hudâ vardır. Pes bâķi olanla yâr olup yâr-i nâ-pâydârı dost dutmañ.” Ve buyurdı “Her kim Hudâ'dan âgâh ola, el-ân cennetdedür ve her kim gâfil ola cehennemdedür.” Aşḥâbdan ba'zısı zıķır efzâl, ba'zısı tilâvet efzâl diyü nizâ' itdiler. Mevlânâ Sa'düddîn buyurdılar ki “Hudâ ile olmak cümleden efzâldür.” Ve buyururlardı ki “Dost elüñüze yapışup sizi kendi talebine alı gider.”

Nazm: Ân ki nî nâm be-destest me-râ z'û ne nişân
 Dest bigrifte me-râ der-akab-i hîş keşân²⁷⁷
 Üst dest-i men u pâ nîz beher câ ki reved
 Pây-kûpân zi-peyeş mîrevem u dest-feşân²⁷⁸

277 “Namsız nişansız o kimse, beni elimden tutup ardınca çekerdi.”

278 “Elim ayağım odur, her nereye giderse el çıparak, ayak vurarak ardından giderim.”

Ma'lûm ola ki ²⁷⁹﴿فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ [175b] muktezâsınca ve مَا مِنْ ²⁸⁰﴿إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا﴾ mübteğâsınca cümleñüñ teveccühi Hâkķ'a adur.

Nihâyet kimi qarib, kimi ba'iddür, ammâ Hâkķ'a göre kırb ü bu'd olmaz.

Li-mü'ellifihi: Hış-râ kâfir hemî püşed zi-Hâķ
Verni ez-püşidenî Hâķ der-ʿamâst²⁸¹

Neşr: Ve Mevlânâ ʿAlâüddîn tahķikâtından hâşşaten bunlardur ki zıkr olur ki buyururlardı ki “Tâlibe üç nesne lâzımdur: devâm-ı vuzû ve hıfz-ı nisbet ve ihtiyât-ı loķma.” Ve buyururlardı “Sâlik lâ ilâhe illallâh demekde seyr ilallâhdan evvel lâ ma'bûde illallâh fikr itmek gerek ve seyr ilallâhda lâ maķşûde illallâh maķşûd itmek gerek; tâ seyr fillâha ķadem başmaya. Lâ mevcûde illallâh müşâhedesi küfrdür.”

Ve buyururdu ki “Her tâlib ki sünneti kendüye farz [176a] kılmaya, dîninüñ noķşânındandır” Ba'zı sünnetler Resûlullâh şallallâhu ʿaleyhi ve sellem hâzretlerine farz idi, ²⁸²﴿فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ﴾ buña işâretdür.” Ve buyururdu ki “Hıuşul-i nisbet ne a'mâl ve ne ihmâl ile olur ki nâ-ķâbilüñ kârı fâyide itmez ve ķâbilüñ terki ile şemere bitmez, belki ķâbiliyyet ile sa'y hâşıl kıla ki maķşûda vâşıl ola.” Ve buyururdu: “Mübtedî bir ğayr ʿamel itse, hâķuñ istihsânı aña hoş gelürse kendi zî-maķremi ile zinâ itmek ķadar aña küdürer virür.” Ve buyururdu ki “Resmî tâ'at ve ʿâdeti ʿibâdet ile bu emânet ğaml olmaz. Söylemekde ve yimekte ve baķmaķda ve tefekkürde muĥkem ihtiyât gerekdür.” Ve buyururdu ki “Sâlik ne dünyâ ve ne âķiret ve ne kendi nefsinî murâd itmek gerek ki [176b] ki hâķ içün hâķ olduĥı muĥaķķaķ ola, yoĥsa cennet ve cehennem içün hâķ olanlardan olur.” Ve buyururdu ki “Her kim ki bu ʿâlemde iken kendüden ĥalâş olmaya, bedeni ĥarâb olduķdan soñra anuñ rûĥı felek-i ķamer altında ķalır.” Mısrâʿ: “Her ki-râ der-hâķ-i ĥurbet pây der-gil mând mând”²⁸³

279 “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.” Bakara, 2/115.

280 “Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” Hûd, 11/56.

281 “Kâfir kendisini Hak'tan örter, oysa Hak amâ makamında örtülmeye layıktır.”

282 “Sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd kıl” İsrâ, 17/79.

283 “Kimin ĥurbet topraĥında ayaĥı ķamura batarsa kendisi orada kalır.”

Neşr: Şeyh-i Ekber dağı ba‘zı mevâzı‘da bu ma‘nâya işâret itmegın, Mevlâ Câmî‘ye bu müşkili ‘arz itdüm ki “Ekşer-i mü‘minin kendülerden geçmeden dünyâdan geçerler. Pes zîr-i felekde qalmaq lâzım gelür.” Mevlânâ Câmî buyurdı ki “Mü‘min olan felek-i qamerde bir fürce itmışdür, pes andan ‘urüc ider.”

Ve buyururlardı: “Müsülmânlık teslîm ve tefvîzdür. Eger mü‘min-i şâhib-teslîmün boynına iblîs gibi tavq-ı la‘net [177a] geçürseler, Hâk subhânehu ve ta‘âlâ ol fî‘li aña lâyıq görmegin îmanı gibi râzî olmaq gerek, lâkin kendi fî‘linden degil.” Ve buyururdı: “Nefsi qulunuñ fî‘li kendüye tefâvüt eyler, ammâ Hâk quluna tefâvüt itmez.”

‘Attâr: Nef u zarret ger tefâvut mîkuned
But-gerî bâşî ki ü but mîkuned²⁸⁴

Nazm-ı diğer: Her ne gelse huşk u ter hân-ı qaderden mâ-ğazar
Dime bu zehr ol şeker âdâb-ı mihmânlık budur

Neşr: Her kimün ki ‘ışk-ı şûr-engizi olmaya, bu kâra engizi olmaya. Ve buyururdı: “Hûş der-dem ki aşl a‘zamdur, eger bir dem zâyî‘ ola küfrdür.”

‘Attâr: Her ân k’û gâfil ez-Hâk yek zamânest
Der-ân dem kâfirest ammâ nihânest²⁸⁵
Eger ân gâfilî peyveste bûdî
Der-i İslâm ber-vey beste bûdî²⁸⁶ [177b]

Ve buyururlardı ki “Avâmma ma‘şiyetden ictinâb gibi havâşşa gâfletden ihtirâz farzıdır ki²⁸⁷” “حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُفْرِّينَ” ki anlar ma‘şiyet ile mu‘âhez ve bunlar gâflâtlâ mu‘âteb olurlar. Bunlara ‘itâb anları ağızden eşeddür.” Ve buyururdı ki “Bir qavmden qanqısı tavrında şâbit ise cümlesini kendüye tâbi‘ ider, keffe-i mizânun gâlibi gibi. İmdi ‘arîf cümleyi kendi rengine cezb etmek gerek.”

284 “Nazarında zarar ve fayda fark ederse, put yapan put yapıcı olursun.”

285 “Hak’tan bir an gafil olan kimse, o an gizlice küfre düşer.”

286 “Eğer o gafletli sürekli olursa, ona İslam kapısı kapalı kalır.”

287 “Salih kimselerin hasenâtı, mukarrebun için seyyiât sayılır.” Keşfu’l-hafâ, Hindâvî, 1/411, no:1137, Ebû Sa‘îd el-Harrâz’ın sözü olarak.

Li-mü'ellifihi: Reng-i ʿışk-i bî-reng renghā dāred
 Renghā-rā be-naḳṣ-i ḥiṣ āred²⁸⁸
 Cumle-rā reng ez-û vucûd bî-reng
 Heme der-reng-i û şude bî-reng²⁸⁹
 Muhyî der-cumle ḥukm-i vey cārîst
 ʿĀrif ez-ğayr u der-heme sārîst²⁹⁰

Neşr: Hâce ʿUbeydullâh-ı Naḳṣ-bendî haṭṭıyla bulunmuşdur ki “Sulṭānlıḡuñ kemālî oldur ki kendü [178a] taşarrufuyla cümle havâşş ve reʿâyasına kendi kisvetin geydüre, şöyle ki her kime baḳa, kendüyi göre. Ve ḳullarınuñ kemālî oldur ki kendüleri maḥv bilüp pâdişâhdan ġayrı görme-yeler, belki ġayr görmemekden ve bilmemekden ḥālî olalar ki fenâ-yı fenâ ḥâşıl ola.”

Ve buyururdu ki “Naʿr u feryâd ġaflêtdendür ki sâlike ḥuzûr ḥâşıl olduḳda naʿra urur, ammâ hemîşe ḥâzır olsa naʿra urmaz ki fânî olan ġayr görmez.” Mısrâʿ: “Ḥām âvâze dāred puhte hāmûş”²⁹¹

Neşr: Çün ki dāyimâ ḥâzır ve âġâḥ ola, maḥv ve bî-şuʿûr ve fânî fillâḥ ola.

Naẓm: Kef mekun u be-ser merev ser meġuşây dik-rā
 Nîk bicûş u şabr kun zân ki hemî perânemet²⁹²
Rubâʿî: Evvel ki me-rā ʿışk-i nigārem nev bûd
 Hem-sāye be-şeb zi-nāle-i men negunûd [178b]
 Kem geşt me-rā nāle çu ʿışḳam bifuzûd
 Çun hîme-i ter bisûḥt kem kereded dûd²⁹³

288 Renksiz olan aşkın rengi içre ne renkler vardır; o renkleri kendi rengine boyar.

289 O varlık sebebiyle bütün renkler renksizdir. Onun rengine boyanan her şey renksiz oldu.

290 Ey Muhyî her şeyde onun emri yürür/ Arif olan onun renginden başkasına bürünmez

291 Ham olanda avaze vardır, yanmışta olmaz.”

292 Kaynayıp fokurdayınca kapağını atma derviş, buna sabır kıl ki kemâle erişesin.

293 Aşkımın ilk devrelerinde geceleri ahımdan komşular uyumazdı. Aşkım arttıkça inlemelerim azaldı, zira taze odun yandıkça dumanı da azalır.”

Neşr: Ve Hâce Nakş-bend'den nakl iderdi ki ²⁹⁴“الْكَاسِبُ حَيْبُ اللَّهِ”dan maḳşūd kesb-i rızāullāhdur, ya‘nī sālikūn her işinden Hāḳ ta‘ālā rāzī ola, ya‘nī fenā-yı ḥaḳīḳīye ire.”

Ve buyurlardı ki “ ‘Avāmm ḥaḳḳı ḥalḳda eşerinden istidlāl iderler; ḥavāşş mü‘eşşirden eşere rüçû‘ ider. ‘Avāmm nice ma‘dûm olan vücûd-ı mevhûmların bilmekde mecbûr ise, ḥavāşş vücûd-ı ḥaḳḳı subḥānehu bilmekde muḫtardur. ‘Avāmm teşkik-i müşekkik ile vücûdunda şekk ider; ḥavāşşuñ Hāḳ ta‘ālāya ikrārı ve şühûdı şekk ḳabûl itmez ki ‘ilm-i ḥuzûrî vü vicdānîdür, nitekim Hāzret-i Ebî Bekr razıyallāhu ‘anhu buyurur ki ²⁹⁵“مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَرَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ” Ve Şeyḫ Elvān-ı Şîrāzî *Gülşen-i Rāz*’ında buyurur [179a]

(Nazm): Bu ḥalḳuñ varlığı beñzer serāba
K’anı teşbîh ider teşne şerāba²⁹⁶

Bu ‘ālem müstaḳil ḳāyim degildür
Vücûdı kendüden dāyim degildür

Bunu teşbîh itmişdür hîredmend
Ki bu ‘ālemdurur ‘anḳāya mānend

Cihān ḥaḳsız ḳuru bir ad u sandur
Bunuñ varlığı var dimek yalandur

‘Adem mevcûd olmaz hîç demde
Vücûdı ḥod muḳarrerdür ‘ademde

Ḥaḳḳuñ hergiz vücûdı zāyil olmaz
Buña mü’min olanlar ḳāyil olmaz

Vücûdı görünür varlık yüzünden
Münezzehdür cenābı ḥalḳ özünden

294 “Rızık kazanıcı, Allah nezdinde mahbubdur.”

295 “Hiçbir şey görmedim ki ondan önce Allah’ı görmüş olmayayım.” “Her şeyden önce mutlaka Allah’ı görmüşümdür.” Mirkātu’l-Mefātîḥ Şerhu Mişḳatî’l-Mesābîḥ, 2/609, kelamı kibār olarak.

296 Mısra altında: “Kim anı teşne-dil benzedür āba”

Neşr: Bu hadîs-i şerîf ki ²⁹⁷“أَفْضَلُ إِيْمَانٍ الْمَرْءُ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ مَعَهُ” dur, buyurmuşdur ki “İdrâkı olana bu ta’lîm yiter.”

Nazm: Yâr bâ-tust her kucâ hestî
Cây-i dîger çi hâhî ey evbâş²⁹⁸
Bâ-tu der-zîr-i yek kilîm çu üst
Pes birev ey harîf hod-râ bâş²⁹⁹
Yâr her dem senüñledür çün kim
Yüri var kendü kendüñe ol yâr [179b]

Ve buyururdu ki “Bir gün bu fikre düşdüm ki İmân-ı şühûdî bâtınî midür yoksa zâhirî midir?” Yoldan geçen bir kimesne didi ki “Bendeye göre ahvâl-i bâtınadandır ve Hâk ta’âlâya göre ahvâl-i zâhiredendir, zîrâ kûl bu hâlette kendi bâtınınuñ hâkîkâtime irişür ve Hâk subhânehu ve ta’âlâ ism ü sıfat-ı zâhir ile ona tecellî eyler.”

Li-mü’ellifhi: Çünki her nesne dil âyinesine bâhir olur
Keşret-i bâtınıla vaḥdet-i Hâk zâhir olur
Vaḥdeti zâhir aña kim bile hâricde anı
Dilde keşret bula esmâ aña kim bâhir olur
Zâhir ü bâtını çün vaḥdet ü keşret bilesin
Evvelün vâsıateyniyle senüz âḥir olur
Baḳsa biñ âyineden çeşmine insân ‘aksi
Çeşm-i manzûrdan ol ‘ayna gözi nâzır olur
İki âyine biri biri içinde bî-ḥad [180a]
Görinür Muḥyî velî ḥad oları dâyir olur

Neşr: Bir kerre Hâce Ebü’l-Vefâ-yı Hârezmî’nün bu rubâ’isini okıdılar.

297 “Kişinin en değerli imanı, Allah’ın kendisiyle olduğunu bilmesidir.” Şu‘abu’l-İmân, 2/200, “إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ” şeklinde başlar.

298 “Sevgili sen nerede olursan ol seninledir, ey ahmak başka yeri niye ararsın?”

299 “Kilimin altında da o seninledir, yürü var kendi kendine yar ol.”

(Rubāʿī): Çun baʿz-i zuhūrāt-i Hâk âmed bâtil
 Pes munkir-i bâtil neşved cuz câhil
 Der-kull-i vücûd her ki cuz-i Hâk bîned
 Başed zi-ḥaḳīkatu'l-ḥaḳāyik ğâfil³⁰⁰

Neşr: Ve buyurdılar ki “Kırk yıldur bu rubāʿinün mazmûnına imân getürmişem ki bir gice civânlıkda bir fesâd dâʿyesiyle evden taşra çıkdum ve kıyemüzde gayet şirrîr ve bed-nefes bir ʿases vardı, dün yarısında bir yirde тұrur idi, anı gördükde havfumdan ol fesâdı terk itdüm. Ol demden beri bildüm ki yaramaz daḳı bu kâr-ḥānede eyi işde imiş.” Nitekim Ebû Medyen-i Mağribî buyurur.

(Nazm): Lâ tunkiri'l-bâtile fi tavrihi
 Fe-innehu baʿzu zuhūrātihi
 Ve aʿtihi minke bi-miḳdārihi
 Ḥattâ tuveffiye ḥaḳḳa işbātihi [180b]
 Fe'l-ḥaḳḳu ḳad yazheru fi şüretin
 Yunkiruhu'l-câhilu fi zâtihi³⁰¹

Diğer: Kendi tavrında şaḳın bâtila inkâr itme
 Ol daḳı baʿzı zuhūrât-ı ilâhîdür bil
 Bâtiluñ ḥaḳḳı ḳadar ḥaḳḳını vir terk itme
 Saʿy idüp ḥaḳḳı edâ it yûri olma ğâfil
 Gâh bir şüret ile zâhir olur ḥaḳ ki aña
 Câhil inkâr ider sen şaḳın itme ey dil

Neşr: Ve buyururdu “Ağzuña ḥelvâ viren ile eñseñe sille uranı fark ider iseñ tevḥîde noḳşānuñdandır, ammâ her birinün cezâsı zâhiren lâzımdur”

300 “Hakk’ın bazı zuhuratı batıl olduğu için batılı münkir olmaz, yalnız cahil olur. Bütün varlık içinde Hakk’ın dışında olanı gören, hakikatlerin hakikatinden gafil olur.”

301 Sonraki üç beyit bunun şiir olarak çevirisidir.

Ve buyurur ki Mevlânâ Câmî'den su'âl itdüm ki “Evrâdda vâriddür ki ³⁰²”اللَّهُمَّ أَشْغِلْنَا بِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ” Çün ki ğayr yokdur, pes du'ada bu dâ'îye nedür?” Buyurdılar ki “Kâf-ı hîṭâb nefs-i zâta işâretdür, “Bizi zâtla meşğul eyle zâtuñ ğayrından ki ol şıfât ve ef'âldür” [181a] dimekdür. Ya'ni bizi şühûd-i zâtî ile esmâyı ve şıfâtı ve ef'âli olan tecelliyâtdan halâş eyle demekdür.” Ve buyururlardı ki “Maşûr kendi haḳîḳatine ³⁰³”أَنَا الْحَقُّ” didi, maḳbûl-i ehlullâh oldu. Ve Fir'avn şüretine didi, ḥaṭâ itdi.” Ve buyurdılar ki “Bir gice baña bir hâl oldu ki cümle der ü dîvâr ve ḥâke feryâd idüp yüz sürerdüm.” Ve bu beyti okudılar.

(**Nazm**): Her ki-râ zerrei vucûd buved
Piş-i her zerrei sucûd buved³⁰⁴

Neşr: Aceb maḳâmdur ki bu fakîr bir zamân şöyle oldum ki yolda gider iken bî-ihtiyâr gâh gâh ba'zı kimesne ve ba'zı ḥayvânât ve cemâdâtдан envâr-ı esmâ ü şıfât ü zât tecellî idüp yüzüm yire urup secde iderdüm. Hattâ bir gün, Ḥayrüddîn [181b] Efendi dirler, fîrû'da mütün-ı erba'ayı ekser-i şûrûhı ile ezberlemiş ve mevâlîye hemîşe ders virüp Câmî'u'l-Ezher'de ders-i 'âmm üzere müdâvim ve şulehâ-yı dehrden ḥânesi tekye-i ehlullâh olan muḥâsebeci Sefer Çelebi'nün kayın atası idi ki mezkûr Ḥayrüddîn Efendi'ye zühhâd-ı dehrüñ evra'ı olmağın meşâyıhuñ ve müridînüñ evzâ'-ı zâhiresi hoş gelmeyüp münkir şeklinde olup selâmların dahı almazdı. Çün fakîr anları ol cezbe ve keşf âleminde Maşbağa ḥammâmı kurbında gördüm, celâl ve cemâl tahtında olan esmâ cümleten defâten vâhideten tecellî idüp mezkûr ihtiyârı bî-ihtiyâr kucaklayup yirden kaldurup [182a] bir iki dönüp “hû hû” diyüp yire kodum ve eline yapışup maḥabbetle yüzine nazâr itdüm. Bî-ihtiyâr gözinden yaş gelüp âhir-i 'ömrine değîn bātında ve zâhirde fukarâ ile maḥabbet üzere oldu. Ve bu kalak u telvîn fakîrden zâyil olduğdan sonra gâhî mülâkât olduğda dir idi ki “Ol demden beri ḥalḳdan 'adâvet ve buğzum ref' olmuşdur.”

Amma fakîr ol maḳâmdan intikâle bâ'îş ol oldu ki zâviyede Enverî dirler bir seyyid 'Acem dervîşi vardı. Zâviye önünde gördüğüm gibi baña ol

302 “Allahım, bizi başkası ile değil, kendinle meşgul eyle.”

303 “Ben Hakkım.”

304 “Her kimin bir zerre varlığı olur, onun her bir zerreye secdesi olur.”

müşâhede nisbeti hâşıl olmağın ayağına düşüp yüzüm yire sürdüm. Meger efendi merhûm zâviyede mescid manzarasından nazar ider imiş. Bu hâleti görüp fakîri yukarı çağırtıldılar. Çün ğubâr-âlûde bî-tevakkuf [182b] nazarlarına irişdüm. “Yakın gel” diyüp iki mübârek baş barmaqları ile gözümü bir derece mikdârı tutdılar. Bir derece feth açıldı ki Fettâh isminüñ keşfi tokuz felekden yüce gözükdü. Pes barmaqların giderüp ellerin açup Fâtîha didiler. Okudukdan sonra ol telvînden halâş olup cümle bir görünür oldu.

Mevlânâ ‘Alâüddîn’ün havâriķ-ı ‘âdâtından şâhib-i Reşehât dir ki “Mülâķi olduğum gün gördüm iki tâlîbe Meşâbîh dersin ider, lâkin gözi ve zâhiri kitâbda, ammâ kalbi ğayrı nisbetde. Hâtırumdan geçdi ki “Bu nice ta’lîmdür ki hâtırları ğayrı yirde hâzır ola?” Mevlânâ keşf idüp buyurdılar ki “Her çend bunlara ben kâdir degilem diyü ‘özü itdüm inanmadılar. [183a] Siz, bizüm için ‘özü eyleñ ola ki kabûl ideler” didi.

Oğlı Ğıyâşüddîn Ahmed nakl ider ki bir gice suţûhumda yaturdum. Koñşumda bir hâlî ev var idi, içinde âvâz işitdüm. Ta’accüb idüp bakdum, bir er bir ‘avretle muşâhabet iderler idi. Yirime gelüp yatdum. Şabâh namâzından sonra ğayrı mahallede pederüm hıdmetine varup oturduğum gibi buyurdılar ki “Hem-sâye tamına varup evine bakmak câyiz degildir ve hem-sâyesinden gelen âvâzı işidüp bilmek lâzım degildir. Kendi hâlinde olup fużûl olmamak gerek.” Ma’lûm ola ki bunlara bu’d-i mekân ve zûlmet-i şeb mâni’ olmayup kûlûba dahı müşerriflerdür.

Yine Ğıyâşüddîn nakl ider ki bir gice bir şâhib-i cemâl ayağum ucunda yaturdı. Niçe kerre ayağum aña [183b] uzatmak istedüm, yine pederüm yarın keşfle beni melâmet ider diyü şabr idüp yatdum. İrtesi hıdmetlerine vardukda buyurdılar ki “Bir vâķıf olması meşķûk mahlûķdan hicâb idüp ayağunı uzatmazsın, niçün Başır ü ‘Alîm olan Hâlîķ’dan şermende oluyasın?”

Mürîdlerinden biri hikâyet ider ki bir gün mekteb-hânelerinde hıdmetine vardum. Elinde bir kâğıd vardı, baña şundu. Almaķ istedüm, yine çekdiler, tâ üç kerre, ba’dehu elüme virdiler. Bir âteş ve bir hâlet elümden kalbüme ve cemî’-i vücûduma teşîr idüp bî-hod düşüp ağzum köpürmüş, şöyle ki sonra beni oğlancıklar gördükçe, “Köpükli mest deve geliyor!” dir-

lerdi. Ve ben niçe müddet ağlamağa [184a] mübtelâ oldum. Hattâ yine bir gün nazar itdiler, ol heybetden bî-hod düşdüm. Çün kendüme geldüm, artuğ ol girye ‘arız olmadı.

Mevlânâ maraž-ı mevtime beş ay hasta oldılar. Vefâtların ta’yîn idüp za’îf oldukları gün Mevlânâ Şafî şâhib-i *Reşehât* hıdmetlerine varur. Buyurur ki “Bizüm şuyumuz başdan kesdiler.” Ve bir sâ’at sükût idüp buyurdılar ki “Hak ta’âlâ mevcûddur” ve bu hâletde Allâh diyüp bülend âvâzla na’ra urdılar. Andan sonra buyurdılar ki “Aña sa’y eyleñ ki mevhum Tañrı’ya tapmayup mevcûd Hak’k’a tapasız.”

Vefâtları sekiz yüz toksan iki cumâze’l-âhiresinün evâsıtında [184b] sebt günidür. Qabr-i şerîfleri Mevlânâ Sa’düddîn-i Kaşğarî mezârı yanındadır, kâddesallâhu sirrahumâ. Ve bu kıt’a vefâtlarına târih’dür.

(Kıt’a): Pîr-i ehl-i Hak ‘Alâüddîn ki ref
Rûh-i pâkeş ber-firâz-ı nüh-serîr
Hâstem târih-i sâl-i refteñ
‘Aql-i dür-endiş guftâ “ref pîr” (892)³⁰⁵

Mevlânâ Şemseddîn Muḥammed Rûcî Raḥmetullâhî

Mevlânâ Sa’düddîn-i Kaşğarî hâzretlerinün hulefâsındandır. Niçe yıllar Câmî’-i Herât’da irşâd itmîşlerdür. Mevlidi Herât’uñ kıblisinde toğuz fersah yirde Rûc nâm bir kıyeddür. Vilâdeti sekiz yüz yigirmi şa’bânı nişfında Berât gicesindedür.

Menkûldür ki vâlidlerinün beş yaşında [185a] bir oğlı intikâl idüp mağmûm iken Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hâzretlerini vâkı’ada görüp buyurmışlar ki “Gam çekme, gönlün hoş tut ki Hak ta’âlâ saña şâhib-i devlet ve dirâz-ömr bir oğul virse gerek.” Ba’dehu Mevlânâ Muḥammed mütevellid olmışlar. Dâyimâ ‘uzlete mâyl imiş, hattâ tufûliyyette bile ki vâlidleri menzilinde bir ‘uzlet-hâne idüp anda münzevî olurlar imiş. Âbâ ve ecdâdı ulu bâzırgânlar iken, kendü hiç dünyâyâ meyl itmemiş.

305 Hak ehlinin piri Alâüddîn’in ruhu dokuz katlı arş tahtına gitti. Bana vefatı tarihini sordular, uzağı gören akıl “Pîr ref” (892) yani “Pîr gitti” dedi.

Her zamān Hāzret-i Server'i, şallallāhu 'aleyhi ve sellemi görmek recā ider. Bir gün babası rü'yet-i Server hakkında olan ed'iyeyi okumuş. Babasından icāzetle recā itmiş ki "Bu cum'a gicesi meşğül olayım" demiş. Vālidī [185b] "Ben daḥı meşğül oluram" demiş. Çün ki ba'ḍe'l-iştigāl ḥāba varur, görür ki kendü evlerine girür, babasını görür, dir ki "Niçün geç geldün ki Hāzret-i Resül-i 'ālem şallallāhu 'aleyhi ve sellem içerü evümüze geldi" diyüp içerü alı gider. Görür ki Hāzret arkası kıbleye virüp oturmuş ve etrāfında çok kimesneler oturmuşlar ve kimi ayağ üzere turur ve Hāzret etrāf-ı 'āleme resā'il ve mekātīb gönderürler ve önlerinde bir kimesne oturur, emr itdükleri mektübları yazar.

Mevlānā Muḥammed dir ki şöyle aḥladum ki zamānumuzda olan Mevlānā Şerefüddīn 'Oşmān idi. Vālidüm çün ki beni ḥuzūr-ı sa'ādet-mevfurlarına iletirdi ve didi ki "Yā Resülallāh, baña bir şāḥib-i devlet, dırāz- 'ōmr bir oğul va'ḍe itmiş idiñüz, ol ferzend [186a] bu mıdır, yohsa bu degil midür?" Hāzret-i Server şallallāhu 'aleyhi ve sellem baña baḳup tebesüm kılup buyurdılar ki "Budur."

Pes Şerefüddīn 'Oşmān'a müteveccih olup buyurdılar ki "Buña daḥı bir mektüb yaz." Mevlānā bir kāğıda üç satır yazdı, zeylinde ḥuccet gibi şühüd esmāsın yazdı, dürrüp benüm elüme virdi. Ben alup girdüm. Hāṭıra geldi ki dönüp Hāzret-i Risālet'den mazmūnını şoram. Pes dönüp didüm ki "Yā Resülallāh, bilmezem ki bunda ne yazılmışdır." Ol kāğıdı elümden alup okuyup yine elüme virdiler. Bir kerre okuduklarıyla üç satırı ezberledüm. İstedüm ki bir gayrı söz söyleyem. Kulağuma ḳapu āvāzı geldi, uyandım. Gördüm ki pederüm, elinde [186b] bir mūm ḳapudan girdi ve didi: "Ey Muḥammed, hiç vāḳı'a gördüñ mi?" Didüm "Belī". Didi ki "Ben daḥı gördüm." Pes ben gördüğüm vāḳı'ayı bi-'aynihi baña taḳrīr itdi, bi't-tamām benüm gördüğüme muvāfıḳ geldi.

Buyururlardı ki "İbtidā-yı sülükumda Rūc'dan mürşid talebine Herāt'a 'azm itdüm. Şeyḫ Zeynüddīn-i Ḥāfī ḥulefāsından Şadrüddīn-i Revāsī'ye şeyḫüñ mezārında vāşıl oldum. Zıkr-i cehriye meşğül idiler. Andan müte'essir olmadum, pes şehre müteveccih oldum. Hem-ḳaryem olan Ḥāfız İsmā'il-i Rūcī'ye rāst geldüm ki Mevlānā Sa'düddīn-i Kaşgarī müridlerinden idi ki mevlānādan şofra Mevlānā Cāmī ile Ka'be'ye varsa

gerekdür. Pes benüm ahvâlümü şordı. Cümle beyân itdüm. Eyitdi “Câmi’e var, dehlizinde bir ‘azîz şöhet ider, anı dağı gör. [187a]

Câmi’e vardum, maşsüresinde bir bölük e’izze sükût üzere murâkıb otururlar. Bunların sükûtı ve Şeyh Şadrüddîn’ün velvesi fikrinde tırdum. Mevlânâ başların kaldurup baña hitâb idüp buyurdılar ki “Mîrzâ önünde bülend-âvâzla “Şâhruh! Şâhruh!” diyen ile sükûtda olan bir midür?” Ve bu beyti okudılar.

(Nazm): Kâr-i nâdân-i kûteh-endişest
Yâd kerden kesî ki der-pîşest

Mişluhu: Şübhesiz nâdân ü ebleh kâridur
Hâzırî gâyb gibi yâd eylemek

Neşr: Mevlânâ bakup barmağumda bir zehgîr gördiler, buyurdılar ki “Hâcete gelenün eli hâlî olmaz.” Ben dağı barmağumdan çıkardum. Mevlânâ kalkup mecside girdiler. Ba’zılar bile gir didiler. Çün girdüm, oturup önlerine çağırıp baña ta’lîm-i tarîk itdiler ve buyurdılar ki “Câmi’e a’lâ yirdür, bunda kâr üzere sâkin ol.” [187b] Pes meşğul oldum. Vâlidüm dağı işidüp Rûc’dan gelüp ol dağı mevlânâdan tarîk aldılar. Ba’de müddetin bir gice teheccüdden soñra bir nûr zâhir oldı ki gice qarañusunda kubbenuñ nakşı göründi. Baña ol keşfden bir gurûr geldi. Şabâh mevlânâ meclisde baña gâzâbla bakup buyurdılar ki “Seni bād-ı gurûrla pür görürem. Bir kimesne nûr-ı vuzûsını görmekle çaķ böyle mağrûr mı olur? Ben Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş’a hîdmet ider iken gice ile on on iki yirden nûr her cânibinde benümle gider idi, hergiz iltifât itmezdim.” Ba’dehu hiddete gelüp “Tıur git” diyüp redd itdiler. Ben meksûrûl-ı kalb ağlayurak girdüm ve ol hâle istiğfâr idüp ol gurûrî ref’de çok mücâhede itdüm, hattâ irtifâf’ını müşâhede itdüm. [188a] Ve bu nûr gibi vâlidüme dağı zâhir oldı, hażz idüp ol hâlde kaldı. Ve bu nûrî Mevlânâ Şemseddîn dağı müşâhede idüp takrîr itmişdür.

Ve buyururlar ki Mevlânâ Sa’düddîn’e ibtidâ-yı hâlde hîdmet iderdüm. Hâcegânun nisbet-i ma’hûdeleri baña hâşıl olmamağın müte’ellim idüm. Giceler câmi’de zâr zâr feryâdla ağlayup başumı yirlere ururdum. Sekiz ay böyle geçürdüm. Mevlânâ böyle görüp buyurdılar ki “Tazarru’ı dağı

çoğ eyle ki maḥall-i merḥamet olasın ki ben daḥı evāyilde böyle idüm.” Böyle didükde bir iltifāt itdiler ki ol nisbetden bir eşer zāhir oldu. Yine bir gice cāmī’de bir nısfu’l-leylde ḥāb def’i için ayağ üzere kalkdum. Gördüm, meger mevlānā gelüp murākıb imiş. Buyurdi ki “Niye kalkduñ?” “Ḥābum gitsün” diyü cevāb virdüm. **[188b]** Su’al itdüklerinde bir lutf itdiler ki baña cümle ḥāceğānuñ nisbeti ol zamān ḥāşıl oldu.

Mevlānā Şihābüddīn Aḥmed-i Cendī ‘aleyhi’r-raḥme buyurur ki “Bir şabāḥ Mevlānā Sa’düddīn buyurdılar ki “Bu gice sārban oğlına bir feth el virdi ki gökleriñ melekleri aña reşk itdiler.” Maḳşūd Muḥammed-i Rūcī’dür, babaları deve beslermiş.

Ve Muḥammed-i Rūcī buyururdi ki “Mevlānā Sa’düddīn ḥazretleriñ keyfiyyet-i taşarrufi şöyle idi ki her kime istese ‘azizler nisbetiñ şarābını içürürdi ve nişāne-i ğaybet ü bī-ḥodī ile kendüliginden geçürürdi. Cümleden beni bir cem’iyyet-i kübrāda bir nazar ile aḥşam namāzından yatsuya degin şöyle bī-ḥod itdiler ki kaç’a okunan ve feryādla şu’urum olmadı. Bir gün elümde *Meşnevī* vardı. Şordılar “Ne kitābdur?” “*Meşnevī*’dür” didüm. Buyurdılar ki “*Meşnevī* **[189a]** okumağıla maşlahat bitmez, sa’y eyle ki gönüñüzden ma’nā-yı *Meşnevī* yenbū’-ı ḥikmetden cereyān ide.”

Ve yine bir kerre Mevlānā ḥücremde *Muşḥaf* gördi, didi ki “Bunlar hep bī-kārlıkdur ya’nī mübtedī kārı nefy ü işbātdur ve mütevassıtuñ tilāvet ve müntehīnün nāfiledür.” Ve buyurur ki “Bir kerre murabba’ oturdum. Mecsīd küşesinden āvāz geldi ki “Ḳullar pādīşāḥlar önünde böyle mi oturlurlar?” Pes diz çöküp oturdum. Kırk yıldur ki diz üzerine oturup bağdaş kurmadum.”

Bir gün mevlānā ḥazreti Çeğāze’ye Şeyḫ Bahāüddīn ‘Ömer’i görmege süvār giderler idi, ben önlerince piyāde gider idüm. Ğāyet şuşadum. Buyurdılar ki “Şuşaduñ mı?” Didüm ki “Belī.” Didi ki “Baña ‘aşaş zāhir oldu, ammā senün ḥālün imiş, **[189b]** var şu iç.” diyü emr itmegin içmedin reyyān oldum. Çün şeyḫe varduk, anlar muşāḥabete meşğul oldılar. Ben ba’id oturdum, bī-kār olmayayum diyü çün şeyḫe ḳalble mütevecih oldum, şeyḫ baña baḳup feryādla “Hey, ne işlersin?” didükden şofıra tebessüm itdiler. Mevlānā daḥı tebessüm itdiler. Bu ḳadar iltifatlarından Mevlānā Muḥammed dir ki “Baña bir ‘azīm eşer ve keyfiyyet ve delim

huzûr ve gaybet bir nice müddet hâşıl oldu. Bir gün mevlânâdan şordum ki “Niçün teveccühümden feryâd itdiler?” Buyurdılar “Hak’la mu’ameleden kendüñe meşgûl itmek istediğün için feryâd itdiler.”

Bu fakîr gâhî efendi hazretlerine müteveccih olduğda hâzır bulunup bir recâmuza en ekallî on ihsân ile tecellî iderler idi. Bir gün zâviyede irşâd-gâhda oturup şâhibu’t-tefsîr Mevlânâ Sâdîkî ile muşâhabet iderler idi. [190a] Ol zamân türbe-dâr idüm. Türbe kapısı önünde durup bâtın ile müteveccih oldum, iltifât bulmadum. Yine külliyyetüm ile teveccüh-i tâmm ve nisbet-i mâlâ-keîâm ile kendümi mahabbetlerinde mahv idüm, aslâ tenezzül itmediler. Bu ma’nâ dağı ma’lûmum idi ki her ne kadar tenezzül vâkı’ olsa kendülere şarâfet-i nezâfetden telaţtuğ hâşıl olmazdı ve bir anda tâliblerüñ teveccühleri keşreti vahdetine hâyil olmazdı. Pes böyle istignâlarından kalbüme redd havfı geldi. Tebessüm idüp işâret itdiler, önlerine vardum. Buyurdılar ki “Başına bir siyâh keçe külâh geyer destârsız var, kanda ise bul, ismine bir hilâfet-nâme yazup destûr ile varsun gitsün ve halkı da’vete meşgûl olsun. Mısr’da bu gündən gayrı durmasın, yoksa gayretullâh kendüyi helâk ider ki bizi kendüye meşgûl itdi!” [190b]

Pes dervişlerden bu şıfatlı âdemi şordum, kimse bilmedi. Zâkir Ahmed Çelebi’ye şordum. Didi “Üç gündür ol şekilli bir âdem gelüp irşâd zamânı sakka-hâne yanında küçük şuffede murâkib oturur. Çün anda vardum, gördüm eyle oturur. “Yâ hü!” didüm. Baş kaldırıp eyitdi: “Var âzâd-nâmemüzi yaz ki biz bunlaruñ kulluğundan halâş olduk.” Ta’accüb idüp hücreme gelüp ‘alêl-‘acele yazardum. İsmi mahallî geldükde kapudan bir âvâz geldi ki “Muştafâ yaz.” Ta’accüb dağı ziyâde oldu.

Tamâm idüp taşra çıkdum. Sakka-hâne önine geldüm. Ol efendiye şu alı giden derviş, kulleyi getürdi. Şordum: “Şimdi alı gitdiğün kulle midür, yoksa tekrâr mı alı gitdün?” Hemân ol murâkib derviş başın kaldırıp [191a] eyitdi: “Bizüm hıdmetümüz için senüñ evkâtuñ zâyî’ olmasun diyü tayı olmuşdur” diyüp kalkup benümle bile efendi hazretlerinüñ önine varduk. Hilâfet-nâmeyi imzâlayup mührlediler. Fâtîha okuyup buyurdılar ki “Ol cânibüñ taşarrufı mübârek olsun. Sâdâtle hürmetle mu’amele eyle ve bu sâ’at menziliñe varup hıdmetiñde ol.” [Ol] dağı rücû idüp gitdi. Bile döndüm. Ben başmağum

geyince kapuya gitti. Ardınca vardum, bulmadum. Kapuda çok dervişler otururdu. Şordum “Geçmedi” didiler. Hattâ merhûm Zâkir Ahmed Çelebi’ye şordum. “Hayâl idi ola, yohsa hayâli tahyîli ola” dimegin hicâb ile döndüm. Efendi hazretlerinin huzûrına geldüm. Buyurdılar ki “Dervîş Muştâfâ bir mahlûl hıdmete manşûb oldu. Tâ ol gitmeyince [191b] niyâbetle biz ol hıdmeti gözetdük. Anuñ çün ahhâbuñ teveccühüne teselli hıdmetinde kusurumuz oldu” diyü öwr şekli ile bir lutf nazârın itdiler ki kırk gün mikdârı ol nazarla müteselli oldum.

Ammâ kaçan Yemen’den Dervîş Âdem Mısr’a geldi, mezkûr Dervîş Muştâfâ’ya Şan’ân Tağî’nda bir beytde muşâhabet itmiş, ismini Hüseyin dirler imiş, bu fakîre bir şâl-ı Yemeni irsâl itmiş. Getürdi, efendi hazretlerine ‘arz itdüm. “Ücret-i kalemdür” diyü buyurdılar.

Bu hikâyâta birâder vâkıf olmağın Defterdâr-ı Mısr iken şâla tâlib oldu, aña virdüm. Ekseriyyâ gâh seccâde ve gâh arkalarına alurlar idi. Fakîre ol mukâbilede bir at virdi. Ol gün bāğçeye vardum. Efendi hazretleri ol atı görürüp “Hilâfet-nâme esbi [192a] bu mudur?” didiler. Birâder ile fakîrden gayrı kimesne vâkıf degil idi.

Mevlânâ Muhammed-i Rûcî beyân ider ki mebâdî-i hâlde câmi’de meşgûl iken bir cânibde bir şahş peydâ oldu, gâyet siyâh ve ince ve dırâz ki başı sakfa irürdi. Başı küçük cevz-i hindi kadar, ağzı açuk, dişleri beyâz, ayakları ve boynı ince ve uzun idi. Dürlü dürlü harekât-ı garîbe ve evzâ’-ı ‘acîbe iderek benüm cânibüme geldi. Şuglûmden ırılmadum. Hattâ üzere rüme şıçrayup ince ayakların kayış gibi belüme şardı. Ben muşayyed olmayup nisbetümde mütemekkin oldum. Pes duhân gibi havâyâ şu’ud itdi. Ayruk ol maķûle nesne görmedüm.

Ma’lûm ola ki bunlar hademe-i celâldür. Niçe isme mazharlardur. [192b] Kâmil ü mükemmil olan ‘arîf bi’l-esmâ tevķîf ile bî-tevaķķuf her mazhara istiħdâm için anlara ve gayra mutaşarrıf olup istinkâf eylemez ki ol kîmiyâyı hakîkate vâsıl olan ol şan’atun vücûdına i’tirâf eylemez. Eger ol fûnûna bir numûne isterseñ, fakîriün Nefhatu’l-Esrâr’ı evâylinde Şeyh Cemâlüddîn sülûkını tettebbu’ eyle.

Ve Mevlânâ Muhammed buyurur ki “Bir gice yıldızlar üzerüme gökden şöyle karib indiler ki elüm ursam yitişürdi. Ol keyfiyyetden şabâha dek bî-hod idüm.” Ve buyurur ki “Bir gün vâlide yanında baña bir hâlet gelmege başladı. Bildüm ki niçe zamân bî-hod oluram, vâlideme didüm ki “Benden kaç vakt namâz fevt olursa şayasız.” Çün bî-hod olup yine kendüme geldüm, vâlidemi ağlar [193a] gördüm. Gözüm açdukdâ, “Elhamdülillâh dirildün, biz seni ölür diyü hüküm itdük ki üç gündür ağzuñdan bir nesne koyamaduk” didi. Ben dañı ıalqıup on beş vakt namâzını kazâ itdüm.

Fakîr Şeyh ‘Abdullaţîf-i Câmî hazretlerinden istimâc itdüm ki “Şeyh Muhammed-i Habûşânî hıdmetinde nûr-ı vuzû keşf oldukdâ altı ay bî-hod oldum, ammâ bir vakt mektûbe olan namâz fevt olmadı.” Fakîr ne keyfiyyet ile ola diyü bilmesine muntazır idüm. Şoñra Mısr’da efendi merhûm ile bir gice İmâm Şâfi’î’ye varduk. Şabâh âbdestine şu bulmadum ki hanefisi kandadur henüz bilmezdim. İmâm Şâfi’î rahimehullâhu türbesi mukâbilinde olan havzdan halk âbdest alurlar idi. Ammâ fakîre ol zamân vesvese [193b] bir mertebe müstevlî olmuş idi ki hammâma girsem halvetün şakfını şu serpüp yı kardum ve kurnayı bir niçe kerre tañhîr iderdüm ve halkdan ziyâde hammâmcı ve dellâka küllî nesne virürdüm. Ve üç Hanbelî ibrikî ile ancak vuzû iderem. İmâmuñ havzından gayrı şu bulmadum. Baña hıdmet iden dervişler dañı ol arada hazır degildi. Vakt dañı teng oldu. Efendi ile namâza yitişmemek ihtimâli oldu. Egerçi havz aşrun fî aşr vardur, lâkin güç gelürdi.

Nâgâh İmâm Şâfi’î rażiyallâhu ‘anhu türbesine pencerelerden aşırı nazar itdüm. Ravzaları bâğçe olmuş, efendi ile iki kimesne bir dırañt dikerler. Birinün destârı büyük birinün mağribileri ki [194a] çenber mişâl şarınmış. Ol kimesne fakîr cânibine bakıp buyurdı “Pâk vuzû eyile ve mezhebeyni ri’âyet kıl ki namâz fevt olmaya.” Gerçi mevzi’ ba’id idi, ammâ feşâhatla karibden istimâc oldu ve bir rûh-bağş kelâm idi ki kalbe celâ ururdu.

Çün tekrâr nazar itdüm, pencereleri kapadılar. Ben dönüp havzdan vuzûya geldüm. Havzuñ suyu kardan ak gözükdü. Ta’accüb idüp elüm şokmak istedüm, yine halkuñ keşretle âbdest alup suları içeri akdıñı hoş gelmeyüp durdum. Ammâ imâmuñ ³⁰⁶“تَوَضَّأَ بِالنَّظَافَةِ وَارَعَ الْمَذْهَبَيْنِ حَتَّى لَا يَفُوتَ الصَّلَاةُ” di-

306 “Temiz bir şekilde abdest al, iki mezhebi dikkate al ki namaz geçmesin.”

dügi hâtırâ geldi. Niyyetle “Bismillâhirrahmânirrahîm” diyüp elümi ki şuya şokdum, elüm bir ‘aceb nûr şekli oldu ve şîşe-mişâl şafâ kesb itdi. Ve a‘zâma ve kalbüme ve rûhuma bir hâlet te‘şîr itdi ki vaşf olmaz. hattâ şimdi her zikir itdükçe [194b] ol hâletden eşer hâşıl olur. Ol zamândan beri vesvese benden zâyil olup sâyir nâs gibi vuzû ve gûsl eylerem.

İmâm hazretlerine bu mahabbet gitdükçe ziyâde oldu. Elli yıl geçdükten sonra mahabbet bî-ihtiyâr fakîri cezb idüp hâliyâ her sebt gicesi vuzû-yı ‘aşr ile varup oturup ol vuzû ile işrâk namâzını kılmağ kuvveti geldi, şöyle ki ‘acâyib cem‘iyyet olmağın cümle huşzâr fakîrûn ihyâ ve celse-i vâhîde ile yetmiş yedi yaşında bir pîr-i nâ-bâliğ şabâha degin oturmağı ‘aceb görüp cümle meşâyih ve fukarâ dahı şulehâ ve ümerâ görüp kimi riyâma vâkıf olup kimi ışk u şevk u meveddetüme ‘arif olup nazar iderler. Ammâ fakîr bu huşuşda tâ cum‘a namâzını kılınca pîrlikde za‘f-ı mizâcdan imâma gitmemegi mu‘karrer iderem. Çün ‘aşr karîb olur, bî-ihtiyâr cümle evlâd u tevâbi‘le o âsitâneye ‘azm-i ikâmet olur, ammâ leyâlî-i sebtde ‘aceb cem‘iyyet olur oldu ki Şeyh ‘Abdülhak-ı Sunbâtî ve İbn Hatîb-i Şirbînî ve sâyir meşâyih ve bizüm fukarâ ve ba‘zı ümerâ ve Hızır Paşa ve ‘Osmân Paşa ve gayruhum şabâha değîn Kur‘ân-ı ‘azîm ile her kişi kâdrince ihyâ ider.³⁰⁷

Merhûm Çivi-zâde bu marâza mübtelâ idi. Mısr’da bunu takrîr itdüm, niyyet itdi ki varup İmâm’uñ havzından âbdest ala. Rûm’a varup kâzî-‘asker iken fakîr de vardum idi. Yine vesveseye mübtelâ gördüm. “Havzdan vuzû itmedüñüz mi?” diyü su‘âl itdüm, te‘essüfle “Hayfâ unuttum” didi. “Ammâ her andukça ol hâlde tahfîf hâşıl olur” didi.

Ammâ fakîre ol vuzû tecellisinde bir nûr hâşıl oldu ki tâ efendi ile Rûm’a gider iken Kuds-ı şerîfde bir âher hâlete tebdîl oldu. Ammâ evâyilinde şöyle mağlûb olmuşdum ki beni gözeden dervişler ibrâmla ta‘âm yidürüp [195a] esbâbımı geydürüp şemlemi bozulduğça sararlardı ve beni gözetmeseler bir yirde hayrân kalurdum. Ammâ her yirde ki ezân virseler andan tecâvüz itmezdim.

Eger sâyil “Bî-hodlikde şu‘ûr nice olur?” dise, cevâb “Semâ‘da olan lerze ve ıztırâb-ı hummâda olan gibidür ki şu‘ûr zâyil olmaz. Ve tecellide olan

307 Burada silik olduğu için okunamayan bir dua cümlesi var.

bî-hodlige namâzda olan bî-taşarrufluk andan nümûnedür ki ol makâm-ı bî-mukâmda mahv ü şahvı cāmîʿdür ki aña envâr-ı esmâ-yı mütezâdde lâmiʿdür.
³⁰⁸ ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ﴾ *aña işāretdür. Ve ifnâ-yı bûd-ı maʿdûm ve ibkâ-yı vüçûd-ı maʿlûm andan beşāretdür.* ³⁰⁹ “مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ” [195b].

Meşnevî: Der-dil-i mâ lāle-zār u gulşenîst
 Pîrî vu pejmurdegî-râ rāh nîst³¹⁰
 Pîş-i mâ yek sāl u yek sāʿat yekîst
 Ki dirāz u kûteh ez-mā munfekîst³¹¹
 Īn dirāz u kûteh ender-cân kucāst
 An dirāz u kûtehî der-cismhāst³¹²
 Sî-şad u nuh sāl-i ān aşhāb-i Kehf
 Pîşēşān yek rûz-i bî-endûh u leh³¹³
 Vʿān gehî binmûdeşān yek rûz hem
 Ki be-ten bāz āmed ervāḥ ez-ʿadem³¹⁴
 Çun nebāşed rûz u şeb bā-māh u sāl
 Key buved endûh u pîrî vu melāl³¹⁵

308 “Ey Yesrib (Medine) halkı! “Sizin burada durmak imkanınız yok.” Ahzâb, 33/13.

309 “Tatmayan, bilmez.”

310 “Gönlümüzde lalelik ve güllük var; yol yok yaşlılığa ve solgunluğa.” *Mesnevî*, 3: 2934.

311 “Bizim açımızdan yüz yılla bir saat birdir, çünkü uzunla kısanın bizimle ilgisi yoktur.” *Mesnevî*, 3: 2936.

312 “Uzunluk kısalık cisimlerde dir. Uzun ve kısanın canla ne ilgisi olabilir?” *Mesnevî*, 3: 2937.

313 “Ashab-ı Kehf’in üç yüz dokuz yılı onlar açısından tasasız ve kaygısız bir günden ibaretti.” *Mesnevî*, 3: 2938.

314 “İşte onlara bir gün gibi gösterdi de ruhlar yokluk diyarından bedenlere döndü.” *Mesnevî*, 3: 2939.

315 “Gündüzle gece ve ayla yıl olmayınca bıkkınlık, yaşlılık ve usanç söz konusu olur mu?” *Mesnevî*, 3: 2940.

Der-gulistân-i İrem çun bî-hodîst
 Mestî ez-sağrâk-i lutf-i İzedîst³¹⁶
 Lem yezuk lem yedri her kes k'û neḥord
 Key bu hem âred cu'al enfâs-i verd³¹⁷
 Nîst mevhûm er budî mevhûm-i ân
 Hemçu mevhûmân şudî ma'lûm-i ân³¹⁸
 Dûzah ender-vehm çun urd-i behîst
 Hîç nâyed rûy-i hûb ez-hûk-i zîst³¹⁹
 Hîn gelû-yi ḥod meburîd ey muhân
 İnçunîn lûkme resîde tâ dehân³²⁰
 Râhhâ-yi şa'b pâyân burdeîm
 Reh ber-ehl-i hîş âsân kerdeîm³²¹

[196a] **Neşr:** Yine Mevlânâ Muḥammed-i Rûcî buyurur ki baña her iki üç günde bir hâl müstevlî olur oldu. Giderek istimrâra qarîb oldu, şöyle ki bî-hodlik şu'ûra ve ḡaybet ḡuzûra ḡalebe itdi. Yine giderek noḡşânını fehm itmegin Mevlânâ Kaşḡarî ḡazretlerine ḡaybet ve bî-hodligüñ noḡşânından ḡavfum 'arz itdüm. Buyurdılar ki “Ḳorḡma ki keşret-i ḡaybet-i bâtın za'fındandır. Şimdi bâtınuñ ḡavî olmuşdur. Evvel hâl idi, şimdi maḡâmdur.”

Meşnevî: Hest bisyâr ehl-i hâl ez-şûfiyân
 Nâdirest ehl-i maḡâm ender miyân³²²

-
- 316 “İrem bahçesinde benlik söz konusu olmadığı için orada sarhoşluk ilahi lütuf kadehindendir.” *Mesnevî*, 3: 2941.
 317 “İçip de tatmayan bilmez. Bok böceği nereden hayal edecek gül kokusunu?” *Mesnevî*, 3: 2942.
 318 “O hayal edilebilir değildir. Hayal edilebilir olsaydı yok olup giderdi.” *Mesnevî*, 3: 2943.
 319 “Cehennem nasıl hayal edebilir cenneti? Çirkin domuzdan hiç güzel yansır mı?” *Mesnevî*, 3: 2944.
 320 “Böyle bir lokma ağzına dek varmışken aklını başına topla alçak, kendi boğazını kesme.” *Mesnevî*, 3: 2945.
 321 “Biz peygamberler zor yollar katedip mensuplarımıza yolu kolaylaştırdık.” *Mesnevî*, 3: 2926.
 322 “Sûfilerin arasında hâl ehli çoktur, lâkin aralarında makam ehli azdır.” *Mesnevî*, 1: 1438.

Neşr: *Fakîr ehl-i hâli mevâlî tarîkında elli akçe medreseye varınca olanlara teşbîh iderem ki gâh ‘azl gâh naşb iderler. Ammâ çün elliye dâhil ola, isti‘dâdınca tâ pâdişâha müşâfaheten ‘arz idince terakkî ider, ‘azl olmaz, meger bir cünha [196b] şâdır ola. Egerçi zâhiren dür olur, ammâ âhir yine eski makâmı bulur.*

Ez-‘Akāyid-i fakîr: ‘Azl olmaz nebî nübüvvetden
Hem velîde budur kelâm-ı şavâb
Ger kabûl itselerdi ahlâbı
Redd olur mı kirâma hîç âdâb
Çün kirâmuñ bu ola ahlâkı
Ekremü’l-ekremîn kıla mı ‘ıķâb

Neşr: Yine Mevlânâ Muhammed-i Rûcî buyurur: “Câmi‘de kırk gün meşgûl idüm, meger şehri muhâşara itmişler, haberüm olmadı.” Ve buyurur: “Câmi‘de üç gün yimek yimedüm, kimse dahı yimek getürmedi. Ta‘âm tedârüküne taşra gitmege kaçd itdüm, yine kendüme tevbîh idüp câmi‘ kûşesinde karar itdügüm gibi bir kimesne yanuma âheste gelüp bir miķdâr nebât kodı gitdi. Hıfıyeten koması getürmesinden hoş geldi.”

Bu fakîr zâviyede ba‘zı kardaşlar ile [197a] üç günde bir yiyüp hayvânâtdan yimezdük. Soyulmuş koyın görsem soyulup aşılmış âdem gibi nefret gelirdi, şöyle ki efendi hazretlerinin sa‘âdet-hânelerine zâviyeden gitmek lâzım gelse, kaşşâblardan geçemeyüp Mü‘eyyedîyye Câmi‘i’nden giderdük.

Bir gün Zâkir Dervîş Bekr’i gördüm ki gözi açık ammâ uyur ve yürür. Eyitdüm “Ne hâldesin?” Eyitdi: “Yedi gündür ne yidüm ve ne içdüm ve uykuyu men‘ itdüm. Kaçan sizûñ ‘âlemüñüze gelsem uyur gibi oluram, kaçan kendi ‘âlemüme varsam uyanup rûhânîlerle oluram.” Pes fakîre dahı ol heves geldi. Yedinci gün bir miķdâr zeytle katr yimek istedüm, Kâse dökildi. Hıdmet iden Dervîş Kâsım’a dimedüm, şabr itdüm. [197b] Namâza hücreden meydâna çıkmağa ayağum direnmedi. Hâtıra geldi ki iki pâre ele girse kefâf olurdu. Bir kimsene kapuyı açup içerü girdi. ‘Alî Paşa’dan iki biñ pâre bir şurrede mührli getürüp “Sizüñdür” diyüp koyup gitdi. Henüz dervîş gelüp şurreyi fekk itmedin Defterdâr Seyfî Efendi ol zamân gönülliler kâtibi idi, Kâdî Hüseyin

Beg'den on iki pâre cevâlîye bir 'arz getürdi. Meger mahlûl imiş. Fakîr "Benüm haqqum beytü'l-mâldan şimdi hemân üç pâredür" didüm. İrtesi 'arz varınca divânda tokuzın gayra virmişler imiş, üç pâre naşib oldu. Ve bu mekrden gâyet hâzer itdüm ki netice-i riyâzet ve halvet bu ola.

Efendi hâzretleri zâviyeye irşâda geldiler. Hâlûmi 'arz itmege mescide vardum. Meger ta'âm yirler imiş. Ellerinde [198a] bir et lokması vardı, ke'ennehu benüm için tutarlar idi. Elüme şunup "Yi ki ³²³لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ" didiler. Emrleri ile alup yidüm. Elezz-i e'time idi ve andan kalbümde bir nûr zuhûr itdi ki vasf olmaz. Buyurdılar ki "Ba'de's-savm 'ide vâsıl oldun, belki zû'l-'ideyn olasın ve dünyâ ve âhiretün ma'mûr ola" diyüp fâtîha okudılar. Çün bî-takat idüm, hücreye geldüm. "Vaka'a ba'de hâzâ mine't-tezevvuci merreten ba'de uhrâ ve taşarrufi'd-dunyâ ve'l-uhrâ."³²⁴

Ve yine Mevlânâ Muḥammed-i Rûcî buyurur ki "Mevlânâ hıdmetinde şuglüm eşnâsında bir şâhib-i cemâl civâna 'âşık oldum, cümleden geçüp anuñ maḥabbetiyle pür oldum. Pîre daḥı irtibâtum kalmadı, hattâ pîri uzakdan görsem hacâletden kaçır idüm.

Derd-mend merḥûm Mevlânâ Rûcî bizüm niçe güzestelerümüzden birine uğramış. Acebdür ki fakîr-i bî-hadd tâzelere maḥabbetden mâ-'adâ bî-'add güzestelere meveddetden gayrı pîrlere bile ta'assuk olmuştur. [198b]

Bir gün Mevlânâ Rûcî dir ki "Bir maḥalde mevlânâya muḳâbil geldüm ki kaçmağa mecâl olmadı. Hacâletden başum aşağı idüp mevlânâ gelüp ellerin sîneme koyup *Meşnevî*'den bu beyti okudılar.

(Meşnevî): Nâ-guzîr-i tû menem ey ḥalka-gîr
Yek nefes gâfil mebâş ez-nâ-güzîr³²⁵

Neşr: Ve bir iltifât itdiler ki ol civânun maḥabbeti zâyil oldu ve ol maḥabbet ma'a-ziyâdetin mevlânâya müntakîl oldu.

323 "İslam'da ruhbanlık yoktur." İbn Hacer, Fethu'l-Bārî, 9/111. İbn Hâce bu lafız ile hadis olarak görmediğini belirtmiştir. Bundan naklen Keşfu'l-hafâ, Hindâvî, 2/466, no:3154.

324 "Bundan sonra yeniden ikiye birleştirme ve dünya ahiret tasarrufları vaki oldu."

325 "Ey def çalan, çaresiz ilaç kabul etmez dostun benim, bu zaruri dosttan bir an bile gafil olma."

Ammâ bu fakîre her mertebeye ve her isme intikâlde bir civâna maḥabbet-i şeklî olmuştur, nitekim gayrı kütübümde mastûrdur, ḥuşûşâ Hikâyâtü'l-‘Aşîkîn ve Nefḥatü'l-Eşḥâr’da tettebbu’ olına.

Ve yine Mevlânâ Muḥammed-i Rücî rivâyet ider ki “Pîrümüz Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kaşğarî mülâzımlarından bir Taşkendi civân dâymâ ‘ışk-ı civânân ile mevşûf ve maḥabbet-i maḥbûbânla me’lûf idi. [199a] Cümleden bir civâna ‘âşık oldu. Anuñ murâdı olan ba‘zı zî-kıymet nesneleri bilüp peydâ idüp civânun yolunda bırağurdu ve gayrı kimse almasun diyü kendüi pinhân idüp gözedürdi, tâ ol civân alınca ve anuñ kârı idüğün civâna bildirmez idi. Ben vâkıf olup eyitdüm “Bir tarîk ile senün ‘amelün idüğünü bildirseñ, tâ emegün zâyi’ olmasa olmaz mı?” Dermend “Âh!” idüp ağladı ve didi ki “İstemezem benümçün ḥâtır-ı âyîne-vârı gubâr-ı bâr-ı minnet ile târ ola.” Mevlânâ Şafî dir ki “Bu maḥabbet-i zâtîdür.”

Bu fakîr zâviyede olur iken nâgâh bir beg-zâdeye bende oldum ve bendine giriftâr oldum. Âşinâlık gâyet ba‘id idi ki babası zâviye öninden geçmeye diyü tenbüh idüp kimesne görmesün diyü evinde ḥammâm yapmış idi. İttifâk pederi intikâl itdi. Vaşıyyeti [199b] dutup kimseye gözükmeydi. Evleri kurbında bir beg-zâde dahı vardı, kendümi aña ta‘alluk itmekle şâyi’ itdüm.

Heftede bir kerre ikisinün dahı kapısına karşı Gülşenî ḥidmetinde yirmi yıl olmuş Kara Mollâ nâm bir yârümüzün evi vardı, anda varup ol iki civânun kapularına bakup ḥayrân mutaraşsıd olurdum. Ammâ maḥbûb-ı aşlıyi aşlâ zikr itmeyüp fer‘ün ‘ışkına müteferri’ olur ebyât ve eş‘âr tahrîr olup gâh şadâyî gâh tâbî âvâz ile ve nağmeler ile ebyât okurlardı.

Maḥbûb-ı aşlî bir gün şorar, fakîrün aḥvâlini beyân iderler. Ve “Behrâm Beg-zâdeye ‘âşıkdur” diyü vaşf iderler. Sorar ki “Yâ niçün rahm itmez ve ḥidmetine gitmez. Ben bilürem ki babam yaramazdan ḥıfz için ḥalkdan şaklardı, eyiden men’ babalık ḥakkı degildir.” [200a] Pes ikisini da‘vet idüp mâbeynlerine ittihâd virelüm diyüp hem fakîre hem Behrâm Beg-zâdeye âdem gönderüp Seydî Muḥammed b. Behrâm Beg gelmedi. Ol gice fakîre acıyup maḥbûb-ı fer‘inün istiğnâsından ol maḥbûb-ı aşlî ki şüret-i fer‘de idi, ḥayli nüvâzişler idüp tâ içerü kitâb-ḥânesine alı gidüp dinilen ebyâtı tekrâr-be-tekrâr okudurdu. Ammâ kendi ismi geldükçe tesettüren Muḥammed ismine

tebdil iderdüm ki vâkıf olmaya ki kendi ismi Muştafâ idi. Ve fakîr girye itdükçe kendi destmâli ile gözüüm yaşın silerdi. Gıtdükçe baña hayret ve fenâ dahı ğâlib olurdu. Ol dahı rahm idüp aĝlardı ve benüm cigerüm taĝlardı.

Ve Seydî Muḥammed b. Behrām Beg'i bir gice dahı benümle da'vet itdi. Seydî Muḥammed muttaşıl fakîre ve Seydî Muştafâ b. Şüicâc Beg'e ki aşl idi şüret-i ferde, istiĝnasın ziyâde iderdi; zann iderdi ki maḥabbet kendüye. Ve Seydî Muştafâ muttaşıl fakîre rahmini ve şefkatini ziyâde iderdi. [200b] Esirgedügünden ekseriyyâ zâviyeye gelüp ibrâmla sa'âdet-hânesine alı gidüp envâc-ı eṭime ile ziyâfet idüp bir niçe fukarayla bile sa'âdet-hânesinde olan ḥammâma koyup kendü pîrehenlerinden ihsân iderdi. Cemî-i ehl-i Mısr'ın ittifâkı bu idi ki dünyâda bundan aḥsen şüret olmaya. Ve aḥlâk u evzâc Nefḥatu'l-Eşḥâr'da (mısrâ): "Cümle Beg-zâde'nün evşâfidur" (neşr): dinilen meclisde ve Hikâiyātu'l-Âşîkîn'de 'İnâyetu'l-Uşşâk dinilen maḥalde beyân olmuştur. Bir gün hücrede tenhâ Mevlânâ Câmî'nün bu beytini okuyup aĝlardım ki Câmî:

(Nazm): *Hîş-râ şuhre be-nâm-i digerân mîsâzem
Tâ negüyend ḥadîs-i men u tû bî-ḥaberân*³²⁶

Neşr: *Meger hücre kapusına gelüp dinler imiş. İçerü girüp eyitdi "Biz dahı ol bî-ḥaberlerden miyüz, yohsa [201a] ḥaber-dâr oldum mı?" Fakîr şermende olup niyâz-ı tamâmla eyitdüm "Ḥaber-dâr olduñuz, lâkin ḥadîşümüzi iḥbâr lâzım degildür." Pes ol gün kemâl-i ittihâd ḥâsıl olmak için efendi ḥazretlerine inâbet itdi. Ümerâ ve sāyir erbâb-ı şüret muḥiblerden gayrı fukarayla şoḥbetini men' idüp envâc-ı ekâzib peydâ iderlerdi, mümkün olmadı.*

Ammâ birâder-i merḥûm defterdâr olup gelince ol zamânda müte'ebḥil olmaĝla maşrûf ziyâdeleri olup ulûfesi kifâyet itmezdi. Ol zamânda babasından bir kaç kaftân vardı, şatmaĝa müşâvere itdi. Fakîr dahı münâsib görüp bir gice şandûkı getürdiler. Üç yıl imiş ki açmamışlar. Fakîr eyitdüm: "Şimdi ğubâr olur, [201b] şabâḥ açılun" didüm. Kilîdi açılmış idi, fakîr yatduĝum yerde koyup gıtdiler. Ol şandûkda olan kaftanların ol gice cebine bir küllice meblaĝ konıldı. İrtesi gelüp açdukda ceblerinde filoriler bulunıcak

326 "Bu hâlimden haberi olmayanlar duymasınlar diye kendisini başka bir isimle ifade ederim"

hazrlar itdi. Babasından bilüp vâfir du'âlar itdi. Özdemir-zâde sonra vezîr-i a'zam olan 'Osmân Paşa'yla saşdıç olmağın Yemen'e gitdi, gönülliler ağıası oldu. Maşrûf-ı tarîka ol meblağ kifâyet itdi. Bu maħalde yazmağdan ğayrı bir âferîdeye beyân olmamışdur.

Ve yine Mevlânâ Muhammed-i Rûcî buyurur ki Mevlânâ Sa'düddîn baña eyitdi “Fülân ne hâldedür bilür misün?” Eyitdüm ki “Ancağ meşğül-i tarîk idüğün bilürem” Mevlânâ eyitdi “Var elbette hâlini bil, bilmeyince ayrılma.” Ol kimse ğarîb ve tâlib-i ‘ilm iken mevlânâ telkîni ile teveccühe meşğül idi, kaç’a bir kimesne ile ihtilâf [202a] itmezdi. Pes hücre sine varup didüm ki “Bu ‘uzletde ne ile eglenürsin?” Eyitdi “Ben bir ğarîbem, kendümde mevlânâ aşhâbının ve ğayrının ihtilâfına isti‘dâd görmeyüp müzâhım olmazam.” Ben ibrâm itdüm. “Böyle ikdâma bâ‘iş nedür?” didi. Eyitdüm “Mevlânâ tarafından me‘mûram.” Pes âh idüp eyitdi: “Her gice yatsu namâzından sonra hücre me gelüp murâkîb olduğum gibi bir nûr zâhir olur, beni benden alup zâhir ü bâtınım pür ider. İrte giceye gelince yine cedîd ma‘a-ziyâdetin tecelli eyler. Bu hâl beni mebhûr itmişdür” didi. Bana anuñ hâli te‘şîr idüp giryân ve nâlân rücû‘ itdüm. Mevlânâ artuğ şormadılar. Bildüm ki mevlânânın murâdı ol mağûle sâlikleri var idüğün bildirüp bâ‘iş-i izdiyâd-ı icthâd olmağdur.

Ve Hâce Kelân buyurur ki: “Pederüm, mevlânâ emriyle [202b] üç günde bir yimek alı gider idi, himmetli gibi el şunar idi.” Yine Mevlânâ Muhammed-i Rûcî buyurur idi ki “Yine ‘azîzümüz Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşğarî hazretlerinin marâz-ı mevtinde bir gün silsile-i Halvetiyye'den Şeyh Muzaffer-i Kedkûnî bir müridi ile mevlânâyı ‘iyâdete geldiler. Şeyh icâzet isteyüp kendi tarîkı üzere zîkr idüp ba‘dehu murâkîb olup başın kaldurup mevlânâya şordı ki “Siz Seydî imişsiz.” Mevlânâ “Belî” didi. Şeyh didi ki “Nisbet-i nesebün ihfâsını niçün câyiz gördünüz?” Mevlânâ buyurdu ki “Vâlidüm vefâtında şeceremi bir dîvârda gizledüm ki hod-furûşlık sermâyesi olmaya ve niyyet itdüm ki benden şormayınca dimeyem şimdiye değin kimse şormadı. Şimdi siz su‘âl itmeğin cevâb virdüm. [203a] Ammâ “Sizün su‘âlünüze sebep nedür?” diyü su‘âl itdiler.” Şeyh didi ki “Bu murâkabede Hazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem zâhir

olup buyurdılar ki “Bizüm oğlumuz Sa‘düddîn iki müridini bize irişdürüp evliyâdan olmuşlardır.” Mevlânâ tebessüm idüp buyurdılar ki “Ol Hâzret dahı ziyâde buyurmak añlanurdı.” Şeyhüñ müridi didi ki “Bizüm şeyhüñ bir miqdâr kulağı ağırdur. Ol hâzret otuz iki kimesne buyurmuşlar idi, şeyh iki kimesne añladılar.” Mevlânâ hâzretleri: “Râst senüñ didügüñdür” diyüp ol müridüñ zekâ ve fıtnatına ve huzûr ve ‘adem-i ğafletine taḥsîn itdiler ve buyurdılar ki “Aşḥâbımızdan otuz iki kimesne bu maḳâma irişmek [203b] sa‘âdetdür.”

Mevlânâ Rûcî buyurur ki baña ḥâtıra oldı ki “‘Acabâ otuz ikide ben dahı dâḥil miyem?” Mevlânâ benüm tarafuma bakup tebessüm itdiler, ammâ tekellüm itmediler.”

Bu beşârete qarîb fakîr, efendi merḥûmuñ intikâli günü recâ itdüm ki “Sizden şoñra ḳanda ḳarâr ideyim?” Buyurdılar ki “Dünyâda da cennetdesin, âhiretde de cennetdesin.” Pes Gülşenî âsitânesin terk itmemege bâ‘iş olup ferḥanem.” Raḥmetullâhi ‘aleyhim ecma‘în.

Mevlânâ Muhammed-i Rûcî’nün Şeyhü’l-Kebîr-i Yemenî ile Mülâkâtı ve Ḥaḳâyıkda Olan Kelimâtıdur

Mekke-i mükerrermede mücâveretlerinde cem‘ olmuşlardır. Mevlânâ buyururlar idi ki “Şeyh ḥâzretlerine cem‘-i ehl-i Mekke mu‘teḳıdlar idi.” Ve naḳl iderler idi ki “Mekke’ye geldüklerinde bir yıl yimek ve içmek olmamış ve tavâfdan bir dem ḥâlî olmamış. [204a] ve ol yıl ḳu‘ûd ve te-şehhüdden ğayrı yirde oturmamışlar. Evvel ḥıdmetine girdükde çok ulular ḥâzır olmağın şaff-ı ni‘âlda oturdum. Murâkabeden başların ḳaldırıp baña bakup “Men huve?”³²⁷ didiler. Ba‘zı bilenler “Naḳş-bendiyye’dendür” didi. Şeyh “Melîḥ, melîḥ, humu’l-muḥlişün, humu’ş-şiddîḳün”³²⁸ didiler. Ḥuşûşâ Şeyh Cüneyd ve Şiblî’den meşreblerine muvâfıḳ olmayan kelimât naḳl olsa “Fülân bârid dimişdür” diyüp ta‘rîf-i ḥaḳda baḥîl idi.

Ve Mevlânâ Rûcî rivâyet iderdi ki “Şeyh didi ki benüm bir babam vardı, şu üzere yürüyüp havâda uçardı, lâkin büy-ı tevḥîdi şemm itmemişti.” Ve yine şeyh bir kerre ‘ulemâ meclisinde “Ḥaḳ ta‘âlâ ğaybe ‘âlim degil-

327 “O kimdir?”

328 “Güzel, güzel. Onlar samimi kimselerdir, onlar dosdoğru kimselerdir.”

dür” dedi. Naşsa muhâlif olmağın [204b] huzzâra güç geldükde, şeyh kendi murâdından tenezzül idüp buyurdılar ki “Hâk ta‘âlâya nisbet cümle şehâdetdür ki aña gizlü yokdur. Eger gayb ma‘dûm ise ma‘lûm degildür, ‘âlimü’l-gayb bizüm gaybümüze nisbetdür.”

Şâhib-i *Reşehât*, Mevlânâ Muhammed-i Rûcî’den tenhâda şorar ki “Şeyh makâmlarından tenezzül idüp beyân itmese murâdları ne idi?” Buyururlar ki “Zât-ı baht ve hüviyyet-i sırfda cemî‘-i nisbet ü izâfât sâkıttur.” Pes niseb-i ‘ilmiyye olmayıcağ ‘âlim bi’l-gayb dinilmez.” Fakîre lâyh bu ki bu söz evvelki şeyhün virdüğü ma‘nâdan tülû‘ ider. ‘Acabâ murâd-ı şeyh aşı bu olsa olur mı ki ‘ilm kendi olana ‘âlimiyyet şıfatı tenezzül ola.

Ve buyururlar ki şeyh hayvânât yimezdi ve iki gözi olup bakana nice boğazlayup bışırüp yirler diyü ta‘accüb iderdi. [205a] Bu maḳam-ı abdâldur ki hayvânâtı incitmemek şânlarıdur. Ammâ şeyh câyizdür ki ol maḳamda yâhûd aña müşrif maḳamda ola, anlaruñ daḳı hâlini ri‘âyet eyleye.

Ve buyururlar ki”Şeyh şâyimü’d-dehr idi. Aḫşam bir tağarcık içinde bir ağaç çanağı vardı, çıkarup bir cüz‘i zemzem döküp üç barmağıyla tağarcıkdan sevîk çıkarup şuyla qarışdurup içerdi, tâ irteye deḡin ḳanâ‘at iderdi.” Buyururlar ki “Şeyhden cüdâ olup Mısr’a gel[dük]de meşâyıḡdan biri vâkı‘ada görür ki evliyâdan biri a‘mâ olup iki yıl ḳuṭb olup intikâl ide. Bu eṣnâda Şeyh ‘Abdulkebîr a‘mâ oldu diyü Mısr’a ḡaber geldi ve iki yıldan soñra intikâl itdi. Ḳabr-i mübârekleri Mekke-i mükerrermede [205b] meşhûr ve müteberrekdür, raḡmetullâhi ‘aleyhi.

Min Fevâyidi Enfâsihi: Buyururlar: “Ḥâfız-ı Kaşğarî’den işitdüm ki Ḥâce Muhammed-i Pârsâ’nuñ bir meclisde sükûtları uzamış. “Söyleseñüz bir ḡişşe alsak” dimişler. Dimiş ki “Sükûtumuzdan ḡişşe almayan sözü-müzden daḡı almaz.” Ve buyurur ki “Bu ḡünkü işi yarına şalmañ ki bu ḡün, dünüñ yarınıdur.” Nitekim dinilmişdür.

(**Nazm**): Be-ferdâ nefkenî imrûz kâret
Ki hest imrûz-i tû ferdâ-yi dî-rûz³²⁹

329 “Bugün işini yarına atma, zira bugün dünün yarınıdır.”

Neşr: Buyururlar ki “‘Azizümüz Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kaşgarî buyurdılar ki “Semerkand’da hâtırum melûl oldu. Hişâr’a gider iken yolda bir şahş bu beyti okudu ve didi “Ezberle ve ‘amel eyle ki ben fâyide gördüm, beyt budur.

(Nazm): Bâ-‘âşikân nişîn u hem ‘âşikî guzîn
Bâ-ân ki nîst ‘âşik hergiz meşev qarîn³³⁰

Neşr: Ve buyururlardı ki “Mevlânâ Muhyî dirler tokşan yaşında bir pîr-i vâ‘iz bir gün [206a] pîrümüz Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kaşgarî’ye gelüp tazarru‘ itdi ki “Himmet eyleñ ki Hâk subhānehu ve ta‘ālā baña kendüden kendü cānibine teveccüh-i rāst rüzî kıla.” Ben ol pîre gönülden itirāz itdüm. Şimdi ki pîr oldum, bildüm ki teveccüh-i rāst, zāt-ı bahtadur, esmā ve şıfātın geçmek hayli müşkil imiş.” Ve buyururlar ki “Otuz yıldur ğaflete mecāl qalmamışdur. Eger ğāfil olmağ istesem qādir degilem.” Ve Hüsrev’ün bu beytini okudılar.

(Nazm): Be-cān-i tū ki ferāmūş nîstî nefesî
Egerçi mîşudî eknûn nemîşevî çikunem³³¹

Neşr: Bir gün hālvat-der-encümen ma‘nāsını beyāndan soñra bu beyti okudılar (nazm):

Qaşşāb-i dih egerçi ki mā-rā bikuşt zār
Hem mîçerîm der-dih u hem der-qānāreîm³³²

Neşr: Ve buyururlardı ki “Ben şu kuşu gibiyem, istersem talar, istersem yüzünde yüzerem.” Bu maqām cem‘ü’l-cem‘e işāretdür ki tefriqa-i [206b] şāniyedür.

Bu fakîr kelām-ı Ma‘rûf’dan tahrîr itmezdüm, ammā bu maḥalde gerçi tercümedür, fehmi ve itikādı içün bu faşl yazıldı:

330 “Āşıklarla otur, āşkı ihtiyar eyle; āşık olmayanlarla dostluk etme.”

331 “Bir an bile seni unutmam mümkün değil; ederdim, ama bugün ne yapayım edemem.”

332 “Köy kasabı gerçi biz inlete inlete öldürdü, ama biz hem köyde otlarız hem mezbahada oluruz.”

“Kaçan ki bende kendüden fânî ve Hâk’la bâkî ola, şîfât-ı subhâniyye ile mevşûf u mütahallîk ve vücûd-ı şânî ile mevcûd ve mütehakşik ola ve Hâk’ı mirât-i halkda ve halkı âyîne-i Hâk’da müşâhede ide, şol vechle ki biri birine hicâb olmayup halkda Hâk’uñ kemâlin ve Hâk’da halkuñ yoklîğın müşâhede ide, ‘ubûdiyyetde andan ‘âciz ve muṭîr kul olmaz ve şîfât-ı hakḳâniyye ile mütahakşik ve ahlâk-ı subhâniyye ile mütahallîk olmağın andan ulu ve kudretlü kimse olmaz. Ve hemîşe nazarı ‘abdiyyetine ve halkıyyetine ve fakr-ı zâtisine ve Hâk subhânehu ve ta‘âlânuñ ulûhiyyet ve hakıyyetine ve ğinâ-yı zâtisine olur. Dâyimâ [207a] zâhiri şerîat ile ârâste ve bâtını tarîkat ve hakîkat ile pîrâste olup ﴿فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾³³³ maḳâmında kâmil olur. Ammâ anlar ki şarâb-ı tahûr-ı zencebîlî nûş idüp ol keyfiyyet ğalebesiyle kendüyi belki muṭlak mâ-sivâyı ferâmûş ide, ol hâletle hakîkatı böyle terennüm ider.

(Nazm): Ki heme üst herçi hest yakîn

Cân u cânân u dil-ber u dil u dîn³³⁴

Neşr: Bu şol hâletdür ki halkıyyet rubûbiyyetde fânî ola ve emvâc-ı ta‘ayyünât-ı mevcûdâtı baḥr-i eḥadiyyetde müstağrak u müstehlek bula. Nitekim Hüseyn b. Maşûr-ı Hallâc’dan³³⁵ “أَنَا الْحَقُّ” ve Seyyidü’ṭ-ṭâyife Cüneyd-i Bağdâdî’den³³⁶ “لَيْسَ فِي جُتِّي سِوَى اللَّهِ” ve sulṭānu’l-‘arîfin Ebû Yezîd-i Bisṭāmî’den³³⁷ “سُبْحَانِي مَا أَعْظَمَ شَأْنِي” kıddesallâhu esrârehum nidâsı bî-ihtiyâr gelmişdür. [207b] Bu sekrânlar bu nişânede meslûbû’l-‘aḳldur, “yuhtedâ bihim ve lâ yuḳtedâ bihim”.³³⁸ Zîrâ bunlaruñ zebân ve şüretleri Hâzret-i Mûsâ ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhisselâm kışşasında olan şecere ve nâr gibidür. Bu arada Hüseyn ve Cüneyd ve Bâyezîd yokdur. Zülmet-i mümkinâtuñ beḳâsı şems-i hakîkatüñ işrâḳına dekdür. ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾³³⁹

333 “Bana uyun ki Allah da sizi sevsin.” Âlu imrân, 3/31.

334 “Varlığı kesin olan can, canan, gönül ve din hepsi odur.”

335 “Ben Hakkım.”

336 “Cübbemin içinde Allah’tan başkası yoktur.”

337 “Ben eksikliklerden münezzehim, benim şanım ne yücedir”

338 “Onlarla doğru bulunur ama onlara uyulmaz.”

339 “De ki: “Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur.” İsrâ, 17/81.

(Nazm): Ey birâder bunda söz çokdur velî
 ‘Ârifün kütâh olur bunda dili

Meşnevî: Bâ-leb-i dem-sâz hüd ger cuftemî
 Hemçunî men guftenihâ guftemî³⁴⁰

Neşr: Ve Mevlânâ Muḥammed-i Rûcî buyurur ki Şeyḥ Muḥyiddîn-i ‘Arabî buyurmışdur ki “Ba‘zî evliyâyâ çok riyâzetden sonra ‘âlemün zuhûrı sırrı keşf olur. Ben gice Hâk ta‘âlâdan bu ma‘nânun [208a] zuhûrın recâ itdüm. Baña bir nesne zâhir oldu ki kuvvet-i beşeriyetüm taḥammül itmeyüp rûhum çıkmalı oldu. Bî-iḥtiyâr Hâk ta‘âlâyâ tazarru‘ itdüm, tâ ki ol hâl taḥfîf oldu, ammâ henüz eşeri bâkîdür.” Ve buyurur ki “Eger kendi hâlûme kosalar aşla söylemezdüm, ammâ tekellümüm zarûridür.” Ve bu beytleri okudılar.

(Nazm): ‘Âşîkân-râ çi rûy bâ-tû cuz ân ki
 Leb bidüzend u der-tu mînigerend
 Ber-der-i tû muḳîm netuvân bûd
 Halkai mîzenend u mîguzerend³⁴¹

Ve Min Ḥavâriḳi ‘Âdâtihi: Bir fâsîk bennâ varmış. Mevlânâ, binâsı altından geçer iken bennâ mevlânâyâ ri‘âyet idüp ayağ üzere kalkmağın mevlânâ bir tîr-i nazarla ol murğî şikâr itmiş. Bennânun eli ayağı kireç ve gil iken bî-iḥtiyâr mevlânânun arduna düşüp.

(Li-mü‘ellifihi):

Bir nazarla şayd idüp âhû gözüñ şîr-i dili
 Böyle bağlanmış [208b] şikârından hâzer kılmaḳ neden

Neşr: diyü mescide varup âbdest alup mevlânânun hüdmetine girüp tevbe ile tevfiğe uğrayup mevlânâ hüdmetinde ‘ömri âḫîr olunca cüdâ olmamış.

340 “Soluktaşımın dudağına eş olsaydım ben de ney gibi söylenecekleri söyledim.”
Meşnevî, 1: 27.

341 “Âşıklar ancak ağızlarını tutar, sana bakarlar. Kapında oturamazlar, kapının hal-kasını çalarlar, sonra çekip giderler.”

‘Ulemâdan biri rivâyet eyler ki hıdmetlerinde cümlemüz murâkabe de iken bu hâtırâ oldu ki mevlânâ baña cezbe ile taşarruf itmedüğü benüm ‘adem-i kâbiliyyetümdendür. Pes bî-ihtiyâr kalbüm direnüp başum kaldırdum. Gördüm ki mevlânâ baña içdâmla dik dik bakar. İztırâbum dağı ziyâde olup na‘ra urup bî-hod düşdüm. On güne degin anuñla zevk hâşıl oldu.

Mevlânâ Şafî nakl ider ki Mevlânâ Muḥammed-i Rûcî’nün ardında namâz kıılırken şol ayağların dinlendürürdi. Ta‘accüb itdüm ki bî-‘özl sebeb ne ola? Namâzdan sonra buyurdılar ki “Küçük iken pederüm beni Şeyḥ Bahâüddîn [209a] ‘Ömer hıdmetine kışın ziyâret-gâha alı gitdiler. Dünyâ toñmış idi. Bârgîr üze[ri]nde şol ayağum açıldı, ne söyleyibildüm hicâbumdan, ne örtebildüm. Küçüklüğümden ziyâret-gâhda atdan indirdüklerinde niçe zamân hareket idemedüm. Ol zamândan beri şol ayağum sağ degildür, namâzda anuñ üzere tıramam.”

Bu fakîr bu mahallî yazar iken şol ayağumda za‘f peydâ olmışdı. ‘Acabâ ‘ırķu’n-nesâ mı yâ veca‘-ı mefâşıl mı ola veyâ ‘uşıyy ola diyü bir niçe gün idi fikr iderdüm. Çün mevlânânun bu menkâbesine irişdüm, ma‘lûmum oldu ki baña dağı Edirne kurbında Gül Baba ziyâretine gider iken namâz-gâhda şovuk yel şol cânibümden gelüp şol ayağımı toñdurmış idi. Şoñra def olmış idi, âḥir te‘şîr eyledi. Pes dühn-i [209b] belesân ve sâyir müsahḥbinât ile ‘ilâca mübâşeret olındı. “Vallâhuş-şâfi ve mine’l-‘umri mâ vaşalnâ ileyhi ve mâ ḥaşale lenâ fihi kâfi.”³⁴²

Ve yine Mevlânâ Şafî vâkı‘asında mevlânâyı görür ki iki gözi yumuk câmi‘de gelür. Uyandukda mevlânâyı böyle gördüğüne ğam-nâk olup şabâḥ mevlânâ hıdmetine vâkı‘ayı niçe ‘arz idem dir iken Mevlânâ Rûcî, Mevlânâ Şafî’ye bakup buyurur ki “İnsânun iki gözi var, biri ‘âlem mülkine nâzırdur ve biri melekûta nâzırdur. Eger bir kimesne vâkı‘ada bir kimesneyi hemân sağ gözli görse, bile ki anuñ nazarı ‘âlem-i melekûtadur ki ehl-i keş ü ḥavâşş mertebesidür ve eger şol gözi rüşen ve sağı nâ-binâ görse, nazarı ‘âlem-i mülkedür ki ehl-i hicâb u ‘avâmm ḥalidür. Ehlullâhdan

342 “Şifa verici Allah’tır. Eriştigimiz bu yaşımız ve yaşadıklarımız bizim için yeterlidir.”

birini nā-bīnā görse [210a] bile ki anuñ teveccühi mülk ve melekûtđan mürtefi^c olup ھاķıķati çeşminden nihān olmuşđur, ‘ālem-i ceberût u lāhūta nāzırđur ki aķaşş-ı ھاvāşş hālidür.”

Ma‘lūm ola ki ‘ālem-i mülk, ‘ālem-i ھاķ ve mertebe-i şehādetđür ve cism-i cüsmāniyyātđur ki dāyire-i felek-i zuhalden küre-i ھاķa inincedür ki vücūdı müddet ve māddeye mevķūfđur. Ve ‘ālem-i melekūt, ‘ālem-i emr ü ervāh u rūhāniyyet ü melāyikeden ‘ibāretđür ve bu ‘ālemüñ vücūdı müddet ve māddeye mevķūf degildür, belki bilā-vāsıta vü ‘illet emriyle mevcūddur. Kāşānī dir ki “Bu ‘āleme emr-i kun ile mevcūd olduđı için ‘ālem-i emr dirler.” Ve Şeyh-i Ekber razıyallāhu ‘anhu buyurur ki “Bu ‘ālemde nehy olmaduđı için ‘ālem-i emr dinür, zīrā melāyike me‘mūr olduķları emrde dāyimā ķāyimlerđür; muķālefetleri olmaz ki nehy müte-retteb ola. [210b] “Ve mā minnā illā lehu maķāmum”³⁴³ diyüp müteveccihlerđür.” Ve bu ‘āleme mażhar rüşen-i kāmīl ve ehl-i cem^c ve meczūblar dađı böyledür.”

Nazm: Andan evvel ki itdi ھاķ eflāk
Cümleden evvel eyledi emlāk
Cümle ‘abd-i muķī^c ü fermān-ber
Küfr ü işyāndan oldu cümlesi pāk
Er ü ‘avret degildürür birisi
Ehl-i iķāndur olmağıl şekkāk
Kimi dāyim bir işde ķāyimđür
Kimi hāyim şühūd-ı ھاķ’da helāk
Bī-ħaber ‘ālemüñ vücūdından
Ādemi ķanda ideler idrāk
Her biri mā-sivāya baķmayuban
Terk idüp kendüyi didi iyyāk
Kendülerde vücūd ھاķ mevcūd
Olur iyyāye o kimse işrāk

343 “Bizden herkesin belirli bir makamı vardır.”

Bulmadılar sülûkla zîrâ
 Olmadı bir helâk u istihlâk
 Pâk ol Muhyiyâ havâdişden
 Tâ ki yirüni ideler eflâk

Neşr: ‘Âlem-i ceberut, ‘âlem-i şîfât ve esmâ-yı ilâhiyyeden [211a] ‘ibâretdür. ‘Âlem-i lâhût, esmâ ve şîfât i’tibârınsız zât-ı bahta işâretdür. Ve ‘âlem-i nâsût, ‘âlem-i ecsâm u cüsmâniyyâtdan ‘ibâretdür. Bu ‘âlemlere ‘âlimler hâzarât-ı hamsde cevelân eyleyenlerdür.

İntikâl-i Mevlânâ Rûcî Raḥmetullâhi ‘aleyhi

Sene toḳuz yüz dört ramazânının on altıncı sebt günü kuşlık zamânında vâkı‘ oldu. Şâhib-i *Reşehât* eydür ki mevlânâ sâl-i mezkûrûn şa‘bânı evâyilinde bu fakîri Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kaşgarî’nün büyük oğulları Hâce Kelân’a güyegü itmege sa‘y idüp üstâdum ‘Abdulgâfûr ile meclis-i ‘aḳdde hâzır oldılar. Bundan sonra kırk gün miḳdârı hasta oldılar. Ramazânın on beşinde ‘iyâdete vardum. İltifât idüp buyurdılar ki [211b] “Sen bizüm pîrümüz Mevlânâ Sa‘düddîn’ün evlâdı silkine münselik olduñ. Min ba‘d anlarun ḥimâyetlerinde luṭf-ı ilâhîye mütevaḳḳıf ol, göñlün hoş tut, maḳşûduñ ḥâşıldur.”

Ba‘zı aşḥâbı şordılar ki “Sizden sonra fuḳarâmuz kime teveccüh eylerler?” Buyurdılar ki “Her kime ki i’tikâdları ziyâde ise aña ḥıdmet itsünler.” Didiler ki “Eger yine size teveccüh itseler nicedür?” Buyurdılar ki “Kem degil.” Bu ‘ibâretten sonra didiler ki “Ol kimseler ki müta‘ayyendür, anlar hemân bir ḥâlden bir ḥâle ve bir şîfatdan bir şîfata naḳl eylerler.”

Ma‘lûm ola ki bunlar ḳayd-ı beşeriyetden muṭlaḳ olduklarında te‘şirleri aḳvâ olur. Mevlânâ intikâli günü şabâḥ namâzını teyemmüm ve imâyla ḳılıp kuşlığa deḡin nefeslerin tîz tîz alurlar [212a] idi, ammâ şu‘urları yirinde olup tarîḳ-ı ḥâceḡâna meşḡul idiler ve Allâh Allâh kelimesi fehmi olurdu.

Ol eṣnâda tarîḳden bî-ḡaber şuleḡâ-yı zühhâddan bir kimesne gelüp bülend-âvâzla “Lâ ilâhe illallâh” dimeḡe başladı. Mevlânâ elleriyle işâret idüp men‘ ḳıldılar. Mevlânâ ‘Abdulgâfûr “Allâh Allâh di” didi. Ol zâhid

avâzla “Allâh Allâh” dimege başladı. Mevlânâ ebrûları ile kıbûl işâretin itdiler. Ya’nî bu, maķâm-ı nefy ü işbât degildür, belki hemân işbât-ı maķız yiridür. Ol işbâtda şübûtle intikâl itdi, rahmetullâhi ‘aleyhi.

İrtesi Hirî’de ve nevâhîsinde olan hâşş u ‘âmm şahrâ-yı ‘îd-gâhda cem‘ olup namâzın kılup Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kaşğarî’nün merķadı aķıbinde defn itdiler. **[212b]** Bir yıl iki aydan şofıra aşķâbdan ba‘zısı cesedlerin Gâzürgâh’da Şeyhülislâm Hâce ‘Abdullâh-ı Enşârî kıddise sirruhu mezârı havâlisinde mevlânâ kendüsi için ihzâr itdügi hâzîrede defn itdiler. Vefâtları târîhî budur:

(**Târîh**): Şeyh Rûcî ki bud be-istihkāk
 Zubde-i ‘ârifân-i rûy-i zemîn³⁴⁴
 Kerd pervâz ez-nişîmen-i hâk
 Rûh-i pâkeş be-evc-i ‘illiyyîn³⁴⁵
 “Mürşid-i ‘aşr” bûd târîheş
 Z-ittifâķât-i dehr geşt hemîn³⁴⁶

Vaşl-ı Faşl: Çün silsile-i Naķş-bendiyye’yi taķrîrden aşl merâm Hâce ‘Ubeydullâh-ı Naķş-bendî’nün aķvâlini beyândur, pes hafî degildür ki Mevlânâ Şafî dimişdür ki hâce hâzretlerinün aķvâlî üç maķâşid üzere mütebennîdür.

Maķşad-ı Evvel: Neseb ve vilâdet ve aķribâsı **[213a]** beyânındadır ve aķvâl-i eyyâm-ı şibâ ve ba‘zı aķlâķ ve ibtidâ-yı sefer ve ba‘zı meşâyih ile ihtilâtları ‘ayânındadır ve ol üç faşldur: Faşl-ı evvel, âbâ ve aķribâ; şânî vilâdet ve aķlâķ; şâlîş sefer ve ülfet-i meşâyih beyânındadır.

344 “Şeyh Rûcî yeryüzü ariflerinin hakkıyla özüydü.”

345 “Pak ruhu bu toprak menzilden en yüce menzile kanatlandı.”

346 “Mürşid-i aşr” vefatına tarih oldu, bu sözde âlem ittifak etti.”

[Hâce ‘Ubeydullâh-ı Ahrâr]

Faşl-ı Evvel Âbâ ve Ecdâd ve Akribâsı Beyânındadır

Hâce Muhammed-i Nâmî rahîmehullâhu

Hâce ‘Ubeydullâh’uñ cedd-i a‘lâsıdır, Bağdâdidür. Kaffâl-i Şâşî-yi Şâfi‘î aşhâbındandır. Kaçan Mekke’den dönüp Bağdâd’a gelmişler, Nâmî hazretleri inâbet idüp Şâş’a bile gitmişler ve baqiyye-i ‘ömri Şeyh Ebû Bekr-i Şâşî hıdmetinde geçürmüşler. Sâbıku’z-zıkr İsmâ‘îl Ata bir gün Şâş’da Ebû Bekr-i Kaffâl mezârından geçerken “Şeyh ne zamânda göçdi?” diyü şormuş. Cevâb virmişler ki “Hayli zamândur.” İsmâ‘îl Ata eyitdi “Çürük şaman ise yaramaz” didi. Fi’l-hâl havâdan bir şaman çöbi gözine düşdi, çıkmadı, tâ ki çıkdı.

Şeyh ‘Ömer-i Bağistânî Rahîmehullâhu

Hâcenüñ ata cânibinden ceddidir. Taşkend Bağistânî’ndandır. On altı vâsıta ile ceddî ‘Ömer b. el-Hatṭâb’dur, rażiyallâhu ‘anhu. Ve Meczûb Hasan-ı Bulğârî aşhâbındandır ve ol Şeyh Muhammed-i Râzî mürididir ve ol Şeyh Hasan-ı Saḳḳâ mürididir ve ol Ebû Necîb-i Sühreverdî mürididir ve ol Ahmed-i Ğazâlî mürididir ve ol Ebû Bekr-i Nessâc mürididir ve ol Ebu’l-Kâsım-ı Gûrgânî mürididir, ḳaddesallâhu esrârehum. [213b] Hazret-i Server’e şallallâhu ‘aleyhi ve sellem müntehî olunca beyân olmuştur, tettebbu‘ olına.

Mezkûr Şeyh Hasan otuz yaşında iken cezbe irişüp ve tevfiḳe vâşıl olup buyururlar imiş “Benüm ma‘dûd olan ‘ömrüm bu otuzdan soñradur ki Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ‘ömri ḳadar olıcaḳdur ki ben hazretüñ ḳalbi üzere ḳutbam.” Fi’l-vâḳı‘ ṭoḳsan üç yaşında intikâl itmiş altı yüz ṭoḳsan sekiz rebī‘u’l-evvelinüñ yigirmi birinde. Ḳabri Surḥâb-ı Tebrîzdedür. Üç yıl Buḥârâ’da hâcenüñ ceddî mezkûr ‘Ömer-i Bağistânî’yi terbiyet itmişler.

Hâce buyurur ki Mevlânâ Ya‘ḳûb-ı Çarḥî hıdmetine irişdüğümde ahvâlümü şordı. “Şâş’danum” [214a] didüm. Eyitdi “Şeyh ‘Ömer-i Bağistânî’ye nisbetüñ var mıdır?” Ḳarâbet izhârından ḥayâ itdüm, eyitdüm ki “Babalarımız anlaruñ müridlerindendür.” Çarḥî hazretleri buyurdılar ki

“Hâce Bahâüddîn anlarıñ tarîkalarına mu‘tekîd idiler ve dirlerdi: “Cezbe ol tarîkde istikâmet üzeredir.” Ya‘nî cezbede şer‘atları dañı kıymdır.”

Hikâyet: Şeyh ‘Alî-i Şafvetî ibnü’ş-Şeyh Ahmed ibnü’ş-Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî kaddesallâhu esrârehum iki kerre cezbe-i ‘azîme düşdi, şöyle ki bedeniniñ ra‘şa ve iztîrâbını zabta kâdir degil idi. Hattâ yedi sekiz kimse dutarduk, zabta mecâl yoğıdı. Ve sonraki cezbede sinn-i şerîfleri altmış sekize varmış idi, tüvânâlar dutamazlardı. [214b] Ve on iki gün olmuş ki aślâ bir nesne yimek vâkı‘ olmamış ve kimesne vâkıf olmamış. Çün cezbe müştred oldu, halkla söyleşmegi terk itdiler.

Bir gün fakîri da‘vet itdiler. Vardukda hiç beşerîyyet hâleti yoğıdı ve zîkr kalbî vü erre bir mertebe kuvvet üzere idi, şanasın ki elli kimesne zîkr ider ve gâhî Allâh didükde yine elli kişiden ziyâde nâle ider zann olurdu. Bu cümle dehşet ve hayret ve kalâk ve nâliş ve hareket ile bu kadar zamânda hudûd-ı şer‘den bir dakîka fevt olmamışdı. Şimdi ki sene hams ba‘de’l-elf recebidür ol hâl üzeredir. Hattâ meşâyih ve begler ve Kâzî-‘asker Mollâ Ahmed-i Enşârî geldi, kaṭ‘â mültefit olmadı. Bu bendelerine cüz‘î nesne telkîn [215a] buyurdılar, ümîd oldur ki külliler zuhûr ide.

Hâce ‘Ubeydullâh, Şeyh ‘Ömer’den nakl iderler ki oğulları Tahûr’a dir imiş ki “Mollâ olma, şüfî olma, bu olma, ol olma, hemân müsülmân ol.” Şeyh Hâvend-i Tahûr, Şeyh ‘Ömer’ün oğludur, pederinden ‘ilm ü ‘amel tarîkını tekmiñden sonra Türkistân’da Ahmed-i Yesevî hulefâsından Deniz Şeyh hıdmetinde tekmiñ-i tahkîkât itmişdür. Hâvend-i Tahûr’uñ ebyât ü muşannefâtı çokdur. Birinde dimişdür ki “Tevhîd teni şehevâtıdan ırmağdur ‘ibâdet için, bunuñ birle Hâk ta‘âlâ vâhiddür ve gönli haṭarâtdan cüdâ itmekdür ‘ubûdiyyet için ve Hâk ta‘âlâ vâhiddür, vâhidi tevḥîd olmaz.” Nitekim dinilmişdür.

(Nazm): Mâ vaḥḥade’l-vâḥide min vâḥidin
İz kullu men vaḥḥadehu câḥidu³⁴⁷

Hâce ‘Ubeydullâh bu ebyâtı Şeyh Tahûr’uñ diyü okurlar imiş. Ğayruñ da olsa, anlarıñ hâli dimekdür. [215b].

347 “Hiç kimse Bir’i birlemedi, Çünkü her kim O’nu birlerse inkarcı olur.”

- Nâzm:** Nigâh-bân-i du çeşmest çeşm-i dil-dârî
 Nigâh dâr nazar ez-ruḥ-i diger bârî³⁴⁸
 Helâ mebâd ki çeşmeş be-çeşm-i tû nigered
 Derûn-i çeşm-i tu bîned ḥayâl-i aḡyârî³⁴⁹
- Diger:** ‘Aşıkun gözlerinün gözcisidür çeşm-i nigâr
 Eyleme gayra nazar şakla gözün ey dil-i zâr
 Ki şakın şâyed idüp çeşmüne tâ ki nazarı
 Gözleründe göre aḡyâr ḥayâlin dil-dâr

Neşr: Ve bu maṭla‘ı daḡı anlar nâmına okurlar imiş.

- (Nâzm):** Ey bî-haberân ‘ışk meverzîd ki ‘aybest
 İllâ be-cemâlî ki pes-i perde-i gaybest³⁵⁰
- Diger:** Şîr-zâd-i bîşe-i ‘ışkam kavî der-kâr-i hod
 Kû ḥarîf-i men biyâ tâ zûr-i bâzû bingered³⁵¹

Hâce Dâvûd Raḡimehullâhu

Şeyḡ Ṭahûr’un ferzendi ve Hâce ‘Ubeydullâh’uñ vâlideleri babasıdır. Vâlidesi, babası cânibinden şerîfedür; kerâmât-ı ‘aliyye şâhibidür. [216a]

Menḡûldür ki Hâce Muḡammed-i Pârsâ, Mekke’ye gider iken isticâze için Şâş’a Hâce Dâvûd’a bir kâşîd göndermişler. Hâce Dâvûd kâşîda bir dilki kürkü virmiş ve Pârsâ ḡazretlerine bir kâzma ve bir kürek göndermişler. Hâce Pârsâ Mekke’ye bile alı gitmişler. Medîne’de ‘alâ-sâkinihâ efzâlû’ş-şalâti Hâce Muḡammed-i Pârsâ intikâl itdükde ol kâzma ve külüngden ḡayrı kâzmaḡa âlet bulunmamış. Ve kürk virdükleri, bir şovuḡa uğrarlar, eger ol kürk olmasa helâk olurmuş. Vefâtı yedi yüz altmış birindedür.

348 “Sevgilinin gözü aşıkın iki gözünün bekçisidir, gözünü başkasının yanaḡına salmaktan sakın.”

349 “Hele sakın ki gözünü gözüne deḡdirip gözlerinin içinde başkalarının hayalini görmesin.”

350 “Ey haversizler, aşk için uğraşma, abestir; sadece cemal için gayret et, o da gayp perdesinin arkasındadır.”

351 “Kendi işini icrada aşk ormanının anadan aslanıyım. Hasmım gelsin pazu gücü nedir görsün.”

Baba-yı Âb-rîz Raḥimehullahu

‘Ömer-i Bağistânî hulefâsındandır. ‘Azîm cezbe şâhibidür. Cezbesinde şormuşlar ki “Size niçün âb-rîz dirler?” Dimiş ki “Âdem’ün ‘aleyhisselâm balçığın yoğurduḡda, şu koyan [216b] ben idüm, andan beri âb-rîz dirler.” Baba evâyil-i cezbatda oḡlancıklar gibi çör çöpden oḡ yay düzüp her kime atarsa ölürmiş. Babanuñ bir şıḡır varmış, yük yükledürmiş. Hediye için Şeyḡ ‘Ömer’e göndermiş, şu tarîḡla ki şıḡır yanına bir kimesne қоşmamış, huşuşa şeyḡle mâ-beyni bir niçe fersaḡ imiş. Yolda her kim ol şıḡıra yakın varsa, yüregi aḡrur imiş, kimse ta‘arruz idememeyüp Şeyḡ ‘Ömer’e gelmiş.

Şeyḡ Burhânüddîn Raḥimehullāhu

Mezkûr Baba, babalarıdır. Mâçîn’den Şâş’a gelen Bâb-ı Mâçîn’ün mürididir. Hâce ‘Ubeydullāh naḡl iderler ki “Seyyid Kâsım-ı Envâr Tebrîz’den Semerkand’a evvel geldüḡünde Burhânüddîn ziyârete varur, Seyyid’i murabba‘ oturur bulur. Dir ki “Şeyḡler böyle oturacak [217a] müridler uyumaḡ lâzım gelir.” Ve bu sözde ḡayli mübâlaḡa ider. Seyyid ḡalkup âbdeste gider. Seyyid aşḡabından Mîr Maḡdûm ve Hâfîz Sa‘d-ı Seyyâf ve ḡayruhumâ Burhânüddîn ḡazretlerine ta‘arrüz iderler ve tevḡiddeden niçe müşkil şoralar. Burhânüddîn cevâb virür ki “Ben bunları bilmem, ammâ Seyyid’ün bağbânı üç günden soñra ölür ve Seyyid meflûc olur.” Ba‘dehu ḡalkup gider. Seyyid geldükde şorar. Didüḡini beyân iderler. Seyyid anlaruñ ta‘arrüz itdüklerine ḡayli ḡaḡarlar. Fi’l-vâḡı‘ bağbân ölür ve Seyyid havâ ıssı olmaḡın buz-ḡanede yatur, fi’l-ḡâl meflûc olur. Burhânüddîn’e birkaç baş nebât-ı Kirmânî gönderüp muşâfât olup def‘ olur.

Ve Hâce [217b] buyururlardı ki “Seyyid’ün Semerkand’a ikinci ḡelişinde Burhânüddîn benümle vardı. Bilmeyüp şordılar. Didüm ki ‘Evvel ḡelişüñüzde müşerref olmuşlardur, maḡalle-i Keşîr’de olurlar, ismleri Burhânüddîn’dür.’ Bildükde tekrâr muşâfaḡa idüp aḡlaşdılar. Ve didiler ki ‘Ben Kâzî-zâde-i Rûmî’ye mektûb gönderüp aḡvâlüñüz şordum, anlar cevâb yazmadılar. Hele elḡamdulillāh bir daḡı ḡayâtda buluşduḡ.’ Âdâb-ı tarîḡat şâhibi idi, ḡattâ dir imiş ki “Ta‘âm yidükde kemigi ḡabaḡa ve etmeḡe urmañ.”

Şeyh Ebû Sa‘îd-i Âb-rîz

Bu dahı Baba Âb-rîz evlâdındandır ve Şeyh Burhânüddîn bunların vâlidelerinin ceddîdür. Bunlara Ebû Sa‘îd-i Şeyhân demekle ma‘rûfdur. Hâce ‘Ubeydullâh [218a] bunlara mu‘tekıd idiler. Şeyhân intikâl itdükte, hâce buyurmuşlar ki “Bunlar müstağfirîn-i ma‘nevîden idi. Çün ki bizden gitdi, teveccühi ziyâde idelüm ki ol mevcûd iken havf yoğdı ve biz anların civârında maşûn idük.” İntikâli sekiz yüz çoksan dördededür. Kâbri mahalle-i Kefşîr’de Hâce ‘Ubeydullâh muhavvaşındadır.

Mevlânâ Tâcüddîn-i Dergamî Raḥimehullâhu

Hâcenün vâlideleri vâlidesi bunların nebiresidür. ‘İlm-i zâhir ü bâtını câmi‘, fıkḥ ve kerâmât şâhibi imiş. Hâce Muḥammed-i Pârsâ *Yâsîn Süresi Hâşiyesi*’nde getürür ki Mevlânâ Tâcüddîn-i Dergamî tilâvet bâbında buyurmuşlar ki “Hâkḳ-ı tilâvet huzûr-ı kalble okumağdur. Evâmirde haşyet ve itimâr [218b] ile ve nevâhîde intihâ ile ve kaşas ve emşâlde itibâr ile ve vâdde feraḥ ve sürûr ile ve‘îdde havf ve bükâ ile.”

Hâce İbrâhim-i Şâşî Raḥimehullâhu

‘Âlim ve müttakîdür. Seyyid Şerîf-i Cürcânî ile ‘ulûm-ı zâhireyi tettebbu‘dan sonra ma‘an Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Atṭâr’a varup maḳşûda vâsıl olmuşlar. Hâce ‘Ubeyd dimişdür ki “Benüm hâlüm benüm ebced taḥtamuñ üzerine bu beyti yazmışdı.

(Nazm): Peydâst hâl-i merdum-i rindân çunân ki hest
Hurrem kesî ki fâş kuned her nihân ki hest³⁵²

Neşr: Ve hâce bu rubâ‘iyanlardan ezberlemişler idi

(Rubâ‘î): Tâ bende zi-ḥod fânî-i muṭlaḳ neşved
Tevḥîd binezed ü muḥaḳḳıḳ neşved

352 “Rint olan erin hâli aşıkârdır. Her gizlisini faş eden, mesut kişidir.”

Tevhîd hülûl nîst nâbüden-i tust [219a]

Verni biguzâf âdemî hâk neşevêd³⁵³

Ḥâce ‘İmâdül-mülk Raḥimehullâhu

Fâzıl ve ḥacc-ı Ḥaremeyn ve müttakî idi. Ḥâce ‘Ubeydullâh’uñ eniştesidür. Ḥâce dir ki “Ben küçük iken ceddümi görmege Taşkend’e gelüp bir gice hayli oturdılar. Benüm daḥı muvâfaqatumdan ta‘accüb itdiler ki gâyet küçük idüm. Bu şi‘ri önce ‘İmâdül-mülk’den ezberledüm.”

Naẓm: Yâ rabem mülk-i istikâmet dih
K’istikâmet zi-şad kerâmet bih³⁵⁴

Neşr: Meşâyıḥ-ı Türk’den Mevlânâ Müsâfir’den tarîkat ta‘lîmin al-mışlardır. Ve ḥâce anlaruñ mürididür ki Şâş kaşabası olan Ferket’de iken Mevlânâ Müsâfir’den Ḥâce ‘İmâd tarîkat ta‘lîmin recâ itdükde, “Vücûd-ı ma‘nevî peydâ eyleş ki tarîka ta‘lîm ola” diyü üç gün mühlet virür. Şofıra i‘lâm itmedi, biz daḥı aña i‘lâm itmedük. Ḥâce ‘Ubeydullâh ḥazretlerine [219b] Şâhrûhiyye’de hem-ḥücre iken bu ma‘nâyı Mevlânâ Müsâfir taḥrîr ider. Ḥâce dir ki “Vücûd-ı ma‘nevî bizde ḥâşıldur dise olmaz mı idi?” Mevlânâ dir ki “Vücûd-ı ma‘nevî nedür?” Ḥâce ‘Ubeydullâh dir ki “Vücûd-ı ma‘nevî oldur ki bu vücûddan gayrı bir âḥer ma‘nevî vücûda mâlik ola.” Mevlânâ Müsâfir dir ki “Bu ma‘nâ size bizüm şoḥbetümüzden ḥâşıl oldı.”

Naẓm: Seyr-i melekût içün cihânda
Biz anadan iki kez toğanuz

Neşr: Menḳûldür ki Mevlânâ Müsâfir gâyet-i taḥhîr ile muḳayyed olmağın bir kimesne boğası boyayup getürmiş. “Elbette tekrâr yu” diyü ikdâm itmiş. Bir dervîşüñ ḥâtırından geçmiş ki bu şabbâğa tekrâr zahmetdür, böyle daḥı isti‘mâl olurdu. Ol eşnâda murâkabeye varur, görür ki bir tağa tırmanup gider. Ammâ [220a] mevlânâ önince kuş gibi gider,

353 “Kul kendisini mutlak fani kılmadıkça tevhidden dem vurmakla o muhakkık olmaz. Tevhîd hülûl değıldir, kendini yok etmektir, yoksa boş söz etme ki kişi bunu yapmazsa hak olmaz.”

354 “Ya rabbim, bana doğruluk mülkü ver ki doğruluk yüz kerametten yeğıdir.”

ammâ kendi ol yoluñ nâ-hemvâr ve tar ve târ olup düşmek havfından güç-
le adımın adar. Korkar ki düşüp pâre pâre ola. Mür-ı za‘îf-vâr gider iken
bîdâr olur. Mevlânâ dağı murâkâbesinden mütenebbih olup eydür ki “Ben
tanzîf ü tahtîr-i libâsda ihtiyât itdügüm bu ma‘ûle ‘azîm kûha ‘urûc âsân
olsun içündür.”

Hâce Şihâbüddîn Raḥimehullâhu

Hâce ‘Ubeydullâh’uñ ceddîdür. Cezbe ve kerâmet şâhibidür. Zirâ‘at ve
ticâret ile geçinürdi. Ekşeriyyâ mecâzîb ve mecânîn ile idi. Sefere tenhâ
gider idi. Kaçan kuttâ‘-ı tarîk gelse bülend âvâzıla yârânı olan meczûblar
çağırur idi, cümle gelüp yardım iderler idi. İki oğlu var idi: [220b] Biri
Hâce Muḥammed, biri Hâce ‘Ubeydullâh’uñ babası Hâce Mahmûd’dur.

Çün vefâtı karîb olur, büyük oğlu Hâce Muḥammed’i oğulları ile vedâ‘a
taleb ider ki biri Hâce Mes‘ûd ve biri Hâce İshâk’dur. Nüvâzişden soñra
buyurur ki “Muḥammed, senüñ oğulların çok perişânlık ve ser-gerdânlık
çekse gerek, ba-ḥuşûş küçük oğluñ Mes‘ûd ki İshâk’uñ dağı ser-gerdânlığına
sebeb olsa gerek.” Ve tâ marazı hâllerin beyân itmişler. Ve Hâce Mahmûd’a
dimişler ki “Sen dağı oğulların getür.” Hâce ‘Ubeydullâh gâyet küçük
olmağın bir hırkaya şarup cedit Hâce Şihâbüddîn’e getürmüşler. Hâce
Şihâbüddîn, Hâce ‘Ubeydullâh’ı gördüğü gibi ıztırâb gösterüp “Beni
kaldırın!” dimiş. Çün [221a] kaldırmışlar, pes Hâce Şihâbüddîn, Hâce
‘Ubeydullâh’ı kucığına alup mübârek yüzünü tamâm Hâce ‘Ubeydullâh’uñ
a‘zâsına sürüp ağlayurağ dimişler ki “Benüm istedüğüm ferzend budur.”
Dirîğ ki bunuñ zühûrında hayâtda olmasam gerek. Tîz ola ki şer‘at ve
tarîkat ve ḥaḳîqate revâc vire ve cihân pâdişâhları emr ü nehyine muṭî‘
olalar.” Ve bi’l-cümle cümle olacağ hâllerin beyân iderler. Ve babası olan
oğlu Hâce Mahmûd’a virüp terbiyeti için sipârişler itmişler. Ba‘dehu Hâce
Muḥammed’e müteveccih olup ‘özrler itmişler ki virgi Ḥaḳḳuñdur ﴿ذٰلِكَ

³⁵⁵ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿

355 Bu mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilen takdirdir (ölçüp biçmesidir/düzen-
lemesidir).” En‘âm, 6/96; Yâsin, 36/38; Fussilet, 41/12.

Hâce Muhammed-i Şâşî Raḥimehullāhu

Hâce Şihâbüddîn’ün baba bir birâderidür. Hâce Şihâbüddîn demişdür ki “Mādām [221b] birâderüm Hüdâ-dād Hüseynî nām ḥâkimün hediyeşin qabûl itmemişdi, biri birimüzün ahvâlini nâme ve kâşıdsız bilürdük. Çün hediye qabûl itdi, şimdi nâme ve kâşıda muhtâc olduk.”

Hâce Maḥmūd-ı Şâşî Raḥimehullāhu

Sâbiķu’z-zıkr Hâce Maḥmūd-ı Şâşî raḥimehullāhu ki Hâce ‘Ubeydullāh’uñ babalarıdır, t̄ayife-i şüfiyyeden zevk-ı küllî almışlardır. Hâce ‘Ubeydullāh, vâlidleri recâsıyla t̄arîķ-ı ḥâcegānda müfîd bir risâle yazmışlardır. Evvelinde demişlerdür ki “Bu fakîrün vâlidî, fakîre ḥüsn-i zannları olmağın “Ehlullāh kelāmında bize bir risâle yaz ki anuñla ‘amel etmek, nazar ve istidlâl tavrından ḥâric olan maķāşid-ı ‘aliyyeye vuşûlî mûcib ve ‘ulüm-ı yakîniyye-i vicdâniyye ḥuşûlini dā‘ı ve müstevcib ola.” Pes emrlerine imtişâlen bu risâle [222a] tahrîr oldı.”³⁵⁶

Naḳldür ki evâyilde Hâce Maḥmūd’a dört ay miķdârı cezbe ḥâşıl olur. Çün Hâce ‘Ubeydullāh ana raḥmine düşer, ol cezbe teskîn bulur.

Faşl-ı Şânî Vilâdetleri ve Eyyâm-ı Şibâda Olan Hâletleri ve Ba‘zı Ahlâķ ve Qudretleri Beyânındadır

Vilâdetleri sekiz yüz altı ramazânındadır. Benî a‘māmından ba‘zı rivâyet iderler ki vâlideleri nifâsdan ğusl itmeyince kırk gün ğayrıdan süd emmemişler. Hâce buyurmuşlardır ki “Tâ mektebden böyle zann iderem ki cemî‘-i ‘âlem benüm gibi Hâķ subḥānehu ile ḥâzır ola.”

Naḳl eyler ki “Bir kerre başmağum balçıĝa batdı. Çıkarınca baña ğaflet ‘arız oldı ki āĝâhlık nisbetinden qaldum. Çün mütenebbih oldum, āĝlamaĝa ve kendüme levme başladum. Hattâ bir [222b] çiftçi oĝlan çift sürerdi, kendüme tekrâr levme idüp didüm ki ekincilik gibi meşâķķat yoĝıken bu ḥâriş ḥıdmetin idüp bir ân nisbetinden ĝâfil olmaz, sen fi’l-ḥâl

356 Ahrâr’ın sözünü ettiĝi eser *Risâle-i Vâlidîyye* adını taşır. Farsça olan bu yapıtı Bâbüñ, Çaĝatay Türkçesine çevirdi. Hızır Bey, Mehmed Emin Tokadı, Mehmed Rifat Kadiri ile Harputlu Beyzade Ali Efendi tarafından da ayrı ayrı Osmanlı Türkçesine çevrildi.

başmak kaydıyla gâfil olduñ! Zîrâ cümle halkı ben hüş-der-dem nisbetiyle halk olup âgâh şanurdum. Hattâ bâliğ oldum, halkuñ gâffetini bildüm.” Şıgar-ı sinnlerinde la‘ib u lehv vâkı‘ olmamış.

Bir gice Ebû Bekr-i Kaffâl-i Şaşı mezarı ışığında Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhisselâmu görüp ayaklarına düşerler. ‘İsâ ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhisselâm başların yirden kıldırıp “Ben seni terbiyet itsem gerekdür” diyü buyururlar. Ba‘zılar tıbbıla ta‘bir iderler; ammâ hâce kendi ihyâyıla ta‘bir iderler ki ‘alâ-kalbi ‘İsâ olan [223a] Muhyî’dür. Fi’l-vâkı‘ az zamânda mürde dilleri ihyâ iderler.

Ve hâce buyurur ki “Mebâdî-i hâlde vâkı‘ada gördüm ki Resûlullâh şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hâzretleri aşhâb ve ahhâbla bir gâyet yüksek tağ dibinde dururlar. Baña işâret itdiler ki “Beni götür, bu tağuñ depesine çıkar.” Pes emrleri ile omuzuma alup tâ tağuñ başına çıkardım. Hâzret-i Server şallallâhu ta‘âlâ ‘aleyhi ve sellem istihsân idüp buyurdılar ki “Ben sende bu kuvvet var idügin bilürdüm, lâkin gayrılar dañı bilsün diyü saña bu işi teklîf itdüm.”

Ve yine mebâdî-i hâlde Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend’i görür. Hayli müddet kudreti kadrince ardınca yügürür, zîrâ taşarruf-ı tammıla taşarruf ider. Hâce Bahâüddîn [223b] ardına nazar ider: “Mübârek olsun!” diyüp kor gider. Ve Hâce Muhammed-i Pârsâ’yı görürler, ammâ anlar taşarruf idmezler.

Ve Hâce ‘Ubeydullâh buyurdılar ki “Uluğ Mîrzâ’nuñ bir çavuşı vardı ki her siyâset ve müşkil işleri aña ısmarlardı, Taşkend’e geldi. Cümle şeyh-zâdeleri cem‘ itdi. On yedi idük. Her kankısı ki anuñla muşâfağa itdi, cezbe galebe idüp düşdi. Ben cümleden küçük idüm. Baña dañı bir keyfiyyet hâşıl oldu, ammâ şabr itdüm, ol şağşa yapışup düşmedüm. Ta‘accüb itdi, beni cümleñün üstine aldı ve kelâmda baña müteveccih oldu. Baña hâtırâ oldu ki “Bu kadar taşarruf-ı bâtınla bu umûrı ihtiyâr itmek neden ola?” Keşf-i hâtırâ idüp didi ki “Ben Hâce Hasan-ı Attâr’uñ [224a] mürîdiyem. Niçe yıl hıdmetden soñra beni selâtin hıdmetine havâle itdiler ki müsülmânlaruñ mühimmâtına meşgûl olam.” Pes bu hıdmetle fetih hâşıl oldu.

Ve Hâce beyân ider ki “Evâyilde her kime râst gelsem, ayağına yüz sürüp tazarru‘ ve niyâz iderdüm. Ol eşnâda pederüm der-enbâr itmege bir

şahrâyî Türkle bir miqdâr galle gönderdi. Kendüm ol gendüme meşgûl iken, ol Türk gitmiş. Niyâz itmedüğüme teʿessüf iderek segirderek güçle yitişdüm. Niyâzla himmet isteyüp tazarruʿ itdüm. Ol Türk eyitdi “Her kimi görseñ Hızır bil ve her tûni Qadr bil.”³⁵⁷ Ammâ ben bir ʿammî Türkem, ğayrı bilmem.” Ammâ bî-nihâyet tazarruʿum görüp duʿâ itdi. Andan baña hayli küşâyış ve keşf hâşıl oldu. [224b]

Hikâyet: *Sene sitt ve sittin ve tisʿi-miʿede bu dâʿilerine Mısrʼda bu hâl vâkıʿ oldu, nitekim beyân oldu. Hattâ cemîʿ-i eşyâdan istimdâd iderdüm. Tâ bir gün bir mollâ zâhid vardı ki Fevzî Efendi dirlerdi, dervişlere selâm virme-yüp selâmumuzu almazdı ve kâdir olduğına şetmle, küfrle sögerdi ve kahveye harâm diyüp, istihlâl ideni ikfâr iderdi; ammâ ğâyet zühd ve takvâ ve taʿaffüf üzere idi. “Dâvûd Paşa Hâcesi” demekle maʿrûf idi.*

Nâġâh zâviye öninden geçer iken, nûr-ı vücdüñ tecellisini anda daġı müşâhede idüp ayaklarına düşüp tazarruʿ ve niyâzla nazar itdüm. Bî-ihtiyâr hay hay idüp ağlamaġa başladı ve eyitdi: “Ey oġul, şeyhe bizüm [225a] ʿözüñüz idüp diyesiz ki biz kendümüzi “naġnu naġkumu biʿz-zâhir”³⁵⁸ ile ʿâmil şanurduk, hâlbuki zâhir bu imiş ki hüküm anlar elinde imiş.” Ol eşnâda efendi merġûm bağçeden geldi. Elinde vâfir gül vardı. Bir miqdârını Mevlânâ Fevzî’ye şunup buyurdılar ki “Hüküm Haġġ’ındur ve zâhir ü bâtın oldur.”

İkinci ezânı okınmaġın atdan inüp zâviyeye çıkdılar. Çün namâz ve evrâd ve zikir tamâm oldu, ibtidâ-yı naşîhatde buyurdılar: *مَا زَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَرَأَيْتُ اللَّهَ* ³⁵⁹“nûñ maʿnâsı oldur ki bu rüʾyetde temkîn hâşıl ola. Pes fakîre nazar idüp buyurdılar ki “Reʾaytu şeyʿen”³⁶⁰ diyen, ³⁶¹“مَنْ عَرَفَ اللَّهَ كُلَّ لِسَانُهُ” ya mazhar olandur.” Hemân ol zamândan sonra fakîre bir rüʾyet ve bir sekîne hâşıl oldu [225b] ki demek olmaz. Nitekim bu fakîre yine bu tecellî sâbıkâ hâşıl olup Mevlânâ Esvedî ile muʿâmelede yine Efendi ġazretleri ġalâş itdi.

357 “Gördüğün herkesi Hızır ve geçirdiġin her geceyi Kadir bil.”

358 Biz zahire göre hüküm veririz.

359 “Hiçbir şey görmedim ki onda Allah’ı görmüş olmayayım.” “Her şeyde mutlaka Allah’ı görmüşümdür.”

360 “Bir şey gördüm.”

361 “Kim Allah’ı bilirse onun dili (başka bir şeyi anmaktan) tutulur.” Mirkātu’l-Mefâtiġ Şerhu Mişkâtî’l-Mesâbîh, 1/106.

Ve Hâce ‘Ubeydullâh hâzretleri buyururlardı: “Şıgar-ı sinnümde vehhâm idüm. Bir gice bî-ihtiyâr taşra çıkdum. Beni mezârât-ı meşâyıh cezb itdi. Evvelâ Şeyh Ebû Bekr-i Kaffâl-i Şâşî mezârında murâkıb oturdum. Kaṭ‘â ḥavf gelmedi. Ba‘dehu Hâvend-i Tahûr mezârına, ba‘dehu İbrâhîm-i Kîmyâger mezârına, ba‘dehu Zeynüddîn-i Kûy-‘arîfân mezârına varup murâkıb oldum. Andan hiç bir nesneden ḥavf gelmedi, illâ Allâhu ta‘âlâdan.”

Buyururlardı ki “Benüm giceler taşra gitdügümden akribâm tereddüde düşmüşler. Bir gice ardumca bir süd kardaşum vardı, tecessüs için göndermişler. Hâvend-i Tahûr mezârında gelüp elin üzerüme koyup ditrerd. “Niye ditrersin?” didüm. Didi ki “Ġarîb nesneler gördüm, az kaldı ki helâk olam.” Pes yapışup eve getürdüm. [226a] Mûte‘allaḳâtuma aḥvâlümi ḥikâyet itmegin sū’i zann idenler ferâgat itdiler.”

Ve buyururlardı ki “Bidâyetde bir şehir Kaffâl-i Şâşî mezârında murâkıb idüm ki mehîb mevzî‘dür, bir münkir vardı. Beni tecrîbe ve tahvîf için bir küşeden ḥaykırup üzerüme yüridi. Aşlâ baña tezelzül gelmedüğinden, itdüğinden peşimân olup ‘özü ve tazarru‘ eyledi. Ve soñra aḥbâbdan oldı.”

Ve buyurdılar ki “Bir gice Zeynüddîn-i Kûy-‘arîfân mezârında oturur idüm. Şehr kenârında olup tenhâ yir idi. Ve Taşkend’de bir kâtil-i mehîb divâne vardı ki ḥalk ḥavf iderlerdi. Nâgâh güristânda peydâ oldı ve üzerüme yürüyüp “Tiz kalk, taşra git!” diyü gavgalar itdi. Ben kendi nisbetümde olup aña mültefit olmadum. [226b] Dîvâneligi daḥı ziyâde olup bir ağaç getürdi ki mescid çerâğından yakup başuma bırağa. Yıl çerâğı söndürdi. Âteş-i gâzabı isti‘lâ bulup ol işti‘âl ile şabâha degin pervâne gibi eṭrâfım tolandı, ammâ ben iştiğâlümünden ırılmadum. İrtesi bir âdemi daḥı öldürmüş, anı daḥı ḳatıl itdiler.”

Ve buyururlardı ki “Hâvend-i Tahûr mezârında bir siyâh nesne eyvândan düşüp yuvalandı. Teşvîş virmemek için gitdüm. Bir gice yine anda servler dibinden öksürmek âvâzı geldi. Ġayrı nesne görmedüm.”

Ve buyururlardı: “Hâce ‘Abdulḥalîḳ’a mensûb olanlar bâzârda gezerler, cümle âvâzlar ḳulaḳlarına zıkr gelür. Baña daḥı vâḳı‘ [oldı], ḥattâ bir kerre ‘ûd ve çeng nağamâtı zıkr geldi.”

Nazm: Çişt mîdânî şadâ-yı çeng u ʿūd
Ente hasbî ente kâfi yâ Vedūd³⁶² [227a]

Hikâyet: Mısr'dan oğlum Kâzî Maḥmūd Beg'ün ve paşanuñ evinde bir kerre Usta Kâsım dü-yek uşûlünde nây çalardı. Gözüüm yumup dinlerdüm. Gaybet hâşıl oldu. Dervişleri nefy ü işbâta meşgûl şanup zikr itmişem. Huzzâra hoş gelüp Usta Kâsım'a işâret itmişler. Şol kadar terleyüp zikr itmişem ki uşûl âhere gitmegin güçle kendüme geldüm. Ol hâlde niçe nesne keşf oldu. Cümleden dü-yek ki uşûl-i uşûldür, penç zarbdur, bir ve iki ve bir ve birdür. Hazârât-ı hams bundan fehîm olur. Birden iki zühûr ve ʿâkıbet bire rüçûʿ ider ve âhîrde olan, cümleyi ihâtâ ve itmâm ider. Ve bu hâtıra oldu ki dü-yek edâsından ise yek-dü evlâ ola, huşûşâ uşûlde dahı eyledür. Bu cevâb [227b] lâıyîh oldu ki nefy, işbâtıdan muḳaddemdür. Pes ikilikden bir sonrâ gerek. Eger aşl-ı uşûlde yine bir muḳaddemdür, ammâ ol bir ʿadedden degildür ki “el-ʿadedu, nısfu mecmûʿi'l-hâşiyeteyn”dür.

Beyân-ı Fenâ vü İstignâ-yı Hâzret-i Hâce ʿUbeydullâh Ḳuddise Sirruhu

Buyururlar ki “Evâyilde Mîrzâ Şâhruḥ zamanında Hirî'de niçe müddet bir hırka elüme girmedi. Ğâyet pâre pâre bir dülbendüm vardı. Bir fakîr taʿâm istedi, bir âş-peze dülbendümi “Çanaḳ bezi olur, tek bu fakîrün karnın toyur” diyüp dülbendümi virdüm. Anı doyurdu. Edebile dülbendi önüme kodı. Ben qabûl itmeyüp gıtdüm. Yılda bir qaftân geyürdüm ve üç yılda bir kürk ve bir müzetaş³⁶³ ile geçinürdüm.

Hikâyet: Bu fakîrün bir dilki kürki vardı. Fûkarâ qardaşlar aña [228a] “velâyet kürki” dirlerdi. Sebebi bu idi ki evvel gelmesi bu fakîr kürke muʿtâd iken, çün ki Mısr'da sene sittinde her ne varsa tâlân idüp fâriğü'l-bâl ve hoş-hâl olmışdum, hattâ hânkâh-ı şerîfde hücreme kulle³⁶⁴ metâʿdur diyü getürme-yüp lâzım olursa varup saḳkā-hânenen içerdüm. Bir kerre Defterdâr Bâyezîd Beg hücreme geldi. Kendi postunu döşedüm. Ben qurı yirde oturmak istedüm.

362 Çeng, ud nedir bilmiyorum, Ey Vedūd, sen bana yetersin ve kâfisin.

363 Bir çift çizme.

364 Kulle: büyük testi.

Fi'l-hâl kendi kuru yirde oturdu ve "İnşâallâh bizüm istebrak ve sündüse vâşıl olmamıza bâ'îş olacaktadır" didi. Çün ki kendi Gülşenî hazretlerine yitişmiş idi ve anlardan bey'at idüp tekyeyi bile yapmış idi, bir mikdâr muşâhabet ve murâkabe idüp gitdi.

Efendi merhûm, fakîri çağırtnışlar. [228b] Hizmetlerine irdükde, buyurdılar ki "Merhûm İmâm Ebû Hanîfeden sonra İmâm Muhammed ile İmâm Ebû Yûsuf bir meselede nizâ' itseler, sâbıku'z-zikr İmâm Dâvûd-ı Tâ'îye gelüp arz iderler imiş. Eger söz İmâm Muhammed'ün olsa, "söz senüündür" diyü hitâb iderler imiş, eger hak Ebû Yûsuf elinde olsa, "söz budur" dirler imiş. Su'âl itmişler ki "İkisi dahı imâmuñuz şakirdleridür, niçün hitâbda fark idersiz?" Dâvûd Hazretleri buyurmuşlar ki "İmâm Muhammed dünyâyı terk idüp ilme tâlib oldu ve Ebû Yûsuf ilmi kazâ ve dünyâyı âlet itdi." Ve buyurdılar ki "Egerçi sen kazâ ve dünyâyı terk itdün, lâkin sonra niçe menâsıba girüp niçe kimesnenüñ taşarrufuna sebep olursın, lâkin yedi yıla degin hücrene de getürseler [229a] kabûl itme." Gayrı nesne buyurmadılar.

Ta'accüb iderek hücreme geldüm. Egerçi kilîdi yogıdı, ammâ kapusını açık buldum. İçerü bakdum, kâlî ve yaşduk ve kiçe gördüm. Gayrı kişiye virmişler ola diyü girü döndüm. Bit bâzârına dönmiş ancak didüm. Bir kimesne bir şurre ile bir mikdâr meblağı elüme şundu. "Nedür?" didüm. Eyitdi: "Defterdâr Bâyezîd Beg size selâm ider. Bu meblağı mühimmātuñuza şarf eyleñ. Hem hücreñüzi sizün için döşedi." Fakîre ol zamân bir ıztırâb oldu ki elümde olan surreyi elümden yire urdum. Ve bî-ihtiyâr ol şahş a itâb itdüm ve "Esbabuñı alı git, yoksa ben hücreye girmezem" diyü ikdâm itdüm. Ol şahş: "Cümle sizüündür" didi ve çıkup gitdi. Ben dahı dervîşlere "Yağma!" diyüp işâret itdüm. [229b] Köhne postı dahı birisi aldı. Eyitdüm: "Bir eyice nesne niçün almaduñ?" Eyitdi "Baña bu lâzım idi, buldum, ziyâde ne lâzımdur!" Fakîre, efendiniñ naşîhatı ol zamân hâtıra oldu. Añâ şükr itdüm ki kabl'e't-taşavvur amel itdüm ki fenâm cibillî imiş.

Ol günler gâyet şovuk oldu. Hasta olmak ihtimâli olup ditrerdüm. Efendi, fakîri da'vet itmiş. Dervîşler dimişler ki "Şovuk te'sîr itdi, hummâdan ditreyüp yatur." Buyurmuşlar ki "İnşâallâh aña yarın bir eyi ıssı kürk gelür." Pes gelüp dervîşler fakîre haber virdiler. İrtesi Rûm'dan birâder ba'zı esbâb ve nakdiyye göndermiş. Bir âdemisi getürdi. Cümleden bir büyük cild kafâ dilki

kürk idi. Anı ve ba'zı kitābları Edirne'de bağlarum mahşülünden almış. Pes kürk ile kitābları kabûl itdüm. Gayrısı müstehaklarına gitdi. [230a]

Dört yıl fakîr ol kürk ile geçindüm. Yaz olduğça Mükāşif Sinân Dede gelüp arkamdan alup şaklardı ki kimesneye virmeyem. Ve kışın hırkamı alup kapladu getürürdi ve külli şü'urum olmazdı. Uğrıl原因lar niçe kerre rüsvây oldılar, benüm taşarrufum yögüdi.

Ve Hâce 'Ubeydullāh buyururlardı ki “Bir kış Mevlānā Mūsāfir ile Şāhruhiyye'de hem-hücre olduk. Hücremüz içi ekşeriyyā bārāndan yaş idi ve cāmelerüm kışa olmağın a'zāmı kāmil örtüp ısı dutmazdı. Ve Şeyh Bahāüddīn 'Ömer hıdmetinde iken vuzū için şovukda tā şehre giderdüm. 'Acebdür ki biz dervişler cemî'-i mühimmâtını müheyây itmişüz ki kayd çekmeyeler; yine tekäsül iderler. Ammā ümîddür ki kudret ve cem'iyet olduğda sebep-i tefriķa olmaya.” [230b]

Hâce Şafî getürür ki “Hâce hâzretleri cemî'-i 'ömrlerinde kimesneden nesne kabûl itmeyüp yimeğın yimemişdür, meger kıymetin vire.”

Beyān-ı Ğınā vü Temevvül-i Hâce 'Ubeydullāh Kıddise Sirruhu

Buyururlardı ki “Mebādide Hirî'de idüm, Seyyid Kāsım Envār-ı Tebrizi'ye vardum. Seyyid kendi nīm hürdını³⁶⁵ baña virüp buyurdılar ki “Ey şeyh-zāde-i Türkistānî, bu nān hürişler³⁶⁶ nice ki bize hicāb-ı kıbāb olmuşlar ise 'an-ķarib dünyā senüñ dağı kıbābuñ olacaķdur, ya'ñî perde ve rû-püşuñ ola.” Hâce buyururdi ki “Seyyid bunu buyurduķda, dünyālîķ bir şey'üm yögüdi, ba'dehu peydā oldu.”

Yigirmi iki yaşında tayıları olan Hâce İbrāhîm, Taşkend'den tahşîl-i 'ilm-i zāhir için [231a] Semerķand'a alı gitmişler. 'İlm-i bātın tahşîli ğalib gelüp hâceĝān 'azizleri ile iki yıl şöhet iderler. Şonra Herāt'a gelüp beş yıl anda dağı eyle olurlar. Yigirmi tokuzında yine Taşkend'e gelüp rızķ-ı helāl kesbine meşĝül olur. Bir kimesne ile şerîk olur, az zamānda bereketle şol ķadar ğalle vü kelle vü reme ve mevāşî vü havāşî ve ensāb u esbāb ve māl u menāl ve 'aķār u emlāka mālîk olur ki vükelā ve ĥademesi bile aşķāb-ı ziyā' olur.

365 Nīm hürd: yemek artığı

366 Nān hüriş: katık

Hâce Şafî dir ki “Karşı’ya uğradum, Hâce tevâbi’inden bir âdem Karşı cüybârını hâce vekâletiyle zabt iderdi. Şordum ki “Hâcenüñ ne miqdâr mezra‘ası var ola?” Didi ki “Biñden ziyâdedür ve henüz dağı şatun alurlar [231b] ve bu mezra‘a ol cümleden biridür.” Şordum: “Bu cüybârda kaç çift yürür?” Didi ki “Her yıl üç biñ ırğad üç biñ çifte hıdmet ider.” Pes bu hisâba toksan biñ çift olur. Ba‘zısı âzâd olursa nihâyet elli biñ mu‘karrerdür. Bundandır ki hâce buyurmuşdur ki “Her yıl Semerķand havâşşından olan mezra‘alarumdan dīvāna senek-i Semerķandî ile sekiz yüz kerre yüz biñ batman ğalle ‘öşr virürem.” Ve buyurdılar ki “Hak ta‘ālâ ğalleme bir bereket vermişdür ki harrâzlar biñ batman ğalle der-enbâr iderler; çıkardukları zamānda biñ dört yüz, biñ beş yüz batman çıkar.” Ba‘zı hademe dirlerdi ki “Gāhî harc-ı ğalle dağlinden ziyâde olurdu; [232a] ammā âhîr enbârda ziyâde ğalurdı, pes hâceye i’tikâdumuz dağı ziyâde olurdu.” Bu ma‘nâyı hâceye şordılar. Buyurdılar: “Fuķarâ için olan mâluñ hâşşası budur: ﴿أَنَا ۞﴾³⁶⁷ اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ma‘nâsında.”

Buyururlar ki “Ya‘nî saña keşretde eħadiyyet müşâhedesin virdük, imdi bu maķâmda olan, her zerrenüñ âyînesinde Hakk’ı müşâhede ider.”

Li-mü’ellifihi: Her zerrede envâr-ı Hakk’ı eyle temâşâ
Her kaçtrede gör cümle bihâr oldı hüveydâ

Ez-Tuhfe-i Câmî: Zed be-cihân nevbet-i şâhenşehî
Kevkebe-i fakr-i ‘Ubeydullâhî³⁶⁸
Ân ki zi-ħurriyyet-i fakr âgehest
Hâce-i Ahrâr-i ‘Ubeydullâhest³⁶⁹
Rûy-i zemîn k’eş ne ser u ne bunest
Der-nazareş çun rûy-i yek nâhunest³⁷⁰

367 “Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik.” Kevser, 108/1.

368 Cihanda Ubeydullah’ın fakrı yıldızının sultanlık davulu çalındı.

369 O fakrdaki hürriyetten haberdardır, Ahrâr’ın ulusu Ubeydullah’tır.

370 Onun için dünya ne yüksektir ne de alçaktır; onun nazarında ancak bir tırnak ucu mesabesindedir.

Yek rüy-i nâhun ki be-dest âyedeş
 Key bere-i fakr şikest âyedeş³⁷¹
 Lucce-i bahr-i ehadîyyet dileş
 Şûret-i keşret şadef-i sâhileş³⁷²
 Hest der-ân lucce-i nâ-kaʿr-yâb
 Qubbe-i yek tûy-i felek yek habâb³⁷³

Hâcenûn Halk Hakkında Olan Hıdmet ü Merhametlerini Beyân Eyler

Ki ʿömrleri ʿâleme reʿfet ü şefkatle geçmiştir. Buyururlardı ki “Semerkand’da üç haşbe marazına mübtelâ hastaya hıdmet iderdüm. Baña dağı sirâyet itdi. Yine anlar zaʿfından yırlarından kalkmadıkları eelden ben zaʿfla kalkıp firâşların dağı pâk iderdüm ve zaʿfumu izhâr itmezdim. Ve Hirî’de hammâmda Pîr-i Hirî hammâmında şabâhlarda on beşden ziyâde kimesneye hıdmet iderdüm. Ücret almamak için çıkup kaçardım. Ve siyâh ve sefid ve şakî ve saʿid dimeyüp ıssı hâlvette bir niçe kimesneye hıdmet itmegin âhir-i ʿömrümden hammâma rağbetüm yokdur.” [233a]

Buyururlardı ki “Hâcegân tarîkında muktezâ-yı vaqt ne ise himmet aña maşrûf gerek. Mâdâm ki bir müsülmâna râhat ve qalbine kabûl-i sebeb-i maḥabbet olacak kâr ola, murâkabe câyiz degildir. Baʿzılar nevâfilî hıdmetden evlâ zann iderler, ammâ gönüllerde temkîn-i meveddet hıdmetün şemeresidür, ³⁷⁴“اَلْاِنْسَانُ عَبْدُ الْاِحْسَانِ” Pes şemerât-ı nevâfil, şemerât-ı maḥabbet-i müʾminîn ile berâber degildir.”

Maʿlûm ola ki baʿzılar kâbil ve maḥbûlden gayrı iltifât ve hıdmet itmemişler, Hâce Bahâüddîn ve tevâbîʿi gibi. Ammâ rahmeten liʾl-ʿâlemîn seccâdesinûn hâdimi olan, cümle eşyâya hıdmet eyler, nitekim Hâce

371 Bir turnak ucu ki onun eline geçer de fakr yoluna düşünce kırılır.

372 Gönlü vahdet denizinin dalgasıdır, kesret görüntüsü onun sahilindeki deniz kabuklarıdır.

373 O dipsiz dalganın bir damlasında göğü örten bir kubbe vardır.

374 “İnsan iyiliğin kölesidir.” Mirkâtü’l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtî’l-Mesâbih, 6/2; Umdetu’l-Kârî, 8/233.

‘Ubeydullâh buyurur ki “Ben bu tarîkı kütüb-i şüfiyyeden aḥz itmedüm, [233b] belki ḥıdmetle buldum. Böyle değil ki ḥıdmet itdüklerüm baña bu tarîkı ta‘lîm ideler, ammâ sıdķıla ḥıdmetün ḥâşşiyyeti budur. Ve her kimseyi bir yoldan getürdiler, bizi ḥıdmet tarîķından getürdiler. Bundandur ki ḥıdmet benim marzî ve maḳbûlümdür. Ve her kimseden ki ḥayr ümîd iderem, aña ḥıdmet emr iderem.” Ve bu beyti okurlardı.

(**Nazm**): Himmet tu-râ be-kungure-i kibriyâ keşed
Ân saḳf-gâh-râ bih ezîn nerdubân meḥâh³⁷⁵

Neşr: Andan sonra buyururlardı ki “Ben bunu şöyle okuram ki (mışrâ): “Ḥıdmet tu-râ be-kungure-i kibriyâ keşed”³⁷⁶

Ḥâcenün Ḥalkla Ḥüsn-i Mu‘âmele ve Mürâ‘ât-ı Edeb ve Ḥıdmetleri Beyânındadır

Ḥâce Şafî dir ki “Dört ay ve sekiz ay bir kerre daḥı ḥâcenün [234a] ḥıdmetinde oldum, esnedügin ve bir tarîķ ile ağızlarından balġam ve tük-rük çıkardukların ve sümkürdüklerin görmedüm.” Ve tenhâ ve keşretde murabba‘ oturdukların kimse görmemişdür. Bir ‘uzvından bir nâ-şâyeste nesne görölmemişdür. Naḳīb-i nuḳabâ Seyyid ‘Abdulḳâdir-i Meşhedî, Semerķand’a ḥâceye varurlar. Bir gice Mîr Mezîd Arġun Ḥâce ile iḥyâya gelürler. Tâ şabâḥa deġin ḥâce bir dizleri üzere oturup deġişdürmediler, tâ teheccüdi kıldı, yine ol ḥâlile murâķıb oldılar, tâ şubḥı kıldılar. Faḳîr ve Mîr Mezîd diz deġişdürmek oldı, ammâ ḥâcenün bereketi ile muḳaddimât-ı ḥâb gelmedi.

Ḥikâyet: *Sene seb‘ ve sittîn fakîr Ka‘be’den geldükden sonra ḥânķâhda bir niçe mevlid oldı. Her gice mevlidden sonra [234b] merḥûm efendi nice ki diz çöküp otururlardı, ġayrı hareket itmezlerdi. Faḳîr maḥfîl dibinde muḳâbilelerinde ayaġ üzere tırurdum, tâ şabâḥ namâzına kalkarlardı; dervîşler daḥı semâ‘ iderlerdi. Türbe-dâr Ḥâcî ve Arnavudlı Beg-zâde Dervîş*

375 “Himmet seni ululuk arşının çatısına çeker, Bu çatıya bundan daha iyi bir merdiven arama.”

376 “Hizmet seni ululuk arşının çatısına çeker.”

Muṣṭafā ve Muḥavvel Dervīṣ Muṣṭafā ve İmām Muḥammedrā ve baʿzı kardaşlar yatsudan tā şabāḥa deġin semāʿdan çıkmayıp hem ḥareket ve hem hū dirlerdi ve kaṭʿā birimūze fütūr gelmedi. Bu maḳūle bī-ḥad vāḳıʿ olmuşdur. Ve merḥūmuñ kimse ayaġ uzadup yatduġın görmemişdür.

Rubāʿi li-Cāmī: Nābüdde be-şubḥ der-ṭaleb şāmī çend
Neneḥāde birün zi ḥiştēn gāmī çend
Ber şüret-i ḥāş āmede ʿāmī çend
Bed nām kūnende-i nikū nāmī çend

[235a] **Neşr:** Ḥāce ʿUbeydullāḥ ḥazretlerinüñ fütüvvetlerinden biri budur ki bir seferde yağmur ihtimālī ile ḳonarlar. Çadır bir imiş, buyururlar ki “Benüm bu ḥaymede şübhem var, luṭf eyleñ, siz içinde oturuñ” didi ve kendi taşrasında şabāḥa deġin yağmur çekdi.

Bir kerre daḫı Buzāverd mezraʿasına aşḥabla vardılar. Müzārīʿler bir derim evi getirdiler. Havā ġāyet ıssı idi. Aşḥāb, ḥāce yanında istirāḥat idemezlerdi. Ḥāce öyle ıssısında “Ben mezārīʿ görmege giderem” diyüp aşḥabı derim evinde istirāḥatda ḳodılar. Çün bir niçe kerre itdiler, aşḥāb fehmi itdiler ve ḥicāba düşdiler. Pes yine Taşkend’e geldiler.

Faşl-ı Sivüm Ḥāce ʿUbeydullāḥ Ḥazretlerinüñ Evvel Seferleri ve Baʿzı Meşāyih ile Mülākātıdır

Buyururlardı ki “Ṭayım Ḥāce İbrāḥīm beni ʿilm-i mebāḥis için taḫrīz itdükçe [235b] ġāḥ maraz-ı ḥaşbe ġāḥ göz ağrısı māniʿ oldu, pes beni kendi ḥālūme ḳodı. Ancaḳ *Mişbāḥ*’dan iki varak okudum. ʿUlemādan Fazlullāḥ Ebi’l-Leyṣi dir ki “Ḥāce ġāḥi *Tefsīr-i Ḳāzī*’ye baʿzı şübhe irād iderlerdi ki ʿulemā cevābında ʿāciz olurlardı.” Mevlānā ʿAlī ʿArrān-ı Ṭūsī zamānesininüñ aʿlemī idi, ḥācenüñ meclisinde sākit oturlardı. Ḥāce bir ġün söylerler ki “Mevlānā söylemek sizündür; söyleñ, diñleyelüm.”

Mevlānā buyurur ki “Bir yirde ki mebdē-i Feyyāz’dan süḫan bī-vāsıṭa vāşıl ola, anda söylemek edebsizliktür.”

Hâce buyururdu: “Taşkend’den Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş ziyâretine Semerkand’a varmış idüm. Pederüm, mevlânâya beni da’vet için mektûbla bir âdem göndermişler ki “Birâderüm kızını nâm-zed itmişem. Tîz [236a] gelsün ki te’hîrine birâderüm baña bî-huzûr olur.” Mevlânâ: “Var, vâlidüñüñ sözine itâ’at eyle” diyü vâfir naşihatden soñra buyurdılar ki “İztırâbla tarîk-ı Hakk’a tevağguluñdan bir yirde qarârüñ yoğusa ma’zûrsın.” Hâce bu hikâyeti ulemânuñ terk-i tahşili için defa’atle buyurdılar.

Hâce Semerkand’da Mevlânâ Sa’düddîn ile ma’an Mevlânâ Nizâmüddîn’e mülâzemet iderler imiş. Bir gün ululardan biri Mevlânâ Nizâm ile oturur iken bir nûrânî civân kapudan girüp edeble bir miqdâr oturup taşra gider. Ol ‘azîz şorar ki “Bu şabîhü’l-vech ne kişidür?” Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş buyururlar ki “Buña Hâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi dirler. Tîz ola ki ‘âlemün pâdişâhları buña mübtelâ olup itâ’at ideler.” [236b]

Mevlânâ ‘Abdullâh Serpüli demişdür ki “Mevlânâ Nizâmüddîn babama gâhi gelürlerdi. Bir gün teşrîf buyurup murâkabe de iken başların kaldırup muhkem feryâd itdiler. Ba’dehu pederüm sebebini şordı. Buyurdılar ki “Şarkdan ‘Ubeydullâh nâm bir şahş zuhûr itdi. Ne ta’accüb ulu şeyh olur!”

‘Abdullâh Serpüli demişdür ki “Hâce nüñ nâmını mevlânâdan işidüp muntazır idüm. Çün Sulţân Ebû Sa’id-i Mîrzâ devleti geldi, hâceyi Taşkend’den Semerkand’a getürdiler. Cümleden evvel şöhbetleriyle ben müşerref oldum. Hâce soñra Buğârâ’ya müteveccih oldılar. Yolda Şeyh Sirâcüddîn-i Beyremesî karyesinde bir hefte şeyhle şöhbet iderler. Soñra Buğârâda Mevlânâ Hüsâmüddîn ibn Mevlânâ Hamîdüddîn-i [237a] Şâşî’yi görmişler. Ve Hâce ‘Alâüddîn-i Gucdevânî ile ‘azîm şöhbetler itmişler. Soñra Horâsân’a Merv yolından Herât’a gelüp dört yıl Herât’da olmuşlar. Ol zamân Seyyid Kâsım Envâr-ı Tebrîzî ve Şeyh Bahâüddîn ‘Ömer ile çok mülâkât itmişler ve Şeyh Zeynüddîn-i Hâfî ile dahı nâdiren mülâkât itmişler. Soñra Herât’dan Mevlânâ Ya’kûb-ı Çarhî niyyetine râh-ı Belh ve Şîrgân’dan Hişâr’a müteveccih olmuşlar. Ve Belh’de Mevlânâ Hüsâmüddîn-i Pârsâ şöhbetine irişmişler, nitekim geçdi. Ve Çeganiyân’da Hâce ‘Alâüddîn-i ‘Atţâr’uñ kabrini ziyâret idüp Hülfütü’da Mevlânâ Ya’kûb-ı Çarhî’yi bulup

bey'at idüp tarîka almışlar. Ol seferde üç ay eglenüp [237b] yine Herât'a gelmişler. Ve bir yıl Herât'da meşâyih hıdmetinde olmuşlar. Cümle beş yıl Herât'da olup yine Taşkend'e varup yigirmi tokuz yaşında zirâ'ate meşğûl olmuşlar. Girü Mevlânâ Nizâmüddîn ile umûr-ı 'acibe bâz-geştleri olmuş, nitekim geçdi.

Hâcenûn Meşâyihla Şoĥbetinûn Tafşilidür

Evvelâ Seyyid Kâsım'la Şoĥbeti Beyânındadır

Hâce buyururlardı ki cemî'î-i 'ömrümde Seyyid Kâsım'dan ulu kimse görmedüm ki gayrı meşâyihuñ şoĥbetinden hâşıl olan nisbet munkaṭı' olurdu. Ammâ Seyyid'ün nisbeti hergiz munkaṭı' olmamışdur. Ve cümle kâyinât eṭrâf-ı nûrında pervâne-mişâl dolanurdu. Seyyid ibtidâda Bâverd havâlisinde Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend ile [238a] şoĥbet eylemişdi ve nisbetini hâceye eylerdi.

Ve Hâce 'Ubeydullâh buyururlar idi ki "Seyyid'ün bir kıpucısı vardı ki kimse anuñ icâzetinsiz Seyyid'e girmezdi. Ammâ Seyyid tenbîh itmiş idi ki "Her gâh ki bu civân-ı Türkistânî gele, mâni' olmaya." Ve fakîr her gün bâb-ı sa'âdetlerine varur idüm. Bu kadar icâzet ile yine üç günde bir kerre girür idüm. Aşhâbı benüm şabruma ta'accüb iderlerdi, huşûsâ meclisleri gâyet lezîz idi. Ve bir kimse çok otursa tiz kıldırurlardı, ammâ fakîre hiç istiğnâ itmemişlerdi.

Hâce buyurur ki "Evvelde benden şordılar ki "Babo, aduñ nedür?" Ve 'âdetleri herkese babo dirlerdi. Didüm ki " 'Ubeydullâh." Buyurdılar ki "İsmüñi taḥkîk itmek gereksin, ya'nî Hakk'a kıllucağuş yirine getürmek gereksin." [238b]

'Ubeydullâh'ın taḥkîkî Şeyh-i Ekber'ün 'Abâdile nâm kitâbında ve bu fakîr'ün Feyzu'l-Velî ve Simsimiyye nâm kitâblarında mufaşşalan mübeyyen-dür, tettebbu' olına.

Ve Hâce 'Ubeydullâh buyururlardı ki Seyyid'ün nazarı 'avâkıb-ı umûra idi, ammâ Şeyh Bahâüddîn 'Ömer'de bu nazar yoğıdı. Bundan idi ki Seyyid sâbıkâ "Dünyâ senüñ rû-puşuñ olıcakdur" didi ki 'âkıbet eyle oldı. Ve her gâh hâce hâzır olsa, Seyyid ma'ârif-i garîbe beyân eylerdi."

Mevlânâ Fethullâh-ı Tebrîzî dir ki “Bir gün hâce, Seyyid’ün huzûrından kalkup girdi. Seyyid buyurdılar ki “Fethullâh, eger mütemennâ olan sa‘âdete irişmek isterseñ, bu civân-ı Türkistânî’nün emegin elden koma ki ‘an-çarîbin cihân-gîr olıcağdur.” Çün Hâce sonra Taşkend’den Semerķand’a geldiler, [239a] ekşeriyyâ hizmetlerinde oldum ve hâce dir idi ki “Seyyid’ün hiç muhâlif vaz‘ı yogıdı, bir kaç nâ-mülâyim mürîdinden gayrı ki hâlk ol cihetden dahıl iderlerdi. Ammâ Seyyid yâ anlaruñ kendi ile olmasınınuñ taķdîrine nâzır idi, yâ anları kendüye rû-puş idinüp esrâr-ı hafıyyesin gizlerdi ki maḥbûbu’l-ķulûb olan ḥaķāyık nâdândan mestûr olmak evlâdur.”

Ve hâce buyurur ki bir gün Seyyid buyurdu ki “Babo, şimdi ḥaķāyık az zâhir olduğuna sebep loķma-i ḥelâl az olduğudur. Evâyilde lekendeli taķıye diküp şatardum, soñra elüm meflûc oldu. Mîrâs malı ile ticâret idüp geçünürdüm.” Ammâ hâlk Seyyid’ün ḥâlin ‘aksine añlarlar idi. Ve mülâzımları dahı kesbe meşğûl idiler. Ve Seyyid bir tâlib-i ‘ilmi yâ bir fakîri [239b] hasta yâ muḥtâc işitse murâdın ḥâşıl iderdi.

Hâce buyurur ki “Hasta oldum, Sa‘düddîn-i Kaşğarî gelüp Seyyid Kâsım ‘iyâdetüñe gelür diyü müjde itdi. “Benüm mecâlüm yok, siz istikbâl eyleş” didüm ki gâyet za‘îf idüm. İki günde baña şihhât geldi. İşitdüm Seyyid, Şeyḥ Ebu’l-Leyṣ Hammâmı’na gelmiş. Mülâzemete vardum. Seyyid çıkup taḥt-ı revâna girdiler ki dört kimesne götürürdi. Biri gâyib olmağın ben götürdüm, ammâ tākāt getüremedüm. Az kaldı ki düşem, ḳalbüme bir eyi düşünmek geldi. Anuñla bir kuvvet ḥâşıl oldu ki Emîr Şâh Medresesi’ne iletüm. Dervişler didiler ki “Şimdi âdem oğlı silkine dahıl olduñ ki ḥâmil-i emânet-i kübrâ olduñ.” Fi’l-vâķır kendümi eyle buldum.

Hikâyet [240a] *Bu fakîr Mısr’da efendi merḥûma bey’at itdükden soñra yedinci gün ḥummâ-yı muḥrika ‘ârîza oldu. Yedi gün bî-hod olup yimekten içmekten ḥalâş olup mevte müşrif olmağın efendiye “Muḥtâzırdur” dimişler. Buyurmuşlar “Ḥâzırdur ammâ biz dahı ḥâzır olalum.” Pes ḥużzâr ile ḥânķâha gelüp fakîrûñ ḥücreesine müteveccih olurlar. Fakîrde şu‘ur yogıdı. Çün Amasiyyeli Mehmed Efendi ve Lâyiḥi ve sāyir aşḥâbla gelüp murākabe ile otururlar, ol ḥâlde fakîre ‘arak ḥâşıl olup ‘aķlum yirine geldi. Nazar itdüm,*

hayâl ile Hâzret-i Hayâlî nümâyân olıcak te'eddüb idüp oturmak istedüm, tâkat olmamağın cüz'î hareket itmekle fâtiha okuyup müteveccih olup girdiler. Fi'l-hâl bir kuvvet hâsıl oldu ki ol vakt namâzını kâyimen niyyet itdüm ve ol [240b] gün zâviyeden Beyne'l-Şaşreyn'e sa'âdet-hânelerine vardum. Ammâ evvelki etden ve yağdan cismüimde nesne kalmamış idi. Hemân muharrik ışk idi ve sonra hiç bir fi'l yâ bir endîşe olmadı, illâ hep hâk idi.

Nazm: Tuyî zâhir zi-her hâtır nedânem
Çirâ sâlik kuned nefy-i havâtir³⁷⁷

Neşr: Zâhiri hâtır itmek hâtırı zâhirdür. Ve Hâce buyururlar ki Seyyid dirler idi ki “Mevâlî cinsinden şüfiyye meşrebinde iki kimesne gördüm. Biri Mevlânâ Cânî-i Rûmî ve biri Mevlânâ Nâşır-ı Buḥârî.”

Hikâyet: Fakîr ihtilâf itdügüm cülemâdan Kâzî-asker Abdurrahmân Efendi ve Kâzî-asker Pervîz Efendi ve Kâzî-asker Ma'lûl-zâde Nakîb Efendi ve Kâzî-asker Mevlânâ Ahmed-i Enşârî ve Kâzî Muhammed Beg-zâde ve Kâzî-asker şâhib-i himmet Yahyâ Efendi ve Beşiktaşlı Yahyâ Efendi ve niçe bunun gibiler ki bu meşrebden içmişlerdi. Ammâ bunlardan [241a] ba'zı umûr zuhûr itmegin ba'zısı beyân oldu:

Cümleden Abdurrahmân Efendi ki Şeyh Buḥârî'nün dâmâdı Şeyh Mahmûd Efendi'nün kızın alup Şeyh Abdullatîf ile bacanak idi, evvelki nevbette kâzî-asker iken Edirne'de sene ihdâ ve seb'inde muhkem kış oldu. Buzdan un arabaları gelememegin cûdan çok âdem helâk oldu. Kara Çelebi Edirne kâzısı idi. Ba'zı şu'arâ niçe ebyât didiler, nitekim.

(Nazm): “Kara kâzî kâra nâyib kara ekmek kara mûm”

Neşr: Bu fakîr otuz miqdârı fukarâ ile bir zâviyede münzevî idüm, bir tâze dânişmend gelüp dervîş oldu. Meger muhiblerinden ba'zı mevâlî ve dânişmendân bir iki cüz' miqdâr bu fakîrün hakkında garâyib yazup Sultân Süleymân merhûm cum'aya çıkdukda mücevvezelerin geyüp kesretle yolda durup dahı niçe kelimât idüp ol cüz'leri virürler. Ol günden evvel pençsen-

377 “Her gönülde zâhir sensin ve ben salik hutur eden tehlikeleri nasıl bertaraf eder bilmiyorum.”

be günü fakîr, ‘Abdurrahmân Efendi’ye vardum [241b] ki sâbıkamız niçe kerre beyân oldu. Esnâ-yı şohbetde fukarânun kânâ’atda olan huzûrların ve ferâğatda olan zuhûrların izhâr itmegın ‘Abdurrahmân Efendi “Du‘â eyleñ ki biz bu âlâyişden hâlâş olavuz” diyü giryeler kıldı. Fakîr eyitdüm “Halkuñ ta‘n ve teşnî’ine tahammül idemezsiz.” Buyurdılar ki “Şimdiki hâlden artuk mı ma‘fûn olavuz?” Fakîr eyitdüm “Şimdi belki bir muhibbiñüze ta‘n itseler elem çekersiz.” Didiler ki “Hayr.”

Çün irtesi cum‘a günü oldu, Sultân Süleymân’a ol şikâyet vâkıf olıcak, pâdişâh yazdukların okudukda, ta‘accüb ider ki “Böyle muhâlif kimesne olur mı imiş?” diyü kâğıdı ‘Abdurrahmân Efendi’ye virür. Çün fakîr için virdüklerin bilür, evvelki gün geçen mâcerâyı pâdişâha beyân ider. Mısrılı olduğumuz ma‘lûm idicek tekrâr ‘Alî Paşâ’ya sorar. Ol hod vâfir lutf ider. Pes Pâdişâh Sultân Süleymân rahîmehullâhu fukarâya on biñ akçe gönderdi.

Ammâ ‘Abdurrahmân Efendi ol gice ki pâdişâhuñ yarın bu lutfi olacaktı, bu fakîre terahhûmen ve himâyeten yüz otuz nefesde yüz otuz kerre “Yâ Allâh!” çekdüm diyüp nâyibleri ‘Abdulfettâh Efendi’yi şabâh fakîre irsâl itmişler. Fakîr yüz otuz kerre “Yâ Allâh!” ne kadar olur diyü hisâbda iken bir kapucı merhûm-ı mağfur Sultân Süleymân’dan gelüp “On biñ akçe ihsân itdiler” diyü önümde bir şurre kodı.

Fakîr du‘adan sonra tekrâr ism-i “Yâ Allâh”ı hisâb itdüm. On biñ on geldi, şurreyi şayun didüm. Ol gelen, meşhûr divâne kapucı idi ki cümleñün mu‘tekadı idi, fakîri mâla mukayyed şanup kâhkaha ile güldi ve Fettâh Çelebi ta‘accüble bakdı bildüm ki beni hırşa ve deli kapucıya ‘adem-i i‘timâda nisbet itdiler. Didüm ki “Hikmeti vardır.” Çün şaydılar, on biñ on geldi. Kapucı eyitdi “Elhamdülillâh ziyâde geldi.” Fakîr eyitdüm “Hayr tamâmdur, zîrâ bir dostumuz bizüm için yüz otuz kerre “Yâ Allâh” dimiş. Ebced hisâbında on biñ ondur.” Vâkıf hisâb itdiler, berâber geldi. ‘Abdulfettâh Efendi bi-ihtiyâr ağıladı. Fakîr eyitdüm “Var imdi ‘Abdurrahmân Efendi’ye ba‘de’l-yevm i‘tikâd-ı tammıla hıdmet eyleñ.” Fakîr ‘Abdurrahmân Efendi’nün çok taşarrufun müşâhede itmişdür, Şeyh Abdulla‘îf hıdmeti ile. [242a]

Ve Pervîz Efendi, İstanbul kâzîsı iken fukarâ ile fakîri da‘vet itdi. İttifâk ba‘de’l-ıçşâ zıkr ider iken fukarâ şevke gelüp ıçşkla semâ‘a kalkdılar. Hayli semâ‘ oldu. Fakîr nazâr itdüm, mâ-beynlerinde bir pîr semâ‘ ider. Buhârî

Muḥammed-i Emîni zann itdüm. Çün im‘ânla bakdum, meger Pervîz Efendi imiş. Pes devri men‘ itdürüp Arab zıkrine meşğul itdürdüm. Âhire degin fukarâya muvâfakat itdi. Ba‘dehu muşâhabetde buyurdılar ki “Bizüm başumuz fukarânuñ na‘leyini altında olmak sa‘âdetdür.” Ve buyurdılar: “Bu zamâna degin şübhe itdügüm ta‘âmı yimek vakı‘ olmadı ve kimse hâtırı için za‘îf mes‘ele ile hüküm daḥı itmedüm ve kazâyı kabûlüme ba‘îs eger gayrı olursa garaż ile hilâf-ı hüküm itmek ihtimâlî olduğudur” dir idi. Fekarâ maşlahatın ümerâya takdîm iderdi. Ol meclisde Nüreddîn-zâde ile ‘aceb meclis olmuştur. Sâka-i Kitâb sâkasında tettebbu‘ olına. [242b]

Ve Nakîb Efendi, Mısr kâzîsi iken merḥûm Şeyḥ Efendi kendi intikâllerine delâlet iden vâkı‘ayı bu fakîre takrîr itdiler. Fakîr haylı perîşân oldum. Kâziya vardum. Henüz dimedin buyurdılar ki “Şeyḥ Efendi ‘an-karib intikâl itmek ihtimâlî vardır. Evkâtı ğanîmet bilmek gerek. Bize bu ma‘nâ ma‘lûm olmuştur, şekk eylemeñ” didi. Ve hem ol meclisde Şeyḥ-i Ekber’ün Fuşûş’ını getirüp Faşş-ı İbrâhîm’de³⁷⁸ “فَعَمَّ مَا دُمَّ وَحَمِدَ وَمَا تَمَّ إِلَّا مَحْمُودٌ مَذْمُومٌ” mes‘elesinde çok güft ü gü oldu. Sevḳ-i kelâmla buyurdılar ki “Acabâ Şeyḥ-i Ekber’ün evlâdından kimesne var mı ola?” Henüz kelâmları munḳatı‘ olmadı idi ki bir pîr içerü girdi. Ba‘de’l-mülâkât kim idiğün istifsâr itdiler. “Şeyḥ-i Ekber evlâdındanam” diyü haber virdi. [243a]

Ve Kâzî-‘asker Yahyâ Efendi Mekke kâzîliğından Rûm’a gitmege Mısr’a geldükde, ḥıdmetlerine vardum. Otuz filori bir kimesneye virecegüm vardı. Hâzır yogıdı, ol şaḥş daḥı gitmeli idi. Hâtıruma geldi ki ehulâhdan bir kimesneden bu kadar meblağ vâşıl olsa, beni ğayra muḥtâc itmese. Çün Yahyâ Efendi tenhâ kaldı, buyurdılar ki “Sizüñ bizde otuz filoriñüz vardır, lutfidüp kabûl eyleñ” diyü elüme virdi. İstignâ itmek istedüm. Buyurdılar ki “Kendi şey’üñüzdür, ne zekât ve ne şadâka ve ne nezrdür, min ‘indillâhdur.” Daḥı niçe mu‘amelemüz geçdi. Nakş-bendiyye ulularından olmuştur. Ümîddür ki niçe âşâr daḥı zuḥûr ide ki cümle ‘âleme mu‘teḳad ola, pâdişâḥ gibi.

Ġaribe: Bu hikâyet Mekke’ye evvel kâzî olduklarında idi ki sene şelâs ba‘de’l-elfde idi, def‘a-i şâniyede sene ‘aşr ba‘de’l-elfde yine Mekke-i mükerrmeye tekrâr kâzî olup Mısr’a geldüklerinde bir gün ḥıdmetlerine oğlum

378 “Zemmedilen ve övülen umumî olmuştur, her şey övülen ve zemmedilendir.”

Muhammed ‘Alî ile vardum. Havâda bürüdet vardı. Yolda Muhammed ‘Alî’ye eyitdüm “Ehl-i keşf bir ‘azîz olsa, bize bir a‘lâ semmür kürk virse” didüm. Eyitdi “Allâh kerimdür” Çün Yahyâ Efendi’ye girdük, evvel kelâmları bu oldu ki “Bu şovukda size bir eyice kürk lâzımdur” diyüp kalkup kendi mübârek eli ile bir ak a‘lâ şûf kaplı bir yeñi semmür kürk getirüp “Biz ‘azîzden siz ‘azîze” diyüp arkama geydüirdi. Hâliyâ iki yıldur anlardan hırka-püş olmuştuz. [243b]

Ve Beşiktaşlı Yahyâ Efendi ki Sultân Süleymân ile süd emmiş birâderi idi, âşâr-ı velâyetine hadd ü ‘add yogıdı. Evvel mülâkâtumda ismümi şordılar. “Muhammed’dür” didüm. “Seniün ismiünle beniün ismiümüñ külli münâsebetin añlarum ve seniün ismiünde ve beniün resmümde ziyâdelik görinür. Aşl-ı şöhretüñ ne iledür?” Didüm ki “Muhyî dirler.” Sordılar ki “Sen ben-den bir otuz ziyâdesin.” Fil-vâkı‘ Muhyî, Yahyâ’dan otuz ziyâdedür. Tekrâr buyurdılar ki “Bir otuz ziyâdedür.” Pes tekrâr bu hâfıra oldu ki bir ki yekdür ol dağı otuzdur. ‘Aceb vâkı‘ oldu ki çün Risâle-i Vahdeti’i yazdum, anlardan bu bir otuz didüklerini dağı yazdum ki ehad lafzını otuz kerre bir nefesde çeken mazhar-ı ehadıyyet olur. Çün ki merhûm ile geçen şohbetüñ târihin hisâb itdüm, otuz yıl geçmişti, [244a] mülâkât altmış ikide, risâle tokuz yüz toksan ikide idi. Ol kadar mu‘âmelât olmuştur ki niçe kitâb olmağa kâbildür. Ve mevâlî-i ‘izâmuñ her biri ile mu‘âmelemüz bu vechle olup her birin bir nûr görmüşüz. Müftî Fenârî Muhyiddîn Çelebi’den beri her birinden niçe taşarrufât zuhûr itmışdür.

Hattâ Büyük Civi-zâde Efendi sāniyâ Hâce Çelebi yirine kâzî-‘asker olup Edirne’ye, fakîr kendüleri görmemişdüm. Henüz on altı yaşında idüm. Ammâ Fuşûş tettebbu‘unde gâyet hırşum olmağın, ekseriyyâ Dāvūd-ı Kâşserî ve Kâşânî’yi götürürdüm. Bir ikindi namâzını Üç Şerefeli’de kıldum. İkinci cema‘ātuñ imâmı yanında kaldum. Ve şerheyni kürsî üzere kodum. Çün yanlarında Şerhu Fuşûş li-Dāvūd-ı Kâşserî ve Şerhu Fuşûş li-Kâşânî [244b] yazılmışdı.

Ol imâmet iden kimesne bir imâm mücevvesi ile maħalle imâmı şüretlü kimesne idi. Du‘adan fâriğ oldukdan soñra kalkdı ve kitâbeyni alup evvelin ve âhirin yokladı. Kitâblar Kıyık cânibinde İbrâhîm Paşa Câmî’inde Hayrûddîn vakfı idi. Şordı ki “Bu kitâblardan dağı var mıdur?” Eyitdüm “Ol vakfda iki

yüz mikdârı hemân Şeyh-i Ekber razıyallâhu ‘anhu te’lifâtı vardır.” Eyitdi “Yigit, sen hâfız-ı kütüb misin? Bu kitâblar sende neyler?” Didüm ki “Şeyhe gâyet mahabbetümden hâfız-ı kütübden aldum götürürem, bolay ki bir ehlin bulam ta’lîm eyleye.” Eyitdi “Yigit, sen tâzesin, bu makûle varâlara düşme ki zalâletden kurtulmak güç olur.” Eyitdüm [245a] “Her kaçan şeyhün kitâblarına mü’âla‘a itsem, huşû‘um ve tazarru‘um ve şalâhum ve şavmum ve takarrübüm ziyâde müşâhede iderem ve anlarsız ki olam, ‘aksi zuhur ider.” Eyitdi “Bu makûleler hep nef aldankucudur. Eger terk itseñ kütüb-i fıkha meşgûl olsañ dahı enfâ‘dı, hem dünyâña hem âhiretüñe fâyide ide. Bilmez misün ki Muhyiddîn-i Arabî kitâblarına ‘ulemâ-yı ‘izâm dahil itmişlerdür?” Eyitdüm “Gerçek buyurursız, hattâ şimdi kâzî-‘asker olan Çivi-zâde Efendi şeyhün ve mu‘tekıdlarınuñ küfrine fetvâ virmiş dirler. Ammâ benüm i’tikâdum oldur ki anlaruñ ‘ilm-i kelâm ve hikmet ve taşavvufa gâyetle tevağğulları var, hemân nâ-ehlden ve bâ‘is-i zalâlet eyleyenlerden şıyânetdür, yohsa [245b] tâlib-i Hak ve zât ve esmâ ve şifât ve ef’âl hakâyıki olan ‘aşıkları men‘ anlamazam. Ve hem fakîrün aşl dersüm Haţib Sinân Çelebi’den Hidâye’dür” diyüp cüzdanum çıkarup eline virdüm. Tettebbu‘ itdi. Kitâb-ı Hac’dan derse müta‘allık Fütühât-ı Mekkiyye’den cüz’ vardı, ittifâk ol cüz’i alup nazar itdi. Şol mahâl geldi ki buyurur:

”وَصَلَّ فِي فَضْلٍ وَقَتِ جَوَازِ الطَّوَافِ فَمِنْ قَائِلٍ بِإِجَازَةِ الطَّوَافِ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَالْعَصْرِ
وَبِهِ أَقُولُ وَسَبَبُ ذَلِكَ أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّوْمِ وَقَدْ اسْتَقْبَلَ الْكَعْبَةَ
وَهُوَ يَقُولُ يَا مَالِكِي أَوْ قَالَ يَا سَاكِنِي أَلَشُّكَ مِنِّي هَذَا الْبَيْتِ لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهِ وَصَلَّى فِي
[246a] أَيِّ وَقْتٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَخْلُقُ لَهُ مِنْ صَلَاتِهِ مَلَكًا يَسْتَغْفِرُ لَهُ إِلَى يَوْمِ
الْقِيَامَةِ“³⁷⁹

Pes ol imâm şeklli kimesne eyitdi “Göre Muhyiddîn’ün fozullığını ki “Ve bihi ekûlu”³⁸⁰ diyüp kendüni müctehid makâmında kor. Eyitdüm “Peygamberden

379 “Tavafın cevaz vaktinin fazileti konusunda bir bölüm. Kimisi sabah ve ikindi namazlarından sonra tavafı caiz görmüştür. Ben de aynı görüşteyim. Bunun sebebi şudur. Ben Resûlullah’ı (sav) uykuda gördüm. Kab’e’ye yönelmişti. Şöyle diyordu: Ey bu evin mâlikleri! Ya da ey bu evin sâkinleri! İfadedeki bu kuşku benden kaynaklanıyor, bu evi hangi vakitte isterse, geceleyin, gündüz vakti tavaf eden onda namaz kılan hiç kimseyi engellemeyiniz. Çünkü Allah onun namazından bir melek yaratır, o melek kıyamet gününe kadar onun için istiğfar eder.”

380 “Ben de aynı görüşteyim.”

şallallâhu ‘aleyhi ve sellem işitdüm dimegin kendüyi ehl-i şohbet bilmişdi.” Eytidi “Bu maķûle vâķı‘ası Fusûş’ı evvelinde daķı maşûrdur.” Eytidüm “Bir kişi gördüm ve baňa böyle didi diyicek, bizüm ‘adem-i i‘timādumuzuza sebeb nedür?” Eytidi ki “Bāķi kelāmı hilāf-ı şer‘ üzere olduķı delālet ider.” Didüm ki “Ekser-i ‘ulemā daķı kütübini şerh idüp kitāblarında medh kılmişlardur. Ve Kemāl Paşa-zāde “Mürşid-i kāmil ve müctehid-i fāzıl” dimişdür. Bizüm i‘timādumuz hayra olmak [246b] evlā degil midür?” Eytidi “Bu i‘tikādla her kişi mühtedî olmaz.” Eytidüm “Bu i‘tikāda mühtedî olan olur mı?” Eytidi “Çok söyleme mühtediyi ko, var Hidāye’ye meşğul ol.” Çün nazar itdüm, anı bir şeyh-i mehdî gördüm. Pes muşāfaha idüp şerhleri aldum.

Çün giri döndüm ki gidem ol kadar mülāzimîn ve kużāt gördüm ki ayağ üzere muntazır dururlar, kıyās itdüm ki namāza kalkmışlar ola. Çün ol imām-ı pîr kalkdı, cümlesi ta‘zīm idüp iki şaff olup selāmladılar. Bildüm ki Çivi-zāde Şeyh Mehmed’dür. Pes fakîr gāyet ıztırāba düşüp şermende oldum ve mütefekkir oldum ki “Acaba bir zararā müteveccih ola mı?” Ammā çün ki aňa kalbümde inkār görmeyüp tavrında zuhūrāt-ı Haķ’dan olduķın [247a] müşāhede itdüm, havf-ı gayr kalbümünden gitdi. Bir zamān soñra bir ādemisi dönüp geldi ve didi ki “Efendi buyurdi ki yarın şubh namāzından soñra gelsin.”

Pes ol gice bir vakı‘a nümāyān oldı ki meger Şeyh Muhyidîn-i ‘Arabî bir bağçede ziyāfet ider imiş. Nās cem‘ olmuş ve dirler imiş ki “Şeyhün ğarażı halkı bağçeye koyup cümlesin yakmakdur.” Pes söge söge kaçarlardı imiş ve kimi etrāfında olan havlıyı yıkup girmek isterler imiş. Çivi-zāde merhūm anları döğüp zecr idermiş. Ve kimi bağçenün dört kapısı varmış, andan girürler imiş. Çivi-zāde merhūm anlara ta‘zīm idüp nesne dimez imiş ve fakîr anlardan imişüm. O, yolsız gelenlere “Varuñ kapudan giruñ” dir imiş. Çün ki uyandum, kalbümde küllî ferah [247b] buldum.

Ba‘de şalāti’ş-şubh hıdmetine vardum. Üç Şerefeli ile Eski Cāmi‘ mā-beyninde olan Balı Beg evlerinde olurdu. Şuffe üstünde dururdu. Çıkmaķ istidüm, yolu güçle buldum. Çıkmaķda hayli eglendüm. Çün gördiler, buyurdılar ki ³⁸¹﴿وَأَتُوا النَّبِیَّ مِنْ أَتْوَابِهَا﴾ “Çün yolu ile geldün egerçi eglendün, lākin yine

381 “Evlere kapılarından girin.” Bakara, 2/189.

mühtedisin.” Pes hayli luṭflar itdiler. Ve şöhbeti naḳl itmek olmaz. Pes ol ki cümleyi bile aña münkir olmaz ve münker kalmaz.

Rüşenî: *Aduñı münkir koma ko muṭteḳıd
Gerçi kişi münkire münker gerek (neşr: Bi fetḥi’l-kāf)*

Ve Kāzî-asker Nāzır-zāde Ramazān Efendi Mısr kâzısı iken Bābu’l-Hark maḥkemesinde olan nāyib dānişmendi ‘azl itmiş. Fuḳarā ile āşinālığı vardı, ge-lüp sebebini bilmemek ile hayli tazallüm itdi. Ramazān Efendi’ye varup ešnā-yı muşāḥabetde añup sebebini şordum. [248a] Hayli perişān oldu, eyitdi “Siz bu maḳûle zālîme ḥāmî olmak ne ‘aceb ki bir kimesne ki baña eski nāyibden ziyāde akçe getüre, o maḳûle zālîmi ḥalka musallaṭ itmek cāyiz midür?” Şim-diki zamānuñ ‘aksidür. Didüm ki “Ol maḥkemenüñ ḥalıc muraḥḥam cārî ol-mazdan evvel cümle maḥallesi ḥālî olmağın da‘āvā az olur. Ḥālîyā ḥalıc cārî olmağın eṭrāfı ma‘mûr ve ḥalkuñ seyrān-gāhı olmağla meşālih-i şer‘iyye çok vāḳı‘ olur.” Pes sükût idüp şermende oldılar. Âdem gönderüp ol dānişmende Demür Kapu niyābetin virdiler.

Fakîr Sultān Kayıtbay merḥumuñ evkāfına nāzır idüm iki yüz filoriden ziyāde muḥāsebe ma‘lûmı alınur idi. Çivi-zāde-i şānî bir altun [248b] alur-dı, Ramazān Efendi daḥı kezālik. Ba‘dehu Mollā Çelebi geldi, ol daḥı kezālik. Şoñra Nişāncı-zāde geldi, hem iki yüz elli filori aldı ve hem nezāreti alup ‘Ömer-i Varrākî’ye virdi ki Hasan Paşa şalb itdi. Çivi-zāde merḥum Deşîşe vakfınun defterini imzā itdi, on iki pāreden ziyāde aldı didiler, Nişāncı-zāde biñ filori aldı.

Nāzır-zāde Efendi bir gice fakîri tenhā alı koyup eyitdi “Ömrümde kâzî olmak içün bir adım adup mülāzemet itmediüm. Şimdi pâdişāh baña kazā teklîf eyledi, kabûl eyledüm. ‘Acabā mes‘ûl olur mıyım?’” diyüp ḥüzünle istifsār itdi. Eyitdüm “Eger siz kabûl itmeseñüz bir zālîme virürler idi, müsülmanlar elem çekerler idi. Pes sizün gibiler şimdi kâzîliği kabûl itmek farz-ı ‘ayn-dur.” Ta‘affüfüne ḥad yokdur. Bu kadar zamān ki kâzî ve kâzî-asker oldu, bir ḥükm itmedi, meger tarafeynüñ rızası ile. Ba‘de’l-mevt vāḳı‘ada İmām Ebû Yûsuf’la görmişler. [249a]

Hâce ‘Ubeydullāh-ı Naḳş-bendî ḥazretleri buyururlardı ki Seyyid Kāsım-ı Envār ḥazretleri, Mevlānā Cānî-yi Rûmî’yi itikād-ı tāmmla zıkr iderlerdi.

Ve buyurdılar ki “Rûm’da iken bir meczûb var” didiler. Gördüm ki Mevlânâ Cânî’dür. Tebriz’de bile taḥşil-i ‘ilm iderdük. Didüm “Beni bilür misin?” Didi: “Bilürem Seyyid’sin” Didüm ki “Saña ne hâl oldu?” Didi: “Ben de sencileyin ser-geşte idüm, her nesne beni bir cânibe çekerti. Nâgâh bi nesne nümâyân oldu, beni benden ıkapdı, dinlendüm dinlendüm”

Hâce dir ki “Her bâr ki Seyyid Kâsım bu hikâyeti söylerdi, elbette ağlardı ki Seyyid’ün kalbine te’şîr itmiş imiş.”

Hikâyet: *Kâzî-zâde Mehmed Çelebi dirler Mısr’da zâviyede sene hams ve sittin ve tis’i-mi’ede bir tâze dervîş vardı, hemîşe riyâzet ve ‘uzlet üzere idi. [249b] Efendi merhûmuñ irşâdında bir küşeden dinlerdi, zıkr-i erreden gayrıda dâhil olmazdı. Kaçan girse cümle fukarâya hâl-baḥş olurdu. Ve anuñ sebebi ile meclis mütemâdî olduğı zâhir idi. Bir gün Tarikatçı Kürd Kâsım Halîfe aña “Dervîşlerden tecennüb idersin, imdi var kendi hâlüne meşğûl ol” dimiş. Fakîre gelüp vedâ’ itdi. “Kanda gidersin?” didüm. “Tañrı ta’âlâya giderem” diyü hay hay idüp ağladı, şöyle ki fakîr dahı muvâfakat idüp ağladum. Tarikatçı gelüp ‘özrin diledi. Ol eyitdi ki “Bizi Efendi hıdmete şaldı, varup şuğr-ı İskenderiyye ve Reşîd’de dîde-bân olmağa giderem, hû hû diye diye bânkâhdan ııkup gitdi.*

Ba’dehu İskenderiyye ve Reşîd’de niçe kerre fakîr ve fukarâ ile [250a] cem’ oldu. Acâyibi müşâhede olmuştur ki niçesi sâbıkâ beyân oldu. Bir müddet geçdi. Mısr’dan ol diyâra varup cem’ olmadum, ammâ ahvâlini tettebbu’ iderdüm. Kimse ile söyleşmeyüp ekşeriyyâ Reşîd berriyyesinde gezer dirlerdi. Çün ki yâr-ı kadîmümüz olan Yaşlu Hasan Efendi Mısr defterdârlığından sene vâhid ve tis’inde ma’zûl olup Rûm’a gitmek lâzım geldi, İskenderiyye’ye degin ziyârete mürâfakat itmişdüm, Reşîd bağçelerinde bende-zâde Seydî Mehmed ile tenhâ geşt ider iken, bir küşede bir saçlı ‘uryân, hilâle dönmiş hayrân bir şaḥş durur. Ammâ bizi görmez ki gayrı cânibe müteveccih idi. Yap yap Seydî ile karib olduk, bir yirde oturduk ki ol teveccühünden ferâgat eyleye, yanına varavuz. Şol kadar durdı [250b] ki biz ‘aciz olduk. Fakîr ilerü vardum. Çün nazar itdüm, gözle-rinden bildüm ki Kâzî-zâde Dervîş Mehmed’dür. Selâm virdüm, iltifât itmedi. Eyitdüm “Hele elḥamdülillâh sizi dünyâda bir dahı görmek müyesser oldu.” Yü-zini âber cânibine döndürüp eyitdi “Niçe bir beni dünyâ kavmi ile cem’ idersin, inşâfuñ yok mı?” didi. Fakîre hoş gelmeyüp öninde “Dinle Hızır İlyâs” didüm.

Eyitdi “Ne Hızır ve ne İlyās ki ol hāzır olalı ğayrdan ye’s gelmişdür. Seydi’ye işāret itdüm, elin öpdü. Eyitdüm “Senden soñra şeyhün kerīmesinden oğlumdur.” Bir nazar ile dönüp bir bakdı ve eyitdi “Bizden ‘Alī Efendi’ye mübārek olsun diyesin ve sen dahı hıdmetinden cüdā olma ki hıdmeti saña havāle olmışdur.”
[251a]

Hāce ‘Ubeydullāh hāzretleri buyururlardı Seyyid Kāsım dir idi ki “Sebzevār’da bir meczüb gördüm, hātırā itdüm ki hālde Baba Maḥmūd-ı Tūsī ile bu nice ola?” Divāne keşf idüp didi ki “Çendān mīzem, çendān mīzem ki Baba Maḥmūd-ra āb bered.” Ya’nī ol kadar şu dökem ol kadar şu dökem Baba Maḥmūd’ı şu ala.”

Reşehāt’da dir ki ba’dehu bu meczüb ki Mīr Dīvāne’dür, Seyyid’e dir ki “Baba Maḥmūd benüm tır-keşümden bir oğdur.” Ba’de zamān Seyyid Tūs’da Baba Maḥmūd’a varur. Baba başını nemedi yeñinden çıkarur “Bī-per ü peykān” dir ya’nī “yeleksiz ve demrensiz”

Ve Hāce buyurur ki vāḥı’ada gördüm ki bir şāh-rāhda tıururdum. Ol şāh-rāh eṭrāfından ince yollar gider. Biz yoluñ **[251b]** başında Zeynüddīn-i Hāfī tıurmuş, beni tıutdı ve didi ki kālē’n-nebiyyu şallallāhu ‘aleyhi ve sellem: ³⁸²“اَسْمَاعُ أَهْلٌ لِأَهْلِ اللَّهِ” ve didi ki “Seni bu yoldan kıaryeñe ileteyim.” Ammā benüm ol şāh-rāhı kıoyup ğayra gitmege meylüm olmadı. Nāġāh gördüm ki Seyyid bir beyāz ata binmiş, ol şāh-rāhdan beri geldi ve didi ki “Bu şāh-rāh şehre gider, gel seni şehre alı gideyim.” Pes ardına binüp ol şāh-rāha sālİK olduġ, Seyyid buña işāret idüp dir ki.

(Seyyid Kāsım): Men ez-ān şehri Kelānem ne ez-ān diḥ ki tuyī
 Bā-heme ḥalk-ı cihān dār u medārī dārem³⁸³

Meşnevī: Dih merēv diḥ merd-rā aḫmaḫ kunēd
 Çeşm-i dil bī-nūr u bī-revnaḫ kunēd³⁸⁴

382 “Semā’ ehlullāha layıktır.”

383 Ben senin köyünden deġil Kelān şehrindeyim, bütün cihan halkıyla işlerim intizam iledir.

384 “Köye gitme, köy adamı aptal yapar; akli ışıksız bırakıp işe yaramaz kılar.”
 Mesnevī, 3: 517.

Hâcenüñ Şeyh Bahâüddîn ‘Ömer ile ve Zeynüddîn-i Hâfî ile Şohbetleri Beyânındadır

Hâce buyurdu ki meşâyıh-ı [252a] Hürāsân’dan baña Şeyh ‘Ömer şohbeti gâyet hûb gelmişdür ki halkuñ merâtibine göre şohbet iderdi. Nihâyet gâhi çilleye girür idi. Hirî’de her heftede bir niçe kerre varur idüm, şohbetlerinde nisbetüm kavî olurdu.

Ve Hâce buyurur ki Hirî’de bir vâkı’a gördüm ki bir maħalle uğrardum ki Şeyh Zeynüddîn-i Hâfî’nüñ imiş, tayıfesi benüm anda olmağuma ibrâm itdiler. Hâtırum istemedi, geçüp gitdüm. Bir pāk ve mücellā maħalle irişdüm, meger Şeyh Bahâüddîn ‘Ömer’ün imiş. Bir vâsi’ şahrâda bir havz kenârında Şeyh ‘Ömer cum’a namâzını kılmak ister. Ol mevzi’ baña hoş geldi ve uyandum. Pes şeyhe maħabbetüm ziyâde olup çok mülâzemet ider oldum.” [252b]

Ve Hâce buyururdu ki “Şeyh Zeynüddîn murākıb iken hâlîfesi Mevlânâ Maħmûd-ı Hîşârî bazı dervişleri ile ders okumağa geldiler. Şeyhi şahv ‘âlemine getürmek için öksürüp ayağların yire ururlardı. Şeyh kendüye gelmedi. Âhîr, cümlesi murākabeye meşgûl olup oturdılar. Şeyh kendüye gelüp “Okumağa mı geldünüz?” didi. Pes ifâdeye ve istifâdeye meşgûl oldılar.”

Hâce buyururdu ki “Baña Mevlânâ Maħmûd’uñ ve sāyirüñ bu evzâ’ı gâyet nâ-hoş gelmişdür ki ‘azizi istiğrākdan ders için mâni’ olalar.”

Ve buyururdu ki “Bir cema’at hâtırların bir kimesneye havâle itseler ve ‘âleminde düşürseler, ol şahsı katlden ziyâde olmağın anlarda bu maķûle hâlât görmekle Şeyh Zeynüddîn hânesine az varurdum.”

Ve Hâce buyurur ki [253a] “Bir gün Şeyh Bahâüddîn ‘Ömer’e vardum. Sordılar ki “Şehrde ne haber var?” Eyitdüm “Şeyh Zeynüddînilerdür ki heme ez-üst.” Ya’nî hep andandur. “Ve Seyyid Kâsımilerdür ki heme üst.” Ya’nî hep odur. “Siz ne dirsiz?” Buyurdu ki “Zeynüddîniler, toğrudurlar.” Ve buña delâyil iķâmet itdiler. Mülâhaza itdüm, ol delâyil Kâsımilerün kavlini mü’eyyid idi. Didüm “Sizün delâyilünüz Seyyid’ün kavline fâyidedür.” Şeyh andan daħı kavî berâhîn iķâmet itdi. Kavl-i Kâsım’ı daħı kavî kıldı. Bildüm ki murâdları bu imiş. Pes “Kavl-i Zeyn eşahhıdur” diyüp kavli Seyyid’e mu’teķid olmak gerek.

Hâce buyururlardı ki Şeyh ‘Ömer’i çok oğardum, hazzlar iderdi. Hergiz ayakları korusundan hoş koku baña gelmezdi. Ve arşaların oğardum, hergiz uyumazdı, illâ pînekî iderdi. [253b]

Hâcenüñ Mevlânâ Ya’kûb-ı Çarhî ile Mülâkâtları

Hâce buyurur ki ol Hirî’ye giderken Çil-duhterân’da bir hoş-şüret bâzîrgân gördüm, hâcegân tarîkından idügin fehmi itdüm. Eyitdüm ki “Bu tarîkı kankı ‘azîzden gördünüz?” Didi ki “Bu nisbet bize Hülfütü’da Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend hulefâsından Mevlânâ Ya’kûb-ı Çarhî’den irişdi.” Pes mevlânânun fezâyil ve şemâyilin hayli beyân eyledi. Çün işitdüm, mevlânâya ‘azîmet itdüm. Hirî’ye vardum, Şeyh Bahâüddîn ‘Ömer ile anda dört yıl durdum. Şoñra Hülfütü’ya müteveccih oldum. Çeğâniyân’da yigirmi gün mahmûm oldum. Halk Mevlânâ Ya’kûb’ı çok gıybet iderler idi, baña fütür geldi. Âhir fikr itdüm ki “Bu kadar mesâfe kaç itdüm, hele varayım” didüm. [254a] Çün mevlânânun hıdmetine irişdüm, evvel meclisde külli lutf üzere oldılar. İkincide gâzabla buyurdılar ki “Kolay mıdur bir kimse bir kimsenün gelicegin iki aydan muqaddem görme-ye?” Bildüm ki gâzabları benüm sabıkâ fütûrum içündür.

Ba’dehu Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend ile buluşdukların ve ol gıybetleri istimâ’ itdüğüm beyân idüp ellerin uzadup “Gel bey’at eyle” didiler. Vechlerinde bir baraşa müşâbih nesne görmegin müteveccih olmadum. Mevlânâ aňlayup tiz ellerin çekdiler. Ve hal’ ve lübs tarîkıyla şüretlerin tebdil idüp bir hûb şüretle zâhir oldılar ki bî-ihtiyâr mevlânâya şarılmağ istedüm. Pes yine ellerin uzadup buyurdılar ki “Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend elüm eline alup buyurmuşlardur ki senün elün [254b] benüm elümdür. Her kim ki senün elün tuta, benüm elüm tutmuşdur. Ve benüm elüm tutan, bi’l-vâsıta Hâzret-i Resûlullah’uñ şallallâhu ‘aleyhi ve sellem elin tutmuşdur. Pes bu el hemân Hâce Bahâüddîn elidür, tutuñ.” dimegin bî-tevaşkuf Mevlânâ Çarhî’nün elini tutdum. Mevlânâ baña nefy ü işbatı vukûf-ı ‘adedî üzere telkîn itdi ve didi “Hâce Bahâüddîn’den baña vâşıl olan budur. Siz dağı tâlîblere cezbe ile telkîn eyleñ.” Ba’zı aşhâb, mevlânâya su’âl iderler ki “Bir mübtedîye hem telkîn itdünüz, hem ta’lîme icâzet virdünüz.” Buyurmuş ki “Tâlib böyle gerek ki isti’dad kesb idüp gele.”

Hikâyet: *Bu fakîr, merhûm efendiye bir yıl tevakkuf idüp inâbet itmedüm ki sâbıkâ merhûm Şeyh ‘Abdullaṭîf-i Câmî’ye inâbet [255a] idüp mücâz olmuş idüm. Âhîr çün hakîkate irişüp mücâz ve mecâzdan geçdüm, merhûm efendiye inâbet itdügüm sâ‘at hilâfet virdiler.*

Nefehât’da gelür ki Mevlânâ Ya‘kûb buyurmuşlar ki tâlib olan, pîr şohbetine Hâce ‘Ubeydullâh gibi gelmek gerek ki çerâğını müheyâ eyleyüp hemân yakmağa muhtâc ola. Mevlânâ, hâceye buyurmuşdur ki “Bize irişen tarîk zikrdür, cezbe ile terbiyet dağı hübdür.”

Maḳşad-ı Dvüm

Tefsîr-i âyât ve ḥaḳâyık ü hikâyât ve ḥazretten vâkı‘ olan kelimât beyânındadır ve bu, üç faşldur: Faşl-ı evvel ma‘ârif ü ma‘ânî-i âyât ü eḥâdiş ve kelimât-ı meşâyihdudur. Faşl-ı şânî meşâyihdan naḳl itdügi ḥaḳâyıkdudur. Faşl-ı şâliş ḥâşşaten kendi kelimâtındadır.

Faşl-ı Evvel Ma‘ârif ü Ma‘ânî-i Âyât u Eḥâdiş ve Kelimât-ı Meşâyihdudur

Hâce buyururdu: “İḥamd, ifnâ-yı vüçüddür ve şekûr olan ni‘metde mün‘imi göre ve telezzüz-i ni‘met şükri münâfi degildür, eger ḥaḳқа [255b] vuşûla sebep ola. Ve buyurdılar ki ³⁸⁵﴿فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا﴾ nün zâhirinden gayrı bir manası dağı vardır, ya‘nî zikrde kendüyi kem idenlere ve mezkûr ile olanlara zıkr teklîfinden i‘râz eyle ki anlar ‘ayn-ı zikrdür.”

Ve buyururlardı ki ³⁸⁶﴿وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ âyetinün ikinci ma‘nâsı bu ki ma‘nâ yüzünden anlara ḥâşıl olan saña dağı ola ki rumḥ-ı şadûḳ, toğrı sünüye dirler, pes anda olan havâşş sende dağı ola.”

Nazm: Bâ-‘âşikân nişin u heme ‘âşikî guzin
Bâ-her ki nîst ‘âşikî hergiz meşev ḳarîn³⁸⁷

385 “Öyle ise bizim zikrimizden (Kur’an’dan) yüz çeviren kimselerden yüz çevir.” Necm, 53/29.

386 “Ve doğrularla beraber olun.” Tevbe, 9/119.

387 “Âşıklarla otur kalk, daima âşıklığı seç. Âşık olmamış olanlarla dost olma.”

Ve buyururlardı ki “Lā ilāhe illallah” zıkr-i ʿāmmıdır ve lafza-i Allāh hāşşdur. Ve “huve” zıkr-i eḥaşş-ı havāşşdur ve ḥaḳıḳatde “Lā ilāhe illallah” zıkr-i her ānda bir şıfatı nefy idüp āḫer tecellinüñ işbātı [256a] olmağın istimrār-ı mezīd olur. Ve dimekdür ki cāmīʿ-i ilāhī yoḳdur, “illallah”. Pes kendüden ḥulüvvi olan sırr-i insāniyyet şühūdına mālīk olur.

Ve buyururdu ki ³⁸⁸﴿قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ﴾ yaʿnī zātına müteveccih olup şıfatı ḳo dimekdür.

Ve buyururdu ki ³⁸⁹﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا﴾ ʿuḳūduñ tekrārına işāretdür, yaʿnī sizden olan imāndan gayrı Ḥaḳ’dan olan imāna irişün ki “vallāhu’l-müʾmin”dür.

Ve buyururdu ki ³⁹⁰﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ bir ḳavme işāret olmaḳ mümkindür ki melāʾike-i müheyyemīn ḳalbi üzere olalar ki gayra şuʿurları olmayā, nitekim geçdi.

Li-müʿellifihi: Ol ki oldu müheyyem-i emlāk
 Dāyim oldı şühūd-ı Ḥaḳ’da helāk
 Her biri mā-sivāya baḳmayuban
 Terk idüp kendüyi didi iyyāk
 Kendülerde vücūd-ı ḥod mevcūd
 Olur iyyāye olmasa işrāk
 Bulmadılar sülūkla zīrā [256b]
 Olmadı bir helāk ü istihlāk

Neşr: Pes anlara imān teklīf olmaz ve olsa da netice bulmaz. Ve buyururlardı ki ³⁹¹﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ ki beḳā baʿde’l-fenāya iki vechle işāretdür: Biri sālīk şühūd-ı zātīde rüsūḥ bula, baʿdehu esmānuñ kevnde teʾşirini kendüde bula ve esmāyı biri birinden mümtāz idüp her birinden ḥişşe ala. Ve biri daḫı bir ānda cümle ʿālemün cemīʿ-i eczāsında ism-i zāt müstecmīʿ-i

388 “(Ey Muhammed!) “Allah” (indirdi) de, sonrak bırak onları.” Enʿām, 6/91.

389 “Ey iman edenler! İman edin.” Nisā, 4/136.

390 “Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.” Bakara 2/6; Yāsīn, 36/10.

391 “O, her an yeni bir ilāhī tasarruftadır.” Rahmān, 55/29.

cemîr-i şîfât vâsıtası ile te'şîr eyleye, hiç bir ân gâfil olmaya. Bu, mazhar-ı kıyım-mağâm-ı Hâzret-i Server'dür. Ve Hâzret-i Server'ün³⁹² "لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ" hadîsi ma'nasında buyururlardı "Murâd yâ vâkt-ı müstemirrdür ki şâmil-i evkât ola yâ vâkt-i 'azîz-i nâdirdür." Ve hadîs-i Cibrîl'de buyururlardı ki³⁹³ "لَوْ دَنَوْتُ أَنْمَلَةً لَأَحْتَرَفْتُ" ma'nası budur ki mağâmum ki zât ma'a's-şîfât müşâhededir, [257b] eger barmağ ucı ilerü gitsem, ol vücudum mağv olup bir gayrı haqîkatle olurdu dimekdir.

Ve buyururlardı ki İmâm-ı enâm kerremellâhu vechehu "لَوْ كُشِفَ الْغَطَاءُ" buyurduğunu ma'nası yakîn her zamân tezâyüddedir dimekdir ki gıta'yı bi'l-küllîye ref' etmek olmaz. Ve tahkîk-i zât, "min hâyşu hiye zât"³⁹⁵ hicâbsız hergiz zâhir olmaz. Çün ol zât hemîşe hicâbdadır, pes ref-i hucub mümkün degildir. Ve yakîn muttasıl tezâyüdde olur. *Ammâ tarîk-ı Halvetiyye'nün 'uzlet-nişini Hâzret-i Gülşenî nevverellâhu merkedehu's-seniyye ve anlardan müstefid olan ahlâb-ı bî-vücûd tecellî berkınuñ istimrârına mazhar olmağı bilâ-mağall ü mazhar müşâhede itdiler.*

Ve evliyâ kelâmı şerhinde buyururdu ki "أَضْبَحُوا مَعَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تُطِيقُوا فَأَضْبَحُوا" Ya'nî âgâh ve şak oluñ ve hemîşe Hâk'la oluñ ki müşâhabet biri birinden âgâhlık iktizâ ider yâhûd ehl-i Hâk ile oluñ ki ﴿لَمَّا﴾³⁹⁷ dimek, evşâf-ı mütekebîle ki celâl [257b] ve cemâldür, esmâyı mütezâdde taşarrufi ile hâk olmağın insân şöhetinde ol huzûrı bulmağ gerekdür.³⁹⁸ "مَنْ أَعْمَضَ عَيْنَهُ عَنِ اللَّهِ طَرْفَةً عَيْنٍ لَمْ يَهْتَدِ طُولَ غَمْرِهِ" ma'nasında buyururlardı ki fevt olan zamânun tedârüküne kıadir olamaz dimekdir.

392 "Benim Allah ile hususi bir vaktim vardır." Mirkâtul-mefâtih Şerhu Mişkâtî'l-Masâbil, 1/58; 4/1610; Feyzu'l-Kadîr, 4/6.

393 "Bir parmak yaklaşıydim, yanardım." el-Kuşeyrî, Latâ'ifu'l-işârât, 1/121; Tefsîru'r-Râzî, 2/445.

394 "Perde açılmış olsaydı dahi yakînim yine artmazdı." Latâ'ifu'l-işârât, 1/58; Tefsîru'r-Râzî, 31/81; Hilyetu'l-evliyâ, 10/202.

395 "Kendisi zat olmak itibariyle."

396 "Allah ile olun, bunu yapamaz iseniz Allah ile olanlarla olun."

397 "Ellerimle yarattığıma." Sâd, 38/75. Yazmada "خلقته بيدي"

398 "Kim göz kırpması kadar gözünü Allah'a kaparsa ömrü boyunca hidayet bulamaz."

Faşl-ı Sānī Meşâyıhdan Nakl İtdügi Hâkâyıkdadur

Ve meşâyıhdan nakl idüp buyururlardı ki dimişlerdür eger bir dervîşün şüretini bir divāra nakş itseler, ol divār yanından edeble geçmek gerek. Ve buyururlardı ki Sehl b. ‘Abdullāh-ı Tüsterī şol mertebe riyāzet itdi ki dimāğından kıan revān olup Allāh Allāh yazıldı. Şoñra piri yād-dāşt ta’līm eyledi.

Hikāyet: *Bu fakīr sene erba‘ ve hamsīn ve tis‘i-mi‘ede dānişmend iken Elkāş seferinde Edirne’de Üç Şerefeli Medresesi’nde dānişmend idüm. Cāmi‘de müderrisler önünde En‘ām [258a] okuduk. Şoñra kapudan halk çıksun diyü bir miktār tevakkuf itdük. Şeyh Maḥmūd ve ‘Aşık Efendi ve Hācī Memī dervîşleri ile zikr iderlerdi, ammā münkir ḥaṭībün ḥaṭfından semā‘ itmege kalkmazlardı. Çün fakīr ol müddetde gāyet riyāzet üzere idüm, müderrisleri ferāmüş itdüm. Başumda ‘orf varken bī-iḥtiyār meclis-i zikre atılup ḡarbī dervîşleri ḡarb-ı zikre kaldırup ol kadar semā‘ itdüm ki bī-iḥtiyār dimāğum çatlayup hep ḡun-ālūd oldum. Çün bī-ḡod düşmişüm, Maḥmūd Halīfe ki zikri geçmişdür, fakīri kendi mübārek eli ile vāfir oğup ḡayāt virdi. Çün ‘akla indüm, sābıkā zikr olan esmā ḡuşuşunda kulağuma ba‘zı iḡsānları zuḡūr itmegın ol keşretde vahdet murād idüp ism-i eḡadı ki on birincidür, telkīn itdiler, raḡiyallāhu ‘anhu. [258b]*

Hāce ‘Ubeydullāh, Hāce ‘Abdulḡalīk’dan rivāyet iderler ki buyurdılar:

Der-i şeyḡī-rā bubend
Der-i yārī-rā ḡuşāy
Der-i ḡalvet-rā bubend
Der-i şoḡbet-rā ḡuşāy³⁹⁹

Nāzm: Hırka-endüzī ṡarīkaş fı‘liet
‘İlm-āmüzī ṡarīkaş ḡavliet⁴⁰⁰

399 “Şeyhlik kapısını kapatan sevgili kapısını açar; halvet kapısını kapatan sohbet kapısını açar.”

400 “Hırka dikmek yolu fiil ile; ilm öğrenmek kavil ile olur.”

Fakr hâhî ân be-şoḥbet kıyimest
Nî zebânet kâr mîâyed ne dest⁴⁰¹

Neşr: Hâce ‘Ubeydullâh buyurur ki “İkindiden sonra bir sâ‘at-i şerîf vardır ki anda Hâk’dan gayrıya meşgûl olmamak gerek yâ ehl-i Hâk hıdmetinde olmak gerek.”

Ve buyururlardı ki “Bîgânenen hâzer gerek, hattâ esbâblarından bile ki niçe kerre bîgâne ‘aşası ve libâsı dâhil olmağla meclisler telh olmuşdur. Cemâduñ te‘şiri bundan zâhirdür ki bir zemîn-i mağşûbda yâ muḥâlîf tâyifeden müte‘essir ve müte‘ellim olan arzda namâz kılmak ile Mekke-i mükerrermede kılınan namâz bir degildir.”

Ve buyururlardı ki [259a] “Sâlik bir yirden bir yire gitse, yolda bir maḥalle varınca şöyle niyyet itmek gerek ki ol mevzî‘e varınca nisbetinden munḳaṭı‘ olmaya. Ve ol maḥalden bir maḥalle daḥı varınca yine eyle niyyet eyleye, tâ maḳşûda irince.”

Ve buyururlardı ki “Dest be-kâr; dil be-yâr gerekdir.”

Mevlânâ Nizâmüddîn’den nakl iderlerdi ki buyururlardı her kim ki kendünün varlığı kaydından ḥalâşmışdur, her ne eylerse mâni‘ degildir. Ve eger muḳayyed ise her ne itse zâradur. Ve yine nakl iderlerdi ki her nesnede şerî‘at ve tarîḳat ve ḥaḳîḳati bulmak kâbıldür, meşelâ yalan söylemek ki cemî‘-i edyânda ḥarâmdur, zebâna getürmemek şerî‘at ve gönülden ref itmek tarîḳat ve bir vechle ḥâtırâ idinmemek ḥaḳîḳatdır.

Hâce ‘Ubeydullâh ba‘zı fuḳarâsından bî-ḥuzûr olup buyurmuşlar ki “Siz bu tarîḳatun bârına taḥammül idemezsiniz. Bu tarîḳ gâyet daḳîḳdır, bir kimesne kendü irâdetin terk idüp âḥerün murâdı üzere mürîd olmak müşkildür. Siz bu maşlaḥatun eri degilsiz, meşelâ eger ben size “Varun ḥınzîr güdüñ, şarâb içün, puta tapun” disem hemân benüm küfrüme fetvâ virürsüz. Pes varun kendü şuḡlünüzde olun!”

Hâce Naḳş-bend imânda iki kimesne baḥş ider iken [259b] buyurmuşlar ki “Eger bizüm ile şoḥbet murâduñuz ise imândan geçmek gerek.” Pes bu imânı añlamayup niçe müddet inkâr itmişler. Şonra imân-ı ḥaḳîḳiye irişmişler ki anda nizâ‘ yokdur. Ve bir pîrden âḥere inâbet câyiz olduğın

401 “Fakrlık isteyene bu sohbetle olur, yoksa bu ne elden ne de dilden olur.”

beyân itmek maḥallinde naql itdiler ki Ebû ‘Oṣmān-ı Hîrî evvel Şeyḥ Yaḥyâ Ma‘âd-ı Râzî’den feyz alup ba‘dehu Şâh Şücâ‘-i Kirmânî’ye irişürler. Şoñra Şâh’la Ebû Hıfş-ı Haddâd’a varurlar, anuñ şoḥbeti gâyet te‘şir ider. Qalmağa ḥicâb ider. Hîn-i vedâ‘da Ebû Hıfş-ı Haddâd ḥazretleri Şâh Şücâ‘-ı Kirmânî’ye dir ki “Bu civân-ı Hîrî’yi bunda koñ.” Pes Şâh Şücâ‘ anda qor. Kâr-ı ḥayrî Hîrî’nüñ Ebû Hıfş’da tamâm olur.

Hikâyet: *Bu fakîr Rûm’da Şeyḥ ‘Abdullaṭîf-i Câmî’ye inâbet idüp ḥilâfet almış iken yine işâret-i bâtınları ile Mıṣr’da efendi merḥûma inâbet itdügüm gün icâzet-i ḥilâfet buyurdılar ki bir zamânda ṭayy-ı zamân oldu.*

Seyyid Kâsım-ı Envâr’dan naql iderler ki Zeynüddîn-i Tâyebâdî bir ‘azîzüñ mürîdine şordı ki “Şeyḥüñi mi artuq seversin, yoḥsa İmâm-ı A‘zâm’ı mı?” Ol şaḥş ba‘de’t-tefekkür didi ki “Şeyḥümi ziyâde severem.” Ebû Bekr-i Tâyebâdî gâzaba gelüp ol şaḥş “Kelb!” diyüp ḥiddetinden qalkup içeri gitdi. Ben ḥayrette qaldum. Yine gülerek çıkup eyitdi: “Gelüñ varalum, ol dervîşe ‘özü [260a] idelüm.” Çün revân olduq, yolda ol şaḥş râst geldük. Didi ki “Size sözüñüñ tevcihine giderdüm ki bunca yıldur imâm mezhebinde mücâhede iderem, yine aḥlâk-ı nâ-pesendideden ḥalâş oldum. Ammâ bu ‘azîzüñ ḥıdmetinde bir kaç gün olmağla şıfât-ı zemîmeden cümle ḥalâş oldum. Pes aña bi’z-zarûre maḥabbeti ziyâde itsem, kitâblarda bu maḥabbeti zemmi için delil varsa ikâmet eyleñ, rücû‘ ideyim” dir. Pes mevlânâ ol mürîd-i şâzıqdan ‘özü diledi ve istiḥsânlar itdi.

Ve yine ḥâce buyururlardı ki “Mevlânâ Sa‘düddîn-i Kaşğarî ile Bahâüddîn ‘Ömer mülâzemetine gider iken didi ki “Bir qutb olsa, bizi bizligümüzden ḥalâş itse.” Çün şeyḥe varduq, mevlânâya müteveccih olup buyurdılar ki “Qutbuñ taşarrufın n’eylersin? [260b] Bu ṭayifenüñ bundan artuq taşarrufları olmaz ki mürîdüñ maqşada vuşûlüne mâni‘ olanı şoḥbetleri ref‘ eyleye ve mürîdüñ isti‘dâdı mekşûf olmağla mevhibet-i ilâhî qabûl eyleye.” Ammâ ḥâce buyururlardı ki “Pîr, mürîdüñ qalbi âyinesine şems-i ḥaḳıqatinden pertev şalup pîrüñ isti‘dâdına göre ṭalibde nûr zâhir olur. Eger müstemir olursa, ṭalibüñ mülki olur ve aşl ol isti‘dâddur maqşûd olan.

Ve buyururlardı: “Yâ sen yâruñda güm ol, yâ ol sende güm ola, yâ ikiñüz Hıfş’da güm olasız.”

Ve buyururlardı ki “Ebû Sa‘îd Ebû’l-Ḥayr buyurur ki “Taşavvuf, vakti evlâ olana şarf itmek evlâdur.”

Ve buyururlardı ki “Cüneyd razıyallâhu ‘anhû kelâmını remz ile beyân ider iken bir gün haqâyık-ı vahdeti keşf ider. Çok tettebbu‘ iderler, bir müsteḥak bulmazlar. Âhîr şoñra bir kûşede [261a] Manşûr-ı Ḥallâc’ı bulurlar ki aña ḥiṭâb ider imiş.”

Ve Mevlânâ Nizâmüddîn’den nakl iderlerdi ki buyururdu “Şeyhlik müride cemâlle gözükmekdür ki bâ‘î üns ü irşâd ola. Bundandır ki şakâl taramak ve destâr şarmak ve bunuñ emşâli sünnet olmuştur.”

Mevlânâ Ya‘kûb-ı Çarḥî’den nakl iderlerdi ki Medîne’de bir şeyḥ dir idi “Şeyhsiz ṭalib sülûk idemez.” Didüm ki ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾⁴⁰² kelâm-ı mu‘ciz-nizâmı kitâb ve sünnet kâfidür dimekdür.” Pes pîr mebhût oldu. Ḥâce Bahâüddîn’e bu süḥan nakl olduḡda istiḥsân itmişler.

Ḥikâyet: *Bu fakîr bir meclisde Mısır’da “Men lâ şeyḥe lehu lâ dîne lehu”⁴⁰³ mazmûnını beyân idüp Dede Rûşenî ḥazretlerinin bu beytini okuyup ba‘zı taḥkîkât dahı izâfe oldu.*

Rûşenî: Şeyhsiz âdem Ḥudâ’yı bilmedi
Pîrsiz olan Ḥudâ’yı bulmadı

Neşr: Bir dervîş sâbıkda olan su‘âlî niçe ziyâde ve te‘kid ile ‘arz itdi. Niçe vechle cevâb virdüm, mütesellî oldu ve fakîr bu ma‘nâyı niçe kitâbda taḥkîk itdüm. Cümleden kitâb ve sünnete vâsıl olmaḡa üstâd ve pîr lâzımdur, ḡanda ḡaldı ki bu ṭarîḡde dün günde:⁴⁰⁴

Meşnevî: Ân rehî ki bârhâ tu reftei [261b]
Bî-ḡulavuz ender ân âşuftei⁴⁰⁵
Pes rehî-râ ki nedîdestî tu ḥiç
Ḥîn merev tenhâ zi-rehber ser mepîç⁴⁰⁶

402 “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım.” Mâide 5/3.

403 “Men lâ şeyḥe lehu lâ dîne lehu”: “Şeyhi olmayanın, dini yoktur.”

404 “dün günde” okuması şüphelidir.

405 “Defalarca gittiḡin o yolda bile kılavuzsuz perişan olursun.” *Mesnevî*, 1: 2943.

406 “Öyleyse ḥiç görmediḡin bir yolu sakın yalnız yürüme, yol göstericiden baş ḡevirme.” *Mesnevî*, 1: 2944.

Neşr: Men lâ şeyhe lehu lâ dîne lehu⁴⁰⁷

Naẓm li-müʿellifihi: Bilmeyen bilür ile bir olmaz
 Şeyhsiz sâlik olan pîr olmaz
 Hakk'ın ol k'olmaya bir şirine şayd
 Şeyhi şeytândur anuñ didi Cüneyd
 Pîre irişmek olur Qurʾân-vâr
 Lîk feyz alması olur düşvâr
 Şeyhdür Hazret-i Qurʾân ammâ
 Aña mürşid gerek ey ehl-i hüda

Neşr: Hâce ʿUbeydullâh hazretleri buyururlardı ki “Keşf-i kubûr olur ki şâhibi şûret-i mişâliyyesi ile ol mükâşefe zâhir ola. Ziyâret iden kendüyi cümle taʿalluḡdan muʿarrâ ide, ne maḡûle nesne zuhûr iderse şâhib-i kabrûn hâli olur. Nitekim meclise bîgâne gelse ne hâtıra olursa, ol kimesnenüñ hâlidür ki kendüliginden anlar hâlidür. Şeyh-i Ekber buña “Tecellî-i muḡâbile” dir.

Bunu müʾekkid hâce naḡl iderler ki [262a] Mevlânâ Nizâmüddîn ile Şaş vilâyetinüñ evliyâsı kubûrını ziyâret ider iken birinde buyurdılar ki “Bu kabir şâhibi cezbe-dâr imiş.” Vâkıʿa Hâce İbrâhîm-i Kimyâger-i Meczûb'ın kabri idi. Ve birinde daḡı buyurdılar ki “Bunuñ şâhibi ehl-i ʿilmdür.” Fi'l-vâkıʿ ʿulemâdan Şeyh Zeynüddîn-i Kûy-i ʿarifân kabri idi.

Hikâyet: *Merhûm Şeyh Abdullaṡif-i Câmî, Edirne'de fakîr ile kubûr ziyâretine girdük. Her birinde ʿacâyib vâkıʿ oldu. Cümleden Güreşçiler Tekyesi'nde Maḡmûd Püryâr-ı Velî tevâbiʿinden Pehlevân Cemâlüddîn mezarına indüm. Şeyh hazretleri fakîre muvâfaḡat idüp müteveccih oldılar. Baʿdehu fakîre müteveccih olup buyurdılar ki “Pur-zûr merdist” yaʿnî kuvvetli kişidir. Fakîr eyitdüm “Seri küştî-gîrânest.”⁴⁰⁸ Buyurdılar ki “Mâ hem ḡalaṡ neḡuftım.”⁴⁰⁹ Fi'l-vâkıʿ fakîre daḡı bir ʿaceb kuvvet hâşıl olmuşdı.*

407 “Men lâ şeyhe lehu lâ dîne lehu”: “Şeyhi olmayanın, dini yoktur.”

408 Pehlivanların başı.

409 “Ben de yanlış söylemedim.”

Ve hâce buyururlardı ki Hâk ta‘âlâ gavş-ı a‘zama buyurmuşlardır ki يَا
 410 غَوُّثُ قُلْ لِأَصْحَابِكَ بِاخْتِيَارِ الْفَقْرِ ثُمَّ بِالْفَقْرِ عَنِ الْفَقْرِ فَإِذَا تَمَّ فَقَرُهُمْ فَلَا هُمْ إِلَّا أَنَا“

Rubā‘î: Ān-rā ki fenā-şīve vu faqr-āyīnest
 Ne ‘ilm u yakīn ne ma‘rifet ne dīnest
 Reft ū zi-miyān hemīn Hudā māned Hudā
 el-Faqrū izā temme huvallāh īnest⁴¹¹

Faqrūn Ahvālını İder İfşā

Faqr ider faqr ile çü faqr-i rüsül
 Sen de faqrıla eyle ‘azm-i sübül
 Çün gīnā vaşf-ı Hâk’dur ey efkar
 Cümleden faqrdur saña hoş-ter
 Cümle ahlâk cem‘ olınsa eger
 Yokdurur faqrden dağı ber-ter
 Faqr dünyâyı terkdür muṭlaq
 Zemm ü medh ü ümīdden elḥaq
 Faqr odur k’ola resmle evşâf
 Maḥv zât-ı Hudâ’da ey dil-i şâf
 Faqra didi şular ki hâlikdür
 İki ‘âlemde maḥv-ı sâlikdür
 Faqr-ı faqr oldurur ki maḥv olasın
 Maḥvdan dağı kim anı bulasın
 Olmaz efkar çü mâlik ü memlûk
 Qanda qalır merâtibiyle sülûk

410 “Ey Gavs, arkadaşlarına söyle: Fakirliği seçsinler, sonra fakirliğe karşı fakirliği seçsinler. Fakirlikleri tamam olunca artık onlar değil yalnızca ben olurum.”

411 Onun için ne din ne ilim ne marifet ne de yakīn mühimdir; onun tariki fenā-fillāh, āyini fakrdır. Aramızdan ayrıldı ve burada sadece Allah kaldı ki “el-Faqrū izā temme huvallāh” sözünün zuhurudur.

Ger olursa bu resme fakr tamām
Hak kıılır zü'l-celâli ve'l-ikrām

Faşl-ı Sivüm Hâce ʿUbeydullāh Hazretlerinün Kelimâtı Zikrindedür

Buyururlar ki “Şeyh Bahāüddin benden suʿāl itdiler ki “Mübtediye sefer mi evlādur yâ ikāmet mi?” Didüm ki “Mübtediye sefer perîşānlıkdur.”

Buyururdi ki “Vākıʿā egerçi ikāmet temkîn şāhibinüñdür, ammā mübtediye qarār yegdür ki yirinde küstaḥlık idemez. Ammā ḥaḳıḳat budur ki ādāb-ı zāhiri yirinde aḳrān ve aḳribāsından taḥşil idüp şoñra [263a] ṭālib-i pîr ola. Eger pîr yirinde varsa, ḥıdmet ide ve illā bulınca hicret ide, ammā taẓyîʿ-i evḳātdan şaḳına.”

Ve buyururlardı ki “Fakra irişmek için ol ḳadar mezellet ve ḥārılık çekmek gerek ki yoklıḡa vāşıl olup cemāl-i lāhūtî müşāhede eyleye.”

Ve buyururlardı ki “Bir ṭālib ki mā-sivānuñ ezāsından ḥazẓ itmeye, ehlullāh silkine daḫil olmaz ki fāʿili Hāḳ bilmez ve maḥbūbdan añlamaz. Gerçi ṭabʿ-ı insāna ḥoş gelmez, ammā Hāḳḳ’a rücūʿ idicek elem zāyil olur. Esmāya iştiḡālden ise ālāma şabr evlādur ki rāfiʿ-i ḥucubdur, ḥattā başını yarup yüzüne ḳanı aḳsa yine nisbetinden ayrılmaya.”

Ve buyururlardı ki “Hāḳ taʿālā cemīʿ-i mevcūdāta devām-ı tecellî ittiḥādî ile müteveccihdür. Pes ʿuzlet idenler, ḥaṭā iderler, meger mebhūt olalar [263b] ki maḥbūbuñ keşretde nümāyişi eşmeldür ki ḥalvetde ḥicāba düşürür ki bu nisbetün zuhūrına gāḥ nefis-i teveccühe māniʿ olur, nitekim zāhir maṭlūbda ḥafāya bāʿiştir.”

Ve buyururlardı ki “⁴¹²”الْأَشْيَاءُ تَتَّبِعُنَّ بِأَصْدَادِهَا“ budur ki ḥāḳḳla muʿāmelede kerāhet görmekle maḥbūba rücūʿ ola. Anuñçün aḥbāb bāzārlara varup ehli ile muʿāşeret iderler ki ḥāḳḳdan Hāḳḳ’a rücūʿ ideler.

Mısr’da ehlullāhdan biri, Hān-ı Halîl’e tevābiʿiyle ḡāyet keşret olan yirde bir müddet oturup andan çıkup Hāfız dükkānında oturup ehl-i keyf olanlar ile münbaşi otururdu. Baʿzılar bir muḥibbine suʿāl itmişler. Cevāb virmiş ki

412 “Her şey, zıddı ile açıklıḡa kavuşur.”

“Hânda ihvân biri biriyle bir pâre için [264a] huşûmet itdükleri esmâ-yı mütezâddenün kemâliyle zuhûrî olmağın makâm-ı tenezzül müşâhede ider ve dükkânda erbâb-ı keyfün behtinde bî-keyf ittihâdî müşâhede ider.” Pes ‘ârife Allâh ta‘âlâ her hâlde mütecellî olmağın su‘âl olmaz ki ‘ârife su‘âl olmaz. Ammâ mübtedî bu hâle taklîd itmek olmaz ki nisbetini zâyîc ider.

Ve buyururlardı ki “Mübtedî evlenmek istese, çok istigfâr ide ve ‘avretlerden ba‘îd ola, yâ şavm ve taklîl-i ta‘âma meşgûl ola veyâ mezârâtdan varup ‘ibret alup himmet isteye veyâhûd zinde olanlardan meded taleb idüp def’ ide ki mübtedîye muzırrdur ki evlenmek enbiyâ ve evliyâyâ lâyıkdur ki anuñla maḥcûb [264b] olmazlar ve ‘avâmmu’n-nâsa münâsibdür ki anuñla mertebe-i hayvâniyyeti tekml ederler.”

Buyururlardı ki “Beş yüz yıl ‘ömrüm olsa ve istigfâra şarf itsem, evlendüğüm günâhuñ tedârûki olmaz.”

Bu kelimâta su‘âl vârid olmaz ki âyât ve eḥādîse muḥâlif iken niçün nefy itdiler dinilmez ki bu talâḳ-ı mâ-sivâ ıtlâḳ üzere degildür, belki ol zamânda mübtedîlere münâsib olmağındur, geçen gibi.

Ve buyururlardı ki “Maḥabbet-i suverîde çün hayvânât daḥı müşterekdür, şütür ve şîr gibi, pes fazîlet-i insân nerde zâhir olur, meger ol kimse ki bî-iḥtiyâr ola ki nâşihlaruñ naşîhatı giriftârlar kâr-hânesine dâhil olmaz.”

Kıldı mecnûn egerçi ‘uzlet

Vaḥş u tayrıla da itdi ülfet

Çün ki mu‘tâd idi ol hāmûna

Ne fazîlet var ola mecnûna

Bir beriyye ‘Arabı şahrâda

Pederi reddi ile âzâde

Eyleyüp meyl-i nikâh-ı Leyli

‘Işḳ nāmını çıkarmış hayli

Muḥyî’yi gör ki kuzât u vüzerâ

Müftî vü pâdişeh ü şeyḥ ü verâ

Olmadı ʿışķına dūnyā mānī^c
 Ğayrdan ʿışķla oldı k̄ānī^c
 Ded ü dāmuñ arasına girdi
 Didi ķodı daķı dāmı ķırdı
 Hind’de bir güzel olsa peydā
 Mısr’da Muħyī’dür aña şeydā
 ʿİşķla Muħyī olalı meşhur
 Rūm’dan ʿışķ ider aña merħūr⁴¹³

Ve buyururlardı ki [265a] “Ehlullāh meclisinde zikre ihtiyāc yokdur ki gizli maħabbet āşıkārdur.” Faķīr direm ki mezķūr olan biri zıkr neyler.

Naẓm: Tā be-hā vu hū işāret mīkunī
 Yā be-ħarf-i hā ʿibāret mīkunī
 Bende-i ħarfī neyāyed ez-tu kār
 Cehd kun tā ez-rehet ħīzed ğubār
 Hā biyefken vāv-rā āzād kun
 Bende şev bī-hā vu hūeş yād kun⁴¹⁴

Neşr: Bu hāl, şoħbet-i ehlullāh ile ħāşıl olur. Bir pīrden ki bu nisbet ħāşıl ola, aña mürīd bir nesnede naķşla naẓar itse, maħşūli zāyil olur.

Ve buyururlardı “Eʿizzenūñ ħıdmetine vāşıl olan kendüyi ğāyet ile muħtāc göstermek gerek ki iħsānları vāşıl ola ve teveccüh eger pīre ve eger ķadīre gerekdür ki bī-kūlfet ola ki bu iķbāl ile saña muķbil demek lāyık ola.”

Ĥāceye “Ĥalvet der-encümen nedür?” diyü suʿāl iderler. Buyururlar ki “Bāzāra giresin, ħalkuñ āvāzı ķulağuña girmeye.”

413 Kelime anlamlandırılmadı!

414 “Hā ve hū ile işāret etmekle veya hā harfini yazmakla bir harfe bende olandan iş gelmez. Gayret et, yolundan tozlar kalksın, Hā’yı terk et, vāv’ı kaldır, hā ve hū’suzlukla onu an, ona bende ol.”

Hikâyet: Fakîr Mısr'da zâviyede olan hücremün altında demürciler işlerler idi. Gâhî ba'zı aşhâb gelüp dirler idi: [265b] “Bu hücrede olan rûhânîyyet gayrı yirde yokdur. Eger bu demürciler takırdısı olmasa, ol vakt ol âvâz kulağuma girür idi, ammâ dikkatümden ayırmazdı.”

Ve buyururlardı ki “Muhammed-i Pârsâ bu kadar ‘ilm-i zâhir ü bâtın ile yine resâyil-i meşâyihâ hemîşe mü’tâlâ’a iderdi.”

Buyururlardı ki “Bidâyet-i tarîk a‘mâl-i hasene iledür ve nihâyetinde kesbün dahli olmaz ki bu meleke mülki olur. Cehd idüp yakînde şebât hâşıl itmek gerek.”

Ve buyururlardı “Vicdân talebden mu‘kaddemdür. مَنْ طَلَبَ شَيْئًا وَجَدَ”⁴¹⁵ hadîsinün ma‘nâsı⁴¹⁶ “مَنْ وَجَدَ شَيْئًا طَلَبَهُ”⁴¹⁷ dur ki evvelâ Allâh ta‘âlâ bir gönüle irâdet vaşfı ile tecellî eyler, ba‘dehu irâdet ve taleb isti‘dâdı hâşıl olur. Su‘âl olursa ki “Taḥşîl hâşılı edilse pes taleb beyhûde olmaz mı?” Cevâb oldur ki “Taleb istîfâ-yı hazz içündür, pes vicdân-ı mu‘kaddem icmâl ve netîce-i taleb taḥşıldür.”

Ve buyururlar idi ki “Amelî sevmek gerek; huzûr ve cem‘iyyeti değil ki bunlar mevâhibdendür, ihtiyâr ve ‘âmelün dahli yokdur. Ve ‘amele muvâzabet mücib-i cem‘iyyet ü huzûrdur.”

Ve hâce hazretlerine bu beyt hoş gelüp hemîşe okurlardı.

(Nazm): Ber-âsitân-i irâdet ki ser nihâde şebî
Ki lutf-i düst be-rûyeş derîḫei neguşûd⁴¹⁷

Ve buyururlardı [266a] ki kelâmda olan cemâl, cezbe ve taşarrufda yokdur. Eger olsa enbiyâyı kelâmla gördermeyüp cezbe ile gönderür idi. Ve sözün cemâlî enbiyâ ve evliyâdan şâdır olandur. Ve bu ebyâtı okudular.

Nazm: Se nişân bûd velî-râ ez-nuḫust-i ân ma‘nî
Ki çu rûy-i ü bibînî dil-i tû be-ü gerâyed⁴¹⁸

415 “Kim bir şey talep eder ve onun için çabalarsa onu elde eder.” Özdeyiştir, bkz. Mecânî’l-edeb, 1/26.

416 “Kim bir şey bulursa, onu ister.”

417 “Başını gece irade eşîğine koyan kimsenin yüzüne dostun ihsanı kapsı açılmaz.

418 “Veli için üç nişan vardır, bunlardan ilki onun yüzünü gördüğünde ona meyler.”

Duvum ān ki der-mecālis çū suḥan kuned zi-ma‘nī
Heme-rā zi-hestī-i ḥod be-ḥadīs mīrubāyed⁴¹⁹

Suvum ān būd be-ma‘nī velī eḥaṣṣ-i ‘ālem
Ki hīc ‘uḏv-i ū-rā ḥarekāt-i bed neyāyed⁴²⁰

Bir gün ba‘zı aşhāba ḥitāb-ı ‘itāb idüp eyitdi “Eger bizüm meclisümüzden bir hāl ḥāşıl olursa, girü gelürsüz ve eger evḳāt iḳtizāsıyla bir kesel gelürse gelmezsiniz. Çün kendi zevḳ ü ḥālünüz için gelürsüz, pes maḥabbetünüz ‘ārızıdır.” Ve bu beyti okudular.

(Nazm): Der-dil çu şarāb şevḳ-i mā mīrīzī
Bāyed çu ḥumār gīret negurīzī⁴²¹

Neşr: Buyururlardı ki “Baña pīrlerüm iki nesne ‘ināyet eylediler: Biri her ne ki benden mektüb oldu, cedīd oldu, ya‘nī kimesneye taḳlīd olmaya ve biri her ne dirsem, maḳbūl ola ve mü‘eşşir ola.”

Şāḥib-i *Reşehāt* dir ki [266b] ikinci defa ḥāce ḥıdmetine varduḳda, menāḳıbını müştemil bir ḳaşıde didüm ki ba‘zı ebyātı budur.

Nazm: Ber-dāşt perde ez ruḥsār
Eyne temşüne yā ‘ulī’l-ebşār
Lem‘a-i āfitāb-ı ṭal‘at-ı ū
Ṭal‘atun min meşārīḳī’l-izḥār⁴²²
Heme eṣyā helāk īn işrāk
Heme zerrāt maḥv īn envār⁴²³
Heme rā şāf sāḥtest īn nūr
Heme rā pāk sūḥtest īn nār⁴²⁴

419 “İkincisi, meclislerde bir söz söylese, manası orada bulunanları cezbedip hepsini kendinden geçirir”

420 “Üçüncüsü, cihanda güzide olup onun bütün azasından kötü bir şey sudur etmeye.”

421 “Gönülden aşkımız için şarabı saçırsın, seni mahmurluk tutup kaçmayasın.”

422 Ey basiret sahipleri nereye gidiyorsunuz? Onun güzelliği güneşinin parıltısı zuhurundan bir parçadır. O yüzden perdeyi kaldırın.

423 Bütün eşya bu doğumda helak olmuş, bütün zerreler bu nurda mahv olmuştur.

424 Bu nur her şeyi saf eyledi ve bu ateş yakarak temizledi.

Lem^a-i üst der-mekîn u mekân
 Cilve-i üst der-yemîn u yesâr⁴²⁵
 Nîst tekrâr der-tecellî-i ü
 Gerçi bâşed birün zi-hadd ü şumâr⁴²⁶
 Likin ân ez tecedüd-i emşâl
 Mînumâyed be-şûret tekrâr⁴²⁷
 Cümle zerrât-ı kevn âyinehâst
 Ki der-ân cilve mîkuned ruḥ-ı yâr⁴²⁸
 Der her âyineî be-âyînî
 Mînumâyed be-^câşıkân dîdâr⁴²⁹
 Gâh mestûr der pes-perde
 Gâh meşhûr ber ser-i bâzâr⁴³⁰
 Gâh der-perde mînüvâzed sâz
 Gâh bî-perde mîderâned târ⁴³¹
 Perdegî üst mâ heme-perde
 Perde-sâz-ı üst mâ heme evtâr⁴³²
 Beher aḡyâr naḡş-bend-i ezel
 Perdehâ beste pür zi-naḡş ü nigâr
 Tâ şevêd naḡş-ı perdeşân ḡâyil
 Ez temâşâ-yı nûr-ı ân-ruḡsâr⁴³³

-
- 425 Kâinat ve içindekiler onun parıltısıdır. Her cihette onun tecellisi vardır.
 426 Sonsuz sayıda olmasına rağmen onun tecellisinde tekrar yoktur.
 427 Lakin hadiselerin yinelenmesinden dolayı onun tecellisi tekrar eder gibi görünür.
 428 Kâinattaki bütün zerreler birer aynadır ki onlara sevgilinin yüzü yansır.
 429 Her bir aynada âşıklara sevgilinin yüzü bir merasimle görünür.
 430 Bazen en alt perdede gizli, bazen halk içre ayan olur.
 431 Bazen sazı ahenkle çalar, bazen de perdesiz şekilde teli koparır.
 432 Perdeci odur bizler perdeyiz, sazende odur bizler ise onun çaldığı telleriz.
 433 O cemalin nurunun temaşasına o perdelerin nakışları bir örtü olsun diye ezeli nakkaş ehil olmayanlar için nakış ve işlemeli perdeyi çekti.

Ey zi-pindâr-ı gayr der-perde
 Hîz u ber-dâr perde-i pindâr⁴³⁴
 Ger der-în perde yâr mîhâhî
 Rûy-i dil sûy-i naķş-bendân âr⁴³⁵
 Ān muķîmân bār-gâh-ı elest
 V'ân nedîmân-ı şadr-ı şuffe-i yâr⁴³⁶
 Heme der-bezm-i ııķķ-ı şâh-nişân
 Heme der-rezm-i şevķ-ı şâh-süvâr⁴³⁷
 Heme 'âlî v'ezân miyân a'lä
 Şâh-ı ebrar u Hâce-i Ahrâr⁴³⁸

Neşr: Birâder-i ıarıķat Mevlânâ Mûsâ, ķaşıdeyi hâceye 'arz itmiş. Bir gün bu faķire hıķab itdiler ki Hirî'de Seyyid Kâsım ebyâtı şöhet bulmuş-
 dı. Ba'zı civânlar daķı tevķid-âmîz şîrler dirlerdi ki Seyyid eşî'asınua
 'aķsinden idi. Gerķi anlarua hâli deķil idi, ammâ isti'dâdları olduķı iķün ol
 kelîmât-ı şûr-engîz anlardan daķı şâdır olurdu.

Hikâyet: *Sene vâhid ve sittîn ve tis'i-mi'e rebî'ü'l-evvelinde merhûm-ı
 maķfûr Hayâlî [267b] Efendi hâzretlerine bir ķaşıde didüm ki ba'zı ebyâtı
 budur.*

Nażm: Nûr-ı keşfile olup ol meh-i zâhir bâhir
 Girdi zulmet olup envâr-ı mezâhir zâhir
 Aķter-i burc-ı şeref tâlî' olup tâlî'de
 Müşterî Zühre gibi sa'd'de oldu zâhir
 Hem leţâfet ķameri tâlî' ü zâhir oldu
 Hem sa'âdet güneşi oldu şerefde bâhir

434 Ey gayrı hakkında zan besleyen ķişı, kalk ve zan perdesini kaldır.

435 Eķer bu perdede bir yar arıyorsan, gönlünün yüzünü Nakş-bend'lerden çevir.

436 Elest bezminin sakinleri, dost meclisinin müdavimleridirler.

437 Her biri aşķ meclisinde bir ulu ve er meydanında usta bir binicidir.

438 Bunların her biri uludur ama en yüceleri Ubeydullah-ı Ahrâr'dır.

Nevî-i bâğ-ı ‘âzamet nûr-ı cihân-ı hikmet
 Güher-i kân-ı ‘ilim dürr-i bihâr-ı zâhir
 Yûsuf-ı Mısr-ı hikem nîl-i hîlim baîr-ı ‘ilm
 Mâlik-i taht-ı ‘îzam dîn-i resûle nâşır
 Rûşenî-bağş-ı reh-i Rûşenî-yi rûşen-dil
 Gülşenî-vâr gül-i bâğ-ı cinân-ı nâzır
 Ya‘nî Şeyh Ahmed bin Gülşenî hem çu Halîl
 K’oldı envârı anuñ rûşenî her zâhir
 Başdan hâk-i rehûñ şemse virür zerrîn tâc
 Nûr-ı maîz itse vücûduñ n’ola nûr-ı fâîr
 Gayret-i gerdûñ ider pây-ı zülâli gilde
 Hayret-i feyzûñle hûydadur ebr-i sâtir
 Şadr-ı irşadı makâm itmegüñe sulţânım
 Raşad-ı dehrde niçe şeref oldı şadır
 Fetîh-i kurb eyledügüñ naşrun minallâh oldı
 Mü‘minine bu beşâret n’ola olsa nâşır
 Muntazırdı niçe dem çeşm-i ter ey kuhl-i başar [268a]
 K’ola irşâduñla rûy-ı Hudâ’ya nâzır
 Hamd lillâh ki irişdük bu deme demlerle
 Maîhar it keşfüñe k’oldı saña bâtın zâhir
 Âfitâbüm koma ben zerrefî hâk-i gamda
 Sâye şal üstüme mihr ile kerem kıl vâfir
 Mantıku’-Tayr’ umı ‘Atţâr’a getürdüm Muhyî
 Hürmet-i sıhr-i helâli ne bilür her sâhir
 İtdi tefsîr-i hadîşinde ma‘ânî-i beyân
 Mantıkum n’ola kelâmullâhı olsa zâkir
 Nâzm nuţkum vireli hem-çu Süleymân nîzâm
 Fâhr ü Selmân u Nîzâmî yine oldı fâhir

Ola tā kim raşad-ı dehr münakkaş bâkî
 Şadr-ı keşf üzre şudûra ola feyzüñ şadır
 Ne kadar şüret-i ıışk ide tecelli ʿayna
 Ola mirʾat-i kulûba ruḥ-ı zātuñ bâhir
 Ne kadar kudret-i Hâk ide muḳadder kaderi
 Qadr-i ʿālîde müʾebbed ide şānuñ Qādir

Neşr: *Çün bu kaşideye bâkî ebyâtı ile nazar itdiler, fakîre müteveccih olup “Kulluhu fi mirʾatike”⁴³⁹ buyurdılar. “Elḥamdülillāhillezî nevvere kulûbenā bi’t-tecelliyâti ve ṭabhere ervāhenā bi’t-teselliyâti.”⁴⁴⁰*

Hâce ʿUbeydullāh ḥazretleri buyururlardı ki “Bu t̄ayife uşûlini [268b] söyler ḥaṭâda bir kâfir işitsem aña varup mülâzım olmağı cānuma minnet bilürdüm “

Şāhib-i *Reşehât* dir ki ḥâce ile Qarşı’da evvel mülâkātümde buyurdılar ki “Naḥv bir ʿilmdür, uşûli bir heftede zabṭ olur.” Ben ârzü itdüm ki n’olaydı dervişligi yazalardı, bir heftede zabṭ olaydı.

Ve bir gün ḥalvetde buyurdılar ki “ ʿUlūmuñ ḥulāşası tefsîr ve ḥadîş ve fıkhdur.”

Meşnevî: ʿİlm-i dîn fıkhest u tefsîr u ḥadîş
 Her ki ḥāned gayr-i in gerded ḥabîş⁴⁴¹

Ve bunların ḥulāşası ʿİlm-i taşavvufdur ve taşavvufuñ mevzû’ı baḥş-i vücūd-ı baḥtdur. Dirler ki “Cemîʿ-i merâtib-i ilāhiyye vü kevnîyyede hemân bir vücūd vardur ki kendi şuver-i ʿilmiyyesi ile cümlede zāhir olmuşdur.” Pes bundan baḥş müşkildür ki ʿālemde eşyâ-yı ḥasîseye vücūdı ıtlâk itmek müşkildür ve itmemek kıʿidelerini bozmaḳdur. Pes sâlike vâcib, ḳalbi âyînesini gayr naḳşından pāk itmekdür, tā ḥaḳıḳat-i vücūd yüz gös-tere.

439 “Hepsi senin aynandadır.”

440 “Allah’a hamd olsun, kalplerimizi tecelliler ile aydınlattı, ruhlarımızı teselliler ile temizledi.”

441 “Din ilmi fıkıh, tefsir ve hadistir. Bunların dışındakilerş okuyanlar habistir.”

Reşehât şâhibi buyurur ki bir kerre niyyet itdüm ki eger fakîre va'z etmek câyiz olursa, hâce işâret buyura. Çün hıdmetine vardum, buyurdılar ki [269a] “Bir kimse ululardan birine varur, va'z etmek isterem ne niyyetle ideyim diyü su'âl ider. Cevâb virmiş ki günâha niyyet müfid degildir, zîrâ va'ize iktidârdan evvel naşihat eylemek ma'şiyetdür, pes ma'şiyete niyyet olmaz.” Ma'lûm oldu ki vâ'izüñ ma'kâmı 'âli imiş. Buyurdılar ki “Mütekellimüñ zebânı, gönlünüñ nâyibi olup gönlü Hâk ta'âlâdan nâyib olmadın va'z câyiz degildir.”

Ve buyururlardı ki “Nuķûş-ı ğayr âyîne-i dilden silinse, zât nümâyân olur.”

Ve buyururlardı ki “Eklde ğâyet ihtimâm gerek, hattâ tabbâh ve habbâz hıdmetinden âġâh olmak gerek ki yiyenlere feyz hâsıl ola.”

Bir gün meclislerinde bir müdde'î riyâyla cezbelendi, bu beyti okudılar.

(Nazm): Kej-mej meyâ be-tuhmet-i mestî ki der-ţarîķ
Mâ-râ nişânehâst ezân şâh-i bî-nişân⁴⁴²

Diger: Egri bügri gelme mestem diyü bu yolda bize
Bî-nişân şâhuñ nişânı vardurur her şâniçün

Neşr: Buyururlardı: “Evvel mübtedî olan mürîdüñ murâdı üzere olup zellâtıyla mu'âheze itmemek gerek. Çün ki tarîķde mütemekkin ola, [269b] taħammül mürîd cânibine düşer. Ve mürîde lâzım olur ki her nefes kendi pâsbânı ola ki andan bed-nesne şâdır olmaya ve eger şâdır olursa, pîr mu'âhaze ide.”

Ve buyururladı ki “Bir kaç gün ki ben hayâtdayam, sa'ı idüñ ki hıd-bînlikden geçüp Hıdâ-bîn olasız, fırsatı ġanîmet bilüñ.” Ve râbıta tarîķında bu beyti okurlardı.

(Nazm): Cây kun der-enderühâ hîş-râ
Dür kun idrâk-i ġayr-endiş-râ⁴⁴³

442 “Yolda sarhoşluk töhmetiyle eğri büğrü yürüme, bizde nişansız şahtan nişanlar vardır.”

443 “Başka şeyler düşünen idrakten uzak dur, aralarında kendine yer edin.”

Ya'ni meşâyih gönlünde yir it ki senün taşarrufuñ anuñ ve anuñ taşarrufi senün ola ki fenâ-fillâhdur.

Hâce Şafî dir ki bir fakîr hâce yüzüne çok nazar iderdi. Bir gün buyurdılar ki “Bir şahş Hâce Bahâüddîn cemâline çok bakar imiş.” Hâce Bahâüddîn buyurmuşlar ki “Yüzüme çok bakma, tâ ki gönlün bâda vir-meyesin.” Ve bu mışra'ı okudılar (mışrâ'): “Dîvâne şud her ki bîned ruḥ-ı mâ-râ”⁴⁴⁴

Ve buyururlar idi “Bu tarîkde üç nesne ile havâtır-ı rediyyeden kurtulınur: Biri bu tarîkda olan a'mâle müdâvemet eyleye. Biri daḥı kendüyi 'aciz [270a] bilüp niyâz ü iftikâr ve 'acz ü inkisâr ile ḥalâşî Hâk'dan isteye. Biri daḥı bâtın-ı pîrden hemîşe istimdâd eyleye ki bu ḥâl cümleden efzâl ü akrebdür.”

Buyururlardı ki “İbâdet zâhirî ve 'ubûdet bâtınîdür. Pes zâhir ü bâtına Hâk'ı 'âlim bildüğünden mâ-'adâ pîrini daḥı 'âlim bilüp hemîşe pîrini ihzâr idüp iki kaşî mâ-beynine müteveccih olmaḵ gerek, şöyle ki pîri nazarında ḥâzır olsa, kaç'â gaybet ve ḥuzûr tefâvüt itmeye, tâ ki cümle pîr ola.”

Ve buyurdi ki “Bu tâyife ile şoḥbet idene lâzımdur ki bâtınlarından müstefid ola.” Ve bu ebyâtı okudılar:

Meşnevî: Men beher cem'iyetî nâlân şudem
Cuft-i bed-ḥâlân u ḥoş-ḥâlân şudem⁴⁴⁵
Her kesî ez-zann-i ḥod şud yâr-i men
Vez-derûn-i men necust esrâr-i men⁴⁴⁶
Sirr-i men ez-nâle-i men dūr nîst
Lîk çeşm u gûş-râ ân nûr nîst⁴⁴⁷

444 “Yüzümüze bakan divane olur.”

445 “Ben her toplulukta inleyip sızladım; bedbahtlara da eş oldum bahtiyarlara da.” *Mesnevî*, 1: 5.

446 “Herkes kendi zannınca yar oldu bana; ama kimse içimdeki sırları aramadı.” *Mesnevî*, 1: 6.

447 “Benim sırrım inilimden uzak değil; ama gözde ve kulakta o ışık yok.” *Mesnevî*, 1: 7.

Nesr: Ve buyururlardı “Riyâzet ihtilâl virür ve dimâğı za‘îf kıılır, belki murtâzuñ keşfinde ğalať bundandır.”

Hikâyet: *Bu fakîre bir riyâzetde ‘acâyib nesneler nümâyân oldu. Egerçi ba‘zı taşarrufât-ı şaḥîḥa daḥı ‘ayân oldu, lâkin ğayrıları zalâletde [270b] görmegin ğurûr ihtimâlin virdüm. Pîr ḥazretleri bir ğün bâğçede kabûli yimek teklîf itdiler. Nev‘an tereddüd idüp etmek yimek ile yimekten istiĝnâ ve isti‘fâ itdüm. Buyurdılar “Sâbıkâ”⁴⁴⁸ “لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ” demekle yimek yimek ile ḥalâş olmaduñ mı, yohsa ğurûrla ruhḥân-beçeye mübtelâ mı olucağsın?” Tersâ-beçe ibtilâsı kırk yıldan şoñra vâkı‘ oldu, İḥsâniyye’de beyân olmuştur, tettebbu‘ olına. Pes ḥavf idüp bir kaşık ki yidüm, netîce-i riyâzet ü şavm ki müşâhede vü ‘iddür, nümâyân oldu.*

Ve buyururlardı ki Hâce ‘Alâüddîn-i Ğucdevânî hikâyet iderler idi ki Hâce Bahâüddîn Tavâyiş’e gelüp bizi Ğucdevân’dan getürdiler. Şeyḥ Muḥammed-i Derzî-i Tavâyişî’ye “Yârânı eviñe alı gidüp ziyâfet eyle” didi. Çün ki evine varduğ, ḥâce daḥı anda gelüp “Ne ile ziyâfet idersin?” didi. Şeyḥ Muḥammed “Semiz tavuğlarum var” didi. Hâce getürdüp kendi eliy-le gördi ve didi ki “Hoş hoş, yiyüp uyuyup şabâḥ bize gelün” diyüp gitdi. Şabâḥ ḥıdmetlerinde zikre ḥâzır olduğ.

Nazm: Hoş buved ḥâbhâ-yi bîdârân
Hoş buved kârhâ-yi bî-kârân⁴⁴⁹

Hikâyet: Şeyḥ ‘Atṭâr getürür ki Zünnün-ı Mısrî’nün bir mürîdi [271a] şeyḥe eyitmiş ki “Kırk yıldur yatsu namâzı âbdesti ile şabâḥ namâzın kıılup şabâḥa deĝin ‘ibâdet idüp gündüz şâyimem, kaç‘â bir şaĝireye bile meylüm yoğdur. Bunları zikrden murâdum ücret talebi degildür, ammâ kaç‘â bir nesne fetḥ olmadı, bilmem mâni‘i nedür? Senden recâ iderem ki ḥicâbum nedür bildiresin ki ḳorḳum budur ki bir zalâletde olam?” Pes Zünnün di-miş ki “Var bu ğün yimeĝün yi ve gice hoş hoş uyu. Görelim ne zuḥûr ider.”

448 “İslâm’da ruhbanlık yoktur.” İbn Hacer, Fethu’l-Bārî, 9/111. İbn Hâce bu lafız ile hadis olarak görmediğini belirtmiştir. Bundan naklen Keşfu’l-hafâ, Hindâvî, 2/466, no:3154.

449 “Uyanıkların uykusu ile işi olmayanların işi hoş olur.”

Pes mürîd eyle itmiş. Vâkı‘asında görür ki bir müferraḥ bağda cümle enbiyâ şalavâtullâhi ‘aleyhim ecma‘în cem‘ olup Ḥazret-i Server şallallâhu ‘aleyhi ve sellem şadrda oturmuş. Ol şahşı da‘vet iderler. Ḥazret buyurur ki “Yâ fülân, Ḥaḳ ta‘âlâ saña selam ider, eydür ki ben senün bir ‘amelünî zâyî‘ it-medüm, cümlesine az‘âf-ı muzâ‘af ihsân itdüm. Pes sağ cānibine nazar eyle” dir. Çün Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem emr ider, pes dervîş şağa nazar ider. Ol kadar köşkler ve bağçeler [271b] ve hūrî ve ḡlman ve sāyir meḥâsin müşâhede ider ki vaşf olmaz. Pes Ḥazret-i Server ‘aleyhisselâm buyurur ki “Bu cümle senündür ve daḥı niçe niçe nesneler vardır. Şimdi sen anı görmege taḥammül idemezsin ki مَا لَا غَيْنَ رَأَتْ وَلَا أَذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا”⁴⁵⁰ dūr. Ammâ Allâh ta‘âlâ buyurur ki bizden ol reh-zene ve ol muzille selâm eyle ki niçe bir bizüm ‘aşıklarumuzu ve yolumuzda şādıklarumuzu izlâl eyler, daḥı uşanup var geçmez mi?” Pes ol dervîş bîdâr olur, âşâr-ı nübüvveti ḥânesinde ‘ayân bulur. Şabâḥ Zünnün’uñ ḥıdmetine varur. Her dervîş vâkı‘asını şeyḥe ‘arz ider, ammâ bu kimesne hicâbından sükût ider. Âḥir Zünnün dir ki “Dervîş, gördüğün vâkı‘ayı niçün dimezsın ve bizüm zalâletümüz beyân kılmazsın ve selâmumuz ırgürmezsin?” Dervîş mülâḥaza ider, kendüye ma‘lûm olur ki ol meclisde Zünnün bile imiş. Pes [272b] çün ki Allâh ta‘âlâ saña selâm ider dir. Hemân Zünnün şayḥa idüp bî-hûş olur. Naḳl olunur ki üç güne deḡin ‘aḳlı gelmez. Ferâyiizi mestâne kılar imiş.

Ḥâce ‘Ubeydullâh buyurur ki “Dervîş zıkrde şöyle fânî olmak gerek ki nevm ve yaḳaza berâber olup cennet ve cehennem fikrinden berî ola, tâ şeytândan ḥalâs bula. Ve şoḥbetde hûş-der-demi isti‘mâl idüp laḡv ve fıkır-i ḡayrdan ḥalâş ola, tâ ki⁴⁵¹ ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا﴾ ehlinden olup dāyimâ Ḥaḳḳa münâcâtta ola. Egerçi Ḥaḳ ta‘âlâ müdreḡ olmaz, ammâ sâlik ṭalib gerek.”

450 “Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin aklına gelmemiş olan...” Sahîhu'l-Buhārî, 4/118, 6/115, 9/144; Sahîhu Muslim, 4/2174; Sunenu't-Tirmizî, 5/199; Sunenu İbn Mâce, 2/1447; Musnedu Ahmed, 13/489.

451 “Orada asla boş bir söz işitmezler.” Nebe, 78/35.

Naẓm: Düst dâred düst in âşuftegî
Güşîş-i bîhûde bih ez-ḥuftegî⁴⁵²

Neşr: Ve buyururdu ki “Ṭālib-i sâlik ‘âlem-i aḳdesden bu ḥazîza indük-de ta‘alluḳ bağlayup ḳalmaz, belki vaṭan-ı aḳlisine irişmek içün şeb ü rûz mücâhede ve müşâhede ider.”

Ve buyururlardı ki “‘İbâdet, şer‘at mücibince ḳullıḳdur ve ‘ubûdet ḥuzûr-ı ḳalble ta‘zîmdür.” Nitekim icmâlen geçdi.

Ve buyururlardı ki “Mi‘râc ikidür: Biri şuverîdür ki Ḥazret’e maḥşûşdur. Biri ma‘nevîdür, ol daḥı iki kısımdur: Biri aḥlâḳ-ı zemîmeden [272b] aḥlâḳ-ı ḥamîdeye intikâldur, biri mâ-sivâdan Ḥaḳ ta‘âlâya intikâldür.”

Ve buyururlardı ki “Seyr daḥı ikidür: Biri müstaṭîl ki bu‘dda bu‘ddur. Ve biri müstedîr ki ḳurbda ḳurbdur. Seyr-i müstaṭîl maḳşûdı kendi dâyiresinden ḥâricde ṭalebdür. Ve seyr-i müstedîr kendi ḳalbi eṭrâfın devr idüp maḳşûdı kendüde istemekdür.”

Ve buyururdu ki “‘İlm daḥı ikidür: Biri, ‘ilm-i verâşet ki mesbûḳ bi’l-‘amel ola, nitekim Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: مَنْ عَمِلَ”⁴⁵³“بِمَا عِلِمَ وَرَّثَهُ اللَّهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ” Ve biri ‘ilm-i ledünnîdür ki mesbûḳ bi’l-‘amel degildür ki maḥẓ ‘inâyet-i bî-‘illet Ḥudâyîdür, nitekim buyurur: ﴿وَعَلَّمَنَاهُ﴾⁴⁵⁴“أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ”⁴⁵⁵ ve “أَجْرٌ مَمْنُونٌ”, مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا” gibi ki bilâ-muḳâbildür.”

Ve buyururdu ki “‘Âlim-i tevḥîd vaḥdet-i ef‘âl ü şifât u zâtı bilüp لَا غَيْرَ فِي”⁴⁵⁶“الْوُجُودِ إِلَّا اللَّهُ” diye. Eger mufaşşalan her birinün maḫzarında ḳablehu ve ba‘dehu müşâhede eyleye, aña ‘arîf-billâh dinilür.”

Ve buyururlardı ki “أَنَا الْحَقُّ”⁴⁵⁷ demek, kemâl degildür, belki “ene”yi ref itmekdür.”

452 Dost bu düşkünlüğü hoş görür, beyhude çalışmak uyumaktan evlâdır.

453 “Kim ilmiyle amil olursa, Allah onu bilmediklerinin bilgisine varis yapar.” Mirkâtul-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtîl-Mesâbîh, 5/1728; Keşfu’l-Hafâ, Hindâvî, 2/316; no:2542.

454 “Ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.” Kehf,18/65.

455 “Devamlı bir mükafat” Fussilet, 41/8; İnşikâk, 84/25; Tîn, 95/6.

456 “Varlıkta Allah’tan başkası yoktur.”

457 “Ben Hakkım.”

Hikāyet: *Merhūm Gülşenī kuddise sirruhu buyururlar imiş ki “Eger Manşūr benüm zamānumda ola idi, anı hālden geçürüp Cüneyd-vār اُنَا”⁴⁵⁸“اَلْعَبْدُ didirüp [273a] maḳām ehli iderdüm.”*

Hikāyet: *Bu maḳāmda fakīre bir hāl hāşıl oldu ki “ene”de “ene” müşāhede itmek degil, cümle zerrāt mevcūdātta āfitāb-ı zāt-ı vücdı nümāyān görmegin gāh kendüme ḥamd ü taḥsīn gāh ḡayrda ‘ayn-ı a‘yānı ‘ayānen ta‘yīn iderdüm ve rāh-ı ḥaḳḳa’l-yakīne giderdüm. Hattā merhūm efendi bir gün “Mekşūf olan maḥcūb olur ve maḥcūb olan mekşūfu mükāşef olur” diyü buyurdu. Fakīre bir baḥr-i ḥicāb geldi ki dūnyā ve āḥiret anuñ kaṭreteinidür. Çün ki ḥarāret-i dil duḥānvār ol baḥri daḡı havāya münkalib itdi, ol ḥicāblar ref’ olıcak, nūr-ı vahdet keşf olup kendi zulmüme muṭerif olup ‘ubūdiyyetümi farz bildüm ve ‘ibādete meşḡul oldum.*

Ve ḥāce ḥazretleri buyururlar idi “Aşl kār peyvend ḥāşıl idüp maḳşūda vāşıl olmaḳdur ki baña Pehlevān Maḥmūd Pür-yār-ı Velī’nün bu rubā’isi ḡāyet ḥoş gelür.

(Rubā’ī): Cānā be-ḳimār-ḥāne rindī çendend
Bā-merdum-i kem-‘ayār gum peyvendend
Rindī çendend kes nedānend çendend
Ber-nesye vu nakd-i her du ‘ālem ḡandend⁴⁵⁹

Neşr: Ba‘dehu buyurdılar ki “Pehlevān Maḥmūd tecellī-i zāta mazḥar olduḡını ve ma‘nā-yı lā ilāhe illallāh’ı bu rubā’iden fehmedileñ.” [273b]

Ve buyurdılar ki “Sa‘y eyleñ ki dāyimā Ḥaḳḳa teveccüh ḥāşıl idesiz ki sizi āḡāḥ itmege ḳābiliyyet olur ki bu teveccüh Ḥaḳdan’dur kendi zātına ve ol müteveccihūn ortada daḡlı yoḳdur.”

Ve buyurdu ki “Fenā-yı muṭlaḳuñ ma‘nāsı evşāf ve ef‘ālī Ḥaḳḳ’a isnād idüp kendüyi daḡıl itmeye. Şūfiyye nefy ü işbātuñ cengi yoḳdur didükleri budur.”

⁴⁵⁸ “Ben kulum.”

⁴⁵⁹ Ey can, aşk kumarhanesinde düşük tabiatlı, bağıını koparmışlarla dost olmuş birçok rint var. Kimse bunları bilmez, iki alemin veresiye ve peşinine gülüp geçerler.

Ve buyurdılar ki “Vaşl Hakk’la nisbetdür. Çün bu nisbet dâym ola, vaşl-ı dâym hâşıl ola. Bunı biz şîğar-ı sinnümüzden böyle bilürüz. Hâce Bahâüddîn nihâyeti bidâyetde bulduk didügi bu aşldur ve biz vuşıl vâsıtasıyuz, bizden munkatı^c olup makşûda ulaşmak gerek didügi bu vaşldur.”

Ve buyurdi ki “İhâzır ma‘allâh hemîşe huzûr-ı dil ile zâkirdür. Ve vâşıl oldur ki andan huzû^c müntefî olup hemân Hâk subhânehu hâzır kıla.”

Ve buyurdılar ki “Evliyânun nihâyeti oldur ki anlardan müşâhede gâyib olmaya yâ gâyib ola müşâhede-i hakîkîd”

Beyân-ı sırr-ı ma‘iyyet itdükde buyururlardı (mısrâ^c): “Na‘re kemter zen ki nezdikest yâr”⁴⁶⁰ [274a]

Neşr: Ve terk-i hüd-perestide buyururlardı (mısrâ^c): “Yek kadem ber-fark-i hüd nih yek kadem der-küy-i düst”⁴⁶¹

Neşr: *Semâ’da bir niçe müddet bu fakîre bu ma’nâ lâylı olurdı ki (mısrâ^c): “Vucûduke zenbun lâ yukâsu bihi zenbun”⁴⁶² diyüp işneyniyyet ref olmak hâşıl olurdı. Bir pâyumı dünyâyâ bir pâyumı uhırâyâ koyup rûhum vahdete vâşıl olurdı: “Hicâbuke hatvetâni, irfâ mine’t-tarîki fe-kad vaşalte”⁴⁶³ bu yektâ semâ’da olurdı. Ammâ cem‘iyyet ile hû semâ’ında olan keşfü zevk Meşâhid’ün on ikinci âleminde tetebbu^c oluna.*

Mağşad-ı Sîvüm Zuhûr-ı Taşarrufât-ı Ğarîbe ve Umûr-ı Ta‘ayyünât-ı ‘Acîbe Beyânındadır

Ve bu mağşad üç faşldur. Faşl-ı evvel selâtin ve hükkâm taşarrufundadır. Faşl-ı düvüm havârlıkı beyânındadır. Faşl-ı sîvüm evlâd ve aşhâb ‘ayânındadır

Faşl-ı Evvel Selâtin ve Ehl-i Zâhire Taşarruflarındadır

Buyururlardı ki himmet emr-i vâhid üzere cem‘-i havâtırdan ‘ibaretdür ki hilâfî hâtırâ gelmeye. Aşhâb-ı tecrid gâhî himmetini tecrîbe idüp mâ-

460 “Sesini düşür ki sevgili yanındadır.”

461 “Bir ayağını kendi başına, bir ayağını dostun mahallesine koy.”

462 “Senin varlığın bir günahdır, hiçbir günah onunla kıyas edilemez.”

463 “Senin hicabın iki adımdır, yoldan kaldır hemen vasıl olursun.”

fevkinda ne maḳāma vāşıl olduḡın bilmek gerek ve teraḳḳiye sa'y kılmaḳ gerek ki Mevlānā Sa'düddīn-i Kaşġarī ile Hirī'de güreşçileri seyr iderdük. Her kaḡsısına teveccüh itsek ġālib olurdı, bir 'aẓīm heykel bir za'īf ve naḥīfī istediġi gibi taḳlīb iderdi. Anda bir zebūnlıḳ müşāhede idüp Mevlānā Sa'düddīn ḥazretlerine didüm ki "Himmet eyleñ ki bu za'īf cüşşe ḥayli elemmedür." Buyurdılar ki "Siz meşġūl oluñ, biz daḥı size yardım idelüm." Pes çün teveccüh itdük, ol za'īf cisme bir 'aceb kuvvet ḥāşıl oldu ki ol cesīmi āsānlıḳ ile yirden kaldırıp arḳası üzere yire urdı. Ḥalkdan ġırīv ḳalḳup ta'accübile ḥayrete vardılar. Kimse aḥvāle vāḳıf olmadı. Henüz mevlānā gözin açmamış idi, ben yeñlerin dutup didüm "Ḥāfırı cem' idüñ ki iş bitdi." Pes ġitdük. [274b] Niçe yirlerde daḥı teveccühümüzi ve nisbetümüzi tecrube iderdük ki tenezzül olmaya. Ve'l-ḥāşıl her neye himmet itsek ol ġālib olurdı, belki her kim ḳaviyyü'l-himme olup bir nesnenüñ olmasına müteveccih olsa, 'ināyet-i ilāhī ol murādını ḥāşıl ider, eger kāfir ve fāşık daḥı olursa.

Hikāyet: Bu zamānda vāḳı' olan umūr gibi ki Sultān Meḥmed ibn Sultān Murād sene seb' ba'de'l-elf ve şemānda bī-pervā olup rüşvet ve zaleme vālidesi ve Ġazanfer Ağası ve sāyir a'vān-ı zulmi meşġūl olmaġın kāfirler himmetle niçe ḳa'alar aldı ve memleketi ortasında Ḥüseyn Paşa didükleri taġi ve yaġı ve fāşık, Ḳarāmān'ı ve sāyir memāliki yaġmalayup katl ve nehbe meşġūl olmuştur. Sultānuñ men'e himmeti olmamaġın def' idemez. Bu maḥalle geldükde ba'zı fukara ḳardaşlar ḥāzır idi, eyitdiler "Çün bu ḳadar 'aciz gösterildi, pes ḳavī-i metinden isti'ānet idelüm" diyüp du'ādan soñra fātiḥa okındı. Bir anda fukarā himmeti ile du'ā Cenāb-ı Vehhāb'a 'urüc idüp ol 'āşī Ḥüseyn dutulup Rūm'a maḥbūs iledüp siyāset olduġı muḳarrer iken ḥaberi gelmedi. Bilmem ol sā'at cümlesini Ḥaḳ ta'ālā [275a] ḳudreti ile ḳahr itmiş ola. Bu maḥalde yigirmi gün yazmayup tevaḳḳuf itdüm. Elḥamdülillāḥ ol zālimi İstanbul'da siyāset ile katl idüp müsülmānları şerrinden ḥalās itmişler. Şimdi fukarānuñ himmeti oldur ki bā'is-i iḥtilāl-i memālik olan miḥāl-i kāfir şına, inşāallāḥ 'an-ḳarīb ol daḥı olur. Ġazanfer üç yıldan soñra katl oldu.

Ve Ḥāce buyururdı: "Ḳur'ān ile mu'āraza cāyiz olmaduġı gibi ehli ile ve himmet ehli ile daḥı muḳābele mümkin degildür; eger itseler maġlūb olur-

lar.” Bu ‘acebdür ki dimişlerdür eger bir kâfir hâşırını bir nesneye muttaşıl havâle eylese elbette müyesser olur ki Hâk ta‘âlâ rabbü’l-‘âlemîndür, îman ve ‘amel-i şâlih anda şart degildür. Hikâyet-i Fir‘avn ü Berşîşâ ve gayruhu meşhûrdur.

Menķûldür vâkı‘ada görürler ki şer‘at anlar hıdmeti ile kuvvet bula, pes müzâheret-i hıkkâm için Semerķand’a gelürler ki Mîrzâ ‘Abdullâh ibn Mîrzâ İbrâhîm ibn Mîrzâ Şâhruḥ ile cem‘ olalar. Beglerinden biri hıdmetlerine gelür. Hâce hazretleri dir ki “Benüm bunda gelmeklügüme bâ‘iş sizün mîrzâñuz ile bulışmaḳdur, eger siz sebeb olursañuz anlaruñ ḫayırına bâ‘iş olursız.” Ol beg bî-edebâne dir ki “Bizüm mîrzâmuz civândur, bî-pervâ bulışmaḳ ‘asîrdür ve dervîşler bu maḳûle umûr murâd itmek ne lâzımdur!” diyicek, Mevlânâ-zâde hikâyet ider ki hâce gâyetle tünd olup buyururlar ki “Bizi selâtin ihtiyâtı için irsâl itdiler. Biz kendi kendümüzden gelmedük. Eger sizün begüñüz bî-pervâ ise gayrıyı getürürler ki pervâ eyleye!” diyüp ḳalḳup dîvâra ‘Abdullâh nâmını yazup tekrâr mübârek barmaḳların yaş idüp silerler. Ve buyururlar ki “Bizüm mühimmâtumuz bu pâdişâh ve ümerâsından kifâyet itmez” diyüp ol gün Taşkend’e müteveccih olur. [275b] Bir hefteden soñra ol emîr ölür. Bir aydan soñra Sulṫan Ebü Sa‘îd Mîrzâ, Türkistan aḳsâsından zühûr ider ve ‘Abdullâh Mîrzâ’nuñ üzerine gelüp ḳatl ider.

Sulṫan Ebü Sa‘îd’ün gâlebesi bu vechle olmuşdur ki menķûldür ki Ferket’de hâce devât ve ḳalem getürüp ḫalḳuñ nâmların yazarlar. Ol eñnâda Sulṫan Ebü Sa‘îd nâmını yazarlar ve mübârek başlarında dülbende şoḳarlar. Ol zamâna gelince Sulṫan Ebü Sa‘îd nâmı yoḡımuş. Maḫremlerinden birisi dir ki “Bu ḳadar ismler yazduñuz ve bu isme ta‘zîm itdünüz, kimün nâmıdır ki kimsemüz bilmez?” Hâce buyururlar ki “Bir kişinün nâmıdır ki biz ve siz ve ehl-i Taşkend ve Semerķand ve Ḥorâsân götüri anuñ ra‘ıyyeti olacaḳdur.”

Meger Sulṫan Ebü Sa‘îd-i Mîrzâ, Türkistân’da bir düş görür ki Hâce Aḫmed-i Yesevî bir kimesneye işâret ider ki sulṫâna fâtiḫâ oḳur. Sulṫan, Hâce Aḫmed-i Yesevî’den ol şahşuñ ismin sorar. “‘Ubeydullâh” diyü cevâp virür. Çün bîdâr olur, “Bu ismli kimse var mıdır?” diyü istifsâr ider. “Taşkend’de bir ‘azîz vardur” diyicek, fi’l-hâl süvâr olup Taşkend’e ‘azîmet

ider. Çün hâce, sultānuñ gelicegin işidür, Ferket cānibine ‘azîmet ider. Çün sultān Taşkend’e gelür, bulmayıcak Ferket’e gider. Çün yakîn varur, hâce dahı istikbāle çıkar. Çün sultānuñ nazarı hâceye düşer dir ki “Vallāhi ol ‘azîz ki Hâce Ahmed-i Yesevî işaretiyle baña fâtihâ okudı, budur.” diyüp atından iner. Hâce dahı inüp mülâkât olurlar. Hâce hayli teveccüh idüp müncezib kıılır. Şoĥbet âhîr olıcak, sultān fâtihâ istid‘â ider. Hâce buyurur ki “Fâtihâ bir kerre okunur.” Pes sultān, hâcenüñ keşfinden hayretde qalır.

Çün ‘asker tamām gelüp cem‘ olur, sultān istid‘â ider ki “İcâzetünüñ ile Semerķand’ı almağa müteveccih olalım, destür virün” diyicek, hâce dir ki “Eger niyyetüñ takvîyet-i şer‘at ve şefkat-i ra‘îyyet ise yolun açuĥdur ve zafer senüñdür.” Sultān dahı [276a] ħabûl ider. Pes hâce icâzet virür ve eydür ki “Çün düşmen ile muĥâbile olasin, tâ arduñdan ħarĥalar gelmeye, ĥamle eyleme.” Vâĥr‘â çün Sultān Ebû Sa‘îd, Mîrzâ ‘Abdullāh ile muĥâbil olur, Mîrzâ ‘Abdullāh’uñ leşkeri Sultān Ebû Sa‘îd’üñ meymenesin şırar, Sultān Ebû Sa‘îd hiç ĥamle itmez, ĥattâ meysereye dahı hücum iderler. Nâĥāh Sultān Ebû Sa‘îd’üñ ‘askeri ardından bî-ĥad ħuzĥunlar ve ħarĥalar peydâ olur, hemān sultān dahı dil-ĥavî olup ĥamle eyler. ‘Abdullāh Mîrzâ’nuñ atı balçıĥa düşüp kendüyi dutup fi’l-ĥāl başın keserler.

Mîrzâ Ĥasan Bahādır ĥikâyet ider ki çün iki leşker muĥâbil oldılar, ben Sultān Ebû Sa‘îd yanında idüm, bizüm leşkerümüzden niĥeler ‘Abdullāh Mîrzâ leşkerine girdiler. Sultān ĥâyet muĥtarib oldı ve ĥavf müstevlî olup baña eyitdi “Hey Ĥasan, ne görürsin?” Eyitdüm “Hâce ĥâzretlerini ‘asker öninde görürem, inşâallāh zafer bizümdür” didüm. Sultān eyitdi “Ben dahı hâce şeyĥini müşâhede iderem” didükde, benüm dilüme bu cārî oldı ki “Yaĥı ĥaçdı.” Cümle ‘askerümüzden dahı bu âvâz çıĥdı. Fi’l-ĥāl ‘Abdullāh Mîrzâ’nuñ başın kesdiler. Ol gün Semerķand fetĥ oldı.

Mîrzâ Bâbü b. Baysunĥur b. Şāhruĥ Semerķand’ı Muĥāşara İtdügidür

Mîrzâ Bâbü yüz bîn âdemle Ĥorāsān’dan Semerķand’ı almağa ‘azîmet ider. Sultān Ebû Sa‘îd, hâce ĥâzretlerine gelüp ‘özü ider ki “Bâbü Mîrzâ’nuñ ‘askeri bî-ĥaddür, ben añunla muĥâvemem idemezem. Benüm ‘askerümüñ ittifāĥı budur ki destürünüñ ile Türkistān’a gidevüz ve şehri size ve anlara

koyavuz.” Hâce devecilere kahr idüp yüklerin indirüp men^c ider. ‘Asker bî-ḥuzûr olup havflarından dirler ki “Bizüm cümlemüzi öldürürler ki kaçā muḳābeleye kâdir degilüz.” Ammâ çün ki Sulṭān Ebū Sa‘îd, [276b] hâce ḥazretlerine kalbden mu‘teḳid idi, seferi terk idüp Semerḳand’da karar ider. Çün Mîrzā Bâbüir şehre ḳarîb gelür, muḳaddime-i leşker olan Ḥalîl-i Hind cümlesinden ḳuvvetde ve silāḥda ve leşkerde ḳavî olmağın gelüp ‘îd-gâhda durur. Şehrden bir cüz’î âdem çıkup cenk iderler. Ḥalîl giriftâr olur. Bâbüir Mîrzā hayli şikeste-ḥâtır olur. Kendi, Eski Semerḳand ḥişârında ḳonmuş imiş. Âdemleri azuğa çıkdukça ehl-i Semerḳand dutup burunların ve ḳulaḳların kesmegin leşker-i Bâbüirî müşül olmağın mişâl-i ‘utüll müte‘ellim olurlar. Bir niçe gündenden şofıra ‘azîm vebâ-yı hayl zuhûr ider. Leşker leşler ḳoḥusundan elbette rücû^c itmegi taşmîm iderler.

Mîrzā Bâbüir, Mevlânâ Muḥammed-i Mu‘ammâyî’yi hâce ḥazretlerine gönderüp şulḥ itmek diler. Mevlânâ Muḥammed, hâce ile mülâḳât olduḳda eşnâ-yı muşâḥabetde dir ki “Bizüm mîrzâmüz ḡayet ḡayûrdur, müteveccih olduḳı ḳal‘ayı almayınca rücû^c itmez.” Hâce ḥazretleri buyururlar ki “Eger cedleri Mîrzā Şâhruḥ ḥuḳûḳı olmasa, Mîrzā Bâbüir’ün nice olacağı ma‘lûm idi, ammâ dedeleri zamânında Herât’da faḳîr bereket ve ferâḡat ve cem‘iyyetler bulup ḥoş-ḥâl olmuşam, anuñ bereketi için Mîrzā Bâbüir’ün rücû^cı kendüye enfa‘dur.” Pes şulḥa müteveccih olurlar, ammâ Mîrza Bâbüir istid‘â ider ki hâce ḥazretleri ḳal‘adan çıkup mülâḳât olalar ve şulḥ yazıla. Çün ḥaber Sulṭān Ebū Sa‘îd’e irişür, hâce ḥazretlerinin çıkmasına rızâ virmez ve dir ki “Siz bizi gitmekden men^c itdünüz, ḡayrlar zuhûr itdi; luṭf idüp gitmeñüz, ola ki niçe ḡayrât daḡı zuhûr ide.” Pes ḥâcenüñ ḥulefâsından Mevlânâ Ḳâsım’ı şulḥa irsâl iderler.

Ve hâce ḥazretleri, Sulṭān [277a] Ebū Sa‘îd’den su‘âl ider ki “Benüm çıkmamama mâni^c olmağa bâ‘îş ne idi?” Sulṭān eydür ki “Evvelâ firâḳuñuza taḥammülüm yokdur, ḥuşûşâ bu zamânda; şâniyâ Mîrzā Bâbüir tâze ve çâplûsdur, ḳorḳdum ki nâḡâḥ ḥazretünûze meyl idüp aḥvâlümüz zâyîc ola.” Hâce ḥazretleri buyurmuşlardur ki “Bâbüir Mîrzâ’nuñ ‘askerini def^c ve ref^c ve men^ce sebep aşl bu olmuşdur ki Bâbüir Mîrzâ’nuñ ba‘zı mülâzımları ehl-i Semerḳand’a böyle dimişler ki “Biz sizün oğullaruñuz ve kızlaruñuz için geldük.” Pes bu niyyetli olan kimesneleri ref^c ve def^c vâcibdür ki enbiyâ-

yı ‘izām şalavātullāhi ‘aleyhim baħr-i tevħidde müstağrağ iken himmetle-
rin bu ma‘nāya taşarruf itmişlerdür. Pes ittibā‘an lehüm ‘aleyhimü’s-selām
taşarruf cāyizdür.”

Ammā Bābü Mirzā bülend āvāzla Semerķand’uñ ħiṣār-ı kādīmi üzere
çıķup mükerreren dimiş ki “‘Ārifün himmeti olmaz, ‘ārifün himmeti ol-
maz! Egerçi biz Semerķand’ı almaduğ, ammā ħāce ‘ārif olmaduğı ma‘lüm
oldı ki himmeti ile bizi men‘ itdi.” Ammā mīrzāya daħı āferin ki ħācenün
himmetini bilmiş. Ammā bu maķāmı ańlamamış ki ‘ārifün vücudı olmaz
ki ⁴⁶⁴ ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى﴾ mazharına mazhardur. Ve buyurur ﴿فَلَمْ
⁴⁶⁵ ﴿وَمَا قَتَلُوهُمْ﴾ Eger böyle olmasa enbiyā-yı ‘izām ve evliyā-yı fiḥām
ķuvvet-i kāhire ile musallaṭ olup Ĥazret-i Nūḥ ve Hūd ‘aleyhime’s-selām
gibi āb ve vebā ve ħısf ve sāyir şıfat-ı kahr ile helāk itdüklerine su‘āl vārid
olurdu. Ammā ol ki Şeyḥ Muhyiddīn *Fütūḫāt*’da “‘Ārifün himmeti olmaz”
didüğü bu ma‘nāya göredür ki hiç mümkinün vücudı ve taşarrufı yoķdur
ve her nesne ki ‘ilm ü ķudret ve ķuvvet ü irādetdendür, [277b] ‘abdullāh
olan bī-vücudda nümāyān olur, götüri ‘āriyetdür. Eger ol şıfātdan biri-
si ile taşarruf itse yine taşarrufcuķdur. Eger ħademe-i ilāhiden olmadan
‘abdullāh daħı olursa, aşāleten taşarruf ider.

Nazm: Mā temennā vu’ķtiżā-yi ħiṣ-rā
Ez-Ĥudā dānīm ey merd-i Ĥudā⁴⁶⁶
Muhyiyā ḥaķķa’l-yakīn dān ‘ilm-rā
Ki zi-‘ayneş şud ‘ayān a‘yān-i mā⁴⁶⁷
Fi’l u ķavl-i evliyā-rā bāşed īn
Kerd-i iṣān kerd-i Ĥaķ bāşed hemīn⁴⁶⁸

464 “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.” Enfal, 8/17.

465 “(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü.” Enfal, 8/17. Yaz-
mada “وما قتلوهم” şeklinde yazılmış.

466 Ey Allah’ın adamı, bizler istediğimiz ve bize gereken şeylerin Huda’dan olduğu-
nu biliriz.

467 Ey Muhyi, bu ilmi hakka’l-yakīn olarak bil ki O’nun gözünden bizim gözleri-
mize dahi aşikār olur.

468 Evliyanın söz ve davranışlarında olan bir şey vardır; onların yapıp ettikleri
Hak’ın fiilleri olur.

Mâ remeyte iz remeyte-râ bihân
Tâ bidânî ez-“mariztu” kıurb-i ân⁴⁶⁹

Rûh-i murde dil-marîzî cân-fîgâr
Key biyâbî kıurb-i farzaş-râ tû bâr⁴⁷⁰

Neşr: Ve bununı taḥkîkînde Mevlânâ-yı Rûm niçe yirde tafşil itmişdür.

Meşnevî: Z’evliyâ ehl-i du‘â ḥod digerend
Gâh mîdüzend u gâhî mîderend⁴⁷¹
Kıavm-i digerî şînâsem z’evliyâ
Ki dehâneş beste bâşed ez-du‘â⁴⁷²

Neşr: Ammâ kıalbleri her ne ḥâle münkıalib olsa, teşîr ider. Nitekim *Nefḥatu’l-Eşḥâr*’da Şeyḥ Cemâlüddîn taḥkîkıâtında beyân olmışdır.

(Nazm): ‘Akl u ‘ilmüm çü ziyâde oldu
Cümle ten rûḥ maḳâmın buldı
Çeşmüme olmadı perde mâni‘
Kıalb nuṭṭkın kıulağ oldu sâmi‘
Her neye destüm olayıdı müşîr
Gökde de olsa iderdi teşîr
Zâḥir ü bâṭın olan cümle ḥavâs
Biri biri ‘amelin kııldı misâs
Göz kıulağ gibi işitdi elde
Vehm ü ḥıfz oldu ‘aql-veş ḥalde

469 “Mâ remeyte iz remeyte” (..Sen atmadın, O attı...) ayetini oku, ta ki O’nun yakınlığını “mariztu” (hastalandım)’dan bilesin.

470 Farzlar ağır gelirken ölü bir ruh, hasta gönül ve yaralı canınla nasıl Hakk’a yakınlık elde edersin?

471 “Veliler içinde dua ehli başkadır. Onlar kimi zaman dikerken kimi zaman yırtarlar.” *Mesnevî*, 3: 1878.

472 “Veliler içinde bir kesim daha tanırım ki ağızları duaya kapalıdır.” *Mesnevî*, 3: 1879.

Hakīm-i ilāhī oldur ki merātib-i esmāya vāşıl ola ve mazharlarında taşarruf hāşıl kıla.

Naql olur ki çün Sulţān Maḥmūd'un Semerķand'ı almağa birāderi Sulţān Aḥmed'ün üzerine teveccühi ḥaberi ḥāceye vāşıl olur, bir naşihat-nāme irsāl ider ki "Semerķand ḳaşdına birāderünūze ḳılıç çekmek münāsib degildür, [278a] ḥuşūşā Semerķand'a 'azizler çokdur. Nāgāh birisinün ḳalbi münkesir olsa niçe kimseye zarar muḥaḳḳaḳdur."

Meşnevî: Tâ dil-i merd-i Hudâ nâmed be-derd
Hiç ḳavmî-râ Hudâ rusvâ nekerd⁴⁷³

Neşr: Niçe şuleḥā ve 'ulemā ve mü'minîn dil-teng olup bâ'ış-i bed-du'ā olur. Pes mültemes oldur ki biri birinüz ile müttefik olup nâ-tamām olan işleri tamām idesiz ki: Mısrā': "Ârî be-ittifāk cihān mîtuvān girift"⁴⁷⁴

Neşr: Ammā eger Haḳ ta'ālānuñ ḳulları rencide olalar, Haḳ ta'ālā ile muḥārebe idügi eḥādîşde şābitdür.

Naẓm: Be-pîş-i çeşm çu ḥākisterem meyā kustāḥ
Ki hest der-teg-i ū āteşî vu deryâyî⁴⁷⁵

Neşr: Ba'dehu ḥāce ḥazretleri, Emîr Mezîd Arğun'a daḥı emr itdi ki Sulţān Maḥmūd'a ḥaber göndere ki Ḥāce 'Abdulḥālîḳ-ı Ğucdevānî raḥimehullāhu silsilesinde niçe yüz biñ ādemle muḥārebe ve muḥāşame ve muḳātele ve muḳābele lâzım gelür, mağlûb olmaḳ muḥaḳḳaḳdur. Çün ḥāce ḥazretlerinin mektûbı ile Emîr Mezîd'ün sipāriş-nāmesi Sulţān Maḥmūd'a vāşıl oldı, dinlemeyüp ümerāsı ile gelüp Semerķand'ı bî-şümār 'asker-i müsellaḥ ile muḥāşara iderler. Çağatay 'askerinden mâ-'adā dört biñ Türkmen 'askeri bile hücum iderler. Sulţān Aḥmed muḳāvemete ḳādir olamayıp firāra istîzān içün ḥāce ḥazretlerine gelür. Ḥāce buyurur: "Eger sen gider iseñ, cümle şehr ḥalkı esir ve mağlûb ve maḳhûr olurlar. Pes sen şābit-ḳadem ol, ben senün emrünî irādetullāh ile mutazammın olayım. Eger düşmen ğālib olursa, beni mu'āḥeze eyle." diyüp Sulţān Aḥmed'i

473 "Tanrı erinin gönlüne dert gelmedikçe Tanrı hiçbir kavmi rezil etmedi."

474 "Evet, uzlaşmayla cihan zabtedilir."

475 "Ey küstah, gözüme küle basar gibi basma, onun altında deniz ve ateş vardır."

medrese hücrelerinde mu'tekif ider ve kapusunda oturur ve bir hec'in üzere [278b] bir niçe günlük azuķı baēlayup dir ki "Gönlün teselli bulmaē için bu yüēruk cemmāze bu arada hāzır dursun. Eger Sultān Maḥmūd ēalebe iderse şehri'n ard kapusından çıkup git, saña kimse yitişmez. Murādum ḳalbün muṭma'in olmaēdur, yoḥsa anları'n işi tamām olmuşdur" diyüp teselli virdi.

Ba'dehu ḥāce ḥazretleri ecille-i aşḥābından Mevlānā Seyyid Ḥasan ve Mevlānā Ḳāsim ve Mīrzā 'Abdülevvel ve Mevlānā Ca'fer'e emr itdi ki "Sultān Maḥmūd'a ḥavāle olduē dervāze üzere varup murāķıb olalar, tā Sultān Maḥmūd'un leşkeri münhezim olmayınca gelmeyeler." Ve buyurdi ki "Eger ol leşker şınmaya, hergiz benüm yanuma gelme'n" diyü buyuricaē, ol döt 'aziz ol maḥalle varup muraķıb oldılar.

Mevlānā Ḳāsim nakl ider ki çün burc üzerinde oturduē, kendümüzi maḥv bulup cümle hemān ḥāceyi müşāhede itdük ve cümle 'ālemi ḥācenün vücūdundan memlū gördük. Ba'dehu gerçi leşker-i Sultān Maḥmūd külli hücum idüp köpri cānibinden ēalebe kırup Sultān Aḥmed'ün 'askeri inhizām maḳāmına varur, lākin ol dört 'azizün bārū üzere başların hırķalarına çeküp murāķıb oturduķların görmegin Sultān Aḥmed'ün 'askerine kuvvet-i ḳalb ḥāşıl olurdu. Ve şehir ḥalkı ḥayatdan el yumuşlardı. Nāēāḥ Kıpçaē tarafından bir bād-ı 'āşif-ı tünd ü 'anif ḳalkup hemān Sultān Maḥmūd'un leşkerine şarılup bir mertebe duḥān girer, gir-ā-girdlerin alup kimseye göz açdırmayup ādemi ve atları düşürüp yire yapıyaşşı ider ve ḥayme ve otaķlarını havāya atup yire ser-nigün bıraēup bir 'azim tūfān ve bir şedid kıyāmet ḳāyim oldu ki vaş olmaē. Bu eşnāda Sultān Maḥmūd, ümerāsiyla bir [279a] çökekde tırur iken bir hevl-nāk şadā çıkup dört yüz miēdārī ādem münḥasif olup atları ile ol divār altında helāk oldılar. Ve ol hevl-nāk şadānu'n heybetinden Terākimenün atları ürküp biri birine çatdılar ve ḳaçdılar. Ḳavī olan süvārlar atlarını zabt itmeg[e] ve likāmların taşarrufa ḳādir olmadılar. Biri birine düşüp girü girü çok çok hezimete yüz dutdılar. Ve Sultān Maḥmūd ḥavf ve ru'bla leşkeriyle sür'atle biri birin başaraē sāyir esbābların ḳoyup etrāf-ı şehrdan taşra çıkaraē ve ḳaçaraē girdiler. Sultān Aḥmed'ün 'askeri ve şehrlī beş fersenē miēdārī ardlarına düşüp ādemlerin dutup atların ve esbābların ēāret iderler. Pes ba'de-ez-

an ol ‘azizler burc u bārūdan inüp hâce hazretlerinin ba‘de’l-ḥidme ḥidmetine vardılar. Ve hâce hazretleri, Sultān Ahmed’i medrese ḥücrelerinden çıkarup Sultān Maḥmūd bār u būngāhının zabtına gönderüp kendüler Hâce Kefşir Maḥallesi’ne teşrif itdiler.

Hâce ‘Ubeydullāh-ı Taşkendi Hazretlerinin Üç Pādīşāhı Şulḥ İtdügidür

Hâce hazretleri buyururlar imiş ki eger biz şeyḫlik itmek isteye idük hiç bir şeyḫ bir mürīd bulamaz idi ki bizi müsülmānlar meşālīhine ḳomışlardır ki zalemeden ḥalāş idevüz. Anuñcün pādīşāhlar ile ihtilāt lāzım gelmişdür ve bu ḥuşuşda Haḳ ta‘ālā bir kuvvet virmişdür ki eger Hıta pādīşāhlarına ki ulūhiyyet da‘vāsın iderler, bir ruḳ‘a gönderem, terk-i saltanat u enāniyyet idüp pā-bürehe gelürler idi. Ammā bu cümle ile ben emr-i Ḥudā’ya muntazıram ki irāde her ne iḳtizā iderse anuñla ‘amel iderem ki ‘ubūdiyyet budur.

Hikāyet: *Elḥamdulillāhi ‘ale’t-tevāfuk ki bu dā‘iyi daḥı bu muṭlaklıḡla bu kaydla muḳayyed itdiler. Evāyilde ki şeyḫlik emr itdiler, İstanbul’a vardum Ya‘küb Halife ki Muştafā Paşa Tekyesi şeyḫi idi [279b] ve Ramazān Halife-zāde ki ‘Alī Paşa Tekyesi şeyḫi idi ve Küçük Ayaşūfiyye’de İlḥāmī Efendi idi, henüz Nüreddin-zāde gelmemiş idi ve Şeyḫ ‘Abdullaṭif-i Buḥārī Tekyesi’nde idi. Haḳīm Çelebi kendi tekyesinde idi, Zārifi Efendi şıḫḫatde idi, daḥı sāyir ‘azizler kemāl-i ittihād ü maḥabbetde idiler. Her gāḥ cem‘ olsaḡ ol ḳadar lutflarına mazḥar olurduk ki vaşf olmaz. Bu dā‘i ile elliden ziyāde mütevekkil derviş vardı. Çün Minhācu’l-‘Ābidin ile Fuşuş ve Meşnevī ve Leme‘āt ve ḡayruhā kırāat olurdu, zıkr olan ‘azizlerin fukarāsından niçesi maḥabbete ḥāzır olurlar idi ve ‘ulemā efendilerden daḥı niçesi teşrif iderler idi. Ba‘zı gelüp inābet itdiler. Çün anlardan ba‘zısı sāyir ‘azizlerin fukarāsından idüḡi ma‘lūm olurdu, “Var şeyḫünden mektüb getür” dinilir idi. Bir gün bir kimesne inābet itmek istedi, “Var şeyḫünden mektüb getür, senün umūruñı baña ḥavāle itmiş ola” didüm. Eyitdi “Tevbe virmekde tevakkuf olur mı?” Didüm ki “Çün āḥerün eli üzere tevbe itdün, tekrār lāzım gelür. Yā yine zāhiren andan yā ihzār ile cāyizdür.” Ve didüm ki “Bu cānibe teveccühe bā‘iş nedür?”*

Eyitdi “Anda vardukça, hicâblar hâsıl olur, sizün meclisünüzde câme çäk olmak değil, libâs teni çäk idüp rûh-pâk oluram.”

Ve gördüm ki şolâk ve yeñiçeri ve sipâhdan dahı çok kimse rücû itmek ile fitne olmak lazım geldi, pes ol ru’ünet ve fir’avnıyyeti terk idüp Mısr’a yine rücû idüp nâzır-ı nuzârlık semti ile meşâlih-i müslimîne iştiğâl itdüm. Gerçi şeyhlik fitnesinden hâlâş oldum, ammâ ma’nevî müteveccih olanların hıdmeti havâle olmağın hâliyâ gâyib ve hâzır olanlar hıdmetini havâle itdiler. Ümîddür ki bu kayddan dahı mutlak olavuz. [280a] Hattâ hazret-i hâce ile muvâfakata şükre bâ’is ol oldı ki buyurmuş idi ki “Eger Hıttâ sulţânlarına bir ruk’a göndersem, ulûhiyyet da’vâsın iderler iken pâ-bürehne gelirler idi” demegin bu dâ’iye dahı bir inâyet olmuştur ki çâr-küşe dünyâda her ne vilâyetde her ne vechle olursa, muvâfık-ı irâdetullâh ber-vefk-ı çâr-ender-çâr yazsam ol niyyet zuhûr ider. Pes anuñ şükrânesi ol irâde bu arada ketb oldı.

Cümle ‘acâyibden biri bu ki hâliyâ ki âhir-i sene ihdâ ‘aşer ba’d-e’-elfe gelince, husûşâ bu yıl havâdiş-i ‘acîbe ki zuhûr iderdi, elbette ber-muvâfık-ı vefk bi-ihitiyâr yazardım. Ba’zısı niçeye fâyide ve niçeye zarar olmağı iktizâ ider idi. Hattâ fakîr Mısr’da iken bir ağa, fakîre gelüp “Rûm’da kapu ağası olan Gazanfer Ağâ’ya du’â-yı hayr eyleñ” diyü haylı tazarru itdi. Ba’d-e’-du’â çün gitdi, bu husûşda her ne kadar ki şıhhatine teveccüh itdüm, elbette helâki nümâyân olurdu, “Yâ du’â zâyîc mi ola?” diyü teveccüh itdüm, şehâdet müyes-ser ola diyü zuhûr itdi. Fil’vâkı eyle oldı ki sipâh cem’ olup anuñ ve ‘Osmân Ağâ’nun divânda boynın urdılar. Ve irâdetullâh ile kâfir galebe itmekden hâlî degildir. Kaţâ ahlâbuñ du’âsı teşîr itmedi. Ta’accüb yiri oldur ki Rûm’da olan şeyhler eger Üsküdar’da Şeyh Mahmûd eger Muştafâ Paşa’da Şeyh Hasan vâfir vâfir ellerin öpdürüp du’âlar idüp kudretler gösterürler, İstanbul’da yeñiçeri sipâhî ile biri birini kırdılar, niçe gün [280b] Kostantiniyye’nün kapuları kapandı. Ekser-i asker bu şeyhlerin kimi müridleri kimi muhibleri kimi müridleri tevâbi’i iken zâhiren ve bâtinen varup şulh itmek değil hayra bile sa’y itmediler, ke-ennehu iskât-ı şalât ve zekât ve nezr olmaduğı için ihmâl itmişler gibi, husûşâ def’ ve ref’ üzerlerine farz-ı ayn idi ki vazîfeleridür. Ammâ himmet-i evliyâ-yı Arabistân ile def’ oldı ki ba’zı ‘azîzler bu fakîre cenk ve şulh vâkı olduğı anda haber virdiler ve ketmini emr itdiler. Eyle fehmi itdüm ki bu keşfi baña itmeyeler diyü setr ola. Yine bu sene-i cedîdde ki işney

ba‘de’l-elfdür, mev‘id-i el‘āf-ı ilāhî olmuşdur, ümîd-i şahîbdür ki hayr ile zuhûr bula.

Ba‘dehu Sulţān Aḥmed, Hâce ‘Ubeydullāh ḳuddise sirruhu ḥazretlerine gelüp birāderleri Sulţān Maḥmūd Hān ve ‘Ömer Şeyḫ Mîrzā bî-ḥad leşkerle üzerine geldükleri için kendi daḥı vāfir ‘asker ile muḳābil gidecegin beyān ider. Hâce ḥazretleri müsülmānlara “Biri birinüz ile muḳātele cāyiz degildür, bununı def‘i cümlemüze vācibdür” diyicek, Sulţān Aḥmed ibrām u iḳdām idüp ḥacenün bile gitmesini istid‘a ider. Hâce her çend ki “Ḳalble teveccühe kifāyet iderüz” diyü cevāb virür, ammā sulţān mütesellî olmayup küllî tazarru‘ ider ki “Zāhiren daḥı şavābda bulunmañuz münāsibdür” diyü bile alı gider.

Çün Şāhruḫiyye muzāfātından Aḳḳurḡan nām mevzi‘e nüzül itdiler, iki gün ḳarār itdükden soñra ḥâce ḥazretleri bî-ḳarār olup Mîrzā Aḥmed’e dir ki “Murāduñuz nedür?” Mîrzā eydür: “Murādumuz sizün maḳşūduñuzdur, her ne ki emr idersiz me‘mūruz” diyicek, ḥâce ḥazretleri ḳalḳup şāḫib-i Reşehāt bile giderler. Sāyir mevālî orduda ḳalur. Mîrzā ‘Ömer Şeyḫ ve Sulţān Maḥmūd Hān’a müteveccih olurlar. Çün [281a] anlar ḥaberdār olurlar, yolunı yarısına deḡin istikbāl iderler, Şāhruḫiyye’ye dönüp nüzül iderler.

Mevlānā Şafî naḳl ider ki ḥâce ḥazretlerinün ekşer-i iltifātları Sulţān Maḥmūd Hān’a idi. Âḫir şulḥ emri muḳarrer oldu ki iki leşker silāḥları ile safların ārāste idüp muḳābil duralar ve mā-beynde bir ‘ālî sāyebān ḳuralar. Her cānibden bir ḳaç ādemle pādişāḥlar gelüp oturlar ve ḥâce ḥazretleri anları şulḥ eyleye. Çün şabāḥ oldu, Sulţān Aḥmed Mîrzā leşkeri ile gelüp silāḥları ile durdılar. Nihāyet cebe geymediler. Hâce ḥazretleri Şāhruḫiyye’ye varup Sulţān Maḥmūd Hān ile Mîrzā Şeyḫ’ı getüreler. Sulţān Maḥmūd hemān çıḳdı, ammā Mîrzā ‘Ömer Şeyḫ te‘ennī ile çıḳmaḡın ḥâce ḥazretleri Sulţān Aḥmed’e Mollā Şafî’yi gönderür ki ihtiyāt üzere ola ki Peyḡamber şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: ⁴⁷⁶“إِغْلِبْهَا وَتَوَكَّلْ” Ba‘dehu çün cebesiz,

476 “Deveyi bağla ve tevekkül et.” Yazmada ḥ zamiri yok. et-Tirmizî, 4/249; Sahîhu İbn Hibbān, 2/510; Şu‘abu’l-îmān, 2/427; İbn Hacer, Fethu’l-Bārî, 3/384; Feyzu’l-Kadir, 2/7.

silâhları ile cümle leşkerler muķâbil durdılar ve hâce hâzretleri mevâlî ile iki leşker ortasında durdılar, ammâ şâmiyâneyi naşb itmekde hayli zamân nizâc itdiler ki her biri kendi cânibine ķarîb olmaķ isterdi.

Âhir hâce öyle namâzına âbdest alup Şeyh Şafî'yi Mîrzâ Sultân Aḥmed'e irsâl iderler ki “Ben bir za‘îf pîrem, bu sizün bu kadar âlât-ı ḥarbünüzi arķama alup götürmüşem ki biri biriñüze düşmeyesiz. Benüm kuvvetüm ancak bu kadardur, artuķ tākatum ķalmadı. Eger baña itikâduñuz varsa, koñuz, şâmiyâneyi her ķanda istelerse ķursunlar.”

Çün ki Şeyh Şafî, Mîrzâ Sultân Aḥmed'e bu ḥaberi alı girdi, Sultân Aḥmed eyitdi “Ben hâzreti ḥâcenün rızasındaıam, sāyebānı her ķanda ķurarlar ise ben varuram” diyüp âdem irsâl itdi. Çün istedikleri yirde [281b] şâmiyâneyi ķurdılar. Sultân Aḥmed kendünün ma‘dûd âdemleri ile varup oturdu. Hâce daḥı varup Sultân Maḥmûd ile ‘Ömer Şeyh’i getürdi. Çün sāyebāna ķarîb geldiler, Mîrzâ Sultân Aḥmed piyâde sāyebāndan taşra çıķdı. Sultânlar daḥı atlarından inüp evvel Sultân Maḥmûd Sultân Aḥmed'le mu‘ānaķa itdiler, ba‘dehu Mîrzâ ‘Ömer Şeyh görüşdi ve Sultân Aḥmed büyük birâderi olmağın Mîrzâ ‘Ömer Şeyh elini öpüp yüzine sürür idi ve ağlar idi. Kim varsa cümleye girye galebe idüp biri biriyle ķarışup yine ağlaşdılar. Etrâfda olanlara maḥabbeten bükâ ‘arız olup ağlaşurlar idi. Pes gelüp sāyebān altında oturdılar. Ve ol iki leşker süvâra muntazır dururlar idi ki eger nizâc vâķıc ola uruşup dürişüp girişüp irişüp muķâtele iderler. Ammâ Hâzret-i Hâce muķābelesinde muķâtele şüret bağlamadı, belki cümle miḥnet maḥabbete ve niķmet ni‘mete tebdîl oldu. Mā-ḥazarı ta‘ām getürüp yinildi. Şulḥ üzere ‘ahd itdiler. Hâce hâzretleri Taşkend'i Sultân Aḥmed'den Sultân Maḥmûd'a alı virdi. Şeyh Şafî *Reşehât*'da dir ki ‘ahd-nāmesini ben yazdum. Pes fâtîḥa okunup müteferriķ oldılar.

Menķûldür ki anlar sāyebānda ḥâcenün aşḥābından birisine ğaybet vâķıc olur, görür ki üç gögermiş buḥtî deve bir şaḥrâda biri birine ķaşd iderler. Hâce hâzretleri üçünün daḥı miḥarını dutup zabt ider. Çün miḥarlarından yidüp çeker, ḥilmle muvāfaķat ile ğanem-mişāl olup ḥâceye tâbi‘ olurlar.

Hāķīķatü'l-ḥāl inşāf budur ki bir niçe yüz biñ cenk-cü ve ķīne-ḥū âdemler bir niçe fersaḥ yirden biri birinün ķatli ķaşd silāḥ bağlayup ḥün-āşāmlıķ niyyetine geleler, bir sā‘atde hâce hâzretlerinün yümn-i him-

metinde ‘adâvetleri maḥabbete tebdîl ola. [282a] Pes ḥâce ḥazretleri bir cānibden ve Sultān Maḥmūd bir cānibden Taşkend’e müteveccih oldılar ve bāḳî cümle biri biriyle birâderâne yirlü yirine ‘azîmet itdiler.

Hikâyet: *Çün Rûm’da ânifen zıkr olan nizâ ve muḳâtele ki sipâhla yeñîçeri mâ-beyninde vâkıf oldu, henüz muḳeddemâtında bir gün ba‘zı aḥbâb Mısr’da bende-ḥānede söyleşür iken evlād-ı ‘Arabdan Hanbelî müftîsi Şeyḥ ‘Abdurrahmân-ı Buhûtî ḥâzır idi. Bir miḳdârın fehm itmegin tafşilini şordı. Çün ‘Arabî beyân oldu, eyitdi: “Rûm’da kimse yok mudur ki bu ḥamleyi götürüp müsülmānları ıslâḥ ide?” Eyitdiler ki “Eger olsa, zâhir budur ki cümle iderlerdi.” Eyitdi: “Ḥayfâ vâkıf olmuş, yoḥsa Mısr’da olan ba‘zı aḥbâba tahmîl iderdük.” Eyitdüm: “Baḳıyyesi ḥayrla şulḥ olunsa olmaz mı?” Eyitdi “Bî-inâyetillâhi ta‘âlâ oldu.” Ve kalkup selām virüp gitdi. Ol sâ‘ati târiḥ koyup Rûm’dan, soñra ol sâ‘atde nev‘an şulḥ olduḡı haberi geldi.*

Nazm: Dest der-Hind u ḥırka der-Māhān
Tāc-baḥşî çunîn kuned şāhān⁴⁷⁷

Mevlānā Necmüddîn naḳl itdi, ḥâce ḥazretlerinüñ bāzırgānı olmaḡın Hıta şerḥaddinde Tūrfān nām şehir turuḡında Ḳalmaḡ tāyifesinden yüz müsellaḥ dilāver üzerümüze çıḳdı. Cümle tüccār malların teslim itmegi muḳarrer itdiler, ammâ faḳîr tefekkür itdüm ki “Ḥazretüñ mālını muḥārebeden ve ölmezden evvel ḳuṭṭā‘-ı tarîḳa virmek fütüvvet ve irādāt ve merdānelikden ba‘iddür” diyüp şemşîr çeküp ol ḥazretüñ rûḥāniyyetini ihzār idüp ol ḳavmüñ üzerine sürdüm ve kendümi ḡāyib görüp bir niçesini bî-ser eylemegin tüccāra daḡı cür‘et gelüp hücüm itdiler. Ḳuṭṭā‘-ı tarîḳden bāḳî ḳalan münhezim oldılar. Ben za‘îf aṣlā ‘ömrümde bu maḳûle umûrı görmemiş iken, çün ki bî-ḥod işledüm. Çün ḥırdmet-i ḥâceye irişdüm, [282b] evvel sözleri bu oldu ki “Za‘îf olan ḳavîye istinād itse ḳavî olur ve ḳuvvet ve fî‘l ve ḥavli Ḥaḳ’dan bulur.”

Ḥâce Muştafâ Rûmî şehir-i Sebz’den geldükde, Sultān Aḥmed’ün dīvān begi olan Ḥasan Beg’den bu kelāmı ḥâce ḥazretlerine getirür ki Ḥasan Beg didi ki “Mîrzâ Aḥmed’ün bir cüz‘i ülkesi ḳaldı, ḥâce anı daḡı alsa bizi

477 “Ruhsat Hint’ten, hırka Mahan’dan; böyle olur şahların taç bahşi.”

dünyâ umûrından halâs itse.” Çün hâce hazretleri bu kelâmı istimâc itdi, ‘azîm müteğayyir olup ol kadar gâzab müstevlî oldu ki mübârek kılları ür-perüp ellerin biri biri üstüne koyup buyurdılar ki “Ol kelb bize sellâhlık kılmagı havâle itmiş.” Pes bî-ihtiyâr kalkup haremine girür. On dört günden sonra haber gelür ki Sulţan Aḥmed mezkûr Ḥasan Beg’ün derisini yüzdürmiş.

Naḳldür ki hâce hazretlerinin sârbânını ‘Arab daruğası Aḥmed dögmüş. Ḥazrete şikâyet ider “Biz daḥı anı dögelüm” dir. Aḥmed hasta olur, hâceden olduğunu bilür. Sulţan Aḥmed’e âdem gönderür ki hâceden ‘afv taleb ide. Çün sulţan âdem gönderüp ‘afv için ibrâm ider, hâce buyururlar ki “Ben ‘Îsî-i mücerred degilem ki meyyiti ihyâ idem, ammâ hâtırı için varup sonra irişeyim” diyüp süvâr olur. Meyyitini mezâra bile alı gider.

Naḳldür ki Sulţan Aḥmed’i tamğadan menc itmiş iken, on iki kimesne sulţan tevâbîfine rüşvetler virüp yine yürütmek isterler. Çün hâce hazretleri istimâc ider, buyurur ki “Ḥâce Bahâüddîn cellâdlık ider idi, biz daḥı anuñ şakirdlerindenüz. Görelüm kimler fâyide ider!” Pes ol meclisden haber çün Sulţan Aḥmed’e varur, havf idüp ol hâtıradan ferâğat ider ve ol on iki kimesnenün birisi işidüp tevbe idüp hâzrete gelüp halâş olur. Ammâ on biri gâfletde kalmağın ol gice cümle helâk olurlar.

Şeyḥ Ebû Sa‘îd-i Âb-rîz [283a] hikâyet itdi ki bir gün hâce hazretleri bende-hâneyi müşerref itmişdi. Büyük birâderüm, Cüyân oğlından şikâyet itdi. Ḥâce müteğayyir olup “Biz anuñ işin tamâm itdük” didiler. Az zamânda bî-edebliği zâhir olup tebdil itdiler. Ḥazretlerine ‘arz itdüm, buyurdılar ki “Bu sehldür, biz anuñ işin kifâyet itdük, müşâhede idesiz.” Pes bir kaç günden sonra ef‘âl-i habîsesi muḳtezâsınca ata sürüdüp pâre pâre idüp yaḳdılar.

Naḳldür ki bir münkiri ta‘âm yir iken hâceyi ğıybet ider. Loḳma boğazına durup helâk olur.

Menḳûldür Şeyḥ-zâde İlyâs-ı Keşî hâceye i‘tirâzen Emîr Dervîş Tarḥân’a mektûb irsâl ider. Çün hâce vâkıf olur ki Şeyḥ-zâde, hâceye i‘tirâzı zer‘de nâ-meşrûc ta‘addî itmiş ola diyü dir. Pes hâce tünd olup ğâyibâne dir ki “Hey şeyḥ-zâde! Şer‘atı biz bilmeyicek kim bilse gerek?” Pes bir iki gün içinde Şeyḥ-zâde ve oğulları cümle tã‘undan helâk olurlar.

Naql olur ki bir şeyh ki ‘ilm-i zāhir ü bāṭın ile mevsūf olup elliden ziyāde ḥalifesi vardı, ḥācenūn zuhūrına ḥased idüp meclisine gelüp gözle-
rin ḥāceye müteveccih kılpup ḳalble celāle meşğūl olur. Ḥāce define mü-
teveccih olur. Bir sā‘ardan soñra başların ḳaldurup önlerinde bir minşefe
varmış, ol şeyhün yüzüne atar ve eydür ki “Bir meslūbu’l-‘aḳl dīvāne ile
ben nice şöḥbet iderem ki hīç ma‘lūmı ḳalmaya” diyüp ḥāce ḳalḳup gi-
der. Hemān ol şeyh feryād idüp bī-ḥod olup düşer. Soñra ḳalḳup uryān
olup çārsū bāzārda gezer. Ḥāceye rāst geldükçe ardında gider, ammā iltifāta
mazḥār olmaz.

*Nitekim zamānumuzda bir fakīr-ile’l-Ḳadīr’e bir müderris müftī her
zamān inkār ile i’tirāz iderdi. Ol fakīr taḥammül idüp dir idi ki “Hey mollā!
Senūn nāmuñ Emīn ola, ḥalḳ senden niçün emīn olmaya?” Ol mollā, fakīrūn
sözini dinlemezdi. Fakīr bir gün celālullāh ile ol mollāya [283b] ḡazabla
nazar idüp eydür ki “Biz senūn eger ‘ilmūnde, eger ḡayrıda olan taḡarrufātuñı
bi-iznillāh ref‘ itdük, var tedārükün gör.” Pes ol mollā müftī-yi müderris,
fakīre eydür ki “Eger taḡarruf idebilürseñ, idesin” diyü ḳalḳup evine gider. Bir
āy miḳdārı yabana söyleyüp hezeyān-ı kelimāt ile intikāl itdi.*

*Şeyh Muḥammed-i Bekrī, fakīre eyitdi “Çaḳ böyle bir mollāya ḡazab lāyık
midur?” Fakīr eyitdüm: “Ol fakīre ben bildüğüm bu ki on iki kerre nā-ḥaḳ
yire ceḡā itmişdür ki her biri katl berāberi idi, fakīr sabr itdi.” Şeyh Bekrī
eyitdi ki “Vāḳı‘ā bizüm ol fakīre i’tikādumuz ḥilm ve inşāfladur. Pes ol mollā
cezāsın bulmuş olur” diyüp su‘ālinden berī oldı ve fakīre teselli geldi. Yine ol
eşnāda ba‘zı ümerā varup ol mollāyı ol ḥālde görüp ḥālin sorarlar. Mürtebiṭ
cevāb virmez. Bu ḳadar fehīm iderler ki “Beni fülān kimesne döğdi ve şuḡuma
göre ta‘ḡīr itdi” diyüp intikāl ider, sāmehahullāhu ta‘ālā ve raḥimehu.*

Hikāyet: *Bu fakīr evāyilde Mısr’a geldükde Şeyh Cevher-i Abbādī mec-
lisinde zıkr-i erreye meşğūl olduk. Mukābilümde bir şedīd şahḡ ḳaldı, omuz-
laruma yapışup erre çekerdı, şöyle te‘şīr itdi ki yüregüm aḡzuma gelüp cānum
çıḳmaḡa teveccüh itdi. Çün gözüm açdum, ol şahḡ gözlerin belerdüp celāl ile
müteveccih olmaḡın beni maḡlūb itmiş. Fakīr ise cemāl ve maḡabbetle zıkr
iderdüm. Çün anı ol ḥālle gördüm, bi-iḡtiyār omuzlarından eyle yire çekdüm
ki arkası üzere düşdi. Eyitdüm: “Bize maḡabbet gerek, celāl ve ḡazab ehli*

âberdür” didüm. Şeyh Cevher merhûm mescidün mihrâbında murâkabe de ğāyet pîr idi, Lāyihî merhûm ile Müftî Şeyh ‘Alî-i Kudîsî yanında idi, didiler ki “Şeyh Cevher yirinden bir kuş gibi sıçradı, size gitdi, ol dervîşe bakup eyitdi: “Yâ Meyşûm, mâ leke ma‘a ehli’l-maḥabbeti ve’l-cemâli!”⁴⁷⁸ Ba‘dehu gelüp fakîri sînesine alup koşdı, vâfir tutdı, tâ kalbümnden inkılâb gitdi. Dönüp ol şaḥṣa bir depme urup eyitdi: “Kum rûḥ ile’s-sûk ve zer ḥattâ”⁴⁷⁹ diyüp dönüp fakîre nazar itdi. Varup yine murâkibesine meşğul oldı. Ve fakîre ol kadar bast ve cemâl ve maḥabbet ve üns te’sîr itdi ki niçe müddet bî-sebeb ḥande ‘arız oldı. Ve ol şaḥṣ bî-huş esvâḳta gezerdi. Bir gün bana râst geldi, eyitdi: “İndeke inşâf, işfâ‘ inde seyyidî Şeyh Cevher!”⁴⁸⁰ Pes bir gün ḥâşşaten ol şefâ‘ate vardum. Evvelâ buyurdu: “Şefâ‘atukum maḳbûletun, velâkin yerûḥu ilâ Seyyid Ahmed el-Bedevisî yak‘udu fîhi seneten kâmileten”⁴⁸¹ Pes eyle eyledi ve maḳbûllerden oldı.

Menḳûldür ki bu hikâyete münâsib Semerḳand müftîsi Hâce ‘İşâmüddîn oğlu şeyḫülislâm Hâce Mevlânâ, Hâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi ḥazretlerine Sultân Ebû Sa‘îd öldükden sonra kemâl-i mertebe münkir olup süttüm-ı ğalîze ile yâd idüp ba‘zı ümerâ ve ‘ulemâ ile ittifâḳ ider ki Hâce ‘Ubeydullâh Ḥazretlerine zarar irgürüp cemî‘-i mâlını almağa fetvâ vire. Emîr ‘Abdul‘alî Tarḥân eyitdi ki “Bu niyyeti giderün ki Hâce ‘Ubeydullâh ḥazretleri mâlını kimse sebebi ile kesb itmemişdür ki ta‘addî [284a] ola ve biz ve siz anuñ silîsi zârbına müteḥammil degilüz, ferâġat evlâdur.” Hâce Mevlânâ Müftî ferâġat itmeyüp ümerâ ile ḳavl ider ki hergiz Hâce ‘Ubeydullâh ḥazretlerinin sa‘âdet-ḥânesine varmayalar.

Bir gün Hâce Mevlânâ Müftî’ye sıfat-ı ġaḳab ve ṭama‘ ve ġurur-ı ‘ilm-i zâhir ġalebe idüp niyyet ider ki varup Hâce ‘Ubeydullâh ḥazretlerine envâ‘-ı zaḥmet vire. Mevlânâ ‘Alî-i ‘Arrân’a iḳdâm idüp bile alı gider. Ve ol hikâye ider ki ḥâce ḥazretleri Mâtürîd’de olmaġın anda varduḳ. Hâce

478 “Yâ Meyşûm! (?) Muhabbet ve cemal ehliyle ne alıp veremediğin var?”

479 “Kalk, pazara git ve orda kal.”

480 “Sende insaf var mı? (İnsaf et) Efendim Şeyh Cevher nezdinde benim için şefa-atçı ol.”

481 “Şefaatin makbuldur, ama Seyyid Ahmed el-Bedevisî’ye gider, orada tam bir yıl kalır.”

hazretleri müftüye istikbâl itdi. Mevlânâ ‘Alî-i ‘Arrân Hâk ta‘âlâya ol kadar tazarru‘ ve niyâz ider ki müftî küstâhlık idüp hâce hazretlerine kelimât-ı mûhiş söyledüğünü dinlemeye ve hâce hazretlerine kalb-i şâf ile teveccüh ider. Müftî hâzırlanur ki söz söyleye, nâgâh ol eşnâda görürler ki ümerâ, hâce hazretlerine niyâza gelürler. Hâce hazretleri ümerâya istikbâle müteveccih olduğda, müftî havf ider ki ümerâ ile va‘desi hâce hazretlerine varmamak idi. Nağâh görelor diyü havfindan ard divârdan çıkup hezâr belâyla kendümüzi aşğa atup yüzümüz gözümüz toprak olup iki pîr hâk-âlûde rûyla bir niçe zamân düzdân-vâr gizli yatduķ. Âhîr ba‘zı hademe vâkıf olup atlarumuzu getirüp her birimiz bir cânibe revân olduķ. Artuķ Hâce Mevlânâ’ya karîb olmadum.

Ba‘dehu Hâce Mevlânâ Müftî bir gün meclisinde Hâce ‘Ubeydullâh hazretlerini zemm şadedinde kendüyi görüp eydür ki “Anı zıkr itmeñ ki cu‘al gibi mâl cem‘i ile muķayyeddür.” Hâce hazretlerine müftînüñ kelâmını naķl iderler. Hâce buyurur ki “Cu‘al ölümi ile öle.” Çün mîrzâ ve ümerâ, hâce hazretlerinin şeb ü rûz hıdmetine müdâvemet itmegin Müftî Hâce Mevlânâ’ya Semerķand’da durmağa şûret kalmaz, Hôrâsân’a gider.

Hâce Muḥammed Cerrâh-zâde Mevlânâ Ma‘rûf hıkâyet ider ki çün müftî-i mezkûr Hirî’ye geldi, ekâbir-i Herât [284b] bir iki kerre görmege vardılar, gördiler ki sâbîķâ zıkr olan bizüm Mollâ Emîn gibi perîşân söyleyüp hâce hazretlerini ķadḥ ider ve eydür ki “Benüm ser-gerdânluğımı ol şeyḥüñ velâyetine ḥaml eylemeñ.” Bir gün bir kimesne aña eydür ki “Siz eben ‘an-cedd Semerķand’uñ müftilerisiz ve merci‘ ü muķtedâ-yı ḥalk idüñüz ve mu‘azzez ü mükerrem idüñüz ve götüri Mâverâünnehr hep sizün ḥâdim ve tâbî‘îñüz idi, ne îcâb itdi ki ḥânumânı âhîr-i ‘ömrde terk idüp diyâr-ı ğurbete mezellet ve ḥarlıgıla gelüp ve size kimsenün iķbâl ve ķabûli olmamak, pes cümle Hâce ‘Ubeydullâh hazretlerinin ķalbinün berkeşteligidür. Pes ol ‘azîze derûnuñuz şâf eyleñ ki şafâ bulasız” didükde, ķabûl itmeyüp hezeyâna başlar. Ol eşnâda müftüye bir maraz ‘arız olur, bir müşhil isti‘mâl ider.

Mevlânâ Ma‘rûf hıkâyet ider ki bir gün ‘iyâdete vardum, gördüm ki necâset içre oturmuş ve elini necâsete şoķup burnuna alı gider ve ķoķar ve eydür ki “Mevlânâ Ma‘rûf, müşhil ne ḥoş nesne olurmuş!” Ve gâh gâh

andan bunduklar düzüp galizlerin yuvarlayup oynardı ve ol âvânda hoş koçulardan ve laţîf râyihâlardan müctenib ve muhteriz ve müteneffir olurdu. Ve ol marazda öldü.

Bir gün muhtaşır iken vardum. Mevlânâ Muhammed-i Mu‘ammâyî dahı ol ihtizârda hâzır oldu. Hâce Mevlânâ-yı Müftî gözin açdı, Mevlânâ Muhammed-i Mu‘ammâyî’ye eyitdi “Çün Hâce ‘Ubeydullah-ı Taşkendi hâzretine irişesiz, bizüm taqşîrâtumuz ‘övrini dileyesiz ve diyesiz ki her ne ki itdük nefis ü hevâ muqtezâsıyla itdük ve cezâsını bildük ve bulduk ve şimdi cümleden istiğfâr itdük. Pes maḥz-ı ‘inâyet ü kerem ile ‘afv buyurmak recâ iderüz” diyüp ol nefesde maḥbûz oldu.

Mevlânâ Muhammed hikâyet ider ki Semerḳand’a geldükde, hâce hâzretlerinin inbisâtı hâlinde [285a] hâzretine Hâce Mevlânâ’nun ‘övrini ve istiğfârını ‘arz itdüm. Ğâyetle müteşşir oldılar ve ba‘dehu münbasit oldılar, şöyle ma‘lûm oldu ki cerîmesinden bi-tamâmihi geçdiler ve ‘afv itdiler.

Hikâyet-i Pür-İbret: *Bi-‘aynihi bu fakîr İstanbul’da Ebussu‘ud Efendi müftî iken medresesinde Üskübî Hidâyeci Kâzî Maḥmûd Çelebi ile hem-hücre oldum. Sekiz ay şeb ü rûz bahş üzere olurdük ki ğâyetle meşâyıḥa münkir idi, ḥuşuşâ Şeyḥ Muḥyiddîn-i ‘Arabî ve tevâbi‘ine ve Mevlânâ Hudâvendigar ve tevâbi‘ine ve İbn-i Fârîz ve mu‘tekidine hemîşe zebân-dırâzlık iderdi ve Karamanî katlinde⁴⁸² şehâdeti şavâb bilüp kızble sâyirler gibi cür‘et itmiş idi. Meşâyıḥ-ı Kostaṇtiniyye bu fakîri anı hücreme alup ihtilât itdügüme ta‘ccüb iderlerdi. Ammâ Allâh ta‘âlânun ‘inâyet ve hıfzı ile ḥiddet idüp niçe kerre ḥatâsı zâhir olup istiğfâr ve tecdîd itmiş idi, ol eclden cür‘et itmezdi. Ammâ ‘ilm-i fîrû‘da ve bir aşl kuvveti vardı ki mülâzemet varduḳda eger kâzîler eger müderrisler belki kâzî-‘asker müşkile olan mesâyil-i fıkhiyyeyi andan su‘âl iderlerdi. Ol müddet ki anuñla hem-hücre idüm, bâ‘is-i riyâzet ü ‘ibâdet ve sebeb-i ‘iffet ü tâ‘at idi ki ‘ayb-bîn olan münkirlerün irşâdı mürşidlerden aḳvâdur ki mürşidleri dahı irşâd iderler.*

Bir gün bezzâzistândan bir Meşnevî aldum, hücreye getürdüm. Bir mu‘tekid soḥtem vardı, maḥabbetinden anuñ elinde idi. Maḥmûd Efendi

482 Satır altı: şehâdetinde

eyitdi “Bu ne kitâbdur?” “Bir Fârisi kitâbdur” diyü ismini demek istemedüm. Âhîr götüren tâlib-i ilm ki şoñra ol dahı kâzî olmışdı ve kefare şehîd itdiler, aña Maḥmūd Çelebi eyitdi ki “Rızvân Çelebi, ol kitâb nedür?” Ol dahı “Meşnevî’dür” didi. Bî-tevakkuf Maḥmūd Çelebi eyitdi: “Baña virüñ, akçesin virüp ocağa yakayım ki şavâb ḥâşıl ola.” Huzzâra ḥayli güç geldi. Fakîr, Mevlânâ Rızvân’a eyitdüm “Tefeʿül eyle, görelüm Mevlânâ Hazretleri buñun tâlî’inde ne buyurur?” Çün ki açdı, üçinci cildde bu ebyât geldi [285b]

(Meşnevî): Lem yezuk lem yedri her kes k’û neḥord

Key bu hem âred cuʿal enfâs-i verd⁴⁸³

Nîst mevhûm er budî mevhûm-i ân

Hemçu mevhûmân şudî maʿlûm-i ân⁴⁸⁴

Dûzaḥ ender-vehm çun urd-i behîşt

Hîç nâyed rûy-i ḥûb ez-ḥûk-i zîşt⁴⁸⁵

Neşr: Çün Hazret-i Mevlânâ-yı Rûm razıyallâhu ʿanhu aña cuʿal didüğüni beyân itdüm, inkârından rücûc itmeyüp eyitdi “Bu kitâb hep bu makûleler evşâfnadur.” Eyitdüm ki “Bizüm içün dahı fâl itsünler görelüm ne gelür.” Eyitdi “Bu ebyâtun’ı aşağısı sizün olsun.” Fakîr kabûl itdüm. Kitâbı Fevrî Efendi alup okudu ki bu ebyât idi.

(Meşnevî): Hîn gelü-yi ḥod mebrîd ey mihân

Înçunîn luḡme resîde tâ deḥân⁴⁸⁶

Râhhâ-yi şaʿb pâyân burdeîm

Reh ber-ehl-i ḥîş âsân kerdeîm⁴⁸⁷

483 “İçip de tatmayan bilmez. Bok böceği nereden hayal edecek gül kokusunu?” *Mesnevî*, 3: 2942.

484 “O hayal edilebilir değildir. Hayal edilebilir olsaydı yok olup giderdi.” *Mesnevî*, 3: 2943.

485 “Cehennem nasıl hayal edebilir cenneti? Çirkin domuzdan hiç güzel yansır mı?” *Mesnevî*, 3: 2944.

486 “Böyle bir lokma ağzına dek varmışken ey ulular aklınızı başınıza toplayın, kendi boğazınızı kesmeyin.” *Mesnevî*, 3: 2945.

487 Biz peygamberler zor yollar kat edip mensuplarımıza yolu kolaylaştırdık. *Mesnevî*, 3: 2946.

Neşr: *Bunun tafşilini Meşnevi bahrinde olan Mevlevî nâm kitâbumda tahrîr itdüm. Anda hazır olan ahhâbdan naklen Mekke kâzîsı olup anda intikâl iden Kefeli Hüseyn Efendi merhûm Fâl-nâme nâm kitâbında yazmış-
dur.*

Ağrebi budur ki çün Mısr’a gelüp yine Rûm’a vardum, yine ahhâb fakîri ziyâfet idüp ol meclis ahâlisiniün ekseri hazır idi. Maḥmûd Çelebi, Mısr’uñ her nesnesinden su’al iderdi, cümleden çârsûlarından şordı. Eyitdüm: “Cümleden miskciler çârsûsı vardır, geçen kimesne ‘ud ve ‘anber ve misk râyihasına müstağrak olur.” Eyitdi ki “Acebdür ki fakîr bu cümle revâyıhdan ḥuşûşâ gül ve nesrin koḥusundan müte’ellim oluram” didi. Meclis-i evveli bilen biri birine bakup ta’acçüb itdiler ki bundan ziyâde cu’allick nice olur, bu kadar ilmle fehmi itmedi.

Daḥı a’cebi bu ki çün fakîr Mısr’a gelüp sene ḥams ve şemânîn ve tis’i-mi’ede yine Rûm’a vardum. Kâzî-zâde müftî oldu, tehniyeye vardum, Maḥmûd Çelebi’yi anda buldum. Mukâbeledede fakîr ırak iken ağzınıñ râyihası rûhuma elem virür idi. Müftî efendi ‘ale’l-‘aceb cevâbın virüp şavdı. Fakîre eyitdi “Maḥmûd Efendi ile muşâḥab[et] ‘aceb ‘azâb-ı rûhdur ki cu’al-ṭab’dur!” [286a] Fakîr eyitdüm: “Cu’al edâsını ‘aceb buyurduñuz ki Mevlânâ Hudâvendigâr kuddise sirruhu buña cu’al dimişdür, yine mollâdan şadır olmak daḥı bir taşarruf-ı âherdür. Çün ḥużzâr-ı meclisüñ ba’zısından aḥvâl-i sâbıkâ mollâ vâkıf olmuş, fakîr yine cem’ olduğda, buyurdılar ki “Biz Mevlânâ Hudâvendigâr’a mu’tekîd idük, ḥâliyâ i’tikâdumuz daḥı kavî oldı, nef’e anallâhu min berekâtihi” diyü buyurdılar.

Faşl-ı Düvüm Ba’zı Havâriḳ-ı Âdât Beyânındadır ki Ba’zı ‘Azîzler Naḳl İtdiler

İstanbul’ı Sultân Muhammed feth ider iken ḥâce ḥazretlerini meşâyıhdan ve gayrıdan niçe kimesneler ol mücâhedede görmişlerdür. Anlar ki ḥâceyi Semerḳand’da görmişler, ḥâceyi bilmişler. Ve anlar ki ol mücâhedede on iki pîr ile görüp kim idügin bilmemişler, tevâbi’i olan pîrlerden şormuşlar. “Ḥâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendi’dür” diyü cevâb virmişler. Aḳ Şemseddîn merhûm mülâkât itmiş. Hem ḥâce ḥazretleri ba’zı tevâbi’iyle bir ay miḳdârı Semerḳand’dan ḡâyib olmuş, çün zâhir olmuş, kendülerde ve esbâblarında

âşâr-ı sefer nümâyân imiş, hattâ bir dervîşde tüfek yarası olup tîmâr itmişler. Hâcenüñ bu maķûle âşârınıñ nihâyeti yokdur ve ķulûba müşrif olduğunu merhûm Şeyh Şafî *Reşehâî*’ında beyân itmişdür, tettebbu^c olına.

Menķıldür ki Taşkend’de ba’zı maķşûşlar ile murâkabe de iken başlarını kaldurup buyurmuşlar ki “Bir dişi kelb geldi, memesi tolu süd ve toķuz seg-beççe bile gelüp oturdılar” diyü buyurdılar. Nâgâh on kimesne peydâ oldu, biri Mevlânâ ‘Alî-i Kûşî, toķuz şakirdi ile geldiler. Hâce hâzretleri ta’am getürmek için içeri gitdi ve ta’am gönderdi, anlar yiyüp gitdiler. Şofra hâce hâzretleri taşra çıkdılar.

Naķ olur ki bir gice Âb-berk’de bir muķlişüñ evinde yaturlar ve şâhîb-i hâneye emr iderler ki bir evde bile yatalar. [286b] Ol muķliş ve ba’zı hużzâr hikâyet iderler ki nısfu’l-leylde hâce hâzretleri cümleyi ķaldırup cümle ol hânede ve etrâfda esbâbı yükledüp götüri hâķla gitmek emr ider. Ekşeri itâ’at idüp ba’zılar tevaķķuf iderler. Hattâ kendü piyâde dil-süz yağıdan kaçır gibi giderler ve “Merâķibi tiz götüriñ” diyü emr ider. Bir oķ atımı bir yüksek yirde muntazır dururlar. Biz daķı ta’cîl-i tamm ile esbâb ve merâķibi yitişdüirdük. Anlar ki mütereddîd ve müteaccib idiler ki “Bu nısf-ı leylde hâķuñ hâbına teşvîş virmege ba’îş ne ola?” diyü ķaldılar. Nâgâh bir ‘azîm seyl yitişür ki hergiz ol diyârda eyle olmamış. Ol hâneyi tamâm seyl alır ve her metâ’ ve esbâb ve esbân ki almaķda ihmâl itmişler, cümlesini seyl alır gider ve çok âdemleri ģarķ idüp alı gider.

Hikâyet: *Şükren lillâh ve ģamden li’l-ilâh bu fakîr evlâd u tevâbi^c ile Manşûra’da bir tekâzâ ķopdı. Kâzî’l-hâcâtuñ emrine itâ’at idüp ‘ale’l-acele gemiler tıutup bir şabâh sür’atla gemiye girüp oğullarımı ve tevâbi’ümü iķdâm idüp ‘acele ile gemiye bindük. Manşûra kazısı İbrâhîm Efendi daķı ‘acele ile gelüp bu isti’câle ta’accüb itdi ve sebebini su’âl itdi. Çün bi-ihtiyâr taķâzâ ķopmış idi, kâdiye “Bilmem” diyü cevâb virdüm, ammâ ģayret fakîri mağlûb itmiş idi. “Atları daķı tiz götüriñ” diyü iķdâm itdüm. Çün âhûrdan çıkarup getürmekde gözükdiler, aķîblerinden bir kimesne yitişüp atları ģeçüp bize gemiye geldi ve ģaber virdi ki “Ol siz olduģuñuz çartâķ evleri altındaki âhûr ile cümle yıkılıp hâķe yeksân oldu, hattâ kafesler ile ba’zı decâclar bile hâķ oldılar.” Pes Kâzî Balıķ-zâde ģayrete vardı ve bizden ģayret gitdi ve cümleden*

tevâbi ve hużzâra ta'acciüb ziyâde oldu. Ammâ kâzî, [287a] fakîre and virdi ki bu huşuşı bir kitâbumda derc idem. Bu mahalli yazar iken hatıra geldi, münâsib olmağın tahrîr oldu, şükren, lâ fahren.

Ma'lûm ola ki hâce hazretlerinin taşarrufâtına had ve küşûfâtına 'ad olmamağın bu miqdâr ile iktifâ oldu.

Faṣl-ı Sivüm Ba'zı Ahvâl-i Evlād-ı Emcād ve Aşhâb u Ahbâb Beyânındadır

Hâzret-i Hâce Kelân Raḥimehullâhu

Evvelki ferzendleridir. Her gâh ki hâzır olsalar, hâce hazretleri gâyet edeble sülûk iderler idi ve cümle 'ulemâ ve ümerâ ve evlâda taqdim kılurlar idi. Bir gün ba'zı 'ulemâya su'âl-i bâtinî hâşıl olmağın ol meclisde hâce hazretleri *Tefsîr-i Kâzî* getirüp tefe'ül idüp gelen âyetün tefsîrini Hâce Kelân'a havâle ider. Hâce Kelân merâtib-i tefsîri yedi baṭn beyân itdükden sonra ol kadar te'vilât 'ayân ider ki 'ulemâ-yı kibâr inşâf idüp dirler ki eger Zemaḥşerî ve Râzî ve Kâşânî hâzır olsalar niçe ma'ârif istifâde iderlerdi.

Şâhib-i *Reşehât* Hâce Şafî nakl ider ki bir gice bâzâr günü كُونِي بَرْدًا ﴿٤٨٨﴾ âyetinde haḳâyık-ı bî-şümâr taḳrîrinden sonra "Aḳvâl-i ḥukemâ ki nârdan maḳsûd ḡazab-ı Nemrûd ve berd-i nâr itfâ-yı ḡazabdan 'ibâretdür dirler" diyüp ol kadar haḳâyık-ı ḥikmet-âmîz beyân itdi ki eger Aristû ve Eflâtûn ve Fârâbî ve Ebû 'Alî hâzır olsalar inşâf iderler idi. Ba'dehu tarîḳata müte'allıḳ ol kadar nevâdir izhâr itdiler ki ba'zısını hâce hazretlerine 'arz itdüm, anlar daḫı tafsîl itdükden sonra buyurdılar ki "Ḥâliyâ bu ülkede Hâce Kelân'dan kelân kimesne yokdur, ḡanîmet bilmek gerekdür." [287b]

Çün zuhûr-ı Şâhbig Hân'da Özbek istilâ buldi, Semerḳand'dan Andicân tarafına firâr idüp anda cân teslim idüp dârü'l-ḳarârda ḳarâr itdi, raḥmetullâhi 'aleyhi raḥmeten vâsî'aten. Şonra na'şını Taşkend'e getirüp Şeyḫ Ebû Bekr-i Ḳaffâl-i Şâşî civârında vâlidesi ayağı ucunda gömdiler.

488 "Ey ateş! İbrâhîm'e karşı serin ve esenlik ol." Enbiya, 21/69.

Menkûldür ki Hâce Kelân'ın 'ammesi Mükâşife Hatun idi, Hâce 'Ubeydullâh'dan nakl itdi ki hâce hâzretleri tâzeliginde her kaçan Taşkend'de bir kabz gelse hânenen çıkardı ve yine içerü girür idi, ammâ bir şekl-i âherle girür idi. Hattâ ev halkı ecnebî şanup korpup kaçarlardı. Hâce hâzretleri tebeşüm idüp yine kendi şekline girür idi ve ol kabzdan halâş olur idi ve sâyirden dağı vahşet gider idi ve bu hal ve lûbs şıfatı ekşeriyyâ hâceden kabzı zamânında olurdu. Bu hal ve lûbs meşâyıl-ı 'izâma çok vâkı olur.

Hikâyet: Nitekim Kazib el-Bân-ı Mavşilî mecâzibden olmağın, şehir kâzısı bu niyyeti itmiş ki her gâh ki Kazib el-Bân'a râst gele, had urup hâkâret ile teşhîr ide. Bir gün kâzî görür ki Kazib el-Bân qarşudan gelür, cefâyâ müteheyyî olur. Çün yine nazar ider, şehriñ fuḫahâsınıñ biri şüretinde görür. Çün tekrâr nazar ider, sipâhî şeklinde görür. Çün yakın gelür, kâziye Kazib el-Bân eydür ki "Yâ mevlânâ kâzî, kanķı Kazib el-Bân'ı dögersin?" Pes kâzî atundan inüp elin öpüp 'özrler ider.

Hikâyet: Bu fakîr, Neḫḫatü'l-Eşḫâr'umda [288a] beyân eyledüm ki fakîr Seydî Ahmed-i Bedevî merḫûm ziyâretinde iken, merḫûm-ı mağfûr Şeyḫ 'Alî ibn-i Şeyḫ Ahmed ibn-i Şeyḫ İbrâhîm-i Gülşenî nevvellâhu merkadehumu's-seniyye şeyḫ-i mekân şeklinde nümâyân oldu ve cümle meşâyıl ve ümerâ ve kuzât 'ayân gördi. Çün Mısr'da mülâkât olduḫ, sormak ḫâtıruma geldüḫ gibi buyurdılar ki "Aceb meclis oldu, sizi anda ḡarîb komaduk." Çün tebeşüm itdiler, ol şeyḫ-i mekân şekline girdiler. Fakîre ḫayret müstevlî oldu. Çün Seydî Ahmed-i Bedevî'de beglerden Naşûḫ Beg ibn-i Namî Beg şeyḫi, hal ve lûbsle müşâhede itmişdi, i'tikâd-ı tammıla Seydî Muḫammed-i Ḥâletî ibn-i şeyḫ-i mezkûr 'Alî-yi Şafvetî ibn-i Şeyḫ Ahmed-i Ḥayâlî ibn-i Şeyḫ İbrâhîm-i Gülşenî'nün kerîmesini tazarru'ât ve i'tikâd ve vesâyıt ile aldı, ḫâliyâ bâb-ı fukarâya mülâzım olmağın, ni'me'l-emîr oldu.

Emîr 'Abdulvehhâb ki 'Irâķ'ın müftisidür, niçe kerre beyân itmişdür ki hâce hâzretleri bu kadar ḫudret ve miknet ve istiḫâḫ ile ḫacca varmamak 'acebdür diyü fikr iderdüm. Gerçi selâtinün men'î ihşârdandur diyü taşavvur iderdüm, ammâ selâtin ḫâcenün emrine tâbî'lerdür diyü su'âl-ı ḫalbiden ḫalâş olmadum. Hattâ Ḥarem-i şerîfde Şeyḫ 'Abdülmuc'î ḫıdmetine irişdüm, münâsebet ile hâce hâzretlerinün ba'zı menâķbını zikr it-

düm. Buyurdılar ki “Hâce ile Harem-i şerîfde ve ‘Arafât’da ben çok şöhet itdüm” diyüp vâfir zıkr itdi. Fakîre hâtırâ oldu, gayrî hâce ola. Taşavvuruma müşrif olup buyurdılar ki “Hâce ‘Ubeydullâh-ı Taşkendî hazretlerinden tayy-ı zamân u mekânı çok mı görürsüz?” Pes ma‘lûm oldu ki hacc-ı cüsmânî dahı vâkıf olmuş. Hâce ve sayirden tayy-ı zamân u mekân çok vâkıf olmağın tayy oldu.”

Hâce Muhammed Yahyâ Hazretleri

İkinci ferzendidir, gâyet maqbûl ve maḥbûb olup hâce hazretleri mezârları [288b] tevliyetini Hâce Yahyâ’ya virüp her gâh ki meclise gelse hâce hazretleri haḳâyık-ı bî-şümâr nişâr iderlerdi ki cümleye ma‘lûm idi ki Hâce Yahyâ teveccühindendir, huşûşâ meclisde meşâyih-ı kibâr ve ‘ulemâ-yı şâhib-i iktidâr var iken. Mevlânâ Câmî demişdür ki “Hâce Yahyâ tarîkâ-i hâcegânda bir delîl-i vâzıhdur.”

Naql olur ki Hâce Yahyâ, hâce hazretlerinin vefâtından sonra niçe yıl yatsu namâzından sonra kabr-ı mübârek muḳâbilinde tâ şabâh namâzına degin diz çöküp edeble murâkib otururlardı, meger teheccüde ḳalkalar idi.

Şâhib-i *Reşehât* beyân ider ki Hâce Yahyâ gâyet gayûr olmağın gâhî aşhâbun ahvâline bî-huzûr olup niçe kerre Hicâz’a müteveccih olmuşlardır. Birinde Buḥârâ’ya ve ikisinde Ḥorâsân’a vâsıl oldu ve üçüncide Yezd’e vâsıl oldu.

Gitmesine ve rücû’ına bâ’iş bu oldu ki bir gün Hâce Yahyâ Ḳarşı’da hâce hazretleri ile ḥalvetde germ-â-germ şöhetde olup aşhâb taşrada intizârda iken ikindi ezânını mü’ezzin virmegin hâce hazretleri niçe sözlerin tamâm itmedin ḳalkup âbdeste şürû’ iderler. Hâce Yahyâ gâzab-nâk olup taşra çıkup aşhâba eydür ki “İşte ben gîtüm, benüm müzâḥametümsiz hazret ile siz şöhet eyleñ” diyüp hâce hazretlerinden icâzetsiz süvâr olup Hicâz’a müteveccih olur. Hâdimleri ve tevâbî’i bir müddetden sonra vâkıf olurlar. Bir kaç ḳatâr üstür ve ester ve esbâb ve esbân ta’biye idüp âb-ı ‘Amû’da ta’cil-i tamâm güçle yitişürler. Çün hâce hazretlerine Hâce Yahyâ’nuñ aşhâb gîtüğünü ‘arz iderler, hâce hazretleri gâyet müte’essir olup ‘ale’l-fevr Ḥorâsân’a Mevlânâ Câmî’ye âdem ve mektûb [289a] irsâl ider ki “Eger mümkün ise Hâce Yahyâ’yı döndereler.” Çün Hâce Yahyâ Herât’a varur,

merķad-ı Mevlānā Sa‘duddīn-i Kaşgarī’ye nüzul ider. Mevlānā Cāmī çün ziyāret ider, hüsni-ı ‘ibāret ve luṭf-ı isti‘āret ile girü dönmesini ‘arz ider. Hâce Yahyā edeb birle eydür: “Bu sefer ḳalbümde muşammem olmağın def‘ine ḳādir degilem.” Pes Mevlānā artuḳ söylemez ve Hâce ‘Ubeydullāh Ḥazretlerinüñ ḳāşıdı Mevlānā’nuñ mektübı ile rücū‘ ider.

Bir hefteden şoñra Hâce Yahyā Yezd’e giderler. Her vaḳt Hicāz’a gitmek niyyetin itse ısıtma tutup bī-iḥtiyār olup gidemez. Her gāh ki ferāğat niyyetinde olsa şıḥḥat gelür idi. Bir nıṣfu’l-leylde ıztırāb ile uyḳudan uyanup ‘ale’l-‘acele atları ṭavīlesine kendi bindügi ata çıplaḳ binüp müteveccih olur. Çün mülāzimān ve ḥādīmān ḳalkup öñine varurlar, ḥāce eydür “Siz baña bir egerli at yitişdürüñ ki ḥāce ḥazretleri beni tīz istedi” diyü yalıñ ayağını ata urup Ḥorasan’a gider. Pes müte‘allıḳlar esbāb ve eşḳāl ikin-ci meclisde güçle ‘acele ile yitişdürürler. Çün Herāt’a geldi, eglenmeyüp Semerḳand’a müteveccih oldılar.

Mevlānā Şafī beyān ider ki Herāt’dan bile gitdüm. Rebṫu’l-āḫirüñ evvelinde sene şelās ve tis‘in ve şemāni-mi‘ede idi, ḥāce ḡāyet ‘acele ile gitmegin benüm ve ḡayırnuñ atları ve kendüler ḳaldılar. Hācenüñ bir niçe atı ḳaldı. Çün Çil-duḥterān’a vāşıl olduḳ, baña ḥātıra oldı ki “Hicāz’a teveccühde bu ‘acele ne idi ve şimdi Semerḳand’a bu ‘acele nedür?” Hātıruma müşrif olup buyurdılar ki “Sen bizümle gelemesin, develer ve eşḳāl ve tevābi’le ḳal, şoñra gelesin. Ol ḥātırayı gider ki Hicāz’a ‘acele ne idi, şimdi Semerḳand’a isti‘cāl nedür; bā‘işi bu ki bizde Yezd’de ḥāce ḥazretleri beni Semerḳand’a da‘vet idüp kendi mübārek eli ile başmağımı Semerḳand cānibine dönderdi.” Pes baña bir ḳalaḳ ḥāşıl oldı ki bī-iḥtiyār ol nıṣf-ı şebde sovuḳ iken, bürehne iken çıplaḳ ata [289b] binüp Semerḳand’a müteveccih oldum. Ḳarīb olduḳça ol ḳalaḳ u ıztırāb taḥfif olur diyüp atına ḳamçın urup tünd çapup girdi. Fakīr esbābla bir aydan şoñra Semerḳand’da ḥudmetlerine vāşıl oldum.

Hikāyet: Fakīr sene ḥams ve sittin ve tis‘i-mi’e şevvālinüñ evvel sebtinde kisve-i Ka‘be’yi ḳıḳarduklarını seyr içün Mısr’da Bāb-ı Zuveyle’de oturur iken, çün ki fukarā-yı Bedeviyye ve sāyirler tevḥid ile geldiler, fakīr bī-iḥtiyār bile daḥil olup “Cezbe ve şevḳle tā Ka‘be’ye giderler” i’tikādı ile Bāb-ı Naşr’a degin

varduk. Meger kisveyi ol gün anda koyup hacılar şevvâlîñ on sekizinde çıkup emîrül-hâcc alı gider imiş. Şeyhlere “Niçün zikrden ferâğat itdünñüz? Gide-lüm!” didükde “Âdet budur” diyü cevâb virdiler. Fakîr gâyet müte‘ellim olup Câmî‘-i Cānbolağ’da murākıb kaldum.

Meger efendi merhûm hālîme vākıf olmuş, Tarikatçı Mevlânâ Kāsım’ı irsâl idüp fakîri da‘vet buyurmışlar. Çün hıdmetde mütemessil oldum, bu-yurdılar ki “Hacca varup gelmege icâzetüm vardur, ammâ mücâverete rızâm yokdur, huşûşâ Hanefî olana.” Pes “Âh Mekke!” diyüp fukarâ ile tarîk ile vâsıl olduk ki her bir hatvede bir hacc idi. Rücû‘ itdükde “Âh Tekke!” diyüp bir yoldan geldük ki her kademümüz bir felek oldu. Lâkin çün ki haccuñ şe‘âyiri Mekke’de tamâm oldu, şeyhüñ “Mücâverete rızâm yokdur” didüklerini ferâmüş itdüm ve mücâvereti mukârrer kıldum. Benümle bile olan fukarâya “İsteyen kalsun, isteyen gitsün” diyü icâzet virdüm.

Bir gice Ka‘be’ye karşı murākıb oturur iken, nâgâh Şeyh Ahmed b. Gülşenî nevverallâhu merkadehumâs-seniyye, Bâb-ı Selâm’dan gelüp tavâf itdi. Ba‘dehu fakîre iltifât idüp buyurdi ki “Benüm, mücâverete rızâm yokdur di-dügümi unuttuñ mı? Kalkup tedârüküñi gör” diyüp gâyib oldu. Pes fakîr bîdâr oldukda, bir ıztırâb hâşıl oldu ki tâ Mısr’da [290a] hıdmetine vâsıl olmayınca def’ olmadı. Çün vuşlat müyesser oldu, buyurdılar ki “Bizüm murâdumuz mücâvereti men‘ degildür, ammâ Mısr’da senüñ naşibüñ zamânıdır.” Pes iki aydan soñra Kâzî Hasan Beg tedârüki ile kerîmelerini bu fakîre virdiler.

*Hâce Yahyâ Hazretleri buyurdılar ki Yezd’den geldükden soñra yine benden Mekke da‘ıyesi zâyil olmadı. Seyyid Hasan’a didüm ki “Baña Mekke’ye gitmege ruşşât taleb eyle.” Çün hâce hazretlerine ‘arz ider, bu-yururlar ki “Garañı bu seferden nedür?” Pes ben didüm ki “Bu hadîş baña dağdağa virür ki Peyğamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: مَنْ زَارَنِي”⁴⁸⁹“*Pes hâce hazretleri buyururlar ki “Baña üç gün mühlet virsün, andan cevâbını alsun.”**

Pes üçüncü gice gördüm ki Peyğamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem zâhir oldılar. Mübârek ayaklarına başımı kıdum. Buyurdılar ki “Vâlidüñi taleb eyle, sohbet idelüm.” Ben segirdüp tenbîh itdüm. ‘Ale’l-‘acele geldi.

489 “Beni öldükten sonra ziyaret eden, sanki hayattayken ziyaret etmiş gibidir.”

Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi ve sellem şağ cânibine işâret idüp oturdı ve ben muķâbilede edeble oturdum ve gözüm yumup murākıb oldum. Bir lahzadan şoñra başumı ķaldurup nazar itdüm, Hâzret-i Resûlullâh’ı şallallâhu ‘aleyhi ve sellem iki ten gördüm. Pederümi ğâyib olmış gördüm. Niçe kerre im‘ân-ı nazarla müteveccih oldum ikisi mâ-beyninde hiç fark ve imtiyâz bulmadum. Çün bîdâr oldum, teheccüd zamânı idi, hâce hâzretlerine vardum. Murākabede buldum. Başların ķaldurup buyurdılar: “Hâce, murâduñuz hâşıl oldu. Artuķ baña teşviş virme ki pîr oldum idi ve şöhbet fırşatdur ve ülfet ğanımetdür.” Pes ayakların öpüp artuķ ol hâtıra ķalbüme huķtûr itmedi.

Menķıldür ki hâce hâzretleri halvetde Hâce Yahyâ’ya buyurur ki “Hâce, siz Yahyâ ‘aleyhisselâm ile hem-nâmsız, ve İmâm Hüseyn b. ‘Alî b. Ebî Tâlib ile münâsebet-i tamâmuñuz vardır. Ol şarâbdan hazz-ı evfer naşib olıcaķdur.” Pes Hâce Yahyâ ol kelâmuñ zuhûrına muntazır olur. Hattâ Şâhbig Hân Semerķand’a müstevlî olur. [290b] sene sitt ve tis‘imi’e muharremi evvelinde Hâce Yahyâ’yı mu‘âhaze ve mu‘âlebe idüp cemî‘-i cihât ve emvâl ve esbâb ve emlâkını taşarruf itdi. Hâce Yahyâ buyurur idi “Ümîd iderem bu eyyâm-ı ‘âşûrâda pederüm Hâce ‘Ubeydullâh hâzretleri işâret itdüğü ve şehâdet ķılduğı şehâdet müyesser ola.” Hân itdüğüne nedâmet gelüp hâceye evlâd u ensâbı ile Hôrâsân’a gitmege icâzet virür. Ümerâ-yı Özbek, Hân’a dirler ki “Eger hâce Hôrâsân’a varur ise niçe fitneye bâ‘iş olur, hemân bunda ķatıl evlâdur.” Hân men‘e ķâdir olmaz. Hufyeten hâceye bir yorĝa at irsâl ider ki “‘Ale’l-‘acele tenhâ Hôrâsân’a gide ve evlâd u evvâcı ben hıfz iderem” dir. Hâceye varduķda, ol hânuñ maħremine dir ki “Baña pederüm işâret ile beşâret virmişdür ki bu eşnâdâ şehâdet müyesser ola, ben aña muntazıram. Ammâ hân hâzretlerine diyesiz siz kerem itdünüz ve ihsân ķılduñuz, cezâkellâhu ‘annâ hayren.” Ve Hânuñ esbini girü dönderdiler ve Kermîne yolından Hôrâsan’a müteveccih oldılar. Tâ Taşķend’e yitişdiler ki toķuz ferseng Hôrâsân’dan ırâķdur ve yolda ol eşnâda buyururlar ki “Baña ‘aceb hayret ve tefekkür te‘şîr itdi ki hâce baña işâret ile beşâret virmiş iken böyle te‘hîre bâ‘iş ne ola?” Aşķâbına böyle takrîr ider. Tâ Kebrâb ķaryesine vâşıl olurlar ki Taşķend muzâfâtındandır, muharremüñ on beşinde nâĝâh Özbek tâyifesinden üç yüz miķdârı süvâre

ol şahrâda Hâce Yahyâ'nun ardından irişüp hâceyi iki oğlu ile şehîd iderler ki biri Hâce Muḥammed Zekerıyyâ'dur ve biri 'Abdulbâkî'dür. Ve sayır müta'allaḳlarını Semerḳand'a dönderüp getürürler. Cemâ'at-i muḥibbân u muḥlişân hâce evlâdının na'şını Hâce Kefşîr maḥallesine getürdiler. Ol gün Semerḳand'da keşret ü izdiḥâmdan havâşş u 'avâmma bir ğıriv oldu ki şanasın kıyâmet kopdı. Çün namâzın kıldılar, cümlesini Meḥaṭṭa-i Mollâyâ'na getürüp Hâce 'Ubeydullâh ḥazretlerinin ḳabri yanında defn itdiler, raḥimehumullâhu raḥmeten vâsi'aten. Menḳûldür ki ol ḳatiller mâ-beynine nizâ' düşüp biri birini kırmışlar [291a]

Mevlânâ Seyyid Ḥasan

Hâce ḥazretlerinin a'lem-i aşḥabı ve aḳdem-i aḥbâbıdır. Küçük iken vâlidî Taşkend'de ḥâcenün ḥıdmetine alı gider. Meger bir tarafda bir zarfda 'asel varmış, varup tenâvül ider. Hâce şorar ki "Ey piser, nâmuñ nedür?" Eydür ki " 'Asel." Hâce tebessüm idüp dir ki "Bu oğlanuñ tamâm ḳâbiliyyeti vardur ki 'asele ednâ teşebbüs ile kendi nâmunı 'aselde güm eyledi. Eger cânı dimâğını 'aselden tatlurâḳ nesne ile muḥallâ ideler, şegâf u maḥabbeti daḥı ziyâde olup nefy-i vücûd ile şâḥib-i vücûd olur" diyüp kendi ḥalvetlerinde maḥdûmları gibi besleyüp mektebe gönderüp ba'dehu taḥşîl-i 'ulûm idüp mütebaḥḥir oldu ve hâce ḥazretlerinin perverişi ile tekmiñ ü ikmâl derecesine vâşıl oldu. Aḥvâlini ğâyet püşide idenlerdendür. Mevlânâ Ḳâsım riyâzât-ı şâḳḳa ile merâtib-i 'âliyye vâşıl olmuş iken, hâce ḥazretleri dimişdür ki "Mevlânâ Ḳâsım elli yıl Seyyid Ḥasan'a mülâzemet itmek gereksiz tâ anuñ mertebesi size ma'ḫûm ola." Taşarrufâtı bî-ḥaddür. Bu şehâdetle iktifâ oldu.

Mevlânâ Ḳâsım

Ḥıdmet-i ḥâceden bir ân cüdâ olmamağın, "Sâye-i hâce" dirler idi. Hâce evâyilde bağ ḥıdmetine ta'yîn itmişler. Şabâḥ girdükde bir kaç etmek ḳoynına ḳoyarlar imiş. Aḥşam geldükde ḳuşağın çevirdükde etmekler ḳoynundan düşer. Hâce ḥazretlerinin telḳini ile ḥâşıl itdüğü nisbetün ḳuvveti ile bâğa ḥıdmetine varup edâ-yı ḥıdmetinden soñra gelince nân var idüğüne cânı muṭṭalı' olmaz imiş. Ḥattâ ba'zı mecâlisinde ḥâcenün

Mevlânâ Kâsım murâkib ve gâyb olmağın hâce buyurmuşlar ki “Mevlânâ Kâsım dâyirede oturup dâyireden taşra ‘urûc itmek hürücdur ve haddeden bîründür.” Mevlânâ ‘Abdurrahmân-ı Câmî, [291b] hâce hazretlerinin aşhâbından Mevlânâ Kâsım’ı mümtâz idüp medh iderdi.

Mevlânâ Şafî beyân ider ki evvel kerre hâce hazretlerinin hıdmetine gitmek için Mevlânâ Câmî’den istîzân itdüm. Buyurdılar “Hâce pîr olmuştur. Sen yigirmi iki yaşında tâzesin, vâsıtâ lâzımdır.” Pes Mevlânâ Kâsım’a bu ruķayı yazdılar (ruķa):

Ba‘de ez ‘arz-ı niyâzmendî vu şikestegî ma‘rûz-ı ân ki hıdmet-i Mevlevî Mevlânâ Faḥrüddîn ‘Alî ki nisbet be-faḳîrân iltifât-i ḥaṭîr bisyâr dâred. Be-ârzû-yi zemîn-bûsî-i mülâzimân-ı âsitân-ı velâyet-âşiyân teveccüh numûde est. Şekk nîst ki be-‘ayn-i ‘inâyet melḥûz ve be-idrâk-ı umniyyet maḥzûz ḥâhed şud. Ve’s-selâm ve’l-ikrâm. el-Faḳîr ‘Abdurrahmân-ı Câmî.

Çün Karşı’da Hâce Kelân’la varup ruķayı Mevlânâ Kâsım’a virürler, öpüp ayağ üzere kılçup ri‘âyet ider. Tâ anda oldukça zâhir ü bâtınla Mevlânâ’nun iltifâtına mazhar olurlar. Çün ikinci def’a tekrâr varurlar, ahvâl-i tarîkatden ve hâce hazretlerinin meclisi âdâbına müta‘allık ve hâcenün kûlûba müşrif olduğu için hudûrında gâyet edeble olmak ḥuşûşını telkîn eyleyüp niçe kerre ba‘zî ḥâḳâyık ilķâ iderdi ki bî-ḥod olurdum diyü taḳrîr ider ve Mevlânâ Kâsım’ın ta‘lîm ü telkîni ile hâce hazretlerinin şöḥbetinden istifâdeye küllî isti‘dâd geldi. Pes senün ḳurbuḥun daḥlî daḥı vardır.

Mevlânâ Muḥammed-i Ḳâzî *Mesmû‘ât*’ında yazmışdur: “Hâce hazretleri evvelki marazında beni Herât’a ṭabîb getürmege irsâl itdi. Mevlânâ Kâsım beni gönderi ḥayli yol geldi ki iḳdâm idüp “Tîz gel ve ṭabîbi getür ki hâce hazretlerini marîz görmege ṭâḳatum yokdur” diyüp ḥayli yol benümle bile gitti ve iḳdâm itdi. Çün Ḥorâsân’dan otuz beş günde ṭabîb getürdüm, Mevlânâ Kâsım intiḳâl eylemiş ve hâce hazretlerini kemâl-i şîḥḥatde buldum. Hâce hazretlerine [292a] Mevlânâ Kâsım’ın fevtini su‘âl itdüm. Buyurdılar ki “İki gün evvelden geldi ve eyitdi ki “Ben kendümi size fidâ itdüm.” Ve ben eyitdüm “Kâsım, sen faḳîr kişisin ve çok müta‘allaḳlaruḥ vardır, böyle eyleme.” Eyitdi ki “Ben size müşâvereye gelmedüm ve bu iş olmuştur ve Ḥaḳ subḥānehu ve ta‘ālā ḳabûl buyurmuşdur.” Her ne ḳadar

ki mübâlağa itdüm, bundan gayrı cevâb virmedi. Bu hâlile gitdi.” İrtesi hâcenüñ marazı mevlânâya intikâl idüp intikâl itdi ve hâce hazretleri sıhhat bulup tabîbe ihtiyâc kalmadı.

Menkûldür ki çün Mevlânâ muhtaızır oldu, hâce hazretleri hazır oldılar. Muttaşıl hande ile sağ cânibine bakardı. Şoñra hâce hazretlerine içdâm ile bakup intikâl itdi. Aşhâb hâceye suâl itdiler. Buyurdı ki “Evvel bihişt’de makâmını gördi, şoñra cümleden rû-gerdân olup bize müteveccih oldu.”

Fevtine târih: Şem^c-i fuکارā kıasım-i envâr-i vücüd
Müstehlik u mahv-i cem^c u deryâ-yi şuhûd
Zân rû ki sirişte bûd ez-feyz-i vücüd
Târih-i vefât-i ü zi-“Feyyâz” guşûd⁴⁹⁰ (891)

Mîr ‘Abdülevvel Raḥmetullâhi ‘aleyhi

Hâce hazretlerinin dâmâdı olmuştur. Nîşâbûr’dan Mâverâünnehr’e varduğda yedi yıl nisbet-i şerîfeye mülâzemet itmişdür. Hattâ hâcenüñ muḳâbilinde görinse meclisden redd ider imiş ki müştâgil ola. Yedi yıldan şoñra oğullığa qabûl eylemişler. Şulbiyye olan Şerîfe ile aḳd-i nikâh itmişlerdür ve andan üç oğlu olmuştur: Emîr Kelân, Emîr Miyân, Emîr-i Hurd ve iki kerîme olmuştur. *Ammâ Emîr Miyân, Edirne’ye gelen Hâce Kıasım’uñ pederidür ki evvelde fuکارâyyla mülâkâtında beyân oldu.*

Ve buyururlardı ki “Hâce hazretleri bir köye süvâr gitse ben piyâde ardlarından yitişürdüm.” Buyururlardı: “Seyyid-zâde, ‘aceb dün-himmet ve bî-ḥamiyyetsin ki ta‘âm yimege gelürsin!” Ve yine süvâr olup bir yire daḫı giderler idi. Ben ağlayı ağlayı ardlarına düşürdüm. Çün yedi yıl tamâm oldu, bir gün beşeriyet galebe idüp başımı örtüp yatdum ve endîşe itdüm ki “Ey ‘Abdülevvel, çok kimseler vardır ki devlet-i velâyetden mahrûmdururlar, sen daḫı anlardan biri ol, vüs‘atüñ kadar miḥnetüñ yiter” diyüp mütefekkir idüm. Ol eşnâda hücrede ayak tapırdısı geldi. Mültefit olmadum ve eyle yaturdum. Nâgâh işitdüm ki hâce hazretleri âvâz itdiler

490 “Fukaranın ışığı, varlık nurlarının kasımıdır. O, kendini fani etmiş, şühut der-yası, cem makamının mahvolmuşu idi. İlahi feyzle yoğrulmuş Kıasım’ın vefat tarihi “Feyyâz” sözü idi.

ki “Abdölevvel, ferāgatla yat ki götüri işlerüñ bi’t-tamām kifāyet oldı.”
[292b] Tamām-ı ıztırāb ile yirümden sıçradum. Gördüm, hâce hazretleri
hücreden çıkup gitti ve ben süz u güdāz ve qalaq u ıztırāb ile düşdüm.”

MİR buyururlar idi ki “Hâce hazretleri ‘ibādetlerinde bir gün bu beyti
oqudılar ki.

Nazm: Şahrā ferāhest ey civān tu kūşei mā kūşei
Hemçün millh ez-kişt-i şeh tū hūşei mā hūşei⁴⁹¹

Neşr: MİR buyurdı ki “Hâce hazretlerinin iltifātından baña bî-vāsıta-ı
kavl ü fi’l ü zebān bir hāl hāşıl oldı. Ol hazretüñ taqviyet-i bāṭınî ile sîneme
ve cānuma içmînān vāşıl oldı. Yevmen-fe-yevmen mütezāyid olup bu hāl
üzere niçe müddet mütemekkin oldum. Nāgāh bî-sebeb-i zāhir ol taqviyet
zāyil olup muttaşıl ‘itāb u ‘ikābla hıṭāb u cevāb nümāyān olup gāzab ve
hiddet ve şiddet ‘ayān oldı, şol meşābede ki nefsum ribka-i inkiyāddan
taşra çıka. Hātıruma bu geldi ki “Çün cümle ahvālūme muṭṭalī’lerdür, eger
ol evvelki te’yidāt ber-haḫ ise şimdi bilā-sebeb bu zecr ü qahr nedür? Eger
ol hālāt maḫbūl ü mer’i degil ise niçün evvelden zecr ü qahr ile men’ it-
mediler?” Ve bu hātırayı itdüm ki “Haşr günü enbiyā ve rüsül şalavātullāhi
‘aleyhim ecma’in ve evliyā ve aşfiyā rızvānullāhi ta‘ālā ‘aleyhim ecma’in
mecma’ında su‘āl eyleyem ki bu kemīne cümle umūrumı zāhiren ve
bāṭinen size tefvīz itdüm, niçe müddet iltifāt ve ‘ināyet üzere qabūl buyu-
ruldı. Eger maḫbūl idi, niçün anuñ üzerine ahir itmedüñüz? Eger maḫbūl
degil ise niçün men’ buyurmaduñuz?”

Çün bu hātıra beni muṭtar itdi, bî-ihtiyār hücreleri qapusına vardum
ki zāhiren tekellüm idem. Cür’etle içerü girdüm. Hıdmetlerinde bir kimse
vardı, anı bir maşlahata gönderdiler ve baña müteveccih olup didiler ki
“Mecma’-ı enbiyā vü rüsül ve havāşş-ı evliyāda benümle niçün muḫāşama
idersin? Minnetdār ol ki anda ben muḫāşama itmeyem.” Ba’dehu buyur-
dılar ki “Bir ‘amel ki senüñ teşvīş ü elemüne sebep ola, ben kaçan saña
emr itdüm? Sen girdüñ, ihtiyār itdüñ, anuñ tedbīrin yine sen bilürsin.” Pes

491 “Ey genç, sahra geniş, bir köşesi senin bir köşesi bizim; şahın tuz tarlası da öyle,
bir hevek benim bir hevek bizim.”

yavuzluktan geçüp ve ‘ināyet ve luṭfla buyurdılar ki “Umûrda şabr gerek ve itikād ve nisbetde ma‘lûm idene ki cümle aḥvālî pîre bi’t-taḥṣîl ma‘lûmdur. [293a] Şeyḥ oldur ki kendi maşrıkda olsa ve mürîdi mağribde olsa cemî‘-i aḥvālinden ḥaberdâr ola. Ol ecldendür ki ‘ârifler meşîḥat ihtiyâr itmeyüp ihtiyâr ve şeyḥ oldılar, ol kayddan ḥalâş oldılar. Bir anda gâḥ mağribe revân gâḥ maşrıkta revân olalar, ol daḥı ḡayr içün ola, pes ḡayrı terk itdiler. Gerçi ḡayr maḥv olmuştur, ammâ ‘ârifler ḡayrda müşâhede kılmışlardır.

Mevlânâ Ca‘fer Raḥimehullâhu

Hâcenüñ ḥullaş-ı aşḥâbindandır. ‘Âlim ve ‘âmil idi; cezbe ve istiğrâk ehliüdür. Namâzını ḡâyet uzadur idi. Hergiz iştiğâl-ı zâhire muḳayyed olmamışdır, ne ticâret ne zirâ‘at. Ammâ sebeb-i tevbe ol olmuş ki “‘Ulûma müstağil iken vâḳ‘ada ḥâceyi gördüm. Andan şordum ki ḳul kaçan Ḥudâ’ya irişür?” Buyurdılar ki “Ol vâḳt ki kendüden fânî ola.” Şabâḥ bi-ihtiyâr medreseden çıkup ḥâceye ‘azîmet itdüm. Aşlâ cem‘ olmayup beni zâhiren bilmezler idi. Çün gördiler, buyurdılar ki “Mevlânâ Ca‘fer, hiç bilür misin ki ḳul rabbına ne vâḳt irişür? Ol vâḳt ki Ḥaḳḳ’uñ ḳullığında kendüden fânî ola.” Ve Ḥudâvendigâr’uñ bu beytini okudı.

Naẓm: Çün tu nebûdî ki cumle bûd Ḥudâ bûd u bes
Çün tu nemândî ki mând cümle Ḥudâ ey gedâ⁴⁹²

Neşr: Pes bi-ihtiyâr ḥıdmetlerin ihtiyâr itdüm. Sene şelâş ve tis‘în ve semâni-[mi’e] şühûrında Mevlânâ Burhânüddîn-i İḥtilâmî intikâlinden sekiz gün soñra intikâl itdi. Ol ta‘ziyede ḥâce ḥazretleri sayir ḳurbân ve eṭ‘imeden mâ‘adâ sekiz ḳoyun büryân itdiler.

Mevlânâ Burhânüddîn-i Ḥatlânî Raḥimehullâhu

‘Ulûm-ı mütedâvile taḥṣîlinden soñra kırk yıl sefer ü ḥazerde ḥâce ḥazretlerinin ḥıdmetinde olmuştur. Buyurdi ki Sulṭân Aḥmed Mîrzâ bir kışda Türkistân’a bile gitmek içün ḥâceye gelüp tazarru‘ itdi. Ḥâce ḥazretleri ḳabûl idüp bile gitdük. Ḡâyet şovuk idi. Cümlemüz zaḥmet çekmegin,

492 “Ey fakir, sen yokken Hak vardı, sen olmadığında kalan yalnız o.”

Sulţān Aḥmed'den ḥayli rencide oldu ki bī-fāʿide ḥāce ḥazretlerine ve sāyire bu kadar elem virdi. Çün Şāhruḥiyye'ye varduk, üç günden sonra nāgāh şehirde gavga kalkdı ki dört biñ müsellaḥ Moğol ve biñ miḳdārı Özbek ki cümlesi kāfir olup memlekete tāht idüp niçe kaşabayı vīrān ve ḥalkını ve esbābların tālān eyleyüp sulţān üzerine hücum itmişler. Pes cümle vilāyet ḥalkı ḥāceye gelüp iştigāse iderler. Çün Sulţān Aḥmed ʿaskersiz gelmegin ḥāceye gelüp zeyl-i ḥimāyetine müteşebbiş olup tazarruʿ ile niyāz ider. Pes ḥāce ḥazretleri bir niçe mevalī ile varup ol leşkerüñ ḥānı ve ʿyānı ile muşāḥabet idüp cümlesini maḥabbetullāh ile teşhīr idüp müteʿeşşir ider, şöyle ki ol meclisde olanlar bellerin kırup dürüst imānla müʾmin olurlar ve götüri imāna delālet iderler. Götüri er ve ʿavret şeref-i İslām'la müşerref olurlar ve iki biñ miḳdārı ḥalkuñ oğlu ve kızı ki seby itmişlerdi ve on biñ miḳdārı at ve deve ve sāyir mevāşī ki almışlardı, cümlesini ḥāceye bağışlarlar. [293b]

Pes ḥāce ḥazretleri cümlesini aşḥābı ile yirlü yirine ırsāl ider ve ol ʿaskere iki mollā virür ki biri Qurʾān taʿlīm ide ve biri ʿilm öğrede. Pes ḥāce ḥazretleri Sulţān Aḥmed'den icāzetlü Semerkānd'a rücuʿ ider. Mevlānā Burhānüddin eydür ki bir menzilden sonra ḥāce baña ḥitāb idüp buyurdu ki “Sefer miḥnetini bu müşāhede itdügün emşāli için ihtiyār itmişüzdür.” Mevlānā muhtaızır iken ḥāce ḥazretleri ḥāzır olurlar ve Pehlevān Maḥmūd Püryār-ı Velī'nün bu beytini okurlar.

Nazm: Cudāyī mebdā me-rā ez-Ḥudā
Diger her çi pīş āyedem şāyedem⁴⁹³

Baʿdehu buyururlar ki ⁴⁹⁴“جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ بِقَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ”

Mevlānā Luṭfullāh-ı Ḥatlānī

Mevlānā Burhānüddin'ün hemşire-zādesidür. Şāḥib-i ʿulūm-ı şerʿat u tarīkatdur. Hemişe baş üzere ḥandān idi ve ḥāceyi şen iderdi ve ḥāce laṭife

493 “Bana Hak'tan ayrılık olmasın da başka bana her ne gelirse razıyım.”

494 “Lā ilāhe illallāh diyerek imanlarınızı yenileyin.” Musnedu Ahmed, 14/28; el-Mustedrek ʿale's-Sahihayn, 4/285; Mirkātu'l-Mefātiḥ Şerhu Mişkāti'l-Mesābih, 4/1465. Hadis metninden kısmen ihtisar edilmiştir.

ve mizâh⁴⁹⁵ iderdi. Hâce bir gün dir ki “Mevlânâ Luţfullâh, evlendükde ne maķûle hatun alursın?” Mevlânâ eydür ki “Sebz ü şîrîn.” Hâce eydür ki “Ėalaţ itdün ki bir kaç zamandan şîrînlik gider, hemân sebzlik qalur.” Ve buyurdılar: “Tâlibân-ı Hâķķ’a kedĥudalık yaramaz gereklidür.” Ve bunu okurlar.

(Nazm): Kedĥudâyîť māye-i hevesest
Ked rehâ kun tu-râ Ĥudây besest⁴⁹⁶

Neşr: Mevlânâ dimişdür ki kendi velâyetümde Ĥazret-i Server’i şallallâhu ‘aleyhi ve sellem düşümde bir maĥbûb şeklinde gördüm ve ol şûret hemîşe baña nümâyân olurdu. Ėün hâce ĥazretlerine vâşıl oldum, bir gün buyurdılar ki “Tâlib-i ĥazret olan, Resûlullâh’ı şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ĥüsn-i vechle görür” diyüp faķîre nazâr itdi. Ėün ben daĥı im‘ânla nigâh itdüm, Ĥazret-i Server’i gördüğüm şekl-i ĥasen ile müşâhede itdüm, pes irtibâţum ziyâde olup ĥidmetde şâbit oldum.

Mevlânâ dimişdür ki bir kerre ĥâcenün cüşsesi baña küçük gözükdi, ĥâtıra itdüm ĥudretullâhdur ki bu kadar pâdişâhlara bu cüşse ile ĥükm eyleye. Pes yap yap şöyle büyüdiler ki ĥücre bucağına sıklıdum, nefesüm güçle çıķmağa başladı. Pes yine ĥazretine ilticâ itdüm. Yine eski ĥâllerine rücûc itdiler. Mevlânâ Şeyĥ raĥimehullâhu hâce ĥazretlerinin mühimmiâtında dâyim kâyim idi ve Kübreviyye tarîķı gibi ĥabs-i nefese mülâzım idi.

Mevlânâ Sulţân raĥimehullâhu emr-i hâce ile ĥaccdan geldükde bir kerre Ėarye-i Mâturîd’de ĥâceye gider iken her ĥend ki murâķabe ile kendüyi cem‘ itmek ister, müyesser olmaz. Âĥir nefy ü işbâta meşĥûl olur. Bir miķdâr ĥuzûr zuhûr kıılır. Mevlânâ eydür ki “Ėün ol ĥazretün ĥudûrunda bu ĥuzûr ile ĥâzır oldum, buyurdılar ki “Mevlânâ, gâĥî nefy ü işbâta meşĥûl olur mısınız?” Didüm: “Belî.” Buyurdılar ki “Netîce-i şuĥl-i nefy ü işbât temekkün nisbetin virür.” Pes ĥâcenün taĥķîķinden ma‘lûm oldu ki ĥuzûr ma‘allâh birdür, ammâ bir ĥuzûrun nisbeti ki zikre müteretteb ola, bir ĥâşş renk üzeredür. Ve ol gün-â-gün renkleri fark itmek firâset-i ĥâşşa mevkûfdur ki ba‘zî havâşşa evliyâullâhdan ihtîşâş baĥışlamışlardur.

495 Yazmada: tab‘at ve mizâc

496 “Evlilik heves mayasıdır. Sen ked(ev)i bırak, sana Huda yeter.”

Mevlânâ Ebû Sa‘îd-i Evbehî Raḥîmehullâhu

Otuz beş yıl hâce ḥazretlerinin [294a] âsitânesine ḥıdmet-i âmed-şüd itmişdür. Tevbesine sebep budur ki eyitdi “Semerḳand’da Uluḡ Big Medresesi’nde ‘ulûma meşḡul iken bî-iḥtiyâr dervîşlik ârzûsı gelüp taşra çıḳdum. Bir ṭalib-i ‘ilme râst geldüm. “Ḳandan gelürsin?” didüm. Eyitdi “Cebel-i Nûr’dan, Şeyḫ İlyâs-ı ‘Işḳî yanında idüm” diyüp ol ḳadar medḥ itdi ki bî-iḥtiyâr müncezib olup ḥücreme girmeyüp Cebel-i Nûr’a mütevec-cih oldum. Çün Hâce ‘Ubeydullâh Ḥazretlerinin medresesine uğradum, ḥatıruma geldi ki hele hâceye buluşam, sonra Cebel-i Nûr’a gidem diyüp içeri girdüm. Mevâlî oturlardı. Ben daḥı muḳâbilede oturdum. Bir miḳdâr sâkit olup mübârek başların ḳaldurup beni muḥâṭab idüp bu beyti oḳudılar.

Naẓm: Der-kûh çi mîrevî be-men bâş
İmrüz Mu‘âz der-cebel nîst⁴⁹⁷

Neşr: Tamâm te’şîr itdi. Ammâ yine ḥâtıra geldi, eger ḥiṭâb baña ise bu beyti tekrâr oḳuyalar didüm. Tekrâr faḳîre mütevec-cih olup buyurdılar ki “Mevlânâ Ebû Sa‘îd, bu beyt Şeyḫ Kemâl-i Ḥocendî’nüñdür.”

Naẓm: Der-kûh çi mîrevî be-men bâş
İmrüz Mu‘âz der-cebel nîst⁴⁹⁸

Neşr: Pes medreseden çıḳup süvâr olup gitdiler ve benüm bāṭınımı kendülere müncezib itdiler ve ben muẓtarib ve ḥayrân ḳaldum. Fıkr itdüm ki hâce ḥazretleri benüm adımı hergiz işitmemişdür, neden bildiler ve bu beyti ‘aceb maḥallinde keşf itdiler” diyüp bî-hûş-vâr medreseden çıḳup Uluḡ Big Medresesi’ne ḥaber gönderdüm ki “Benüm anda olan eger kitâblarum ve eger esbâbum, cümle anda olan talebenüñdür, taşarruf it-sünler.” Pes hemân ḥıdmetlerin iḥtiyâr itdüm, gâḥ ḳabz gâḥ başt ḥavâle itdiler, ḳabûl itdüm.

497 “Daḡa gitme, benimle kal; bugün Muaz (Muaz b. Cebel iması) daḡda deḡil.”

498 “Daḡa gitme, benimle kal; bugün Muaz (Muaz b. Cebel iması) daḡda deḡil.”

Mevlânâ Muhammed-i Kâzî Rahimehullâhu

‘Âlim ü ‘amil, fâzıl u kâmil idi ve hâce hazretlerinin menâkıb ve fezâyilinde ve haşâyış ve şemâyilinde *Silsiletu’l-‘Ârifin ve Tezkiretu’ş-Şiddikîn* nâm bir kitâb-ı müsteṭâb-ı bâ-şavâb taḥrîr itmişdir. Anda getirür ki çün ekşeriyyâ deḳâyık-ı ‘ulûmdan haḳâyık beyân itseler, faḳîre ḫiṭâb buyururlardı. Bir gün didiler ki “Bu deḳâyık u haḳâyıkı ki bizden işidürsin, küçüklüğünde peder ü mâderünden istimâc itdüğünüle muḫâlif [294b] bulur mısın?” Eyitdüm ki “Ḥayr.” “Pes saña bu rengde söz söylemek münâsibdür.”

Ma‘lûm ola ki Mevlânâ Kâzî’nün isti‘dâdına göre tertîb-i terbiyet buyurmuşlar ki Kâzî’ye virdükleri vaşiyyet-nâme daḫı dâlldür ki mertebe-i âdâbdandır, yoḫsa ‘ışık ve şevḳ ve ḫark ve ḫark-ı ‘adât gayrıdır.

Naşihat-i Hazret-i Hâce be-Kâzî Muhammed: Ḥaḳîḳat-i ‘ibâdet, ḫuşûc ve ḫuzûc’dur ve meksûrû’l-ḳalb olup dâyim niyâz u tazarru‘dur ki Ḥaḳ ta‘âlânun ‘azameti şühûdundan ḳalb-i mü’mine nümâyân olur. Ve böyle sa‘âdet maḥabbete mevḳûfdur. Ve zuhûr-ı maḥabbet mevḳûfdur Peygamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretine mütâba‘ata. Ve mütâba‘at mevḳûfdur sünnet ṭarîḳin bilmeḡe, pes bi’z-zarûre ‘ulemâya mülâzemet lâzımdır ki vereş-e-i enbiyâdur. Ammâ ol ‘ulemâdan ki ‘ilmi vesîle-i ma‘âş-ı dünyevî vü câh itmişlerdür, anlardan ba‘id olmaḡ gerek. Ve ol dervişler ki rakş u semâc ve şevḳ u vecdi vâsıta-i ekl ü şûrb idüp ḫaramdan teḫâşileri olmaya, şoḫbetlerinden perhîz etmek gerek. Ve ol tevḫîd ve ma‘ârif ki ‘aḳîde noḳşânına sebep ola ve mezhebe ihtilâl vire, dinlememek gerek. Taḫşîl-i ‘ilmi ma‘ârif-i ḫaḳîḳat zuhûr-ı için ki Peygamberün şallallâhu ‘aleyhi ve sellem mütâba‘atına bağlanmış ola, aña sa‘y etmek gerek ve’s-selâm.

Mevlânâ Hâce ‘Ali-i Taşkendi

Ḥâcenün ḳadîmî aşḫâbındandır. Bir kerre evâyilde ṭaleb-i ‘ilm için Taşkend’den Semerkand’a gider. Çün hâce vâḳıf olur, göreyim nice gidebilir dir. Bir iki ḳonaḡ gitmegin aña bir ḫastalık eyle ‘arîz olur ki mevte müşrif olur. Ḥâceden bilüp rücû‘a niyyet itdüğü gibi ol marâz ḫafif olur. Çün Taşkend’e gelür, bil’-külliyye za‘f zâyil olur. Ḥâce eydür: “Seni bizüm ḫıdmetümüze ta‘yîn itmişlerdür, var ḫıdmetünde ol” diyüp niçe ḫıdmet

ta'yîn ider. Cümleden selâtin ve sâyirlere günde yigirmi ruķadan ziyâde yazup niçe maşlahat dahı görürdi. Ve anuñ yazısı ile olan ruķaya kimse muhâlefet itmez idi. Ve muttaşıl perhîz ve riyâzet üzere idi.

Şeyh Habîb-i Neccâr-ı Taşkendi

Murtâzlardan ve qadîmî aşhâbındandır. Hikâyet ider ki bir kerre hâce ba'zı yârâna bî-huzûr olup Taşkend'den Ferket'e gitdi. Yârân niyâz-mendlik ve meskenet ve 'özl-hâhlık ile hâcenüñ ardınca müteveccih oldılar. Meger hâce Karye-i Menâr'da Mevlânâ Seyfüddîn-i Menârî kabri üzere imiş. [295a] Oğlı Mevlânâ Seyfüddîn-i Ferketi hücrelerinde iken, her kimse ki içerü girüp hâce hâzretlerinin celâline muķâbil olsa bî-hüş düşüp hayât eşeri az qalurdı. Pes Mevlânâ İsmâ'îl ve ol diyârüñ muhlişleri başların çıplaķ idüp tazarru'c itdiler. Hâce hâzretleri iltimâsların qabûl idüp 'afv itdi ve cümlesi evvelki hâllerine rücû'c itdiler.

Mevlânâ Nüreddîn-i Taşkendi

Hâce hâzretlerinin maķbûli ve manzûrî idi. Naql iderler ki bir gün hâce maķabbet-i zâtîde sühan iderken buyurdılar ki "Maķabbet-i zâtî irtibât ve ta'aşşuķdur Hâzret-i Hâķķ'a subhānehu ve ta'ālā, bir sebep ve ba'is olmaya ve bir mûcib vâsiķa bulmaya, belki bir meyl ve incizāb-ı vü'sat ola ki anuñ def'ine qādir olmaya."

Ve buyurdılar ki bu nisbeti iki oğlancıkda müşāhede itdüm: Biri ol ki bizüm hāķkamuz etrāfın tolaşurdi. Bir gün ābdeste qalķdum, ibriķa mübāderet itdi. Ba'de ez-vuzû didüm ki "Senüñ bunda gelmeñe sebep nedir ve bu hāķa etrāfında tolaşmağa bā'is ne oldı?" Eyitdi ki "Bilmezem bî-ihtiyār gelürem, ammā şevķdur fehîm iderem; her zamān ki bunda gelem, bāṭınümde Hāķ ta'ālāya bir incizāb ve meyl buluram ve kendümi götüri levāzım ve gerek olandan fāriğ ve hālî görürem ve qalbüme bir 'aẓîm lezzet hāşıl olur. Çün ki bu mecmā'dan müfāraķat iderem, bir tefriķa hāşıl olur ki ğamdan helāk olur."

Ve ikinci civān ğāyet maķbûb-şüret idi, bizüm aşhābumuz ile muḥteliķ idi. Ol nevāḥîde aña çok kimesne ta'alluķ ve ta'aşşuķ itmîşler idi ve bizüm aşhābumuzı dahı ol ta'alluķ ile müttehem ve maṭ'ûn iderler idi. Didüm

ki “Özr eyleñ, varup kendi ‘âlemine gitsün.” Her çend redd idüp destûr ile mübâlağa itdiler, fâyide itmedi. Âhîr ağlayup ve çok ıztırâb ile eyitdi ki “Bundan ne fâyide ‘âyide olur ki ben bunda gelmeyem ve taşra çıkarsam halkda velvele olup keş-â-keş ile taqayyüdâta düşerem ve bu huzûr ve cem‘iyyetde hâzret-i hâceden haşıl olan zâyi‘ olur.” Yârân artuğ söylemedi-ler ve maqbûl oldu. Âhîri anuñ bir maqâma irişdi ki bu nisbetüñ mağlûbı oldu, şöyle ki hâne yolını bulmazdı. Hâce hâzretleri buyurur ki “Her zamân ki aña bir mühim sipâriş itmek istesem, ol işi [295b] işlemiş bulurdum yâ ol kârda bulurdum.” Ol piser-i şâhib-i cemâl mezkûr Nûreddîn-i Taşkendi’dür. Her çend evâyilde men‘ itdiler, mümkün olmadı ve eyitdi “Benüm ğarazum hiç yokdur, hemân luţf idüp beni koñuz ki hâzretüñ mübârek cemâline toynca bakayım.” Ve nisbetde âhîr şol mertebe kavî ve mülâzım ve müdâvim oldu, her hâlde mest idi.

Bir gün Mevlânâ-zâde-i Ferketî eyitdi “Eger namâz vaktinde bu tarîka meşgûl olursañ, küfre mü’eddi olur, hâzer eyle, tâ namâzdan çıkınca gönlüñi şakla.” Mevlânâ Nûreddîn cevâbında Hüseynî’nüñ bu beytini okur.

Naẓm: Zân-rûy ki çeşm-i tust ahvel
Ma‘bûd-i tu pîr-i tust evvel⁴⁹⁹

Neşr: Su‘âl ve cevâbı hâceye ‘arz iderler. Mevlânâ-zâde’ye buyururlar ki “Namâzda bir şahsuñ gönlüne emlak ve esbâb ve ‘abîd ve mevâşî ve zibl ve enbâr ve sayir eşyâ-yı hasîse gelse kâfir olmaz. Eger bir mü’minüñ bir mü’mine kalbi mürtebiť olsa niçün küfre mü’eddi olur?” Mevlânâ Nûreddîn’üñ maħabbeti tâ aña mü’eddi oldu ki hâce hâzretleri yanı kara çıkarup mevte müşrif olmuş. Mevlânâ Nûreddîn ayaklarına düşüp tazarru‘ ider ki “Bu maraz baña müntakîl olsun ve hâzretüñüz şıhhat ve selâmet ile ‘âleme luţf-ı irşâduñüz şâmil olsun ki benüm aşlâ dünyâda ta‘alluķum kalmadı.” Hâce hâzretleri buyurur ki “Sen tâze civânsın, gönlüñde niçe ârzü ve murâduñ vardur, bu dâ‘iyeden ferâġat eyle.” Pes bî-ihtiyâr giryân olup eydür ki “Benüm bundan ġayrı bir ârzüm ve maķşûdum yokdur,

499 “Gözün şaşı olduğundan önce pirin mabudundur.”

hemân du‘â eylen” diyü içdâm ider ki “Hâzretüñe fidâ olam.” Pes Hâce hâzretleri aña icâzet virmegin meşgûl olup ol yükün altına girüp ol marazı kendüye cezb ider ve mevlânâda zâhir olup hâceden gâیب olup şıhhat bulur. Mevlânâ üç günden sonra intikâl ider, rahmetullâhi ‘aleyhi. Der şuhûr-ı sene erba‘în ve şemâni-mi‘e.

Mevlânâ-zâde-i Otrârî Raḥimehullâhu [296a]

Nâmı Muḥammed ‘Abd’dur. Dimişdür ki bir gün hâtıruma geldi ki hâce hâzretleri niçün baña zıkr telkîn itmediler. Nâgâh baña müteveccih olup buyurdılar ki “Her iş her kimseye münâsib degildür, zıkr gayrı kimmesnelerdür. Senüñ isti‘dâduña münâsib luḥfdur, senüñ aña ihtiyâcuñ yokdur.”

Hikâyet: *Mısr’da merḥûm Hâyâlî Efendi’den icâzet isteyüp hulefâ erba‘îne girdiler. Fakîr dahı recâ itdüm. Buyurdılar.*

(Meşnevi): Halvet ez-agyâr bâyed nî zi-yâr
Püstîn behr-i dey âmed nî bahâr⁵⁰⁰

Neşr: *Fakîr yine küstâhlık idüp eyitdüm “Hâliyâ vakt-i deydür.” Pes buyurdılar ki “Sen Muḥîṭ’e mazharsın, muḥâṭ nice olursın? Ve celvet tecellisine mazhar halvete nice şıgar? Ve şeğaf ve mahabbet ile olan ‘âşık neyi cüst ü cü ider?” Ammâ fakîrde halvet ve riyâzet teveccühi mütemekkin olmağın, makam-ı recâda vâkıf oldum. Çün tazarru‘ ve niyâzum müşâhede buyurdi ve buyurdi ki “Eger rû-püş ile ola halvet celvet olur.” Fehm idemedüm. Ol gice keşf oldı “Halvet ve riyâzetümi izhâr itmeyüp huşyeten meşgûl olam.” Çün erba‘inden hulefâ ve sayir fukarâ çıkup her biri nazm ve neşrle hâlini ‘arz itdiler, cümlesinüñ ahvâlini fâkire “Gör ve cevâbların vir” diyü emr itdiler. Fakîr isti‘fâ idüp tazarru‘ itdüm ki “Câyizdür ki kardaşlarımızın hâtırına teşvîş gele, huşûşâ erba‘inden çıkmış olalar.” Ve hem fakîr gâyet zâ‘îfidüm ki üç günde bir yiyüp ol erba‘ini kılet-i kelâm ve huşyeten ‘uzlet ile geçürmiş idüm ki kaṭ‘â mecâl-i kuvâ yoğıdı. Yine emrlerini yirine getürdüm ki içdâm buyur-*

500 “Halvet yabancıardan uzaklaşmaktır, dosttan değil. Kürk kış içindir, bahar için değil.” *Mesnevî*, 2: 25.

muşlardı. Ammâ bu zâf ile çün otuz yedinci gün olmuşdı, bu beden-i nahîf bir mertebe büyüdi ki Mısr'ı ihâta itdi. Çün cev-v-i semâya yayıldum, hâk bir nokta oldu ve bi'l-cümle cümleyi bende ve beni cümlede müşâhede itdüm. Ol mahalde bir gaybet hâsıl oldu. Çün kendüme rücû' itdüm, gâyet hakîr ve nâçiz gördüm, ammâ kalbümde ve rûhumda bir şafâ ve şevk müşâhede kıldum ki ile'l-ân eşeri zâhirdür ki sene selâs ve aşer ba'de'l-elfdür.

Hem Mevlânâ-zâde buyurur ki hâce hazretleri benim hücreme gelüp kendülerden t'a'm geldi, yimediler. Çün tetebbu' oldu, meger haţabda şübhe varmış. Gazab-nâk oldılar ki tarîkatuñ menâtı gıdâdur, pes eklede gâyet ihtiyât gerek.

Bir kerre t'a'm gelmedi, [296b] Mevlânâ-zâde istigrağda idi, müte-nebbih itmek istediler, olmadı. İkdâm ider iken, hâce buyurdu ki “Niçün bî-edeblik idersin ki ol bir zevkdedür ki kevineynden haberi yokdur.” Ve bu beyti okudılar.

(Nazm): Munkir çi şevî be-hâlet-i zinde-dilân
Nî her çi tu-râ nîst kesî-râ nebuved⁵⁰¹

Neşr: Mevlânâ-zâde, hâce hazretlerinin icâzetiyle hacc idüp Şam'da mercî'un iley-h-i tâlibân olup anda intikâl itdi.

Mevlânâ Şafî taḥrîr itdi ki Mevlânâ Câmî rahîmehullâhu ḥaṭṭı ile bir kitâb zâhrında gördüm ki yazmış ki “Ḥıdmet-i Hâce ‘Ubeydullâh edâ mellâhu beḳâhu be-Mevlânâ-zâde-i Otrârî Mevlânâ Muḥammed ‘Abdullâh be-Dimaşḳ nuvişte bûdend ki ba'de ez ‘arz-ı niyâz-mendî iltimâs-i an ki himmet ber-ân dârend ki der-âḫir-i ḥayât ez-âlâyiş ki be-gayr ez-ân bâlâyiş kerden mücib-i ḥayâ yâbed.”

Mevlânâ Nâsiruddîn-i Otrârî

Mevlânâ-zâde'nün küçük birâderidür. Evâyilde ‘aşık-pîşe imiş. Hâcenün ḥıdmetine varur, aḫvâlini keşf ider, ‘ışkı ḥâcenün tebdil olur.

501 “Gönlü dirilerin hâllerine neden inkâr edersin, sende bu hâl yoksa başkalarında da mı yok!”

Hindü Hâce-i Türkistânî rahmetullâhi ‘aleyhi

Ḳudemâ-yı aşhâbdandır. Türkistan Şeyh-zâdelerinden bir sipâhî imiş. Riyâzetle hâcenüñ manzûrî olmağın andan çok âşâr-ı ğarîbe ve ahvâl-i ‘acîbe zuhûr itmişdür. Cümleden hâce anı şahrâda görür ki havâda uçar ve kuşlar gibi pervâz ider. Hâceye bu tavr hoş gelmeyüp ğazab idüp ol keyfiyeti andan selb ider ve ol, havâdan bir tarîk ile düşer ki a‘zası küfte olur. Biñ zûrla kâlkup hâcenüñ ayağına düşüp itizâr ider, hiç fâyide itmez. Bir yıla degin nazar itmez ki bi-kaşdin izhâr-ı kerâmât itmiş. Şoñra ‘afv itmiş. Ammâ eger bî-ihtiyâr vâkı‘ ola maķbûldür, nitekim *Nefḥatu’l-Eşḥâr*’da beyân itdüm.

(Nazm): Bana naķl itdi Muḥammed Çelebi
 Ki Amâsiyye’ye oldı nisebi
 Gülşenî-zâde gül-i bağ-ı irem
 Necm-i dîn Aḥmed-i maḥmûd-şiyem
 Bendesi ḥâk-i rehi Muḥyî’den
 Böyle naķl itmiş o verd-i gülşen
 Dinilüp dünyâ ve ‘uķbâya vedâ
 Ḥânķâhda meger olmuşdı semâ‘
 Dest-efşân olıcaķ dervîşân
 Oldı Muḥyî’de hemân pâ-kûpân [297a]

Erbâb-ı ‘İlm ü ‘İrfânüñ Sa‘âdet-mendi Mevlânâ Sürürî Efendi Raḥmetullâhi ‘aleyhi raḥmeten vâsi‘aten

Nâmı Muşliḥuddîn Muştafâ b. Şa‘bân’dur. Gelibolı’dandır. Hâce-zâdedür. Babası Hâce Şa‘bân cehd ile çok mâl ḥarc idüp okutdı. Hattâ *Kāfiye*’yi ḥıfz itdükde kendüye biñ aķçe ve kisve ve mu‘allimine biñ aķçe viridi. Sâbıķan olan Mevlânâ Hâce-zâde babasını ta‘yîb ider idi ki Burusâda kitâb ve kâğıd almağâ bir aķçe virür imiş ve ‘abâ geydürür imiş. Bir gün babası, Şeyh Şemseddîn-i Buḥârî ḥulefâsından Mevlânâ Velî Şemseddîn’i da‘vet ider. Şeyh görür ki bir ṭâyife hâcenüñ yanında otururlar; aşığalarında bir ‘abâ-püş mülâḥaza ile mütefekkir oturur. Şeyh şorar ki “Bunlar kimler-

dür?” Hâce cevâb virür ki “Cümlesi oğullarumdur.” Şeyh eydür “Bu ‘abâ-puş dağı oğluñ mıdır?” Eydür “Belî, velî oñmaduk oldu. Birâderleri gibi bey’ ve şirâyâ muqayyed degildür; şeb ü rûz ‘ilme meşğuldür. Anuñcün günde bir akçe ta’fîn itdüm, anı dağı yiyüp içmez, yâ kâğıda yâ kitâba virür. [...] Şeyh Şemseddîn hâce-zâde’ye nazâr [...] oturmağa lâıyık olmayup ayağ üzere duralar.”

Vâkı’â eyle olur ki Rûm’a varup Sultân Muhammed Hân hâcesi olduğda, Edirne’de iken babası ve birâderleri kâzî-asker olduğını istima’ idicek Burusa’dan ‘azîmet iderler. Çün Edirne’ye karîb gelürler, hâce-zâde dağı erkân-ı devletle binüp babasına karşı gider. Çün pederi ırakdan ol keşreti görür, “Kimlerdür?” diyü su’âl ider. “Oğluñ ve anuñ tevâbi’idür” diyüp cevâb virürler. Ta’accüb ve hayret alır. Çün hâce-zâde yakın gelüp babasını görür, atından iner. Babası dağı inüp cümle a’fân inerler. Babası ile mu’ânağa [...] içün ‘özü ider. Hâce-zâde eydür ki “Eger beni mâldâr ideydüñ, bu mertebeye irişmez idüm.” Soñra babasını Edirne’de ziyâfet [...] [297b] ve a’fân gelürler. Keşretten birâderleri oturacak yir bulmazlar, hademe gibi ayağ üzere dururlar. Hâce-zâdenüñ hâtırına gelür ki Şeyh Velî Şemseddîn’üñ didüğü geldi, pes secde-i şükr ider.

Pes ma’lûm ola ki her kim şâyim ola, ‘ide vâsıl olur ve her kim berriyye zahmetin çeker, Ka’be’ye dâhil olur ve her kim terk-i murâd ider, maşşüd-ı hâkîkiyi hâsıl kılar. Çün Sürûrî Efendi tahşîl-i ‘ulûm u ma’ârif itdi, Nihâlî Efendi’ye dânişmend olup Sürûrîlik ile şöhet buldı. Kâdrî Efendi’ye varup kâdr hâsıl itdi. Andan Taşköpri-zâde de şübûta vâsıl oldu. Andan ‘Abdülvâsî Efendi’de vüs’at-i ‘ilmi kâmil oldu. Andan İstanbul kâzîsî iken Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi’de şâhib-i fezâyil oldu. Muhyiddîn Çelebi kâzî-asker olduğda, tezkirecisi oldu. Soñra ‘Abdülvâsî Efendi’ye ba’zî esrâr keşf itmegin mâ-beynlerinde vahşet oldu.

Çün mufârahat itdi, Emîr Aḥmed-i Buḥârî zâviyesinde Maḥmûd Çelebi’den bey’at itdi ve hacca gidüp geldükde üstâdı râzî olup mülâzım virdi. Gelibolı’da Şaruca Paşa Medresesi’ne yigirmi akçe ‘ulûfe ile müder-ris oldu. Şeyh Cemâl Efendi intikâl itdükde, zâviyesinüñ şâhibi Pîrî Paşa şihhatde idi. Yigirmi beş akçe ile medrese idüp Sürûrî Efendi’ye virdi. Soñra otuz soñra kırk akçe ile oldu. Ba’dehu maḡrûr [...]

zulm-i nefis ne idüğü ma'ûm oldu. Merhûm ile hukuğ çokdur. Bu kitâb taḥammül itmez. [298b]

Sultân Muştâfâ ibn-i Sultân Süleymân da'vet idüp hâce itdi. Ekser-i umûrda aña tâbi' idi, anuñ nāmına çok kitâb telif itdi. Çün Sultân Süleymân da'vet itdükde müşâvere itdi. Sürûrî Efendi demiş ki “Pederüñe ‘âk olmak ile şehâdeti vezn eyle, kankısını tercîh idersen, eyle ‘amel eyle.” Çün Hakk’a tefvîz-i emr idüp babasına vardı, ba'zı kezzâb müfsidlerüñ mekri ile şehîd eyledi ki “Mekr-i Rüstem” târiḥ olmuşdur. Bu dâ'ileri, ol zamân Mışır'da idüm, bî-ihtiyâr bir merşiye didüm. Ba'zısı bunlardır ki zikr olur.

(Nazm): Çarḥ-ı hün-hâruñ işi kan dökmedür çün dem-be-dem
Nüşî nîş oldu vü gitdi zevk u şevk u 'îş u dem
Râh-ı râhat neş'esin kıldı humâr-ı hemde garḥ
Hem şafâyı dürd-i derd itdi bu ke's-i pür-elem
Naḥs-ı ekber girdi sa'deynüñ arasına meger
Kim ḥusûf ırgürdi mihr-i çarḥa dehr oldu zulm
Yâ zarar irişdi âbâdan mevâlid ehline
K'oldı ḥayvân u nebât u seng âlâm u gam
Hâşılı bu ḥürmeni bād-ı fenâ virdi yile
Eyledi kişt-i vücûdı hem hevâ ehli 'adem
Gâfil olma ḥâb kılma gözün aç ey hüşyâr
Bu güzergâh-ı fenâda kılma kimse qarâr
İ'timâd itme bu devr-i keş-reve ey şehriyâr
Muştâfâ'ya kalmadı kalmaz sana da rûzigâr
Rûzgâr-ı [zür-kâr itdi anuñ kârını zâr]
Pîre-zen-i [dünyâya meyl itmezken erlik eyleyüp]
Boğmak emr itdün ana merdânelik midür bu kâr
Şâf-dil rûşen-ḥamîr olmuşken ol âyine-veş
Seng-i ceng-i cevri devr ırgürdi aña inkisâr

İtdi ol servüñ nihâlin bâğ-bân-ı dehr kaç^ç
 Bâr-ver olmadı naḥli ‘âlem oldı eşk-bâr
 Çün felek fülk-i vücûdın itdi girdâbında gark^ç
 Oldı māl-â-māl ḥûn-ı giryeden ğarbıla şark^ç

Neşr: Bu bir mufaşşal tercî’dür. Çün Mısr’dan aḥbâb Rûm’a iletdiler, Sürûrî Efendi ile vâşıl olduğda, ḥayli giryân olup faḳîre vâfir du‘âlar itmiş Merhûm şeyḥle sene işneyn ve sittîn ve tis‘i-mi‘ede Rûm’a varduḳ. Sürûrî Efendi ile mülâkât olduğda bir niçe muşâḥabet ve şoḥbetden [...] Sulṭân Muştafâ zikr oldı. Ḥayli meḥâsinini zikrden soñra faḳîrûñ merşiyesini alup bu beyti oḳudu: [299a]

Nazm: İtimâd itme bu devr-i keş-reve ey şehriyâr
 Muştafâ’ya ḳalmadı ḳalmaz sana da rûzigâr

Neşr: Çün şehzâde şehâdetinden soñra Ḳoşantîniyye’ye rücû‘ itdi, cümleyi terk idüp kendi mescidinde ‘uzlet ihtiyâr idüp bir ḥabbe gelüri yoḡıken mescidünûñ erbâb-ı şe‘âyirinûñ vazîfeciklerini kâmilten virür idi. Maḥşûşları ve ḥuşûşâ Mollâcık ki kendünûñ ḥalifesi dür, bir aḳçe zaḥîresi yoḡıduḡını bilürler idi, ‘alâ-‘âdeti’l-mütevekkilîn ḡaybden ḥarc ider idi.

Ma‘lûm ola ki bu faḳîrûñ hem-maḥlaşı olan Gelibolılı, ḳâdîlıḳdan ferâġat iden Muḥyî Efendi Mısr’da ḥikâyet itdi ki Sürûrî Efendi’ye şor-dum ki “Zarîfî Ḥasan Efendi ile tarîḳat aḥvâlinde niçesiz?” Buyurdı ki “Ol benden Allah taâlâyı yegrek bilür.” Bu faḳîr ile mu‘âmelâtı çokdur. Ba‘dısı bu kitâbda taḥrîr olmuştur. Âḥir-i ‘ömrinde *Vaşıyyet-nâme* diyü iki cüz’ miḳdârı bir risâle taḥrîr idüp Mollâcık ile bu faḳîre irsâl itdi. Ḥâlîyâ faḳîr nâmına ol nâme bendedür. Cümleñ taḥrîri taṭvıldür. Bu kelâm andandur.

(Nazm): Ḳavl ü fi‘l ü ḥâl cümle ḥaḳdurur
 Râh-ı Ḥaḳ’da ḳayd hep [muṭlaḳdurur]

Neşr: Âḥir heyḍa marâḡından sene tis‘ ve sittîn [...] yedisinde intikâl itdi. Ḳasım Paşâ’da [...] lâ yuḥşâ ḥalk cenâzesine cem‘ oldı. [...] on yıldan beri techîz için iki biñ yüz aḳçe şaḳlardı ve zekâtını virür idi. Ḥâlîyâ mezârı

hastalara şifâ ve derdlere devâdur. Raḥimehullâhu rahmeten vâsi‘aten.

Ve ba‘dı kitâbları bunlardur ki taḥrîr olur. *Hâşiye-i Tefsîr-i Kâdî Kübrâ* ki *Kur‘ân-ı ‘azîmî* sürhle yazup Kâdî’yı çizer ve kendünün taḥrîrine [...] [299b] ki evveli budur: “el-Ḥamdu lillâhillezî ce‘alenî keşşâfe’l-Kur‘ân ve şayyerenî kâdıyen beyne’l-ḥakḳi ve’l-buṭlân.”⁵⁰⁴

Ve *Hâşiye-i Şuğrâ* ve *Şerḥu’l-Buḥârî* karîbe’n-nısf ve *Hâşiyetu’t-Telvîḥ* ve *Hâşiyetu’l-Hidâye* ve *Şerḥ-i Metn-i İsâgocî* ve *Şerḥu’l-Mişbâḥ* ve *Şerḥu’l-Merâḥ* ve *Şerḥu’l-Meşnevî* ve *Şerḥ-i Divân-ı Hâfız* ve *Şerḥ-i Gulistân* ve *Şerḥ-i Büstân* ve *Şerḥ-i Şebistân-ı Hayâl* ve *Tercüme-i Tuḥfetü’l-Mülûk* ve *Vaşiyyet-nâme-i Muhyî* ve *Kitâb fi’n-Nucûm* ve *Ravdu’r-Riyâḥîn fi’l-Muḥâddarât* ve *Şerḥ-i Mücez fi’t-Tıbb* ve *Şerḥ-i Baḥrû’l-Ma‘ârif fi’ş-Şi‘r ve’l-Arûd ve’l-Kâfiye* ve *Şerḥ-i Mu‘ammâ-yı Kebîr li’l-Câmî* ve *Şerḥ-i Mu‘ammâ-yı Mir Hüseyin* ve *Şerḥ-i Mu‘ammâ-yı ‘Alî kerremellâhu vechehu* ve gayruhâ niçe resâ’il daḥı vardır ki ḥallḳ müntefi‘ olurlar. *Risâle-i Çüb-ı Çînî* ve *Düḥn ü Kibrît* gibi.

Bu fakîr ittiḥâd itdügüm sâdât-ı Nakş-bendiyye’yi ve taşarruf ve ‘ilm ve kudretlerin taḥrîr itsem, cüdâgâne bir büyük kitâb olur, pes ihtîşâr ihtiyâr olındı. Qaddesallâhu ervâḥehum ve yu‘tillâhu mine’l-yemîni elvâḥehum.

Târîḫ-i itmâm: “Huve tamâm-ı Nakş-bendiyye” (1013)

Ketebehu’l-ḥakîr Muhyî’l-fakîr fi evveli rebî‘î’l-evveli sene şelâşe ‘aşer ba‘de’l-elf ‘inde bi-turbeti İmâm eş-Şâfi‘î raḍiyallâhu ‘anhu.

504 “Allah’a hamd olsun, O, beni Kur’an’ın açıklayıcı yaptı ve beni hak ile batılı ayıran bir hakim yaptı.”

YAZMA METNİN KAYNAKÇASI

- ‘*Umdetu’l-Kārī*: el-Aynī, Bedruddīn, ‘*Umdetu’l-Kārī*, 1-25, Dāru İhyā’i’t-Turāsī’l-‘Arabī, Beyrut, ty.
- el-Lubāb fī ‘Ulūmi’l-Kitāb*: Ebū Hafs Sirācuddīn en-Nu‘mānī, *el-Lubāb fī ‘Ulūmi’l-Kitāb*, 1-20, Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1998.
- el-Mustedrek ‘ale’s-Sahīhayn*: Ebū Abdillāh el-Ḥākim, *el-Mustedrek ‘ale’s-Sahīhayn*, 1-4, th. Mustafā Abdulkādir ‘Atā, Dāru’l-kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1990.
- el-Mustedrek ‘ale’s-Sahīhayn*: Ebū Abdillāh el-Ḥākim, *el-Mustedrek ‘ale’s-Sahīhayn*, 1-4, th. Mustafā Abdulkādir ‘Atā, Dāru’l-kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Fethu’l-Bārī*: İbn Hacer, *Fethu’l-Bārī*, 1-13, Dāru’l-Ma‘rife, Beyrut, 1379.
- Feyzu’l-Kadīr*: el-Munāwī, *Feyzu’l-Kadīr*, 1-6, el-Mektebetu’t-Ticāriyyetu’l-Kubrā, Mısır, 1356.
- Hilyetu’l-Evliyā*: el-İsbahānī, Ebū Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyā*, 1-10, es-Sa‘āde, Mısır, 1974, Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1409.
- Keşfu’l-Hafā* (Hindāwī): el-‘Aclūnī, *Keşfu’l-Hafā* (Hindāwī), 1-2, th. Abdulhamīd, b. Ahmed Hindāwī, 2000.
- Letā’ifu’l-İşārāt*: el-Kuşeyrī, *Letā’ifu’l-İşārāt*, th. İbrāhīm el-Besyūnī, el-Hey’etu’l-Misriyye, Mısır, 1981.
- Mecāni’l-Edeb*: Şeyhū, *Mecāni’l-Edeb*, 1-6, Matba‘atu’l-Ābā’i’l-Yesū‘iyyīn, Beyrut, 1913.
- Mecma‘u’l-Emsāl*: el-Meydānī, *Mecma‘u’l-Emsāl*, 1-2, Dāru’l-Ma‘rife, Beyrut, 1961-1962.
- Mirkātu’l-Mefātih Şerhu Mişkāti’l-Mesābih*: el-Kārī, Ebū’l-Hasen, *Mirkātu’l-Mefātih Şerhu Mişkāti’l-Mesābih*, 1-9, Dāru’l-Fikr, Beyrut, 2002.
- Musnedu Ahmed*: Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed*, th. Şu‘ayb el-Arnāūt ve diğerleri, Mu‘essesetu’r-Risāle, 2001.
- Sahīhu İbn Hibbān*: İbn Hibbān, Ebū Ḥātim, *Sahīhu İbn Hibbān*, 1-18, Muessesetu’r-Risāle, Beyrut, 1988.
- Sahīhu Muslim*: Muslim b. el-Haccāc, *Sahīhu Muslim*, 1-5, th. M. Fu‘ād ‘Abdulkākī, 1955-1956.

- Sahihu'l-Buhārī*: el-Buhārī, *Sahihu'l-Buhārī*, 1-9, th. Muhammed b. Zuheyr b. Nāsir en-Nāsir, Dāru Tavki'n-Necāt, 1422.
- Sunenu Ebī Dāvūd*: Ebū Dāvūd Suleymān, *Sunenu Ebī Dāvūd*, 1-4, th. M. Muhyiddīn Abdulhamīd, el-Mektebetu'l-ʿAsriyye, Saydā-Beyrūt.
- Sunenu İbn Mâce*: İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, 1-2, th. M. Fuād Abdalbākī, Dāru İhyā'i'l-Kutubi'l-ʿArabīyye, ty.
- Sunenu't-Tirmizī*: Ebū ʿİsā et-Tirmizī, *Sunenu't-Tirmizī*, 1-6, th. Beşşār ʿAvvād Maʿrūf, Dāru'l-Garbi'l-İslāmī, Beyrut, 1998.
- Şıʿabu'l-İmān*: el-Beyhakī, *Şıʿabu'l-İmān*, 1-14, th. Abdulʿalī Abdulhamīd Hāmīd, Mektetebtu'r-Ruṣd li'n-Neşr ve't-Tevzīʿ, Bombay, 2003.
- Tefsīru'l-Beydāvi*: el-Beyzāvi, *Tefsīru'l-Beydāvi*, th. M. Abdurrahmān el-Marʿaşı, Dāru İhyā'i't-Turāsi'l-ʿArabī, Beyrut, 1418.
- Tefsīrur'-Rāzī*: Fahriddīn er-Rāzī, *Tefsīrur'-Rāzī Mefātihu'l-Gayb*, Dāru İhyā'i't-Turāsi'l-ʿArabī, Beyrut, 1420.

DİZİN

A

Âb-berk, 346

‘Abdul‘alî Tarḥān, 341

(Emîr Dervîş Tarḥān), 339

‘Abdülbākî

(Muḥammed Yaḥyâ’nın oğlu), 353

‘Abdulfettâh Efendi, 291

‘Abdulgafûr-ı Lârî, 215

(‘Abdulgafûr), 203,

(‘Abdulgafûr-ı Mevlevî), 217, 218,
219, 222

(Mevlevî ‘Abdulgafûr), 222

(Mevlevî), 231, 234, 235,

(Râziyyüddin), 215

‘Abdulganî

(Kazasker), 224

‘Abdulḡālîk-ı Ğucdevânî, 124, 126,

129, 130, 147, 150, 167, 175,

192, 203, 332

‘Abdulkebîr-i Yemenî

(‘Abdulkebîr-i Yemenî), 231

(Şeyḡü’l-Kebîr-i Yemenî), 260

‘Abdullâh-ı A‘mâ-yı Semerḡandî, 118,

120

‘Abdullâh-ı Beraḡî, 126

(‘Abdullâh b. Beraḡî), 127

(Beraḡî), 127, 128, 129

(Ebû ‘Abdullâh), 127

‘Abdullâh-ı Cüveynî, 126

‘Abdullâh-ı Enṡârî, 176, 268

‘Abdullâh-ı Hocendî, 138

‘Abdullâh Mîrzâ, 328

‘Abdullâh Serpüli, 287

‘Abdullaḡîf-i Buḡârî Tekyesi, 334

‘Abdullaḡîf-i Câmî, 110, 123, 133, 134,

144, 251, 301, 306, 308

‘Abdullaḡîf Efendi

(Aḡmed-i Buḡârî Tekkesi şeyhi),

117, 123, 290, 291

‘Abdulvehhâb-ı Şa‘râvî, 118

‘Abdurrahmân Efendi

(Kazasker), 290, 291

‘Abdurrahmân-ı Buhûti, 338

‘Abdülcemîl İmâm, 141

‘Abdülḡaḡ-ı Sunbâti, 252

‘Abdülkerîm-i Endâḡî, 128

‘Abdülmelik Ḥâce, 130

‘Abdülvâsi‘ Efendi, 367

‘Abdürrahîm-i Neyistânî, 171

‘Abdürrezzâḡ-ı Kaşânî, 211

Âb-ı kûh, 163

Âbîz, 194, 228

‘Acem, 212, 231, 235, 243

Aḡmed b. Gülşenî

(Aḡmed-i Ḥayâlî ibn-i Şeyḡ

İbrâhîm), 115, 182, 189

(Emîr), 207, 223

(Emîr Aḡmed), 223

(Gülşenî-zâde), 121, 366

(Necmüddîn Aḡmed), 223

(Şeyḡ Aḡmed b. Gülşenî), 116, 119,

121, 164, 317, 351

(Şeyḡ Aḡmed), 115, 119, 177, 270

(Şeyḡ Aḡmed ibn Şeyḡ İbrâhîm-i

Gülşenî), 115

Aḡmed-i Buḡârî, 114, 123, 290, 367

Aḡmed-i Buḡârî Tekyesi, 114

Aḡmed-i Enṡârî

(Mollâ Aḡmed-i Enṡârî), 270

(Kâzî-‘asker Mevlânâ Aḡmed-i

Enṡârî), 290

Aḡmed Ğazâlî, 199

(Aḡmed-i Ğazâlî), 269

Aḡmed-i Sıddîḡ, 147

Aḡmed-i Yesevî, 126, 129, 130, 157,

270, 327

(Ata Yesevî), 129, 130

Aḡ Şemseddîn, 345

Aḡḡurgan, 131, 336

‘Alāüddîn-i Âbîzî, 228, 230, 231, 234,
236, 237, 244
(Muhammed b. Mu’min), 228
‘Alāüddîn-i ‘Aṭṭār, 168, 175, 178, 179,
184, 321
(Şeyḥ ‘Aṭṭār), 321
(Muhammed b. Muhammed-i
Buḥārî), 180
‘Alāüddîn-i Ğucdevânî, 148, 165, 176,
287, 321
‘Alî ‘Arrân-ı Tûsî, 280, 342
‘Alî-i Aşğar
(İmām Zeynül’abidîn), 158
‘Alî b. Ebî Tâlib, 125, 126
‘Alî Efendi, 298
‘Alî Ergandânî, 153
‘Alî-i Ekber
(Hz. Hüseyin’in oğlu), 158
(Hz. Ali), 158
‘Alî-i Gürgânî, 124
‘Alî-i Kudsi
(Müftî Şeyḥ), 341
‘Alî Kuşî, 198, 346
‘Alî-i Mantıķî, 227
‘Alî Paşa, 167, 255, 291
‘Alî Paşa Tekyesi, 334
‘Alî Paşa Zâviyesi, 167, 193
‘Alî-i Râmiytinî, 137, 152, 153
(‘Azîzân), 137, 153, 154, 155, 156,
157, 158, 159
(Hâce Nessâc), 153
(Hâce-i Büzürg), 158
‘Alî-i Safvetî, 164, 182, 189, 270
‘Alî-i Semerķandî, 197, 223
‘Alî Şîr Nevâyî
(Niẓâmüddîn Emîr), 209, 214
‘Alî-i Taşkendi, 361
Amâsiyye, 116, 366
Amâsiyyeli Mehmed Efendi, 289
‘Amû, 349
Amu Nehri, 202
‘Anber Ana, 131, 132, 139
Andicân, 3347

‘Arab, 212, 231, 292, 338, 339
‘Arabistân, 335
‘Arafât, 349
Arda Nehri, 109
‘Ârif-i Dîkgerânî 160, 163, 166
‘Ârif-i Rivkerevî 124, 147, 152
Aristû, 347
Arnavudlı Beg-zâde Dervîş Muştafâ,
285
‘Âşık Çelebi, 224
‘Âşık Efendi, 185, 187, 304
‘Âşık Efendi Zâviyesi, 186
‘Aṭaullah-ı Kirmânî, 209
‘Aṭṭār
(Feridüddîn-i ‘Aṭṭār), 317
A’yan-ı Şâm, 209
Ayaşûfiyye, 1113, 114
‘Aynü’l-Ḥayât, 115, 116
‘Ayyâr Burcî, 149
Âzerbaycân, 209

B

Bâb Arslan, 129, 130, 131
Baba Âb-rîz, 273
(Baba-yı Âb-rîz), 272
Baba Ḥaydar-ı A’ma, 123, 124
Baba Maḥmûd-ı Tûsî, 298
Baba Şeyḥ Mübârek-i Buḥârî, 163
Bâb-ı Mâçîn, 272
Bâb-ı Naşr, 350
Bâb-ı Selâm, 351
Bâb-ı Zuveyle, 350
Bâbu’l-Ḥark, 296
Bâbü b. Baysunḳur b. Şâhrûḥ, 328,
329, 330
Bağdâd, 126, 127, 128, 196, 204, 205,
207, 211, 269
Bâğ-ı Mezâr, 1169, 183
Bâğ-ı zâğân, 183
Bahâüddîn-i Kışlakî, 166
Bahâüddîn-i Naķş-bend
(Hâce Bahâüddîn), 115, 124, 137,
139, 144, 159, 160, 163, 164,

165, 166, 167, 169, 173, 174,
176, 177, 178, 180, 181, 183,
219, 270, 277, 284, 300, 307,
310, 320, 321, 325, 339
(Hâce Bahâüddîn-i Nakş-bend),
115, 124, 139, 142, 146, 153,
161, 163, 166, 167, 171, 172,
183, 187, 277, 288, 300
(Hâce Nakş-bendî), 115, 122, 124,
152, 179
(Hâce Nakş-bend), 164, 166, 180,
305
(Şâh-ı Nakş-bendân), 168
Bahâüddîn 'Ömer, 145, 179, 190, 201,
248, 287, 288, 299, 300, 306
Bâleybelen, 135, 147, 192
Balı Beg, 295
Balık-zâde
(Manşûra kazısı İbrâhim Efendi),
346
Bâverd, 168, 288
Bâyezîd Beg
(Defterdâr), 280, 281
Bâyezîd-i Bîştâmî, 124
(Bâyezîd), 219, 263
(Ebû Yezîd), 125
(Ebû Yezîd-i Bîştâmî), 263
Bâzâr-ı Buḥārâ, 148
Bedehşân, 175
Bedeviyye, 350
Bedrüddîn Muḥammed, 139
(Bedr Ata), 131, 139
Bedrüddîn-i Meydânî, 154
Beg-zâde
(Mısır Kazısı), 184
Behrâm Beg-zâde, 258
(Seydî Muḥammed b. Behrâm Beg),
257
Bekr Ḥalîfe, 124
Bekrîler, 127
Belḥ, 127, 159, 171, 174, 287
Berşîşâ, 327
Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, 290, 293

Beyne'l-Kaşreyn, 190, 290
Beytullah, 180
Bîştâm, 204
Bit Bâzârı, 225
Buḥārâ, 126, 128, 129, 131, 138, 141,
147, 149, 150, 151, 152, 153,
159, 161, 162, 163, 164, 165,
166, 168, 170, 171, 173, 174,
175, 176, 179, 180, 181, 195,
269, 287, 349
Buḥârî Tekyesi, 117, 123
Burak Han, 131
Burhânüddîn
(Baba Âb-rîz'in Oğlu), 272
Burhânüddîn-i Ḥatlânî, 358
Burhânüddîn-i İḥtilâmî, 357
Bursa, 366, 367
Buzâverd, 286

C

Câm, 196, 197, 200, 205, 214
Câmi'î-i Cânbolaḥ, 351
Câmi'î-i Sâriye, 129
Câmi'î'ül-Ezher, 243
Câmî'ü'l-Fuşûleyn, 184
Cânî-i Rûmî, 290, 296
Cebel-i Nûr, 360
Cemâlüddîn-i Buḥârî, 141
(Şeyh Cemâlüddîn), 140, 177, 250,
331
Cemâlüddîn-i Dihistânî, 165
(Cemâl-i Dihistânî), 160
Cevher-i 'Abbādî, 340
Ceyḥûn, 203
Cûyân
(Ebû Sa'îd-i Âb-rîz'in büyük
biraderi), 339
Cüneyd-i Bağdādî, 125, 263
(Cüneyd), 115, 159, 220, 260, 263,
307, 308, 324
Cüneyd-i Uşûlî, 197
Çağatay, 332
Çarḥ, 174

Çehârşenbe Depesi, 150
 Çeġāniyān, 175, 184, 188, 300
 Çeġāze, 201, 248
 Çil-duġterān, 300
 Çivi-zāde, 252, 295
 (Büyük Çivi-zāde Efendi), 293
 (Çivi-zāde Efendi), 294
 (Çivi-zāde Şeyh Mehmed), 295
 (Çivi-zāde-i şāni), 296

D

Dāmġān, 204
 Dānişmend ‘Alī, 160
 Dāvūd
 (Hace, Hāvend-i Tahūr’un oġlu),
 271
 Dāvūd-ı Kāyşerī, 293
 Dāvūd Paşa Hācesī, 278
 Dāvūd-ı Tārī, 126, 281
 Deli Gönül
 (Ferhād Dede), 232
 Defiz Şeyh, 270
 Dervāze-i Melik, 194
 Derviş ‘Ubūdī, 368
 Derviş Kāsım, 255
 Derviş Ādem, 250
 Deşt, 197
 Deşt-küle, 174
 Dımaşq, 209
 Dicle, 207
 Dihkân-ı Kälti, 149, 153
 Dih-i Siyāvuşān, 212
 Dikgerān, 163, 165, 166
 Dīvāne Kerīm Çelebi
 (Rızāyi), 224
 Dühn ü Kibrīt, 371

E

Ebī Bekr-i Sıddīk, 125
 Ebī Tālib, 352
 (Ebī Tālib-i Mekki), 125
 Ebū ‘Alī, 347
 Ebū ‘Alī Kātib, 127, 128, 129

Ebū ‘Alī-i Fārmedī, 126
 (‘Alī-i Fārmedī), 124
 Ebū ‘Alī Rūdbārī, 125
 Ebū Bekr-i İshāk-ı Gülab, 128
 (Şeyh Ebū Bekr-i Gülabādī), 129
 Ebū Bekr-i Kaffāl-i Şāşī, 277, 279, 347
 (Ebū Bekr-i Kaffāl), 269
 (Ebū Bekr-i Şāşī), 229
 (Kaffāl-i Şāşī), 279
 (Kaffāl-i Şāşī-yi Şāfi‘i), 279
 Ebū Bekr-i Nessāc, 269
 Ebū Hāfş-ı Haddād, 306
 Ebū Hanife, 196, 281
 (Ebū Hanife Nu‘mān b. Sābit b.
 Tāvus), 196
 (İmām-ı A‘zam), 196
 Ebū İshāk-ı Faķih, 126
 Ebu’l-Hasan-ı Harķānī, 124
 (Ebi’l-Hasan ‘Alī b. Ca‘fer-i
 Harķānī), 124
 Ebu’l-Kāsım-ı Gürgānī, 125, 269
 Ebu’l-Leyş Hammāmı, 289
 Ebū Medyen-i Maġribī, 242
 Ebu’n-Naşr Pārsā, 171, 172, 176, 200
 (Burhān Ebu’n-Naşr Pārsā), 223
 (Hāfizuddīn), 152, 172
 (Burhānüddīn-i Pārsā), 171
 (Burhānüddīn), 171, 172, 358
 Ebū Necīb-i Sühreverdi, 269
 Ebū ‘Oşmān-ı Hīrī, 306
 Ebū ‘Oşmān-ı Maġribī, 124, 125, 127
 Ebū Sa‘īd, 151, 201, 329
 Ebū Sa‘īd-i Āb-rīz, 273, 339
 Ebū Sa‘īd Ebū’l-Hayr, 307
 Ebū Sa‘īd el-Harrāz, 238
 Ebu Sa‘īd-i Evbehī, 202, 360
 Ebū Sa‘īd Mīrzā Han
 (Sulţān Ebū Sa‘īd), 327, 328, 341
 (Sulţān Ebū Sa‘īd-i Mīrzā), 327, 328,
 341
 Ebū Sa‘īd-i Şeyhān, 273
 Ebussu‘ūd, 343
 (Bu’s-Su‘ūd), 136

- Ebû Yezîd-i Pürânî, 201
 (Ebû Zeyd-i Nüreddîn-i Pürânî), 190
 Ebû'l-Vefâ-yı Hârezmî, 241
 Edirne, 109, 110, 112, 123, 133, 185, 193, 224, 225, 265, 282, 290, 293, 304, 308, 355, 367
 Eflâṭûn, 347
 Ekmelüddîn
 (Şerḥ-i Hidâye 'İnâye Müellifi), 184
 (Şeyh), 185
 Elkâş, 304
 Elvân-ı Şîrâzî, 240
 Emîr 'Abdulvehhâb
 (Irak müftüsü), 348
 Emîr Burhân, 160, 161, 162
 Emîr-i Büzürg, 1162
 Emîr Eşref-i Buḥârî, 165
 Emîr Ḥamza, 160, 161, 162, 163, 165, 177
 Emîr-i Ḥurd, 162, 355
 Emîr Ḥüseyn-i Kelân, 153
 Emîr İḥtiyârüddîn, 166
 Emîr Kelân, 355
 (Emîr Kelân-ı Vâşî), 165
 (Kelân-ı Vâşî), 176
 Emîr Külâl, 115, 124, 159, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 168, 171, 176
 Emîr Mezîd Argun, 332
 Emîr Miyân, 112, 355
 Emîr Nûr Muḥammed, 129
 Emîr 'Ömer
 (Emîr Külâl'in oğlu), 160, 163
 Emîr Şâh, 160, 163
 Emîr Şâh Medresesi, 289
 En'âm
 (En'âm Sûresi), 304
 Endḥûd, 202
 Endâḳ, 128
 Ensâb, 128
 Enverî, 224, 243
 Eski Câmî', 295
 Eski İbrâhîm Paşa Câmî'i, 117
 Eski Semerkand Hışârı, 329
 Esvedî
 (Mevlânâ), 278
 Etrâk, 157
 Evliyâ-yı Garîb, 150
 Evliyâ-yı Kebîr, 142, 144, 147, 148, 149, 150
 Evliyâ-yı Pârsâ, 150
 Eymen
 (Vadi-i Eymen), 219
 Eymen Baba, 139
 Eyyûb
 (Eyüb semti), 122
 Eyyûb Câmî'i, 122
F
 Faḥrüddîn 'Alî Şafî
 (Şafî), 213, 245, 246, 257, 265, 347, 350, 354, 365, 268, 282, 283, 285, 336, 337, 346, 347, 350, 354, 365
 (Mollâ Şafî), 336
 (Faḥr), 214
 (Faḥrüddîn 'Alî), 354
 Faḥr
 (Fahredden-i Iraki), 317
 Faḥrüddîn-i Lürîstânî, 200
 Fâl-nâme, 345
 Fârâb, 202, 203
 Fârâbî, 347
 Fâris, 197
 Fârisî, 116, 135, 152, 192, 198
 Faşş-ı İbrâhîm, 292
 Fatih Sultan Mehmed
 (Sultân Muḥammed), 209
 (Sultân Muḥammed Ḥân), 376
 (Sultân Mehmed ibn Sultân Murâd), 326
 Fâtîḥa, 244
 Fazlullâh Ebi'l-Leysî, 286
 Feğânez, 173
 Fenârî-zâde Muḥyiddîn Efendi, 367
 Ferhâd Dede
 (Deli Gönül), 232

Ferket, 178, 274, 327, 328, 362
 Feth-âbâd, 149
 Fethullâh
 (Fethî, Mollâ Câmî'nin bir
 hizmetkarı), 205, 211
 Fethullâh-ı Tebrizî, 197, 289
 Fettâh Çelebi, 291
Fevâ'id-i Ziyâ'iyye, 214
 Fevrî Efendi, 344
 Fevzî Efendi, 278
Feyzu'l-Velî, 288
 Filmerz, 176
 Fir'avn, 327
Fuşûş, 215, 226, 292, 293, 295, 334
 Fütühât-ı Mekkiyye, 202, 294, 330
Füyûzu'l-Velî, 226

G

Ğarîb
 (Evliyâ-yı Kebîr'in oğlu), 149, 150
 Ğazanfer Ağa, 326, 335
 Gaznî, 174
 Gâzürgâh, 268
 Gelibolu, 366, 367, 370
 Geylân, 211
 Ğıyâşüddîn Aḥmed, 244
 Ğucdevân, 141, 152, 321
 Gülabâd, 129
 Gül Baba, 265
Gülşen-i Râz, 240
 Gûranî Mescidi, 225, 226
 Güreşçiler Tekyesi, 308

H

Ḥabîb-i A'cemî, 126
 Ḥabîb-i Neccâr-ı Taşkendî, 362
 Ḥacerül-esved, 127
 Ḥâce Çelebi
 (Kazasker), 293
 Ḥâce Keşşîr Mahallesi, 334
 Ḥâce Şa'bân
 (Sürürî Efendi'nin babası), 366
 Ḥacegân, 153, 247, 284

Ḥâce-i Hurd
 (Muḥammed, 'Alî-i Râmiytini'nin
 oğlu), 158
 Ḥâce-i Hurd
 (Sa'düddîn-i Kaşğarî'nin oğlu), 196
 Ḥâcî 'Abdullâh-ı Hażârî, 121
 Ḥâcî Memî, 304
 Ḥâdim 'Alî Paşa, 118
 Ḥâdim Şeyḥ, 140
 Ḥâfız
 (?), 310
 Ḥâfız İsmâ'il-i Rücî, 246
 Ḥâfız-ı Kaşğarî, 261
 Ḥâfız Muḥammed-i Semerḳandî, 120,
 121, 122
 Ḥâfız Sa'd-ı Seyyâf, 272
 Ḥâfızuddîn
 (Ebu'n-Naşr Pârsâ'nın dedesi), 172
 Ḥakâyık-ı Elf, 197
 Ḥakîm Ata, 131
 Ḥakîm Çelebi Efendi, 116, 123
 Ḥâk-rîz, 149
 Ḥaleb, 209
 Ḥallâc-ı Manşûr
 (Ḥüseyn b. Manşûr-ı Ḥallâc), 263
 (Manşûr), 155, 220, 243, 324
 (Manşûr-ı Ḥallâc), 307
 Ḥalîl Ata, 168
 Ḥalîl Beg, 205
 Ḥalîl-i Hind, 329
 Ḥalvânî, 128
 Ḥalvetiyye, 111, 120, 125, 192, 259,
 303
 Ḥamîdüddîn-i Şaşî, 161, 162, 178
 Ḥanbelî, 251, 338
 Ḥanefî, 205, 207, 351
 Ḥân-ı Ḥalîl, 310
 Ḥânḳâh-ı Melik, 176
 Ḥaremeyn, 274
 Ḥarem-i şerîf, 231, 348
 Ḥârezm, 127, 128, 131, 153, 156, 159,
 180
 Ḥârezmşâh, 156

- Hasan-ı 'Atfâr, 180, 183, 277
 Hasan-ı Başrî, 126
 Hasan Beg, 338
 Hasan-ı Bulğârî
 (Hasan-ı Meczûb), 149, 269
 Hasan-ı Endâkî
 (Hasan b. Hüseyin-i Endâkî), 126, 129
 Hasan Paşa, 296
 Hasan-ı Sakka, 269
 Hasan-ı Sâverî, 150
 Hasan-ı Simnânî, 126
Hâşiye-i Metâlf, 227
Hâşiye-i Suğrâ, 371
Hâşiye-i Tefsîr-i Kâdî Kübrâ, 371
Hâşiyetu'l-Hidâye, 371
Hâşiyetu't-Telvîh, 371
 Haţib-i Şirbînî, 118
 Haţib Sinân Çelebi, 294
 Hâvend-i Tahûr, 161, 270, 279
 Havz-ı muqaddem, 150
 Hayâlî 316
 (Hayâlî Beg), 224
 (Hayâlî Efendi), 364
 (Hazret-i Hayâlî), 290
 Hayâtî, 2432
 Hayrüddin Efendi, 243
 Hayrüddin Vakfî, 293
 Hazramevt, 231
 Hazret-i 'Abbâs, 172
 Hazret-i 'Alî
 (İmâm 'Alî), 126, 158
 Hazret-i Hızır, 130, 141, 142, 152, 154, 155, 175, 278
 Hazret-i Hüd, 330
 Hazret-i İbrâhîm, 112
 Hazret-i 'İsâ, 277
 Hazret-i Muhammed, 112, 214
 Hazret-i Mûsâ, 152, 219, 225, 263
 Hazret-i Nûh, 330
 Hazret-i 'Ömer, 196
 ('Ömer b. el-Hatfâb), 269
 Hazret-i Süleymân, 112
 Hazret-i Yahyâ, 352
 Hedyu'l-Haremeyn, 232
 Hemedân, 204
 Herât, 126, 140, 168, 172, 176, 195, 197, 198, 201, 203, 204, 209, 245, 246, 282, 287, 329, 342, 349, 350, 354
 Hezâra, 163
 Hızır İlyâs, 297
 Hızır Paşa, 252
 Hürmen-tehî, 150
 Hıta, 334, 335, 338
 Hicâz, 164, 168, 169, 184, 190, 204, 206, 349, 350
Hidâye, 184, 185, 294, 295, 368
Hikâyâtü'l-Âşîkîn, 257, 258
 Hille, 204
 Hind, 116, 119, 122, 312, 338
 Hindî, 117, 145
 Hired-nâme, 214
 Hirî, 126, 199, 204, 228, 268, 280, 282, 284, 299, 300, 316, 326, 342
 Hişâr, 149, 174, 262, 287
 Hocend, 138
 Horâsân, 126, 142, 171, 176, 183, 184, 190, 195, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 287, 299, 327, 328, 342, 349, 352, 354
 Hulvânî, 152
 Hüseyinî, 363
 Hudâ-dâd Hüseyin, 276
 Hudâvendigâr, 357
 Hudâyâdî-i Türkî, 149
 Hurcerd, 196
 Husrev, 262
 Hüzyân, 138
 Hülûfütü, 174, 176, 287, 300
 Hümmüz, 196
 Hüsâmuddîn-i Buğârî, 161
 Hüsâmuddîn Çelebi, 181
 Hüsâmuddîn ibn Mevlânâ
 Hamîdüddîn-i Şaşı, 287

Hüsāmüddîn-i Pârsâ, 287

Hüseyn Efendi

(Kefeli), 345

Hüseyn Paşa, 326

I

İrâk, 126, 197, 209, 348

İrgâd Bâzârı, 225

İşfahân, 126, 197

İ

İblis, 217

İbn-i Fâriz, 343

İbn Hattib-i Şîrbînî, 252

İbn-i Neccâr, 126

İbrâhîm

(Hâce, ‘Alî-i Râmiytinî’nin oğlu),
158

İbrâhîm

(Hâce, ‘Ubeydullâh-ı Ahrâr’ın
dayısı), 185, 282, 286

İbrâhîm Efendi

(Manşûra kazısı, Balık-zâde), 346

İbrâhîm-i Kîmyâger, 279

(İbrâhîm-i Kîmyâger-i Meczûb),
308

İbrâhîm Paşa Câmî’i, 293

İbrâhîm-i Şâşî, 273

İhtiyârüddîn-i Dîkgerânî, 165

İhsân-nâme, 134

İhyâ, 116

İki Timur Medresesi, 185

İlhâmî Efendi, 334

İlyâs-ı ‘İşkî, 360

‘İmâdulmülk

(Hâce), 274

İmâm ‘Alî Rızâ, 126, 203

İmâm Bâkır, 125

İmâm Ca’fer-i Sâdık, 124, 125, 126

İmâm Ebû Yûsuf, 281, 296

İmâm Gazâlî, 219

İmâm Hüseyn, 125, 158, 204, 352

İmâm Mâlik, 141

İmâm Muḥammed, 196, 281

(İmâm Muḥammed b. el-Ḥasan b.

‘Abdullâh b. Tāvus b. Hürmüz eş-
Şeybânî), 196

(İmâm Muḥammed-i Şeybânî), 196

İmâm Muḥammedrâ, 286

İmâm Mûsâ-yı Kâzım, 126

İmâm Şadrüddîn, 141

İmâm Şâfi’î, 251

(İmâm eş-Şâfi’î), 371

İmâm Zeynül‘âbidîn, 125, 158

‘İnâyetü’l-‘Uşşâk, 258

İncirfağnî, 152

‘İsâ-yı Fâzıl, 116

(‘İsâ-yı Buḥârî), 113, 116

(‘İsâ-yı Murtâz), 113

‘İşāmuddîn

(Şeyḫülislâm ‘İşāmuddîn), 170, 188

‘İşāmuddîn

(Semerkand Müftüsü), 341

İşâk

(Hâce, ‘Ubeydullâh-ı Ahrâr’ın
amcazadesi), 275

İşâk Hâce, 138

İskenderiyye, 297

İsmâ‘îl

(Mevlânâ), 362

İsmâ‘îl Ata, 138, 269

İstanbul, 116, 117, 120, 122, 224, 225,
291, 326, 334, 335, 343, 345,
367

(Sitanbul), 136

(Koşantîniyye), 335, 343, 370

İsticâb, 138

K

Ka’be, 112, 116, 119, 121, 122, 123,
127, 142, 184, 199, 208, 225,
231, 232, 233, 246, 285, 350,
351, 367

Kādî Hüseyn Beg, 256

Kadrî Efendi, 367

Kāfiye, 366

Kâğıdçılar, 225

Qahire, 118

- Kal'a-ı Birūd, 209
 Kalt, 149
 Kalkmak, 338
 Kara Âmid, 209
 Kara Çelebi, 290
 Karāmān, 326
 Karamanî, 343
 Karāmiṭa, 127
 Kara Mollā, 257
 Karşı, 202, 283, 318, 349, 354
 Karye-i Mâturid, 359
 Kâsım-ı Buḥārî, 109, 112
 Kâsım Paşa, 368, 370
 Kâsım Paşa Medresesi, 368
 Kaşr-ı 'Arifân 159, 166, 171, 180
 Kaşânî, 266, 293, 347
 Kayın, 222
 Kâzî 'Azud, 205
 Każib el-Bân-ı Mavşılı, 348
 Kâzî Hasan Beg, 351
 Kâzî 'İsâ, 207
 Kâzî Maḥmūd Beg, 280
 Kâzî Muḥammed, 361
 Kâzî Muḥammed Beg-zāde, 290
 Kâzî-zāde Derviş Mehmed, 297
 Kâzî-zāde Mehmed Çelebi, 297
 Kâzî-zāde-i Rûmî, 197, 272
 Kazvîn, 2104
 Kebrâb, 352
 Kefe, 116, 123
 Keşîr, 272, 273
 Kelân
 (Ḥâce, Sa'düddîn-i Kaşgarî büyük
 oğlu), 213
 Kelân
 ('Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın oğlu), 347,
 354
 Kemâl-i Ḥocendî, 360
 Kemâl-i Meydânî, 162
 Kemâl Paşa-zāde, 227, 295
 Kemâl Şeyḥ, 139
 Kenserûn, 165
 Kerbelâ, 204, 205
 Kermîn, 151
 Kermîne, 352
 Kıpçak, 333
 Kışlak, 166,
 Kivâmüddîn Muḥammed, 196
 Kiyâsî, 224
 Kiyık, 293
 Kirmânî, 200, 272
 Kitâb-ı 'Abādile, 112
 Kitâb fî'n-Nucûm, 371
 Kitâb-ı Hac, 294
 Kitâbu Hakkî'l-Yakîn, 218
 Koca Balı, 1186
 (Koca Balı Dede), 1187
 Konya, 123
 Köşk-i Hindvân, 159
 Kudürî, 197
 Kudüs
 (Kuds), 224
 (Kuds-ı şerif), 252
 Kur'ân, 110, 201, 211, 218, 236, 252,
 308, 326, 358, 371
 (*Mushaf*), 248
 Kûhistân, 194, 228
 Kûmistân, 194
 Kûfin, 162
 Kûsû, 199
 Kûzegerân, 164
 Kübreviyye, 115, 359
 (Kübrevi), 111
 Küçük Ayaşüfiyye, 120, 334
 Küçük Türbe, 138
 Külâl
 (Ḥâce, Sa'düddîn-i Kaşgarî büyük
 oğlu), 204
 Kürdistân, 204, 209
L
 Lâr 215
 Lât 233
 Lâyihî Muştafâ Efendi, 116, 289, 341
 Leme'ât, 334
 Loḳmân 224

Luṭfullāh-ı Ḥatlānī
(Mevlānā Sultān), 358

M

Māçin, 272
Māhān, 338
Maḥkeme-i Sultān Şāh, 162
Mahmūd
(Hace, ‘Ubeydullāh-ı Ahrār’ın baba-
sı), 275
Maḥmūd Efendi
(‘Alī Paşa Zāviyesi şeyhi, Ahmed-i
Buhari’ nin damadı), 304
(Maḥmūd Ḥalife), 193, 304
(Maḥmūd Çelebi), 123, 367
Maḥmūd Efendi
(Üskübi Hidayeci, Kazı), 345
Maḥmūd-ı Fağnevī, 115
Maḥmūd-ı Hışārī, 299
Maḥmūd-ı İncirfağnevī, 152
Maḥmūd Püryār-ı Velī, 308
Maḥmūd-ı Şāşī, 276
Mahvī
(Mahvī-i Herevī-i Sahhaf), 225
Maḥāmāt, 137
Maḫşūd Ata, 130
Maḫşūd Beg, 205, 207
Ma‘lā, 232
Malaṭıyye, 141
Mañşūra, 346
Manṭıku’l-Ṭayr, 317
Ma‘rūf-ı Kerhī, 125
Maşbağa Hammāmı, 243
Mātūrīd, 341
Māverāünnehr, 111, 119, 122, 141,
176, 195, 203, 342, 355
Meşnevī, 111, 116, 133, 162, 182, 195,
197, 222, 226, 248, 253, 254,
256, 264, 298, 307, 318, 320,
331, 332, 334, 343, 345, 368
Meḥaṭṭa-i Mollāyā, 353
Meşābih, 244
Medīne, 172, 207, 208, 271, 307

Medrese-i Fırūzşāh, 228
Medrese-i Gıyāşıyye, 176
Mekke, 119, 122, 127, 164, 172, 191,
193, 196, 208, 209, 232, 260,
261, 269, 271, 292, 305, 345,
351
Menākıb-ı Reşehāt, 140
Menār, 178, 362
Meriç Nehri, 109
Merv, 126, 128, 164, 168, 201, 209,
287
Mescid-i Şarrāfān, 148
Mesmū‘āt, 354
Mes‘ūd
(Hace, ‘Ubeydullāh-ı Ahrār’ın amca-
zadesi), 275
Meşāhidü’l-Vücūd, 177, 193, 216, 221
Mevācidü’l-Şühūd, 193, 221
Mevākıf, 125, 368
Mevākıf-ı ‘Azudiyye, 185
Mevdūd Şeyh, 139, 140
Mevlānā Ca‘fer, 333, 357
Mevlānā Celālüddin-i Rūmī, 153
(Mevlānā Celālüddin), 201
(Mevlānā-yı Rūmī), 172
(Mevlānā -yı Rūm), 331, 344
(Mevlānā Ḥudāvendigar), 343, 345
Mevlānā Kāsım, 125, 146, 329, 333,
353, 354
(Mevlānā Kāsım b. Muḥammed b.
Ebī Bekr-i Sıddıq), 125
(Sāye-i ḥāce), 353
Mevlānā Muḫyī, 212
Mevlānā Muḫyī Tekyesi, 212
Mevlānā Mūsā, 316
Mevlānā Mūsāfir, 274, 282
Mevlānā-zāde-i Otrārī
(Muḥammed ‘Abd), 364
(Muḥammed ‘Abdullāh), 364
Mevlevī, 197, 345
Meydān, 162, 188
Meysūm, 341

- Mısr, 115, 116, 118, 120, 121, 129, 136, 164, 167, 172, 176, 177, 184, 187, 193, 194, 224, 225, 249, 250, 251, 252, 258, 261, 278, 280, 289, 291, 292, 296, 297, 306, 307, 310, 312, 317, 335, 338, 340, 345, 348, 350, 351, 364, 365, 369, 370
- Miftâh Medresesi, 225
- Minhâcu'l-Âbidîn*, 334
- Mîr 'Abdülevvel, 112, 355
(‘Abdülevvel), 355
(Mîrzâ ‘Abdülevvel), 333
- Mîrânşâh Mîrzâ, 171
- Mîr Dîvâne, 312
- Mîr Hüseyin Hûrd-ı Vâykinî, 160
- Mîr Maḥdûm, 298
- Mîrzâ ‘Abdullah
(Timurlu Hükümdarı Şahruh’un torunu, Semerkand Hükümdarı), 327, 328
- Mîrzâ Ḥasan Bahâdır, 328
- Mîrzâ ‘Ömer Şeyḥ, 336
(‘Ömer Şeyḥ Mîrzâ), 202, 336
- Mîrzâ Sulṭân Aḥmed, 337
(Sulṭân Aḥmed), 332, 333, 336, 338, 339
(Sulṭân Aḥmed Mîrzâ), 202, 336, 357
- Mişbâḥ*, 286
- Mollâ Câmî
(‘Abdurrahmân-ı Câmî), 196, 354
(‘Abdurrahman el-Câmî), 215
(Câmî), 213, 286
(Ḥazret-i Câmî), 200, 213
(Ḥazret-i Maḥdûmî), 219
(‘İmâdüddîn), 196
(Mevlâ Câmî), 2438
(Maḥdûmî), 199
(Maḥdûmî Câmî), 199
(Mevlânâ), 204, 205, 209, 211, 213, 214, 215
(Mevlânâ Câmî), 153, 162, 172, 184, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 211, 213, 214, 215, 216, 221, 228, 238, 243, 246, 258, 349, 350, 354, 365
(Mollâ Câmî), 118, 119
(Nûreddîn), 196
- Mollâcık
(Sururi Efendi’nin halifesi), 370
- Mollâ Çelebi, 296
- Mollâ Emîn, 342
- Mollâ Fenârî
(Müftî Fenârî Muḥyiddîn Çelebi), 293
(Şemseddîn-i Fenârî-i Rûmî), 172
- Mollâ Pâyende, 113, 114
- Mollâ Za‘fî Fıskıyyesi, 119
- Mora Beglerbegi, 368
- Moğol, 358
- Muzaffer-i Kedkünî, 259
- Mu‘âz
(Muaz b. Cebel), 360
- Muḥammed
(Mevlana, Mevlana Cami’nin küçük kardeşi), 194
- Muḥammed
(‘Ubeydullah-ı Ahrâr’ın amcası), 275
- Muḥammed ‘Alî
(Muḥyi-i Gülşenî’nin oğlu), 293
- Muḥammed ‘Alî Ḥakîm-i Tirmîzî, 189
(Muḥammed ‘Alî-i Tirmîzî-i Ḥakîm), 138
- Muḥammed Baba Semmâsî, 124, 159, 166
- Muḥammed Baba Semmâsî
(Muḥammed Baba Semmâsî’nin oğlu), 160
- Muḥammed Beg, 209
- Muḥammed-i Bekrî, 118, 340
- Muḥammed Cerrâḥ-zâde Mevlânâ Ma‘rûf, 342

- Muhammed-i Cezerî, 170
 Muhammed Dede
 (Hırka-püş), 224, 225
 Muhammed-i Derzî-i Tavâysisi, 321
 Muhammed-i Deştî 197
 Muhammed Efendi
 (Muhammed Çelebi), 366
 (Amasyalı), 116
 Muhammed-i Emîn-i Buḥārî, 227
 Muhammed-i Feḡānezi, 173
 Muhammed Ḥalîfe, 165
 Muhammed-i Ḥabûşânî, 251
 Muhammed-i Ḥallâc-ı Belhî, 159
 (Muhammed-i Ḥallâc), 159, 179
 Muhammed-i Ḥayzârâvî, 209
 Muhammed İncirfağnevî, 124
 Muhammed-i Kâzî, 354, 361
 Muhammed Kelân
 (Hace), 195
 Muhammed-i Kûsevî, 201, 228
 Muhammed-i Külâh-düz, 159
 Muhammed-i Lâciverd-süy, 123
 Muhammed-i Mâverdi, 159
 Muhammed-i Mu'ammâyî, 329, 343
 Muhammed-i Nâmî, 269
 Muhammed-i Pârsâ, 152, 163, 165,
 168, 169, 170, 172, 173, 176,
 181, 200, 261, 271, 273, 277,
 313
 Muhammed-i Râmiytinî, 124
 (Ḥâce-i Hurd), 158
 Muhammed-i Râzî, 269
 Muhammed-i Rûcî 250, 254, 255, 256,
 257, 259, 260, 261, 264, 265
 Muhammed-i Sevicî, 161
 Muhammed Şâh-ı Buḥārî, 151
 Muhammed-i Şâşî, 276
 Muhammed-i Taşkendi, 112, 113
 Muhammed-i Tirmizî, 189
 Muhammed Yahyâ, 120, 122, 123, 349
 Muhammed Zekerîyyâ, 353
 Muḥavvel Dervîş Muştafâ, 286
Muhtaşar-ı Telhîş, 197
 Muḥyiddin İbnü'l 'Arabî
 (Şeyḥ Muḥyiddîn-i 'Arabî), 201,
 217, 264, 294, 343
 (Muḥyiddîn), 330
 (Şeyḥ Ekber), 112
 (Şeyḥ-i Ekber), 116, 219, 220, 238,
 266, 288, 292, 294, 308
 Muḥyiddin Çelebi, 367
 Muḥyi Efendi
 (Gelibolılı Muḥyi Efendi), 370
 Muḥyi-i Gülşenî
 (Dervîş Muḥyî), 227
 (Muḥyî), 115, 116, 134, 135, 137,
 207, 225, 241, 293, 311, 312,
 317, 366
 (Muḥyî Ḥalîfe), 190
 (Muḥyiyâ), 235, 330
 Muştafâ
 (Şehzade Mustafa), 369
 Muştafâ Paşa, 335
 Muştafâ Paşa Tekyesi, 334
 Muştafâ Rûmî, 338
 Muğanniyân, 147
Muṭavvel, 197
 Mübârek
 (Ḥâce, 'Alâüddîn-i 'Attâr'ın
 kardeşi), 180
 Mübârek Şâh, 193
 Mübârek Şâh Medresesi, 161
 Mü'eyyediyye Câmî'î, 255
 Müftî
 (Mevlânâ, Semerkand müftüsü
 İsamüddîn'in oğlu), 341
 Mükâşif Sinân Dede, 282
 Mükâşife Ḥatun, 348
Mûlahḥaş-ı Çağminî Şerḥi, 198
 Münşî Efendi, 134
 Müsâfir-i Ḥârezmî, 173
Müselliku's-Sâlikîn, 151
 Müşterî, 316

N

- Naķīb Efendi, 292
 (Kāzî-asker Ma'îlül-zāde Naķīb Efendi), 290
 Naķş-bendî, 115, 122, 124, 179
 Naķş-bendiyîye, 109, 111, 112, 124, 140, 193, 260, 268, 292, 371
 Nāşır-ı Buķārî, 290
 Nāşiruddîn-i Otrārî, 365
 Nāşûh Beg ibn-i Namî Beg, 348
 Neccef, 207, 208
 Necmüddîn-i Kübrā, 149, 223, 338
 Necmüddîn Ömer, 228
Nefhatu'l-Eşhâr, 257, 258, 331, 348,
Nefhatu'l-Esrâr, 250
 Nefehât, 153, 162, 172, 184, 203, 216, 301
 Neml
 (Sûre-i Neml), 115
 Nemrûd, 347
 Nesef, 166, 171
 Nevçeġāniyân, 183
 Nîrmet-i Hâydarî, 215
 Nihālî Efendi, 367
 Nîkrûz-ı Buķārî, 161
 Nişābûr, 168, 172, 204, 355
 Nişāncı-zāde, 296
 Nizām Aķmed, 197
 Nizāmî
 (Nizami-i Gencevi?), 317
 Nizāmiyye Medresesi, 197
 Nizāmüddîn-i Deştî, 196
 Nizāmüddîn-i Hāmûş, 187, 190, 198, 247, 287, 305, 307, 308
 Nüreddîn-i Hârezmî, 223
 Nüreddîn-i Nürî, 156
 Nüreddîn-i Taşkendî, 362, 363
 Nüreddîn-zāde, 292, 334

O

- Oba 199
 Oķçılar 225
 Oñatman 150

Ordu 202

- Ösmān Aġa 335
 Ösmān Paşa 252
 Ösmān Paşa
 (Vezir-i Azam) 259

Ö

- Ömer-i Bağistānî 269, 272
 Ömer-i Varrākî 296
 Özbek 179, 347, 352, 358
 Özbek, Hān 352
 Özdemir-zāde, 259

P

- Pehlevān Cemālüddîn 308
 Pervîz Efendi
 (Kāzî-asker), 291
 Pîr Baba Hāsan, 119
 Pîrcend, 222
 Pîr Hālî, 180
 Pîr-i Hirî hāmmāmı, 284
 Pîrî Paşa, 367

R

- Ramazān Efendi
 (Kāzî-asker, Nāzır-zāde), 296
 Ramazān Hālîfe 224
 Ramazān Hālîfe-zāde 334
 Rāmiyytin, 153, 157, 159
Ravdu'r-Riyāhîn fi'l-Muhādarāt, 371
 Ravza-ı şerîf, 121
 Rāzî, 347
Reşehât, 109, 124, 195, 203, 204, 211, 213, 214, 216, 217, 222, 244, 245, 261, 267, 298, 314, 318, 319, 336, 337, 346, 347, 349
Reşehât-ı Muhyî, 109, 124
 Reşîd, 297
 Rîzāyî
 (Dîvāne Kerîm Çelebi), 224
 Rîzvan Çelebi, 344
 Rindenî, 153
Risāle-i Çub-ı Çinî, 371
Risāle-i Vahdet, 293

Rivkere, 152
 Riyāzī, 224
 Rûc 245, 246, 247
 Rûcī 203, 248, 268
 Rûm, 112, 114, 116, 136, 141, 164,
 209, 232, 252, 281, 292, 297,
 306, 312, 326, 335, 338, 345,
 367, 370
 Rüşenî, 296, 317
 (Dede Rüşenî), 307
 Rûknüddîn ‘Alâüddevlê es-Simnânî,
 153
 (‘Alâüddevlê es-Simnânî, 220
 (Rûknüddîn ‘Alâüddevlê), 145
 Rûknüddîn-i Hâfî, 179
 Rüstem Paşa, 226, 232, 369

S

Sa‘âdet, 122
 Sa‘d b. ‘Ubbâde-i Enşârî-i Hâzrecî, 215
 Şadîkî 227, 249
 Sa‘düddîn-i Ğucdevânî, 151
 Sa‘düddîn-i Hamevî, 149
 Sa‘düddîn-i Kaşğarî, 190
 (Mevlânâ Kaşğarî), 254
 (Mevlânâ Sa‘düddîn), 191, 194,
 195, 199, 200, 203, 228, 231,
 236, 247, 248, 259, 267, 287,
 326,
 (Sa‘dü’l-Kâşğarî), 200
 (Sa‘düddîn-i Kâşğarî), 140, 141,
 145, 178, 179, 192, 199, 201,
 203, 204, 213, 216, 222, 223,
 226, 228, 245, 246, 257, 259,
 262, 267, 268, 289, 306, 326,
 350
 Sa‘düddîn-i Meşhedî, 203
 Şadrüddîn Muḥammed
 (Şadr Ata), 131, 139
 Şadrüddîn-i Revāsî, 246
 Sa‘düddîn-i Teftāzānî, 197
 Şafiyüddîn Muḥammed
 (Molla Camî’nin oğlu), 214
 Şagāniyān, 171
Ṣaḥih-i Buḥārî, 223
 Şan‘ân Tāğı, 250
 Şaruca Paşa 186
 Şaruca Paşa Medresesi 367
 Şaḥḥāflar, 225
 Şaḥḥāf Mevlânâ Kâtibî, 224
 Sa‘îd Ata, 130
Şāḳa-i Kitāb, 292
 Saḳḳā-ḥāne, 249
 Sāver, 150
 Sāyili
 (Şeyh), 224
 Sayram, 138
 Sebz, 338
 Sebzevār, 204, 298
 Sefer Çelebi, 243
 Sehl b. ‘Abdullāh-ı Tüsterî, 304
 Selmān
 (Selman-ı Saveci?), 317
 Selmān-ı Fārisî, 125
 Sem‘ānî 128
 Semerḳand 121, 123, 126, 162, 170,
 171, 173, 178, 187, 188, 197,
 199, 201, 202, 262, 272, 282,
 283, 284, 285, 287, 289, 327,
 328, 329, 330, 332, 341, 342,
 343, 345, 347, 350, 352, 353,
 358, 360, 361
 Semmās 159, 160
 Seriyî-i Sakaṭî, 120, 131
 Ser-mezār, 223
 Seydî ‘Alî Efendi, 190
 Seydî Meḥmed, 297
 Seydî Muḥammed-i Hāletî, 348
 Seydî Muştafâ b. Şücâ‘ Beg, 258
 Seyfî Efendi
 (Defterdār), 255
 Seyfüddîn-i Bāḥarzî, 149
 Seyfüddîn-i Bālāḥāne
 (Seyfüddîn-i maḳḥûr), 179
 Seyfüddîn-i Ferketî, 362
 (Mevlânâ-zāde-i Ferketî), 363
 Seyfüddîn-i Hārezmî
 (Seyfüddîn-i merdûd), 179

- Seyfüddîn-i Hoş-ûn-ı Buḥārî
(Seyfüddîn-i maḳbûl), 179
Seyfüddîn-i Menārî
(Seyfüddîn-i maḥbûb), 178, 362
Seyyid ‘Abdulkâdir-i Meşhedî, 285
Seyyid Aḥmed el-Bedevî, 341
(Seydî Aḥmed-i Bedevî), 348
Seyyid Aşîl-i Muḥaddîş, 194
Seyyid Ata, 131, 132, 137, 138, 157
Seyyid Ḥasan, 333, 351, 353
Seyyid Kâsım Envâr-ı Tebrîzî, 282, 287
(Seyyid Kâsım), 288, 289, 298, 316
(Seyyid Kâsım-ı Envâr), 272, 296
(Seyyid Kâsım-ı Tebrîzî), 190
Seyyid Şerefüddîn Muḥammed, 208
Seyyid Şerîf-i Cürcânî, 138, 184, 187,
188, 197, 221
Seyyid-zâde, 355
Silsile, 206, 211
Silsile-i Nûriyye, 124, 125
Silsiletu’l-‘Arîfîn ve Tezkiretu’ş-Şiddîk in,
361
Silsiletü’z-Zehab, 205
Simnân, 204
Simsimiyye, 288
Sirâcüddîn-i Beyremesî, 287
Sirâcüddîn-i Külâl-i Pîrmesî, 177
Sûḥâr, 159, 167, 171
Sûḥârî, 160
Sûfî-i Sûḥârî, 159
Sûkmân, 149
Sultân Bâyezîd Köprüsî 110
Sultân Bâyezîd Medresesi 110
Sultân Hüseyin
(Baykara), 209
Sultân Kayıtbay, 296
Sultân Maḥmûd, 332, 333, 336, 337,
338
Sultân Muḥammed Câmî’î, 114
Sultân Süleymân
(Kanuni), 116, 123, 224, 232, 290,
291, 293, 369
Sultân Veled, 181
Surḥâb-ı Tebrîz, 269
Süleymân
(?), 317
Süleymân Ata, 130
Süleymân-ı Kermînî, 150
Süleymâniye, 186
Sürûrî Efendi, 124, 366, 367, 369, 370
(Muşlihuddîn Muştafâ b. Şa‘bân),
366
Ş
Şâdmân, 202
Şâhbig Ḥân, 347, 352
Şâh Müteverri‘, 212
Şâhrûḥ
(Mîrzâ Şâhrûḥ), 171, 183, 198, 280,
327, 329
Şâhrûḥiyye, 282,
Şâh Şüca‘-i Kirmânî, 306
Şâm, 142, 208, 209, 365
Şâş, 131, 139, 140, 187, 202, 269, 271,
272, 274, 308
Şemseddîn-i Buḥârî, 366
Şemseddîn-i Cezerî, 170
Şemseddîn Muḥammed-i Câcermî, 223
Şemseddîn Muḥammed-i Deştî, 196
Şemseddîn-i Muḥammed Esed, 201
Şemseddîn Muḥammed-i Küsevî, 201
Şemseddîn Muḥammed Rûcî, 225
(Şemseddîn Muḥammed), 196
(Mevlânâ Rûcî), 203, 248, 268
(Mevlânâ Muḥammed-i Rûcî), 248,
250, 254, 255, 256, 257, 259,
260, 261, 264, 265,
Şerḥ-i Bahrül-Ma‘ârif fi Şi‘r ve’l-Arûd
ve’l-Kâfiye, 371
Şerḥ-i Büstân, 371
Şerḥ-i Divân-ı Hâfiz, 389
Şerḥ-i Fuşûş-ı Dâvûd-ı Kayserî, 368
Şerḥ-i Gulistân, 371
Şerḥ-i Hidâye ‘Înâye, 184
Şerḥ-i Metn-i İsâgocî, 371
Şerḥ-i Miftâḥ, 197

Şerh-i Mu'ammâhâ-yı 'Alî kerremellâhu vechehu, 371

Şerh-i Mu'ammâ-yı Kebîr li'l-Câmî, 371

Şerh-i Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin, 371

Şerh-i Mûcezz fi't-Tıb, 371

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, 371

Şerhu Fuşûş li-Dâvûd-ı Kayserî, 293

Şerhu Fuşûş li-Kâşânî, 293

Şerhu'l-Buhârî, 366

Şerhu'l-Meşnevî, 371

Şerhu'l-Merâh, 371

Şerhu'l-Mişbâh, 371

Şerefüddin 'Alî-i Yezdî, 201

Şerefüddin 'Osmân, 246

Şerife

(Mîr 'Abdülvel'in hanımı), 355

Şerife-zâde

(Defterdâr), 134

Şerif Hamza-i 'Ukaylî, 127

Şeyh 'Abdülmu'cî, 348

Şeyh Ahte, 117

Şeyh 'Alî, 124, 139, 158, 348

Şeyh Hâfî, 190

Şeyh Hasan, 269, 335

Şeyh Buhârî Zâviyesi, 368

Şeyh Cemâl Efendi, 368

Şeyh Cemâlüddin

(Cemâleddin-i Hazrecî), 85, 96

Şeyh Maḥmûd

(Abdullah-ı İlahî'nin halifesi şeyh

Nakşibendî Mahmud Çelebi), 335

Şeyh Vefâ, 225

Şeyh Yâdigâr, 160, 163

Şeyh Yahyâ Ma'ad-ı Râzî, 306

Şeyho 'Ömerî, 184

Şeyhü'l-islâm Ahmed Câm, 223

Şeyhülislâm Mevlânâ Seyfüddin

Ahmed, 212

Şeyhü'l-islâm Tablâvî, 227

Şeyh-zâde İlyâs-ı Keşi, 339

Şibli, 159

(Ebubekir Şibli), 220, 260

Şihâbüddin

(Alaüddin-i Attar'ın kardeşi), 180

('Ubeydullâh-ı Ahrâr'ın dedesi), 275

Şihâbüddin Ahmed-i Cendî, 248

Şihâbüddin Ahmed-i Pircendî, 222, 223

(Şihâbüddin-i Pircendî), 226

Şihâbüddin Muhammed-i Câcermî, 197

Şihâbüddin-i Şirvânî, 176

Şirâz, 184

Şirgân, 287

Şirvân, 205

Şûristân Depesi, 128

Şühûdî, 232

T

Tâc Hâce, 130, 131

Tacik, 167

Tâcüddin-i Dergâmî, 273

Tâcüddin-i Deştükülekî, 174

Taht-ı Hatun, 202

Tahtıyyeciler, 225

Talhalılar, 127

Tarikatçı Kürd Kâsım Halife, 297

(Tarikatçı Mevlânâ Kâsım), 351

Taşkend, 131, 132, 138, 139, 178, 187,

202, 257, 274, 277, 279, 282,

286, 287, 289, 327, 337, 338,

346, 347, 348, 352, 353, 361,

362

Taşkend Bağistânı, 269

Taşköpri-zâde, 367

Tavâyis, 321

Tâvus, 196

Tâyebâd, 168

Tezkire Şerhi, 198

Tebrîz, 207, 209, 211, 272, 297

Tefsîr-i Kâdr, 197, 228

Tefsîr-i Kâzî, 286, 347

Tenezzülât-ı Aşkırıye, 212

Terâkime, 205

Tercüme-i Tuhfetü'l-Mülûk, 371

Tirmiz, 171, 189

Timur, 171

Timurtaş Köyi, 109, 110

Tohma, 179

Tuhfe-i Câmî, 283

Ṭurfân, 338

Ṭür-ı Sinâ, 223

Ṭûs, 298

Türbe-dâr Hâcî, 285

Türk, 137, 138, 167, 278

Türki Gülşeni, 186

Türkistân, 129, 132, 202, 270, 288,
327, 328, 357

Türkman, 348

U

‘Ubeydullâh-ı Ahrâr

(Hâce ‘Ubeydullâh), 113, 122, 123,
138, 139, 140, 146, 148, 159,
173, 176, 177, 178, 187, 188,
195, 201, 219, 228, 269, 270,
271, 272, 273, 274, 275, 276,
277, 279, 280, 282, 286, 288,
298, 301, 304, 305, 308, 310,
318, 322, 336, 341, 342, 348,
350, 352, 353, 360, 365

(Şeyh ‘Ubeydullâh), 246

(Şeyh-zâde-i Türkistânî), 282

(Hâce ‘Ubeydullâh-ı Ahrâr), 269

(‘Ubeyd), 286

(‘Ubeydullâhî), 273

(‘Ubeydullâh-ı Nakş-bendî), 174,
239, 268, 296,

(‘Ubeydullâh-ı Taşkendi), 112, 115,
117, 119, 120, 123, 124, 131,
169, 176, 185, 188, 201, 287,
334, 341, 343, 345, 349

Ulu Türbe, 138

Uluğ Big, 170, 188, 197

(Emîr Uluğ Big), 170

(Mîrzâ Uluğ Big), 171, 188

(Uluğ Mîrzâ), 277

Uluğ Big Medresesi, 360

Urus, 149

Usta Kâsım, 280

Uzun Hasan, 209

(Hasan Pâdişâh), 209

(Sulţân Hasan), 207

(Uzun Hasan Ata), 131

(Uzun Hasan Beg), 205

‘Uzzâ, 233

Ü

Üç Şerefeli, 293, 295

Üç Şerefeli Medresesi, 304

Üskübî Hidâyeci Kâzî Maḥmûd Çelebi,
343

Üsküdar, 114, 335

V

Vaşiyyet-nâme-i Muhyî, 370, 371

Vâlihî-i Halebî, 193

Vâridât, 185

Vâs, 165

Vâykinî, 152, 153

Veli Şemseddîn, 366, 367

Veysi

(Üveysi), 167

Y

Yâdgâr-ı Kenserünî, 165

Yahyâ Efendi

(Kâzî-‘asker), 290, 292

Yahyâ Efendi

(Beşiktaşlı), 290, 293

Ya‘kûb Hâlife, 334

Ya‘kûb-ı Çarhî, 124, 174, 269, 287,
300, 307

(Mürîd-i ‘Azîzân), 174

Yâsîn

(Sure-i Yasin), 113, 302

Yâsîn Sûresi Hâşiyesi, 273

Yaşlı Hasan Efendi, 297

Yemen, 231, 250, 259

Yeşrib, 196

Yesi, 129

Yezd, 349, 350, 351

Yûsuf-ı Hemedânî, 124, 126, 141

Z

Zahîrüddîn ‘İsâ

(Molla Camî’nin oğlu), 214

Zâkir Ahmed Çelebi, 249

Zâkir Dervîş Bekr, 225

Zârifî Hasan Efendi, 223, 370

(Zârifî Efendi), 334

Zâviye-i Bisâmîyye, 227

Zemaşşeri, 3647

Zemzem, 127, 261

Zencîr-i Zeheb, 109, 124

Zengî Ata, 130, 131, 133, 139

Zer Tâğı, 126

Zeyniyye, 111

Zeynüddîn ‘Alî, 184, 185

Zeynüddîn Ebû Bekr-i Tâyebedî, 168

Zeynüddîn-i Hâfî, 172, 190, 223, 246,
287, 298, 299

(Zeynüddînü’l-Hâfî), 176

Zeynüddîn-i Kûy-i ‘arifân, 279, 308

Ziyâüddîn Yûsuf

(Mevalana Camî’nin oğlu), 214

Zühre, 316

Zünnün-ı Mısrî, 321